

DPN 5509

Title : देवी भागवत्

DEVI BHAGAVATA

Run. No. 6200

Cat. No. 59 नू

Micro. No.

Subject गुण पुराणे

Religion : Hindu / Bauddha

Language : Skt. / New. / Nep. / Skt. - New. / Maith. - New. / New. - Nep. /

Size in cms. 36.5 x 14.5

Folios

209

Lines (in a page) 15 irregular

Compl. / Incompl.

Chapt. / act /

332

फर SKandha 12, verses 18070

Author / translator

Scribe / donor

Date: NS / SS / VS / KS

Ruler / place

Script : New. / Dev. / Bhuj. / Ran. /

Illus. :

Material : palmleaf / paper / thiyasaphu / one side yellow

Condition : fine / damaged by worms, rats, water /

Beginning, colophon, post-colophon :

श्रीदेवीभागवते

प २०

वि १२

ह २०

प २५

प ३५

प ३९

स २०

म २४

न ५०

द १३

र ३२ २४

का २०

सं ३३२

सं ३३२

ॐ नमो भगवते ॥ १२ अ ३३२ श्री १८०००० १२ ॥

30
25
20
15
10
5
0

॥ भा० पु॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीनारिण्ये नमः ॥ श्रीनमः शिवाय ॥ ॥ सर्वं चैतन्यं रूपं भाविता साक्षात् श्रीमहि ॥ जीवन्मुक्तं नित्यं
बुद्धिं यानं पंचोदयात् ॥ १ ॥ श्रीनकउवाच ॥ सुत सुत महाभाग वनोसि पुरुषं न ॥ यदधीनास्त्वया सम्यक् पुराणसंहिताः शुभाः ॥ २ ॥
अस्मादशपुराणानि कुरुक्षेत्रे न मुनिना नद्य ॥ कथितानि मुदि चानि पथितानि त्वय किल ॥ ३ ॥ पञ्चलक्षणा युक्ता निसरं स्थानि मानद ॥ ४ ॥
त्वया ज्ञातानि स जीसर्वाणि वासास्तत्त्ववर्तसुता ॥ ५ ॥ अस्माकं पुन्ययोगेन पापं क्लृप्तं क्षत्रमुत्तमं मादिर्द्योविनशनं पुण्यं कलिदोषविजि
तम् ॥ ६ ॥ समाजो मुनिनां यत्र श्रोतुं कामाति पुण्यं दाम् ॥ पुराणसंहितां सुत बुद्धिं नः समाहितः ॥ ७ ॥ दीर्घायुं न वसवस्ततापत्रयविचरितः ॥
कथयांमहाभाग पुराणं वृक्षसंस्तमम् ॥ ८ ॥ श्रोत्रेन्द्रियं तु तांस्तनुराः स्वादुविचक्षणः ॥ न श्रुत्वा तन्निपुराणानि विचित्रा विचित्राहितः ॥ ९ ॥
यथाजिह्वया स्वादुःखं सुतः समपद्यता ॥ तथा श्रोत्रेन्द्रियाह्लादो न त्वमिः सुखियां स्मृतः ॥ १० ॥ अस्माकं शिष्याः कामं मुह्यन्ति हि न भोग्यैः
सकृण्ये न श्रुत्वा तन्नेपाकर्णः कथं न वै ॥ ११ ॥ अतः सर्वे हि जाः सोम्य श्रोतुं कामाः समाहिताः ॥ वतः तैर्नैमिषोरण्यक्षेत्रे कलिभयार्दिताः ॥
१२ ॥ ये न केनाप्युपायेन कालातिवाहनं स्मृतम् ॥ वासनेरिह मूर्खानां बुधानां शास्त्रचिन्तनैः ॥ १३ ॥ शास्त्राण्यपि विचित्राणि जल्पमादयुता नि
च ॥ नानार्थवादयुक्ता निहेतुमन्निवृहन्ति च ॥ १४ ॥ सात्त्विकं तत्र वेदान्तमीमांसा राजसंस्तमम् ॥ तामसं व्यायशास्त्रं च हेतुवदाभिर्कथितम् ॥
१५ ॥ तथैव च पुराणानि त्रिगुणानि कथानकैः ॥ कथितानि त्वया सोम्य पञ्चलक्षणा विचित्रा ॥ १६ ॥ तत्र भागवतं पुण्यं उत्तमं वेदसंयुतम् ॥
॥ कथितं यत्त्वया पूर्व सर्वलक्षणसंयुतम् ॥ १७ ॥ उद्देशमात्रेण त्वया कीर्तितं परमाद्भुतम् ॥ मुक्तिदं श्रुत्वा सुखं कामदं धर्मदं तथा ॥ १८ ॥
विस्तरेण तदा स्थाहि पुराणं त्रिमसादरात् ॥ श्रोतुं कामादिजाः सर्वे दिवं भागवतं मुभेम ॥ १९ ॥ त्वं तज्ज्ञासि सर्वज्ञपुराणसंहितां किला
कुरुक्षेत्रे गुरुभक्तत्वात् सम्यक् त्वगुणाः श्रयः ॥ २० ॥ श्रुता न न्यानि धर्मतत्त्वसुखानि स्तुतानि च ॥ नैव तस्मिन् बुद्ध्या सोऽसुधापायेन मरायथा

॥ २० ॥ धिक्स्वां पिवतांस्तु मुक्तिर्नैव कदाचन ॥ यिव भागवतं स शो नरो मृचो तसंकयत् ॥ २१ ॥ सुधापायं निमित्तं नः कृता यज्ञाः सहस्रशः ॥
न शान्तिमधिगच्छामः घृतसर्वोत्तमना वयम् ॥ २२ ॥ मखानां हि फलं स्वर्गः स्वर्गात्तु च वनं पुनः ॥ एवं संसारवक्त्रे स्मिन्नुमणं च निरंतरं ॥ २३ ॥
विना ज्ञानेन सर्वज्ञेनैव मुक्तिः कदाचन ॥ भ्रमतां कालचक्रे नराणां त्रिगुणात्मके ॥ २४ ॥ अतः सर्वे रसो वेतं पुण्यं भागवतं वद ॥ भावने
मुक्तिदं गुह्यं मुमुक्षूणां सदधिपम् ॥ २५ ॥ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे ३ द्वादशाहस्यां संहितायां पृथमस्कन्धे श्रीनकपुत्रो
नाम पृथमाऽध्यायः ॥ १ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ वनो ह मुनि भाग्यो हं पावितो हं महात्मभिः ॥ पत्न्यं सुमहपुण्यं पुराणं वेदविश्रुतम्
॥ १ ॥ तमहं संपुवक्षामि सर्वश्रुतार्थसंस्तमम् ॥ रहस्यं सर्वं शास्त्राणां सागमानां ननु तमम् ॥ २ ॥ न त्वायीपदपङ्कजं सुसलितं मुक्तिः
पुदं योगिनां वृद्धाद्यैरभिसेवितं स्तुतिपदैर्द्योयं मुनिदैः सदा ॥ वक्ष्याम्यद्य सवितरं वदुरसं श्रीमत्पुराणं तमे नत्वा सर्वसाधनयः
भागवतीनाम्नाप्यसिद्धिजाः ॥ ३ ॥ या विद्येत्यभिधीयते श्रुतिपथेशक्तिः सदा शापरासर्वज्ञां ववध्वं हितिनिपुणां सर्वशये संस्थिता
॥ इह ज्ञेया सुदुरात्मा भिश्च मुनिभिर्द्यानास्पदं पापितापुत्रां भवती सदा भागवती बुद्धिपुदा मे सुवे ॥ ४ ॥ सुशारिलं जगदिदं सदसत्स्वरूपं
ज्ञात्वा स्वयात्त्रिगुणाय परिपानि विश्रम ॥ संहतं कल्पसमये रमते तथैकांतां सर्वविश्वजननीं मनसा स्मरामि ॥ ५ ॥ बुद्ध्या सज्जयित्वं मे त
दिति पृथिङ् यो गणिकैश्च कथितः खलु वेदविद्भिः ॥ विष्णोस्तु न भिकमले किल तत्पजन्मैरुक्तमेव सृजते न हि सत्त्वं तत्र ॥ ६ ॥ विष्णुस्तु श
षशयने स्वयितीतिकाले तन्नामिषं मुकुले खलु तस्य जन्म ॥ आधारतां किल गतो त्रसकृषणो स चाधेयतां स भगवात्र कथं सुरारिः ॥ ७ ॥ ए
कार्णवस्य सलिलैरसरूपमेव पात्रं विना न हि रसस्य स्थितिः कदापि ॥ या सर्वभूतविषये किल शक्तिरूपा तां सर्वविश्वजननीं शरणां

30
25
20
15
10
5
0

॥भा०यु०॥

मत्तस्मि॥८॥योगनिद्राभिलीनं तं विष्णुं दृष्ट्वा मुजे स्थितः॥अजस्तु सावयं देवीं तामहं शरणं व्रजे॥९॥तां ध्यात्वा सगुणं मायां मुक्तिदां
निर्गुणं तथा॥वक्षेपुराणमखिलं शृण्वन्मुनयस्त्विह॥१०॥पुराणमुत्तमं पुराणं श्रीमद्भागवतं भिधम॥अष्टादशसहस्राणि
श्रीकास्तत्र सुसंस्कृताः॥११॥स्कन्धा द्वादश एवात्र कृत्स्नं विहिताः शुभाः॥द्वात्रिंशतिशतं पूर्णं मन्थयापरि कीर्तिताः॥१२॥विं
शतिः पूर्वे मेतत्र द्वितीये द्वादशैव तृतीये त्रिंशच्चैव तृतीये तु चतुर्थे पञ्चविंशतिः॥१३॥पञ्चविंशतया ध्यायाः पञ्चमे परि कीर्तिताः॥एक
त्रिंशतया षष्ठे चत्वारिंशच्च सप्तमे॥१४॥अष्टमे नवस्तथा च पञ्चाशद्विंशतमे तथा॥त्रयोदशसु संपोक्ता दशमे मुनिना किल॥१५॥
तथा चैकादशे स्कन्धे द्वात्रिंशत्परि कीर्तिताः॥विंशच्चैव तथा ध्याया द्वादशे मुनिस्तमाः॥१६॥एवं संख्या समाख्याता पुराणैः स्मि
न्महात्मना॥अष्टादशसहस्रीया संख्या च परिकीर्तिता॥१७॥सर्गश्च पुनिसर्गश्च वंशो मन्वन्तराणि च॥वंशानुचरितं चैव पुराणं
चलक्षणं म॥१८॥निर्गुणा या स दामिन्वाद्यापिका विहृता शिवा॥योगगम्या खिला धारतुरीया या च संस्थिता॥१९॥तस्यास्तु सान्द्रिकी श
क्तीराजसी तामसी तथा॥महालक्ष्मीः सरस्वती महाकाली तिस्रस्तथा॥२०॥तासां तिस्रणो शक्ती नो देहांगी कारलक्षणाः॥एषा र्थचस
माख्यातः सर्गः शास्त्रविशारदैः॥२१॥हरिदुहिणरुद्राणां समुत्पत्तिस्तस्मिन्॥पालनोत्पत्तिना शार्थपुनिसर्गः स्मृतो हि स॥२२॥सोम
स्तुर्योद्भवो वैराजा वंशयुकीर्त्तितः॥हिरण्यकश्यपा दीनो वंशास्ते परिकीर्तिताः॥२३॥स्वायम्भुवपु मुखा नां मनूनां परिवर्तिन म॥क
लसंख्यातशानेष्टान्तमन्वन्तराणि वै॥२४॥पञ्चलक्षणयुक्ता निभवन्ति मुनिसत्तमाः॥सद्यादलक्षं च तथा सुरतं मुनिना कृतम्॥२५॥
॥इतिहासमिति प्रोक्तं पञ्चमे वेदसम्मतम्॥२६॥२०॥ ॥शौनके उवाच॥कानि तानि पुराणानि बुद्धिस्तस्य विस्तरात्॥कतिसंख्या
निसर्वत्र श्रोतुं का सा वयं त्विह॥२७॥कलिकालविनीतास्मर्त्तमिस्वारण्यवासिनः॥ब्रह्मणा त्रसमादिष्टाश्चक्रंदन्ता मनोमयम्॥२८॥

२

कथितं केतुतः सर्वे गच्छन्तु चक्रपृष्ठतः॥तत्रेभिः श्रीयते यत्र स देश यावनः स्मृतः॥३०॥कलेस्तत्र पुन्ये शोन कदापि संभविष्यति॥ताव
न्निष्ठस्तु तत्रैव यावत्सत्ता युगः पुनः॥३१॥तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य गृहीत्वा तद्व्याजं कम्॥चास्य चिन्तास्तूनी सर्वे देशे विवक्षया॥३२॥
प्रीत्या त्रचालय चक्रं नेमीः श्रीणी त्रयश्चतः॥तेनेदं नेमिष्योक्तं क्षेत्रं परमपावनम्॥३३॥कलियुवेशे नैवा त्रतस्यास्थानं कृतं म
या॥मुनिभिः सिद्धिं संप्रैश्च कलिनी तैर्महात्मभिः॥३४॥यशुहीनाः कृता यज्ञाः पुरोडाशादिभिः किल॥कालानि वाहनं कार्ययाव
त्सत्य युगात्तमः॥३५॥भाग्ययोगेन संप्राप्तस्तु पितृ तस्यार्थं॥कथया शृणुयात् हि पावनं ब्रह्मसंमतम्॥३६॥सुत शुश्रूष वः सर्वे
वक्रात्वं मतिमानथ॥निष्ठापा रावयन् न मे कचिन्नार्थं वच॥३७॥सितभुवदीर्घायुस्तपत्रयविवर्जितः॥कथया शृणुयात् हि पुण्यं भागवतं
शिवम्॥३८॥यत्र धर्मार्थका मानां वर्णनं विधिपूर्वकं॥विद्यां प्राप्य तथा मोक्षः कथितो मुनिना किल॥३९॥देवाय सप्त मुनिना कथितं य
च्च पावनं॥न तस्या सो वयं स्तुत कथां शृण्वं मनो हमा॥४०॥सकलगुणागणानां मे कया त्रैपवित्र मखिलं भुवनमातुः शर्मदं यच्च रित्रं॥नि
खिलं सलगुणानां नाशकं कामदं च पुकटय भगवत्या नाम मुक्तं पुराणम्॥४१॥ ॥इति श्री भागवते महापुराणे पुथमस्कन्धे शोनकपु
त्रो नाम द्वितीयोऽध्यायः॥२॥ ॥सुत उवाच॥शृण्वन्नुसंप्रवक्ष्यामि पुराणानि मुनीश्वराः॥यथा श्रुतानि तत्ते नव्या सास्त्यवती सुता॥१॥
सद्वयं भद्रयं चैव बुद्धयं वचनं श्रवणम्॥अनापलोगं कृत्स्नं च पुराणानि पृथक् पृथक्॥२॥चतुर्दशसहस्रं च मत्स्या माद्युकीर्त्तितं॥तथा ग्रहसहस्रं
तु मार्कण्डेयं महाद्भुतं॥३॥चतुर्दशसहस्राणि तथा पञ्चतानि च॥न विद्यापरि संख्यातं मुनिभिस्तत्तदंशभिः॥४॥तथा द्वादशसहस्रं ब्रह्म वैवर्ते
मुच्यते॥५॥अयुतं वासनाखां च वायवं शट्शतानि च॥त्रयोविंशतिसाहस्रं वैष्णवं परमाद्भुतं॥६॥चतुर्विंशतिसाहस्रं वाराहं परमाद्भुतं॥षो
डशैव सहस्राणि पुराणं मग्निसंज्ञकं॥७॥पञ्चविंशतिसाहस्रं नारदं परमं मतं॥पञ्चदं चासं दसाहस्रं यद्वाख्यं विपुलं मतं॥८॥एकाद

२५

आस्तुतं वा स कथासि पुस्तकं स दं प्रोचतु २ अष्टादशसहस्रं वै पुराणं भागवतं किलाप तथा वायुत संख्यातं पुराणं वससंज्ञकं ६ द्वादशैव सहस्राणि ब्रह्म वैवर्ते च तथा धिक् ३

॥ भा. ५ ॥

शसहस्रलिंगाखं चानि विस्तारं ॥ एकोनविंशसाहसंगारुडं हरि भाषितं ॥ १० ॥ सप्तदशसाहसंगारुडं हरि भाषितं ॥ एकाशीति सहस्रलिंगाखं
न्याखं परमाहुतं ॥ ११ ॥ पुराणसंख्या चारणा विस्तरेण मया नया ॥ तथैवोपपुराणा नानि श्रवणं क्रुषितं सप्तमा ॥ १२ ॥ सप्तदशसाहसंगारुडं
सिंहततपरं ॥ १३ ॥ नारदीयं शिवचैव दुर्वी ससंमनुते मां कायितं मानवपुण्यं तथा चोचन संस्मृतं ॥ १४ ॥ वारुणं कालिकाखं च साखं नदी
रुतं शुभम ॥ सौर्या राशरं प्रोक्त मादित्यं चानि विस्तारं ॥ १५ ॥ माहि श्रवणं भागवतं वासिष्ठं च सविस्तरं ॥ एता न्युपपुराणानि कथितानि महात्मभिः ॥
१६ ॥ अष्टादशपुराणानि कृत्वा सत्यवती सुतः ॥ भारताखानमखिलं च केतुदुपवर्हितं ॥ १७ ॥ मनु तरेषु सर्वेषु द्वापरे द्वापरयुगे ॥ प्रादुः करेति
धर्मार्थपुराणानि यथाविधि ॥ १८ ॥ द्वापरे द्वापरे विष्णुवासरूपेण सर्वदा ॥ वेदमेकं सुवहुं वाकुरुते हि ते काम्यया ॥ १९ ॥ अन्यायुवा स्युर्द्वौ
विष्णोर्जाता कलावध ॥ पुराणसंहितां पुण्यं कुरुते सो युगे युगे ॥ २० ॥ श्रीश्रद्धां जवचनं न वेद श्रवणं स्मृतं ॥ तेन मेव हि तार्थं यपुराणानि
रुतानि वै ॥ २१ ॥ मनु तरे सप्तमे जश्रुमेवैव स्वताभिधे ॥ अष्टाविंशति मे पात्रे द्वापरे मुनिसत्तमा ॥ २२ ॥ वासः सत्यवती सुतः गुरुर्मधर्मविद
मः ॥ एकोनविंशे संप्राप्ते दोणि वीसो भविष्यति ॥ २३ ॥ अतीतास्तनथा वासाः सप्तविंशतिरेव च ॥ पुराणसंहितां सौ सु कथितास्तु युगे युगे ॥ २४
॥ ॥ **अथ यदुचुः** ॥ बृहिसुत महाभागा वासाः पूर्वयुगे ह वाः ॥ वक्तारस्तु पुराणां द्वापरे तु युगे युगे ॥ २५ ॥ ॥ **सुत उवाच** ॥ द्वापरे पृथमे वासावे
दाः स्वयं स्वयं भुवा ॥ पुजापति द्वितीये तु द्वापरे कार्यवासरुत ॥ २६ ॥ तृतीये चो शना वासः श्रुतं तृते ह स्पतिः ॥ पंचमे सविता वासः षष्ठे मनु
स्तु द्वापरे ॥ २७ ॥ सद्यवा सप्तमे वासो वैसिष्ठ आष्टमे स्पतः ॥ सारस्वत नवमे त्रिधामा दशमे तथा ॥ २८ ॥ एकादशे तु त्रिवृषो भारद्वाजस्ततः प
रा ॥ त्रयोदशे चानि रक्षाधर्म आषि चतुर्दशे ॥ २९ ॥ त्रयारुणाः पंचदशे मोडशे तु धनंजयः ॥ सप्तदशे मेधातिथिर्वती ह्यश्वदशे तथा ॥ ३० ॥ अ
त्रिरेकोनविंशे धौतमस्तुततपरं ॥ उतमश्चैकविंशे थहर्षात्मापरि कीर्तितः ॥ ३१ ॥ वेनो वाजस्रजाक्षस्तु सोमो मुष्णा यणस्तथा ॥ तृणा
विदुतथा वासो भार्गवस्तुततः परं ॥ ३२ ॥ ततः शक्तिर्जीतुकर्णः कृष्णद्वैपायनस्ततः ॥ अष्टाविंशति संखेयं कथिता या श्रुता पुरा ॥ ३३ ॥ **रुद्र**

द्विपायन्यासं पुराणं च मया श्रुतं ॥ श्रीमद्भागवतं पुण्यं सर्वदुःखो घनाशनं ॥ ३४ ॥ कामदं मोक्षदं चैव वेदार्थपरि रूहितं ॥ सर्वांगमरसारा संमुमुक्षु
णां सदापि य ॥ ३५ ॥ वासिन कृत्वा थश्रुतं पुराणं श्रुता य पुत्राय महात्मने य ॥ वैराग्यपुत्राय पुयाथितं वै विज्ञाय चैव विरिणि संभवाय ॥ ३६ ॥ अतः सयात
त्रतथा गृहीतं यथार्थं वया स मुखान् निदुः ॥ पुराणगुह्यं सकलं समततो गुरोः प्रसादात्कुरुणानिधे ॥ ३७ ॥ सुतेनष्टुष्टः सकलं जगदपुराणगुह्यं
द्विपायनस्तु ॥ अयोनिजे नाहुत बुद्धिना वै श्रुतं सयातत्र महाप्रभावं ॥ ३८ ॥ श्रीमद्भागवता मरांधियपलाखादादरः सत्रमः संसारो बहवर्ग
हसलिले संतर्जु कामः श्रुकः ॥ नानाखा नालयं श्रुतिसं प्रेमा श्रुणो शं किलुत श्रुत्वा न विमुंचने कलि भयादेव विधुः कः क्षिप्तो ॥ ३९ ॥ पापी
यानपि वेदचर्मरहितः स्वाचारहीनः शठो वाजेनापि श्रुणोतियः परमिदं श्रीमत्पुराणो जेमं ॥ सुकाभोग कलायकं क्षिति तले चात्रे पदं बौद्धिने प्र
तीतिनशस्यं भागवती नामां किने सुदूरं ॥ ४० ॥ यानि गुरो हरि हरदिभिरप्यलभा विज्ञासतां पियत माथ समाधिगमा ॥ सातत्यचित्तकुरुते प्र करोति
भावयः सश्रुणोतिसततं तु सती पुराणां ॥ ४१ ॥ संप्राप्य मानुष भवसं कलांगयु जं योतं भवार्णव जलोत्तराणा य कायं ॥ संप्राप्य वाचकमहो न श्रुणोति
मूढः सो वंचितो त्रिविधेना सुखदपुराणां ॥ ४२ ॥ यः प्राप्य कर्णयुगलं पदु मानुष त्रेणी श्रुणोति सततं च परापवादान् ॥ सर्वार्थदं सनि विविसेनं
पुराणं नष्टं न किं न श्रुणोते भुवि मद्बुद्धिः ॥ ४३ ॥ ॥ **इति श्रीभागवते महापुराणे पृथमस्कन्धे पुराणानिरूपणे तृतीये अध्यायः ॥ ३ ॥** ॥ **अथ य**
दुचुः ॥ सोमवा सत्य भार्यायां कस्मिं जातः श्रुतः श्रुकः ॥ कथं वा कीदृशः कामं याथितो यसु संहितो ॥ ४४ ॥ अयोनिजस्त्वया प्रोक्तस्तथा चारणिजः श्रुक
ः ॥ सदेहो स्तिमहांस्तत्र कथयाद्यमहात्मने ॥ ४५ ॥ गर्भयोगी श्रुतः पूर्वश्रुको नाम महात्मनो ॥ कथं च यद्विज्ञेते न पुराणं बहुविस्तरं ॥ ४६ ॥ **सुत**
उवाच ॥ पुराणं सत्यतीतोरे वा ससत्यवती सुतः ॥ आश्रमे कलविं कौतुह्यविस्मयतांगतः ॥ ४७ ॥ जातमात्रं सिशुं नैडि मुक्तमण्डपमोहरं ॥ नास्तीत्यं
श्रुतमवौ गंधिच्छां कुरविराजितं ॥ ४८ ॥ नौ तु भक्षार्थं मत्तानं तौ श्रमपरायणौ ॥ शिशोः श्रुं च पुटे भक्ष्यं क्षिप्यं तौ च पुनः पुनः ॥ ४९ ॥ अंगे नांगानि वा
नस्य यथैयं तौ मुदन्ति तौ ॥ सुमन्त्रौ च मुखं पेमा कलविं कौशिशोः श्रुतम ॥ ५० ॥ वीक्ष्य पेमाहुतं तत्र बाले चटक योस्तदा ॥ वासचिंता तु रूपा म

मनसा समचिंतयत ॥ ८ ॥ तिर्यग्वा नामपि ये मयुत्रे सममिलक्षते ॥ किंचिन्नयमनुष्ठानांसे वाफलमभीप्सतां ॥ ९ ॥ किमेतौ चटको चात्यविवाहं
 स्वसाधनं विरचयितुं नोत्पत्तां दृष्ट्वा वदसुखं भुंजते ॥ १० ॥ अवावाहके प्राप्ते परिचार्यं करिष्यति ॥ पुत्रः परमधर्मिष्ठः पुण्यार्थं कलविंशतः ॥
 ॥ अर्जयित्वा यथापि त्रैलोक्यं समर्पयिष्यति ॥ अथवा येन कायिणि करिष्यति यथाविधि ॥ ११ ॥ कथं वा योग्या आङ्गत्वा संवि तरिष्यति ॥ नीला
 त्सी अविधिवत्सु करिष्यति बालक ॥ १२ ॥ संतरे त्रसमाख्यातं सुखानामुन्नमं सुखं ॥ पुत्रगात्रपरिष्कारे गोला ननं च विशेषतः ॥ १३ ॥ अपुत्रस्य ग
 ति नीलिस्वर्गे वै च नैव च ॥ पुत्रादनंतरं नस्ति परलोकस्य साधनं ॥ १४ ॥ मन्त्रादिभिश्च मुनिभिर्धर्मशास्त्रेषु जायते ॥ पुत्रवान्स्वर्गमप्येति नापु
 त्रस्तु कथंचन ॥ १५ ॥ दृष्टान्तं तत्र पुत्रक्षेत्रं चानुमानेन साधनं ॥ पुत्रवान्स्वर्गमप्येति नापुत्रवान्स्वर्गमप्येति नापुत्रवान्स्वर्गमप्येति नापु
 नरः ॥ करोति मनसा चित्तां दुःखितः पुत्रवर्जितः ॥ १६ ॥ धनं मे विपुलं गेहे यात्राणि विविधानि च ॥ मन्दिरं सुंदरं चैतन्को स्यात्समीपं विष्यति ॥ १७ ॥
 मृत्यु काले मनस्तस्य दुःखेन भ्रमते येन ॥ अतोऽस्य दुर्गतिर्न भवति चित्तस्य सर्वथा ॥ १८ ॥ एवमुक्त्वा विधौ चित्तां कृत्वा सत्यवती सुतः ॥ निश्चयं वद
 द्वा चोष्मं विमनाः सैव भूवह ॥ १९ ॥ विचार्य मनसा तथैकत्वात् नपसि निश्चयः ॥ जगाम च तपस्तपः मेरुपर्वतसन्निधौ ॥ २० ॥ मनसा चित्तं यमास
 कंदेवं समुपास्य हे ॥ वरप्रदानं निपुणं वोढे तार्थं यदंतथा ॥ २१ ॥ विष्णुर्हृदं सुरेन्द्रं वा ब्रह्माणं वादिवाकरं ॥ गणेशं कार्तिकेयं वा पादकं वरुण
 तथा ॥ २२ ॥ एवं चित्तं यतस्तस्या नारदो मुनिस्तत्र मः ॥ यदृच्छा समाधातो वीणायाणिः समाहितः ॥ २३ ॥ तं दृष्ट्वा परमः प्रीतो व्यासं सत्यवती सुत
 ॥ कृत्वा र्धमासनं च त्वाप्युद्ध कृशले मुनिः ॥ २४ ॥ कृत्वा कृशले पुश्रंतु पृथक् मुनिस्तत्र मः ॥ चित्तांतुरे सिकस्मात्वं देया यनवदस्त्वमे ॥ २५ ॥
वासुदेवा च ॥ अपुत्रस्य गतिर्नीलिनसुखं मानसं तथा ॥ तदर्थं दुःखितुश्चाह चित्तं यामि पुनः पुनः ॥ २६ ॥ तपसा तोषयामाशु कदेवं वोढे तप
 मः ॥ इति चित्ताय रोमशं नाम हंशराजं गतः ॥ २७ ॥ सर्वज्ञो सिमुने त्वेव कथयासु कथयामि वै ॥ कदेवं शरणं यामि यो मे पुत्रं दयति ह ॥ २८ ॥
इवा च ॥ इति पृष्ठत्वासेन नारदो वेदविमुनिः ॥ उवाच परापीत्या कृष्णं युतिमहमताः ॥ २९ ॥ पाराशर्यमिहा भाग्यत्वं पृच्छसि मामिह ॥ तं

तमेवार्थं पुराणं पृष्ठः पित्रा मे मधुसूदनः ॥ ३० ॥ व्यासस्य च हरिं दृष्ट्वा पित्रा मे विस्मयं गतः ॥ ययि पृच्छतु देवेशं श्रीनाथं जगतः पतिं ॥ ३१ ॥ कोऽस्तु भोऽप्यितं
 दिव्यं शर्वचक्रगदाधरी तां वरचतुर्विधं श्रीवसुचिं हितोरसं ॥ ३२ ॥ कारणां सर्वलोका नां देवदेवं जगद्गुरुं ॥ वासुदेवं जगन्नाथं तपसा नमस्तप
 ॥ ३३ ॥ **वासुदेवा च** ॥ दिवदेव जगन्नाथ भूतभवभूतः ॥ तपश्चरसि कैस्मात् किं ध्यायसि जनाईन ॥ ३४ ॥ विस्मयोऽयं ममात्थं त्वं सर्वज
 तां पुत्रुः ॥ ध्यानयुक्तो सिदेवेश किंचिन्नयमः परः ॥ ३५ ॥ त्वं न भिक्क मलाजानः कर्त्री ह मखिलस्य ह ॥ त्वत्तः कोऽपि कोऽपि स्ति देवो बहिरमापते
 ॥ ३६ ॥ जानाम्यहं जगन्नाथ त्वमादिः सर्वकारणं ॥ कर्त्री पालयिता हर्त्री समर्थः सर्वकार्यकृत् ॥ ३७ ॥ इच्छया ते महाराज सज्जाम्यहमिदं जगत् ॥
 हरः संहर्ते काले सोऽपि ते वचने सदा ॥ ३८ ॥ सूर्योऽभ्रमणि चाकाशे वायुर्वीति शुभाशुभः ॥ अग्निस्तपति पृथ्वीः प्रवर्षति त्वदाज्ञया ॥ ३९ ॥ त्वं च ध्या
 यसि कंदेवं संशयोऽयं महात्मनः ॥ त्वत्परं नैव पश्यामि देवं वै भुवनत्रये ॥ ४० ॥ कृपां कृत्वा वदस्वाद्य भक्तोऽस्मि तव सुवतः ॥ महतो नैव गोप्यं हि पुरे
 किञ्चिदिति स्मृतिः ॥ ४१ ॥ तद्वत्वा वचनं तस्य हरिण ह पुत्रायति ॥ शृणुष्वैकमना वृक्षं नृपवृक्षीमिमो गतः ॥ ४२ ॥ अहं त्वं शंकरोऽवस्थिति सुखं
 तकारणं ॥ जानमि च जगत्सर्वं सदेवा सुरमानुषाः ॥ ४३ ॥ स्वस्त्वया लकश्चाह हरः संहारकारकः ॥ कृताक्रेनेति संतर्कः क्रियते वेदपारंगः
 ॥ ४४ ॥ जगत्संजनने शक्तिरुत्थयितुं तिराजसो ॥ सात्विकी मयि रुदे च तामसी परिकीर्तिता ॥ ४५ ॥ तया विरहितत्वं हि न होत न करणं पुनः ॥ त्वं
 पालयितुं शक्तः संहर्तुं नापि शंकरः ॥ ४६ ॥ तद्वीना वयं सर्ववर्त्तमानः सततं विभो ॥ पुत्रक्षेत्रं च परोक्षं च दृष्टान्ते शृणु सुवतः ॥ ४७ ॥ मम भोऽपि विरा
 हा म हलक्ष्मीति विष्णुता ॥ स्वाधीनपति कासा च तस्याधीनोऽस्य ह सदा ॥ ४८ ॥ कदाचित्कोऽपि मायाति तस्य याति कदाचन ॥ नृणां यानुसुखं मेऽस्या दुः
 खं रोषसमुद्भवः ॥ ४९ ॥ न मेऽस्ति चापराधार्थी कामिनाश्च न येन च ॥ वशवती सदेवा हं वृक्षीमि चतुरां नन ॥ ५० ॥ तथा त्वमपि सावित्रीः पार्वतीः श
 करस्तथा ॥ तच्चित्तवर्त्तनः कामं वयं च वशवर्त्तनः ॥ ५१ ॥ सर्वं वयं पराधीनाः पतन्तेऽस्मि पलक्ष्यते ॥ परोक्षं शृणु वेदज्ञ यथावत् कथयामि ते ॥

नयानदावाजिशिरोपिडित्वासंयोजितं शिखिवरेण तत्र ॥६५॥ हयाननो हं परि कीर्तितश्च प्रत्यक्षमेतन्नवलो ककर्त्तः ॥७॥

भा. पु. ॥

॥५५॥ स्वयंमिशेषपर्यये परतन्त्रेन संशयः ॥ तदधीनस्तथोत्तिरे काले कालवशागतः ॥५५॥ त्रयश्चामि सततं पराधीनो हं सदा ॥ कदाचि स
हलक्षणा वै विहगमियथा सुखं ॥५६॥ कदाचि दान वैः सार्द्धं संग्रामं प्रकरोम्य हं ॥ दारुणं देहं दमनं सर्वलोकभयं करं ॥५७॥ पुनश्च नृवध
मैज तस्मिन्नेकाग्रे वेतदा ॥ पंचवर्षसहस्राणि वा युद्धं मया कृतं ॥५८॥ लोकमलजो दुष्टो दानवो मदगर्वितो ॥ हंतुं कामौ च ते पायो निहंतौ म
धुकैटभौ ॥५९॥ नयानदा किं न जानं सर्वकारणमदुतं ॥ मदलस्य महाभाग यत्कुरु सि पुनः पुनः ॥६०॥ यदि ह्यारुणो भूत्वा विचरामि महा
लो वे ॥ कष्टपः कालसिंहश्च वामनश्च युगे युगे ॥६१॥ कस्यापि न पियं लोकेति र्यग्यो निषुजन्मयं न ॥ ना भवत्स्वेच्छया कामं वाराहादिषु यो निषु
॥६२॥ विहाय लक्षणा सह संविहारं को याति मत्स्यादिषु हीनयो निषु ॥ शय्यां च मुक्तागरुडासनस्थः करोति युद्धं विपुलं स्वतंत्रः ॥६३॥ पुनः पुरस्ते
भुजशिरो मदीयं गते धनुर्गोपवलेन कापि विडं वने यं किल लोकमथो सहेतुको ह्यात्मा वशे हियः स्थान ॥६४॥ ॥ इति श्रीभागवत महापुरा
णे प्रथमस्कन्धे वासवाकोचतुर्थोऽध्यायः ॥६५॥ ॥ ॥ अथ यदुच्यते ॥ सुतास्माकं मनस्वामं संगं संशयसागरे ॥ तयोक्तं महाश्रम्यं जगः
द्विस्मयकारकं ॥१॥ यं मूर्द्धमाववस्थापि गतो देहान्महात्मनः ॥ हयग्रीवस्तथा ज्ञातः सर्वकृत्तोजनार्दनः ॥२॥ वेदोपि सौ नित्यं देवदे
वाः सर्वे यदा श्रयाः ॥ आदिदेवो जगत्ताथः सर्वकारणकारणं ॥३॥ तस्यापि वदनं किं न देवयोगात्कथं न ॥ तत्सर्वे कथया सुतं
विस्तरं सहा मते ॥४॥ ॥ सुत उवाच ॥ श्रुत्वा तु मुनयः सर्वे सावधानाः समंततः ॥ चरितं देवदेवस्य विष्णोः परमनेजसः ॥५॥ कदाचि
द्दारुणं युद्धं कृत्वा देवः सनातनः ॥ दशवर्षसहस्राणि परिश्रान्तो जनार्दनः ॥६॥ समदेशे शुभे स्थाने कृत्वा यथा स न विभुः ॥ अवलंब्य
धनुः सार्द्धं काण्डे शोधयस्मिन् ॥७॥ दत्त्वा भारं धनुः कोष्ठा निद्रामापरमायतिः ॥ श्रान्तत्वा देवयोगत्वा ज्ञातस्तत्रा विनिर्दिष्टः ॥८॥ तदा का
लेन कियता देवाः सर्वे सवासवाः ॥ बलेश सहिताः सर्वे यत्तं कर्तुं समुपश्रिताः ॥९॥ गताः सर्वे तु वैकुण्ठं देवं जनार्दनं ॥ देवकार्यार्थः

सिद्धार्थं मत्स्यानामधिपं प्रभुं ॥१०॥ अदृष्टा तं न दानत्र ज्ञानदृष्टा विलोकाते ॥ स्थितेषु ते षु देवेषु निद्रासु ॥ यत्रास्ते भगवान् विष्णुर्जमुत्तत्र
सुदासुराः ॥११॥ दृष्टुं स्तनदासीनं योगनिद्रावशागतं ॥ विचेतनं विभुं विष्णुं तत्रासां च किं रेसुराः ॥१२॥ स्थितेषु ते षु देवेषु निद्रासु त्रैजस्य
तो ॥ चित्रा मायुः सुराः सर्वे बुद्धरुद्रपुरोगमाः ॥१३॥ तानुवाच तदा शक्रः किं कर्तव्यं सुरोत्तमाः ॥ निद्राभंगः कथं कार्यं श्रितय नृहरादयः
॥१४॥ तमुवाच तदा शंभुर्निद्राभंगे सिद्धयणां ॥ कार्यं वै वपुः कर्तव्यं यत्तस्य सुरसतम ॥१५॥ उत्पादिता तदा वल्मीकवृक्षणा यद्यौ मिना ॥ स
दाभक्षयितुं तत्र धनुर्बोयं वरास्थितं ॥१६॥ भक्षिते येन दानि चंगमिष्यति शरासनं ॥ तदानिद्राविमुक्तो सौ देवदेवो भविष्यति ॥१७॥ देव
कार्यं तदा सर्वं भविष्यति न संशयः ॥ सवल्मीकं दिदेशाथ देवदेवः सनातनः ॥१८॥ तमुवाच तदा वल्मीकं देवदेवस्य मापते ॥ निद्राभंगं कथं
देवकरोमि जगतां गुरोः ॥१९॥ निद्राभंगं कथं देवदेवस्य तोः प्रीतिभेदने ॥ शिशुमात्रो विनोदश्च वृक्षहन्ता समं स्मृतं ॥२०॥ तत्कथं देवदेवस्य करो
मि सुखनाशनं ॥ किं फलं लक्षणा देवयेन पापं करोम्यहं ॥२१॥ सर्वः स्वार्थं विशोलोकः कुरुते पातकं किल ॥ तस्मादहं करिष्यामि स्वार्थं चैदृशं भक्ष
णं ॥२२॥ ॥ ब्रह्मा उवाच ॥ तव भागं करिष्यामि मखमद्यथा शृणु ॥ तेन त्वं कुरु कार्यं नो विष्णुं बोधय माचिरम् ॥२३॥ कौमकर्मणि पार्श्वे च देवदानाः
न्यस्यति ॥ तत्रे भागं विजानीहि कुरु कार्यं त्वरां न्वितं ॥२४॥ ॥ सुत उवाच ॥ इत्युक्त्वा ब्रह्मणा वल्मीकधनुर्बोयं वरास्थितम् ॥ चखाद संस्थितं भूमौ विमुक्ताः
ज्ञातदा भवत् ॥२५॥ पुनश्चायां विमुक्तायां मुक्ताकोटिस्तथोत्तरा ॥ शृष्टः समभवत्तोरस्ते च त्रस्ताः सुरास्तदा ॥२६॥ ब्रह्माण्डं धुभितं सर्वं वसुधा कस्य ताप
नः ॥ समुद्राश्च समुद्रिग्रास्त्रिसृजते जतवः ॥२७॥ ववुर्वीनास्तथा चोगाः पर्वताश्च चकम्पिरे ॥ उल्कापाताम होत्वा ताव भूतुर्दुःखं शंसिनः ॥२८॥ दिशो वा
रतराश्चासु सूर्योपास्तं गतो यथा ॥ चित्रा मायुः सुराः सर्वे किं भविष्यति दुर्दिने ॥२९॥ एवं चिंतयतां तेषां मूर्द्धा विष्णोः सकुण्डलः ॥ समुद्रो गतः कापि
देवदेवस्य तापसाः ॥३०॥ अंधकारे तदा घोरं शान्ते ब्रह्मा हरस्तथा ॥ शिरो हीनं शरीरं तद्दृष्ट्वा ते विलक्षणम् ॥३१॥ दृष्ट्वा कवेयं विष्णोस्ते विस्मिताः सुरा
तमाः ॥ चित्रा सागरमगाश्च रुरुदुःशोककथिताः ॥३२॥ हानाथ किं पुंभोजातमन्यदुतममानुषम् ॥ वैशंसं सर्वदेवानां देवदेवसनातन ॥३३॥ माययं

॥ भा० पु० ॥

कस्य देवेश यथा ते शिरो हतम् ॥ अक्षेयस्तमजेशो सिन्धुमरोऽप्यसि सर्वथा ॥ ३४ ॥ एवं गते त्वयि विभो नम्रियन्ते च देवताः ॥ कीदृश
स्त्वयि नः स्नेहः स्वार्थं नैव रुदामहे ॥ ३५ ॥ नायं विप्रः कृतो दैत्यैर्न गन्धर्वैर्न राक्षसैः ॥ देवैरेव कृतः स्वामिन्दुषणं कस्य मापते ॥ ३६ ॥ अ
पराधिनः सुराः सर्वे किं कर्मः क्व बुजाम च ॥ शरणं नैव देवेश सुराणां मूढचेतसाम् ॥ ३७ ॥ न चैषां सात्विकी माया राजसी न च तामसी ॥ य
था हि न शिरस्ते यमाये शस्य जगद्गुरोः ॥ ३८ ॥ क्रन्दमानां सदा दृष्ट्वा देवान् शिवपुरोगमान् ॥ बहस्पतिस्तदोवाच शामयन् देववित्तमः ॥
३९ ॥ रुदिने नमहा भागाः क्रुदिते न तथापि किं ॥ उपायश्चात्र कर्तव्यः सर्वथा बुद्धिगोचरः ॥ ४० ॥ दैवंपुरुषकारं च ह्येव सदृशविमो ॥ उपाय
श्च विधानो दैवान्फलनि सर्वथा ॥ ४१ ॥ ॥ इत्युवाच ॥ दैवमेव परमो धिक् पौरुषमनर्थकं ॥ विस्मरयिषिरश्चित्रं सुराणां चैव पश्यतां ॥
४२ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ अदृश्यमेव भोक्तृत्वं कालेनापादितं च यत् ॥ शुभं वाप्यशुभं वापि दैवं कोटिं क्रमेण न ॥ ४३ ॥ देहवा सुखदुःखानां भोक्तृत्वं वा त्रसंशयः ॥
यथा कालवशात्कृतं शिरोमेशं भुजापुरा ॥ ४४ ॥ तथैव लिंगयातं च महादेवस्य शपतः ॥ तथैवाद्यहरेर्मांसापत्तिनो लवणं भसि ॥ ४५ ॥ सहस्रभगसं प्राप्ति
दुःखं चैव शचीयते ॥ स्वर्गादंशस्तथा वासः कमले मानसे सरे ॥ ४६ ॥ एते दुःखस्य भोक्तारः कस्य दुःखं न युज्यते ॥ संसारेऽपि न्यहा भागास्तस्माच्छोकं त्य
जन्तु वै ॥ ४७ ॥ चिन्तयन्तु महाभायां विद्यां देवीं सनातनीम् ॥ सा विधास्यति नः कार्यं निर्गुणपकृतिः परा ॥ ४८ ॥ ब्रह्मविद्या जगज्जती सर्वेषां जननी तथा
॥ यया सर्वमिदं ब्रह्म प्रलोकं स चराचरं ॥ ४९ ॥ ॥ इत्युवाच ॥ इत्युक्त्वा वै सुरा न्वे धानि गमानादि देशहा ॥ देहयुक्ता न्स्मृतान ये सुरा कार्यार्थसिद्ध
ये ॥ ५० ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ सुवन्तु परमां देवीं ब्रह्मविद्यां सनातनीम् ॥ गूढांगीं च महाभायां सर्वकार्यार्थसाधिनीम् ॥ ५१ ॥ तदुक्त्वा वचनं तस्य देवाः
सर्वा गमुर्धराः ॥ तुष्टुवृत्ती नगम्यां तं महाभायां जगत्स्थितां ॥ ५२ ॥ ॥ वेदादुचुः ॥ नमो देवी महाभाये विश्वोत्पत्तिकरे शिवे ॥ निर्गुणे सर्वभूतेशे मा
तः संकुरु कामदं ॥ ५३ ॥ तं भूमिः सर्वभूतानां प्राणः प्राणवतां तथा ॥ धीः श्रीः कान्तिः क्षमा शान्तिः श्रवामेवाश्च तः स्मृतिः ॥ ५४ ॥ तमुद्गीर्धेई मा

त्रासि गायत्री ब्राह्मिस्तथा ॥ जया च विजया धौ त्रीलज्जा कीर्तिः स्पृहा दया ॥ ५५ ॥ त्वां संस्तुवाम भुवनत्रयसंविधानदक्षां दयारसयुतां जननीं जग
नां ॥ विद्यां शिवां सकललोकहितां सदा र्क्षीवादी जवासिन्धुणां भवनाशकत्रीम् ॥ ५६ ॥ ब्रह्मा हरः शौरि सहस्रनेत्रौ बावृक्षि सूर्या भुवनाधिनाथ
॥ नित्यं कृताः किं न हि देवसुरयाः मातस्त्वमेका स्मिन् जगमानां ॥ ५७ ॥ सकलभुवनमेतत्कर्तुं कामायदा त्वं सजसि जननि देवान् विष्णु रुद्रा जमुः
स्थान् ॥ स्मिन्निलयजननेतैः कार्यस्य करुणानखलु तव कथंचिद्देविसंसारलेशः ॥ ५८ ॥ न तं कुरु पद्विदे त्सकलभुवने कोपि निमुणो न नाम्नां संस्था
त्रे कथितुमिह योग्योऽस्ति पुरुषः ॥ अजादीनामप्याकलितविभवा देवि मनसा कथं पारवारं कलनचतुरः स्थादिति मतिः ॥ ५९ ॥ न देवानां कोपि
भगवन्मिदं वाचं च विभवं विजानात्येवासित्वमिह भुवनैका हि जननी ॥ कथंचिदं विप्रमखिलमपि चैकारचयसि प्रमाणं चैवात्र निगमवचः
नंदे विविहितं ॥ ६० ॥ निरीहा त्वं चासि निखिलजगतां कारणमहो न चिन्तं किंचात्र भगवति मनोजो वाथयति ॥ विधास्ये तं विश्वमथरसगुणा
न वापि सकलं न विद्येयं कस्य विरचनकला तंत्रमथवा ॥ ६१ ॥ न जानासि त्वं किमिह जननि विष्णोः कहरणं न वा किंचित्ज्ञात्वा विदिषसि वलं
चास्य सकलं ॥ हरे किं वा देवि दुरितततिरेषा बलवती भवत्याः पादां बुजभजनपरे क्रासिदुरितं ॥ ६२ ॥ उपेक्षयं किं वा चैतवसुरसमूहातिविषमं ह
रेर्महो नाशनमत उदमाश्रयं जनकं ॥ सुदुःखं मातस्त्वमसि जननि तच्छेदकुशला नजानी मोहापि विघटनविलंबः कथमपि ॥ ६३ ॥ ज्ञात्वा दोषं स
कलसुरसंघादितं देवि चित्रं किं वा विस्मावमरजनितं दुष्कृतं पातितं ते विष्णोर्वा किं समरजनितः कोपि गर्वातिवेगात्कृतं मातस्त्वविलसिनं नैव वि
द्यात्र भावं ॥ ६४ ॥ किं वा दैत्यैः समरविजितैस्तीर्थदेशे सुरम्योद्यारं तस्मात् भगवति वरं लब्धुं भवत्याः ॥ अंतर्धानं गमितं मधुना विस्मृतीर्षभवा
नि दुष्टं किं वा विगतशिरसं वासुदेवं विनोदः ॥ ६५ ॥ सिन्धोः पुत्रारोपिता किं त्वमाश्रयं कस्य देवो पुक्षसे नाथहीनाम् ॥ क्षंतं वा ते स्वां ज्ञाता पण्डितो
न्यायेनां मोदितां मां कुरु ॥ ६६ ॥ एते सुरास्त्वां सनतं नमति कार्यं सुमुख्याः प्रथितः प्रभावाः ॥ शोकार्णी वा त्वा रयदे विदेवानुत्थापयिषुं सकलाधिनाथं

॥भा० पु०॥

॥६०॥ हरेः कंगत कापि न विप्रो मानर्न चोत्तु पायः खलु जीवने वा ॥ प्रथे वा सुधा जीवने कर्म दक्षा त्वमेकात्र जगज्जीवि तंदा भवानी ॥६१॥ ॥सुतरवाच॥
खलु तात दादेवी गुणातीता महेश्वरी ॥ प्रसन्ना परमा माया वैदेः शो गै आसा मगैः ॥६२॥ तानु वाचन तो वाणी चा काशस्व शरीरिणी ॥ देवा न्युनि सुखैः श
ष्टैर्जनान्द करी शुभा ॥६३॥ मा कुरु च सु राशि त्रा स्वस्वास्ति च सु चामराः ॥ सु ताहं निगमैः काम संतुष्टास्मि न संशयः ॥६४॥ यः पुमान्मा नुषे लोके यो धि
हामा म किं सुति ॥ पथि ष्यति सदा भक्ता सर्वा कामान वाप्स्यति ॥६५॥ अष्टौ तु वास्तो त्र मिदं मदीयं भक्ता त्रिकाले सततं नरो यः ॥ विमुक्त दुःखः स भवेत्
सुखी च विदोक्त मेतन्न तु वेद तुल्यं ॥६६॥ अष्टौ तु कारणां चा य य रुतं वदनं हरेः ॥ अकारणं न कार्यं च संसारे न भविष्यति ॥६७॥ अद्वैत नयं विष्णुः स
स्तिता मोति कै पियां ॥ जहा स वदनां दीध्या तस्यास्तत्र मनोरमम् ॥६८॥ तया तातं हरि नूनं मां हसति कथं हि ह ॥ विरूपं हरिणा दृष्टं सुखं मे केन हेतुना ॥
॥६९॥ विनापि कारणे ना य कथं हास्यस्य संभवः ॥ सपत्नी वा कृतानेन मत्तो या वरवर्णिनी ॥७०॥ नतः कोप युता जाता महा लक्ष्मी स्तमो गुणाता मसीतु
तदा शक्ति सस्या देहे समाविशत् ॥७१॥ केन चिन्माल योगे न देव कार्यं सिद्धये ॥ प्रतिष्ठाता मसी शक्ति सस्या देहे ति दारुणा ॥७२॥ तामस्या विष्ट देहा
सा चुकोप निशयं तदा ॥ शन कैस्तमुवाचे निपत त्वेदं शिरस्तव ॥७३॥ स्त्री स्वभावाच्च भाविता काल योग विनिर्गत ॥ अविचार्य तदा दत्तः शापः स्वसुख नाश
शनः ॥७४॥ सपत्नी संभव दुःखं वै धव्यादधिकं निति ॥ विचिंता मनसे न्युक्तं तामसी शक्तियोगतः ॥७५॥ अमृतं सा हं समायां मूर्खं च मति लोभिता
॥ असौ च निर्दयत्वं च स्त्रीणां दोषाः स्वभावजाः ॥७६॥ सती र्ष वासुदेवं तं करोम्यद्यथा पुरा ॥ शिरोस्य चापवो न निमग्नं लवणं दुधौ ॥७७॥ अन्ध
कारणं किंचिद्वर्त्तते सुरसत्तमाः ॥ भवतां च महत्कार्यं भविष्यति न संशयः ॥७८॥ पुरा देवो महा बाहु र्हय प्रीति वि श्रुतः ॥ तपश्चक्रे सरस्वत्या
स्तोरे परम दारुणम् ॥७९॥ जपन्नेकाक्षरं मंत्रं मया बीजात्मकं मम ॥ निराहारे जितात्मा च सर्वभोग विवर्जितः ॥८०॥ ध्यायन् तामसी शक्तिं स
र्वभूषण भूषिताम् ॥ एवं वर्ष सहस्रं सतपश्चक्रे ति दारुणम् ॥८१॥ तदा हं ता दृशं रूपं कृत्वा तत्र समागता ॥ दर्शने पुरतस्थाने तत्तेन या दृशं ॥८२॥

सिंहोपरि स्तिता तत्र तमो चंदयान्तिता ॥ वरं बुद्धि मला भाग ददामि तव सुव्रत ॥८३॥ इति श्रुत्वा वचो दिवां दानवः प्रेम पूरितः ॥ प्रदक्षिणां प्रणमं
च चकार त्वरित लदा ॥८४॥ दृष्ट्वा रूपं मदीयं स प्रेमोत्प्लविलोचनः ॥ हर्षा श्रुत्वा गीनयन कुशावसं च मानदा ॥८५॥ ॥हयग्रीव उवाच॥ अन
मो देवि महासायस्य स्ति त्वं न कारिणी ॥ भक्तानुग्रह चतुरे काम दे मोक्षं देशि वे ॥८६॥ धरायस्तेजः यवनः खं पंचानां च कारणं ॥ त्वं गंधारसू
याणां कारणं स्पृशं शृणोः ॥८७॥ घ्राणं च रसना च क्षुत्स्वकश्चोत्रमिन्द्रियाणि च ॥ कर्मेन्द्रियाणि चान्ति च त्रैः सर्वं महेश्वरि ॥८८॥ ॥देव उवा
च॥ किं ते श्रीं वरं बुद्धि ददामि वांछितं च यत् ॥ परि तुष्टास्मि भक्त्या तेन तपसा चाद्रुतेन च ॥८९॥ ॥हयग्रीव उवाच॥ यथा मे मृगा मातर्न भवेत्
तथा कुरु ॥ भवेद्यममरो योगात्ता उजेयः सुराः सुरैः ॥९०॥ ॥देव उवाच॥ जानस्य हि भुवं मनुस्यथा जन्म मृतस्य च ॥ मर्यादा चेदृशी लोके भवेच्च
कथमन्यथा ॥९१॥ एकत्वं निश्चयं कृत्वा मरणो राक्षसो जन्म ॥ वरं वरं यचेष्टं ते विचार्य मनसा किल ॥९२॥ ॥हयग्रीव उवाच॥ हयग्रीवा च मे म
नुर्नोद्यस्माज्जगदं विके ॥ इति मे वांछितं कामं पूरयस्व मनो गतं ॥९३॥ ॥देव उवाच॥ गृह गुरु महाभाग कुरु राजा यथा सुखं ॥ हयग्रीवा इति मनुर्न
ते नूनं भविष्यति ॥९४॥ इति दत्वा वरं तस्माज्जनं गता तदा ॥ मुदं परमि कां धाय सोपि स्वभवनं गतः ॥९५॥ स पीडयति दुष्टात्मा मुनीन् देवांश्च सर्वैः
शः ॥ न कोपि विद्यते तस्य हंता यमुव नुत्रये ॥९६॥ तस्माच्छीर्षं हयस्याद्य समुद्र न्यमनो हरं ॥ देहे न विशिरे विष्णोस्तथा संशो जयिष्यति ॥९७॥ ह
यग्रीवो धर्म भगवान् हुनिष्यति तमाश्रु वै ॥ पापिष्ठ दान वं कुरु देवानां हित काम्यया ॥९८॥ ॥सुतर उवाच॥ एवं सुरास्तदा भाष्य शर्कीणी विराम ह ॥
देवास्तदा निसंतुष्टास्तं च देव शिष्यि न ॥९९॥ ॥देव उवाच॥ कुरु कार्यं सुराणां त्वं विष्णोः शीर्षं भियो जनं ॥ दानं वं वर दत्तं हयग्रीवो हुनिष्यति ॥१००॥
॥१०१॥ ॥सुतर उवाच॥ इति श्रुत्वा वचोत्सवां त्वया चानि त्वरा नितः ॥ वाजि श्री र्षं च कर्त्तुं सुखेन सुरसंनिधौ ॥१०२॥ विष्णुः सरीरे तेनाश्रुयोजितं वाजि मस्त
कं ॥ हयग्रीवो हरि जातो महा माया धसा दत्तः ॥१०३॥ कियता केन कालेन दानं वो मद दयितः ॥ निहत स्तरसा संखे देवा विरपुगे जता ॥१०४॥ य

30
25
20
15
10
5

॥भा०प्र०॥

इदं शुभमाख्यानं श्रुत्वा भुवि मानवाः ॥ सर्वदुःखविनिर्मुक्तो भवन्ति न संशयः ॥ १११ ॥ महासागरचरित्रं च पवित्रं पापनाशनं ॥ पठतां श्रुत्वा तं चैव धन
संप्रदायकं ॥ ११२ ॥ ॥ इति श्रीभागवतमाहापुराणे हयग्रीवावतारकथनं नाम पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥ अथ यदुच्यते ॥ सोमयुच्यते याज्ञे
कं शौरेयं महाशय ॥ मधुकैटभयोः सार्द्धं वर्षं च सहस्रकं ॥ १ ॥ कस्यानौ दानं बौजानौ तस्मिन्नेकाग्रे जले ॥ महावीर्यदुराधर्मे देवैरपि सुदु
र्जयोः ॥ २ ॥ कथं नो असुरौ जातौ कथं च हरिणा हतौ ॥ तदा चक्षुः महाप्राज्ञचरितं परमाद्भुतं ॥ ३ ॥ श्रोतुं कामावयं सर्वं त्वंच वक्ता वदुः श्रुतः ॥ दिवा चानैव सं
जातसंयोगश्च तथा वयोः ॥ ४ ॥ मूर्खेन सह संयोगो विषादपि सुदुर्जरः ॥ वित्तेन सह संयोगः सुधारसमः स्मृतः ॥ ५ ॥ जीवंति पसवः सर्वे खादन्ति मेह
यन्ति च ॥ जानन्ति विषयज्ञानं वायुसुखमद्भुतं ॥ ६ ॥ न ते षांस्तस्य ज्ञानं विवेको न च मोक्षदः ॥ नेपि पशुसमाज्ञेयाः येषां न श्रवणादरः ॥ ७ ॥ मृगा
द्याः पसवः केचिज्ज्ञानं श्रवणं सुखं ॥ अत्रात्राफणिनश्चैव मुमुक्षुर्नोदयानतः ॥ ८ ॥ पंचानामिन्द्रियाणां वै श्रुते श्रवणादरं ॥ श्रवणादुत्तुवि
ज्ञानं दर्शनाच्चित्तं न ॥ ९ ॥ श्रवणं त्रिविधं प्रोक्तं सात्त्विकं राजसं तथा ॥ तामसं च महाभागाः सुज्ञोक्तं निश्चयान्वितं ॥ १० ॥ सात्त्विकं वैदशास्त्रादि
साहित्यं चैव राजसं ॥ तामसं युद्धवाक् च परदोषप्रकाशकं ॥ ११ ॥ सात्त्विकं त्रिविधं प्रोक्तं पुत्रावधि श्रमपठितैः ॥ उन्नमं मध्यामं चैव तथैवाधमं
मित्युत ॥ १२ ॥ उन्नमं मोक्षफलदं सर्गदं मध्यामं तथा ॥ अधमं भोगदं प्रोक्तं निर्लीयविदितं दुष्टैः ॥ १३ ॥ साहित्यं त्रिविधं चैव स्वीयया चोन्नमं स्मृतं
॥ मध्यामं वार्योपायां परोक्षानां तथा अधमं ॥ १४ ॥ तामसं त्रिविधं प्रोक्तं विद्वद्भिः शास्त्रदर्शिभिः ॥ श्राततायि नियुक्तं यत्तदुत्तममुदाहृतं ॥ १५ ॥ मध्यामं
चापि विद्वद्भ्यां वा एतानां यथास्थितिः ॥ अधमं निर्निमित्तं नृविवादे कलहे तथा ॥ १६ ॥ तदत्र श्रवणं सुखं पुराणस्य महा मते ॥ बुद्धिपूर्वकं न पुण्यं न
तः पापपुण्यशतं ॥ १७ ॥ तदा ख्यातिमहाभागकथं यो रति किं शुभां ॥ श्रुतां देवाय नान्यत् सर्वार्थसाधनी किल ॥ १८ ॥ ॥ सतत उवाच ॥ यूयं ध
न्या महाभागा धनो हं पृथिवीतले ॥ येषां श्रवणं बुद्धिश्च ममापि कथं नेखिला ॥ १९ ॥ पुरा चैकाग्रं वेजाने विलीने भुवनत्रये ॥ शेषपर्यंकमुत्तरे च दे

वदेवेज नार्हने ॥ २० ॥ विष्णुकर्णकलोद्भूतौ दानवौ मधुकैटभौ ॥ महावलौ च तौ जातौ विद्वद्वौ सागरे जले ॥ २१ ॥ कौडमार्गे स्थितौ तत्र विचरंता वितस्ततः
॥ तत्रैकदा महाकायौ कौंडासकौ महाशयौ ॥ २२ ॥ चिन्तामवापनु श्रिते धानरावि वसे स्थितौ ॥ नाकारां भवे कार्यं सर्वत्रैवापरंपरा ॥ २३ ॥ आधेयं तु
विना धारं न तिष्ठति कथंचन ॥ आधाराधेयभावस्तु न भानि चित्तो चरः ॥ २४ ॥ कतिष्ठति जले चैवं सत्स्वरूपं सुवितरं ॥ केन पृथक् कथं जातुं
मया वा वां जले स्थितौ ॥ २५ ॥ आवां वा कथमुत्पन्नौ केन चोत्पादिता विह ॥ पितरौ केति विज्ञानं नास्तिका मंतथा वयोः ॥ २६ ॥ ॥ सतत उवाच ॥ ए
वं चिंतयमानौ तौ जग्मतुर्न विनिश्चयं ॥ उवाच कैटभस्तत्र मधुं पार्श्वस्थितं जले ॥ २७ ॥ ॥ कैटभ उवाच ॥ मधो ममात्रसलिले स्थानुं शक्तिर्महाव
ला ॥ वर्तते धानरवलाकारां साहि मे मता ॥ २८ ॥ तया तनमिदं तोयं न दाधारं च तिष्ठति ॥ सा एव परमा देवी कारां च तथा वयोः ॥ २९ ॥ एवं चिन्त
यमानौ तौ चिन्ताविष्टौ यदा सुरौ ॥ तदा काशे श्रुतं ताभ्यां वाग्वीजं सुमनोहरं ॥ ३० ॥ गृहीतं च ततस्तथाभ्यां ताभ्यां सोऽहः कृतः ॥ तदा सोऽमनी इष्टा
ताभ्यां रेचोत्थिता शुभा ॥ ३१ ॥ ताभ्यां विचारितं तस्याः संज्ञेयं नात्र संशयः ॥ तथा ध्यानमिदं दृष्टं गगने सगुणा किल ॥ ३२ ॥ निराहारौ जितात्मानौ तत्र
मनस्को स माहितौ ॥ वभ्रवतुर्विचित्रौ वज्रध्वजं परायणौ ॥ ३३ ॥ एवं वर्षं सहस्रं तु ताभ्यां तत्र महत्तपः ॥ पुनरापरमा शक्तिं ज्ञाता सा तपसानयोः ॥
३४ ॥ शिवौ तौ दानवौ दृष्ट्वा तपसं कृतनिश्चयौ ॥ जयोरनुग्रहार्थं च वागुवाचा शरीरिणी ॥ ३५ ॥ वरं वां वांछितं देवौ वृतां परमसंमतं ॥ ददामि परितुष्टौ
स्थियुवयोस्तपसा किल ॥ ३६ ॥ ॥ सतत उवाच ॥ इति श्रुत्वा तूतां वागी दानवा चतुस्तदा ॥ खेच्छया मरणं देवि वरं नौ देहि सुव्रते ॥ ३७ ॥ ॥ वागुवाच ॥ वां
छितं मरणं देवौ भवता तपसा दतः ॥ अजयौ देवदेवौ श्रुत्वा तौ नात्र संशयः ॥ ३८ ॥ ॥ सतत उवाच ॥ इति दत्तवरो देवा दानवौ मददयितौ ॥ चक्रतुः
सागरं कौंडायादोगणसमन्विता ॥ ३९ ॥ कालेन कियता विषादनाशं यदृच्छया ॥ दृष्ट्वा पुत्रापनिर्बुद्ध्या पपासना स्थिताः पुत्रा ॥ ४० ॥ दृष्ट्वा तौ मुदिता वस्तां
पुत्रकामौ महावलौ ॥ तमूचतुस्तदा तत्र युद्धं नौ देहि सुव्रत ॥ ४१ ॥ नो चेत्तत्र परित्यज्य यथेष्टं गच्छामाचिरं ॥ यदि त्वनिर्वृतं तस्मात्सिद्धयोगं शुभमानसं ॥ ४२ ॥

5 10 15 20 25 30 35

वैरभोग्यसिद्धिस्थानं कान्तरोसित्यजामुदै ॥ तयोरिति वचः श्रुत्वा चिन्तामापुप्रजापतिः ॥ ४३ ॥ दृष्ट्वा च वलि नौवीरैकिकरो मीतितापसाः ॥ चिन्ताविष्टस्तदा
 तस्मै चिन्तयन् मनसा तदा ॥ ४४ ॥ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे बुधचिन्ता नाम षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ॥ स्तनत्रयवाच ॥ नौवीरैश्च वलि नौवीरैश्च तदा पापान्
 चिन्तयन् ॥ सामयानभिदादींश्च युक्तां सर्वतंत्रवित् ॥ १ ॥ न जानेहं वलं नूनं तयो र्यतु यथा तथं ॥ अजतिनं वलं कामं नैव युद्धं प्रशस्यते ॥ २ ॥ स्तुतिक
 रोमि चैददुष्टयोर्मदमत्तयोः ॥ प्रकाशितं भवेन्ननं निर्वलत्वं मया स्मृतं ॥ ३ ॥ वधिष्यति च मां त्वेको निर्वलत्वं प्रकाशितं ॥ दानं नैवाशयेयं वै भेदका
 र्यो मया धुना ॥ ४ ॥ विष्णुसं बोधयाम्यशेषेषु प्रजनाईनं ॥ चतुर्भुजं महावीर्यं दुःखहासभविष्यति ॥ ५ ॥ इति संचिन्तय मनसा पद्मनालग्नः कजः ॥
 जगाम शरणं विष्णुमनसा दुःखनाशनं ॥ ६ ॥ तच्छव बोधनाथं तं श्रुत्वा सं बोधनैर्हरिः ॥ नारायणं जगन्नाथं निदिनं योगनिद्रया ॥ ७ ॥ दीननाथ हरे वि
 श्णो वा मनो निष्ठमाधव ॥ भक्तार्तिहृन् हृषीकेश सर्ववास जगत्पते ॥ ८ ॥ अन्तर्यामिने मेयात्मन् वासुदेव दयानिधे ॥ दुष्टारि नाशने काय चिन्तन च क
 धरा मर ॥ सर्वत सर्वलोकेश सर्वशक्तिसमन्वित ॥ उन्निष्ठो निष्ठे देवेश दुःखनाशन पाहि मां ॥ ९ ॥ विश्वं भर विशालाक्ष पुण्यप्रवण कीर्त्तन ॥ जग
 योने निराकारसर्गस्थितान्तकारक ॥ १० ॥ इमो दैतौ महाराज हंतु कामो मया दत्तौ ॥ न जानास्यस्वित्ता धारकथं मां संकटे गतं ॥ ११ ॥ उपेक्ष्यसेति दुःखा
 र्त्तं यदि मां शरणं गतं ॥ पालकत्वं कृते विष्णो गतं तच्छास्वधर्मकं ॥ १२ ॥ एवं स्तुतोपि भगवान् ननु बोधयदा हरिः ॥ योगनिद्रा समाक्रान्तस्तदा बुद्ध्या ह
 चिन्तयत् ॥ १३ ॥ नूनं शक्तिसमाक्रान्तो विष्णुर्निद्रावसं गतः ॥ जजागार न सर्वोन्मादिकं करोम्यदुःखितः ॥ १४ ॥ हंतु कामावुभौ प्राप्नोयानवावतिगर्वि
 तौ ॥ किं करोमि कृगक्रामिनास्मि शरणं क्वचित् ॥ १५ ॥ इति संचिन्तय मनसानि श्रव्यं प्रणिपद्य च ॥ तच्छाव योगनिद्रां तामेकाग्रहृदयस्थितः ॥ १६ ॥ वि
 चार्य मनसा येवं शक्त्या धारक्षणाक्षमा ॥ यथा ह्यचेत नो विष्णुः कृतोक्तिस्त्वं दर्जितः ॥ १७ ॥ वासुदेवा न जानाति गुणान् शब्दादिकानि ह ॥ तथा हरिर्न
 जानाति निद्रा मीलितलोचनः ॥ १८ ॥ न जहानियतो निद्रां मया बहुस्तुतो यसौ ॥ मनो नास्य वशे निद्रा निद्रया यं वशी कृतः ॥ १९ ॥ यो यस्य वशमापन्न

इस तस्य किं करः किल ॥ तस्माच्च योगनिद्रायं स्वामिनीमापते हरे ॥ २० ॥ सिंधुजपि वसेत्तस्यायया स्वामी वशी कृतः ॥ नूनं जगदिदं सर्वं भगवत्याः वशं व
 दम् ॥ २१ ॥ अहं विष्णुस्तथा शंभुः सावित्री चरमायुमा ॥ सर्ववश्यं वशेयस्या नात्र कार्या विचारणा ॥ २२ ॥ हरिरप्यवशः शेनेयथान्यः प्राकृतो जनः ॥ य
 याभिभूतं कावाती किलान्येषां महात्मनाम् ॥ २३ ॥ स्तौम्यद्योगनिद्रां वै ययामुक्तो जनाईनः ॥ दृष्टयिष्यति युद्धेन वासुदेव सनातनः ॥ २४ ॥ इति कृत्वा म
 तिं बुद्ध्या पद्मनालस्थितस्तदा ॥ तच्छाव योगनिद्रां तां विष्णो र्गेषु संस्थितां ॥ २५ ॥ ॥ बुद्ध्या वा ॥ दिदित्वमस्य जगतः किल कारणाहितानं मया प्रजननि
 यमति च कृत्वा ॥ यद्विष्णुरप्यखिललोकविवेककर्त्ता निद्रावशं च गमितः पुरुषोत्तमो यः ॥ २६ ॥ को वेदने जननि चैह विलासलीलां मूढोऽस्य हं हरिरयं विव
 शश्च शेने ॥ इदं कृत्या सकलभूतमनो निवासं च यत्र याविबुधकोटिषु निर्गुणायाः ॥ २७ ॥ साख्या वदति पुरुषं पुरुषं पिता चैतन्यं भावरहितं जगत्प्रक
 र्त्ताम् ॥ किं तादृशसिकथमत्र जगन्निवासश्चेतन्यं तविरहितं विहितस्तथा ॥ २८ ॥ नाथे मीधिसगुणा विविधपुकारं जेवेत्ति कोपिन वक्तव्यविधानयोगा ॥ वा
 यनि यां मुनिगणास्तुत्रिकालमेव संघेति नाम परिकल्प्या गुणान् भवानि ॥ २९ ॥ त्वं बुद्धिबोधकरणा जगतां सदा सिद्धिं श्रुतिदेव सततं सुखदा सुराणां ॥ कीर्त्तित
 था मतिभूतो किल कोतिरेव श्रद्धारतिश्रसकलेषु जनेषु मातः ॥ ३० ॥ नातः परं किल वितर्कशेने प्रमाणां प्राप्ता मया यदि ह दुःखगतिं गतेन ॥ त्वं चात्र सर्वजगतां जन
 नोति सत्यं निद्रालुतां वितनुना हरिणा पुरिष्ठं ॥ ३१ ॥ त्वं देवि देव विदुषामपि दुर्विभावा वेदोपि नूनमखिलार्थतयानवेद ॥ यस्मात्त्वदुद्रवमसौ श्रुतिरायुना मय
 त्पक्षमेव सकलं नवकार्यं मेतुत ॥ ३२ ॥ कस्ते चरित्रं मखिलं भुवि देवधीमाव नार्ह हरिर्न च भवो न सुरास्तथा ॥ सातु क्षमाश्रमुनयो न ममात्मजाश्रदुर्वीचयवः
 महिमा तव सर्वलोके ॥ ३३ ॥ यजेतु देवितवना मनने वदंति स्वाहेति वेदविदुषो हवने कृतेपि ॥ न वा प्रवृत्तिस्ततं मखभागधेयं देवास्तमेव विवृषेऽपि वृत्तिदासि ॥
 ३४ ॥ ज्ञाता वयं भगवति पुथमं त्वया देवैवारि संभव भयादधुना तथैव ॥ भीतोस्मि देवि वरुणेशरणा गतोस्मि यो रावुभा वभिनिरीक्ष्य मधुं केटभौ च ॥ ३५ ॥ नो वेति
 विष्णुरधुना मम दुःखमेतज्ज्ञानेन या विवशो कृतदेहयष्टिः ॥ मुंचादिदेव मधवा जतिदानवेदो यदो चेतनवदुरुष महानुभावे ॥ ३६ ॥ जाननि येन तव देवि मरुं

30
25
20
15
10
5
0

॥ भा. प्र. ॥

चुवंधायतिनेहरिहरानयिमन्त्रचित्राः ॥ ज्ञातं मया यजनिपुणं यमाणां यद्विष्णुर्वायुनिर्वायिवशो यशेते ॥ ३८ ॥ सिंधुद्वयपिनहर्षिपतिवैदितुवैशक्तापतिने
ववशानुगमयशक्ता ॥ मन्त्रोत्तराभयवतिपुसभंरमापियस्वापितानवुवधेभिवशी कृतेव ॥ ३९ ॥ धन्यास्तप्यवुविभक्तिपरस्तवाप्योक्तान् देवभजनं
त्वयिलीनभावाः ॥ कुर्वन्निदेविभजनं सकलं नि कामं ज्ञात्वा न्येदेवजननी किल कामधेनुं ॥ ४० ॥ धीकां निकां निरुति विनिगता दयस्ते विहो गुणास्तु परिहृत
गताः कृचा य ॥ वंदी कृतो हरि रसैननुनिदया च शक्त्या तवैव भगवत्पतिमानवत्प्रा ॥ ४१ ॥ त्वं शक्तिसर्वजगता मखिल प्रभावा त्वन्निर्मितं च सकलं खलु
भावमात्रं ॥ त्वं कीदृशीतिरतिरर्चितस्मरिदेविना प्रेयथा विहरते स्वरुतेन दो वै ॥ ४२ ॥ विष्णुस्त्वया प्रकटितः पृथमं युगादौ दत्ता च शक्तिरमला खलु पाल
नाय ॥ पालं च सर्वं मखिलं विवशी कृतो ययदो चनेतव तथां करोषि नूनं ॥ ४३ ॥ सखा च मां भगवति प्रविनाशितुं चेत्सी त्वस्तिने कुरुदयां परिहृत्य मान ॥ क
स्यादिमो प्रकटितो किल कामरूपो नो चेद्वानिहसितुं नु किमिच्छे माम् ॥ ४४ ॥ ज्ञातं मया नवविचेष्टितं मधुनं वै कृत्वा रिसं जगदिदं समेखतं ज्ञा ॥ लीनं क
रोसि सकलं त्वयि मां तु धेव हतुं त्वमिच्छसि भवानि किमत्र चित्रं ॥ ४५ ॥ कामं कुरुष्व धर्मं यमं मेव मातुः खं न मे पराजयं जगद्विकेच ॥ कर्त्तव्यं यपि वि
हितः पृथमं युगादौ देत्वा हतो थ मृत इत्ययं शो गरिष्ठं ॥ ४६ ॥ उतिष्टे विदुः कुरुपमिहा दुतं त्वं मां वा त्विमौ जहि यथे कृसि बाललीला ॥ नो चेत्पुनो धय हरिनि
हनेदिमौ यस्तत्साद्य मे नदखिलं किल कार्यं ज्ञातं ॥ ४७ ॥ ॥ सत उवाच ॥ निस्तथा हरिदेहांतु संस्थिता पार्श्वतस्तदा ॥ ४८ ॥ त्वं कां गानि च सर्वं शि विहो र
तुलने जसः ॥ निर्गता योगनिडा सा नाशय च तयो सादा ॥ ४९ ॥ विस्मदिन शरीरो सौ यदा जाते जनाईनः ॥ धाता यरमिका प्रायमुदं दहा हरिं तथा ॥ ५० ॥
॥ इति श्री भागवते महापुराणे विष्णु प्रबोधो नाम सप्तमोऽध्यायः ॥ ॥ ॥ अथ यदुचुः ॥ संदेहो च महाभाग कथायां महदुक्तं ॥ वेदशास्त्रपुराणै
श्च निश्चिनत्रः सदा बुधे ॥ ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च यो देवाः समा मताः ॥ नातः परतुरं किंचिदुल्लासोऽस्मिन् महा मते ॥ ब्रह्मा सृजति लोकां वै विष्णुः पालयितुं ज
गत् ॥ रुद्रः संहर्ते काले त्रय एते त्रकाराः ॥ १ ॥ एकं सृजति त्रयो देवाः ब्रह्म विष्णु महेश्वराः ॥ रजः सत्यं तमो भिश्च संयुताः कार्यकारकाः ॥ तेषां मध्ये हरिः प्रे

१०

१०

हो माधव पुररूपो ज्ञमः ॥ आदिदेवो जगं नाथः समर्थ सर्वकर्मसु ॥ ५१ ॥ नान्यकोपि समर्थोऽस्ति विहो रतुल कर्मणः ॥ सकथं स्थापितं स्वामि विवशो
योगमायया ॥ ५२ ॥ क गतं तस्य विज्ञानं जीववक्षेष्टं त कुतः ॥ संदेहो यं महाभाग कथयस्व यथा श्रुतं ॥ ५३ ॥ कामा शक्तिः परा प्रोक्ता यथा विष्णुर्जितः प्रभुः ॥
कृतो जाता कथं शक्ता का शक्तिर्वदसु व्रत ॥ ५४ ॥ यस्तु सर्वं श्रोते वो वा सुदेवो जगद्गुरुः ॥ परमात्मा परानन्दं सच्चिदानन्दरूपभृत् ॥ ५५ ॥ सर्वं कृतं सर्वभूत
सुखविरजः सर्वं शुचिः ॥ सकर्थो न डयानीतः पारतं च परात्परः ॥ ५६ ॥ एतदा श्रयं भूतं हि संदेहं नः परतप ॥ द्विभ्रिजानासिना सूनवा सशिष्य महा मते ॥
५७ ॥ ॥ सत उवाच ॥ कः संदेहं ह्रि नये नं वै लोको त्रचराचरे ॥ मुह्यन्ति मुनयः कामं ब्रह्म पुत्राः सनातनाः ॥ ५८ ॥ नारदः कपिलश्चैव प्रश्ने स्मिन् मुनि सत्तमाः
॥ किं ब्रवीमि महाभागा दुर्घटं स्मिन् विमर्शने ॥ ५९ ॥ चेदेषु विष्णुः कथितः सर्वगः सर्वपालकः ॥ यतो विरदिदं सर्वं मुत्पन्नं स चराचरं ॥ ६० ॥ तं सर्वं समुपासते म
त्वा देव परात्परं ॥ नारायणं हृषीकेशं वासुदेवं जनार्दनं ॥ ६१ ॥ तथा केचिन्महादिवंशं करं लो कशंकरं ॥ त्रिनेत्रं पंचवक्त्रं च शूलपाणिं दृष्य च जम् ॥ ६२ ॥ त
था वेदेषु सर्वेषु गीतत्रा म्ना चियं वकं ॥ कपर्दिनं पंचवक्त्रं गौरी देहाई धारिणं ॥ ६३ ॥ कैलासवासिनिरतं सर्वशक्तिसमन्वितं ॥ भूतवृन्दव्रतं देवं दक्षयजवि
द्यातकं ॥ ६४ ॥ तथा सूर्यं वेदविदः सायं प्रातर्दिने दिने ॥ मन्त्रा हेतु महाभाग स्तुवन्ति विविधैस्त वै ॥ ६५ ॥ तथा वेदेषु सर्वेषु सूर्योपासनं मुत्तमं ॥ परमात्मेति
विष्णो तं नाम तस्य महात्मभिः ॥ ६६ ॥ अग्निः सर्वत्र देवेषु संस्तुतो वेदविज्ञैः ॥ इन्द्रश्चापि त्रिलोकेशो वरुणाश्च तथा परः ॥ ६७ ॥ यथा गंगा प्रवाहे श्रवणं भि
ः परिवर्तते ॥ तथा वै सर्वदेवेषु वेदः प्रवर्तते ध्रुवं ॥ ६८ ॥ जीर्णो वहि पुमाणानि परिगीतानि पंडितैः ॥ प्रत्यक्षं चानुमानं च शृं चैव तृतीयकं ॥ ६९ ॥ चत्वार्ये
चेतरेषां चरुपमानयुता निच ॥ अर्था यन्ति युता न्योपचपाहुर्महाधियः ॥ ७० ॥ संप्रपौ रणि काश्चैव पुबदंति मनीषिणः ॥ ७१ ॥ विनर्कश्चात्र कर्त्तव्यो बु
ध्या चैवागमेन च ॥ निश्चयान्तिकया युत्सा विचार्य च पुनः पुनः ॥ ७२ ॥ युत्सवश्च नक्तु विज्ञानं चिंत्यं मतिमता सदा ॥ दृष्टान्ते नपि सततं शिष्टमार्गानुसारि
ण ॥ ७३ ॥ विद्वांसोऽपि वदंतो वपुराणैः परिगीयते ॥ दुर्हिणोऽस्मिन् शक्तिश्च हरो पालनशक्तापि ॥ ७४ ॥ हरे संहारशक्तिश्च सूर्यशक्तिश्च काशिका ॥ चराचर एव

किञ्च शेषे कर्म न धेव च ॥ २२ ॥ दाह शक्ति मथा व हो स मीरे ये रणात्मिका ॥ कासा शक्ति प रि ज्ञेया सर्व स्मि या पुनिष्ठिता ॥ २३ ॥ शिवि धि श वतां याति कु लु लि न्या वि
वर्जितः ॥ शक्ति हीन लुपः कश्चिदसमर्थः स्म नो बुधैः ॥ २४ ॥ एवं सर्वत्र भूतेषु स्था वरेषु चोषु चा वु ह्यादि स्तं वप र्ये नेव ह्या एउ स्मि-महानयाः ॥ २५ ॥ शक्ति
हीनं तु नि न्यं स्था द्रु सु मात्रे च रा चरे ॥ अशक्तः शत्रु विजये ग मने भोजने तथा ॥ २६ ॥ एवं सर्वगता शक्तिः सा बुद्धे नि विवि च्यते ॥ सोपास्या विदुषैः सम्यग् विचा
र्य सु धिया सक्ता ॥ २७ ॥ विलो च सा त्विकी शक्तिः स या ही नोप्य कार्य कृत् ॥ वेध सो राज शी शक्तिः स या ही नो ह्य सु धि कृत् ॥ २८ ॥ शिवे च ता मसौ शक्तिः स या स
हार कारकः ॥ इत्य ह्यं मन सा सर्व विचार्ये च पुनः पुनः ॥ २९ ॥ शक्तिः करोति व ह्या णं सा वे पा लय ते रि प्तं ॥ इच्छ या सं हर ने पा ज ग दे न च रा चरं ॥ ३० ॥ न विदुः
न हरः शक्तो न बु ह्या न च पा वकः ॥ न स र्यो व रु णः शक्तो स्वे स्वे कार्ये क थं च न ॥ ३१ ॥ न या यु क्ता हि कु र्वी त्स्व नि का र्य णि ते सु राः ॥ का रणं सैव कार्ये षु पु
न्य धो णा व ग म्य ते ॥ ३२ ॥ स गु णा नि गु णा सा नु धि वा पो क्ता म नी षि भिः ॥ स गु णा रा गि भिः से वा नि गु णा नु वि रा गि भिः ॥ ३३ ॥ ध र्मी र्थ का म सो ध्या णं स्व मि
नी सा नि रा कु ला ॥ द दा ति वा ष्ठि ता र का मा र्पू जि ता वि वि पू र्व कं ॥ ३४ ॥ न जा ने ति ज ना मू ढा स्ता स दा मा य या द ताः ॥ जा नं न्य पि न राः के चि न्नो ह यं न्य रा नि
ति ॥ ३५ ॥ प रि उ त्तं स्त्रो द रा र्थे वै पा खं डा श्र प थ क प थ क ॥ पु र्व त्र यं ति क लि ना ये दि ता म द चे न सः ॥ ३६ ॥ क ला व स्मि-महा भा गा ना ना भे दाः स मु स्थि ताः ॥
ना न्ये पु गे त था ध र्मी वे द बा ह्याः क थं च न ॥ ३७ ॥ वि लु ष्ठ र न्य सा नु गं त पो व र्णा र्ण्य ने क शः ॥ बु ह्या हर त्व यो दे वा ध्या यं तः क म पि ध्रु वं ॥ ३८ ॥ वां ष्ठ्या ना स्तः
था का मां स्ते त्र यः सर्व दे व हि ॥ य जं ति य जा चि वि धा न् बु ह्य वि ष्णु म हे श्व राः ॥ ३९ ॥ ते वै श क्तिं प रा दे वीं बु ह्या र्णां प र मा त्मि कां ॥ ध्या यं ति म न सा नि न्यं नि न्यं म
त्वा स ना त नी म ॥ ४० ॥ त स्मा द्भु क्तिः स दा से वा पे क्षा व द्धिः स मं तः ॥ नि श्र य सर्व श्र द्धा णां जा नु वो मु नि स त्र मा ॥ ४१ ॥ कृ स्ना न्य या श्रु तं चे न न रा द ने न न
श्रु तं ॥ पि तृः स का शा ने ना पि बु ह्या वि लु बा क्तः ॥ ४२ ॥ न श्रो त वा त्र मं त य म न्ये वा वे च न बु धैः ॥ श क्ति रे व स दा से वा वि द्धिः कृ त नि श्र येः ॥ ४३ ॥ पु न्य द
म पि दु र्ग म स क्त स्य वि चे श्ति ने ॥ अ तः सर्वे षु भू ते षु जा न या श क्ति रे व हि ॥ ४४ ॥ ॥ इ ति श्री भा ग व ते म हा पु रा णे आ रा ध वि चारेः सू र्यो ध्या यः ॥ ४५ ॥ ॥ स त

११

इ वा च ॥ य दा वि नि र्ग त नि डा दे हा न स्य ज ग द्गु रो णा ने त्रा स्य ना सि का वा कु ह द ये न्य स्त थो र सः ॥ १ ॥ नि स त्वा ग ग तो त स्त्रो ता म सी श क्ति रू त्त मा ॥ उ द ति स
ज ग त्ता थो जं भ मा णाः पु नः पु नः ॥ २ ॥ त दा प श्य त स्थि त त त्र भ य त स्तं पु जा प ति ॥ उ वा च च म हा वि ष्णु र्मे घ गं भी र या गि रा ॥ ३ ॥ ॥ वि लु रू वा च ॥ कि
मा या नो सि भ ग व न् न त प त्य क्ता च प द्य ज ॥ क र्मा चि त्ता नुरे सि त्वं भ या कु लि त मा न सः ॥ ४ ॥ ॥ बु ह्या वा च ॥ त्व क र्मा म ल जो दे व दे त्वा च म धु के र्भो
॥ हं तुं मां स मु पा या तौ धो रू पो म हा व लो ॥ ५ ॥ भ या त्र यो स मा या त र्व त्स मी पं ज ग न्य ते ॥ त्रि मां वा सु दे वा य भ य त स्तं वि चे त्त स म ॥ ६ ॥ ॥ वि लु रू वा च
॥ ति ष्ठा च नि र्भ यो जा नु स्तो ह नि ष्या म्य हं कि ल ॥ य या या ता व मू मू ढो म त्स मी पं ग ता यु धो ॥ ७ ॥ ॥ स त उ वा च ॥ एवं व द ति दे वे शो दा न वो नो म हा व लो
॥ वि चि त्ता ना व जं चो भो सं पा त्रो म दा र्ति तौ ॥ ८ ॥ नि रा धा रो ज ले न त्र सं स्थि तौ वि ग त ज्व रौ ॥ ना व च न्म र्मे दो न्न त्रौ बु ह्या र्णां मु नि स त्र मा ॥ ९ ॥ प ला पि त्वा
स मा या नो वि मृ श्य सं वि धा वि ह ॥ पु रं कु रू ह नि ष्या व स्त्वा म त्र प श्य तो स्य वै ॥ १० ॥ य श्चा दे वं व धि ष्या वः सर्व भो गो प रि स्थि तं ॥ त्व म द्वा कु रू सं ग्रा मं दा
सो मी ति च वा व द ॥ ११ ॥ ॥ स त उ वा च ॥ त कु त्वा व च नं दि ष्यु स्ता बु वा च ज ना र्ध नः ॥ कु रू नां स मे र का सं म या दा न व पुं ग वौ ॥ १२ ॥ ह रि ष्या मि स दं च
हं यु व यो म र्ते योः कि ल ॥ आ ग द्ध तं म हा भा गो श्र द्धा चे द्वा म हा व लो ॥ १३ ॥ ॥ स त उ वा च ॥ श्रु त्वा न द च नं त स्य को ध वा कु ल लो च नौ ॥ नि रा धा रो ज त
स्त्रो च को ध यु तौ व भू व तु ॥ १४ ॥ म धु श्र कृ पि त त्र त्र ह रि णा सह से यु ग म् ॥ क र्त्तुं पु च रि त त्वा न् कै र्भ त्सु त था स्थि तः ॥ १५ ॥ वा कु यु द न यो रा सी का स्य
यो रि व म त्र योः ॥ आ त्रे म यौ कै र्भ त्सु सं ग्रा म म क रं ने था ॥ १६ ॥ पु न र्मे धुः कै र्भ श्र यु यु धा ने पु नः पु नः ॥ वा कु यु द ने रा णो धौ वि ष्णु ना यु भ वि ष्णु ना ॥ १७ ॥
ये क्ष क स्त स दा बु ह्या दे वी चे वा त्र रि क्षा ॥ न म स्र तु स दा नो तु वि ष्णु सु ग्री नि मा प्र वा न् ॥ १८ ॥ पं च व र्ष स ह स्रा णि य दा जा ना नि यु द्धा त ॥ ह रि णा चि त्ति तं
त्र का र णं तुरा नो न्योः ॥ १९ ॥ पं च व र्ष स ह स्रा णि म या यु द्धं कृ त कि ल ॥ न श्रो त वा त्र मं त य म न्ये वा वे च न बु धैः ॥ २० ॥ कृ ग तं मे व ल शो र्यं क र्मा चे मा व न
म यौ ॥ कि म त्र का र णं चि त्तां वि चा र्य म न सा त्वि ह ॥ २१ ॥ इ ति चिं ता प रं द द्वा ह रि ह र्षे प रा बु भौ ॥ उ च तु स्त म दो न्न त्रौ मे घ गं भी र निः स्व नो ॥ २२ ॥ नो चे

॥भा.पु.॥

इत्तं हरे वद्यान्नासिमधुसूदन॥ ब्रह्मदोस्मि वान् च कृत्वा शिरसि चांजलिमा॥ २३॥ जोचे युद्धं कुरुवाद्य समर्थो सिमहामते॥ हत्वा त्वां निहनिष्यावः पुः
रुषं च चतुर्मुखं॥ २४॥ ॥सूत उवाच॥ श्रुत्वा तं चापितं विस्मृत्योस्तस्मिं महादधौ॥ ३३॥ वाचं वचनं श्रुत्वा तस्मै यद्वचनं महामनाः॥ ३४॥ ॥हरिरुवाच॥
श्रुत्वा तं नीते तत्काले पतिते वा लुके तथा॥ पुनरिति न वीरास्ते वसन्त्यसनात्तनः॥ २५॥ पंचवर्षं सहस्राणि कृतं युद्धं मया निह॥ रुको ह्यत्रातरो वाचं व
सिनी सद्दशो तथा॥ २६॥ कृतं विप्रमणं मद्यो पुवाभा च पुनः पुनः॥ तथा विप्रमणं कृत्वा युद्धो ह नात्र संशयः॥ २७॥ निष्ठुतां च युवाता वद्वलवतो मद्योः
कृतं विप्रमणं हं करिष्यामि युद्धं वाना यमार्गतः॥ २८॥ ॥सूत उवाच॥ इति श्रुत्वा वचनं विप्रमणं दानवो ब्रह्मो॥ संस्थितो दूरतस्तत्र संग्रामं कृतमिप्र
यो॥ ३०॥ अविहरे च नौ दृष्ट्वा वासुदेवश्रुतं भुजः॥ दधौ च मनसा तत्र कारणं मरणं तयोः॥ ३१॥ चित्तना ज्ञानमुत्पन्नं देवीदत्तं वरा वृभो॥ कामं वांछि
तमरणौ महेतुश्रुतं कथं पुनः॥ ३२॥ इधमया कृतं युद्धं प्रमोयं मे वृथागतः॥ करोम्यशक्यं युद्धं मे वजात्वा विनिश्चयम्॥ ३३॥ अकृतं च तथा युद्धं क
थमेतौ गमिष्यामः॥ विना संधुः खदौ नित्यं दानवौ वरदयितौ॥ ३४॥ नगवत्या वरो दत्तस्तया सोपि च दुर्घटः॥ मरणं चेच्छया कामं दुःखितोपि न वांछति॥
३५॥ रोगयुक्तोपि दीनेपि न मुमूर्षति कश्चन॥ कथं चेमौ मदनौ मर्तुं कामौ भविष्यतिः॥ ३६॥ न च यशसं यापि विद्यां शक्तिं सुकामदां॥ विना
नयानसिद्धांतिका माः सम्यक् प्रसन्नया॥ ३७॥ एवं चिंतयमानस्तु गगने संस्थितां शिवाम॥ अयं यद्वा गवान् विस्मृत्यो गनिजं मनोहरां॥ ३८॥ कृतं जनि
रमेयात्मा तां चतुश्चावयोगवित॥ विना शार्थं न योस्तत्र वरां भुवनेश्वरी॥ ३९॥ ॥विष्णुरुवाच॥ न मीदे विमहामाये स्तृप्तिं संहारकारिणि॥ अनादि
त्रिधने चंडिभुक्तिमुक्तिपुदेशिवे॥ ४०॥ न ते रूपं विजानामि सगुणं निर्गुणं तथा॥ चरित्राणि कुतो देविसंस्थानी तानि यानिते॥ ४१॥ अनुभूतं मया ते
शुभं भावं चाति दुर्घटं॥ यदहं निडया लीनः संजातोस्मि विवेतनः॥ ४२॥ ब्रह्मणा चानियते न बोधितोपि पुनः पुनः॥ प्रदुःखः सर्वथा ह संकोचितश्चि
डिधः॥ ४३॥ यतस्त्वया समाकातो मोहिना योगनिडया॥ अचेतनत्वं संप्राप्तः प्रभावात्तव चां विके॥ ४४॥ त्वया मुक्तः प्रदुष्टो हं पुनश्च वदुवाकृतं॥

आतो हं च न तौ आत्मीयत्वात्तत्र वरौ वरौ॥ ४५॥ ब्रह्मणं हंतुमाया तौ दानवौ मदगर्वितौ॥ आकृतौ च मया कामं हृदे देवार्तिनाशने॥ हंतुमा मुद्युतौ पापौ
किं करोमि कृपां च॥ ४६॥ ॥सूत उवाच॥ इत्युक्त्वा सातदा देवीस्मितपूर्वमुवाच ह॥ पुण संतं जगन्नाथं वासुदेवं सनातनम्॥ ४७॥ देवदेव हरे वि
ष्णो कुरु युद्धं पुनः स्वयं॥ वंचयित्वा त्विमौ श्रुतौ कृतं वौ च विमोहितौ॥ ४८॥ मोहयिष्याम्यहं नूनं दानवौ वक्रया दृशा॥ जहिनारायणो शुत्वमममाया विमो
हितौ॥ ४९॥ ॥सूत उवाच॥ तदुक्त्वा वचनं विष्णुस्तथाः प्रीतिरसन्वितं॥ संग्रामस्थलमासाद्य तस्थौ तत्र महर्षी वै॥ ५०॥ न दायतां च नो वीरो यो कामो
महावलो वीक्ष्य विस्मृतं तत्र हृष्युतौ वभूवतुः॥ ५१॥ तिष्ठति ह महाभाग कुरु युद्धं चतुर्भुज॥ देवा वीनौ विदित्वा यनूनं जयपराजयो॥ ५२॥ स व
लोग्गानि मथ्यति देवा जयति दुर्बलः॥ सर्वथैव नृकर्त्रे वौ हर्षशोको महात्मना॥ ५३॥ पुरा ते वहुवो दैत्या जिता दानवसूदन॥ अधुना चावयोः सार्द्धं युद्धमा
नः पराजितः॥ ५४॥ ॥सूत उवाच॥ इत्युक्त्वा तौ महाबाहू युद्धाय समुपस्थितौ॥ वीक्ष्य विष्णुर्जघाना श्रुमुष्टिना द्रुतविक्रमः॥ ५५॥ तावप्यतिदलो मजौ
जघ्नुर्मुष्टिना हरिं॥ एवं परस्परं जातं युद्धं परमदारुणं॥ ५६॥ युद्धमानौ महावीरौ दृष्ट्वा नारायणस्तदा॥ अयं यत्संमुखं देवाः कृत्वा दीनां दृशं हरिः॥
५७॥ ॥सूत उवाच॥ तं वीक्ष्य नादृशं विष्णुं कुरुणारसं युतं॥ जहासा नीवता म्राक्षी वीक्ष्य माणा तदा सुरौ॥ ५८॥ तौ जघान कुरुक्षेत्रे कामवोरिवापरैः॥ स
न्दिमान युतैः कामं येमभावयुतैरनु॥ ५९॥ दृष्ट्वा मुमुहतुः पापौ देवा वक्रविलोकनं॥ वशे यमिति मन्वानौ कामवाणातिपीडितौ॥ ६०॥ वीक्ष्य माणौ तौ न तत्र तां
देवीं विशदयुभां॥ हरिणापि च न दृष्टं देवास्तत्र चिकिर्षितं॥ ६१॥ मोहितौ तु परे जाय भगवा कार्यवित्रमः॥ उवाच तौ ह स नृश्रेष्ठं मे घमं भीरया गिरा॥ ६२॥
वरां वरयतां वीरो युवयो र्यो भिवांछितः॥ ददामि परमप्रीतौ युद्धे न पुत्रयोः किला॥ ६३॥ दानवा वहुवो दृष्ट्वा युद्धं माना मया पुरा॥ युवयोः सदृशः कोपि न दृशेन
च वै श्रुतः॥ ६४॥ तस्मान्नृश्रेष्ठिका मं वै नितुले न वले वा॥ आत्रोश्च वांछितं कामं प्रयच्छामि महावलो॥ ६५॥ ॥सूत उवाच॥ तदुक्त्वा वचनं विष्णोः साभिमा
नौ स्मरन्तुरौ॥ वीक्ष्य माणौ महामायां जगदानंदकारिणीम्॥ ६६॥ तमूचतुश्च कामा तौ विष्णुं कमललोचनौ॥ नया च को हरे रावां तं किं दातुमिह हसि॥ ६७॥ यदा

॥ भा. पु. ॥

वनुभंदेवेशदातासौ नयचकौ ॥ पार्थयत्वं हृषीकेशमनोभिर्वाङ्मनित्वं ॥ ६४ ॥ तुर्योऽस्मिन् वयुर्देनवासुदेवाद्भुतेन च ॥ ॥ सतउवाच ॥ तयोस्तद्वचनं श्रुत्वा हरिः
हहसं चिवा ॥ पार्थयत्वं हृषीकेशमनोभिर्वाङ्मनित्वं ॥ ६५ ॥ भवेतामश्वमेतुष्टौ मम वधावुभावपि ॥ नान्यं वरं समाग्रीष्टुमेतावद्विचरं मया ॥ ६६ ॥ ॥ सतउवाच ॥
॥ तदुक्त्वा वचनं विष्णोर्दीनवो जातिविस्मृतौ ॥ वचिताविति मन्त्रा नौ तस्थतः शोकसंयुतौ ॥ ६७ ॥ विचार्य मनसा तौ तदुक्तं वै विष्णुमुच्यते ॥ सर्वजलमयं पृथ्व्यभूमि
स्थलविवर्जितं ॥ ६८ ॥ हरेरयो यं वरोदत्तस्त्वया पूर्वजनाईन ॥ सत्यवाक्यं सर्वदेवेशो देहितं वदितं वरं ॥ ६९ ॥ निजले विपुले देहो न स्वमधुसूदन ॥ वधावाकांभवाव
स्त्वसत्यवाग्भवाव ॥ ७० ॥ स्मृत्वा च त्रैलोक्यविष्णुस्तु वचनं दाहुरि ॥ हस्यं वा महां भगौ निजले विपुले स्थले ॥ ७१ ॥ इत्युक्त्वा देवदेवेश उरुं कृत्वातिविस्तरं
॥ दृष्ट्वा मासतौ तत्र निजले च जलोपरि ॥ ७२ ॥ नास्त्यत्र दानं वा वारि शिरः संसृजतामिह ॥ सत्यवागहमद्यैव भगमिसंयुगे तथा ॥ ७३ ॥ न दाक्यं वचस्तथा
विविच्य मनसा च तौ ॥ वर्द्धया मासतुर्देहं योजनानि सहस्रशः ॥ ७४ ॥ भगवान्दिगुणं चैकजघनं विस्मृतौ तदा ॥ शीघ्रं वा दधता तत्र जघने परमाद्भुते ॥ ७५ ॥
रथांगे न न दाद्विन्ने विष्णुना पुनर्विष्णुना ॥ जघनोपरिवेगेन प्रकृष्टेशिरसौ तयोः ॥ ७६ ॥ गतप्राणौ तदा जातौ दानवौ मधुकैटभौ ॥ सागरः सकलो वा प्रसृतदेवमे
दत्तानयोः ॥ ७७ ॥ मेदिनीति ततो जातं नाम पृथाः समंततः ॥ अभक्षा मृत्तिका तेन कारणां न मुनीश्वराः ॥ ७८ ॥ इति वः कथितं सर्वं यन्मृष्टस्मिन्निश्रयं ॥ महा
विद्यामहासायानमनीयासदावुचैः ॥ ७९ ॥ आराध्या परमाशक्तिः सर्वैरपि सुरासुरैः ॥ नानः परतरं किंचिदधिकं भुवनत्रये ॥ ८० ॥ सत्यं सत्यं पुनः सत्यं वेदशा
स्त्रार्थनिर्णयं ॥ पूजनीया सदाशक्तिर्निर्गुणा सगुणा ॥ ८१ ॥ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे पृथमस्कन्धेन वसो ध्यायः ॥ १ ॥ ॥ अथ उवाच ॥ सतपूर्व
त्वा योक्तुं वासेनामिते जसा ॥ कृत्वा पुराणं सखिलं शुकाया ध्यापितं शुभं ॥ ८२ ॥ तपस्तप्तानुवासेन कथमुन्यादितं शुभः ॥ विस्तरं ब्रूहि सकलं यदुक्तं कृत्वा तत्त्व
॥ ८३ ॥ ॥ सतउवाच ॥ प्रवक्ष्यामि शुको न्यतिं वासांस्तत्त्ववती सुतात ॥ यथोत्पन्नः शुभः साक्षाद्योगिनां प्रवरो मुनिः ॥ ८४ ॥ मेरुश्रेण महारथे वा स सत्यवती सु
तः ॥ तपश्चचारसो नृपुं पुत्रार्थं कृतनिश्रयः ॥ ८५ ॥ जयत्रेकाक्षरं संव्रं वागीजं नारदाद्भुतं ॥ ध्यायन् परं महासायं पुत्रकामतपोनिधिः ॥ ८६ ॥ अनेन

१३

मिस्तथा वायोरक्षरक्षस्य चापायां ॥ वीर्येण समितः पुत्रो मम भूयादिति स्मर ॥ ८७ ॥ अतिष्ठन्मा रूताहारः शतं किल समाधुमः ॥ आराधयन् महादेवं देवीं च वस
दाशिवाम् ॥ ८८ ॥ शक्तिसर्वत्र पूज्येति विचार्य च पुनः पुनः ॥ अशक्तौ निश्चितं लोकेश तत्त्वपरिपूजने ॥ ८९ ॥ तत्र पर्वतश्रेणैव कर्णिकारतनाद्भुते ॥ क्रीडति दे
वताः सर्वे मुनयश्च तपोधनाः ॥ ९० ॥ आदित्या वसवो रुद्रा मरुतश्चाश्विनौ तथा ॥ वसन्ति मुनयस्तत्र ये चान्ये ब्रह्मवित्तमाः ॥ ९१ ॥ तत्र हेमगिरिः श्रे
संगीतध्वनिनादिने ॥ तपश्चचारधर्मात्मा वासः सत्यवती सुतः ॥ ९२ ॥ ततोऽस्य तेजसा विश्वं व्याप्तं सर्वं चराचरं ॥ अग्निवर्णा जटा जाता पाराशर्यस्य
धीमनः ॥ ९३ ॥ ततोऽस्य तेजसालक्ष्यं भयमाशचीयति ॥ किं करिष्याम्यसौ तज्ज्ञानपत्नी वं महा मुनिः ॥ ९४ ॥ जगाम शरणं शोभोभयभीतः शतक्रतुः ॥ अ
सकृद्ब्रूहि वा हीति वृत्तं तत्र दिव्यमिति ॥ ९५ ॥ तुरासाहं तथा दृष्ट्वा भयति तत्रैव आसीतुर ॥ उवाच भगवान् रुद्रो मधुवंतं तथा स्थितं ॥ ९६ ॥ ॥ शंकर उवाच ॥
कथमिदं शुभीतोसि किंदुःखं ते सुरेश्वर ॥ अमर्षो नैव कर्त्तव्यस्तपस्युक्ता च न ॥ ९७ ॥ तपश्चरन्ति मुनयो ध्यात्वा मां शक्तिसंयुतं ॥ न ते ते पदमिच्छन्ति ता
पसाः सर्वे ये वहि ॥ ९८ ॥ इत्युक्त्वा वचनं शक्तस्तमुवाच वृषध्वजं ॥ कस्मान्न तपस्यति वासः कोऽर्थश्चास्य स्मरान्न क ॥ ९९ ॥ ॥ शिव उवाच ॥ पारासर्प्यस्तु पुत्रा
र्थं तपश्चरन्ति दुश्चरं ॥ पूर्णवर्षं शतं जातं ददाम्यश्वमे सुतं ॥ १०० ॥ ॥ सतउवाच ॥ इत्युक्त्वा वासवं रुद्रो दयया मुदिताननः ॥ गत्वा कृत्स्नसमीपं ततमु
वाच जगद्गुरुः ॥ १०१ ॥ उतिष्ठ वासवी पुत्रपुत्रसे भविता शुभः ॥ सर्वतेजोमयो जानी कौर्तिकर्त्तृत्वनघ ॥ १०२ ॥ अखिलस्य जनस्यात्र वल्लभस्ते सु
तः सदा ॥ भविष्यति गुणैः पूर्णः सात्विकैः सत्यविक्रमः ॥ १०३ ॥ ॥ सतउवाच ॥ तदा कर्णवचः श्रुत्वा कृत्स्नद्वेपायनस्तदा ॥ प्रलपन्ति नमस्कृत्य ज
गामाश्च समात्मनः ॥ सगुलाश्च ममेवाश्रुवहु वर्षाश्च आसीतुरः ॥ आरणी सहितं गुप्त्रं ममं यन्निचिकीर्षया ॥ १०४ ॥ मंथानं कुर्वन्तस्तस्य चित्ता कुलगुरोस्तदा
॥ पादुवै भवसहसा सुतोत्य त्रौ मह्यत्मनः ॥ १०५ ॥ मंथानारणि संयोगाग्रंथना च स मुद्रवः ॥ पावकस्य भवेदस्य दृष्टान्नः परमोद्भुतः ॥ १०६ ॥ पुत्रारणिस्तु या

30

25

20

15

॥भा.पु.॥

स्वातासा ममायनविशते ॥ नरुणरूपसंप्राकुलो न्यत्रापतिवता ॥ २८ ॥ कथं करोमिकां तां च पादयोः शंखलासमां ॥ पुत्रो न्यादनदशां च याति वृत्ते सदा स्थितां ॥
 २९ ॥ पतिवतापि दक्षापिरूपवत्यपि कामिनी ॥ सदा वंधनरूपविवेक्षासुखविद्यातिनी ॥ ३० ॥ शिवोपिवृत्तेनेति न्यं कामिनी पाशयंचित् ॥ कथं करोम्यहं
 चात्र दुष्टं च गृहाश्रमं ॥ ३१ ॥ एवं चिंतयन् सदा यत्ताचीदिव्यरूपिणी ॥ प्राप्तादृष्टिपथं न च समीपे गगणस्थिता ॥ ३२ ॥ तां दृष्ट्वा च यत्ता योगी समीपस्थां च
 प्स राम ॥ पंचबाणपरीतां गच्छामीसीदुतवतः ॥ ३३ ॥ चिंतयामास च न दकिं करोम्यसकटे ॥ धर्मस्य पुरतः प्राप्ते कामभावेदु रासदे ॥ ३४ ॥ अंगीकरोमिद्य
 येनां वेचनार्थमिहागतो ॥ हसिष्यति महात्मानस्तपसा मां सुविकृतं ॥ ३५ ॥ न पत्न्या महाधारं पूर्णवर्षशतं विहा ॥ दृष्ट्वा सारां च विवशः किंचिन्दास्य दंततः ॥ ३६ ॥ म
 मनि ॥ यिभवतु यदि स्यादनुलं सुखं ॥ गृहस्थाश्रमसंभूतं सुखं पुत्रकामदं ॥ ३७ ॥ स्वर्गदं च तथा प्राप्ते जनिनां मोक्षदं तथा ॥ न भविष्यति न नूनं मर्यादेव कथया
 ॥ ३८ ॥ नारदाश्च मया पूर्वश्रुतमस्ती कथानकं ॥ यथोर्वशीवरी राजा पराभूतः पुरुरवाः ॥ ३९ ॥ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे पथमस्कंदे दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ ॥ श्री
 षष्ठ्युक्तुः ॥ कोसो पुरुरवा राजा कोर्वशीदेवकं न्यका ॥ कथं कसंच संप्राप्ते न राजा महात्मना ॥ ४० ॥ एतत्कथानकं बहिलो महर्षि राजाधुना ॥ श्रोतुं कामावयं सर्वं त्वमुखा
 व्रुचुने रसं ॥ ४१ ॥ अमुदपिमिष्टाने बाणी सुतरसात्मिका ॥ ननु यामो वयं सर्वं सुधया च यथा मराः ॥ ४२ ॥ ॥ सत उवाच ॥ शृणु भूमुनयः सर्वे कथाश्चिदां मनोरमां ॥ वक्ष्या
 मीह यथा कुशाग्रतां यासां नरोत्तमाना ॥ ४३ ॥ गुरोस्तु दशिता भार्या तारा न मेति विश्रुता ॥ रूपयौवनयुक्ता चावर्गी मदविकृता ॥ ४४ ॥ गते कदाचिद्विधौ मयजमानस्य मानिनी ॥ दृ
 ष्ट्वा च शशिना नयैरुपयोनशालिनी ॥ ४५ ॥ कामातुरस्तदा जातः शशीशशिसुखी पुति ॥ सापि वीक्ष्य विभुं कामं जातमदनपीडिता ॥ ४६ ॥ तावन्मो न्ये मयुक्तौ वभूवतुः स्मरातुरौ ॥
 तारा शशी मदेनौ कामबाणपुपीडितौ ॥ ४७ ॥ रे साने मदमनौ तौ परस्परस्थान्वितौ ॥ दिनानि कतिचित्तं नृजातानि रममानयोः ॥ ४८ ॥ दृष्ट्वा तिस्रस्तदुःखा तौ तारा मानः
 यितुं गृहे ॥ येषां मासं शिष्यं नृयातासावशीकृता ॥ ४९ ॥ पुनः पुनर्दशिशिष्यां परावर्त्तनचतुः ॥ दृष्ट्वा तिस्रस्तदुःखा तौ तारा मानः
 वाचस्पतिर्महामतिः ॥ उवाच शशिनं कुक्षः स्पर्धमानं मुदा चिंतयन् ॥ ५० ॥ किंकर्तव्यं कलशी तालोकं मधुमं विगर्हितं म ॥ रक्षिता मम भार्या किंसुंदरी केनेहेतुना ॥ ५१ ॥
 सर्वदेवगुरुणा हं यजमानोऽसि सर्वथा ॥ गुरुभार्या कथं मूढभूत्वा किं रक्षिता यथा ॥ ५२ ॥ ब्रह्महृदं महारी च सुराणां गुरुतस्य गः ॥ महापातकिं नो ह्येते न संसर्गौ

२४

२४

10

5

चि३

चपंचमः ॥ ५३ ॥ महापातकयुक्तस्तं दुराचरो निगर्वितः ॥ न देवसद न होति यदि भुक्ता त्वयांगता ॥ ५४ ॥ मुंचे मामसितायां गीं न यमि सद नं ममा ॥ नो चेत्तज्जस्वामि मया त्म
 नं गुरुदारापहा रिणं ॥ ५५ ॥ ॥ सत उवाच ॥ इत्येवं भाषमानं च मवाच रक्षिणी पतिः ॥ गुरुं क्रोधसमायुक्तं कांता विरहदुःखितं ॥ ५६ ॥ ॥ उवाच ॥ को धन्यजदुरा
 धावाध्यायः ॥ को ववर्जिताः ॥ पूजा हो वमशास्त्रतव जेनी यास्ततो यथा ॥ ५७ ॥ ॥ आगमिष्यति सा कामं गृहे तै वरवर्णिनी ॥ अथा ॥ सस्थिता बालाकाते हानि रिहानघ ॥ ५८ ॥
 कया संस्थिता चात्र सुखकामार्थिनी हि सा ॥ दिनानि कतिचिच्छिन्नास्वच्छया वागमिष्यति ॥ ५९ ॥ त्वयैवोदाहृतं पूर्वधर्मशास्त्रमहमते ॥ न त्रौ दुष्पति जारेण न विप्रो वेद
 कर्मणा ॥ ६० ॥ नापो मूत्रपुरीषाभ्यां नाग्निर्दहनकर्मणा ॥ तत्संस्तुतजहि जोधं सांयुने गच्छ मचिरं ॥ ६१ ॥ इत्युक्तं शशिना तव गुरुतस्य तदुःखितः ॥ जगाम स्वरहंतं चिंता
 विह्वलः स्मरातुरः ॥ ६२ ॥ दिनानि कतिचित्तं नृजातानि रममानयोः ॥ यथावथा गृहं न स्पन्दरि न स्तौषधीपते ॥ ६३ ॥ स्थितं भजो निषिद्धे सो हारदेशे रुषा न्वितः ॥ नाजगाम
 शशी तत्र कुकोपति दृष्ट्वा तिस्रः ॥ ६४ ॥ वागुवाच तिस्रो यो जौ हारदेशे स्थितौ बहिः ॥ किं शेषं भवने मदपायाचारसुखम ॥ ६५ ॥ दिहि मे कामिनी पापने चेच्छापदं
 मिते ॥ करोमि भस्मसाधूनं न ददासि पीयां मम ॥ ६६ ॥ ॥ सत उवाच ॥ इत्यमादीनि कूरणि भाषमाणा दृष्ट्वा तिस्रः ॥ श्रुत्वा द्विजपतिः शीघ्रं निर्गतः सदनं बहि
 ॥ ६७ ॥ तमुवाच हं सौमः किमिदं वदुःखसे ॥ न तयो ग्यासितायां गीं सर्वलक्षणसंयुता ॥ ६८ ॥ त्वत्सदृशीं कुरुपां च गृहाणा च्छि यद्विज ॥ भिक्षुकस्य गृहे यो ग्या
 ने दृशी वरवर्णिनी ॥ ६९ ॥ रतिस्तु सद्देशे कान्ते नार्यः किल निदर्शनं ॥ न त्वं जानासि मया त्वत्कामशास्त्रविनिर्णयं ॥ ७० ॥ यथेष्टं गच्छ दुर्बुद्धे नाहं दास्यामि कामिनी ॥
 गच्छ कां कुरुते यो ग्याने दृशी वरवर्णिनी ॥ ७१ ॥ कामा नृस्य च ने शोपा न वा वधितुमर्हति ॥ नाहं ददे गुरो कांतां यथेष्टं सितथा कुरु ॥ ७२ ॥ ॥ सत उवाच ॥ इत्युक्तं
 शनाचे ज्योतिरागेष समाकुलः ॥ जगाम तरसा सप्रकोधयुक्तः शचीपते ॥ ७३ ॥ दृष्ट्वा शतं कृतं तत्र गुरुदुःखानुरस्थितः ॥ आसना च मनी पाथः पूजयित्वा स सुस्थि
 तः ॥ ७४ ॥ पप्रच्छ परमोदारस्तथा वस्थितं द्विजं ॥ काचित्ता ते महाभाग शोका त्रीसि कथं मुने ॥ ७५ ॥ केनापमानितो सित्वं गुरो जोगुरुस्त्वमे ॥ त्वदधीनमिदं सर्वं मे
 न्यं लोकाधिपेः सह ॥ ७६ ॥ विस्तुर्ब्रह्मा तथा शंभुर्येवा नो देवसत्तमाः ॥ करिष्यामि सहायं ते काचित्ता वदसांयुतं ॥ ७७ ॥ ॥ गुरु उवाच ॥ शशिना पुरुता भार्या तारा म

मस्तुलोचना ॥ नददाति स दुःखान्नापार्थितो विपुनः पुनः ॥ ४० ॥ किं करोमि सुरेशा यत्नमेव शरणं मम ॥ कुरु सहायं देवेश दुःखितोऽस्मि शतकतो ॥ ४१ ॥ ॥ **सुत उवाच** ॥ मा
 शोकं गमय मम जेदोऽस्मि तव सुवत ॥ नयिष्यामि हं नूनं भार्ये तव महामते ॥ ४२ ॥ प्रेषितेऽयमयादूतेन दास्यति महाकुलः ॥ ततो युद्धं करिष्यामि देवसेनैः सम
 वृतः ॥ ४३ ॥ इत्याख्यं गुरुशोको हृतं वक्तुं विचक्षणां ॥ प्रियया माससो मायशामितं केशमदुन ॥ ४४ ॥ सगत्वा शशिलो कंतुत्वरितः सुविचक्षणाः ॥ उवाच वचनेनैव व
 चनेरोहिणी पति ॥ ४५ ॥ प्रेषितो हं महाभाग शक्येण तां विवक्षया ॥ कथितं पुत्रुणा यंच तद्वैमिमहामते ॥ ४६ ॥ चर्मजोऽसि महाबाहो निति जानासि सुवत ॥ अत्रिः
 पिलाते बर्मा नानि चं कर्तुमर्हसि ॥ ४७ ॥ भार्यारक्षा सर्वभूतैर्यथा शक्तिस्तु नैति ॥ तदर्थं कलहः का संभविता नात्र संशयः ॥ ४८ ॥ यथा तव तथा तस्य यत्रः स्वदा
 ररक्षणे ॥ आत्मबत्सर्वभूतानि चिंतयस्व सुधानि वै ॥ ४९ ॥ अष्टाविंशति संख्या ते कामिन्यो दक्षजाः शुभाः ॥ गुरोः पत्निकथं मोहाद्वृत्तेमिच्छसि शीतगो ॥ ५० ॥ स्वर्गे
 पुरास्तु वने ते तदा चर्मक्षयो भवेत् ॥ ५१ ॥ मेनकाया मनोरमाः ॥ भुक्षताः स्वेच्छया कामं मुंच पत्नी गुरोरपि ॥ ५२ ॥ इच्छा यदि कुर्वति नु गुप्सितमहं तया ॥ पुजस्त
 दानु वने ते तदा चर्मक्षयो भवेत् ॥ ५३ ॥ तस्या मुंच महाभाग गुरोः पत्नी मनिदिता ॥ कलहं सन्निमित्तो यस्य स गणान भवेद्यथा ॥ ५४ ॥ ॥ **सुत उवाच** ॥ सोऽप्यस्य
 वचनं किंचित्क्रोधं समाकुलः ॥ भंग्या प्रतिवचः प्राह शक्र इतं शीपति ॥ ५५ ॥ ॥ **सुत उवाच** ॥ चर्मजोऽसि महाभाग देवनामधियः स्वयं पुरोधापि चते
 ता इक युवयो सदृशी मतिः ॥ ५६ ॥ यथोपदेशे कुशला भवति बहवो जनाः ॥ दुर्लभस्तु स्वयं कर्त्तुं शक्यं कर्म च सर्वदा ॥ ५७ ॥ बह्वस्य तु पुणी तंच शास्त्रं
 कृतिमानवा ॥ को विरोधोऽदेवेश कामया नां भजन्स्त्रियं ॥ ५८ ॥ स्वकीयं वल्लिनां सर्वं दुर्वलानां किंचन ॥ स्त्रीया च धरणीया च भूयो यं स चचेतसां ॥ ५९ ॥ तारा
 मय नुरत्ना च यथैवं न तथा गुरो ॥ कथं त्वजाम नुरत्नां धर्मतोऽप्यतस्तथा ॥ ६० ॥ गृहं भस्म रक्तायां विरक्तायां कथं भवेत् ॥ विरक्ते यं तदा जाता च कमेनुज
 कामिनी ॥ ६१ ॥ नदास्ये हं वरा गेहां गच्छत वदस्व न ॥ इच्छोऽसि सहस्राक्ष यदि ह्यसि कुरुष्व तत् ॥ ६२ ॥ ॥ **सुत उवाच** ॥ इत्युक्तेः शशिना इतः पुन्यारुह्य
 यथागतः ॥ इत्याच वृत्तं सर्वं यदुक्तं शीतरश्मिना ॥ ६३ ॥ तुराणाडपित कृत्वा क्रोधयुक्तो बभूव ह ॥ सेनायोगं तदा चक्रे सहायार्थं गुरोर्विभुः ॥ ६४ ॥ सुक

स्तुवियं श्रुत्वा गुरुद्वेषात्तयोर्धरो ॥ माददस्व नितं वाक्चमुवाच शशिनं पुनः ॥ ६५ ॥ सहायं ते करिष्यामि मंत्रसक्त्या महामते ॥ भविता यदि संगामस्तु वंचे
 त्ता मारिषा ॥ ६६ ॥ शंकरस्तु तदा कर्णगुरुदाराभिर्मषणां ॥ गुरुपुत्रं गुरुं मत्वा साहाय्यमकरोत्तदा ॥ ६७ ॥ संगामस्तु तदा वृत्तेऽदेवदानवयोद्धतः ॥ बहूनि तु त्र
 वर्षाणि तारकामय दुन्यथा ॥ ६८ ॥ देवासुरैरुत्तं युद्धं दृष्ट्वा तत्र पितामहः ॥ हंसारुहो जगामाश्रुतं देशं केशशात्रेय ॥ ६९ ॥ राकापतिं पुत्रुः प्राह मुंच भार्ये ग
 रोरिति ॥ ने चेद्विष्णुं समाहूय करिष्यामि सुसंक्षयं ॥ ७० ॥ भृगुर्निवारणमास ब्रह्मलोकं यितामहः ॥ किमन्यायमतिजातः संगदोषान्महामते ॥ ७१ ॥ नि
 घेधया मासु ततो भृगुस्तु मौषधीमतिं ॥ मुंच भार्ये गुरोरपि त्राह परितस्तथा ॥ ७२ ॥ ॥ **सुत उवाच** ॥ द्विजराजस्तु तद्वृत्ताभ्रगेर्वचनमदुतं ॥ ददावथ
 पियां भार्ये गुरोर्भगवती शुभा ॥ ७३ ॥ प्राप्य कात्रां गुरुद्वेषः स्वगृहं मुदिनोऽप्ययौ ॥ ततो देवास्तथा देव्या ययुः स्वानि गृह्णीत ॥ ७४ ॥ ब्रह्मास्वसदनं प्राप्
 कैलासं चापि शंकरः ॥ ब्रह्मपतिः सुसंतुष्टः प्राप्य भार्ये मनोरमां ॥ ७५ ॥ ततः काले न किं यता तारास्तु तं शुभं ॥ सुदिने शुभे नक्षत्रे तारापतिः समं गुरो
 ॥ ७६ ॥ दृष्ट्वा पुत्रं गुरुजीतं चकार विविधपूर्वकं ॥ जातकमीदिकं सर्वं पृष्ट्वा नंतरात्मना ॥ ७७ ॥ श्रुतं च द्रुमसाजं न पुत्रस्य सुनिःसन्तमा ॥ दूतं च प्रेषयामास गुरुं
 ति महामतिः ॥ ७८ ॥ न ते यं किल पुत्रोऽस्ति मम वीर्यसमृद्धवः ॥ कथं त्वं कृतवान् कामं जातकमीदिकं विधिं ॥ ७९ ॥ तत्कृत्वा वचनं तस्य हृतस्य च ब्रह्मपतिः ॥
 उवाच मम पुत्रोऽयं सदृशो नात्र संशयः ॥ ८० ॥ पुनर्विवादः संजातो मिलिता देवदानवाः ॥ युद्धार्थं रागमत्तास्ते समाजः समजायत ॥ ८१ ॥ तत्रागतः स्वयं ब्रह्मा
 शांतिकामं प्रजापतिः ॥ निवारयामास मुखे संस्थितान् युद्धं मेदान् ॥ ८२ ॥ तारां पृष्ट्वा बर्मात्मा कस्यायं तनुजः शुभे ॥ स तं ब्रह्मवरो हे यथा केशः प्रजामासि ॥
 ८३ ॥ तमुवाचासितायां गेल अमाना त्वमो मुखी ॥ चक्षुःशक्तिश्चैव तत्रागदवरवर्णिनी ॥ ८४ ॥ जग्राह तं तनुं सोमः पृष्ट्वा नात्रात्मना ॥ नाम च केवुधं
 ति जगाम स्वगृहं पुनः ॥ ८५ ॥ ययो ब्रह्मास्वकं धाम सर्वदेवासुरास्तथा ॥ यथागतं गतं सर्वैः सर्वशः प्रेक्षकैर्जनैः ॥ ८६ ॥ कथिते यं दुधोत्पतिगुः

30

25

20

15

10

5

॥भा.प.॥

रोः स्ववेचसो मतः ॥ यथा भूता मया पूर्वया सात्म्यवती सुता ॥ ५६ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे प्रथमस्कन्धे बुधोत्थितिर्नैकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

॥सूत उवाच॥ ततः पुरुरवा जज्ञे इत्यायां कथयामिवः ॥ बुधपुत्रोति धर्मात्मा यत्कृद्दानेन न्यरः ॥ ११ ॥ सुधुम्ना नाम भूपालः सत्यवर्दी जितेन्द्रियः ॥ सैधवं हयमारुह्य जगाम सृगयां वने ॥ १२ ॥ मुनः कतिपया मासेर्दशित आरु कण्डलः ॥ अनुराजगवंगुह्य च कारवनमभुतं ॥ १३ ॥ संधमव नदेशेषु हयमानो रुरुन्मगान् ॥ शशांश्च शकान् चैव खजां च गवयां तथा ॥ १४ ॥ चामरानमहिषां चैव शरभान् वनकुर्कुटाकां विघ्नयेद्यानुपशू नराजकुमारव नमाविशत् ॥ १५ ॥ मेरोरवस्थुले दिव्यमथारुमराजितं ॥ अशोकनिकाकीर्णं वकुलेरतिवसितं ॥ १६ ॥ शालैस्तालैस्तमालैश्चर्मकैः प नशैस्तथा ॥ आभून्नेपैर्मिषु कश्चमाधवीमण्डयावृतं ॥ १७ ॥ दादीमिनीरिक्ते लैश्च कदलीखण्डमण्डितं ॥ यथिकामालतीकुचपुष्पवल्लीसमाकुला ॥ १८ ॥ हंसकारणवाकीर्णकीचकश्च निनादितं ॥ भ्रमरालिरुतारा संवनं सर्वसुखप्रदं ॥ १९ ॥ दृष्ट्वा पुमुदितो राजसुधुम्नः सेवकैर्वृतः ॥ वृक्षान्सुपुष्पितान् वीक्ष्य कोकिस्तारवमण्डितान् ॥ २० ॥ प्रविष्टस्तत्र राजर्षिस्त्रीत्वमापक्षणात्नेन ॥ अश्वेष्वपि वडवाजातचिन्नाविष्टः सभयति ॥ २१ ॥ किमेतदिति चिन्तितं श्रित्य मानः पुनः पुनः ॥ दुःखं बहुतरं प्राप्सु सुधुम्नो लज्जयान्वितः ॥ २२ ॥ किं करोमि कथं यामि गृहं स्त्रीभावसंयुतः ॥ कथं राजं करिष्यामि केन वा वचि नो ह्यहं ॥ २३ ॥

॥कृष्ण उवाच॥ सताश्रयमिदं योक्तव्यं यद्यलोमहर्षणो ॥ सुधुम्नः स्त्रीत्वमापन्नो भूपतिर्देवसन्निभः ॥ २४ ॥ किं तत्कारणमाचक्ष्व नेतत्र मनो हरे ॥ किं कृतं तेन राजा च वित्तरं वद सुव्रत ॥ २५ ॥

॥सूत उवाच॥ एकदा गिरिशं दृष्ट्वा मुषयः स नकादयः ॥ दिशो विवर्तिमिराभासाः कुर्वन्तः स मुपासीत ॥ २६ ॥ तस्मिंश्च समये तत्र शंकरः प्रमदायुतः ॥ कीडाशको महादेवी विवस्त्रा कामिनी शिवा ॥ २७ ॥ उत्संगे संस्थिता भर्तुरममाणा मनोरमा ॥ तां विलोकां विहादे वी विवस्त्रा वीडिता भर्ता ॥ २८ ॥ भर्तुरेकालमुत्तीर्य वस्त्रमादाय पर्यधात् ॥ लज्जा विष्टा स्थिता तत्र वेपमानेन वमानिनो ॥ २९ ॥

१६

१६

योपितयोर्बिष्यप्रसंगं समायायोः ॥ परिचययुक्तं नाना पलाश्रमं ॥ ३० ॥ प्रीयतां कामिनीं वीक्ष्य यो वाच भगवान् कुरः ॥ कथं तु जातरासित्वं सुखं तेषु करोम्यहं ॥ ३१ ॥

अथ भूति यो मोहात्पुमान् कोपिवरानेनो वनचप्रविशेद तत्सर्वं यो विघ्नविध्यति ॥ ३२ ॥ इति शप्तं वनेन तेन ये जानेति जनाः कचित् ॥ वर्जयन्ति हि ते कामं तात दोषं समृद्धिसत् ॥ ३३ ॥ सुधुम्नस्तु तदज्ञानात् प्रविष्टः सचिवैः सह ॥ तथैव स्त्रीत्वमापन्नसैः सहेति न संशयः ॥ ३४ ॥ त्वि तां विविष्टः सराजर्षिर्न जगाम गृहं हि या ॥ विचचार वहितस्मा दने देशदितस्ततः ॥ ३५ ॥ इति नाम संप्राप्तं स्त्रीत्वेनेन महात्मना ॥ विचरन्तु तस्य पात्रो बुधः सोमसुतो युवा ॥ ३६ ॥

स्त्रीभिः परिचृतां तां तु दृष्ट्वा कान्तां मनोरमा ॥ हावभावकलायुक्तां च कमे भगवान् बुधः ॥ ३७ ॥ साप्यितं च कमेकां तं बु धं सोमसुतं पतिं ॥ संयोगस्तत्र संजातस्तयोः प्रेमा परस्परं ॥ ३८ ॥ सतस्या जनेयामा सपुरुरवे समात्मजं ॥ इत्यायां सोमपुत्रस्तु च कवर्तिनमुत्तमं ॥ ३९ ॥ सा पुष्टतस्तु तावाला चित्रा विष्टा वने स्थिता ॥ संस्मारस्वकुलाचार्यं वशिष्ठं मुनिसत्तमं ॥ ४० ॥ सतां तस्य दशा दृष्ट्वा सुधुम्नस्य कृपान्वितः ॥ अतो वयमहादे वं शंकरं लोकशंकरं ॥ ४१ ॥ तस्मै स भगवान् शेषो यददौ वा दितं वरं ॥ वशिष्ठः प्रार्थयामा स पुंस्त्वं राज्ञः प्रियस्य वै ॥ ४२ ॥ शंकरस्तु निजां वाचमृतां कुर्वन्नुवा च ह ॥ मासं पुमान् स विना मासं स्त्री भूपतिः किल ॥ ४३ ॥ इत्थं प्राप्य वरं राजा जगाम स्व गृहं पुनः ॥ चक्रे राजं सधर्मात्मा वशिष्ठस्तु ह्यनुग्रहात् ॥ ४४ ॥ स्त्रीत्वेति स्थितिर्हर्म्यपुंस्त्वे राज्ञो प्रशंसति ॥ पुजास्तस्मिन् सुखा सुनाभ्युनन्दनीयति ॥ ४५ ॥ काले तु यो वनं प्राप्नोति पुनः पुरुरवा यदा ॥ पुतिष्ठानपतितस्मै दत्ताराज्यं वने गतः ॥ ४६ ॥ गत्वा तस्मिन् च नेरम्येना नानुमसमाकुले ॥ नारदाद्यं वेमासाद्य न वाक्षरमनुत्तमं ॥ ४७ ॥ जजाप संत्रमत्यर्थं प्रेमपूरितमानसः ॥ परितुष्टा तदा देवी सगुणा तमसी शिवा ॥ ४८ ॥ सिंहा रूपा स्थिता चापे दिव्यरूपाम नोरमा ॥ वारुणीया न संमता मंदा चरितलोचना ॥ ४९ ॥ दृष्ट्वा तां दिव्यरू पाच पुमवाकुललोचनः ॥ प्रणम्य शिरसा पीत्वा तु शवजगदं विहा ॥ ५० ॥

॥इति वाच॥ दिशो च ते भगवति प्रथितं स्वरूपं दृष्ट्वा मया सकललोकहितं

॥भा.प.॥

0

5

10

15

20

25

30

35

30

25

20

15

10

5

॥भा.पु.॥

नुरुपांशुशावदेतदंभीकमलं सुरसंघंसेवां कामपदंजननिचाथमुक्तिदं च॥४३॥ कोवेतिनेविभवमर्चतनुर्निकामंमुह्यति यत्रमुनयश्चसुराश्चसर्वीरिश्च
 यमेतदखिलंरूपयोगोदयांचद्वैवदेविसकलं किलविस्मयोमे॥४४॥ विष्णुर्हरश्चदुहितो मयकारविश्ववितेशवर्हिवरुणाः पवनश्चसामः॥ जानन्तिने
 ववसवोपिहितेपुभावंजानेकथंनवगुणानगुणो मनुष्याः॥४५॥ जानासि विष्णुरमितशुतिरेवसाधनत्वांसां विदीमुदधिजांसकजार्थदांच॥ कोराजसो
 हरउमांकिलतामसीत्वावेदां विकेनतुपुनःखलुमिर्गुणीत्वां॥४६॥ क्राहंसुमन्दमतिरुपधितप्रभावः कोयंनवानिनिपुणो मयिसुपुसादः॥ जानेभवानि
 चरितंकरुणासमेतंयत्सेवकांस्तुश्रयसेत्तयिभावमुक्ता॥४७॥ वृत्रस्त्याहारिणोवनजेरुपाकिंनैवाचरत्यपिययंमसूदनसे॥ यदीतवादिपुरुषः
 किलुपाचकेनरुत्वाकरोतिचक्रेणशुभोसचित्री॥४८॥ बांछतासोहारिणो कउकतिकामपादाहर्निषमुदितः पुरुषपुराणः॥ नत्वंकरोषिरुषितापुणने
 चयादीदृक्षापतिसकलदेवनुतंमगात्तम्॥४९॥ वधस्थलेवसतिदेविसदेवनस्यायं कवः सुरचितेविपुनेतिश्रामे॥ सौयमिनीवसुघनेवसुभ्रमिनेचकि
 नेनबाहनमसोजगदीश्वरोपि॥५०॥ त्वंचैजहासिमधुसूदनमवकोणः॥ जानेवसोपिनवभौकिलशक्तिहीनः॥ पुत्यक्षमेवपुरुषस्वजनास्त्यजेतिश्र
 तंश्रयोसिहितमसीदगुणोश्चयुक्तं॥५१॥ वृत्तादयः सुरगणाननुकिंयुवतोह्यासनपुरेवसुखदेतवस्त्रीविहारे॥ मन्येत्येवविहतास्तुतेपुमांसुः
 किंवाग्यामितवशक्तिमनत्रवीये॥५२॥ नत्वंपुमाननपुमानितिमेविकल्पोयाकासिदेविसगुणाननुनिर्गुणावा॥ त्वांतांनमामिसततं किलभावयुक्तो
 बांछामिभक्तिमन्त्रांत्वयिमातरत्र॥५३॥ **॥सुतउवाच॥** इतिस्तुतामहीयाजगामशरणतदा॥ परिनुष्टादेदोदेवीतत्रसायुज्यामात्मनि॥५४॥ सुधु
 यस्ततः प्रापयदपरमकेस्थिरं॥ तस्यादेवाः पुशोदेनदुर्लभंमुनिनामपि॥५५॥ **॥इति श्रीभागवतेमहापुराणपुथमस्कंधेसुधुमस्तुतिर्नामकाद
 शोऽध्यायः॥५६॥** **॥सुतउवाच॥** सुधुमेतदिवंयातेराज्यंचकेपुरुषाः॥ सगुणश्चसरूपश्चपुजारंजनतत्परः॥५७॥ प्रतिष्ठोनेपुरेरेम्यराज्यं सर्वनमस्तुत
 चकार सर्वधर्मतः पुजारंजनतत्परः॥५८॥ मंत्रः सुगुप्तस्तस्यासीत्परात्रयज्ञोतथा॥ सदेवास्ताहशक्तिश्चपुशक्तिसंयोजमा॥५९॥ सामदानादयः सर्व

१७

१७

वसगास्तस्यभूयतेः॥ वर्णाश्रमास्त्वधर्मस्थानकुर्वन्राज्यंशशासता॥४॥ यतांश्चविविचारचक्रे सराजावहुदक्षिणान्॥ दानानिचविविचित्राणिददावथ
 नराधिपः॥५॥ तस्यरूपगुणोदायशीलउविगाविक्रमात्॥ श्रुत्वावैशीवशीभूताचकमेतंनराधिपः॥६॥ ब्रह्मशायभितप्रासामानुषंलोकमास्थिता
 गुणिनंतंरूपंमत्वावयामासमानिनी॥७॥ समयंचैदृशंरुत्वास्थितानत्रवरांगना॥ एतावुराणकोराजनृयासौरक्षस्वमानदा॥८॥ दूतंमेभक्षणांनित्यं
 नाचकिंचिद्व्याशवं॥ नेक्षेत्वांचमहाराजनयमयत्रमेथुनात्॥९॥ भाषावंधमिमंराजनृयादिभग्नंभविष्यति॥ तदात्यक्तागमिष्यामिसत्यमेतद्वि
 स्महं॥१०॥ श्रुत्वांरुतंतदागताकमिन्याभोषितचयत्वास्थितासायणवंधेनशयानुग्रहकास्यया॥११॥ रिमेतयासभूपालोलीनोवर्षगणावस
 न्॥ धर्मकर्मदिकंरुत्वाचैवस्यामदमेहितः॥१२॥ एकचित्तसुसंजातंतन्मनस्कामहीयतिः॥ नशशाकतयाहीनः क्षणमप्यतिमोहितः
 ॥१३॥ एवंवर्षगणांतेतुखर्गस्थयाकशासनः॥ उर्वशीचगतादृक्षागंधर्वीनाहदेवराट्॥१४॥ उर्वशीमानयध्वंभोगंधर्वीः सर्वपववै॥ हत्वा
 रणो गृहान्तस्यभूयतेसमयेकिल॥१५॥ उर्वशीरुहितंस्थानंमदीयंनतिशोभते॥ येनेकेनाप्युपायेनतामानयत्कामिनी॥१६॥ इत्युक्त्वा
 थगंधर्वोविष्णवसुपुरोगमाः॥ ततो गत्वा महारात्रेतामसेपुन्यस्थिते॥१७॥ जहृस्तावुराणोदेवारममाणविलोक्यते॥ चक्रन्दतुस्तदीतोतु
 हीयमात्माविहायसि॥१८॥ उर्वशीतदुपाकर्ण्यकदितंसुनयोरिव॥ कुपितोवाचराजानेसमयोयंरुतोमया॥१९॥ नृहंराहंतवविष्णुसान
 हतेतौरेममोराणो॥ राजनपुत्रसमोमेघविशेषेणस्त्रियाममा॥२०॥ हतास्यहंकुनाधोनत्वासजत्रनाथवत्॥ उरगोमेगतौचाशुसदापुणः
 पियौममा॥२१॥ इतिविलयमानांतांदृष्टाराजाविमोहितः॥ नग्नपवयौतूणोपृष्ठतः पृथिवीपतिः॥२२॥ विद्युत्प्रकाशितानत्रगंधर्वैर्नृपवेश्म
 नि॥ नयन्नृतस्तथादृष्टोभूतपतिर्गन्धकामया॥२३॥ त्वत्कोरणो गतां सर्वगंधर्वीः पथिपथिविः॥ नतो जगहंतोश्रुतो जगामस्वाहंपुति॥२४॥

0 5 10 15 20 25 30 35

॥भा.पु.॥

ततोर्वशीगतां दृष्ट्वा विललापति दुःखितः ॥ नयनं वीक्ष्य पतिं नारी गता सा वरकर्मिणी ॥ २५ ॥ कंदनसंदेहेषु वधामन्युपति स्यां न चित्ते विकृतः शोचन्
 विवशकाममोहितः ॥ २६ ॥ मन्वेसकलां पृथ्वीं कुरुक्षेत्रे ददर्श ह ॥ २७ ॥ दृष्ट्वा पुहृष्टवदनः प्राह स तं नृपतिमः ॥ २८ ॥ अयि जायेति सुघोरं नमस्त्वत्कु
 मरिणि ॥ मां त्वं नानासंकांतं वशं चायनागसं ॥ २९ ॥ सुदेहो यं यत न्यत्र देवि हं न स्त्वया ॥ खादं नं वृकाः काकास्तप्यान् नंदरो ह्यन ॥ ३० ॥
 एव विलपमानं नराजानं प्राह सोर्वशी ॥ ३१ ॥ स्वितं कृपयां श्रान्तं कामां विवशं भ्रंशं ॥ ३२ ॥ ॥ ३३ ॥ ॥ ३४ ॥ ॥ ३५ ॥ ॥ ३६ ॥ ॥ ३७ ॥ ॥ ३८ ॥ ॥ ३९ ॥ ॥ ४० ॥
 कथं सौख्यं न वेत्सीम ॥ इकाणामिव पार्थिव ॥ ३९ ॥ न विष्णोः साहिकर्तव्यः स्त्रीषु चोरेषु पार्थिव ॥ गृहं गच्छ सुखं भुंक्ष्व मविषादे मनः कृपाः ॥ ४० ॥ इत्ये
 वं बोधितो राजान विवेदति मोहितः ॥ ४१ ॥ स्वंच परमं पापः स्वेरिणीं स्नेहयं विनः ॥ ४२ ॥ ॥ ४३ ॥ ॥ ४४ ॥ ॥ ४५ ॥ ॥ ४६ ॥ ॥ ४७ ॥ ॥ ४८ ॥ ॥ ४९ ॥ ॥ ५० ॥
 विस्तारितं तच्च संक्षेपात्कथितं मया ॥ ५१ ॥ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे प्रथमस्कंधे त्रयोदशोऽध्यायः ॥ ५२ ॥ ॥ ५३ ॥ ॥ ५४ ॥ ॥ ५५ ॥ ॥ ५६ ॥ ॥ ५७ ॥ ॥ ५८ ॥ ॥ ५९ ॥ ॥ ६० ॥
 योगी वासश्चित्रा परो भवत ॥ किं करोमि न मे योग्या देव कथं यमसरा ॥ ६१ ॥ एवं चिंतयमानं तं दृष्ट्वा वासं तदा पुरा ॥ भयभीताः शिशोः जाता शायं मा वि
 सृजेदयं ॥ ६२ ॥ सा हृत्ताथ श्रुत्वा रूपं निर्गता भयविह्वला ॥ हृष्टा स्तुविस्मयं प्राप्नोति हं ॥ तं विलोकयन् ॥ ६३ ॥ कामस्तु देहे वासस्य दर्शनादेव संगतः ॥
 मनो निविहृतं जातं सर्वगं त्रेषु विसृतः ॥ ६४ ॥ स तु चैर्यं महतानि गृह्णन् इत्ययं मुनिः ॥ न शशाक नियतं तद्वासः प्रविस्तृतं मनः ॥ ६५ ॥ बहुशो गृह्यमाणं
 च घृता चामोहितं मनः ॥ भावित्वा च निरुत्तं न तद्वासस्य मिततेजसः ॥ ६६ ॥ मंधानं कुर्वन्तस्तस्य मुनेरिति कीर्षया ॥ अरण्यामेव सहस्रान्तस्य मुनेः
 धापततः ॥ ६७ ॥ सो विचिंत्य तथा पातं मम धारिणि मेव च ॥ तस्माद्भुक्ः समुभूतो वासः कर्त्तुं मनोहरः ॥ ६८ ॥ विस्मयं जनयन् बालः संजातस्तदरस्य जः ॥ यथा
 धरे समिद्धो मिर्भति हवनि पातवान् ॥ ६९ ॥ वासस्तु सुतमालोक्य विस्मयं परमं गतः ॥ किमेतदिति संचिंत्य वरदानं हिवस्य वै ॥ ७० ॥ तेजो रूपी शुको जात

२८

१८

ः अरणी मर्भसंभव ॥ द्वितीयो गिरिवात्यर्थं दीप्यमानः स्वतेजसा ॥ ७१ ॥ विलोकयामास तदा वासस्तं मुदितः सुतं ॥ दिव्येन तेजसा युक्तं गार्हपत्यमिवापरं
 ७२ ॥ गंगानं स्नाययामास समागत्य गिरिरेस्तदा ॥ पुष्पवृक्षिस्तुरबाज्जातशिशोरुयतिनायसा ॥ ७३ ॥ जातकर्मिदिकं च त्रेवासस्तस्य महात्मनः ॥ देवकुंडम
 णि नेडनं च तुराप्सरो गणाः ॥ ७४ ॥ जगुर्गंधर्वयतयो मुदितास्तं दिदृक्षुः ॥ विष्णो वसु नरिदं तं वरुः शुकसंभवे ॥ ७५ ॥ तस्मै व मुदितां सर्वदेवा विद्या
 रास्तथा ॥ ७६ ॥ वासस्य तं दिव्यं मरणीगर्भसंभवं ॥ ७७ ॥ अत्रो रिक्षात्पणो बोधयुः कृष्णजिन् शुभमा ॥ क मण्डलेन थादियं शुकस्यार्थं द्विजोत्तमाः ॥ ७८ ॥ सद्यं स वदुषे
 वालो जातमात्रेति दीप्तिमान् ॥ तस्याप नयनं च त्रेवासः सर्वविधानवित् ॥ ७९ ॥ इत्यत्र मात्रं तं वेदाः सरहस्याः ससंग्रहाः ॥ इत्यतश्च महात्मानं यथास्थितं रं तथा ॥ ८० ॥
 यथा दृष्टं शुकं रूपं घृता चामोहितं मनः ॥ शुकं तिनाम पुत्रस्य चकार मुनिसत्तमः ॥ ८१ ॥ बहस्यतिमुपधाया कृत्वा वासस्तु तदा ॥ वतानि वृक्षचर्यस्य चकार विविपुर्व
 कं ॥ ८२ ॥ सो धीत्यतिखिलान् वेदान् सरहस्यान् ससंग्रहान् ॥ धर्मशास्त्राणि सर्वाणि ज्ञात्वा गुरुकुले शुकः ॥ ८३ ॥ गुरवे दक्षिणां दत्त्वा समावृत्तो मुनिस्तदा ॥ आजगाम यि
 तुः पार्थिव ॥ ८४ ॥ दृष्ट्वा वासः शुकं प्राप्नोति मोक्षं ॥ यत्तस्य सत्वरः ॥ अलिलिङ्गं तथा घृानमूर्द्धस्तस्य चकार ह ॥ ८५ ॥ पप्रच्छ कुशलं वासस्तथा चायेप
 नं श्रुचि ॥ आशास्य स्वापयामास शुकं तत्राश्रमे शुभे ॥ ८६ ॥ दारकर्म ततो वासः शुकस्य परिचिंतयन् ॥ कथां मुनिस्तुतां कांताम पृच्छ दत्तिवै गवान् ॥ ८७ ॥ शुकं प्राह
 सुतं वासो वेदाधीतस्त्वयानघ ॥ धर्मशास्त्राणि सर्वाणि कुरुभार्यामहमते ॥ ८८ ॥ गार्हस्थ्यं च समासाद्य जगद्वैतं नित्यं नथा ॥ अणामोच यमापुत्राय यदा
 रानुमनो रमाना ॥ ८९ ॥ अयुत्रस्य गतिर्नोति स्वर्गे नैव च नैव च ॥ तस्मान्पुत्रमहाभाग कुरुष्व द्यां हाश्रममा ॥ ९० ॥ कृत्वा गृहं श्रमं पुत्रसुखिनं कुरु मां शुक ॥
 शां मे महती पुत्रपूरयस्व महमते ॥ ९१ ॥ न पस्तस्त्राम हृद्यो रं प्राप्नोति त्वमयो निजः ॥ देव रूपो महाप्राज्ञ पाहि मां यितरं शुक ॥ ९२ ॥ त्वदर्थं हितं पस्तस्त्राम य
 युत्रशतं समा ॥ प्राप्नोति चानि दुःखं न शिवस्या राधनेन च ॥ ९३ ॥ ददामि तव वित्तं तु प्रार्थयिष्यामि भूयति ॥ सुखं भूँक्ष्व महाप्राज्ञ प्राप्यैव न मुत्तम ॥ ९४ ॥
 तत्र वाच ॥ इति वादिनमभ्यासं वासप्राह शुकस्तदा ॥ विरक्तः सो विरक्तं तं साक्षात्पितरमात्मनः ॥ ९५ ॥ ॥ शुक उवाच ॥ किं सुखं मानुषे लोके ब्रूहि तात निरामयं ॥

दुःखविहङ्गसुखं पाप्मानं वदन्ति सुखं किल ॥३५॥ स्त्रियं कृता महाभाग भवति दशानुग ॥ सुखं किं परतन्त्रं स्वस्वीजितं स्वविशेषतः ॥३६॥ कदाचिदपि मुच्यते लोकाद्विदितं ॥ पुत्रदारादिबन्धस्तु न विमुच्यते कर्हिचित् ॥३७॥ विष्णुसंभवो देहो नारीणां तत्र यस्तथा ॥ कः प्रीतिं तत्र विप्रमुच्यते ॥३८॥ अयोनि यो हं विप्र ॥ यो मे कीदृशी मतिः ॥ न वां ह्यमहं मयि यो नावेव समुद्रव ॥३९॥ विदुः सुखं किं नु वां ह्यमिना क्ता न्यसुखं मुदुता ॥ आत्मा गमश्च मुनयो न भवन्त्यनिलोत्पलाः ॥४०॥ पृथग्मेव हि तावेदमया विस्मरिता श्रुते ॥ हिंसया पाचिताः सर्वे कर्ममार्गपुवर्तकाः ॥४१॥ गृहस्थनिर्गुहं पात्रः सोऽपि मत्तं गृह्णाति ॥ अविद्याय सा हृदयः कथं तारयितुं क्षमः ॥४२॥ रोगयस्तो यथा वैद्यः परं रोगचिकित्सकः ॥ तथा गुरुमुमुक्षोर्वै गृहस्थो यं विदुं वना ॥४३॥ कृत्वा पाणं मंगुरं वेत्तु मीयमुपागतः ॥ त्रिहि मां ज्ञानबोधेन भीतं संसारसर्पतः ॥४४॥ संसारे स्मिन्महाद्योरेभ्रमणं च भवचक्रवत् ॥ न च विभ्रमणं काले सूर्यस्य वदितं श्रमः ॥४५॥ किं सुखं तात संसारे ॥ सारे तत्त्वविचारणात् ॥ मूढानां सुखं बुद्धिस्तु विट् कीटस्य सुखं यथा ॥४६॥ अवीन्य वेदशास्त्राणि संसारे रोगिणां श्रमः ॥ तेभ्यः परो न मूर्खोऽस्ति मधर्मः ॥४७॥ श्वानश्चक्रे ॥४८॥ मानुष्यं दुःखं भद्रं पापं वेदशास्त्राणां धीमता ॥ वदन्ते यदि संसारे को विमुच्येत मानवः ॥४९॥ नातः परतन्त्रं लोके कचिदश्वर्यं मद्भुतम् ॥ पुत्रदारागृहाः सक्तः यदितः परिगोयते ॥५०॥ न वाच्यते यः संसारे नरो मायागुणैस्त्रिभिः ॥ स विद्वान्ममैवावीशास्त्रपारंगतो हि सः ॥५१॥ किं कथायां येन नात्र दृढबंधकरेण च ॥ यदितं वदन् देवाश्च मोचयेदु बंधनात् ॥५२॥ गृहस्थानि पुरुषं यस्माद्गृहं तेन युकीर्तितं ॥ कस्य वंधनागरे तेन नीतोऽस्य हृदि ॥५३॥ ते वदामहं म नयो विधिना वंचिता श्रुते ॥ ये प्राप्य मानुषं जन्म पुनर्वंधं विंशत्युत ॥५४॥ **॥ वासुदेवाच ॥** न गृहं वंधनागारं वंधनेन च कारणं ॥ मनसा यो विनिर्मुक्तो गृहस्थोऽपि विमुच्यते ॥५५॥ न्यायागतधनः कुर्वन् वेदोक्तं विधिं वत्क्रमात् ॥ गृहस्थोऽपि विमुच्येत श्राद्धकृतस्य वा कश्चिच्च ॥५६॥ वृक्षचारी यती चैव वानप्रस्थे च ते स्थितः ॥ गृहस्थं समुपासते मया ह्यति क्रमेण च ॥५७॥ जलाशयाद्यदनेन वाचा स्मृतया तथा ॥ उपकुर्वीत धर्मस्था गृहा श्रमनि वक्षिन् ॥५८॥ गृहाश्रमं त्यरोधमौ न दृष्टो न च वै श्रुतः ॥ वशिष्ठादिभिर्गौर्यैश्च ज्ञानिभिः समुपाश्रितः ॥५९॥ किं मसाद्यं महाभाग वेदोक्तानि च कुर्वतः ॥ स्वर्गो मोक्षः

१६

१६

शुभ्रं जन्म यदां कति भवेत्ततः ॥६०॥ आश्रमादाश्रमं गच्छेति दिवर्म विदो विदुः ॥ तस्माद्यमिं समाधाय कुरु कर्माणि तदितः ॥६१॥ देवानपि तु ननु प्रांशं संतर्प्य विधिवत्सुतः ॥ पुत्रमुत्पाद्य धर्मज्ञं संयोज्य च गृहाश्रमे ॥६२॥ त्यक्त्वा गृहं वनं गत्वा तपः कर्त्तुं सिमुवतः ॥ वानप्रस्थाश्रमं कृत्वा संन्यासं च ततः परं ॥६३॥ इदियाणि महाभाग मादकानि सुनिश्चितं ॥ अदारस्य दुरंतानि पंचैव मनसा सह ॥६४॥ तस्मादारा नपकुर्वीत तज्जगाम महामते ॥ वाईकेतय आतिष्ठेदिति शास्त्रेऽपि त्वचः ॥६५॥ विश्वामित्रो महाभागस्तपः कृत्वा निदुश्चरः ॥ त्रीणि वर्षा सहस्राणि निराहारो जितेन्द्रियः ॥६६॥ मोहितः समहते जामिनकाद्या वने स्थितः ॥ शकुंतला समुत्पन्ना पुत्री तद्दीर्घजा शुभा ॥६७॥ दृष्ट्वा दारासुतां कालौपिता मम पराशरः ॥ कामवाणादितः कामं तो जगामोऽपे स्थितः ॥६८॥ बुभुक्षायि दुहितं दृष्ट्वा पंचवाणपुत्रीं दिनः ॥ वावमानश्च रुदेण भर्त्सितश्च निवारितः ॥६९॥ तस्मात्त्वमपि कल्याणं कुरु मेव च न हिनं ॥ कुलजां कन्यां गृह्य वेदमार्गं समाश्रया ॥७०॥ **॥ इति श्रीभागवते महापुराणे पृथमस्कंधे चतुर्दशोऽध्यायः ॥१४॥ ॥ अकुरुवाच ॥** नाहं गृहं करिष्यामि दुःखदं सर्वदपि नः ॥ वागुरासदृशं नित्यं वंधनं सर्वदेहि नः ॥१॥ च न चिंता तु राणां हि कस्य सुखं तात दृश्यते ॥ स्वजनैः परिपीडितं निर्दलं लोत्पलाजना ॥२॥ उद्वेगि न सुखी तादृक्या दृशो भिक्षुनि स्मृतः ॥ को न्यस्यादिह संसारे त्रिसोकी विभवे सति ॥३॥ तपत्तंताय संदृष्ट्वा मघवा दुःखितो भवतः ॥ विभ्रान् बहुविधानं तस्य प्रकरोति दिवस्पतिः ॥४॥ बुभुक्षायि न सुखी विष्णुर्लक्ष्मीपायमनोरमा ॥ रेवदं प्राप्नोति स ततं संगमैरसुरै सह ॥५॥ करोति विपुलो न्यस्तान्नपश्चरति दुश्चरं ॥ रसापि रयि श्रामान कस्यास्ति विपुलं सुखं ॥६॥ शं करोपि सदा दुःखी न वत्ते स च वेद्याहं ॥ पादाहतः पुमदं हृदयातो वत्तो मया ॥७॥ कदाचिन्न सुखी शेते धनवानपि लोत्पलः ॥ निर्धनस्तु कथं तात सुखं प्राप्नोति मानवः ॥८॥ ज्ञानत्रयि महाभाग पुत्रं मां वीर्यं संभवम् ॥ मुद्योक्षसि महाद्योरे संसारे दुःखदे सदा ॥९॥ जन्म दुःखं जरा दुःखं दुःखं च मरणं तथा ॥ भवसे पुनर्दुःखं विद्यामूत्रो शयोऽपि नः ॥१०॥ तस्मादतिशयं दुःखं तस्मात्प्रभवमुद्रुव ॥ याश्चान्यपरं मनुः स्वमरणं दपि मानवः ॥११॥ पुति गृहधना विधानं बुद्धि वत्त जीवनाः ॥ पराशा परं मनुः स्वमरणं च दिनेने ॥१२॥ यदित्ता सकलान् वेदान् शास्त्राणि च समत्ततः ॥ गत्वा च धनिनां कार्यास्तुतिः सर्वान्मातुर्व

30

25

20

15

॥ भा. पु. ॥

॥ १९ ॥ एकोदशकोवितापत्रमूलफलद्विभिः ॥ येन केनाप्युपायेन संतुष्टा च पुंयते ॥ १९ ॥ नार्थपुत्रास्तथाप्येताः कुर्वन्ते विपुले सति ॥ पराणार्थं महदुःखं कस्य
 स्वपितरं दुतु ॥ २० ॥ योगशास्त्रं वद विभो ज्ञानशास्त्रं सुराकरं ॥ कर्मकांडविलेता न नरमेहं कदाचन ॥ २० ॥ तदकर्मभयापायं पारधं सन्निवृत्तं तथा ॥ वसि
 मानं यथानस्य विविधं कर्ममूलतः ॥ २१ ॥ जलके वसदा नारी हृदिरपि वनेति वै ॥ मूर्खस्तु न विजानाति मोहितो भावचेष्टितः ॥ २१ ॥ भोगवीर्यधनपूर्वमनः
 कुटिलभाषणो ॥ कांतां हरति सर्वस्वं कस्तेन तादृशी पदः ॥ २२ ॥ निद्रासखिना शार्थं मूर्खस्तु दारसं गृहं ॥ करोति वचितो वाचा दुःखाय न सुखाय च ॥ २२ ॥
सुत उवाच ॥ एवमेव धीनि बाक्यानि श्रुत्वा मासः शुकस्य च ॥ स पापमहतीं चिंतो किं करोमीति संशयः ॥ २३ ॥ तद्वदुष्णिगो वा सत्यलोचने दुःखजानि च ॥ वेपथुश्च श
 रीरे भूतलानि पापमनस्तथा ॥ २४ ॥ शोचते पितरं दृष्ट्वा दीनशोकपरिप्लुतं ॥ जहास विरुजः सांडविस्मये न्युल्लोचनः ॥ २४ ॥ अहो मायावलं चोयं यमो ह
 यतिपटितं ॥ वेदांतस्य च कर्तारं सर्वतं वेदसंमतं ॥ २५ ॥ न जाने का च सा माया किं स्वरूपातिदुष्कला ॥ यामोहयति विद्वान् संवासे सत्यवती सुत ॥ २५ ॥ पुरा
 णानां पुत्रा च निमीता भारतस्य च ॥ विभागकृती वेदानां सोपि मोहमुपागतः ॥ २६ ॥ तां यामिशरणं देवी यामोहयति वै जगत् ॥ बुद्धिबिम्बहरा दींश्च क
 थायेषां च कीदृशी ॥ २७ ॥ कोपस्ति त्रिषु लोकेषु यो न मुह्यति मायया ॥ यमो ह गमिताः पूर्वविस्तु बुद्धिहरा दयः ॥ २८ ॥ अहो लोमहोवीर्यदेवा खलु
 विनिर्मितं ॥ स यद्येव च शं दृष्ट्वा वासं सर्वतमीश्वरं ॥ २९ ॥ विह्वं शंभवो वा सद्गतिं पौराणिका जगुः ॥ सोपि मोहणी वै ममो भगवतो वणि यथा ॥ ३० ॥ अ
 न्युपातं करोत्येव विवशः प्राकृतो यथा ॥ अहो मायावलं चेत्तदुत्थं जपडितैरपि ॥ ३१ ॥ को यमो ह कथंचेह कीदृशो यं भुमः किल ॥ पंचभूतोऽप्येके देहेषु
 त्रापुत्रे निवासना ॥ ३२ ॥ वलिष्ठा खलु माये यं मायिना मपि मोहिनी ॥ यया भिभूत क्लेशोपि करोति रादनं द्विजः ॥ ३३ ॥ **सुत उवाच ॥** तां न त्वामनुमादे
 बी सर्वकारणकारणा ॥ जननीं सर्वदेवानां बुद्ध्यादीनां तथेष्टरी ॥ ३४ ॥ पितरं प्राह हृदितं शोकाणां वयसिप्लुतं ॥ अरणीं संभवो वासं हेतुमद्वचनं शुभं ॥ ३५ ॥
 पाराशर्यमहाभाग सर्वेषां बोधदः स्वयं ॥ किं शोकं दुःखे स्वामिरेयथा जपारुतो नरः ॥ ३६ ॥ अद्याहं तव पुत्राय न जानः पूर्वजन्मनि ॥ कोहं कस्तमहाभाग वि

यः

20

20

10

5

प्रमोयं महानिति ॥ ३७ ॥ कुरुधैर्यं पुत्रं कुरुमाविषादे मनः कथा ॥ मोहजालमिदं सत्तामुंच शोकं महामते ॥ ३८ ॥ क्षुधा निवृत्तिर्भक्षणा न पुत्रदर्शनेन च ॥ पिपा
 सा जलपाने च पानिने वा त्वजक्षणात् ॥ ३९ ॥ घृणा सुखं सुगंधं न कर्णजं श्रवणं न च ॥ स्त्री सुखं तु स्त्रिया नूनं पुत्रो ह किं करोमि तु ॥ ४० ॥ मां प्रबोधय बुधा तं देव
 जोसि महामते ॥ यथा सुचेह सत्यं तैर्गर्भवासभयानुने ॥ ४१ ॥ दुर्लभं मानुषं जन्म कर्मभूमा विहानघातं ॥ तत्रापि ब्राह्मणत्वं दुर्लभं चोत्रमेकमेव ॥ ४२ ॥ वदो
 ममेति मे बुद्धिर्नोपसर्पति चिंतितः ॥ संसारवासना जालेना निसेवृद्धिगमिना ॥ ४३ ॥ **सुत उवाच ॥** इत्युक्तं तदा वासः पुत्रेणामित बुद्धिना ॥ पुत्रुवाचः
 शुकशान्तं चतुर्थी श्रममानसम् ॥ ४४ ॥ **वास उवाच ॥** यठ पुत्रमहाभाग मया भागवतं शुभं ॥ कृतं न चानि विस्तीर्णं पुराणं वेदसंमतं ॥ ४५ ॥ त्वया ह्यद
 शतत्रैव पंचलक्षणा संयुतं ॥ सर्वेषां च पुराणां न भूषणं मे मतं शुभं ॥ ४६ ॥ सदसज्ज्ञानविज्ञानं श्रुतमात्रेण जायते ॥ येन भागवतेनेह तं पठस्व महामते ॥
 ४७ ॥ वटपत्रशयानाय विह्वं वेदालरूपिणो ॥ केनापि वासभावे न निर्मितो हि चिदात्मना ॥ ४८ ॥ किमर्थं केन दुर्वोण कथं जानामि चारिखलं ॥ इत्येव चिंत
 मानाय मुकुटाय महान्मते ॥ ४९ ॥ श्लोकाद्वेन तदा प्रोक्तं भगवत्पारिखलार्थं ॥ सर्वखलित्वमेवाहं नाचदस्ति सनातनं ॥ ५० ॥ न ह्यत्र विस्तुना पूर्वसंवि
 स्ता तं मनस्यपि ॥ केनाक्ता वागियं सत्ता चिंतयानेन चेतसा ॥ ५१ ॥ कथं वेत्ति पुत्रकाम्याः वाचः पुंस्त्री न पुंसकं ॥ इति चिंतापयत्रे तद्वतं भागवतं हृदि ॥ ५२ ॥ पुनः
 पुनः कृताभ्यासस्तस्मिन्नेवात्मचेतसा ॥ वटपत्रेशयानः सन्नभूत्तिं तां समन्वित ॥ ५३ ॥ तदा च सा त्विकी शक्तिः प्रादुरास चतुर्भुजा ॥ शंखचक्रगदापद्मवरायुध
 धरा शिवा ॥ ५४ ॥ दिव्या वरा धरा देवी दिव्या भूषणभूषिता ॥ संयुता सदृशी भिश्च सखीभिः स्वविभूतिभिः ॥ ५५ ॥ प्रादुर्भवत्तस्याग्रे विष्णो रमिततेजसा ॥ मन्द
 हासं पुपुंजामालक्ष्मीः शुभानना ॥ ५६ ॥ **सुत उवाच ॥** तां तथा संस्थितां दृष्ट्वा हरिः कमललोचनः ॥ विस्मितसलिले तस्मिन्निराधारं मनोरमां ॥ ५७ ॥
 रतिर्भूतिस्तथा बुद्धिर्मतिः कांतिः स्मृतिर्चैति ॥ अद्वैतमेवास्वधा स्वाहं बुधानि द्वादया गतिः ॥ ५८ ॥ तुष्टिः पुष्टिः क्षमा सज्जा नृत्त्या तद्वा जयजया ॥ शक्तयः स
 स्थिताः पार्श्वे महानक्ष्माः पृथक् पृथक् ॥ ५९ ॥ वरायुधधरा सर्वे नानाभूषणभूषिताः ॥ मन्दारमालाकृसिता मुक्ताहारविराजिताः ॥ ६० ॥ तां श्वसं वीक्ष्य

0

5

10

15

20

25

30

35

30

25

20

15

10

5

॥भा.पु.॥

चतुस्तस्मिन्नेकावेजले॥विष्णोर्विष्णुदयःसंवभूवजनाईनः॥६२॥चिंतया माससर्वात्मायां दृष्टान्तिवितरं॥कुलोद्भूताःस्त्रियःसर्वाःकुतो हं वाचतासंयः॥६३॥
 अस्मिन्नेकावेधोरे न्योधः कथमुत्थितः॥केनाहं स्थापितोऽस्य त्रिशुं कृत्वा शुभाकृतिः॥६४॥ममेयं जननी नो वा माया वा कापि दुर्विदा॥दर्शनं केन चित्तं घटते च त्रै
 वहेतुना॥६५॥किं मया चात्र वक्तव्यं पृष्ठव्यं वा न वा क्वचित्॥मौनमाधाय तिष्ठेहं बालभावादतं दिनः॥६६॥ **॥इति श्रीभागवते महापुराणे प्रथमस्कंधे पंचदशोऽध्यायः॥॥**
 लयं यामभूत्वा भूत्वा पुनः पुनः॥२॥निर्गुणा सा पराशक्तिः सगुणं त्वं तथा व्यवहं॥सात्विकः सात्विकी चाहमिताः सर्वा विभूतयः॥त्वत्प्रभिकमला दुःखान् भविष्यति पुत्रा पति
 ॥सकृत् सर्वलोकस्य राजा समन्वितः॥४॥सततं तव आशुष्यान् प्राप्य शक्तिमनुत्तमं॥राजसैरक्तवर्णं चकारिष्यति जगत्त्रयं॥५॥सगुणं पंचभूतं असमन्याद्य
 महामतिः॥इन्द्रियाणीन्द्रियशास्त्रमनःपूर्वो समंततः॥६॥कारिष्यति ततः सर्गे तेन कर्त्ता स उच्यते॥विश्वस्यास्य महाभाग त्वं वै पालयिता तथा॥७॥तद्भुक् भो मया देशा
 ज्ञेयो दुष्टोऽभविष्यति॥तपः कृत्वा महाद्यौः प्राप्य शक्तिं तु ता मसी॥८॥कल्यांते सोऽपि संहर्त्ता भविष्यति महासते॥तेनाहं त्वा मुपायात्मा सात्विकी त्वमेव हि मां॥९॥
 स्थास्येह त्वत्समीपं स्थासदाहं मधुसूदन॥हृदये ते कृत्वा वासा भवामि सततं किला॥१०॥ **॥विष्णुर्हवाच॥** श्लोकस्यार्द्धं मया पूर्वं श्रुतं देवि स्फुराक्षरं॥तत्केनोक्तं वैरा
 रोहेरहस्यं परमं शिवं॥११॥तन्मे ब्रूहि वारोहे संशयो यं वरानने॥निर्द्धनोऽहं यथा दुःखं तं स्मरामि पुनः पुनः॥१२॥ **॥वासुदेवाच॥** विष्णो न द्वचनं श्रुत्वा महालक्ष्मीः
 स्मितानना॥उवाच परया पीत्वा च चनं चारु हसिनी॥१३॥ **॥महालक्ष्मीरुवाच॥** शृणु शौरे वचो महोत्तमं गूढं च न भुजि॥तं जानामि च जानामि निर्गुणं सगुणं लया
 म॥१४॥तं जानीहि महाभाग तया तत्पुं कटौ कृतं॥पुण्यं भागवते विद्वि वेद सारं शुभाक्षरं॥१५॥कृपां च महतीं मन्ये देवाः शत्रुं निरुदयं॥मया प्रोक्तं हितं गूढं हिता
 यत वसुधत॥१६॥रक्षणी यं सदा चित्ते न विस्मर्यं कदाचन॥सारं हि सर्वशास्त्राणां महाविद्यां पुकाशितं॥१७॥नानं परं वेदितव्यं वर्त्तते भुवनत्रये॥पि योगिस्त्वं लु
 देवास्त्वेतन्ते वा हतं वचः॥१८॥ **॥वासुदेवाच॥** इति श्रुत्वा वचो देवा महालक्ष्म्या श्रुतुर्भुजः॥दधार हृदये चित्तं सत्त्वा मन्त्रं मनुत्तमं॥१९॥कालेन कियता तत्र तं

29

29

स.४

त्राधिकमलोद्भवः॥ब्रह्मदेव भयावृत्तो जगमशाणं हरेः॥२०॥ततः कृत्वा महापुद्गलं तौ मधुकेटौ॥जजाय भगवान् विष्णुः श्लोकाद्विशदाक्षरं॥२१॥जपंतं
 वासुदेवं च दृष्ट्वा देवपुजापतिः॥पप्रच्छः परमधीनः कंजजः कमलापतिं॥२२॥किं त्वं जयसि देवेश त्वज्जः कोऽप्यधिकोऽस्ति वै॥यं सत्त्वापुण्डरीकाक्षपीतो सि जग
 दीश्वरः॥२३॥ **॥हरिरुवाच॥** मयि त्वयि च या शक्तिः क्रियाकारणलक्षणा॥विचारय महाभाग सा का भगवती शिवा॥२४॥यस्या धारं जगत्सर्वं तिष्ठत्यमहा
 शांतिः॥सा कापि वर्त्तते शक्तिरपुमेया सनातनी॥२५॥यया विष्णो ते विश्वं जगदेतच्चराचरं॥सैषा प्रसन्ना वरदा नृणां भवति मुक्तये॥२६॥सा विद्या परमा मुक्ति
 र्हेतुर्भूता सनातनी॥संसारवं वहेतुश्च सैव सर्वेश्वरेश्वरी॥२७॥अहं त्वमखिलं विश्वं तस्याश्चिच्छक्तिः संभवः॥विद्वि ब्रह्म त्रैलोक्यं संहृत्तः कर्त्तव्य सर्वथा नय॥२८॥
 श्लोकाद्वैततया प्रोक्तं त्वं भागवतं किला॥विस्तारं न वितातस्य द्वापरादभ्युगे तथा॥२९॥ **॥वासुदेवाच॥** ब्रह्मण संगृहीतं च विष्णोस्तु मुखं पंकजात्मना
 रदाय च तेनोक्तं पुत्रायामि न दुष्टये॥नारदेन तथा मह्यं दत्तं हि मुनिना पुरा॥मया कृतमिदं पूर्णं द्वादशस्कंधं विस्तारं॥३०॥तत्पठस्व महाभाग पुराणं ब्रह्म
 संयुतं॥पंचलक्षणा संयुक्तं देवाश्चरितं मुत्तमं॥३१॥तत्त्वज्ञानरसो येन सर्वेषां मुत्तमोत्तमं॥धर्मशास्त्रसंयुक्तं वेदार्थज्ञेयं वर्त्तितं॥३२॥वृत्ता सुरक्ते
 येन नानाख्यानकथायुतं॥ब्रह्मविद्यानिधिं पूर्णं संसारार्णवतारकं॥३३॥गृह्णातुं महाभाग योगोऽसि मतिमत्तमं॥पुण्यं भागवतं नाम पुराणं पुरुषवर्
 म॥३४॥अष्टादशसहस्रं श्लोकानां कृतं संग्रहं॥अज्ञाननाशने दिवां ज्ञानभास्करो धकं॥३५॥सुखदं शांतिदं धनं दीर्घायुष्यकरं शिवं॥शृण्वतां तु
 नृणां चेदं पुत्रयोऽत्र विवर्धनं॥३६॥शिष्यो यं समं धर्मात्मा लोमहर्षिणा संभवः॥पठिष्यति तया सार्द्धं पुराणं संहितां शुभां॥३७॥ **॥वासुदेवाच॥** इत्युक्त्वा
 तेन पुत्राय मह्यं च कथितं किला॥मया गृहीतं तत्सर्वं पुराणं चातिविस्तारं॥३८॥शुकाधीनपुराणस्तु खितोऽयं साश्रमे शुभे॥न लेने शर्मधर्मात्मा ब्रह्मा
 त्मजइवापरः॥३९॥संस्तुते सर्वविकलः सश्रम इव न क्षते॥नात्यंत भोजनाशक्तो नोपवास रतस्तथा॥४०॥चिंता विषं पुं कं दृष्ट्वा वासः प्राह सु कं प्रीति॥
 किं पुत्रं चित्तं सैनित्यं कस्याद्विरोसि मानद॥४१॥काचिंता वर्त्तते पुत्रमयि पितरिति स्थिति॥सुखं भूष्य यथा कामं मुंच्यो कं मनो गतं॥४२॥ज्ञानोचितं यथा शस्त्रं

35

30

25

20

15

10

5

॥भा.पु.॥

विज्ञाने च मतिं कुरु ॥ न ते मनसि चैव शान्तिवचसाम सुवृत्त ॥ ४४ ॥ गच्छन्मिथिलं पुत्रपालितं जनकेन ह ॥ स ते मोहं महाभाग नाशयिष्यति भूयति ॥ ४५ ॥ जनको न
मधमात्मा विदेहसत्यसगर ॥ तं गत्वा नृपतिपुत्रसंदेहं संनिवर्तये ॥ ४६ ॥ वर्णाश्रमाणां धर्मस्तथैव पुत्रपथात्तथ ॥ जीवन्मुक्तः स राजर्षिर्वृत्तज्ञानमतिः शुचि
॥ ४७ ॥ तथैव कानि शांतं योगी योगप्रियः सदा ॥ ४८ ॥ **॥सुतर उवाच॥** पुत्रवाचमहाते जायते कश्चिन्नरसिंभवः ॥ ४९ ॥ देवो यं किल धर्मे तत्रातिचित्रमेषा
पुत्रा ॥ जीवन्मुक्तो विदेहस्य राज्ञः शक्तिमुदाहृतः ॥ ५० ॥ वक्ष्यामि पुत्र उवाच ॥ तत्रातिराजसौ जनकः प्रियतः ॥ कुर्वन्ना जं विदेहः किं संदेहो यं ममाहुते ॥ ५१ ॥ इदमुक्त्वा पृष्टं
पुत्रं विदेहं नृपसत्तम ॥ कथंतिष्ठति संसारे पश्यन्मिवांभसि ॥ ५२ ॥ संदेहो यं महास्तात हृदये परि वर्तते ॥ मोक्षः किं वदतां श्रेष्ठसौ गता नामिवापरः ॥ ५३ ॥ कथं
भूक्तमभूक्तं स्यादकृतं च कृतं कथं ॥ व्यवहारकथं त्वया ज्ञमिदं प्राणां महामते ॥ ५४ ॥ मातापुत्री तथा भार्या भगिनी कुलदातृया ॥ भेदाभेदकथं न स्यात्स्यात्तेन च कृतं
ता कथं ॥ ५५ ॥ कुरुक्षारं तथा तिकं कषायं मेरुमेव च ॥ रसानादिविज्ञानातिभुं के भोगाननुक्रमान् ॥ ५६ ॥ शीतोष्ण सुखदुःखादिपरिज्ञानं यदा भवेत् ॥ मुक्ते ता
कीदृशी तावत्संदेहो यं ममाहुते ॥ ५७ ॥ शत्रुमित्रपरिज्ञानं वैरघ्नितिकरं सदा ॥ व्यवहारे परे तिष्ठन् कथं न कुरुते नृपः ॥ ५८ ॥ सौख्यं वाताय स वापि समानं मन्यते क
थं ॥ असमायदिविदुःखाः स्यान्मुक्तता नहि कीदृशी ॥ ५९ ॥ इदं पूर्वं निमेषकश्च जीवन्मुक्तश्च भूयति ॥ माये यं महती तात गृही मुक्तः परंतप ॥ ६० ॥ दिदृक्षामहती
जाता गत्वा तं भूयति तथा ॥ संदेहविनिवृत्त्यर्थं गच्छामि मिथिलं पुति ॥ ६१ ॥ **॥इति श्रीभागवते महापुराणे पृथमस्कंधे षोडशोऽध्यायः॥१६॥** **॥सुतर उवाच॥**
इत्युक्त्वा पितुरं पुत्रः पादयोः पतितः शुभः ॥ वक्ष्यामि जलित्वा चेदं गच्छामि मोहमहामता ॥ १७ ॥ अपृच्छन्महाभाग यत्तदेव च न मनया ॥ वैदेही दुष्टमिच्छामि पा
लितं जनकेन ॥ १८ ॥ विना दंडं कथं गच्छामि जनकः किल ॥ धर्मे न वर्तते लोको दाम्पत्ये न भवेद्यदि ॥ १९ ॥ धर्मस्य कारणां दाम्पत्यं मत्प्रादियुगीतः सदा ॥ सकथं वर्त
ते राजा संशयो यं महात्मनः ॥ २० ॥ पृच्छामि त्वां महाभाग गच्छामि च परंतप ॥ **॥सुतर उवाच॥** तं दृष्ट्वा गंतुकं मे च युक्तं सत्यवती सुतः ॥ २१ ॥ आसिं ग्ना वाच पुत्रं न जा
नि न निस्पृहं ददं ॥ **॥यास उवाच॥** सत्यस्तु शुक्रदीर्घी पुर्भव पुत्रमहामते ॥ २२ ॥ सत्यवाचं प्रदत्ता मे गच्छतां शुभं तथा सुखं ॥ आगतं यं पुनर्गता ममाश्रमम

२२

२३

पुत्रमं ॥ न कुत्रापि चरन्तं यत्तया पुत्रकथं च न ॥ सुखं जीवामि पुत्राहं दृष्ट्वा ते सुखं कजं ॥ २३ ॥ अपश्यदुःखमात्रेति प्राणास्त्यमसि मे सुत ॥ दृष्ट्वा ते जनकं पु
त्रसंदेहं विनिवर्तये ॥ २४ ॥ अत्रागत्य सुखं तिष्ठेदं यत्तया पुत्रनृपः ॥ **॥सुतर उवाच॥** इत्युक्तेः सोमि वाचार्थं कृत्वा चैव प्रदक्षिणां ॥ २५ ॥ चलितस्तरसाती वधनुर्मुक्ते
ः शरीरयथा ॥ संपश्यन् विविधा देशां लोकांश्चित्रधर्मिणः ॥ २६ ॥ वनानि च नदींश्चैव क्षेत्राणि फलितानि च ॥ तापसां स्तुत्या मार्गं श्रयाजकादीक्षया चितान् ॥
२७ ॥ योगाभ्यासरता योगी नान्युत्थान्वनौ कसः ॥ शैवाद्याश्रुपतां श्रेष्ठगौरांश्च शाक्तिकांस्तथा ॥ २८ ॥ बौद्ध्यानां विधाधर्मा आगामानि सविस्मया ॥ वर्षे द्वयेन
मिरुचं स मुनेषां महामतिः ॥ २९ ॥ हिमाचलं च वर्षेण जगाम मिथिलां पुति ॥ पुर्वेष्टमिथिला मध्ये पश्यन् पुर्वं मुनिमां ॥ ३० ॥ पुत्राश्च ससुताः सर्वाः सदा च
राः सुसंस्थिताः ॥ क्षत्राणि वारितस्तत्र कलसमागतः कुतः ॥ ३१ ॥ किं ते कार्ये वदस्व तिष्ठते ननु चाब्रवीत् ॥ निस्त्य नगरं द्वा एत्थितः स्थानुरिवाच तः ॥ ३२ ॥
विस्मितो निहसंतं स्थावरो वाच किंच न ॥ **॥पुनी हार उवाच॥** ब्रूहि मूकोसि किं ब्रूहि किमर्थं त्वमिहागतः ॥ ३३ ॥ चलनं च विना कार्यं न भवेदिति मे मति
॥ राजा तया प्रवेष्टुं न गरे स्थि सदा द्विजा ॥ ३४ ॥ अज्ञातकुलशीलस्य प्रवेशो नात्र सर्वथा ॥ तेजोवानसि नूनं तं ब्राह्मणो वेदवित्तमः ॥ ३५ ॥ कुलं कार्यं च मे वृ
हियथेह गच्छमान्द ॥ **॥शुक उवाच॥** यदर्थं मागतोऽस्य वचनं त्वया प्रवचनान्व ॥ ३६ ॥ विदेह नगरं दृष्ट्वा पुर्वेष्टो यत्र दुर्लभः ॥ मोहो यं मम दुर्बुद्धिं र्दुर्लभां
रिद्वयं ॥ ३७ ॥ दुष्टमोहेन राजानं पर्यनस मुयागतः ॥ वचितो हं स्वयं विजाडूषां कस्य दीयते ॥ ३८ ॥ अमितो हं महाभाग कर्मणा वाचरातलो ॥ धनाशा पुरुषः
स्थिरपरिभ्रमणकारणः ॥ ३९ ॥ सोमेनास्ति तथा यत्र संप्राप्नोस्मि भ्रमा किल ॥ निराशस्य सुखं नित्यं यदि मोहेन मज्जति ॥ ४० ॥ निराशो हं महाभाग मयोस्मि मोह
सागर ॥ कुरु मे ह मिथिला के यं पश्यां च समुपागतः ॥ ४१ ॥ परिश्रमफलं किं मे वचितो विधिना किल ॥ प्राप्तं च किल भोक्तव्यं शुभं वाप्यशुभं तथा ॥ ४२ ॥ उद्यम
स्तद्वशेनित्यकारयत्येव सर्वदा ॥ नतीर्थं न च वेदो न यदर्थमिह मे श्रमः ॥ ४३ ॥ अप्रवेशो यो जातो विदेहो नाभूयति ॥ इत्युक्त्वा विरामाशु ध्यानभूतः स्थितश्च
कः ॥ ४४ ॥ पुति हारं गच्छता तो जानी कश्चिद्विजो तमः ॥ मानपूर्वमुवाचा सोतं क्षत्रासंस्थितं मुनिं ॥ गच्छ भो यत्र ते कार्यं पथे हं द्विजसत्तम ॥ अपराधं मया ते शयनि

॥ अथ नवमः सर्गः ॥
 गारितवाहेनेमा ॥ १० ॥ तत्तन्वयं महाभाग विमुक्तानां समावलं ॥ ॥ शुक उवाच ॥ केन त्रुहृषणां क्षत्रः परते जेसि सर्वदा ॥ १२ ॥ प्रभुकार्येषु कर्तव्ये मे वकेन यथोचितं ॥ न भूयद्वृषणांचात्रयदहरक्षितस्तथा ॥ ३३ ॥ चौरशत्रुपरिज्ञानं कर्तव्यं सर्वधान्यैः ॥ ममेव सर्वदेवे यदहं समपागतः ॥ ३४ ॥ गमनं परगेहे यन्नपुतायाश्च कारणं ॥ ॥ प्रतिहार उवाच ॥ किंसुखं द्विज दुःखं हि किं कार्यं शुभमिच्छता ॥ ३५ ॥ कुः शत्रुर्हितकत्तौ को ब्रूहि सर्वममाद्य वै ॥ ॥ शुक उवाच ॥ द्विविधं सर्वलोकेषु सर्वत्र द्विविधोजनः ॥ ३६ ॥ रागी चैव विरागी च नयोश्चित्रं द्विधा पुनः ॥ विरागी त्रिविधः कार्यज्ञा नाज्ञा ताचमद्यामः ॥ ३७ ॥ रागी तु द्विविधो प्रोक्तो मूर्खश्च चतुरस्तथा ॥ चातुर्यं द्विविधं तत्र शास्त्रजं मनोज्ञं तथा ॥ ३८ ॥ मतिस्तु द्विविधालोकेषु क्ता युक्तेति सर्वथा ॥ ॥ प्रतीहार उवाच ॥ यदुक्तं भवता विद्वन्नाथं तो हं द्विजे तमः ॥ ३९ ॥ तत्सर्वं विस्तरेण पदार्थं वदस्व तमः ॥ ॥ शुक उवाच ॥ रागी यस्य त्रिसंसारं सुरागी तु च्यते ध्रुवं ॥ ४० ॥ दुःखं बहुविधं तस्य सुखं च विविधं पुनः ॥ धनप्राप्त्यनुत्तराभासान्नं च विजयं तथा ॥ ४१ ॥ तदप्राप्त्यमहदुःखं भवत्येव क्षणे क्षणे ॥ कार्यं तस्य सुखायायः कर्तव्यं सुखसाधने ॥ ४२ ॥ तस्या राति सविज्ञेयः सुखे विघ्नं करोति यः ॥ सुखेन्या दयिता मित्रा मित्रं रागं पुत्रस्य सर्वथा ॥ ४३ ॥ चतुरो नैव मुह्येत मूर्ख सर्वत्र मुह्यति ॥ विरक्तस्य च सुखस्य सुखमेकांतसेवनम् ॥ ४४ ॥ आत्मानुच्चिंतनं वैवदेयांतस्य च चिंतनम् ॥ दुःखं तु दिनं रात्रिं संसारकथनादिकं ॥ ४५ ॥ शत्रुबोधकृतस्य विजयस्तु शुभमिच्छति ॥ कामक्रोधश्च लोभश्च प्रमादश्च त्रयः किल ॥ ४६ ॥ अधुः संतोष एवाप्त्यनुत्तराभासान्नं च विजयं तथा ॥ ४७ ॥ नानाविधजनसंकुले ॥ ४८ ॥ नानाविधपादव्याघातं यद्विजयंत्य रसः ॥ रागद्वेषपुनः कामलोभमोहाकुलं तथा ॥ ४९ ॥ विवदंतं जनकीणां वसूपूरामहत्तरं ॥ पश्यन्ति त्रिविधोलोकान्सर्वं राजमंदिरं ॥ ५० ॥ प्राप्ताः परमतेजसी द्वितीयं वद भ्रातृकरः ॥ निवारितश्च तत्रैव प्रतीहारेण काष्ठवत् ॥ ५१ ॥ तत्रैव च स्थितो हारिमोक्षमेवानुचिंतयन् ॥ छायायामातये चैव समदर्शी महामनाः ॥ ५२ ॥ स्थानं कृत्यान् धैकांते स्थितश्चानुरैवाचलः ॥ तं मुहुर्तीदृवागम्य राजा मंत्री कृतांजलिः ॥ ५३ ॥ प्रावेशय त्रयः कक्षां द्वितीयां राजवेश्मनः ॥ तत्र दिव्यं वनं रम्यं पुष्पिनं दिव्यबादयः ॥ ५४ ॥ गृहीष्टानं दर्शयित्वा कृत्याचातिथिसन्निधौ ॥ वारमुख्यास्त्रियस्तत्र राजसेवापरायणाः ॥ ५५ ॥ गीतवादित्रकुशलाः कामशास्त्रविशारदाः ॥ तां दिश्य चेत्सेवार्थं च शुक

स्य संवित्सत्तमः ॥ ५६ ॥ अग्नितं सदनं तस्माद्वाप्तुं चः स्थितस्तदा ॥ ५७ ॥ अग्नितं परया भज्या तामि स्त्री प्रियं धाविधि ॥ ५८ ॥ देशकालोपयनेन नाना त्रेनातिव्रित ॥ ५९ ॥ तस्य भवनं वा
तानेऽत्रः पुरकाननं वनं ॥ ६० ॥ रम्यं सुदर्शयामासुरंगना काममोहिताः ॥ सयुवारूपवाक्का तोमृदुभाषी मनोरमः ॥ ६१ ॥ दृष्ट्वा ताममुहुः सर्वा वने काममिवापर ॥ जिते
द्वियं मुनिगता सर्वाः पूर्य चरन्त ॥ ६२ ॥ आरोग्यस्तु शुद्धात्मा मानवम कल्ययत ॥ आत्मा रामो जितकोषो न हृष्यति न कुप्यति ॥ ६३ ॥ पश्यन्नासं विकारं श्रव्यं
मेव समं स्थितवान् ॥ तस्मै शम्भा सुरं स्याच्च ददुर्नीयः सुसंस्कृतं ॥ ६४ ॥ पराद्यास्तरणं रम्यं सर्वोपस्करं संस्कृतं ॥ सकृत्वाद्यादशौ च चक्रुः शयानिरतं दिनः ॥ ६५ ॥ उवाच स
श्रीमान् संध्यावान् मेवाच पश्यत ॥ याममेकं स्थितो ध्याने सुखापतदनंतरं ॥ ६६ ॥ सुप्रायाम ह्वयेत च चोदतिष्ठततः परं ॥ पाश्चात्यं यामिनो यामं ध्यानमेवाच पश्य
त ॥ ६७ ॥ स्नातः प्रातः क्रियां कृत्वा पुनरास्ते समाहितः ॥ ६८ ॥ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे प्रथम स्कंधे श्रीकृष्णार्जुनसंवादोऽष्टमोऽध्यायः ॥ १० ॥ ॥ सुत उवाच ॥ श्री
त्वा तमागतं राजा मंत्रिभिः सहितः शुचिः ॥ पुरा पुरोहितं कृत्वा गुरुपुत्रं समभ्ययात् ॥ ११ ॥ कृत्वा हृणां नृपसंम्य कृत्वा सनमनुत्तमं ॥ पप्रच्छ कुशलं गां च विनिवेद्य
पयस्थिनीं ॥ १२ ॥ स च तान्व्यपूज्य वै प्रत्यगृह्णाद्यथाविधि ॥ पप्रच्छ कुशलं राजे स्य निवेद्य निरामयं ॥ १३ ॥ कृत्वा कुशलं संप्रश्रं सुखविष्टं सुरासने ॥ शुकं वाससुतं
तं परं पृच्छतथा धि वि ॥ १४ ॥ किं निमित्तं महाभाग निरुहस्य च मां प्रति ॥ ज्ञातं ह्याममनं ब्रूहि कार्यं तन्मुनिसत्तम ॥ १५ ॥ ॥ शुक उवाच ॥ वासिने कौमहाराज कुरु
दारपरिग्रहं ॥ सर्वेषामाश्रमाणां च गृहस्थाश्रममुत्तमं ॥ १६ ॥ मयानां गीकृतं वाक्यं सत्त्वावधंगुरो रधि ॥ न वंधोस्तीति तेने कौमहं तं कृतवान्युनः ॥ १७ ॥ इति सदि
ग्धममसंमत्तामां मुनिसत्तमः ॥ इवाच वचनं तथामिधिलां गच्छ मां युवा ॥ १८ ॥ याज्ञोस्ति जनकस्तत्र जीवन्मुक्तो न राक्षियः ॥ विदेहो लोकविदितः पातिराज्यमक
शुकं ॥ १९ ॥ कुर्वन् राजं तथा राजा मायाया शैने वध्यते ॥ तं विभ्यसकथं पुत्रवनवृत्तिः परंतप ॥ २० ॥ पश्य तं नृपशार्दूलं तजमोहं मनोगतं ॥ कुरुदारां महाभाग
पृच्छत्वा नृपतिं च तं ॥ २१ ॥ संदेहते मनोज्ञं कथयिष्ये पार्थिव ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य मामेहितरसासुत ॥ २२ ॥ संप्राप्नोहं महासज्जनं त्वत्पुत्रं वैतदासया ॥ मोक्षकामो
स्मि राजे ब्रूहि कृत्यं ममानघ ॥ २३ ॥ तपस्वी र्धिवते ज्ञावास्याध्यायस्तीर्थसिवनं ॥ ज्ञानं वा वदराजे नृमोक्षं प्रति चकारणं ॥ २४ ॥ ॥ जनक उवाच ॥ शृणु विप्र

ति २

30

25

20

15

10

5

॥भा.पु.॥

कर्त्तव्यं मोक्षमार्गं श्रिते नयन् ॥ उपविशेत्तथा दैतु वेदाभ्यासाय वै ॥ १५ ॥ अधीन्य वेदावेदं चरुत्वा च गुरुदक्षिणां ॥ समायुक्तु गार्हपत्यं सदा ते निवसेन्मुनिः ॥ १६ ॥
 न्यायं च त्रिंशत्संतोषी निराशो गतकल्मषः ॥ अग्निहोत्रादिकर्मणि कुर्वीतः सत्यवकश्च ॥ १७ ॥ पुत्रपौत्रान् समासाद्य वानं पुण्याश्रमे वसेत् ॥ तपसा चैदिया
 न्निजाभायां पुत्रैर्निरुध्य ॥ १८ ॥ स्वर्गं नृणां नृणां न्यायमात्मनो रोपयधर्मवित् ॥ वशे सूर्याश्रमेशानः श्रुद्धे रायसंयुतः ॥ १९ ॥ विरक्तस्याधिकारोऽस्ति सर्व
 न्यासे नान्यथा कश्चित् ॥ वेदवाक्यमिदं तथ्यं नान्यथेति मतिर्मम ॥ २० ॥ सुकाश्च चत्वारिंशद्वै संस्कारा वेदबोधिताः ॥ चत्वारिंशद्गृह्यस्य प्रोक्तास्तत्र मरु
 त्तमभिः ॥ २१ ॥ अथैव सुक्तिका मत्प्रोक्ताः शमदमादयः ॥ आश्रमादाश्रमंगच्छेदिति शिष्यानुशासनं ॥ २२ ॥ **॥शुक उवाच॥** उच्यते यदि वैराग्ये ज्ञानवि
 ज्ञानसंभवे ॥ अवश्यमेव वस्तुमाश्रमे सुवने सुच ॥ २३ ॥ **॥जनक उवाच॥** इदं विद्याविनिमनो युक्तानि मानद ॥ अपरं स्य प्रकुर्वति विकारं सा
 ननेकशः ॥ २४ ॥ नोजनेन सुखेन च शयेन च न्याश्रमाश्रम ॥ यतीभुक्ता कथं कुर्वन्ति विकारे समुपस्थिते ॥ २५ ॥ इत्ययं वासनाजालं न शान्तिमुपयाति
 वै ॥ न तत्तद्वमनार्थं यजमेवाच यश्चित्तेन ॥ २६ ॥ उर्द्धं सुप्ते पतत्येव न शयानो पतत्यधः ॥ परित्यज्य परित्रेण मार्गं लभते पुनः ॥ २७ ॥ यथा विदी
 लिता मूला छाया मधिरोहति ॥ शनैः शनैः फलेयानि सुखेन मद्गपि वै ॥ २८ ॥ विहंगस्तस्यायानि विपुशं कान्तस्य वै ॥ आंता विष्णोः स्य विष्णो
 स्य सुखं याति पिपीलिका ॥ २९ ॥ मनस्तु प्रबलं काममजयमकृतात्मभिः ॥ अतः क्रमेण जेनवायाश्रमानुक्रमेण च ॥ ३० ॥ गृहस्थासनसंस्थायिणां तः
 सुमतिरात्मवान् ॥ न च हर्षेन च तपेऽभावात् ॥ स मोक्षमेव न ॥ ३१ ॥ विहितं कर्म कुर्वीत स नृणां नृणां विहितं च यतः ॥ आत्मलाभे सुखं मुक्तौ मुच्यते नात्र संशय
 ॥ ३२ ॥ यथा हराजसंस्थायि जीवन्मुक्तौ यथा नद्यः ॥ विचरन्मियथा कामनमकिंचित्प्राप्यते ॥ ३३ ॥ भुजानो विविधा न भोगान् कुर्वन्कापी न नेकशः ॥ न
 सिप्यामियथा हं न तथा मुक्तो भवानद्यः ॥ ३४ ॥ वधते स तु यदृश्यमदृश्यं वधते कुतः ॥ दृश्यानि यंच भूतानि गुणास्तेषां तेषां पुनः ॥ ३५ ॥ आत्मा गम्यानुमानेन
 प्रत्यक्षेन कदाचन ॥ सकथं वधते बुद्धिर्विकारो निरंजनः ॥ ३६ ॥ मनस्तु सुखदुःखानां कारणं विद्धि बुद्धितः ॥ निर्मले च कृते तस्मिन् सर्वं भवति निर्मलं ॥ ३७ ॥ अमर्षं

२४

२४

सुनीयेषु सत्त्वात्मात्मा पुनः पुनः ॥ गलितं नमजो यावत्तावत्सर्वं निरर्थकं ॥ ३८ ॥ न देहो न च जीवात्मा नेन्द्रियणि परं तपः ॥ मन एव मनुष्यानां कारणं बंधमोक्षयोः ॥ ३९ ॥
 श्रुद्धे सुक्ते सदैवात्मानं वैवर्धे न कश्चिन् ॥ बंधमोक्षौ मनःकृतौ तस्मिन् शाने पुशास्यति ॥ ४० ॥ शत्रुर्मित्रमुदासीनं मेदा सर्वमनागतः ॥ एकान्तं कथं मेदः संभवे
 ईतदर्शनात् ॥ ४१ ॥ जीवोऽस्य सदैव ह नात्र कार्या विचारणा ॥ भेदबुद्धिस्तु संसारे वर्त्तमाने प्रवर्त्तते ॥ ४२ ॥ अविद्येयं महाभाग विद्या च तत्रि वर्त्तते ॥ विद्याविद्ये च विजे
 ये सर्वदेवविचक्षणो ॥ ४३ ॥ विना तपेऽपि विद्याया जयते च कथं संम ॥ अविद्या विना तद्वत्कथं विद्यां च वेत्ति वै ॥ ४४ ॥ गुणगुणो भुवर्त्तते नृता निचमयैव ह ॥ इन्द्रिया
 णीन्द्रियार्थे च को दोषस्तत्र चात्मनः ॥ ४५ ॥ मर्यादा सर्वकार्यार्थं कृता वेदेषु सर्वशः ॥ अथ धर्मनाशस्यासौ गतानां मित्रानद्यः ॥ ४६ ॥ धर्मनाशे विनष्टोऽत्र धर्मचार
 विवर्जितः ॥ अतो वेदप्रद्विष्टे न मार्गे न गच्छतां शुभं ॥ ४७ ॥ **॥शुक उवाच॥** संदेहो वर्त्तते राजसमिव वर्त्तते मे किल ॥ भवता कथितं यत्तत्प्रणतो मे न राधिप ॥ ४८ ॥ वेद
 धर्मेषु हिंसा स्यादधर्मवत्कृता हि सा ॥ कथं मुक्तिप्रदो धर्मो विदोक्तो न च भूयते ॥ ४९ ॥ प्रत्यक्षेण त्वनाचारः सोमयानं न राधिप ॥ यश्च न हिंसते न ह्यक्षणां च भिष्यत्यस्य ॥ ५० ॥
 सूत्रमसौ तथा प्रोक्तः प्रत्यक्षेण सुरगुरुः ॥ इतः कीदृशं तथा प्रोक्तं वृत्तानां च विशेषतः ॥ ५१ ॥ नात्र चित्तस्य शुद्धिर्मे जायते राजसत्तमा ॥ अग्निहोत्रे गवालं भक्त्या वै गोसु
 ष्टः ॥ ५२ ॥ पुराश्रतं पुंशो भुरतिदेवो नृपो नमः ॥ गोसंवा विहितं तस्मै न वरुवश्रसदक्षिणाः ॥ ५३ ॥ चर्मसां पर्वतो जातो विष्वाचलसमः पुनः ॥ स्रष्टां तु स्यादवनाजानां न
 चर्मवती शुभा ॥ ५४ ॥ सोऽपि राजादिबन्धुनाः कीर्तिरस्यासि बलाभुवि ॥ यद्यधर्मेषु वेदेषु न मे बुद्धिः प्रवर्त्तते ॥ ५५ ॥ स्त्रीसंगे च तथा भोगे सुखमाप्नोति मानवः ॥ अस्माभिरुच्य
 मत्तं तं जीवन्मुक्तः कथं भवेत् ॥ ५६ ॥ **॥जनक उवाच॥** हिंसायतेषु प्रत्यक्षा सा हिंसा प्रकीर्तिता ॥ उपाधि योगहिंसा नान्यथेति विनिर्णयः ॥ ५७ ॥ यथा रश्मिर्न स योगा
 दमैर्धूमः प्रवर्त्तते ॥ तद्विद्योगात्तथा तस्मिन्निर्द्धमं विभाति वै ॥ ५८ ॥ अहिंसा च तथा विद्धि वेदोक्ता मुनिसत्तम ॥ रागाणां सायिकं सैव निर्येन च सा तथा ॥ ५९ ॥ रा
 गीरुत च यत्कर्म तथा हंकारसंभवं ॥ अकृतं वेदविद्वत्सः प्रवदंति मणीषिणः ॥ ६० ॥ गृहस्थानां महिसेव राजिकादिजसत्तमा ॥ सा हिंसेव महाभाग मुमुक्षुणां जि
 तात्यना ॥ ६१ ॥ **॥इति श्रीभगवती भागवते महापुण्ये पृथमस्कंधेऽष्टादशोऽध्यायः ॥॥** **॥शुक उवाच॥** संदेहो यं महारज वर्त्तते हृदये मम ॥ माया

नो ४ अस्य मिश्रं नदीनां राजन् चर्मवती शुभा ॥ पाठ

0 5 10 15 20 25 30 35

30

25

20

15

10

5

॥मो.पु.॥

महोवर्तमानसकथनिस्सहोभवेत् ॥१॥ आत्माज्ञानं च संशयो मिथ्या नित्यं चरन् न जन्म मृते न मनो मोहं सकथं मुच्यते नरः ॥२॥ अन्तर्गतं तमहे नेशाद्वयो वेदि
 नक्षमः ॥ यथा ननस्यति तमः कृतया दीपवार्त्तया ॥३॥ अज्ञो हः सर्वभूतेषु कर्त्तृषु सर्वथा बुधैः ॥ सकथं राजशर्द्दल गृहस्थस्य भवेत्तथा ॥४॥ विज्ञेयानने
 शांता तथा राजसुरेष्ठणा ॥ जयेष्णा च संगमो जीवन्मुक्तः कथं भवेत् ॥५॥ जौरेषु चौरवुद्धिस्तथा साधु बुद्धिस्तथा ॥ स्वपरत्वात् न नास्ति विदेहस्त्वकथं नृपा
 ६॥ कुरुति ककषाया सारसाने वेत्ति शुभाशुभा ॥ शुभे सुरमने चित्तं नाशुभे पुनरुत्थानम् ॥७॥ जायते प्रसुप्तिश्च तव राजभवंति हि ॥ अवस्थास्तथा का संत
 रीयो सिकथं नृपा ॥८॥ गजाश्चार्थपादानाः शर्वे वै वृशा गममा ॥ स्वाम्यहं चैव सर्वेषां मन्यसे त्वं न मन्यसे ॥ मिष्टमस्ति सदा राजन् यदि ते विमनामिषे ॥ मानाया
 च तथा सर्वे समदृक् न नृपो ज्ञमः ॥९॥ विमुक्तस्तु भवेत्तज्जन्मलोकाश्च ॥ एकात्मबुद्धिः सर्वत्र दयावान् सर्वजंतुषु ॥१०॥ तमेव शर्मने चित्रं गृहदारा
 दिषु नृपा ॥ एकाकीनिःस्पृहो न्यर्थं च रोहमिति मे मतिः ॥११॥ निःसंगो निर्मलः शांतः यत्र मूलाशने क्षमः ॥ मृगवद्विचरिष्यामि निर्विक्रानिः परियुहः ॥१२॥ किं
 मे गृहेणा चित्ते न भयं यथा च मूढयथा ॥ निःसंगमनसः कामं गुणातीतस्य पार्थिव ॥१३॥ विज्ञेते विविधकारनाना राग समाकुलः ॥ दमो यस्तु ते प्रातिविमु
 क्तोऽस्मीति भाषसे ॥१४॥ कदाचिच्छुजा चित्तं धनं जातं कदाचन ॥ कदाचित्से न जातिं तानि श्रितोऽसि कदाचन ॥१५॥ वैखानसाय मनोमिता हाराणि
 तवेताः ॥ नेमिमुह्यति संसारे राजानमिथ्येति सर्वथा ॥१६॥ न वंशसमुत्थानां विदेह इति भूयते ॥ गेहिकं मामजानहि नान्यथेति कदाचन ॥१७॥ वि
 शाधरो यथा मूर्खो जन्मा धस्तु दिवाकरः ॥ लक्ष्मीधरो दरिद्रो च नाम तेषां निरर्थकं ॥ न वंशोऽयं सर्वश्रुता राजन्ययानृपाः ॥१८॥ विदेह इति विख्याता ना
 मतः कर्मतो नरा ॥ नेमिनामा भवत्तज्जायते न वक्तुं नृपा ॥१९॥ यथा रथं स तुराजर्षिर्वसिष्ठं च गुरुं मुनिं ॥ निमंत्रयामास यदा तदा वाचनं मुनिः ॥२०॥ निमं
 त्रितोऽस्मि यथा भेदे वैदेहा धुना किल ॥ कृत्वा तस्य मखं पूर्णं करिष्यामि तवापि वै ॥२१॥ तावत्कुरु च राजे दुसंभारं तु शनैः शनैः ॥३॥ तु कानि येषां सोथ

२५

२५

महेद्वयजेने मुनिः ॥२२॥ निमिरन्तं गुरुं कृत्वा च कारमखमुत्तमं ॥ तच्छ्रुत्वा कपितो न्यर्थं वसिष्ठो नृपतिपुनः ॥२३॥ शशाप च पतन्व शूदेहस्ते गुरुलोपका ॥ राजापितंश
 शया शुनवापि च पतन्विति ॥२४॥ अन्धो न्यशापा न्यति नौ तविव च मया श्रुतं ॥ विदेहो यदि राजे दुःकथं शोभो गुरुः स्वयं ॥२५॥ विजोद इव मे चित्ते विभानि नृपस
 तमे ॥ ॥ **जवक उवाच** ॥ सत्यमुक्तं त्वया नात्र मिथ्या किंचिदिदं मते ॥२६॥ तथापि श्रुत्वा विप्रेर्दुर्गुरुर्मसि प्रपूजितः ॥ पितृसंगं परित्यज्य वनं गंतुं त्वमिच्छसि ॥२७॥
 आहारार्थं सदा चित्तं निश्चितः स्यात्कथं मुने ॥ दंडाजिनकृता चिन्ता यथा तव वने पिचा ॥२८॥ तथैव राजचिन्ता मे चित्तं यानस्य वानवा ॥ विकल्पोऽहं तस्मै वैदुर
 देशमुपागतः ॥२९॥ न मे विकल्पसंदेहो निर्विकल्पोऽस्मि सर्वदा ॥ सुखे स्वपामि विप्राहं सुखं भुंजामि सर्वदा ॥३०॥ न वदोऽस्मीति बुद्ध्या हं सर्वदेवस्तु विमुने ॥ त्वत्तु दुः
 खो सदैव त्विदुको हमिति संकया ॥३१॥ इति शंका परित्यज्य सुखो भव समाहितः ॥ दिहायं मम वंधो यं न मे मेति च मुक्ता ॥३२॥ तथा गृहं धनं राज्ञं न ममेति च
 निश्चयः ॥ **सूत उवाच** ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य शुकः प्रीतमना भवत् ॥३३॥ आपृच्छ तं जगामाशुवासा अमनो जर्म ॥ आगच्छ तं शुकं दृष्ट्वा वासिपि सुखमाप्
 त्वा ॥३४॥ अलिङ्ग्याद्याय मूर्द्धनं पृच्छ कुरुते पुनः ॥ स्थितस्तत्राश्रमे रम्ये पितृपार्श्वे समाहितः ॥३५॥ वेदाध्ययनं संपन्नः सर्वशास्त्रविशारदः ॥ जनकस्य दशोद
 र्द्वपा जस्य सप्तमनः ॥३६॥ समिष्टं तं परं प्राप्य तुराश्रमं स्थितः ॥ पितृणां सभां कं न्यापी वरीनाम सुदरीम् ॥३७॥ शुकश्चकार पत्त्रितां योगमार्गस्थितो
 विहि ॥ सतस्यां जनयामास पुत्रं श्रुत्वा रणवच ॥३८॥ कुरुगौरपुत्रं चैव शंभुं भूरिश्रुतं तथा ॥ कन्यां कृत्वी ससुत्यां द्रव्यासः पुत्रपुत्राद्यवान् ॥३९॥ दूदो विप्रो ज
 पुत्राय त्वं गृहाय मातात्मने ॥ अन्तुहस्य सुतः श्रीमान्बुलदत्तः पुत्राय वान् ॥४०॥ बुलजपृथिवीपालः शुककन्यासमुप्रव ॥ कालेन कियता तत्र नारदस्यापदेशतः
 ॥४१॥ जानयामकं प्राप्य योगमार्गं मनु जेम ॥ कैलाशशिखरे रम्ये तत्का संगे पितुः शुकः ॥४२॥ ध्यानमास्थाय विपुलस्थितः संगमरादुखां ॥ इत्यमातगिरेः शृंगां
 दिच परा मांगतः ॥४३॥ आकाशगोमहाते जावि रजते यथा रविः ॥ गिरेः शृंगां दिवा जातं शुकस्तो न्यतने तदा ॥४४॥ इत्याता वहवो जाताः शुकश्चाकाशगोभवत् ॥ अंत
 रिधेयस्य वाशुस्तु यमानः सुरर्षिभिः ॥४५॥ तेजसाति विराजन् वैद्वितीयं इव भास्करः ॥ आसस्तु विरुक्तातः कंदनपुत्रेति चासकृत् ॥४६॥ गिरेः शृंगां गतस्तत्र शुक
 को यज्ञस्थितो भवत् ॥ कंदमानं तदा दीनं वासं सत्वाश्रमाकुलं ॥४७॥ सर्वजगताः स्याक्षी प्रणिशदमभूत्तदा ॥ तत्राश्रयि गिरेः शृंगां प्रतिशदः पूरो भवत् ॥४८॥

30

25

20

15

10

5

॥ भा. पु. ॥

ब०

रुदं तं न संमाले द्य वा संशोक समन्वितं ॥ पुत्र पुत्रेति भाषं तं विरेहोपरि सुनं ॥ ५५ ॥ शिवस्तत्र समागत्य पाराशर्यं पुत्रोदयत ॥ माशोकं कुरु वा साधु पुत्रो योगविज्ञम् ॥ ५६ ॥ परमागतिमाप्नुतु भोक्तुं भां च कृतोत्तमः ॥ तस्य शोको न कर्तव्यस्तथा शोकं विजानता ॥ ५७ ॥ कीर्तिस्त्रिपुत्रा जाता तेन पुत्रेण चानपु ॥ ५८ ॥ वासुदेवाच ॥ न शोको यानि दिव्ये शक्तिं करोमि जगत्पते ॥ ५९ ॥ भूतत्रे लोचने मेघ पुत्र दर्शन लास्ये ॥ ६० ॥ महादेव उवाच ॥ कृपां प्रपश्यसि पुत्रस्य पार्श्वस्थं सुमनोहरम् ॥ ६१ ॥ तां वीक्ष्य मुनिशर्दूल शोकं जहियं तप ॥ ६२ ॥ सत उवाच ॥ न दृष्टं दर्शयस्व मुखायां पुत्रस्य सुपुत्रं ॥ ६३ ॥ दत्तावरं हरं नमस्कृत्यैवं तं त्रयीयत ॥ ६४ ॥ अत्र हि ते महादेव वासः स्वः ॥ अममभागात् ॥ शुकस्य विरेहो गतितप्तः परमदुःखितः ॥ ६५ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे पृथक्संक्षेपे कान्तं नो नासि कान्तिं शोचयः ॥ ६६ ॥ ॥ अथ पुनः ॥ शुकस्तु परमासिद्धिं प्राप्त्वा देवसेमनः ॥ किंचकार ततो वासस्तो वृहिसवितरं ॥ ६७ ॥ सत उवाच ॥ शिष्या वास्तव्ये प्यासयेदाभासपरायणाः ॥ आत्मा मादायते सर्वे गताः पूर्वमहीतले ॥ ६८ ॥ असितो दैत्यैश्च वैशंपायण एव च ॥ जेमिनिश्च सुमनश्च गताः सर्वे महातपाः ॥ ६९ ॥ तान् गतां वीक्ष्य पुत्रं च लोकां तरि नमः पुनः ॥ वासं शोकसमाक्रान्तो गमनाया करोमि ॥ ७० ॥ संस्मरं मनसा वासं स्तानिषादसुतो शुभो म ॥ मानं जाह्नवीतीरे मुक्तं शोकसमन्वितं ॥ ७१ ॥ स्मृत्या सत्यवती वासं स्मृत्वा नैव वीतं तमं ॥ आजगाम महातेजा जन्मस्थानं स्वकं मुनिः ॥ ७२ ॥ द्वीपं प्राप्याथ पश्यन्नासाकवरा नना ॥ निषादास्तं समाचक्षुर्दत्ता तं धनं कनका ॥ ७३ ॥ सरस्वत्या स्तोत्रं मेचका राश्रमु मण्डलं ॥ वासं सपयं समायुक्तं तत्रैवा स समाहितः ॥ ७४ ॥ सत्यवतां तु तौ जातौ शांतनो रमितयुने ॥ मन्वा तौ भ्रातरौ वासः सुखमायवने स्थितः ॥ ७५ ॥ चित्रांगदपु थमजोरूपवासे च तपनः ॥ वभूव नृपते पुत्रः सर्वलक्षणसंयुतः ॥ ७६ ॥ विचित्रवीर्यनामा सौ द्वितीयसमजायत ॥ साधिसर्वगुणो येनः शांतनो सुखवर्द्धनः ॥ ७७ ॥ गीयः पृथमस्तस्य महावीरो वलाधिकः ॥ तथैव नैसु तौ जातौ सत्यवतां महावलौ ॥ ७८ ॥ शांतनो स्तां सता वीक्ष्य सर्वलक्षणसंयुतान् ॥ अमलान् नृपान् देवादीनां म हात्मनां ॥ ७९ ॥ अथ कालेन कियता शांतनुः कालपर्यये ॥ तस्या जदेहं धर्मात्मा देही जीर्णमिव वरं ॥ ८० ॥ कालधर्मगते राज्ञि श्रीष्मत्त्रे विधानतः ॥ प्रेतकापीणां सवी णिदानानि विविधानि च ॥ ८१ ॥ चित्रांगदं ततो राज्ञो स्थापयामास धर्मवित् ॥ स्वयं न कृतवाची ज्योतस्माद्देववतो भवतः ॥ ८२ ॥ चित्रांगदस्तु वीर्यनायकः ॥ परदुःखदेः ॥ व भूव वलवीलीरः सत्यवतात्मजः शुचिः ॥ ८३ ॥ अथैकदा महाबाहुः सेनो न महावृत्तः ॥ पञ्चचारवने देशान् पश्यन् वधुः ॥ गान्धर्वं दृष्ट्वा ॥ ८४ ॥ चित्रांगदस्तं गंधर्वो दृष्ट्वा तं मागं च ॥ उत्तरं निकटं भूमे विमानवरं स्थितः ॥ ८५ ॥ तत्राभूच्च महद्युक्तं यो स दृष्ट्वा तमयोः ॥ कुरुक्षेत्रे महत्स्थाने श्रीणि वधीणि तापसाः ॥ ८६ ॥ स दुलोकमवापाशु

26

26

वा ११

गंधर्वेणाहो रणे ॥ श्रीष्मत्त्रे वाचकाराशु चोद्धेहि कामेव ततः ॥ ८७ ॥ गांते यकृतशोकस्तु मंत्रिप्रपरिवारिनः ॥ विचित्रवीर्यराजो वै स्थापयामास धर्मवित् ॥ ८८ ॥ कृतप्रियेकः सचिवैर्द्विजैर्विदविदुर्जमे ॥ भाज्यं चकार चर्मात्मा श्रीष्मत्त्रे नृपते स्थितः ॥ ८९ ॥ सत्यवन्त्यतिसंतुष्टा वभूव वरवर्णिनी ॥ वासोपि धातरं श्रुत्वा राजानं मुदितो भवतः ॥ ९० ॥ यौवनं वारं मया प्राप्य सत्यवत्यात्मसंभवः ॥ चकार चिता श्रीष्मत्त्रे विविधैर्धर्मैर्कनीयसः ॥ ९१ ॥ काशिराजस्तु तस्मिन् स्वर्गलक्षणा संयुताः ॥ तेन राजा विह्वलैर्धर्मैश्च पिता ॥ ९२ ॥ अखयं वरं ॥ ९३ ॥ राजानो राजपुत्राश्च समाहूताः सहस्त्रशः ॥ उच्छास्य वराधं विपुला मानाः समागताः ॥ ९४ ॥ तत्र श्रीष्मत्त्रे महते जास्ता जहार वलेन वै ॥ निर्भस्त्य राजकंस वरं धेने केन वीर्यवान् ॥ ९५ ॥ सज्जितार्थिवा सुवीर्यो चादाय महारथः ॥ बाहुवीर्यं गते जही ॥ हाससादग जाह्नवा ॥ मानवद्विगी नी वच पुत्री वचि त्रेय किल ॥ तिस्रः समा नयामास कन्याः कमललोचनाः ॥ ९६ ॥ सत्यवत्ये निवेद्या शुद्धिं जानाह्वयसत्वरः ॥ दिवसो नैव विदुः स्वः पर्यपृच्छुर्भूदिनं ॥ ९७ ॥ कृत्या विवाहसंभारं यदा ते भ्रातर निजां वि चित्रविर्यधर्मिष्ठं विद्या हयतिसोपदा ॥ ९८ ॥ तदा ज्योत्स्नापुत्रा च दं कन्या वा जाह्नवी सुतः ॥ लज्जमाना सितायोगातिमृणां चाह लोचना ॥ ९९ ॥ गंगा पुत्रं कुरुक्षेत्रे धर्मं तदुदीय क ॥ मया स्वयं वरं गच्छावृत्तो स्मिन् मनसा नृपः ॥ १०० ॥ वृत्तं हेतेन राजा वै चित्रे पुमसमाकुले ॥ यथा शोभं कुरुक्षेत्रे लस्या चरितस्य च ॥ १०१ ॥ तेनाह वत्तपुत्री स्मिन् च व मभूतां वरः ॥ वलवान्मिगांते ययदि हसितथा कुरु ॥ १०२ ॥ एवमुक्तं सपानत्र कन्याया कुरु नन्दनः ॥ अर्पयद्वा स्मृणा नृपान्मातरं सचिवोस्तथा ॥ सर्वेषां मतमादाय गांते यौ धर्मवित्तमः ॥ गच्छेति कन्याया हयथा रुचि वरानने ॥ विसर्जिताथ सा तेन गता शाखनिकेतनं ॥ १०३ ॥ उवाच त्वरा रोहाराजानमनसो स्थितः ॥ १०४ ॥ विनिर्मुक्तस्मिन् श्रीष्मत्त्रे नृपते ॥ अगतास्मि महा राजगृहाणा य करं मम ॥ धर्मपत्नी तं हंतं भवामि नृपसत्तम ॥ चितितो सि मया पूर्वतया ह नात्र संशयः ॥ १०५ ॥ ॥ शांत उवाच ॥ गृहीता त्वं वरा रोह श्रीष्मत्त्रे पश्यतो मम ॥ रथेन स्थापिता तेन न गृहीत्ये करं तव ॥ १०६ ॥ परां हि स्त्रियं च कः कन्यां गच्छति मतिमात्रा ॥ अतो ह न गृहीष्यामि नृपः ॥ श्रीष्मत्त्रे मा ल्यवन् ॥ १०७ ॥ रुदंती विलपंती सा तत्कालेन महात्मना ॥ पुनर्भीष्मं समागत्य रुदती चेदमववृत्तः ॥ १०८ ॥ शांतो मुक्ता त्वया वीर नृपः कानि करेण मां ॥ चे गृह्णामि महाभाग मरिष्याम्यथ वा ॥ १०९ ॥ ॥ श्रीष्मत्त्रे उवाच ॥ अयं चित्राकथं तां वै गच्छामि वरवर्णिनी ॥ यिनरं स्ववरा रोह वृजशी घृनि राकुला ॥ ११० ॥ तथोक्ता वाथ श्रीष्मत्त्रे जागाम वनमिव हि ॥ तपश्चकार विजने तीर्थे परमपावने ॥ १११ ॥ द्वे भार्ये च तिरुपार्थं तस्य राजो वभूव नृपः ॥ अर्वालि का चो वि का च काशिराज सुते उ नै ॥ ११२ ॥ राजा विचित्रवीर्यो तन्वाभ्यां सह महावलः ॥ रेमेना न विहारे श्रम्ये जेयवने तथा ॥ ११३ ॥ वधीणि तव राजे दुर्बुद्धीं मनीरमा ॥ प्राप्या सो मरुणां भूयो मोहि

ल =

0

5

10

15

20

25

30

35

30

25

20

15

10

5

॥ भा. पु. ॥

तोरजयश्मगा ॥ ५० ॥ मते पुत्रेति दुःखाती जानासवती तदा ॥ कारयामास पुत्रस्यैकार्यणि संविभिः ॥ ५१ ॥ श्रीष्य माह तदेकांते वचनं चतिदुःखिता ॥ राज्ञं कुरु
हाभा गितु सत्ते नोः सुत ॥ ५२ ॥ आनुभयि गृहाण त्वं वंशं च य रिक्षया ॥ यथाननाशमाया नित्यया ते वंशमित्युत ॥ ५३ ॥ ॥ श्रीष्य उवाच ॥ पुतिता मे श्रुता मा
नः पित्रैर्यया मया कृता ॥ नाहं राज्ञं करिष्यामि न चापि दारसं ग्रहं ॥ ५४ ॥ तथा चिन्ता तुरा काली कथं वंशो भवेदिति ॥ नासमादसुखं तत्र स मुच्येने हराजके ॥ ५५ ॥
गेयस्ता मुवाचे दं मा चिन्तां कुरु भामिनि ॥ पुत्रं विचित्रवीर्यस्य क्षेत्रं जं चोपपादय ॥ कुलीन द्विज माह यवश्चासह नियोजय ॥ नात्र दोषोस्ति वेदेपि कुलसंरक्ष
णो किल ॥ ५६ ॥ गोलक सुत सुत्या शराज्ये हि सुचिस्मिने ॥ अहं च पालयिष्यामि तस्य शासनमेव हि ॥ ५७ ॥ तदुवाच च न तस्य कलीने स्वतु तं मुनिं जगाम मन
साया सदैवाय नमः कल्पय ॥ ५८ ॥ स्मृतमात्रं ततो या सत्ता जगाम सताय सः ॥ तस्मै तत्र महातेजा विधु मोहिनि वापरा ॥ ५९ ॥ तमुवाच मुनिमा ता पुत्रमुत्पा
दयाधुना ॥ क्षेत्रे विचित्रवीर्यस्य सुंदरं ववीर्यजं ॥ ६० ॥ यासः श्रुत्वा वचो मातुरा प्रवाक्य मम न्यता ॥ अमित्युक्ता स्थितस्तत्र क्रतु कालमचिंतयत् ॥ ६१ ॥ अत्र
विका च तदा जाता नारी क्रतु मती तदा ॥ संगं प्राप्य मुने मुत्र मसूतां धर्मं महावत् ॥ ६२ ॥ नमो धर्मं च सुतं वीक्ष्य दुःखिता सत्यवत्य भूत्वा द्वितीयां च वधुप्राह
त्रमुत्पादय शुभे ॥ ६३ ॥ क्रतु काले थ संप्राप्ते या सेन सहसा गता ॥ तथा चो वालिका गावो गर्भे मारी दधानसा ॥ ६४ ॥ सेपिया लुः सुतो जाता राज्ञ्यया गो नमः
मतः ॥ पुत्रार्थे प्रेषया मासवर्षेति च मुनर्वधुं ॥ ६५ ॥ आहूय च ततो या ससं प्राप्य मुनि सत्तमं ॥ प्रेषया मास रात्रौ सा शयनागारं मुनमं ॥ ६६ ॥ नगता च वधु
स्तत्र प्रेषा संप्रेषितानया ॥ तस्यां च विदुरो जातो दास्यां धर्मस्ततः शुभः ॥ ६७ ॥ एवं या सेन ते पुत्रा धृतराष्ट्रादयस्त्रयः ॥ उत्पादिता महावीरावशरक्षणा
हेतवे ॥ ६८ ॥ एतद्वः सर्वमाख्यातं तस्य वंशसं मुद्रवं ॥ या सेन रक्षितो वंशो भ्रातुर्धर्म विदो नय ॥ ७० ॥ ॥ इति श्री भगवती भागवते
महापुराणे द्वादशसाहस्र्यां संहितायां प्रथमस्कन्धे विंशोऽध्यायः समाप्तः ॥ २० ॥ ॥ समाप्तः ॥ ॥ ॥ शुभम् ॥

23

29

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ या विष्णुं चित्तनेति पालयति या सहर्निकलक्षणे वसाणं च हरिं हरं च मनसै वोत्पादयती गुरोः ॥ सा विचित्रं चरमा मुमां च तदु
जादत्वा धृतेभ्यः एकं नु स्यादश्वनिदृश्यते च सकलं तां नो मि विष्टे श्री ॥ १ ॥ येन श्रुते मागवनं पुराणं नाराधिता येः प्रकृतिः पुराणी प्राप्ते न तत्तु
रुवक्रतो ये स्तेषां वृथा जन्मगतं नराणां ॥ २ ॥ पुराणा न्यानि हरि हर कला पकलितानि ॥ ककि कृता सो न गुण विरचितानि युद्धि विभक्तानां ॥ ३ ॥ गुराणां
तीतं स्थास्ये न गुण रस युते स मस्तु चिकिंच ॥ पुराणां श्रेष्ठ विरति मुति परं च कार किल कृतः ॥ ४ ॥ श्रुत्वा भगवतं पुराणं मुच्यते भवशंकदात ॥ पंच
नक्षत्रां संयुक्ते विद्या विलसिता चिन्ता ॥ ५ ॥ ॥ अथ यदुक्तं ॥ आचार्य कर मे तत्ते वचनं गर्भ हेतुकं ॥ स देहो त्रस मुत्पन्नः सर्वेषां न स पश्चिनां ॥ मात
या सस्य मेधावी न मास्य वतीति च ॥ विवाहिता पुराणा जगरी शांतनुनाथकं ॥ कस्य पुत्री कथं या स मस्तु त भूने स्थिता ॥ ६ ॥ इती सा कथं राजा पुनः शंनु
नुनादताः गतस्याः पुत्रौ वरौ जातौ तत्कथं य सुवत ॥ विस्तरेण महाभाग कथां परमप्रीवनी ॥ उत्पति वेदया सस्य सत्यवत्या तथा पुनः प्राप्ते नु कामावम
सर्वं प्रथमं शि नुवताः ॥ ७ ॥ ॥ सतत उवाच ॥ पुराणं परमं शक्तिं चतुर्वर्गं यदापिणी ॥ आदि शक्तिं वदिष्यामि कथां यो राणि किं शुभं ॥ यस्यां चारामा
त्रेणा सिद्धिर्भवति सा सती ॥ वज्रिना यो हवी जस्य वाग्भवे स्य विशेषतः ॥ सप्त कसवी त्मना सर्वैः सर्वकामार्थ सिद्धये ॥ स्मर्त्तवा सर्वथा देवी वांक्षिता थ पुद
यिनी ॥ एजो परि वरो नाम धार्मिक सत्य सगरा ॥ चेदि देशपतिः श्रीमान् वभूव द्विज पूर्वकः ॥ तपसा तस्य तुष्टे न विमानं स्फातिकां शुभं दत्तं मिदं रापते मे
खगमं चानि सुन्दरं ॥ तेनारुठलुसर्वत्र याति दिव्यै न रूपतिः ॥ न क्रमो नोपरि स्थो सौ तेनोपरि चरो वसुः ॥ विरव्यातः सर्व लोकेषु धर्म नित्यः स
पतिः ॥ तस्य नार्थवरा रोहृ गिरि कानाम सुन्दरी ॥ पुत्राश्चास्या महावीयाः पञ्चा सत्र भितो जसः ॥ पृथक् दे शेषु राजानः स्थापिता तेन नृभुजा ॥ य
सा स्तु पत्नी गिरिका कामा काले न्यसेदयत् ॥ क्रतु काल मनुं प्राप्ता त्नाता पुंस वने शुचिः ॥ तदहः पितरश्चैवं मम वुर्ज हि म गति तितं क्रतु
विं तथा मास भार्या मनु मती तथा ॥ पितृ वा क्यं गुरुं मत्वा कर्त्तव्य मिति निश्चितं च चार म गयां राजा गिरिकां मनसा स्मरन् ॥ वने स्थितः

वध

0 5 10 15 20 25 30 35

सरजर्षिश्चिनेसंस्मारभाभिनी॥ अनीवरूपसंपन्नां साक्षात्प्रियमिवापरां॥ नस्यरेतः प्रवक्तुं दत्तपरनत्तां वकामिनी॥ वटपवेतुनद्राजाकनमावंधः
समाक्षिपत्॥ इदं वृथापरिस्फुर्भरेतोवैननवेकथां॥ मनुकालं वविज्ञायमितं वकेन यत्नदा॥ अमोघं सर्वथादीर्यं ममवेनं नरांसयः॥ प्रियोयेप्रेष
यायेतदिनिवृद्धिमकस्यत्॥ शुक्रप्रस्थापनेकालं महिषाः प्रसमीक्ष्य सः अभिमं आथनदीर्यं वटपरोपुटे कृतं॥ पार्थस्यं शोनमाभ्यापराजोवा
चद्विजेषुनि॥ गृहीतेनं महाभागगच्छशीघ्रं गृहं मम॥ मयि यार्थमिदं सोम्य गृहीत्वा त्यग्य ह्यत्र यः॥ गिरिकायेपुत्रश्चाशुनस्याहानं वमद्यवे॥ ॥ सतत
वाच॥ इत्युक्त्वा पुटदौ पार्थिष्येनायनृपसत्तमः॥ स गृहीत्वा त्यागात्ताशुगगनं गतिवित्तमः॥ गच्छंतं गगणेशेन धत्वा च चपुटे पुटं॥ तमपश्यदुपायानख
गं श्येनस्तथापरः॥ आमिखं सतुविज्ञायशीघ्रं मभ्यद्रवत्सवंगं॥ दृष्ट्वा युद्धमथाकाशे तावुभौ समचक्रतुः॥ युद्धतो रथं तं दत्तं पतिनेन मुनां भसि॥ स्वर्गो
नौ विगितौ कामं पुटके पतिनेन दत्तं॥ एकस्मिन् समये काचिदङ्गिका नाम चापरा॥ बालां समुत्तुपाप्रासं ध्या वेदनतत्परां॥ कुर्वन्ति जले के लिसा जले मय
चचारसा॥ जगह चरणं नारी द्विजस्य वरवर्णिनी॥ प्राणायामपरः सोथ दृष्ट्वा तां कामचारिणी॥ शशाय भवमसीत्तेनानविष्करीयतः॥ सा शप्राधि
जमुखेन वभ्रवयमुनाचरी॥ शशुरीरूपसंपन्ना सादिका च वरापरा॥ श्येनयादपरिभ्रष्टं नकुक्रमथकासवं॥ जगहतरसोपेत्य सादिका मत्स्यरूपिणी॥
अथ काले कियतामगाता मत्स्यजीविनः॥ संप्राप्ते दशमे मासि पुरा भानि मनोरमा॥ उदरे विददाराशुनस्या मत्स्यजीविनः॥ युग्मं विनिःसृतं तस्मादुद
रात्तानुवाहंति॥ बालः कुमारः शुभगस्तथा कंठाशुभानना॥ दृष्ट्वा श्रयं मिदं सोथ विस्मयं परमं गतः॥ राते विवेदयामास पुत्री पुत्रौ चोद्भवौ॥ राजपि वि
स्मया विस्मः सुतं जगहते शुभं॥ समस्यो नाम राजा सीधर्मिकः सत्यसंगरः॥ वसुपुत्री महातेजायित्री संगृहीतः शिशुः॥ कालिका वसुनादता नराजस
जीवने॥ नाम्ना काले निविद्याता तथा मत्स्योदरीति च॥ मत्स्यगंधेति नाम्ना वैगुणेन समजायत॥ विवर्धमाना दासस्य गृहे सा वासवी शुभा॥ ॥ सतत

- न ६

उचुः॥ अदिका मुनिना शप्रा मत्सी जाता वरापरा॥ विद्यारितानि दशमेन मृता च भक्षिता पुनः॥ किं वभ्रवयुनस्तस्या अप्सरा यावदस्वतत्॥ शप्रापसां तं कथं स्त
कथं स्वर्गमवाप्सा॥ ॥ सतत वाच॥ शप्रापदासामुनिना विस्मिता संवभ्रवहस्तु निश्चकार विषुस्यदीनैव रुदती नदा॥ दयावा द्वाहणां प्राहतां नदा रु
दती स्त्रियं॥ माशोकं कुरु कस्याणी शयांतने वदामहं॥ मक्रोधशाययोगेन मत्स्यो निगता शुभे॥ मानुषो जनयित्वा तं शायमोक्षमवाप्सि॥ इत्युक्त्वा
नेन साप्राप्तमस्य देहं नदीजले॥ बालको जनयित्वा सा मृता मुक्ता च शपतः॥ सत्यं मत्स्यरूपं सादिका रूपं मवाप्य च भजगामतरसा स्वर्गं शयांतने वरव
र्णिनी॥ एवं सा वासवी पुत्री मत्स्यगंधा वरानना॥ पुत्री च पात्यमाना च दासगेहे यवर्द्धन॥ मत्स्यगंधा तदा जाता किशोरी चाति सुप्रभा॥ तस्य कार्यं शिकु की
णा वासवी चाति सुप्रभा॥ ५१॥ ॥ इति श्री भागवते महापुराणे द्वितीय स्कंधे मत्स्यगंधोत्पत्तिर्नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ ॥ सतत वाच॥ एकदा ती
र्थयात्रायां बज्रयराक्षरो मुनिः॥ आजगाम महातेजा कासिन्धुस्तटमुत्तमं॥ १॥ निष्ठा दमा हृधर्मात्मा कुर्वन्तं भोजनं तदा॥ प्रापयुस्त
परं पारं कासिन्धु उडुयेन मां॥ २॥ दासः श्रुत्वा मुनेर्वाक्यं कुर्वीणा भोजनं तटे॥ उवाच तां सुतां बालां मत्स्यगंधा मनोरमां॥ ३॥ उडुयेन
मुनिं बाले परं पारं नयस्व ह॥ गन्तुकामो स्ति धर्मात्मा तापसोयं सुविस्मिन्ते॥ ४॥ इत्युक्त्वा सा तदा पित्रा मत्स्यगंधा थवासवी॥ उडुये मु
निमासीने स बाहयति जामिनी॥ ५॥ उजन्मस्य सुता ते ये भविता देवयोगतः॥ कामार्तस्तु मुनिर्जीतो दृष्ट्वा तां चारुलोचनां॥ ६॥ गृ
हीतुकामः समुनिर्दृष्ट्वा कुत्सितयौवनां॥ दक्षिणेन करेण नामस्य दक्षिणे करे॥ ७॥ तमाह सासितायां मिस्मिन् पूर्वमिदं वच
कृतस्य सदृशं वः किं श्रुतस्य तव सश्रुकिं॥ ८॥ त्वैव सिद्धदायादः कुलशीलसमन्वितः॥ किंचिद्वीर्यसिद्धिर्भजमन्मयेन प्रपीडितः
॥ ९॥ इति जमानुषं जन्म भुवि बाह्यं सतमः॥ तत्रापि दुर्लभं मन्ये बाह्यं त्वविशेषतः॥ १०॥ कुलेन शीलेन तथा श्रुतेन दिव्ये
तमस्त्वं किं धर्मविद्वद्भिरनार्यैर्भावकथमद्य यासि विद्ये नु मां वीर्यवती न गंभां॥ ११॥ मदीयं शरीरो दिव्यं मोघं बुद्धे शुभं॥

30

25

20

15

10

5

॥ भा. वि. ॥

किं समासेषाणि ग्रहीतुं स समीपं समायासिका मातुरस्तं कथं नाभिजाता सिधर्मस्त्वकीयं ॥ १३ ॥ अहो मन्दबुद्धिं द्विजो यं गृहीत्वा नृजने मशरवाद्यः
 भावे ॥ गृहीत्वा मनो जाकुलं यं च वारुण निविष्टं तं कोयीह शकः प्रतीयं हि कर्तुं ॥ १४ ॥ इति संविद्य सावा तात मुवाच मुनिं प्रदुः ॥ धैर्यं कुरु महाभाग
 परं परं नयामि वै ॥ १५ ॥ ॥ सत उवाच ॥ पराशरस्तु तं मुवाच नन्दित पूर्वकं ॥ करं त्वात्का स्थितस्तत्र मित्रोः पारंगतः पुनः ॥ १६ ॥ मत्स्यगंधो
 सजग्राह मुनिः कामातुरस्तदा ॥ विषमा नाति सा कन्या तमुवाच पुरस्थितं ॥ १७ ॥ दुर्गंधाहं मुनिश्रेष्ठ कथं त्वं नोय शंकसे ॥ समानरूपयोः कामं
 संयोगं तु सुरावरुः ॥ १८ ॥ तेन सा तपसा कृत्वा क्षणमात्रेण जामिनी ॥ कृते कौजुनगंधा सा तुरुपाच करानना ॥ १९ ॥ मृगनाभिस्तु गंधितां कृत्वा कौ
 जामिनो हरं ॥ गृहीतुं कामं मुनिग्राह नाम्ना सत्यवती कृता ॥ २० ॥ मुने यश्च तिस्रो कार्ययिता मेष्टा तटे स्थितः ॥ पशुधर्मन मेष्टाति जतयत्यतिदरु
 र्गं ॥ २१ ॥ पुत्रीक्षस्तु मुनिश्रेष्ठ यादवति चामिनी ॥ रात्रौ वा वाय उदिष्टो दिवान्मानुषस्य हि ॥ २२ ॥ दिवा संगे महा न्येषः पशुंति कितमानवा ॥ का
 मं यश्च महा बुद्धे लोकनिदादुरासदा ॥ २३ ॥ तं मुवाच वतंतस्याः युक्तमुक्तमुवाच भीः ॥ तीहारं कल्पयामास श्रीयुं तप वेत्ते न वै ॥ २४ ॥ तीक्ष्णरेच समुत्प्रेतटेति त
 समाप्नुते ॥ कामिनी तं मुनिग्राहं मृदुर्वीमिदं वचं ॥ २५ ॥ कंथाहं द्विजशार्दूल भुक्ता गंतसि कामतः ॥ अमोघवीर्यस्त्वं वृक्षेण का गतिर्म न वेदिति ॥ २६ ॥ पितरं
 किं वीम्यद्य स गभीरं चिद्वाम्यहं ॥ त्वं गमिष्यसि भुक्ता मां किं करोमि वदस्व ततः ॥ २७ ॥ ॥ पराशर उवाच ॥ कान्ते दामपुत्रियं कृत्वा कथं वत्तं न विद्य
 सि ॥ वृणीष्व च वरं भीरुयं त्वमिह सि भामिणी ॥ २८ ॥ ॥ सत्यवती उवाच ॥ यथा मे पितरौ लोके न जातीत श्रमानदः ॥ कंथा वतंतं मे ह व्यातथा कुरु
 द्विजोत्तम ॥ २९ ॥ पुत्रश्च त्वत्समः कामं न वेद दत्त ते जवान् ॥ गंधोयं सर्वदामे स्याद्यो वतं च न वतं वै ॥ ३० ॥ ॥ पराशर उवाच ॥ मृगस्तु नृपि पुत्रसे
 विह्वलं संभवः मुनिः ॥ भविष्यति च विद्या ते त्रैलोक्ये वरवर्णिनी ॥ ३१ ॥ केन चि कारेण न हं जातः कामातुरस्तपि ॥ कदापि च तं मोहो भूत ए
 वीवरानने ॥ ३२ ॥ दृष्ट्वा त्वात्सरसां रूपं सदा हं विचिन्मिव हं ॥ देवयोगे तु वीक्षत्वा कामस्य वेशगे न वै ॥ ३३ ॥ तत्किं चि कारणं विद्धि देव हि दुरति
 कम ॥ दृष्ट्वा त्वां नाति दुर्गंधाम गमामो हमाप्सु वतः ॥ ३४ ॥ पुराण कर्ता पुत्रसे भविष्यति वरानने ॥ वेदविभाग कर्ता च स्यात्तस्मै भुवनत्रय ॥ ३५ ॥

२९

सत उवाच ॥ इत्युक्त्वा तां वशीयातां भुक्ता समुनिसत्तमः ॥ जगाम तं रसास्त्रात्वा कालीं दी सतिते मुनिः ॥ ३६ ॥ सापि सत्यवती जाता सद्यो गर्भवती
 सती ॥ सुखे यमुना दीये पुत्रं काममिवापरं ॥ ३७ ॥ जातमान्न कृते जस्तीता मुवाच स्वमातरं ॥ तपस्येव मनः कृत्वा विष्णुं शश्र्वति वीर्यवान् ॥ ३८ ॥
 ॥ गच्छ मातर्यथा कामं गच्छाम्यहम तः परं ॥ तपः कर्तुं महा भागे दृश्यामि वै स्मृतः ॥ ३९ ॥ मातर्यथा भवे कार्यं तव किं चिदनुत्तम ॥ स्म
 र्त्वा दत्ते वा शिशु मा गमिष्यामि तेति किं ॥ ४० ॥ तपस्यद्य गमिष्यामि स्वस्तिते स्तु सुखं वस ॥ इत्युक्त्वा तिर्यगो वा सं सापि पित्रंति के गता ॥ ४१ ॥
 ॥ विषमोत्पत्तिया वा तस्तस्माद्देयाय नो भवत ॥ जातमान्नो जगामा मृदु विष्णुं शश्र्वति वीर्यवान् ॥ ४२ ॥ तीर्थे तीर्थे कृतस्मात्तश्च चारतय मुत्तमः ॥ एव
 द्रियायणो जजे सत्यवत्यां पराशरात् ॥ ४३ ॥ चकार वेदशाखांश्च प्राप ज्ञाना युगं कलिं ॥ वेदविस्तार करणात्वा सनामा भवन्मुनिः ॥ ४४ ॥ च
 के पुराण संहितां महा भारस्तमुत्तमं ॥ शिष्यान् ध्यायामास वेदान् कृत्वा त्रिभागान् ॥ ४५ ॥ सुमंतुं जेमिनिं वै स वै शं पाय तमेव च ॥ असितं
 देव तं चैव शुकं चैव स मात्मजं ॥ ४६ ॥ ॥ सत उवाच ॥ एतच्च कथितं सर्वकारणं मुनिसत्तमः ॥ सत्यवत्याः सुते स्यापि समुत्पत्तिं तथा श्रु
 तां ॥ ४७ ॥ शंशयोत्र न कर्तव्यः संभवे मुनिसत्तमः ॥ महतां चरिते चैव शृणुयात्ता मुनेरिति ॥ ४८ ॥ कारणं समुत्पत्तिः सत्यवत्या रु
 द्रे ॥ पराशरेण संयोगः पुनः शान्तनुना तथा ॥ ४९ ॥ अन्यथा श्रुमुने श्रितं कथं कामाकुलं भवेत् ॥ अनार्यजुर्धर्मजः कृतवात्सक धं मुनि
 ॥ ५० ॥ सकारणं समुत्पत्तिः कथिता श्रयं करिणी ॥ श्रुत्वा पापाच्च निमुक्तो न रो भवति सर्वथा ॥ ५१ ॥ यस्तु भूमाख्यानं श्रुत्वा निमतिमान्
 रः ॥ न दुर्गतिमवाप्नोति सुखी भवति सर्वदा ॥ ५२ ॥ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे अष्टादशोऽध्यायः संहितायां द्वितीयः स्कन्धे द्विती
 योऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥ अथ यदुचुः ॥ उत्पत्तिस्तत्तया प्रोक्ता व्यासस्याभिनेते जसः ॥ सत्यवत्यास्तथास्तु तवितरेण त्वमानय ॥ १ ॥ तथा ये क
 स्तसन्देहो श्रिते स्या कं सुसंस्थितः ॥ न निवर्ततेति धर्मज कथितेन तवाहु ग ॥ २ ॥ माता व्यासस्य या प्रोक्ता नाम्ना सत्यवती शुभा ॥ सा कथं नृपतिं

30

25

20

15

॥ भा. द्वि. ॥

प्राप्तांशाननुधर्मचिंतनं ॥ १॥ निषादसुखीं स कथं वत वानुयतिः स्वयं ॥ धर्मिष्ठः पौरवो राजा कुलहीनामसंबन्धतां ॥ २॥ शान्तनोः प्रथमा पत्नी कास्तत कथयाधुना ॥ श्रीः
 सुत्रे धर्मधावी वसेरंशः कथं पुनः ॥ ३॥ वयाधो कं पुरासु न राजा नित्रांगदः कृतः ॥ सत्यवत्यासुतो वीरो भीष्मणामितते जसा ॥ ४॥ चित्रांगदे हते वी
 रे कृतस्तदनुजस्तथा ॥ विचित्रवीर्यनामासौ सत्यवत्याः सुतो नृपः ॥ ५॥ जेष्टे भीष्मे स्थिते पूर्वधर्मिष्ठे रूपवत्ययि ॥ कनीयान्सकथं राज्ञे स्थापितस्तौ
 न जानता ॥ ६॥ मृते विचित्रवीर्ये तु सत्यवत्यतिदुःखिता ॥ वध्यां गोलकौ सुत्रे जनयामास सा कथं ॥ ७॥ कथं राज्ञं न भीष्मा यदौसावरवर्णिनी ॥ न क
 तस्तु कथं तेन वीरेण दारसंग्रहः ॥ ८॥ अधर्मस्तु कृतः कस्मात् कासेनामितते जसा ॥ भ्रातु जेष्टे न भ्रातृ यं पुत्रावुत्पादितविति ॥ ९॥ पुराणकर्तृ
 धर्मात्मा सकथं कृतवान्मुनिः ॥ सेवनं परदारणां भ्रातु स्त्रैव विशेषतः ॥ १०॥ जुगुप्सितमिदं कर्म सकथं कृतवान्मुनिः ॥ शिक्षाचारः कथं स
 त्वेदनुमितकारकः ॥ ११॥ व्यासशिष्यो सिमिधावी संदेहहेतुमहसि ॥ श्रोतुकामा वयं सर्वे धर्मक्षेत्रे कृतधराः ॥ १२॥ **स्तन उवाच** ॥ इक्ष्वाकुवंश
 धनवो राजा महानिषः पुरा ॥ सत्यवान् धर्मशीलश्च चक्रवर्ती नृपोत्तमः ॥ १३॥ अश्वमेधसहस्रेण वाजयेयशतेन च ॥ नो यथा मासदेवं
 डं स्वर्गं प्राप महामतिः ॥ १४॥ सैकदा ब्रह्मसदतं गतो राजा महानिषः ॥ सुराः सर्वे समाजम्बुः सेवनार्थं प्रजायते ॥ १५॥ तत्र गंगा समा
 याता स्त्रीरूपया दिगीतया ॥ नाता भूषणरत्ना द्योतौ मणयश्च प्रजायते ॥ १६॥ तस्या वासः समुद्रतं मा रुतेन त रक्षिता ॥ अधोमुखः सु
 राः सर्वे ह्यनवीक्ष्येव तां स्थिताः ॥ १७॥ राजा महानिषस्तो नृपिः शंकः समयश्च यत ॥ साधितं प्रेमसंयुक्तं नृपं ज्ञातवती नदी ॥ १८॥ दृष्ट्वा तौ
 प्रेमसंयुक्तौ निर्लज्जौ काममोहितौ ॥ ब्रह्मचर्येणैव तौ दूरी शशावच रुखा न्वितः ॥ १९॥ मर्त्यलोके सुभूपा तज्जन्मप्रार्थयुर्न दिव ॥ पुण्ये
 न महता कृता त्वमवाप्त्यसि सर्वथा ॥ २०॥ गंगां तथोक्तवा ब्रह्मा वीक्ष्य प्रेमवती नृपे ॥ विमनसो दुतो दूरी निःसृतो ब्रह्मणेति कात ॥
 २१॥ सत्यवान् चितपि त्वाधर्मलोके धर्मतत्परान् ॥ प्रतीये चित्तयामास पितरं पुरुवंशजं ॥ २२॥ एतस्मिन्समये चाद्यैव सवस्त्रीसमं

30

10

5

चिताः ॥ वसिष्ठश्चाक्रमं प्राप्ताः रममाणाः यथेच्छया ॥ २३॥ पृथ्वादीनां वसुधां च मयै को वसुधुत्तमः ॥ द्यौतामातस्य भार्यथदद्रीतमिनी च गं ॥ २४॥ दृष्ट्वा पतिपु
 द्यामैकैव यं धेनु रुत्तमा ॥ द्यौतामाह वसिष्ठस्य गौरी चंष्टा सुंदरी ॥ २५॥ दुग्धमस्याः पिबेद्युक्तनारी वासुधुषी यवा ॥ अयुतायुर्भवेन्नृपं सदैव गतयो
 वनः ॥ २६॥ तदुत्था सुंदरी प्राह मुत्पुलोके स्ति मे सखी ॥ उशी नरस्य राज्ञेयः पुत्री परमशोभना ॥ २७॥ तस्या देतोर्महाभाग सवत्सांगं ममेक्षितं ॥ प्रानुय
 त्वा क्रमात् स्नेहं तं दिनी कामदां शुभं ॥ २८॥ यावदस्याः पयः पीत्वा सखी मम सदैव हि ॥ मानुषी भू भवत्येका जरा रोग विवर्जिता ॥ २९॥ तदुत्ता वचनं तस्याः शो
 जं हारचनं दिनी ॥ अवमथ मुनिदां तं पृथ्वादिभिः सहानघाः ॥ ३०॥ कृता यामथ नं दिन्यां वशिष्ठस्तु महानवा ॥ आजगाम श्रमययं फला न्यायस
 त्वरं ॥ नापश्यतां यथा धेनुं सवत्सां स्था श्रमे मुनिः ॥ मृगयामासेते ज स्त्री वने मुगहरे स्वयि ॥ ३१॥ नासादिताय दाधेनु भुकोयानि शयं मुनिः ॥ वा
 रुणिरपि विज्ञाय ध्यानेन वसुभिर्हृता ॥ ३२॥ वसुभिर्महता धेनु र्यस्या न्मोक्षवमन्यवै ॥ तस्मात्सर्वजनि श्यनि मानुषे सुत संशयः ॥ ३३॥ एवं श
 शाय धर्मात्मा वसुत्तां वा रुणिः स्वयं ॥ शप्रापिमतमः सर्वयमुर्दुःखा न्विता श्रते ॥ ३४॥ शप्राप्स इति जानते अर्चितं पु पचक्रमुः ॥ प्रसादयं
 तिस्रमधि वसवः शरणं गताः ॥ ३५॥ मुनिस्तानाह धर्मात्मा वसु नृदीनां पुरस्थितानां ॥ अनुसंवत्सराः सर्वे शायमोक्षमवाप्तय ॥ ३६॥ येनेयं
 विहृता धेनुं नं दिनी मम वत्सला ॥ तदसौ मानुषे देहे दीर्य कालं वसिष्ठाति ॥ ३७॥ तेशा पति गच्छंती गंगा दृष्ट्वा सरिदरां ॥ उचुस्तो प्रणता स
 वि शप्रां चिंता नुरां नदी ॥ ३८॥ प्रविश्यामो वयं देवी कथं देवा मृता शनाः ॥ मानुषाणां च जठरे चित्तं यमहती हि नः ॥ ३९॥ तस्यात्वे मानुषी भूत्वा
 जनयाम्मा न्मरिदरे ॥ शीतनुर्मिरा जर्षितम्य भार्या नृनानघे ॥ ४०॥ जातान् जातान् जलैवात्मानं निक्षिप्य स्वसुरा यगे ॥ एव शाय विनिर्मोक्षो न
 विता मात्रं शयः ॥ ४१॥ तथेत्पुक्ता च ते सर्वे जग्मुर्लोकं स्वकं पुनः ॥ गंगा पितृता देवी चित्तं यमाना पुनः पुनः ॥ ४२॥ महाजिघो नृपोजातः प्रती
 यम्यस्तु तस्तदा ॥ शीतनुर्मिरा जर्षि धर्मात्मा सत्यसंगरः ॥ ४३॥ पुत्री यस्तु तं दृष्ट्वा सुहृदं प्राप्नो वनं ॥ इदमाह महाने जाः प्राप्नो कालं सुतं प्र
 ति ॥ ४४॥ पुराह तपसा युक्तो गंगा तीरे ॥ वसुधुतः ॥ अधीयानस्तु तं काम सूर्यस्यामितते जसः ॥ ४५॥ तदा च सरिता तस्मात्तिष्ठता वरवर्णिनी ॥ द

30

25

20

15

10

5

॥ भ० ॥

क्षिणं शालसंकाशमरुं जेजे सुजानना ॥ ४८ ॥ अंके स्थितो ज्ञियां वाहमयच्छकिं वरानते ॥ ममोरा वास्थितासित्वं किमर्थं दक्षिणे विवा ॥ पचासा मा मरु वरा रोहा
 पचार्थं राजसत्तम ॥ स्थितायं के कुरुक्षेत्र कामयानां भजस्वनां ॥ ५१ ॥ तामवेचमहं चेहं रुययौ वनशालिनी ॥ तहं परस्त्रियं कामा मरु के यं कुरु तोचने ॥ ५२ ॥
 स्थिता दक्षिणसुखं मे त्वमाक्षिणच भामिनी ॥ अयत्यानां स्तु यां तो च स्थानं विद्धि शुचिस्मिते ॥ ५३ ॥ स्तु यां मे भव कत्याणी जति युत्रेति नां दिते ॥ न विष्य
 तिच मे पुत्रो जत व पुण्यात्र संशयः ॥ ५४ ॥ तथेत्पुक्ता गता सा वै कामिनी दिवा दृशीना ॥ अहं चापि गृहं आपाक्षित यं तां स्त्रियं पुनः ॥ ५५ ॥ यदोपयाति
 सा वा ता त्वं वने चारुहा सिनी ॥ कामयाना वरा रोहा तां भजे धामनो रमां ॥ ५६ ॥ न पृथक् वा त्वया कासि सन्नि यो गानरा धिय ॥ धर्मयत्नी च तां कृता भविता
 त्वं सुखी कित ॥ ५७ ॥ ॥ सत उवाच ॥ एवं संधिस्थतं पुत्रं भूयतिः प्रीतिमानसः ॥ दत्ता रात्र्यां श्रियं स वी वनं रा जविवे ब्राह्म ॥ ५८ ॥ तत्रापि च तय
 सत्ता समाराधजता र्दनं ॥ जगमस्व गीरा जसौ देहं तत्का चेतनयः ॥ ५९ ॥ राजं प्राप मरु ते जा श्रंत नुः सार्व भौमिकं ॥ यजा वै पास यामास धर्म
 दंडो मही पतिः ॥ ६० ॥ ॥ इति श्री भागवते महापुराणे द्वितीय स्कंधे तृती योऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥ सत उवाच ॥ प्रतीये धर्मादिवं याति श्रंत नुः सत
 विक्रमः ॥ वभ्रव मृगया श्रीलो नि सुं व न्या मगा न्ययः ॥ १ ॥ सकदा नि दने घोरे गंगा ती रे चरन्त्ययः ॥ दद श्री मृग शावा क्षी त्वं दरीं चारु भवणां ॥ २ ॥
 दृष्ट्वा तां नृपतिर्मत्वा पित्रो क्रेयं वरानता ॥ रुययौ वन संयन्ता माक्षा नृ क्षी रि वा यरा ॥ ३ ॥ यिवन्मुखां बु जंत स्थान तृ प्ति मगम नृ यः ॥ दृष्ट्वा रो
 मा मने जेन व्याप्ति न्त इ वा भवत् ॥ ४ ॥ सापि महामिषं मत्वा ये म युक्ता व भ्रव ह ॥ किंचि त्मं दस्मितं कृ ता तत्त्वा व शे नृ यस्य च ॥ ५ ॥ वीक्ष्य ता
 मसिता यां गी रा जा प्री तम ना भृ शं ॥ उवाच म धुरं बा कां सां त्वय नृ क्षा क्षण या गिरा ॥ ६ ॥ देवी वा त्वं च वा मोरु मा नुषी वा वरानते ॥ कंध वी वा थ
 यक्षी वाना ग कन्याः स्मरा पि वा ॥ ७ ॥ यासि कासि वरा रोहा नार्य मि नव सुं दरि ॥ प्रेम युक्त स्मिते वत्से धर्मयत्नी भवा द्य मे ॥ ८ ॥ ॥ सत उवाच ॥ रा
 जा तां नाभि जा नाति गुं गे यं मिति नि श्रि चं ॥ महाभिषं समुत्पन्नं नृ पं जा नाति जा ह्वी ॥ ९ ॥ एव प्रेम समा यो गा मृ ता वा चं नृ पस्य तां ॥ उवाच ताः
 रीरा जानं स्मिते एव मिद व च ॥ १० ॥ ॥ श्री उवाच ॥ जाता मि तां नृ पं वि द्युती यत नयं शुभं ॥ कान वां क्षति च र्वी भा विते स दृ श्यं ति ॥ ११ ॥

३९

वाग्देवतनृपश्च वरिष्यासि पतिं किं ॥ १२ ॥ एते समयं राजन वरुणो मितो नृ यो नृ म ॥ १३ ॥ यश्च बुर्जो महं कार्यं शुभं वा यदि वा शुभं ॥ तन्निषेधा त्वया राजन वरुणा त
 थापियं ॥ १४ ॥ यदो वै तं नृ पश्च वन करिष्यासि मे वच ॥ त दा मुक्तां गमिष्यामि यथे कं दिश मा रिष्य ॥ १५ ॥ सत्ता ज त व स्तनां सा प्रा र्थना पू र्व क हे दि ॥ प्रेम
 महाभिषया धवि चिंत्यै व च जा ह्वी ॥ १६ ॥ तथेत्पुक्ता धरा ता सा च कार नृ यतिं पतिं ॥ एवं वृ ता नृ येणा थ गं गा मा नृ य रु यि ती ॥ १७ ॥ नृ यस्य
 मं दिरं प्राप्ता नृ ग वर वी र्णिनी ॥ नृ पति स्तां समा सा दृ चि की डो य वने शुभे ॥ १८ ॥ सापि तं र मया मा स जा व हा वै वरां ग ना ॥ त वृ वो ध नृ पः की
 उव गता च र्व गणा न था ॥ १९ ॥ सत या मृ ग सा बा ध्या श चा श्र त क्रतु र्यथा ॥ सा सर्व गुरु संय न्ता सोपि काम वि च क्षणः ॥ २० ॥ री मा ते मं दि रे दि
 धोर मा ना रा यणा वि व ॥ एवं ग स्थि ता ले सा द धार नृ यते सदा ॥ २१ ॥ गुर्जे गंगा व सुं पुत्रं सु सु वे चा रु लो च ता ॥ जा त मा त्रं सृ तं तं नृ चि क्षे यां भ
 सि जा ह्वी ॥ २२ ॥ त्व की ये ध च तृ र्थं यं च मः च दृ स्त व च ॥ स प्र मे वा रु ते पुत्रे रा जा चिं ता यो भवत् ॥ २३ ॥ किं करो म्य द्य वै शो मे क धं स्या त्सु सि
 शि भु वि ॥ २४ ॥ स प्र पुत्रा ह ताः नृ त म न या या य रू य या ॥ नि वार या मि य द्ये मां ता का मा स्थ सि सर्व था ॥ २५ ॥ अ ह्मो यं स सं प्रा प्ता ग भो मि म त सी
 स्थितः ॥ न वार या मि चे द द्य सर्व थे यं ज ते दि ये त ॥ २६ ॥ भविता वा त वा चा शे सं स यो यं म मा दृ तः ॥ सं भ वे पि च नृ के यं र क्ष ये द्य त र क्ष ये त ॥ २७ ॥
 ६ ॥ एवं सं शयि ते का र्ये क र्त्त वं किं म या धृ ता ॥ वं श स्म र क्ष ण थं दि य त्वं क र्त्त वः यो म या ॥ २८ ॥ एवं क ते य दा या ति पुत्रं दत्ता म नो रु र ॥ वि क ते
 यं त दा या नृ य द्या ति कृ त्मे नृ दे ॥ २९ ॥ वि च र्य म न सा यो वं स्थि तः पार्थि व स नृ मः ॥ प्र सृ ति स म ये जा त स दा यो र क्ष मो व सुः ॥ ३० ॥ पु ने र्मे त ह
 ता भे नृ र्ने दि ती स्त्रि जि ते न हि ॥ तं दृ ष्ट्वा नृ पतिः पुत्रं ता मुवा च प त न्य दे ॥ ३१ ॥ दा सो स्मि त व त त्वं गि धा र्थ या मि शु चि स्मिते ॥ पुत्र मे कं नृ य स्या द्य
 दे हि जी वं त म द्य मे ॥ ३२ ॥ हिं सि ताः स प्र पुत्रा मे क र्त्त वी रू त या भु ज ॥ अ ह्म र स मृ शो णी य ता मि त व पा द योः ॥ ३३ ॥ अन्य दे प्रा र्थि ते ते द द वा
 मि दु र्त्त नं य दि ॥ वं शो मे र क्षा णी यो य त्व या य र म श्र भ त ॥ ३४ ॥ अ पुत्र स्य ग ति नां सि स्त्रि जे वै द वि द्यो वि दुः ॥ त स्म द द्य व रा रो दे प्रा र्थ या म्य
 मं भु त ॥ ३५ ॥ इ त्पु त्वा पि गृ ही त्वा तं य दा गं तुं स मु त्स्का ॥ त दा ति कृ पि तो रा जा ता मुवा च ति दुः खि तः ॥ ३६ ॥ वा पि के किं करो म्य द्य नि र यो च

30
25
20
15
10
5
0

॥ जा० दि० ॥ विनेषिकि॥ कासि क्षणवराणां तं पुत्री पायरासदा ॥ ३६ ॥ यथेष्टं गच्छति यत्र पुत्रो मे लीयतामिह ॥ किं करोमि त्वया यथेष्टं शान्तं करुयादनया ॥ ३७ ॥ एवं
मतिभूपांसेसागृहीत्वा सुतं भिक्षुं ॥ इत्युवाच नृपंगच्छ च न कोप संयुता ॥ ३८ ॥ श्री उवाच ॥ पुत्रकामस्तु तस्ते यया लया मिमहावते ॥ समयो मिगमिष्या
मिव चने ह्यथ धाकृते ॥ ३९ ॥ गंगो गोवै विजाती हि देव कार्यं थमागतां ॥ न सवस्तु पुराणा प्रावशिष्टेन महात्मना ॥ ४० ॥ वृजं तु मानुषी योति स्थिता
चिंता तुरातुमां ॥ हृदं धार्थमासुः जननी नो भवानये ॥ ४१ ॥ तेभ्यो दत्ता वरं जातयति ते नृप मन्त्रम ॥ देव कार्यं धर्षिष्या धर्मं जातो हि मे भवो मम ॥ ४२ ॥
सप्तनेव सवः पुत्राः सुताः क्षाणादयेकृते ॥ एको यं कियते कालं तं वपुत्रे भविष्यति ॥ ४३ ॥ गंगा दत्त मिमं पुत्रं गृह्णन् श्रंतो नो सयं ॥ वा सुदेव विदि
त्ते नं सुखं भुंक्ष्व सुतो हव ॥ ४४ ॥ गंगे यो यं महाभाग भविष्यति वलधिकः ॥ अद्य तत्र न याम्येतं यत्र त्वं वै मया हतः ॥ ४५ ॥ दास्यामि यो वतं
या प्रयासयित्वा मही पते ॥ न मातुरहितः पुत्रो जीवेत्तत्र सुखी भवेत् ॥ ४६ ॥ इत्युक्तांतर्दधे गंगानं गृहीत्वा च वातकं ॥ राजा चातीव दुःखात्
संस्थितो निजमंदिरं ॥ ४७ ॥ भार्या विरहिजं दुःखं तथा पुत्रस्य चाप्युतं ॥ सर्वदा चिंतयं तांति राज्यं कूर्वं मही पतिः ॥ ४८ ॥ एवं गच्छति को लेधन्य
तिष्ठन् गंगानतः ॥ तिष्ठन् गंगान्ता रो मे हि कश्चिद्व्यकरणं पि ॥ ४९ ॥ गंगोतीरमनु प्राप्तां सराजा श्रंतो नु सदा ॥ न दीप्तो कजलां हृदय विस्मितः सम
हीयति ॥ ५० ॥ तत्रायं श्वकुमारं तं मुच्यते विशिखान्वहन् ॥ सा कथ्य च महच्चयं क्रीडं तं सरितस्तटे ॥ ५१ ॥ तं वीक्ष्य विस्मितो राजान प्राजायत किंच
न ॥ तोपले भेद्यति भयः पुत्रे यं मम वातवा ॥ ५२ ॥ दृष्ट्वा यमातुयं कर्मवीरा सुलसु हस्ततां ॥ विद्यां बाधति मे रूये स्मरं देव स्य सुनिजं ॥ ५३ ॥ पृष्ट
वृत्तिस्मिन्नो राजा कथ्य पुत्रो सिचानय ॥ तो वाच किंचिद्दीरो सो सुचिच्छि सी सुखानय ॥ ५४ ॥ अंतर्धत्ति गतः सो धरा जा चिंता तुरो भवत् ॥ कोयं मम
सुतो वा म्यात् किं करोमि व जामि किं ॥ ५५ ॥ गंगो तु शावभ्यासः स्थितस्तत्रः समाहितः ॥ दर्शनं साददौ तत्र चारु रूपा यथा पुरा ॥ ५६ ॥ दृष्ट्वा तो
त्तारु सर्वं गोवभावे नृपतिः स्वयं ॥ कोयं गंगे ततो वा सो मम त्वेदं श्रीयाधुना ॥ ५७ ॥ ॥ गंगा उवाच ॥ पुत्रो यंतवराभ्यो दुरक्षिते श्राद्धमेव सुः ॥ द
दामि सुखं हस्तकं गंगे यो यं महातया ॥ ५८ ॥ कीर्तिः कर्तो कुलस्य भविता तव सुवत ॥ पाठितं त्वस्मिन् त्वेदं न धनुर्वदं च शास्वते ॥ ५९ ॥ वशि

३२

वृत्ता श्रमेदिबो संस्थितो यं सुतस्तव ॥ सर्वविद्या विधानतः सर्वार्थकुरातः भुवि ॥ ६० ॥ यदे द जाम दन्तो सौ तद्दे दा यं सुतस्तव ॥ गृहाण गच्छ राजे क
सुखी भवन्नाभिय ॥ ६१ ॥ इत्युक्तांतर्दधे गंगानं पुत्रं नृपायवे ॥ नृपतिस्तु दामु पुत्रो व भवति सुखान्वितः ॥ ६२ ॥ समासिं ग्य सुते राजा समाया
य च मस्तकं ॥ समारोह्य रथे पुत्रं स्वपुत्रं संयुचक्रमे ॥ ६३ ॥ गत्वा गजादु यं राजा चकारोत्सवस्तु तं ॥ देवजं च समाहूय मयुषस्तं सुभदितं ॥ ६४ ॥
समाहूयः प्रजाः सर्वं सन्निवा सर्वशः सुभावा विवराज्ये धर्मिष्ठं स्या यमा सयार्थिबः ॥ ६५ ॥ कत्वा तं पुत्रा जातं पुत्रं सर्वं गुणान्वितं ॥ सुखं मास सधर्मा
त्मानं तस्मात्तज्जाहवी ॥ ६६ ॥ ॥ सत उवाच ॥ एतद्वदधितं सर्वं कारणं व सुशायजं ॥ गंगे यं स्यात्तथोत्पत्तिर्जह्वी संभवतथा ॥ ६७ ॥
गंगा वतरणं पुण्यं वस्तुनां संभवं तथा ॥ यः शृणोति ततः पापा न्मुच्यन्ते नात्र संशयः ॥ ६८ ॥ पुण्यं पवित्रं माख्यानं कथितं मुनिसत्तमा ॥
यथा मया श्रुतं यासां तुराणं वेद संमतं ॥ ६९ ॥ श्रीमद्भागवतं पुण्यं नानाख्यानं समन्वितं ॥ देवाय न मुखो हृतं यं च लक्षणां संयुतं ॥ ७० ॥
श्रुत्वा तं सर्वपापं भुंक्ष्व भदं सुखं दंतथा ॥ इति ह्यसमिदं पुण्यं कीर्तितं मुनिसत्तमा ॥ ७१ ॥ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणेऽष्टादश
स्काहस्यां संहितायां द्वितीयस्कंधे चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ॥ अथ य उवाच ॥ वस्तुनां संभवः सत कथितः शायकारणात् ॥ गंगे यं स्यात्तथोत्प
त्तिः कथितो लोमहर्षिणे ॥ १ ॥ माताया सस्य धर्मज्ञता म्मा सत्यवती सती ॥ कथं शंतनु नाप्राप्ता भार्या गंधवती किल ॥ २ ॥ तन्ममा च भवविस्तारका स
प्री कथं वता ॥ राजा धर्मविरक्षित संशयं किंचिदुवत ॥ ३ ॥ ॥ सत उवाच ॥ श्रंतुर्न मराजि धर्मिष्ठ गंगानिरतः सदा ॥ वनं जगाम निष्पन्नो
गां श्रम हि धारुहृत् ॥ ४ ॥ चत्वार्ये वतुवर्षाणि पुत्रेण सह भूयति ॥ रममाणः सुखं प्राप कुमारेण यथाहुरः ॥ ५ ॥ एकदा विक्रियन्ता रान् रु
नन खड्गं श्रकरात् ॥ सकदाचिद्वने प्रापः कालिदी स रितो वरं ॥ ६ ॥ महीपतिर्निद्रां त्यज्य माजिप्रु गंधमुत्तमं ॥ तस्य पुत्रा व मन्त्रिश्च नृसेने
नारवन्तदा ॥ ७ ॥ नमंदारस्य गंधो यं नृगो त्यजेत्तं च पकस्य न मा सत्यात् ॥ केतुं कालो हतः ॥ ८ ॥ अननु भूतं यद्विषयं वाति गंधवहः शुभः
कुतो यमेति वा युर्वसमश्चाण विमोहतः ॥ ९ ॥ इति संहितया मानो सो व भाम व नमं ॥ मोहितो गंधो जे न शान्तनुः यवना दुःगः ॥ १० ॥ स ददर्शनं

मदस्य २

30

25

20

15

10

5

॥ जा. द्वि. ॥

हीतीरे संस्थितां कुरु लोचनं ॥ अंगाररहितां कांतं सुस्थितां मलिनं वरं ॥ ११ ॥ दृष्ट्वा तामसिता पांगीं विस्मितः समहीयति ॥ कस्यादेकस्वग म्भोयमिति सं
 ज्ञातनि श्रयः ॥ १२ ॥ तदुत्तरं रूपं वती वसुंदरं तथैव गंधो दित लोक संमतः ॥ विद्य श्रुता दृष्टे वने वतं शुभं दृष्ट्वा राजा किं विस्मितो भवतु ॥ १३ ॥
 केयं कुतो वा ममुया गता धुन देवो गणा वा किमु मानुषी वा ॥ गंधर्व पुत्री किल ना गकन्या का जानामि ॥ तं कथमयं कामिनी ॥ १४ ॥ संस्थितं चैवं म
 नसानु यौ सौ तनि श्रयं कथय दात तसां ॥ गंगा स्मरन कामवशं गते धय पुष्ट कां तां तद संस्थितां च ॥ १५ ॥ का सिद्धि ये क स्वसु तां सिकस्या दिह स्थि
 ता त्वं विजने वरो ह ॥ एका किनी किं वद चरु ने त्रे विवाहिता वा ह्य विवाहिता सि ॥ १६ ॥ संजात कामो ह मरा स ने त्र तां वीक्ष्य कां तां च मनोज गंधा ॥ वि
 हिप्रिये या सि चि की र्थ सि त्वं किं चेति सर्वं मम विस्तरेण ॥ १७ ॥ इत्येव मुक्ता सुदती नृपेण प्रोवाच तं संस्मितं मं दुजे क्षणा ॥ दास स्य पुत्री त्वम वेदि
 स जन् कन्या पितुः शासन संस्थितां च ॥ १८ ॥ तरी मिमां धर्म निमित्त मेव संवाहयामा ह जने नृपेण ॥ यिता गृहे मे घ गतो सि कामं स त्वं वीक्ष्य
 र्थयिते तवाये ॥ १९ ॥ इत्येव मुक्ता विराम वा ता कामा नुरता नृपति वभाषे ॥ कुरु पु वी रं कुरु मां पति त्वं वृथा न गच्छे त्वत्तु ये व तं ने ॥ २० ॥ तं
 ना क्लि पती मम वै द्वितीया त्वं धर्मपत्नी भव मे मृगाक्षि ॥ दासो स्मिते हं व शः सदैव मनो भव ता ययति प्रिये मां ॥ २१ ॥ गता प्रिया मां परि हृत्य ग
 गाना त्वा ह ता हं विधुरो स्मि कां ते ॥ त्वां वीक्ष्य त वी वय वाति रम्यां प्रेते ति जाते विवशं मदी यं ॥ २२ ॥ श्रुत्वा मृता त्वा द र सं नृप स्व वचा नि रम्य रव
 लु दास कन्या ॥ उवाच तं सा त्वि क भा व युक्ता कृत्वा ति धैर्यं नृपति स गंधा ॥ २३ ॥ यदा त्थ राज न्यपि त तथैव मनो हितं यथा व च त्वेदं ॥ तां स्मि त्व
 ते जा त्व मे विहा मं दा ता पि ता त्वं किल प्रार्थया शु ॥ २४ ॥ न स्वै रिणी हा स्म्य पि दा स पुत्री यितु र्वदो हं स त्त तं च रा ति ॥ स चे द्दा ति प्रथितः पिता मे
 गृहा ण या नि व श गा स्मिते हं ॥ २५ ॥ मनो भव त्वां नृप किं दु तो ति यथा पु न र्मान व मे व तां च ॥ दु तो ति तत्रा पि हि र क्षणी या धृतिः कुला चार पर
 पशु ॥ २६ ॥ ॥ सत उवाच ॥ इत्या कर्ण व च तस्या नृपतिः काम मो हितः ॥ गतो दा स य ते गे हं या च ना र्थं सु लो चनां ॥ २७ ॥ दृष्ट्वा त्वयि मां य
 ते दा सि ति विस्मये गतः ॥ विधु र्त्वं जने कृत्वा कृतां ज लि रभा षतः ॥ २८ ॥ ॥ दा स उवाच ॥ दा सो स्मित व भू वा ने कृता र्थो हं त वा ग मे ॥ आ जाये

32

हि मे हा राज य द र्थ मि हा ग मः ॥ २९ ॥ ॥ राजो वाच ॥ धर्मपत्नीं क रिष्या मि त व कं न्यां भुक्ता ने तां ॥ त्वया दे या स्व हृते न द र्शा कं न्या भु भा व हा ॥ ३० ॥ ॥ दा स
 उवाच ॥ के नार न्ते मदी यं चे त्थ त्वं प्रार्थय से नय ॥ दा त वं चे त्थ वा स्म्य मि न त्व दे यं क थं च न ॥ ३१ ॥ प्र स्याः पु त्री म हा राज त्व दं ते व धि वी यतिः ॥ सर्व
 ध्या च नि धि त्वा ना न्यः पु त्र स्त वे ति वै ॥ ३२ ॥ ॥ सत उवाच ॥ भुक्ता वा क्ये तु दा स म्य रा जा चिं ता तुरो भवत ॥ गो मे यं मन सा कृत्वा तो वा च नृप ति त्त
 दा ॥ ३३ ॥ कामा नुरो गृहं प्रा प्र श्रिता वि द्वा मही पतिः ॥ न म सो नृ भो जा थ त्वा य स द तं गतः ॥ ३४ ॥ चिं ता तुरं तु ते ग ता पु त्री दि द्य व त स्त दा ॥ ग ता
 पृ ष्ठ मही पा ले त द सं तो ष का रणं ॥ ३५ ॥ दु र्जयः को स्ति शः कु ले करो मि व श गंत व ॥ का चिं ता नृ प शा र्द ल स त्वं व द नृ पो ज्ञ म ॥ ३६ ॥ किं ते न जा ते न सु ते न
 राज नृ दुः खं न जी ता ति न ना श ये यः ॥ अ रां गृ ही तुं स मु या ग मे सो प्रा ग ज न्म जे ना त्र वि ना रणा त्र ॥ ३७ ॥ वि मु च्य रा ज्यं र सु नं द तो वि ता ता ज या दा ग र धिः
 सूरामः ॥ व तं ग तो ल क्ष्म णा जा न की र्णां स है व शै ली किं त चि च कू टं ॥ ३८ ॥ सु तो हरि श्रं ड नृ प स्य रा ज नृ यो रो हि ता स्ये ति प्र सि द्ध ना म्ना ॥ कु तो भू ति
 वि प्र णे ध त श्र द्दा सा पि तो वि प्र गृ हे ति नृ नं ॥ ३९ ॥ तथा त्रि ग र्त्त स्य सु तो व रि षो ना म्ना भु नः श्रे ष्ठ इ ति प्र सि द्धः ॥ की र्त त्वा पि त्रा थ य ये नि व दः समाः
 चितो ग्रा धि स ते न य श्रा त् ॥ ४० ॥ पि त्रा ज या जा म द म्ये न य र्वा क्षि न्नां शि रो मा तुरि ति प्र सि द्धः ॥ अ क त्म म प्या च रि ते च ते न गुरो र नृ जा च गरी य ती
 कृ ता ॥ ४१ ॥ इ दं शरी रे न व भू य ते न क्ष मो स्मि नृ नं व द किं करो म्य हं ॥ न शो च ती यं म शि व र्त्त मा ने प्य सा ध्य म र्थ य ति पा द या दः ॥ ४२ ॥ य द्वा हि रा ज
 न्व त वा स्ति चिं ता नि वा र या म्य ध भु नृ गृ ही त्वा ॥ दे हे न मे चे त्ति र्ता र्थ ता वा भव त्व मो घा भव श्रि की र्णी ॥ ४३ ॥ धि कं सु तं यः पि तुरी क्षि ता र्थं क्ष मो
 धि स नृ प्र ति पा द ये त ॥ जा ते न किं ते न सु ते न कामं कि य त्र किं ता त स मु ध वं ति ॥ ४४ ॥ ॥ सत उवाच ॥ नि शं स्ये ति व च त स्य पु त्र स्य कां त नृ नृ प
 लो को मा न क्ल म न सा न मा ह स रि तः सु तं ॥ ४५ ॥ ॥ राजो वाच ॥ चिं ता मे म ह ती पु त्र य त्व मे को सि मे सु तः ॥ शू रो ति व त्वा मा ती स ग्रा मे ष्य रा धु रः
 ॥ ४६ ॥ ए का य म्य म्य मे ता त वृ थे दं जी वि तं किं त ॥ मृ ते त्व यि म्य धे का पि किं करो मि नि रा श्र यः ॥ ४७ ॥ ए व मे म ह ती चिं ता ते ना य दुः खि तो म्य हं ॥ ना य
 चिं ता सि मे पु त्र यां त वा ये व दा म्य हं ॥ ४८ ॥ ॥ सत उवाच ॥ त दा क र्ण थ गी गे यो मं त्रि वृ द्वा न य कृ त ॥ न मां व द ति भू मा ले त ज या य य रि भु तः ॥ ४९ ॥

33

0

5

10

15

20

25

30

35

30

25

20

15

10

5

॥भा०हि०॥

चित्तवार्ता नृपस्याद्यप्युक्तं पर्यविनिश्चयत ॥ सत्यं ब्रुवंतु मां सर्वे तत्करोमिति राकुलः ॥ पणान्कृत्वा तेन संगत्वा संविज्ञाय च कारणां ॥ शशां सुविदिता
 र्थं किं गंगेयस्तदस्मिन्नयत् ॥ ५१ ॥ सहितस्तैर्जगामा श्रुत्वा सस्य सदनतया ॥ येन स वै मुक्ता चेदविनष्टो जाह्नवी सुतः ॥ ५२ ॥ ॥ गंगेय उवाच ॥ पित्रे देहि सुतां
 निष्प्रार्थया मिह सुमधुमां ॥ माता मे क्लृप्तं ते यं ते दासो स्मर्याः परंतपः ॥ ५३ ॥ ॥ दास उवाच ॥ त्वं ह्यहं महाभाग यत्कीं कुरु नृपात्मज ॥ पुत्रास्या
 न भवेद्वा जावर्त्तमाने त्वयीति वै ॥ ५४ ॥ ॥ गंगेय उवाच ॥ मोतेयं मम दास्य पीरा जंते वकरो मयं ॥ पुत्रोऽस्याः सर्वधारा जं करिष्यति न संशयः ॥
 ५५ ॥ ॥ दास उवाच ॥ सत्यं वा कृतं मया ज्ञातं पुत्रसेवतवा भवेत् ॥ सोऽपि राजं वसा नूनं गच्छेत् ॥ यादिति निश्चयः ॥ ५६ ॥ ॥ गंगेय उवाच ॥ तदार
 ग्रहणं नूनं करिष्यामि हि सर्वथा ॥ सत्यं मेव च न तां त मया भीष्मकं तं कृतं ॥ ५७ ॥ ॥ सत उवाच ॥ एवं कृतां प्रतिज्ञां तु निश्चय्य ज्ञय जीवकः ॥ द
 दौ स त्ववती तस्मै राजे सर्वा गं शोभना ॥ ५८ ॥ अनेन विधिना तेन वृता सत्यवती प्रिया ॥ न जानाति यं रंज नम्या सस्य नृपसत्तमः ॥ ५९ ॥ ॥
 इति श्रीभागवते महापुराणे द्वितीय स्कंधे पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥ सत उवाच ॥ एवं सत्यवती तेन वृता शांतनुना किं ॥ तस्यां च पुत्रोऽहोः
 जाते मत्तो का त्वं शादयि ॥ १ ॥ व्यासवीर्यी तु संजाते धृतराष्ट्रो धृतराष्ट्रं वच ॥ मुनीन् कृत्वा धृता मिथ्या नेत्रसंघी लने कृते ॥ २ ॥ श्वेत रूपा यदा जाता दृष्ट्वा स
 नृपात्मजा ॥ व्यासकायात्सु सुन्यवः पांडु तेन न संशयः ॥ ३ ॥ संतोषितस्तवा व्यासो दास्या कामकलादिभिः ॥ विदुरस्तस्य सुतश्च धर्मोऽशः सत्यवक
 सि ॥ ४ ॥ राजे संस्थापितः पांडुः कनीयानपि मंदिभिः ॥ अर्धत्वं धृतराष्ट्रो सौ नाधिकारीति निश्चयः ॥ ५ ॥ भीष्मस्यानुमते राजे प्राप्ते पांडुर्महावत
 ॥ विदुरोऽप्यधर्मे धावीर्मत्रकार्ये नियोजितः ॥ ६ ॥ धृतराष्ट्रस्य देवत्वे गंधारी सौवर्ती स्यात् ॥ द्वितीया नृत्यं धावैश्या गार्हस्थ्यं प्रतिष्ठिता ॥ ७ ॥ पो
 षोरपितृधा यत्नोऽद्योक्ते वेदवादिभिः ॥ सरसेना तथा कुंती माडी च मण्डपे राजा ॥ ८ ॥ गंधारी सुमुखे पुत्रशतं परमसुंदरं ॥ वैश्या येन सुते कृतं यु
 युत्सु सुवेष्टियं ॥ ९ ॥ कुंती तु प्रथमं कन्या स्मर्या करी मनोहरं ॥ सुमुखे पितृ गृहस्था पश्चात्पांडुपति गृहः ॥ १० ॥ ॥ अथ य उवाच ॥ किमेतत्सुतनि
 त्तं नृपसंभुतिसत्तम ॥ जनिनश्च सुतः पूर्व पांडुना साविवाहिता ॥ ११ ॥ स्मर्या करीः कथं जातः कन्याया वद विस्तरान् ॥ कन्या सुतः कथं जात पांडु

३४

नासा विवाहिता ॥ १२ ॥ ॥ सत उवाच ॥ सूरसेन सुता कुंती बालभावे यदा द्विजाः ॥ कुंती भोजेन राजानु प्राप्तिं कन्याकाश्रमा ॥ १३ ॥ कुंती भोजेन सासायु
 त्रीत्वे परिकल्पिता ॥ सेवनाथं च विप्रस्य विहिता चारुहासिनी ॥ १४ ॥ दुर्वीमा तु मुनिः प्राप्ता श्रुत्वा मीमेक्षितो द्विजः ॥ परिचर्य कृता कुंत्या मुनिस्तोषयि म
 हः ॥ १५ ॥ ददौ मंत्रं मुनेन तस्येना हूतः सुरः स्वयं ॥ समा यतितथा कामं परयत्येव बोधितं ॥ १६ ॥ गते मुने ततः कुंती निश्चया धं गृहे स्थिता ॥ चिंतया
 मा समनसा कं सुरं समचिंतये ॥ १७ ॥ उदितश्च तदा भानुस्तया दृष्ट्वा दिवाकरः ॥ मंचोच्चरंतथा कृत्वा चारुत स्तिग्मरस्मिवा ॥ १८ ॥ मंडिता मनुष्यं हं यं
 कृत्वा प्रवाप्ति ये शतं ॥ अर्वातरस्तदा काशात्समीयेत त्रमेदिरे ॥ १९ ॥ दृष्ट्वा देवं समायांते कुंती भानुं सुविस्मिता ॥ विषमानां रतौ दोषं प्राप्ता सद्येव भामिनी
 ॥ २० ॥ कृतं जलस्थिता मयैव भाषे चारुतोचना ॥ सुधीता दर्शनेनाय गच्छन्ति जमंडुतं ॥ २१ ॥ ॥ सत उवाच ॥ आकुतोस्मि कथं भीरुत्वया मंत्रं वसे
 नवै ॥ न मां भजसि कस्यात्वं समा दूय कुरोगतं ॥ २२ ॥ कामार्त्तोऽस्य सिता पांशि भजमां भाव संयुक्तं ॥ मंत्रेण धीतं तां प्राप्तां मावमानय मातिनि ॥ २३ ॥
 ॥ कुंत्सुवाच ॥ कन्यास्य हंतु धर्मं सर्वसाक्षि त्रमाम्यहं ॥ नया स्येहं सुदुर्बलां कुंते कामं कृपा निभे ॥ २४ ॥ ॥ सत उवाच ॥ लज्जामे महती च द्य
 यदि गच्छाम्यहं वृथा ॥ हास्यतां सर्वदेवा तां चा भवं नात्र संशयः ॥ २५ ॥ वक्ष्यामि ते द्विजं चाद्य येत मंत्रः समर्पितः ॥ तव वापितरं कांते तो चेन्मां त्वं
 जिष्यसि ॥ २६ ॥ कंन्या धर्मं स्तिरंते स्यात् न ज्ञास्यंति जनाः किं तामसमस्तं तथा पुत्रो भविता ते वरानने ॥ २७ ॥ इत्युक्त्वा त रणिः कुंती तमनसा सुतं जि
 तां मुक्ता जगाम देवेशः वरं दत्ताति बोधितं ॥ २८ ॥ गर्भे दधार सुष्ठो गि सुमुने मंदिरे स्थिता ॥ धात्री वेदप्रिया चैव कान्ता नान जेत सत्था ॥ २९ ॥ गुप्त
 सधनि पुत्रं कृतं जातश्चातिम नो हरः ॥ कवचे नाति रम्येण कुंडलाभ्यां संमन्वितं ॥ ३० ॥ द्वितीय इव सूर्यस्तु कुमार इव चा मरः ॥ करे कृत्वा ध धात्रेयी
 ता मुवाच सुतं जितां ॥ ३१ ॥ कामिना कुरु भो रत्ना वाधते स्थिता स्याहं ॥ मंजुष्यायां सुतं धत्वा नयाम्यहं मंदिना ॥ ३२ ॥ वने स्थित्युवाहं वा नयाम्यहं सुतं
 लंकृतं वा ॥ प्रागभिध्याम्यहं नयाम्यहं नयाम्यहं नयाम्यहं ॥ ३३ ॥ मंजुष्यायां सुतं कुंती मुच्यती चाति दुःखिता ॥ रुरो दाती वसिता ती कथं उवाहं पुनः ॥ ३४ ॥
 समा सिंघ्य सुतं कुंती विलसांति दुःखिता ॥ किं करोमि सुतांती हं यजेतां प्राणवत्सलं ॥ ३५ ॥ मंजुष्यायां जातितां सर्वतः सण संयुतं ॥ रसणीयं कृताचारः परा

0

5

10

15

20

25

30

35

30
25
20
15
10
5

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

कं ३

धीनेन जीवितं ॥ ३६ ॥ पातु त्वं सगुण गुण भगवती सर्वेश्वरी च विकारान्न सैव ददातु विश्व जननी कायनी कामदा ॥ ३७ ॥ इदं मुखं यं कजं सुतं तितं प्राणपि
शाहं कदा त्यक्तां विजने वने रविन वंदु शावशां खरिणी ॥ ३८ ॥ एवमिह पि जन्म त्रिज गतां माना समाधिना न ध्यातं यदयं कजं सुख करं दे
याः शिवाद्या शिरं ॥ तिन हं सुत दुर्मगस्मि सत तं त्वं कायुत त्वां वने त प्प्राप्ति प्रिय पाते कृतवती वधा कृतं यत्स्वयं ॥ ३९ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ इत्युक्त्वा
तं सुतं कुंती मं नूयायां धृतिं किं ॥ धत्री हस्ते ददौ भीता जन दं शनितस्तदा ॥ ४० ॥ सा मुक्त्वा यमुना तोये मंजुयां तं रसासरी ॥ कुंती समीपमागम्य
समाश्लय दधुतां ॥ ४१ ॥ स्नाता श्रुत्वा तदा कुंती पितृवैश्रमनिवासिनी ॥ मंजुया वहा माना च प्राप्ता च धिरथेन ह ॥ ४२ ॥ राधास्तनस्य भार्या वितः
यासीयाति तः सुतः ॥ कर्णे भूद्वलवान् वीरपातिनः सुतस्य नि ॥ ४३ ॥ कुंती विवाहिता कन्यायां दुना सा स्वयं वरे ॥ माडी चैवायरा भार्या मद्राज सु
ता भुजा ॥ ४४ ॥ मृगयारममाणस्तु वने पां दुर्महा वलः ॥ जघान मृगहृयेण रममाणं मुनिवने ॥ ४५ ॥ शप्तते न तदा पां दुर्मुनिना कुपितेन च ॥
कीसं गंधदिकर्तृसितदाते मरणं भूवं ॥ ४६ ॥ इति शप्तस्तु मुनिना पां दुः शोक समन्वितः ॥ त्यक्त्वा राजवंते वा संचकार भृश दुःखितः ॥ ४७ ॥
श्रुत्वा नो धर्मशास्त्राणि चकार दुःखं तपः ॥ कथायां वर्तमानायां कदाचिद्धर्मसंश्रुतां ॥ ४८ ॥ अश्रुणां रुचं न राजा सुपुं मुनिभाषितः ॥ अयुत्र
स्य गतिर्नास्ति स्वर्गे नैव मिहायि च ॥ ४९ ॥ येन केनायुपायेन पुत्रस्य जनने चरेत् ॥ औरसः पुत्रिका पुत्रः क्षेत्रजो गोतृ कस्तथा ॥ ५० ॥ कुं डः ते हाटः
कातीनः कीतः प्राप्तास्तथा वने ॥ दत्तः केनापि वा शक्त्या धनया ही सुताः स्मृताः ॥ ५१ ॥ उत्तरांतरतः पुत्रानि कथा इति निश्चयः ॥ इत्या कर्णनदाप्रा
ह कुंती कमल तो चनां ॥ ५२ ॥ सुतमुत्पादया शुचं मुनिगत्वा तपोनितां ॥ ममाज्या न दोषते पुरा राजां महात्मनां ॥ ५३ ॥ वसिष्ठा जनिताः पुत्रः श्रुतमे
तं पुरा मया ॥ तं कुंती वचनं प्रह मम मंजोस्ति कामदः ॥ ५४ ॥ दत्तो दुर्वाससाय वै सिद्धिदः सर्वथा प्रभो ॥ निमंत्रये हं यं देवं मंत्रेणाने नया धिवा ॥ ५५ ॥
प्रागुक्तं सर्वथा सो वै मम पात्रे नियंत्रितः ॥ भर्तुर्वकी न सानत्र स्मृत्वा धर्मं सुरोत्तमं ॥ ५६ ॥ संगम्य सुपुत्रं पुत्रं पुत्रं मे च ॥ सुविशिष्टं वा यो वै को द
रे पुत्रं जिह्मं चैव शतक्रतोः ॥ ५७ ॥ वर्षे वर्षे त्रयः पुत्राः कुंती जाता महावलाः ॥ माडी प्राह यति मया पुत्रं मे कुरु स तम ॥ ५८ ॥ किं करोमि महा राज दुःखं

३५

नाशये मे पुत्रो ॥ प्राप्तितापतिना कुंती ददौ मंत्रं दयान्विता ॥ ५९ ॥ एकपुत्रं पुत्रं वनेन माडी पतिसते स्मिता ॥ स्मृत्वा तदा मुनिदेवौ सपुराज सुता सुतौ ॥ ६० ॥ न
कुतः सह देव श्रुत्वा पुत्रं वरवर्णिनी ॥ एवं ते पां डवाः पंच क्षेत्रात्यन्ताः सुरात्मजाः ॥ ६१ ॥ वर्षे वर्षी तरे जाता वने तस्मिन् द्विजोत्तमाः ॥ एकस्मिन् सम
ये पां दुर्मोडी हृष्टा धृति र्जने ॥ ६२ ॥ आश्रमि च तिका मां त्री जगता गतवै स्मृतः ॥ मामामामिति बहुधा निषिद्धो पितया भृशं ॥ ६३ ॥ आलिंगि
प्रियां देवात्य पात धरणी तसे ॥ यथा वक्ष्यता व श्रीक्षि ने पतति वै दुमे ॥ ६४ ॥ तथा सा यतिता वासा कुर्वती रुदनं वदुः ॥ उन्मा गता तदा कुंती रुदं
ति वात कास्तथा ॥ ६५ ॥ मुनयश्च महाभागाः श्रुत्वा कोलाहलं महत् ॥ मृतं पां दुं तदा सर्वे मुनयः संसितबुताः ॥ ६६ ॥ सहा मित्रि विविधं कृत्वा ग
ता तीरे ददा हवै ॥ कृत्वा सहैव गमने माया दत्ता सुतौ शिष्या ॥ ६७ ॥ कुंती धर्मपुत्रं स्वसतीनां सत्त्व कामया ॥ जल दानादिकं कृत्वा मुनयस्तत्र
वसितः ॥ ६८ ॥ पंच पुत्रं पुतां कुंती मनय दक्षिणा पुरे ॥ तां प्राप्तां च समाजाय गंगे ये विदुरकाथा ॥ ६९ ॥ नागराधृतराष्ट्रं सर्वतत्र समायमु
ः ॥ यपुष्टं च नदी जस्ता पुत्राः कम्पवरा जने ॥ ७० ॥ पां डोः शपं समाजाय कुंती दुःखा निता तदा ॥ तमुवाच सुराणां वै पुत्राः कुरु कुतोत्तमाः ॥ ७१ ॥
विश्वसा र्थे समाकृताः कुंती सर्वे सुरास्ततः ॥ आगत्य स्वतदा तैस्त कथितं नः सुताः किं ॥ ७२ ॥ श्रीश्रेम वै कृतं वाक्यं देवैर्निगृहिता सुताः ॥ गतानां ग
पुरे सर्वे नाना दाय सुतां वध ॥ ७३ ॥ भीष्मादयः प्रीतमना पासया मासुरर्धतः ॥ एवं पाथः समुत्पन्नाः गंगे येनाथयातिताः ॥ ७४ ॥ अवभृदुर्वहिन
सर्वे धनुर्वेदस्य पारगाः ॥ ७५ ॥ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे द्वितीय स्कंधे वधोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ पंचानां डो यदी भार्या सा
पान्ना माधवी तथा ॥ पंच पुत्रास्तस्यास्यः पंच भोजी वसुन्धरा ॥ ७६ ॥ अर्जुनस्य तथा भार्या कृष्णस्य भिनी भुजा ॥ सुभद्रायास्तु कन्या जिह्मना ह
रिसंमते ॥ ७७ ॥ तस्यां जतो महावीरो निहतो सोरणां जिरे ॥ मज्जिमस्य हं तास्तत्र डीयुशा श्रुताः किं ॥ ७८ ॥ अजिमस्युर्वरा भार्या वै दिति चितिः
सुंदरा ॥ कुंती ते सुपुत्रं पुत्रं मृतं वाणा मिना शिशु ॥ ७९ ॥ जीवितः स तु कृष्णेन भाजिने यस्तुतः स्वयं ॥ डोणि वाणा मिनि दुःप्रः प्रतापेना भुतेन
चा ॥ ८० ॥ परिशीले सुवंशे सुजातो यस्माद्धरः सुतः ॥ तेन परिक्षितो नाम विष्णुतः पृथिवी तसे ॥ ८१ ॥ निहते सुच पुत्रे सुधृतराष्ट्रोति दुःखि

30

25

20

15

॥ भा० वि० ॥

तः तस्यैवां डवराजैवैभीमया ग्वाणपीडितः ॥ १॥ गांधारी च तथानिष्टसुत्रशोकात्तुराजशः ॥ सेवांतयेर्दिवा रात्रौ च कारांते युधिष्ठिरः ॥ २॥ विदुरो
 यतिधर्मात्प्रापन्नच भ्रं प्रवोधयत् ॥ युधिष्ठिरस्यानुमते आनृपार्थयतिष्ठतः ॥ ३॥ धर्मयुक्तेषु धर्मात्मा च कारसेवनं पितुः ॥ पुत्रशोको भवंतु
 : रवंतस्य विस्मयन्निव ॥ १०॥ यथाश्रुणोति वृद्धो सौमथाभीमोतिरोषितः ॥ वाग्बाणो नाह नतनुश्चावयनसंस्थितान् जनान् ॥ ११॥ मया पुत्राः हताः
 सर्वे दुष्टस्यांधस्य ते रणे ॥ १२॥ शासनस्य हृदिरंघीते हृद्यं तथा भूशः ॥ १३॥ अंधोयं भुजते पिंडं मया दत्तं गतत्रयः ॥ ध्वं द्वावदश्चानवश्चापि
 वृथा जीवंति ते जनाः ॥ १४॥ एव विधानि रौक्षोणिश्चावयन्नुवाच ॥ आश्वासयति धर्मात्मा मूर्खे यमिनि च ब्रुवन् ॥ १५॥ अथादशैव वृषाणि
 स्त्रित्वा तत्रातिदुःखितः ॥ १६॥ धृतराष्ट्रो वने यानं प्रार्थयामास धर्मजं ॥ १७॥ अथा च तं धर्मपुत्रं धृतराष्ट्रो महीपतिः ॥ पुत्रेभ्यो हं ददाम्यस्य निर्वीपे
 विधिपूर्वकं ॥ १८॥ वृकोदरेण सर्वेषां कृतयज्ञोर्द्धदेहिकं ॥ न कृतं मम पुत्राणां द्रव्यैरमनुस्मरन् ॥ १९॥ ददासि चेद्वं मया कृतं चेद्वं दे
 हिकं ॥ गमिष्ये हं वनं तस्मै तपःसर्गफलप्रदं ॥ २०॥ एकांते विदुरेणोक्तो राजा धर्मसुतः ॥ श्रुतिः ॥ धनं दातुं मनश्च क्रेधत राक्षस्य चार्थिने ॥ २१॥ स
 मकृयातु जातसर्वानुवाच यधिवीपतिः ॥ धनं दद्ये महाभागाः पित्रे निर्वीपकामुके ॥ २२॥ तं ह्युवाच न भ्रातुर्ज्यैष्ठ्यामित विक्रमः ॥ तं हं सुज्ञो
 रुहासे च मारुतिः कुपितो ब्रवीत् ॥ २३॥ धनं देयं महाभाग दुर्योधनसुखाय किं ॥ अंधोपि सुखमाप्नोति मूर्खस्त्वं किमनः परं ॥ २४॥ तव दुर्मित्रेन
 नार्यदुःखेण सावने वयं ॥ डीपदी च महाभाग सभां नीता इरात्मना ॥ २५॥ विराट् भवने वासः प्रसादात्तव सुवृत्तः ॥ दासत्वं च कृतं सर्वे मत्स्यस्यामितः
 विक्रमे ॥ २६॥ देविता त्वं न चेत्तज्ज्येष्ठं भावियं वल्लवः कथं ॥ सपकारो विराट् स हत्वा भूतस्य मागवं ॥ २७॥ बहूकृतं कथं जिह्वं न वेदात्सुखं
 तिकः ॥ कृत्यो वेदं महाभाग यो वाया वासवात्मजः ॥ २८॥ गांडीवशोभि नो हस्तो कृतो कंकनशोभि नो ॥ मानुषं वपुः सं प्राप्य किं दुःखं दत्तः परं ॥
 २९॥ दृष्ट्वा वेणी कृतो मर्दिके जातस्यो चने तथा ॥ अस्ति गृहीत्वा तस्माच्छ्रेयसं नान्यथा सुखं ॥ ३०॥ अथ दृष्ट्वा त्वं महीपास निक्षिप्तो मर्मया गृहं ॥ द
 शुका मभ्ययापात्मानि दग्धो सौ पुरोचनः ॥ ३१॥ कीचका निहताः सर्वे त्वामपृष्ट्वा जनाधिपः ॥ न तेषां निहता द्रव्यं सभां धृतराष्ट्रजः ॥ ३२॥

३६

10

5

स्वतंत्रवराजेंदुगं चर्वेभ्यो मोचिताः ॥ दुर्योधनादयः कामं शत्रवेति गडी कृताः ॥ ३३॥ दुर्योधनहि नार्थयधनं दातुं न्यमिष्यति ॥ नाहं ददेमहीपात्त सर्वं
 धनवप्रेरितः ॥ ३४॥ इत्युक्त्वा निगते भीमत्रिभिः परिवृत्तो नृपः ॥ ददौ विज्ञे स कुर्वेत्तं धृतराष्ट्राय धर्मजः ॥ ३५॥ कारयामास विधिवन्पुत्राणां चोर्द्धदेः
 हिकं ॥ ददौ दानानि विप्रेभ्यो धृतराष्ट्रो विकास्तुतः ॥ ३६॥ कृत्योर्द्धदेहिकं सर्वे गोभार्याः सहितो नृपः ॥ प्रविशे शवतं तूर्णं कुं त्या च विदुरेण च ॥ ३७॥
 संजयः परिचर्यायं निगते सौ महीपतिः ॥ पुत्रैर्निवार्यमाणपि शरमेन सुता गताः ॥ ३८॥ वित्तपन् भीमसेनोपित धान्ये वांधवाः कितः ॥ गंगातीरा
 त्पराकृत्य ययुः सर्वे गजाक्षयं ॥ ३९॥ तिगत्वा जहूवीतीरे शतपूयाभ्रमं भुजं ॥ कृत्यार्णवकुटितं त्रेषु तपः समाहिताः ॥ ४०॥ गते वृषाणि यदृषं
 च यदा जाता नितापसाः ॥ युधिष्ठिरस्तु विरहादनुजानिदमब्रवीत् ॥ ४१॥ स्वप्रे दृष्ट्वा मया कुंती दुर्वला वनसंस्थिता ॥ मनोमेतयते दुःखं मातरं पित
 रीतथा ॥ ४२॥ विदुरं च महात्मानं संजयं च महामतिं ॥ शिञ्चेत्तयदिवः सर्वान्बुजाम इति मे मतिं ॥ ४३॥ ततश्च भ्रातरः सर्वे सभजो डीपदीतथा ॥
 वैराटी च महाभाग तथानागरिको जनः ॥ ४४॥ जग्मुः सर्वे जनैः सर्वेषां डवादश्रिनीत्सुकाः ॥ शतपूयाभ्रमं प्राप्य ददृशुः सर्वे एव ते ॥ ४५॥ विदुरो
 नयदादृष्टः पृष्ट्वा धर्मसुतेन वै ॥ आसे स विदुरो धीमान् स तमाहं विकास्तुतः ॥ ४६॥ विरक्तं शरते क्षतानिरीहो निः परिगृहः ॥ कुत्राये कान्तं सवासी
 ध्यायते तः सनातनं ॥ ४७॥ गंगां गच्छन् द्वितीये द्विवने राजा युधिष्ठिरः ॥ ददृशे विदुरं क्षामंतयसा संक्षितब्रतं ॥ ४८॥ दृष्ट्वा च महीपातो वंदे हं तं युधि
 स्थिरः ॥ तस्यैवां च विदुरस्याप्यभूत्तद्वानपः ॥ ४९॥ अणे न विदुरस्य स्यात्तत्तत्तं ज्योतिरुत्तं ॥ लीनं युधिष्ठिरस्यास्य धर्माशक्त्यरस्यरं ॥ ५०॥ सः
 ताज होतदा प्राणां भुजो चानि युधिष्ठिरः ॥ दाहार्थं तस्य देहस्य कृतवानुद्यमं नृपः ॥ ५१॥ शृण्वन्तस्तु तदाराजो वाग्नुवाचा शरीरिणी ॥ विरक्तो येन
 दाहो होय धेयं गच्छन्त्यते ॥ ५२॥ अन्तात्मा भ्रातरः सर्वे सस्वर्गं गजसे मते ॥ गत्वानि वेदया मासु धृतराष्ट्राय विसृजत ॥ ५३॥ स्त्रितास्तत्र श्रमे
 सर्वेषां डवानागरेः सह ॥ तत्र सत्यवती सनुनीदरश्च समागतः ॥ ५४॥ मुने यो न्यमहात्मानश्चा गता धर्मनंदनः ॥ कुंती प्राह तदा या स संस्थिते शु
 भे दक्षिणे ॥ ५५॥ केशव कर्णपुत्रो मे जातमात्रस्तु वीक्षितः ॥ मनोमेतयते सर्वं दृश्यत्वं तपो धनः ॥ ५६॥ समर्थो सि महाभाग कुरु मे वांछितं

0

5

10

15

20

25

30

35

30
25
20
15
10
5
0

॥ भा. द्वि. ॥

पुनरेषां प्राप्तायुक्तवः ॥ दुर्वाधनो रोगघ्नः कीर्तितो नमः ॥ पुनः ॥ ५५ ॥ तं दृश्यं मुनिः प्रमुनमेतं सहायुजं ॥ ॥ सुप्रदातुः ॥ अग्निमन्युं महावीरं प्राणदयं
ध्रुवप्रियो ॥ ५६ ॥ ॥ इह कामस्मि सर्वज्ञः कर्तुं शक्नुते यो धनः ॥ ॥ सुतः ॥ ५७ ॥ ॥ एव विधानि वाक्यानि श्रुत्वा सत्यवती सुतः ॥ ५८ ॥ ॥ प्राणायामं ततः कृत्वा दधौ
देवीं सनातनीं ॥ सखा काले धर्मं प्राप्ते गंगायां मुनि सतः ॥ ५९ ॥ ॥ सर्वास्तां भक्तसमाहूय युधिरं पुरोगमात् ॥ तु यवविश्वजनं त्रिं स्नात्वा सुखे सरिज्जे
॥ ६० ॥ ॥ प्रकृतिं पुरुषाणामां सगुणं निर्गुणं तथा ॥ यदा न बुद्धानं च विभुरी श्वरो न वासवो नैव जनाधिपस्तथा ॥ ६१ ॥ ॥ न वितपो नैव यमश्च वा वदस्त
दासि देवित्वमहं तमा मितो ॥ जसे न वा युर्न धरानं चोवरं गुणानेतेषां न च वेदोऽप्यहं ॥ ६२ ॥ ॥ मतो न बुधिरन च तिम्रगुः शशी तदासि देवित्वमहं न
मामितो ॥ इदं जीवन् लोकं समाधाय चित्ते गुणैर्लिंगकोशस्थानी त्वासमाधौ ॥ ६३ ॥ ॥ स्थिता कल्पकाले न यास्यात्काले जातकोप्यस्ति चेतां विवेकेन जितस्य ॥
पार्थयत्तेषां लोकानां दशतं पुनः ॥ ६४ ॥ ॥ नाहं क्षमोस्मि मातस्त्वं दृष्ट्वा श्रुजना न्यतान् ॥ ॥ सुतः ॥ ६५ ॥ ॥ एवं कृतानां दादेवी मायाविश्वेश्वरी
श्रुत्वा ॥ ६६ ॥ ॥ स्वर्गादाहूय सर्वान् दृष्ट्वा मासमाधिवात् ॥ दृष्ट्वा कुंती च गंधारी स भद्रा च विराट् जा ॥ ६७ ॥ ॥ पांडवाः सुमुहुः सर्वे वीर्यवान् प्राणतान्
काव ॥ पुनर्वि सर्जिताः स्तेनया सेना मिततेजसाः ॥ ६८ ॥ ॥ स्थत्वा देवीं महा मायां सिद्धं ज्ञातुं विवोद्यतां ॥ तदा पृथुयुधः सर्वपांडवमुनयस्तथा ॥ ६९ ॥ ॥ राजाः
नागपुरं प्रापः कुर्वन् वासकथां यथा ॥ ७० ॥ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे द्वितीय स्कंधे सप्तमोऽध्यायः ॥ ७१ ॥ ॥ सुतः ॥ ७२ ॥ ॥ ततः दिते तृतीये च
तराहुः स भूयति ॥ दावा मितानां वने दग्धाः सभार्यः कुंति संयुतः ॥ ७३ ॥ ॥ संजयस्तीर्थं जायं गतः त्वत्कामहीयति ॥ श्रुत्वा युधिष्ठिरं राजानं दाहुः स्वमाश्रयान्
॥ ७४ ॥ ॥ शिरोभगते व वं कौरवाणां क्षयात्पुनः ॥ प्रभासेया दवाः सर्वे विप्रशयाः क्षयं गताः ॥ ७५ ॥ ॥ धृतिपीतामदिरा मताः कत्वा युद्धं परस्परं ॥ क्षयं प्राप्ता महात्मानः
प्रयतो रामकृतयोः ॥ ७६ ॥ ॥ देहं तज्जाज रामस्तु कृतः कमललोचनः ॥ बाधवाण हतः शायं पातयन् भगवान् हरिः ॥ ७७ ॥ ॥ विसृज्य देवस्तनं कुन्ता देहं गंगे
पथ ॥ जहौ प्राणं नृशुबीर कृत्वा दारवत्सलमहामतिः ॥ ७८ ॥ ॥ अर्जुनस्ततो गत्वा प्रभासे च त्रिदुःखिनः ॥ संस्कारं तत्र सर्वं धीयथा यो ज्ञेयं चकार ह ॥ ७९ ॥ ॥ स
मीक्ष्य धरं देहं कृत्वा काष्ठस्य संचयं ॥ अश्वानि सहयतीन्निर्दीह्याम स पाथिविः ॥ ८० ॥ ॥ देहं रामस्य रेवत्या सह दग्धा विभावसौ ॥ अर्जुनो दारका
मेतव्युरातिः कासयज्जन ॥ ८१ ॥ ॥ सुरी सा वासुदेवस्य समुद्रो वप्राविता ॥ अर्जुनः सर्वलोकान् गृहीत्वा निगते तदा ॥ ८२ ॥ ॥ कृष्णपत्न्यस्तदा मार्गं चौरा

३७

पौरैश्चालुंठिताः ॥ धनं सर्वं गृहीतं च निते जा अर्जुनो न वत् ॥ ८३ ॥ ॥ इंदुपुं स्वे समागम्य वज्रो जाकृतस्तदा ॥ अनिरुद्धस्तुतः श्रीमत्पार्थेनामित
तेजसां ॥ ८४ ॥ ॥ बासाय कथितं दुःखं तेनोक्तो सौमहारथः ॥ पुनर्यदा हृदित्वं च भविता सिमहामते ॥ ८५ ॥ ॥ तदा ते जस्तवात्पुं भविष्यति पुनर्भुगे ॥
तं श्रुत्वा वचनं पार्थ गत्वा नागपुरे अर्जुनः ॥ ८६ ॥ ॥ दुःखितो धर्मराजानं वचनं सर्वमब्रवीत् ॥ देहत्यागं हरः श्रुत्वा यादवो नाक्षयंतथा ॥ ८७ ॥ ॥ गम
नामपतिं चक्रे राजा हिमाचलं प्रति ॥ षट्त्रिंशद्वर्षं कंठे स्थापयित्वा नरासुतं ॥ ८८ ॥ ॥ निर्जिगमवने राजा दीप्या भ्रातृभिः सह ॥ स षट्त्रिंशच्च वर्षाणि
कृत्वा राजं गजाहूये ॥ ८९ ॥ ॥ गत्वा हिमाचले षट्तेज दुःप्राणं यथासुताः ॥ परिक्षिप्य राजर्षिः प्रजाः सर्वाः सुधार्मिकः ॥ अपातय च राजेन्द्रो षष्टिव
र्षाण्यतं दितः ॥ वभ्रवमगया श्रीलोजगाम च वने महत् ॥ ९० ॥ ॥ विदुं गंगं विचिन्वा नो मध्याह्ने भूयति स्वयं ॥ तृषित श्वपरिभ्रातः श्रुधित श्रोतरासुत
ः ॥ ९१ ॥ ॥ तथा धर्मोत्तमं प्रश्नं ददं मुनिमंति के ॥ ध्यानस्थं मुनिं राजा जलं ययुश्च चतुरः ॥ ९२ ॥ ॥ नो वाचं किंचिन्नो न स्वश्रुकोपनृपतिस्तदा ॥ मृतं स
र्पतदा दायधनुः को व्याहृतं चतुरः ॥ ९३ ॥ ॥ कलिना विष्टं तत्कंठे तस्य निवेशयत् ॥ आरोपितेन थासये नो वाचमुनि सतमः ॥ ९४ ॥ ॥ नाकुं धरतय
सायुक्तो राजा धस्य गंगतः ॥ तस्य पुत्रो तिते जस्त्री गविजातो महातपाः ॥ ९५ ॥ ॥ शृंगी नामाथ भुशुबकी डमानो वनोति के ॥ मित्राणां दुश्चरं पुत्रं यितु
ः कंठेन बाधना ॥ ९६ ॥ ॥ संभितो स्ति मृतः सर्वः केनापीति मुनी श्वर ॥ तेषां तद्वचनं श्रुत्वा च को याति शयंतदा ॥ ९७ ॥ ॥ स शयनं पतिं कुडो गृहीत्वा भु
करं जले ॥ पितुः कंठे दमे येन मृतः सर्पनिवेशितः ॥ ९८ ॥ ॥ तेषां तद्वचनं श्रुत्वा च को याति शयंतदा ॥ ९९ ॥ ॥ इति श्रुत्वा दिते नराजं श्रुत्वा स्ववेपिता ॥ १०० ॥ ॥
पुत्रे विनिश्चयेन राजे शायं निवेदयत् ॥ मुनेः शिष्यो धराजानं समुपेत्य गृहे स्थितं ॥ १०१ ॥ ॥ शायं निवेदयामास मुनिपुत्रेण चार्थितं ॥ अभिमन्युस्तुतः
श्रुत्वा शायं दत्तं दिजेन वै ॥ १०२ ॥ ॥ अभिवाचं च विज्ञाय मंत्रि वद्वानुवाच ह ॥ शशो हं किं जहूयेण मम दोषाद संशयं ॥ १०३ ॥ ॥ किं विधेयं मया मात्मा दु
पायं चिंतयतामिह ॥ मृत्युः किं तानि कार्यं वै वदंति वेदवादिनः ॥ १०४ ॥ ॥ यत्तुः सखापि शास्त्राक्तः कर्तव्यः सर्वथा बुधैः ॥ उपायवादिनः केचित्सुवदं
ति मनीषिणः ॥ १०५ ॥ ॥ विज्ञेया येन सिध्यंति कार्येण ते तस्य वै ॥ मणिमंजौ षधीनां वै प्रभावाः स्वतु दुर्दिदा ॥ १०६ ॥ ॥ न भवति च किं तेन मतिमभिः

30

25

20

15

अ-वि-॥

सुखमिनेः॥ सर्वदयापराधी मुनेः संजीविता मता॥ १५॥ दत्ता ईमा युषते न मुनिनामा वराक्षसा॥ भवितव्ये न विष्णोः कर्तव्यः सर्वधा बुधैः॥ १६॥ अथ
 कतेन दृष्टं तं पश्यंतु सचिवाः किं॥ कोपिदिविष्ट धिया वा दृष्टाने दुरुषः कचिरे॥ १७॥ दैवमति समाधाय यत्तिष्ठति निरुद्यमः॥ विरक्तस्तय
 तिभूतिभिर्भार्यया तु सर्वथा॥ १८॥ गृहस्थानां गृहे काममाकृतो वाथ वा नृणां॥ यदृच्छेयं यत्नं च क्षिप्रं केनापि वा मुखा॥ १९॥ उद्यमेन विना वा
 स्यादुदरे सो विभो कथं॥ विहिते शुभे कामे कायं यदा सिद्धं न याति चेत्॥ २०॥ तदा देवाभिधेस्तं भेदितं मा लंबते बुधः॥ २१॥ **मंत्रिण उवाच॥** को मुनिः
 र्थिनो दत्ता ईमा युषो जीविता प्रिया॥ २२॥ कथं मृता महराज तं नो ब्रूहि स विस्तरं॥ **राजो वाच॥** भृगो भार्य वरा से हा युजो माना म सुंदरी॥ २३॥
 तस्यां तु च वनेना म मुनिर्जीतोति विभ्रतः॥ च वनस्य च शार्क्यती सु कं न्या नाम सुंदरी॥ २४॥ तस्योज्ज्वलतः श्रीमान् प्रमतिर्नाम विभ्रतः॥ प्रमते
 स्तुष्टिना नार्थ्य मृता चीना म विभ्रता॥ २५॥ रुरु नमिस्तुतो जातस्तस्यां परमतापसः॥ तस्मिंश्च समये कश्चित् स्थूलकेशश्च विभ्रतः॥ २६॥ मुनिः य
 र्मते जम्बी धर्मात्मा सत्य संमतः॥ तस्मिंश्च समये मात्याः सेनिका च वरा मरा॥ २७॥ कंन्यकां च न दीती रे सर्वलोका तिसुंदरी॥ गर्भे विभ्राव सोः प्र
 य निर्गीता वरवर्णिनी॥ २८॥ स्मृत केशश्च मे गत्वा विसर्ज्य वरा मरा॥ दृष्ट्वा नाथं तदा कंन्यां जग्राह मुनिस्ततः॥ २९॥ युयोषस्थूलकेश
 स्तु नाम प्रमदरा कृतो॥ सा काले यौवनं प्राप सर्वलक्षणं संयुता॥ ३०॥ रुरुर्दृष्ट्वा नाथं तदा कामवाणां दितो रुरुः॥ ३१॥ **इति श्री भागव**
ते महापुराणे द्वितीय स्कंधे अष्टमोऽध्यायः॥ ४॥ **परिक्षित उवाच॥** कामार्तः समुनिर्गन्तारुरुः सुतो निजाश्रमे॥ यिता ययुः कदीनं तं किं
 रुरो विमलसिखैः॥ ३२॥ सतमाहर्तु कामार्तः स्मृत केशश्च सममे॥ कंन्या प्रमदरा नाम सामे भार्य भवेदिति॥ ३३॥ स गत्वा प्रमतिस्तु स्मृत केशं महा मुनिं
 ॥ युसा दप्रमुखं कृत्या यया चेतां वरा नतां॥ ३४॥ ददौ वाचं स्मृत केशः पुदास्यामि भूमे हनि॥ विवाहार्थं च संभारं रत्नयामास तु वने॥ ३५॥ प्रमतिस्तु
 स्मृत केशश्च विवाहार्थं समुद्यतो॥ विरुवतुर्महात्मानो समीपस्थो ते यौवने॥ तस्मिंश्च वसरे कंन्या रममाणं गृहं गतो॥ ३६॥ प्रसन्नं येन गंय दनाष्टश
 रूतो च ना॥ ३७॥ कोलाहलस्तदा जातो मृता रुरुश्च मदरा मिलित मुनयः सर्वे चुक्रुधुः शोक संयुताः॥ ३८॥ भूमौ तां पतितां दृष्ट्वा तस्याः पितृति
 दुःखितः॥ रुरो द विगते प्राणां दीप्यमानां तु ते जमा॥ ३९॥ रुरुः स्मृत्वा तदा क्रंदं दर्शनाथं मुयागतः॥ ददर्शयति तां कां तां सजीवामिव का

३६

10

5

मिली॥ ४॥ रुरुं तं स्मृत केशं च दृष्ट्वा न्याव नृषे सत्तमान्॥ रुरुः स्मृत्वा दहिर्गन्तारुरो द विरहाकुलः॥ ४०॥ अहो देव तस्यो यं प्रेषितः परमादुतः॥ मम वा
 र्म विधाता यदुःखं हेतु रयं किं॥ ४१॥ किं करोमि क गच्छामि मृता मे प्राणव सृजा॥ न वै जीवितुमिच्छामि विमुक्तः प्रिययानया॥ ४२॥ नास्ति जिता वरा रोह
 नमयां तुं विता मुखा॥ नयाणि गृहणं प्राप्ते मे द भाग्येन सर्वथा॥ ४३॥ लोभो हो मे सत्तमानो न दत्तस्तु न या सह॥ मानुष्यं धिगिदं कामं गच्छं त्वय ममास
 वः॥ ४४॥ उः स्विनस्य न ये मृत्युर्को क्षितः समुपेतिवै॥ सुखं तर्हि कथं दिव्यं प्राप्यते भुवि वां क्षिते॥ ४५॥ युयतामि रुरु देवो रे पावके पु विशा म्बहं॥ वि
 श्वमग्निं गले पाशं कृत्वा प्राणा त्याजो म्यहं॥ ४६॥ विसृज्ये वरुस्तत्र विचार्य मनसा पुनः॥ उवाच चिंतया मास स्थितस्तस्मिन् नदी तटे॥ ४७॥ मरणा किं
 फलं मे स्यादात्महत्या दुरत्या॥ दुःखिनश्च पितामे स्या जननी बति दुःखिता॥ ४८॥ दैव कृपा भवेत्कामं दृष्ट्वा मां त्यक्त जीविनां॥ सर्वे प्रमुदितस्तान् न दंश्ये न
 त्र संशयः॥ ४९॥ उयकारं प्रियायां कं परलोके भवेदपि॥ मृते मया त्वघातेन विरहात्पीडितेन च॥ ५०॥ परतो के प्रिया प्राप्तिर्न मे स्या दात्मघातिनः॥ एत दर्थ
 मृतं मो वै न वै योषामृता पुनः॥ ५१॥ विमृष्टो वरुस्तत्र त्याक्त्वा च म्य भुवि स्थितः॥ अत्र वीक्ष्य च तं गृह्य जसे पाणवतो मुनिः॥ ५२॥ यमया सुकृति किं चित
 कृतं देवा र्चनार्थिकं॥ गुरुवः पूजितान् कृत्या कृतं जप्तं तपः कृतं॥ ५३॥ अधीता स्तु खिला वै दा गायत्री संस्तुता यदि॥ रविरा रा धिता तिन संजीवतु मम
 प्रिया॥ ५४॥ यदि जीवे न मे कां ता त्वजे प्राणा न हंत तः॥ इत्युक्त्वा तत्र तं भूमौ चिक्षेप राधा देवताः॥ ५५॥ **राजो वाच॥** एवं विलयतस्तस्य भार्य
 र्थं दुःखितस्तथा॥ देव दूतस्तदा खेत्य वाक्यमा हरुस्ततः॥ ५६॥ **देव दूत उवाच॥** मा काष्ठीः सा ह संविष्ट कथं जीवे नृता प्रिया॥ गताय रे
 वा सुश्रोणी गंधर्वी स्वरसः सुता॥ ५७॥ कंन्यां कामय चार्चनीं नेयं विवाहिता त्वया॥ किं रोदिषिस्तु दुर्बुद्धे का प्रीतिस्तेन या सह॥ ५८॥ **रुरु उवा**
च॥ देव दूत न चार्च्यं वै वरिष्ठाम्यहं गतां॥ यदि जीवे न जीवे द्वा मर्त्यं च धुना मया॥ ५९॥ **राजो वाच॥** विदित्वा निहतं तस्य देव दूतो दया
 नितः॥ उवाच वचनं तथं सत्यं चाति मनोहरं॥ ६०॥ उवाच कुरु विष्टे उ विहितं यत्सुरैः पुरा॥ आयुषो र्दुष्टदानेन जीवे नृता प्रमदरा॥ ६१॥ **रुरु उवाच॥** आयुषो र्दुष्टदानेन जीवे नृता प्रमदरा॥ ६२॥ **राजो वाच॥** विभ्रावस्तु स पातत्र विः

30

25

20

15

10

5

॥भा.वि.॥

मानेसमागतः॥तत्तापुत्रीमृतांतासुखगलिकासुमदरा॥१॥आततो गंधर्वराजश्रदेवदुतश्रमंश्रिणः॥चर्मराजमुपेतो वंचनं प्रति जायतः॥२॥धर्मराजः
 रुरोःपत्नीसुताविभावसोस्तथा॥मृतापुमदराकंन्यादसासर्वेषांचाधुना॥३॥साहुरोरायुषोर्धनमर्त्तकामस्यसर्वज॥समुत्तिष्ठतुसाकांतामग्रेसयदि
 सुवतः॥४॥॥धर्मउवाच॥विभावसुसुताकंन्यादेवदुतयदिसि॥उत्तिष्ठतामुषोर्धनरुरोर्गतात्वमर्षय॥५॥॥राजोवाच॥एवमुक्तेथः
 तौगताजीवयामासतुभ्राता॥उदतिष्ठतुसुनारीततःसुप्तोत्थिताइव॥६॥रुरुश्रातीवसंतुष्टतांप्राप्यचारुलोचनां॥गतौविभावसुःस्वर्गजीवः
 चित्तापुमदरा॥७॥उपायस्तुष्टकर्तव्यःसर्वथाशक्तिसंमतः॥मणिमंत्रौषधीभिश्चविधिवेत्प्राणरक्षणे॥८॥इत्युक्तासच्चिवानराजाकस्ययित्वा
 सुरक्षकान॥कारयित्वाथशामादंतिप्रजौमिकमुत्तमं॥९॥आरुरोहोतरासनुःसचिवैःसहनत्प्राणं॥मणिमंत्रधराःशराःस्थापितास्तत्ररक्षणे॥
 १०॥प्रेषयामासभूषणतोमुनिगौरमुखंततः॥प्रसादार्थंसेवकस्यक्षमस्वेतिपुनःपुनः॥११॥वाल्मीकिरसिद्धमंत्रज्ञानरक्षणार्थमितस्ततः॥म
 त्रीपुत्रःस्थितस्तत्रस्थायशामाससर्वतः॥१२॥नकश्चिदाहहेतज्जपामादेचातिरक्षिते॥वचोपिनिश्चिरंतत्रप्रवेशेविनियोजिते॥१३॥भक्षभोजादि
 कंराजातत्रस्थेवचकारसः॥आतसंध्यादिकं कर्मतत्रैवविनिवर्तत॥१४॥राजकार्यणिसर्वाणितत्रस्थेवाकरोन्मयः॥मंत्रिभिःसहसंमंत्राग्रायन्
 दिवसानपि॥१५॥कश्चिच्चकश्यपोनामजालोर्मंत्रसत्तमः॥भुञ्जामावचनथाशायंप्राणंराजामहात्मना॥१६॥संध्याार्थंविजिज्ञेयःकश्यपःसमे
 चितयत्॥वज्रमितत्रयत्रासौशक्तिराजादिजेतच॥१७॥इतिकत्वामतिविप्रःस्वगृहाभिःसुतःपथि॥कश्यपमंत्रविद्विद्वाध्वनार्थमुनिसत्तमः॥
 १८॥॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेद्वितीयस्कंधेनवमोऽध्यायः॥१९॥॥सुतउवाच॥तस्मिन्नेवदिनेनागसक्षकस्तंनृपोत्तमं॥शंप्रजात्वाः
 गृहात्तर्हीनिःसृतःपन्नगेत्तमः॥२०॥वृद्धाह्मणवेद्येणतक्षकःपथिनिर्गतः॥अपश्यत्कश्यपंमार्गेदुजंतंनृपतिंयुति॥२१॥तमपृष्ट्यनृगोत्तमो
 वाल्मीकिमंत्रवादिनं॥कनकांस्वरितोयातिकिंचकार्यचिकीर्षति॥२२॥कश्यपउवाच॥परिक्षितंनृपश्रेष्ठंतक्षकश्चपुष्टयति॥तत्राहंत्वरितो
 यामिनृपंकर्तुमयज्वरंमंत्रैस्तिममविप्रेद्विषनाशकरःकिं॥जीवयिष्याम्यहंतं वैजीवितव्येनृनाकिं॥२३॥॥तक्षकउवाच॥अहंसः

२२

१२

पन्नगेवसन्तंषष्ठ्यामिमहीयति॥निवर्त्तन्वतशक्रस्तंमयादक्षंचिकित्सितुं॥२४॥॥कश्यपउवाच॥अहेहंनृपतिंदष्टंनृपयाशंप्रदिजेनवै॥जीवयिष्या
 म्यहंदहेकामंमंत्रवसेनवै॥२५॥॥तक्षकउवाच॥यदित्वंजीवितुंयासिमयादक्षंनृपोत्तमं॥मंत्रशक्तिंचतेविपुदश्यत्तंममानघा॥२६॥अध्याम्योः
 नंचनृगोर्धविषदंक्षुभिरद्वै॥॥कश्यपउवाच॥जीवयिष्येत्नृयादक्षंदक्षंवायन्नगेत्तम॥२७॥॥सुतउवाच॥अदशत्यन्नगोवृक्षंभस्म
 साञ्चकारत॥उवाचकश्यपंभूषणजीवयेनंक्षिजोत्तम॥२८॥वृद्धाभस्मीकृतंवृक्षंपन्नगेनविषाग्निना॥सर्वभस्मसमाहृत्यकश्यपोवाक्यमुब्रीता॥२९॥प
 श्यमंत्रवसेमेषन्नगेधनगेत्तम॥जीवयामिधृष्टक्षंवेपथ्यतस्मिन्महाविषा॥३०॥इत्युक्ताजतमादायकश्यपमंत्रवित्तमः॥क्रियेच्चभस्मराशितंमंत्रिमेनैवकारि
 णा॥३१॥तद्वारिसेचनजातोऽनृगोऽधःपर्ववदुभः॥विस्मयंपरमंप्राप्नोवृद्धांतंजीवितंनगं॥३२॥तमाहकश्यपंनगोकिमर्थस्तेपरिभ्रमः॥संवादयामितः
 कामंबुहिजाह्मणवांक्षितं॥३३॥॥कश्यपउवाच॥विनार्थिनृपतिंस्तुताशप्तंपन्नगनिःसृतः॥गृहादहंचोपकर्त्तुंविद्ययानृपसत्तमं॥३४॥॥तक्ष
 कउवाच॥वित्तंगृहाणविप्रेद्वयावदिसिपार्थिवान॥ददामिस्वगृहंयाहिसक्तामोहंभवाभ्यतः॥३५॥॥सुतउवाच॥नृपुतावचनंतस्यकश्यपः
 परमार्थवित॥रुहंचकारमनसाकिंकरोमिपुनःपुनः॥३६॥धनंगृहीत्वायास्यामिगृहमद्यमंतंक्षितः॥धनंगृहीत्वास्वगृहंमिष्याम्यर्धमाजीतः॥३७॥
 भविष्यतिनमेकीर्त्तिर्लोकेसेभसमाध्यात॥जीवितेथनृपश्रेष्ठेकीर्त्तिःस्यादचलाममा॥३८॥धनवापिश्चवृद्धाभवेपुण्यंजीवनात्॥रक्षणीयंय
 शःकामंधिग्धनंयशसाधनं॥३९॥सर्वस्वंपुण्यदत्तंविप्रायकीर्त्तये॥हरिश्चंद्रोत्कर्त्तुंनकीर्त्तयैवकुवित्तरं॥४०॥उपेक्षेहंकथंभयंदह
 मानंविषाग्निना॥जीवितेद्यमयाशंसुखंसर्वजनस्यच॥४१॥अराजकेपुजानाशोभवितानात्रसंशयः॥पुजानाशस्यपापंमेभविष्यतिमृतेनृवे
 ४२॥अपकीर्त्तिश्चलोकेषुधनलोभाद्विषाग्निः॥इतिस्मृत्यमनसाधानंकत्वासकश्यपः॥४३॥गतामुषंचनृपतिंज्ञातवानृदुक्षितंनरः॥
 श्वासन्नमृत्पुत्राजानेनात्माक्षेत्रेनकश्यपः॥४४॥गृहंययौसधर्मात्माधनमादायतक्षकान्॥निवृत्तेकश्यपेसर्वःसप्तमेदिवसेनृपं॥४५॥
 हंतुकोमोजगामासुनगरंनागसाह्वयं॥भुञ्जामावचनंराज्यात्प्रासादस्थपरिक्षितं॥४६॥मणिमंत्रौषधीःकामंरक्षमाणमतेडितं॥चित्ताविक
 स्तदानागोविप्रशायमयाकुतः॥४७॥चेतयामासयोजेनप्रविशेगृहंकथां॥वचमामिकथंचेनराजानंपापकारिणं॥४८॥विप्रशयाहंतंनृ

30

25

20

15

10

5

॥ भा. ॥ विप्रपीडाकरंशठं॥ पांडवानां कुले जातः कोपिनेता दृशो भवेत्॥ दृशा तापसस्य गते येन मृतः सर्वे निवेष्टिताः॥ कृता विग्रहितं कर्म जानात्कालगतिं नृपः॥
 रक्षका रभवेने कृता प्रासादमभिगम्य च॥ मृत्युं च स्थितुं राजा वनेति धनिराकुलः॥ ३४॥ तं कथं भक्षयिष्यामि विप्रवाक्येन प्रेरितः॥ न जानाति वमं दात्मा म
 रणां निवर्तनं॥ ३५॥ तेनासौ रक्षका रथासौ धरुदो यमो दत्ते॥ यद्विने विहितो मृत्युर्देवेनामिते जस्य॥ ३६॥ सकथं परिवर्तत दृष्टे रथे स्तुको
 दिभिः॥ पांडवस्य च दायादो जानात्सु गतं नृपः॥ ३७॥ न धर्ममिति मात्साय स्थितः स्थाने निराकुलः॥ दानं युष्मादि कं राजा कर्तुं महति सर्वथा॥ ३८॥
 धर्मं गुरुन्यते व्याधित थायुः शाश्वतं भवेत्॥ नो चेन्मृत्युविधे कृता ह्यान दानादिका क्रियाः॥ ३९॥ मरणं सर्वलोकाय नरकाया च धा भवेत्॥
 हि जपी डा कृतं पापं पृथग्वा स्य च भवेत्॥ ४०॥ विप्रश्रामा न था योर आ स से मरणे किं॥ न कोपि वाक्साः पार्श्वे य एनं पुति को भयेत्॥ ४१॥ वेधसा वि
 हितो मृत्यु रनिवार्य स्तु सर्वथा॥ इति संनिं स्य सर्मसौ स्वा न्नागा नि कटे स्थिताः॥ ४२॥ कृता ताप सर्वथां तान् प्राहिताः स भुजंगमाः॥ फलमस्तु दि कं ग
 ह्य राजे ना गो धन क्ष कः॥ ४३॥ प्रविश्य कीट रूयेण फल मध्ये च स भ्रमकः॥ निर्गता स्त त दाना गः फलान्मादाय सत्तराः॥ ४४॥ ते राज भवनं प्राप्य
 स्थिताः प्रासाद संति धौ॥ रक्षका स्तापसा दृष्ट्वा य प्रपुस्तान् चि कीर्षितं॥ ४५॥ दुनु ते नृपतिं दुष्टं प्राप्ता स्मो धन पो वनात्॥ अभिमन्यु सुत वीरः
 कुला र्कं चारु दर्शनं॥ ४६॥ परिवर्धयितुं प्राप्ताः मंत्रै राथर्वणैः कित॥ निवेदं धेतुं राजा नंद र्शना र्था गता मृनीत्॥ ४७॥ कृता निवेकं या स्मो मे द
 ता मिष्ट फलान् च था॥ भारता नां कुले कायि क दान्ति दयिरक्षकाः॥ ४८॥ न श्रुते तापसा नां तु राजा ह्य दर्शनं कित॥ आरुह्य मो वयं तत्र यत्र रा
 जा य रि क्षितः॥ ४९॥ आ श्री भिर्वर्धयिष्ये नंद ना जाः प्रपु जा मि वै॥ ॥ स त उ वाच॥ इत्या कर्ष्य वचं से बां तापसा नां तु रक्ष का॥ ५०॥ भृशु दुस्तान् दि
 जा म्भता नि देशं नृपते र्य था॥ नाथ वो दर्शनं विप्रा राज्ञः स्मादि ति ने मतिः॥ ५१॥ श्वः सर्वताप सै रस्त त्या गंत यं नृपा सु ये॥ अनारो हस्त प्रासादो विप्राणां मुनि सत्त
 माः॥ ५२॥ विप्र श्राम भया डा जा विहितो स्ति न संशयः॥ त दो सु स्तान् हि द्विजाः फल मस्तु जलानि च॥ ५३॥ विप्रा शिष्येति राजे भया हयं तु सुरक्ष काः॥ ति ग त्वा नृपति
 क्रो दुस्तान् ता नागता नृजनाः॥ ५४॥ राजा वाचा नय ध्वं वै फल मस्तु दि कं च यत्॥ ५५॥ यो तापसा र्थं प्रा त रा गम ने पुनः॥ ५६॥ यथा यथा मं कथय ध्वं मे नाथः॥

५०

संदर्शनं तेषां ते गताः समादाय फलमस्तु लादिकं च यत्॥ ५७॥ उपनिषु स्त थारा जे विप्रा शिष्य मिति वदन्॥ अर्म स्थिता धते राजे तागताप स रू पिणः॥ ५८॥ वि
 र्य युर्न वना त स्मात् कृतं कार्यं म चिंतयत्॥ गते भुते सुना गे सु विप्र वे द्या व ते सु च॥ ५९॥ फलान्मादाय राजा सौ स विवा नि द म बु वीत्॥ ॥ राजा वाच॥
 सुह्यो भक्षयंते तान् फलान् निहान् द्वि जा र्थिताः॥ ६०॥ अ ह्य हं चै क मेत द्वै फलं विप्रार्थितं महत्॥ इत्युक्त्वा तां फलान् दत्वा सुहृद्वा श्री ने रा सु
 तः॥ ६१॥ करे धत्वा फलं पके द दार नृपतिः स्वयं॥ विदारित फलो राजा तत्र कमिर भू द ए॥ ६२॥ सुहृद न यन स्तान्मो द सो भूयति ना स्वयं॥
 तं दृष्ट्वा नृपतिः प्राह सच्चिदान् विस्मिता न था॥ ६३॥ अथ म ज्येति सवि ता विषा द घन मे भयं॥ अंगी करो मितं शायं कमिको मां द शान्वयं॥ ६४॥
 एवमुक्त्वा स रामे डो ग्री वा यां सं न्य वे शयत्॥ अ ह्य या ति दिवा नाथे धृतं कं ठे थ की ट कः॥ ६५॥ त क्ष कस्तु त द जातः काल ह्यो भयानकः॥ रा
 जा सं वे क्षित स्ते न द द श्रापि म हीयतिः॥ ६६॥ मंत्रिणे विस्मयं प्राप्ता रु रु भू श दुः स्थिताः॥ योर रूप महं वी क्ष्य दु दु ते भया दिताः॥ ६७॥ चुकु
 र्क्षर क्षकाः सर्वे हा हा कारो महान भूत्॥ वेक्षितो जे नि भोगे न विन श्व व ल्यो रु रू॥ ६८॥ नो वा च नृपतिः किं चि नृ च चा सो ने रा सु तः॥ उच्यता
 मि शि र्वा यो रा वि ष जा त क्ष कान नात्॥ ६९॥ अज ज्वा ल नृपं चा भु गत प्रा णं च कार ह॥ ह त्वा भु जी वि तं राज स्त क्ष को ग ग नं गतः॥ ७०॥ सी मं
 त मि व द्वा र्णं द दृ मृतं जना इह॥ स प पात गत प्रा णो राजा दग्ध इ व द्रु मः॥ ७१॥ चुकु र्क्षु भु ज नाः सर्वे मृतं दृष्ट्वा न रा धियं॥ ७२॥
 इति श्री भा गव ते महा पु रा णे द्वि ती य स्कं धे प रि क्षि त म र्ण ना म द श मो ध्या यः॥ १०॥ ॥ स त उ वाच॥ ग त प्रा णं तु राजा नं वा त पु न रे
 सी क्ष्य च॥ चै क श्र मं त्रिणः सर्वे पर सो क स्य म क्रि यः॥ ११॥ गं गा नी रे स मा नी य दग्ध दे हं म ही पतिं॥ अ ग र्भी दि भिः सं यु क्तं चि ता त म धि रो प यन्॥ १२॥ दु र्भ र ए न
 मृत स्या थ च कु श्रे वो र्ध दे हि कं॥ क्रिया पु रो हि ता स्त स्य वे द मंत्रै र्दि धा नतः॥ १३॥ द द र्श ना नि वि षे भो गाः स व र्ण य वो चितं॥ अ न्न व द्रु वि धं तत्र व ज्रा णि वि वि धा
 नि च॥ १४॥ श्र मे सु कृ तं सु तं वा सं प्र जा नां प्री ति र्द नं॥ सिं हा स ने श्र मे तत्र मंत्रिणः सं नि वे शयन्॥ १५॥ पु र जा न य दा सो का भ्र कृ ता नृप ति शि शो॥ ज न मे ज

१३

0

5

10

15

20

25

30

35

॥ आ. वि. ॥

यनामानं राजसत्त्वसंयुतं ॥ वि॥ धात्रेयीशिशया मासराजचिह्नानि सर्वशः ॥ दिनेदिने वर्द्धमानो संवभूव महामतिः ॥ १॥ धात्रेचैकादशे वर्षे तस्य
कुतः परोहितः ॥ उपवीतं ददौ विद्यां जग्राह स यथाक्रमं ॥ २॥ धनुर्वेदं कथयः पूर्णं ददावस्मै सुसंकृतं ॥ अर्जुनाय यथाजोः कर्णाय भार्गवियाथा ॥
३॥ संप्राप्तविद्यो वत्सवानवभृदुः सुरति क्रमः ॥ धनुर्वेदं तथा वेदे पारगः परमार्थवित् ॥ १०॥ धर्मशास्त्रार्थकुशलः सत्यवादि क्षिप्रो द्रुयः ॥ च क
रराजं धर्मात्मा सुराधर्मसुतो यथा ॥ ११॥ ततः सुवर्णः वर्माक्षो राजा काशियतिः किल ॥ वयुधमांशुनां कंन्यां ददौ पारिक्षिताय च ॥ १२॥ सतां प्राप्या
सितायां गीमुमुदे जनमेजयः ॥ काशिराजसुतां कांतो सुप्रदामिव चार्जुनः ॥ १३॥ विजहार महीयासे वने वृषवने धुच ॥ तया वमत्पत्राभ्याः
शचाशने क्रतुर्यथा ॥ १४॥ पुजातस्य सुसंतुष्टाः वभृदुः सुवत्सलितः ॥ मंत्रिणः कर्मकुशलाश्चक्रुः कार्यणि सर्वशः ॥ १५॥ एतस्मिन्नेव कोसे
तुमुनिरुत्तंकनामकः ॥ तक्षकेन परिक्षिप्तो हस्तिनापुरमभ्यगात् ॥ १६॥ विरत्या पत्तिर्निकर्तुं तक्षकस्य च वैरिणः ॥ परिक्षितस्तु तं मत्ना तं न
यंसमुपागतः ॥ १७॥ जनमेजयस्ततं दृष्ट्वा ब्राह्मणं शंसितवुतं ॥ अमुम्याय ददौ तस्मै कान्चनं शुभमासनं ॥ १८॥ स च कारुहं तस्य गंददाव
धपार्थिवः ॥ सुखोपविष्ट्य प्रष्टुं तस्या गमनकारणं ॥ १९॥ ॥ राजोवाच ॥ पाविनो हं द्विजश्रेष्ठ दद्विने तमहीयसा ॥ आज्ञां देहि द्विजश्रेष्ठ किं
करोमि हि त्वं वच ॥ २०॥ ॥ उत्तरं क उवाच ॥ अणुवा नसि राजेंद्र किं वृषीमित्रवाधुना ॥ नयाचितुं महाराज त्वामहं समुपागतः ॥ २१॥ कार्यं का
र्यं न जानासि समये न पश्यस्य ॥ सकर्तव्यं करोम्यद्य कर्तव्यं न कर्तुं विवो ॥ २२॥ किं त्वीं संप्राप्य याम्यद्य गतामर्षिनि रघुमं ॥ अवेरुमं तं
त्रजं वारुचे ससमन्वितं ॥ २३॥ ॥ उत्तरं क उवाच ॥ पिता ते निहतो भूय तक्षकेण दुरात्मना ॥ मंत्रिणस्ते स माह्वय दृष्ट्वा मरणं चितुः ॥ २४॥
॥ स त उवाच ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं राजा पप्रष्ट मे त्रिसप्तमानं ॥ दुःसुप्ते द्विजश्रेष्ठेण दष्टः सर्वेण वै मृतः ॥ २५॥ शयित्रकारणं कृत्वा राजा प्राह मुनि
प्रति ॥ तक्षकस्मात्र को दीपो ब्रुहि मे सुत्रिसप्तमः ॥ २६॥ ॥ उत्तरं क उवाच ॥ तक्षकेण धनं हृतो कश्यपः संनिवारितः ॥ न स किं तक्षको वैरिपितु

४९

हातवन् पतेत् ॥ २६॥ भार्यारुरोः पुराभयदष्टा सर्वेण ममृता ॥ अविवाहितमुनिना जीविता न पुनः प्रिया ॥ २७॥ रुरुणा धकता तत्र प्रतिज्ञा नाति दातुणा ॥ यंच सर्वं प्र
पश्ये हं तं हत्वा युधेने वै ॥ २८॥ एवं कृत्वा मुनिजोः शस्त्रपाणि रुरुः सदा ॥ कचरन् दधिवीराजन् विष्णुसर्पयुतस्ततः ॥ २९॥ एकदा सवने चोरे दुंदुभं वय
सान्वितं ॥ अपश्यं दुंदुमुद्यम्य हतं तं समुपायये ॥ ३०॥ अभ्यष्टे रुरुः पित्रो विप्रस्तमुवाचा धुं दुभः ॥ नायराभ्यामि ते विप्रकस्मा कामय हं सिवे ॥ ३१॥ ॥ उत्तरं
रुवाच ॥ प्राणप्रिया मे दयिता दष्टाः सर्वेण ममृता ॥ प्रतिज्ञेयं तदा सर्वदुःखितेन मया कृता ॥ ३२॥ ॥ उत्तरं क उवाच ॥ नाहं दशमि ते नैवेद्यं दंशति भुजं
मा ॥ शरीरशमयोगेन न मां हिंसितुमर्हसि ॥ ३३॥ ॥ उत्तरं क उवाच ॥ धुन्वां तं मानुषीं कालीं सर्वेणोक्तं मनोहरं ॥ रुरुपप्रष्ट को तित्वं कस्मा दुंदुभतोगतः
॥ ३४॥ ॥ सर्व उवाच ॥ ब्राह्मणो हं सुरविप्रु सखा मे त्वगमा मिधः ॥ विप्रो धर्मभृतां श्रेष्ठः सत्यवादी जितेन्द्रियः ॥ ३५॥ समयावन्ति तो मो र्वाते सर्वं क
त्वा च तार्णवं ॥ भयं च प्रापितो त्वर्थं ममिहोत्र गृहे स्थितः ॥ ३६॥ तेन नीतेन शस्त्रेण हं विह्वले तपि चेपिता ॥ सर्वो भवमंदबुद्धे ये नाहं भीषितस्तथा
॥ ३७॥ मया प्रसादितो त्वर्थं सर्वेण सौ द्विजो त्रमः ॥ मा मुवाचा पत क्रोधात् किंचिच्छंति मवा यच ॥ ३८॥ रुरुस्ते मोचिता शायं न विष्यति महावने ॥
प्रमत्तस्तु तो नृने मिति मां सो ववी हचः ॥ ३९॥ सो हं सर्वो रुरुस्त्वं च मृणु मे परमं वचः ॥ अहिंसा परमो धर्मो विप्राणां नात्र संशयः ॥ ४०॥ दया
सर्वत्र कर्तव्या ब्राह्मणेन विजातता ॥ यशो दानं च विप्रैः न हिंसा या जकी त्वया ॥ ४१॥ ॥ उत्तरं क उवाच ॥ सर्वयोगि विनिर्मुक्तो ब्राह्मणो सौ रुरुर्गतः ॥
हृत्वा तस्य च शायं तं परित्यज्य च हिंसते ॥ तं ना विवाहिता वा तामृता संजीविता पुनः ॥ कदंतं सर्वं सर्वेण कृतं चैर मनुस्मरन् ॥ ४२॥ तं तु वै रं समु
त्सृज्य वत्सं से यन्ने खथ ॥ विमनुर्भरथ मे खचित् पाटकरे तु वै ॥ ४३॥ अंतरिक्षे मृतस्तानः स्नानदानविवर्जितः ॥ तस्योक्ता रं च राजेंद्र कुरु हृत्वा
थ यन्नागा ॥ ४४॥ पितृवैरं न जाने यो जीवन्ने च मृतो हिंसः ॥ दुर्गतिस्तो चितुस्तं वदया वता नृहनिष्यसि ॥ ४५॥ अं वा सुखमिच्छे हृत्वा कुरु यजं न
यि त्रमः ॥ सर्वमग्रं महाराज पितुर्वै रं मनुस्मरन् ॥ ४६॥ ॥ स त उवाच ॥ इति तस्मै वचः ॥ कृत्वा राजा जमेजयस्तदा ॥ नेत्राभ्यां मभ्युपातं च चकारा
नी वेदुः स्थितः ॥ ४७॥ धिग्जन्म मम दुर्बुद्धे र्वधामान करस्य वै ॥ पिता यम्य गतिं यो रं प्रापः पन्नगधीडितः ॥ ४८॥ अशाहं मरुमारभ्य करोम्युपनि
ति पितुः ॥ हन्वा सर्वे न सदिग्धो दीपमाने विभावसे ॥ ४९॥ आह्वय मंत्रिणः सर्वान् राजा वचनं मुवीत् ॥ कुर्वंतु यज्ञं संभारं यथाह मुनि सप्तमः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

मंगलीरे शुभो भूमिमापयिष्यामि जातिजो नमः ॥ मंडुपं रं च संखंडं शतं नमो हरं ॥ ५५ ॥ वेदीयजस्य कर्त्तव्या मया यमचिवाः किन तदं गते विधेयो वै तप
सत्रः सुविस्तरः ॥ ५५ ॥ तत्र कस्तपः सत्तत्र होतो तं को मय मुनिः ॥ श्रीसुमाह्वयतां विद्याः सर्वज्ञा वेदपारगाः ॥ ५६ ॥ ॥ सत उवाच ॥ मंत्रिणस्तदा क
रुणं प्रपन्नं विचक्षणः ॥ चक्रं सर्वसंभारं देदीय तं सविस्तृतं ॥ ५७ ॥ हवने च त्रैमास्यं सूर्याणां तदं को गतः ॥ इदं प्रतिपद्यते धर्मादिना हि
ति चक्रं वर ॥ ५८ ॥ मघवातं समाश्रित्वा सनेनैव विश्वं च ॥ ददातु न यमस्यार्थं निभयो भवति वै ॥ ५९ ॥ तमिदं शरणं ज्ञात्वा मुनिर्दत्ता मे
यंतथा ॥ उक्तं कः प्राकृत्यत्र च सेंडं कृतानि मंत्राणि ॥ ६० ॥ स्य तस्मादातं कर्त्तव्यं यायावरकुलोद्भवः ॥ आस्तिको नाम धर्मात्मा जराकाय सुतो मुनिः
॥ ६१ ॥ तत्रागत्य मुनेर्वालकं कृत्वा वतीव तं मत्वं ॥ राजा तं मर्चयामास दृष्ट्वा वारं सुपंडितं ॥ मर्चयित्वा नृपसंतुष्टं दयामास वांछितैः ॥ सत्त्वव
महाभाग यज्ञो यं विरमति ॥ ६२ ॥ सत्यवदो नृपस्येन प्रार्थितं श्रुत्वा तथा मुनः ॥ होमं निवर्त्तयामास सूर्याणां मुनिवाक्यतः ॥ ६३ ॥ भारते श्रा
वणमास वैशाखायतः विस्तरत ॥ शुक्लपि नृपतिः कामं तं शान्तिमभिजग्मिवा ॥ ६४ ॥ वासं पप्रक्षुः श्रुत्वा तं तु मे शान्तिः कथं भवेत् ॥ मनोति
दहते कामं किं करोमि वदस्व मे ॥ पितो मे दुर्भगस्यैव मृतः पार्थ सुतात्मजः ॥ क्षत्रियाणां महाभाग संश्रामे मरणं वरं ॥ ६५ ॥ रणे च मरणं
नैव गृहे वा विधिपूर्वकं ॥ मरणं नृपि तु भूदंतं रिक्षे मृता वशः ॥ ६६ ॥ शान्तिं पायं वदस्वा त्वं च सत्यवती सुत ॥ यथा स्वर्गं वृजि दाशुयि
ता मे दुर्गतिं गतः ॥ ६७ ॥ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे द्वितीय स्कंधे एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ ॥ सत उवाच ॥ तं कुत्वा वचनं तस्यः
व्यसः सत्यवती सुतः ॥ उवाच वचनं तत्र सभायां नृपतिं चतुः ॥ १ ॥ ॥ वास उवाच ॥ शृणु राज नृपद्वयमिदं पुराणं गृह्यममुत ॥ पुण्यं भा
गवतं नाम नानात्मानमुत्तमं विवे ॥ २ ॥ अध्यापितं मया पूर्वश्रुत्वा तस्मात्ता यवै ॥ श्रावयामि नृपाद्यात्वां रहस्यं परमं महत् ॥ ३ ॥ धर्मा
र्थको ममेक्षाणां कारणं श्रवणात्कृतं ॥ श्रुत्वा तं सुखं दत्तं नित्यं सर्वगमसमुद्धृतं ॥ ४ ॥ ॥ जनमि जय उवाच ॥ आस्तिको यं मुनेः कथं वि
श्वार्थकथमागतः ॥ उयो जने किं मन्त्रास्य सूर्याणां रक्षणे प्रभो ॥ ५ ॥ कथं येन महाभाग विस्तरणं कथानकं ॥ पुराणं च प्रधातव्यं विस्तराद्द
सुवत ॥ ६ ॥ ॥ वास उवाच ॥ जराकाय मुनिः शान्तिं न चकार गृहं श्रमोति न हृष्टा वने गते संवमानाः स्वयं व्रजोः ॥ ७ ॥ तं ते समाहुः कुं

४२

पुत्रदारायथा च तं स्नात्वा परमाहितं विष्णुः स्वर्गं वृजो मोखतुः स्वमुक्ताः वयं सदाचारयुते सुते वै ॥ ८ ॥ सतातु वाचाथ तमे समानामयाचितं चाति
वशानुगं च ॥ तदा गृहं नमहं करोमि कुर्वीमि तच्छान्तु सर्वजो वै ॥ ९ ॥ इत्युक्ता तां जराकाय गतो लीर्धं नृपतिं द्विजः ॥ तदैव यत्र गाः शान्ता मा
त्रा यो नियतं निति ॥ १० ॥ ॥ अथ यम्य मुनेः पत्नी कद्रुच विनता तथा ॥ दृष्ट्वा दिशरथे श्वाभ्यां चतुश्चरं सूरं ॥ ११ ॥ किं वलीयं हयश्चेति पर
स्परं मृच्छतां ॥ श्वेतो यं विनता प्राह न तथेति च नो परा ॥ १२ ॥ दासत्वं यणयित्वा ते विवाहं चक्रतु सुते ॥ गृहं प्राप्ते श्वभेते तु कृतो विवदने
मिथः ॥ १३ ॥ कद्रुच स्वसुतानां हृदयं नृपयन्व श्रेष्ठिज्ञान ॥ वात्सल्यं श्यामानं पुर्वं तु सूर्यश्च स्य शरीरके ॥ १४ ॥ निति के च न तत्राह स्नानथा
सौशमाय ह ॥ जने मे जयस्य यज्ञेव गमिष्यथ कुताशनं ॥ १५ ॥ अन्ये च कद्रुचं सूर्याः कर्वुरं वलीं भोगकैः ॥ विद्यायित्वा स्य सुखं तु मातुः पि
यचि कीर्षया ॥ १६ ॥ भगिनी वासुदेवस्य गता ददृशतु हयं ॥ कर्वुरं तं हयं दृष्ट्वा विनता दास्य मन्त्रं भूत ॥ १७ ॥ एकस्मिन् समये कद्रुवि
नतां प्राह सस्मिता ॥ वह मां त्वरिता त्वं धे गंतव्यं भुवनांतरे ॥ १८ ॥ तदा दीनमुखी जाता विनता चातिदुःखिता ॥ तदा जगाम रुठः सुतस्त
स्यामहावतः ॥ १९ ॥ स दृष्ट्वा मातरं दीनाम दृष्ट्वा नृगाशनः ॥ मातः कथं सुदीना सिरुदिते वविभासि मे ॥ २० ॥ जीवमाने स विस्तेतथा
निरविसारथी ॥ दुःखिता त्वं ततो नो धिक् जीवितं चारुलोचने ॥ २१ ॥ किं जातेन मुनेनाथ यद्यिमा ता सुदुःखिता ॥ शंसमेकारणं मातः करो
मिविगतज्वरा ॥ २२ ॥ ॥ विनता उवाच ॥ दास्य हं पुत्रतस्याः किं कुर्वीमि त्वं वधा कृता ॥ वह मां साबुवी नृपते नास्मि दुःखिता सुत ॥ २३ ॥ ॥
गह उवाच ॥ विहिष्य हं किं त्वं यत्र सा गंतुं मुसुका ॥ माशोकं कुरु कल्याणं विद्यां कांक्षां करोम्यहं ॥ २४ ॥ ॥ वास उवाच ॥ इत्युक्ता सौ गतेः
यक्षी कद्रोः पार्श्वं महावतः ॥ उवाच तां स पुत्रां वै सिंधोः पारं जगाम च ॥ २५ ॥ गत्वा तां स्वगमः प्राह ब्रूहि मातं मनो गतं ॥ कथं मुच्ये न मे माता
दासी जावा दसं शयः ॥ २६ ॥ ॥ कद्रुवाच ॥ अमृतं देवलोकात्वं वसा दानी यमे सुनात् ॥ समर्थं य सुतायां भुमातरं मोचयावतां ॥ २७ ॥ ॥

[illegible]

रक्षार्थं मुनिना भवितात्मनां॥५१॥ भवोक्तं महाराज मानितो यं त्वया मुनिः॥ अथावरकुलोत्पन्नो वासुदेवर्भगिनी सुतः॥५२॥ स्वस्ति ते सप्तमहा
बाहो भारते सकलं श्रुतं॥ दाना निवृद्धज्ञानि पूजिता मुनयस्तथा॥५३॥ कृते न सुकृते नाश्रयिता ते स्वर्गतिं गतः॥ पावितं नुकलं कृतं च या भू-
यति सत्तमा॥५४॥ अंक्य जंसु बिलीणैः कुरु कुरु कुतो ह ह॥ येन वै सकलां सिद्धिं संवस्थाञ्जनमेजया॥५५॥ पूजिता परमं भक्त्या शिवा सकलका-
मदा॥ कुलवृद्धिं करोत्येव राज्ञं च सुस्थिरं सदा॥५६॥ देवी मखं विधानेन कृत्वा पार्थिव सत्तम॥ श्रीमद्भागवतं नाम पुराणं परमं श्रुतम्॥५७॥
नाम हं श्रावयिष्यामि कथां परमपावनाम्॥ संसारतरिणीं दिव्यां नानारस समाधुतां॥५८॥ न श्रोतव्यं परं चात्मा तु पुराणादि ध्रुवे शुचि॥ नारा-
यणं विश्रुते राजन् देवीयादां बुजादृते॥५९॥ ते स भागा कृतप्रजाः धन्यास्ते नृप सत्तम॥ येषां चित्तैः सदा देवी वसति प्रेम संकृते॥६०॥ सुदु-
ःखितास्ते दुश्यंते भुवि भारत भारते॥ नाराधिता महा माया ये जने भूत सदां विका॥६१॥ बुद्धादयः सुराः सर्वे यदा रंधनं त्यराः॥ वर्जंते
सर्वं दाराजवतान्न सेवेत को जनः॥६२॥ य इदं श्रुत्वा न्निद्रां सर्वां कामानवाप्नुयात्॥ भगवत्या समाख्यातं विधवे यदनुत्तमं॥॥
६३॥ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे अष्टादशाहस्यां संहितायां द्वितीयस्कंधे श्रोतावत्मा प्रसंगो नाम द्वादशोऽध्या-
यः॥ ॥११॥ ॥ समाप्तं भागवतं द्वितीयं स्कंधः॥ ॥ भूमं देहि जगदं विकामां पानु॥ ॥ ॥

॥ जा० ॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥ ॥ यो वेदाः प्रवदन्त्यनादिनिधनां सम्यक् न जानन्ति ते ॥ देवा विष्णु विश्वं चिरुडसहिता ध्यायन्ति चित्तैः सदा ॥ यजे
र्यस्य समन्वितैरनुदिनं युजंति यं याजका लां विद्यां सकसार्थं दाम कसितां वंदे भवानीं मुदा ॥ १ ॥ ॥ जनमेजय उवाच ॥ भगव
न्भवता प्रोक्तं यत्तु मे वा निधनं महत् ॥ सा कां वा कथमुत्पन्ना कुत्र कस्माच्च किं गुणा ॥ २ ॥ कीदृशश्च मखतस्याः स्वरूपं कादृशं त
था ॥ विधानं विधिवद्ब्रूहि सर्वज्ञो सिदधानि वि ॥ ३ ॥ उवाच ॥ इत्यतः प्रोक्तं विद्वत्पतिं वद विसरतस्तथा ॥ यत्कृतं यादृशं ब्रूयन् ब्रूयन् विद्वत्पतिः ॥ ४ ॥ ॥ ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च त्रयो देवा मया श्रुताः ॥ सृष्टिं यात न संहार कारकाः सगुणास्तमी ॥ ५ ॥ ॥ स्वतंत्रास्ते महात्मानः पाराश
र्यवदस्मै ॥ उत किं परतंत्रास्ते वेतुमिच्छामि हां प्रतंत्रा ॥ ६ ॥ ॥ मत्तु धर्मान्ते नो वा सच्चिदानंदरूपी ॥ आधिभूतादिभिर्युक्तीन् वाहुः
स्वेच्छिधात्मकैः ॥ ७ ॥ ॥ कालस्य वसगोवाते सुरेन्द्रा महावराः ॥ कथं ते वै समुत्पन्नाः कस्मादिति च संशयः ॥ ८ ॥ ॥ हर्षशो कमुत्पन्नो वा नि
धानस्य समन्वितः ॥ सप्तधा तु मया ते वा देहा नो बान्धवा मुने ॥ ९ ॥ ॥ कैडवैर्निर्मितास्ते वैतलैः कैर्बुधैस्तथा ॥ भोगश्च कीदृशो तेषां पुनाणामुपस्तथा ॥ १० ॥ ॥
निवासस्थानमप्येको विभूतिं च वदस्मै ॥ श्रोतुमिच्छाम्यहं ब्रूयन् विसरतां कथां मिमांसां ॥ ११ ॥ ॥ वास उवाच ॥ दुर्ममः पुत्रभारो यं त्वया राजन कृतं भु
ना ॥ ब्रह्मादीनां समुत्पत्तिः कस्मादिति महामते ॥ १२ ॥ ॥ एतदेव मया पूर्वयुगे सोमो नारदो मुनिः ॥ विस्मितः प्रभुवाचैर्दंष्ट्रस्थितः पृष्ठं भूयते ॥ १३ ॥ ॥ कस्मि
न्निस्समये चाहं गंगातीरे स्थितं मुनिं ॥ अमश्रं नारदं शोभं सर्वज्ञं वेदविज्ञं मे ॥ १४ ॥ ॥ दृष्ट्वा हं मुदिनो गता पादयोरयतस्मुने ॥ तेनाज्ञप्राः सवी
ये स्युः शं विद्वं विसरा सते ॥ १५ ॥ ॥ कृत्वा कुशलं कर्त्तव्यं तममृषं विधेः सुते ॥ निविष्टं जाह्नवीतीरे विजते तक्ष्म बालुके ॥ १६ ॥ ॥ मुनेति विवृत
तस्यास्य ब्रह्मा इत्यमहामते ॥ कः कर्त्ता परमः प्रोक्तस्तमेद्ब्रह्म विधानतः ॥ १७ ॥ ॥ कस्मादितत्समुत्पन्नं ब्रह्माण्डं मुनिमत्रम ॥ अनित्यं बाध
नित्यं वातदा च ध्वजो ज्ञो ज्ञानम ॥ १८ ॥ ॥ एककर्त्तृकमन्यद्वा वेदुर्ककर्त्तृकमन्यथा ॥ अकर्त्तृकं न कार्यं स्याद्विरोधोयं विभाति मे ॥ १९ ॥ ॥ इति स

४४

च ६

देहसंदोहे मयं मां तारयाधुना ॥ विकल्पकोटि कुर्वीतां संसारे स्थित्यु विसरे ॥ २० ॥ ॥ स्रवंति शंकरं केचित्स्मत्तत्कारणकारणं ॥ सदा विवं महादेवं प्रत
प्योत्पत्तिवर्जितं ॥ २१ ॥ ॥ आत्मा सार्मसुरेशं च निर्गुणो निर्मलं हरं ॥ संसारतारकं नित्यं सृष्टिस्थित्यंतकारणं ॥ २२ ॥ ॥ अने विष्णु स्वरूपं ते सर्वेषां
पुत्रमीश्वर ॥ परमात्मानमवाकं सर्वशक्तिसमन्वितं ॥ २३ ॥ ॥ मुक्तिदं मुक्तिदं शोभं सर्वतो मुखं ॥ व्यापकं विततं विश्वं मनादीनि
धनं हरिं ॥ २४ ॥ ॥ भातारं च तथा चान्ये बुवंति सृष्टिकारणं ॥ यमजं सर्ववैतारं सर्वभूतप्रवर्तकं ॥ २५ ॥ ॥ चतुर्मुखं सुरेशानं नाभिपद्मो
ध्वजं विभुं ॥ स्रष्टारं सर्वलोकानां सत्यलोकनिवासिनं ॥ २६ ॥ ॥ दिनेशं प्रवदं त्यं ये सर्वे शं वेदवादिनः ॥ स्रवंति चैव गायत्र्या सायं प्रा
तरतंडिताः ॥ २७ ॥ ॥ यजंति तथा यज्ञे वा सवंच शतक्रतुं ॥ सहस्राक्षं देवदेवं सर्वेषां प्रभुमुख्यतां ॥ २८ ॥ ॥ यज्ञाधीशं सुराधीशं त्रिलोके
शं शचीपतिं ॥ यज्ञानां चैव भोक्तारं सोमयज्ञो मयप्रियं ॥ २९ ॥ ॥ ब्रह्माणं च तथा लोकमंया वकं पबने तथा ॥ यमं कुबेरं धनदं गणाधी
शं तथा परं ॥ ३० ॥ ॥ हरं वं गजवक्त्रं च सर्वकार्यप्रसाधकं ॥ स्मरणा सिद्धिदं कामं कामगं कामदं परं ॥ ३१ ॥ ॥ भवानीं केचन चार्थाः पु
वदन्त्यखिलार्थदं ॥ आदिमायां महाशक्तिं प्रकृतिं बुद्ध्यानुगां ॥ ३२ ॥ ॥ ब्रह्मेकता समायन्तां सृष्टिस्थित्यंतकारिणीं ॥ मातरं सर्वभूतानां
ब्रह्मादीनां तथैव च ॥ ३३ ॥ ॥ अनादीनिधनां पूर्णा व्यापकां सर्वजंतुषु ॥ इश्वरीं सर्वलोकानां निर्गुणां सगुणां शिवां ॥ ३४ ॥ ॥ वैष्णवीं शो
भरीं ब्राह्मीं वा सवीं वा हरिणीं तथा ॥ वाराहीं नारसिंहीं च महालक्ष्मीं तथा श्रुतां ॥ ३५ ॥ ॥ विदमातरमेकां सुविद्यां भगवतीं चिरां सर्व
दुःखनिहन्त्रीं च स्मरणा सर्वकामदां ॥ ३६ ॥ ॥ मोक्षदां च मुमुक्षुणां कामदां च फलार्थिनां ॥ त्रिगुणातीतरूपो च गुणविसारकारकः ॥
३७ ॥ ॥ निर्गुणं सगुणं तस्याना ध्यायंति फलार्थिनः ॥ निरंतरं निराकारं नित्यं यं निर्गुणं किं ॥ ३८ ॥ ॥ अरूपं व्यापकं ब्रह्म प्रवदंति मुनी
श्वराः ॥ वैदोयनिष्ठं विप्रोक्तं ज्ञो ज्ञानमयं इति कथितं ॥ ३९ ॥ ॥ सहस्रशीर्षो ब्रह्मः सहस्रनयनस्तथा ॥ सहस्रकारजिह्वश्च तथा सहस्र

॥भा०त०॥

यदिनि॥४॥विष्णोः पदमभाकासं परमं समुदाहृतं॥विराट् विरजं शांतं पुवदंति मणीषिणः॥४१॥पुरुषोत्तमं तन्वाचान्ये पुवंदति पुराविदः॥नकोयी
 निवदं तं न्ये प्रभुरीशः कदाचन॥४२॥अनीश्वरमिदं सर्वं त्रुल्लोडोमिति केचन॥न कदाप्यनी दृशं न जगदेतदचिंतितं॥४३॥सदेवेदमनीः
 शं च स्वभावात् सदेदृशं॥अकस्मीसौ पुमान्शोः प्रकृतिस्तथा चन॥४४॥एवं वेदंति सांख्याश्च मुनयः कपि सा दयः॥एते स दौहसं देहा
 उभवंति न भापरे॥४५॥विकल्पो य ह ते चे तः किं करोमि धितामह॥धर्मो धर्मविवक्षा न मनो मे स्थिरं न वेत्॥४६॥को धर्मकी दृशो धर्मश्चि
 हं नैवो यत्न भ्यते॥देवाः सत्त्वगुणोत्पन्नाः सत्य धर्मव्यवस्थिताः॥४७॥पी शंते दानवैः पापैः कुच धर्मव्यवस्थितिः॥धर्मस्थिता सदाचाराः या
 उवा मम पूर्वजाः॥४८॥५ः स्वदेव विधाय ता तत्र धर्मस्य का स्थितिः॥अतो मे हृदयं ता न वेय ते ती च संशयैः॥४९॥हरतिः संशयं चे तः तम
 भो मिम हा मुने॥ब्रह्म संसार बाधे त्वं ज्ञान पो ते न मां मुने॥५०॥मज्जं तं चो त्प तं तं च मज्जं मो ह ज ता विने॥५१॥ **॥इति श्री भागवते महा**
पुराणे द्वादश साहस्र्यां संहितायां जनमेजय उवाचे तृतीय स्कंधे प्रथमोऽध्यायः॥१॥ **॥वासुदेवा उवाच॥** पुराणं जगत्प्रवक्ष्यामि यत्नं य
 म्प्रसि मां प्रीति॥किं कुर्वीमि विमग्ना हं ज्ञानवानपि संशयः॥१॥वेदशास्त्राः पुराणा नि वेदां तं भार तं तथा॥कृत्वा संमोह संमुहोऽन वं राजं मन
 स्थपि॥२॥तपस्तप मया घो रं शं करः परितोषितः॥शु कं ने त्वा सुतं पश्चा विमग्नः शोक त्यागरे॥३॥तत्कामं निर्गुतः सोपित को कादिहः
 भारते॥मेरोः समागतः पार्थमातरं दुःखमुत्सुकः॥४॥धनं राक्षसा पां दुर्विद्वरश्च महामतिः॥इत्यादि ता त्व यः पुत्रा भेदे वं चित्रवीर्यके॥५॥माया
 यां पतितो भूयः पुत्रानुत्पा द्य तनय॥सं प्राप्ते भारते युधि दुः खं प्राप्नो मया वदुः॥६॥पुराणे सुमया प्रो क्तं विभो श्रे संतव क्वचि ता॥कचि च शं क
 रस्या ध दुश्चि द्वास्तवं कते॥७॥कचि दिदुः कचि द्दुःखः कचि त्सर्यः पुजायति॥कचि चोपि परं बुद्धि निरु र्गानि क्षुल्लं पर॥८॥इदं मिथ्यं स विज्ञे
 य कृतं सर्वं मया तय॥वितर्क वितता वेव विन मो ह त दा न्येय॥९॥तपश्चित्ता यरोत्यर्थं विकस्य शत संकुलं॥स्वाप्न मे स स्थित आसं विवि क्वे वि
 जने नृप॥१०॥तदा बुद्ध्यात्मजः श्रीमान्भारदा मुनिसत्तमः॥चरन्ती धीमता यातः स स्थितश्च ममाक्ष मे॥११॥यजति त्वानुनि संस्य कृतमप

४२

यमहं नदा॥सत्त्वया प्रमहा गौहा एको हं कुरु सत्तम॥१२॥स आत्सर्क सहा भागमया यक्षे मुनीश्वरः॥उवाच मां विधेः पुत्रः पुत्रमसि
 व भारत॥१३॥ **॥नारद उवाच॥** वासकिं ते बुभीष्य श्वरायं तं श यो मम॥उत्पन्नो हृदये न्यर्थं सं देहा सारपीडिते॥१४॥गता हं पितरं
 स्थाने बुभूषाममि तौ जसे॥अष्टर्षय त्वया एव व्यासा श्रुतं मुत्र मं॥१५॥पितः कृतसमुत्पन्नो ह्यहं म वि तं विभो॥भवन्तु तं व
 स्य कृ किं वि विष्ठु क तं विदो॥१६॥रुड कृतं वा विभो मनः कु हितं जगत्पते॥आराधनीयः कः कामं सर्वो दृष्ट श्रकः पुत्रः॥१७॥
 तत्सर्वं वेदमेव हन सं देहा दुश्चि धि वा नय॥तत्रो ह मां स्मि संसारे दुः ख रूपे मृतो यमे॥१८॥सं दौ हा दो सितं चे तो न मे शम्य
 ति कुत्रचित्॥न तीर्थेषु न देवेषु साधनेषु न रेषु च॥१९॥अविज्ञाय परं त त्वं कृतः शास्त्रं पिता म ह॥विकी र्णो वदु धासि तं नै
 क उ स्थिर तां बु जे त्॥२०॥किं स्म रा मियजे कं वा कं बु जाम्य चे यान्य ह॥स्तो मि कं ना मि जो ना मि दे वं सर्वं श्वरे श्वरं॥२१॥इत्युवाच
 त दाया स बुद्ध्या लो क पिता म ह॥मया सत्यवती स नो पु श्च भारः सुदु स्तरं॥२२॥ **॥वासुदेवा उवाच॥** किं कुर्वीमि मुता द्या हं दुर्विधं पु
 श्च मुत्र मं॥कृतं त्वया महाभाग विभो रपि सुनिश्चयात्॥२३॥रात्री कोपि न जानाति संसारे स्थि न्य हा मते॥विगता शो विजा नाति
 निरोह श्च विमत्सरः॥२४॥ए कोणं वै पु रा जा ते न वृ स्था वरजं ग मे॥भूत मात्रे स मुत्पन्नेः कमला दह मात्मभः॥२५॥नाय श्य
 त्तरणिं सोमं न वृ क्षा न चै र्व ता न॥कलिं कायां समा विष्टु श्चिं ता म कर वे त दा॥२६॥कस्या द हं सु मु भूतः स स्थिते स्थि न्य हा म
 वे॥को मे ज्ञा ता पुत्रः कर्ता सं ह र्मा बा यु गा न्येय॥२७॥म च भू वि द्य ते स्य क्य यदा धारं ज सं ति द॥पं कजं क थ मु चो ने पु सि द्ध ह
 धियो गयोः॥२८॥पश्चात्पश्चात् पश्यं त मू तं वै पं कज स्य च॥भविष्य ति भरा तत्र मू ते ना स्य च सं शयः॥२९॥इतरं न नि
 सेतत्र यावद्व र्य स ह स्र कं॥तपस्ते येति चा काशे वा ग न द शरी रिणी॥३०॥ततो म या त प स्र पं प श्वे व र्क्ष स ह स्र कं॥उ जेति पु

30
25
20
15
10
5
0

॥ भा. ७८ ॥

नहृत्तावालीतजभूतामया ॥ ३१ ॥ विमलहंतदाकर्णकंबुसामिकरोमिकि ॥ तदादेवावेनेकेषां प्रोदारुणौ नभुकेठौ ॥ ३२ ॥ ताभ्यो विनीधितश्चा
हं बुद्धीयमकरात्तये ॥ ततो हं नात्मात्तं वा रिमथा मवातरं ॥ ३३ ॥ बुज नत्र मया दृष्टः पुरुषः परमो हुतः ॥ मेघव्यामशरीरस्तपीतवासाभ
तुभुजः ॥ ३४ ॥ शरच्चक्रगदाप्राशा युधिः सुविशजितः ॥ कौस्तुभोभासितोरस्कः श्रीवत्सकविराजितः ॥ ३५ ॥ तमडाक्षमहं विष्णुं श्रीवपयंक
शायिनं ॥ योगनिद्रासमाक्रांतमविस्मदिनमच्युते ॥ ३६ ॥ शयानंतं समासेष्य भोगिभोगोपरिस्थितं ॥ चिंतामया हुताजाता किं करोमितीति नार
द ॥ ३७ ॥ कृत्वा हं ततदा देवी कृतानि दास्यस्वपिती ॥ देहानिर्गत्य सा देवी गगने संस्थिता कृत्वा ॥ ३८ ॥ अविनर्कशरीरासादिद्यानरामादि
ता ॥ विष्णोर्देहं विहाया भवित्रा जनभः स्थिता ॥ ३९ ॥ उदतिष्ठदमेयात्मा तया मुक्तो जगद्भिनः ॥ पंचवर्षसहस्राणि कृतवान्युद्धमधुते ॥
४० ॥ तदा विनोक्तितो देवो हरिणविनिपातितो ॥ उत्संगं विपुलं कृत्वा तत्रैव निहतौ चितौ ॥ ४१ ॥ रुडसत्रैव संशयो यत्र वा संस्थिता बुभौ ॥ त्रि
भिः सवीक्षितास्माभिः स्वका देवी मनोहरा ॥ ४२ ॥ संकृता यस्मात् शक्तिः सो वाचास्मानवस्थिता ॥ कथावचो कर्तुः कृत्वा पावनमुदितानघ ॥
४३ ॥ ॥ देवुवाच ॥ काजेशः स्वातिकार्यलिङ्गं रुद्धं समं प्रतिता ॥ लक्ष्मिस्थितिं विशिष्टा निहतौ मजो महासुरौ ॥ ४४ ॥ कृत्वा स्वाप्रतिनिधेता
निबसं विगतजराः ॥ प्रजापत्युर्विधाः सर्वे सज्जं स्वविभूतिभिः ॥ ४५ ॥ ॥ बुभोवाच ॥ तं कृत्वा वचनं तस्याः येषां सखदं मृदु ॥
भूतानां मया कृतं कथं कर्मस्त्वमाः प्रजाः ॥ ४६ ॥ नमहीविनतामातः सर्वत्र विसृतं जलं ॥ नभूतानि मुण्यश्चापि तन्मात्राणि प्रियाणि
च ॥ ४७ ॥ तदा कर्णवचोस्माकं शिवा जातास्मितानना ॥ उदितो वागर्तुन त्रिमानं गगनाच्छ्रवं ॥ ४८ ॥ सो वाचास्मिन्मृगः कामं विशिष्टं
गतसाधसाः ॥ विमाने वसति विष्णोः दरीयाम्युवाच ॥ ४९ ॥ तन्निशं च चक्षुः साक्षात्पुनः पुनर्बुधं ॥ समाह्वय विष्णुः
विमाने रत्नमंडिते ॥ ५० ॥ मुक्ता दामस्तु संवीते किं किं लीजा सुश्रुते ॥ सुरसमनिने रंम्ये च यस्तत्र विशिष्टाः ॥ ५१ ॥ सोपविष्टा भूतो ह
स्तदेवो स्मान्निजितेन्द्रियात् ॥ स्वशक्त्या तद्विमानं वै नोदयामास चांवरं ॥ ५२ ॥ ॥ इति श्रीभागवतमहापुराणे तृतीयस्कंधे द्वितीया

४६

॥ भा. ७९ ॥ ॥ बुभोवाच ॥ विमानं तु मनोवेगात् प्राप्य स्थानांतरं ततः ॥ न जलं तत्र पश्यामो विस्मितास्मो वयं तदा ॥ १ ॥ नृभ्यो यं कथं तारम्यको
किं तत्संभूतं ॥ महीमहीधराः कामं वनात्पुन्यवनानि च ॥ २ ॥ नार्यश्च पुरुषाश्चैव यशश्चैव सखि द्रुतः ॥ वाचाः कृपास्तदा गच्छन्त्येव नानि च निजुः ॥
३ ॥ पुरतो नगरं रम्यं दिव्यं कारमंडितं ॥ हृदशालासमायुक्तं प्रज्जहम्य विराजितं ॥ ४ ॥ सन्निभं ज्ञातं दाजा तानि तेनः प्रेषातपुरं ॥ संगीय
मितिकेतासै निमित्तोत्तिष्ठु रत्ययः ॥ ५ ॥ तदा विनिर्गम्य राजा पुरा तस्यात्सुमंडितात् ॥ देवराज इव क्षोभ्यो नरवाच्यः वनैस्त्रितः ॥ ६ ॥ विमा
नस्या वयं तत्र वीक्ष्यमाणस्तदुत्तं ॥ राजानं देवशं काशं बुजं तं मृगयावने ॥ ७ ॥ अस्माभिः साक्षिता दृष्टा विमानो परिवातिका ॥ क्षणात्
चालगगणे विमानं यद्यनेरितो ॥ मुकुतीर्क्षिततः प्राप्यं देशे चान्धे मनोहरे ॥ नंदने च वने तत्र दृष्टमस्माभिरुत्तमं ॥ ८ ॥ पारिजाततरो
यासंश्चिता सुरभिस्थिता ॥ चतुर्दन्तो गजस्तस्याः समीपे समवस्थितः ॥ ९ ॥ अशरमातु बुधानि मेन कापुतिमा निच ॥ श्रीहंति विविधैर्भूतैः
गीननृभ्य समन्वितं ॥ १० ॥ गंधर्वाः शतशस्तत्र यथाविद्या धरास्तथा ॥ मंदारवाटिका मध्ये गायंति चरं मेति च ॥ ११ ॥ दृष्ट्वा तं कृतुस्तत्रैव
सोम्या सहितः प्रभुः ॥ वयं तु विस्मिताश्चासन् दृष्ट्वा त्रिविष्टयं तदा ॥ १२ ॥ यादः पतिं कुवेरे च यमं सूर्यविभावसु ॥ प्रेक्ष्य तु विस्मिताश्चासन्
वयं तत्र सुरा न स्थिता ॥ १३ ॥ विमानं तु मुकुतीर्क्षितं तं रसागतं ॥ बुभुलोकं तदा दिवं सर्वदेव नमस्ततः ॥ १४ ॥ तत्र बुभुलोकं मसीक
विस्मितौ हरकेशवौ ॥ माम् चतुश्चतुर्वक्त्रः कोयं बुभुलोकं ततः ॥ १५ ॥ सभायां तत्र देवाश्चैव वासो गाः स्वरूपिणः ॥ सागराः स्फुरितस्तै
व यवताः पद्मजै रगाः ॥ १६ ॥ तावच्चोचमहं नैजानं स्तु विपत्तिं यति ॥ कोहं कोयं किं मर्षं बाभ्रुमोयं मम नैव श्रौ ॥ १७ ॥ क्षणात्प्राप्य विमा
नं तत्र चारा मम नैजवं ॥ केलाशशिखरे प्राप्यं रम्ये पक्षिणा नि ॥ १८ ॥ मंदारवाटिका रम्ये कीरकिं कुरुजिते ॥ वीणासुरजवाद्यैश्च
नादिते सुखदेशिने ॥ १९ ॥ यदा प्राप्यं विमानं तं तदेव सदना बुभु ॥ निर्गतो प्रजावान् शंभुर्व्याहृतस्त्रिभुवनः ॥ २० ॥ यं नानोदशभुजः
सोमः सोमा ईशो घरः ॥ व्याघ्रचर्मधरी भानो गजचर्मनरीयकः ॥ २१ ॥ मास्मिं रभो महावीरो गजानन बहाननौ ॥ शिवे न सहपुत्रौ कौतुजमाः

लोचिरेजनेः ॥ २३ ॥ नंदी प्रभृतयः सर्वे गणपतयः सर्वे गणपतयः ॥ जयशब्दं ध्वजं जानाः ॥ २४ ॥ तं वीक्ष्य शंकरं चान्यो विस्मितास्त
 त्र नारदाः ॥ नारदः संशयाविष्टः सन्नतः सन्नतः ॥ २५ ॥ क्षणतस्माद्गुरोः स्तब्धं हि मातृकातरं हसा ॥ वैकुण्ठसदनं प्राप्य रम्यं मण्डिरं
 २६ ॥ असंभावाविभूतिस्तत्र दृष्ट्वा मया सुतः ॥ विसमयेन दाविष्णुं दृष्ट्वा तत्पुत्रमुत्तमं ॥ २७ ॥ सदनं निर्ययो तावच्छिरः कर्मते ते न
 ॥ २८ ॥ अतसीकुसुमाभासः पीतवासो नृपः ॥ २९ ॥ द्विजराजा धिरुत्तमः ॥ वीजमानस्तदा तक्ष्मा कापि न्यूनमरेः
 ३० ॥ ३१ ॥ तं वीक्ष्य विस्मिताः सर्वे वयं विष्णुं सनातनं ॥ परस्परं निरीक्षंतः स्मितास्तस्मिन् रासने ॥ ३२ ॥ ततस्त्वानुतरं सा विमानं
 वातरं हसा ॥ समुज्जोगे भसं प्राप्नोति सवारिर्महोर्मिमांसा ॥ ३३ ॥ यादोगणसमाकीर्णं श्रुतं द्विविराजितं ॥ मंदारपाणिना तपोः पादयोरिति
 शोभितः ॥ ३४ ॥ नानासरणसंयुक्तो दिव्यमंडपसंयुतः ॥ सुतीक्ष्णमयः पुरिः सुतीक्ष्णमयः पुरिः ॥ ३५ ॥ भूशोकवकुलायै श्रुतं
 कुरवकादिभिः ॥ सवतः सर्वतः सौम्यैः केतकैश्च पदैर्द्वितः ॥ ३६ ॥ कोकिना रावसे सुदृष्टे दिव्यगंधसमन्वितः ॥ द्विरेकानि रणकारैरेभि
 तः परमाद्भुतः ॥ ३७ ॥ तस्मिन् द्विरेकानि रणकारैरेभि ॥ ३८ ॥ रत्नाखिलचिंतोत्थं नाना रत्नविभूषितः ॥ ३९ ॥ दृष्ट्वा स्माभिर्विमान
 सैर्दूरतः परिमंडितः ॥ नानासरणसंयुतं इन्द्राय समन्वितः ॥ ४० ॥ पर्यंकपुवरेन स्मिन्पुनर्विष्णुं परंगणं ॥ रत्नमयं वर
 धरं रत्नगंधातुसेयना ॥ ४१ ॥ सरस्वतयना कौता विद्युदिव सुसंस्थिता ॥ सुचारुवदनारक्तं दंतद्वयं विराजिता ॥ ४२ ॥ रमकोद्विषा
 कां स्तुत्यं विद्वन्निभा विना ॥ अष्टदशकं दृष्ट्वा सा सुंदरी स्मितभूषणा ॥ ४३ ॥ दृष्ट्वा तं विस्मिताः सर्वे वयं तं विस्मिता भवन् ॥ केयं कौता
 च किं नामानजानी ज्ञात्रं संस्थिता ॥ ४४ ॥ सहस्रनयनारामा सहस्रकरसंयुता ॥ सहस्रबदनारम्या भानिदूरादसंशयं ॥ ४५ ॥ नायरा
 वोपि गंधर्वानेयं देवां गमाकिल ॥ इति संशयसंमग्नास्तत्र नारदसंस्थिता ॥ ४६ ॥ तदा सौ भगवान् विष्णुं दृष्ट्वा तं च दृष्ट्वा सिनी ॥ उवाच
 तं विद्वान्मातृका मनसि निश्चयं ॥ ४७ ॥ एषा भगवती देवी सर्वे कीं कारणं हित ॥ महाविद्या महाभावायै ली पुनर्निरवया ॥ ४८ ॥

४७

दुर्तिपात्तं धिया देवी योगगंमोदुरत्यय ॥ इष्टाय रात्मनः कामं नित्यं नित्यं स्वरूपिणी ॥ ४९ ॥ इष्टाय राध्या स्यात्तु भगवती देवी विष्णोः शिवा विदग्धं विष्णुं स
 सर्वं मादिरीश्वरी ॥ ५० ॥ एषा संहृत्य सकलं विश्वं श्रीं तिसंशये ॥ सिंगानि सर्वे जीवानां स्वशरीरे निवेशना ॥ ५१ ॥ सर्ववीजमयी शिवा राजते सा
 पुनर्गुरो ॥ विभूतयः स्मितायाश्चैव श्रुतां कौरिशः क्रमात् ॥ ५२ ॥ दिव्या भरणं च द्याया दिव्यं धनुसेयना ॥ परिचर्ययराः सर्वाः यश्च तां वल
 शंकसे ॥ ५३ ॥ धन्यावयं महाभागाः कृतकं तां सुखायुतं ॥ पदत्रयं नृपं प्राप्य भगवत्याः स्वयं त्विदं ॥ ५४ ॥ तपस्तपः पुराय तं तस्येदं कलमुत्ति
 तं ॥ संपन्नं दृष्ट्वा न कुत्र भवेदस्मात्पुनरागता ॥ ५५ ॥ पश्यंति पुण्यं पुं जायेये वेदांतास्तथ स्मिनः ॥ रागिणो नैव पश्यंति देवी भगवती श्रीं वा ॥ ५६ ॥
 मलपुत्रं तिरैवैवा सदापुत्रं संगता ॥ उवाच इन्द्राय त्वेवा कृता नैव रमात्मने ॥ ५७ ॥ दृष्ट्वा तं दृष्ट्वा मखिलं ब्रह्मांडं देवतासुरो ॥ तस्मै वा
 कारणं सर्वा माया सर्वेश्वरी शिवा ॥ ५८ ॥ काहं वा कसुराः सर्वे रमायाः सुरबोधिना ॥ तत्क्षणेन तस्या मस्या न भवामः कथं नतः ॥ ५९ ॥ कामं
 नोजननी ॥ येषां शरणं तां प्रवदाम्यहं ॥ अनुभूतं मया पूर्वं प्रत्यभिज्ञा समुत्तिता ॥ ६० ॥ सैवा वरं गता कामं यादृशावे महार्णवि ॥ वा
 स भवेन या देवी दोलयंती च मां सुदा ॥ ६१ ॥ शयानं वटपत्रे च यं के सुस्थिते दृष्टे ॥ पादौ सुदृष्टं कुरुं न्यानि वैश्यं सुखं यं कजे ॥ ६२ ॥
 तैस्तिहं तं च श्रीं तं मनैर्के वीतं चेक्षितैः ॥ रममाणं कोमलांगं वटपत्रे पुटे स्थितं ॥ ६३ ॥ गायेती दोलयंती च मां तं भावाम्येक्षिता ॥ से
 र्यं सुनिश्चितं ज्ञानं ज्ञातं मे दृष्ट्वा नादिव ॥ ६४ ॥ ॥ इति श्री भगवते महापुराणे तृतीय स्कंधे तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥ ब्रह्मावतः ॥
 इत्युक्त्वा भगवान् विष्णुः पुनराह जना र्दनः ॥ वयं गच्छामया श्वेत्स्याः पुण्यं मंतः पुनः पुनः ॥ १ ॥ वरदेयं महार्मया दास्यते वावरा म्दिनः ॥
 स्तुतयः सनिधिं प्राप्य निर्माश्रयणांति के ॥ २ ॥ यदि निवारयिष्यंति द्वारस्थाः पुरिचारिकाः ॥ पठिष्यामश्नतत्रस्थाः स्तुतिं देवाः समाहि
 ताः ॥ ३ ॥ ब्रह्मावतः ॥ इत्युक्त्वा हरिणं च सुप्रहृष्टो सुसंस्थितो ॥ जतिपु सुदिनो कामं निरुदे गमनाय च ॥ ४ ॥ तमित्युक्त्वा हरिं सर्वविमा
 नात्वरितालयः ॥ उज्जीर्णनिर्जीता द्वारिशं क्रमात् मनः त्यजं ॥ ५ ॥ द्वारस्थाः वीक्ष्य नः सर्वे देवी भगवती तदा ॥ स्मितं कृत्वा च कारा सुत्री श

श्रीरूपधारिणः ॥ १॥ वयं बुधनयोनाताः सुरुयाश्च भूभरणः ॥ विस्मयं परमं यथा गतास्तत्संनिधिं पुनः ॥ १॥ सा दृष्टान्तिताम्रकीरुयावत्तः
रणातिके ॥ यो लोक यतनोर्वीधे मसंयुक्तं यादृशाः ॥ २॥ पुण्यमातां महामायां पुरतः संस्थिता वयं ॥ परस्परं बलोकंतः श्रीरुपाश्च भूभरणः
णाः ॥ ३॥ यादृशीं वं भूभरणानामलिभिर्भूषिते ॥ सूर्यकीटिपुतीकाश्चिन्तास्तत्र वयं त्रयः ॥ १०॥ काश्चिदंतां वरास्तत्र सहचर्यः सहस्रशः
नीतां वरधरा नार्थस्तथायीतां वराचिताः ॥ ११॥ देवाः सर्वाः सुभाकारा विचित्रा वरभूषणाः ॥ विरेजुः पार्श्वेन तस्याः परिचर्य पराकिनाः ॥
१२॥ जसुश्च न नृपुत्राणां ययुः पानानि चांगनाः ॥ वीणासुरजवाद्यादिवाद्यं तेषां मुदां चिताः ॥ १३॥ शृणु नारद वक्ष्यामि यदुक्तं तत्रैव
भुतं ॥ नखदंष्ट्रा मध्ये वै देव्याश्चरणे कजे ॥ १४॥ ब्रह्मांडं मस्त्रिं सर्वं तत्रैव रजं गमे ॥ अहं विष्णुश्च रुद्रश्च वायुरग्निर्यमोरः
विः ॥ १५॥ वरुणः शीतगुल्फकाकुवेरः पावकासनः ॥ यवताः सागरानद्योगंधर्वपरसत्तथा ॥ १६॥ विश्वानुश्रुतिं त्रैलोक्यं त्रैलोक्यं
जंगदस्तथा ॥ नारदलं बुद्धश्चैव हाहा हूहूस्तथैव च ॥ १७॥ अश्विनौ वसवः साध्यासिद्धाश्च पितरस्तथा ॥ माताः शेषादयः सर्वकिं नरोः
रगराक्षसाः ॥ १८॥ वैकुण्ठं ब्रह्मलोकश्चैव तेषां शः पर्वतोत्तमः ॥ सर्वतदस्त्रिं दृष्टं नखमध्ये स्थितं च नः ॥ १९॥ मञ्जुपुं कर्जतत्रिं
तैहं चतुराननः ॥ शेषशायी जगन्नाथस्तथा च मधुकैटभौ ॥ २०॥ एवं दृष्टं मया तत्र पादपद्मं नखे स्थितं ॥ विस्मितो हंत तो वीक्ष्य किमे
तदिति शंकिते ॥ २१॥ विष्णुश्च विष्णुश्च विष्णुः श्रीकरश्च तथस्थितः ॥ तां तदामे निरे देवी वयं विश्वस्य मानरं ॥ २२॥ ततो वयं शतं पर्या
यानि क्रांतं प्रपश्यतः ॥ सुभासिं भौ शिवे दीये विहारं विविधं तदा ॥ २३॥ सख्यैव तदा तत्र मे निरे स्थातुं वसिताम् ॥ देवाः प्रमुदिता कार
ना भरणमंडिताः ॥ २४॥ वयमप्यतिरम्यतां ह भूविमविमोहिताः ॥ प्रहृष्टमनसाः सर्वं पश्यन्नावा नुनारमात्रं ॥ २५॥ एकदा तु महामा
यां देवी भगवतीं श्रुत्वा ॥ उवाच भगवान् विष्णुर्ब्रह्मा नारदसंमते ॥ २६॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ नमो देवी प्रकृतौ च विधास्ये सततं
नमः ॥ कल्याणं कामदायै च वृक्षे सिद्धौ नमो नमः ॥ २७॥ ज्ञानं मया स्थितं मिदं त्वयि सन्निविष्टं त्वत्तत्त्वसंभव इत्यनेन विमानरद्वैतः ॥

४८

इति श्रुत्वा स्य करणे विततं प्रभावात्ताम्रजालं सकललोकमया सिद्धं ॥ २८॥ तत्रैव हं भवधिधिनिहितौ स्वकार्थं त्वमेव यामविलयं प्रभवामका
ले ॥ तं सर्वदा सिद्धं प्रतिः परमाश्रित्वा शरीराविहा च यत्पुण्यं दुरुषसंमते ॥ २९॥ विस्तार्य सर्वं मस्त्रिं सदसद्विकारं संदर्शय सो विकलं पुरु
षाय काले ॥ तत्रैव शेषोऽश्विरे वचनं प्रपिप्पुः ॥ ३०॥ तत्रैव तं किमपि वक्तुं गतं विभाति ॥ या ये व सर्वं म
स्त्रिं त्वमवस्थितासि ॥ शक्तिं विद्यां च वहे तौ पुरुषौ यथा शक्तौ वं भूयते जन्तुर्बुद्धिमतजनेन ॥ ३१॥ श्रीरामसि विश्वमस्त्रिं सततं प्रभावैः
स्ते जसा च सकलं प्रकटीकरोषि ॥ अस्म्येव देवि तत्र सा किल कल्याणकाले ॥ को वेदमात्रं चरितं तव वै भवस्य ॥ ३२॥ त्राता वयं जन्तुनि ते मधु
कैटभाभ्यां लोकाश्च ते सुवितताः खलु दृष्टिता वै ॥ नीतां सुखस्य भुवने परमां च कोटिं यदृशीं तं तव भवानिमहाप्रभावं ॥ ३३॥ नाहं भ
वोन च विरं चि विवेदमात्रः को यो विदाम चरितं तव दुर्विभावो ॥ कातीह संनिभुवनानिमहाप्रभावे ॥ यस्मिन् भवानि चरिते रचन
कलाये ॥ ३४॥ प्रस्माभिरं च भुवने हरिरय एव ॥ इष्टः शिवो यदुहितः प्रथितः प्रभावः ॥ अंशे बुद्धिं न भुवने हि चासन् किं हि
देवि विततं तव स प्रभावः ॥ ३५॥ याचं वेतं धि कमलं उल्लिख्य कामं चित्तं सदा वसतु मे तव रूपमेतत् ॥ नामापि वक्तुं कुरुते सततं
तवैव संदर्शनेन च यदां व्रजयोः सदैव ॥ ३६॥ भूयो यमस्त्रिं सततं मया जावनीयं त्वं स्वाभिनीति मनः सानुचिं प्रपामि ॥ एषां च योर
विरता किल देवि भूया ॥ शोभिः सदैव जननीं जतयोरिवाये ॥ ३७॥ किं देवाहं प्रकरोमि परवान्नवासं भक्तिर्भक्तिर्वगतो वरदे
तत्र ॥ त्वं वै तिसर्वं मस्त्रिं भुवनप्रयं च यद्युक्तं माचर भवानि त्वं गितस्य ॥ ३८॥ ब्रह्मा सृजत्यवति विष्णु रक्षोपतिश्च संहार
कृदिति जनेषु पराप्रसिद्धिः ॥ किं सत्यमेतदपि देवि तवैव यावै कर्तुं क्षमा वयमजतव शक्तियुक्ताः ॥ ३९॥ धात्रीधरा यदि सदैव
किमप्यनासि त्वं धारशक्तिरस्त्रिं तव वै विभक्तिः ॥ सूर्योपि नाति तव देवि प्रभापुत्रो लो त्वं सर्वमेतदस्त्रिं त्वं विदुर्जा विभासि ॥ ४०॥

अवति ७

कहाहमीशमराः कितनेपुत्रावाः सर्वेष्वपुत्रवामविहसमयाम॥ देवेसुसः शतमखप्रसुराभनित्या नित्यात्मेवजबनिपुहृषः पुत्रमा
४१॥ त्वेवभवादिदयसेपुहृषपुत्राणां जनेहमयतवसंनिधिगः सदैव॥ नोवेदहं विभरनादिरनीहईशो विष्णुस्तु धीरिति सदा मम बंधनात्वा
४२॥ विद्यात्वेव ननु बुद्धिमतां नराणां शक्तिस्तमेव किं न शक्ति मतां सदैव॥ त्वं कीर्ति रतिक मतां च मम स्वरूपा मुक्ति प्रदा विरतिरेव त
मयलोके॥ ४३॥ गायत्रि सि प्रथमवेद कलात्वेव स्वाहा स्वधा भगवती पुणवेर्धमात्रा॥ नामापरवविहितो निर्गमा भवत्या संजीवनाय त
तनं हरि सर्वज्ञां॥ ४४॥ मोक्षार्थमेव रचयस्व स्तितं प्रपंचं ते कां गताश्च विनतेन नु जीवभावे॥ अंशा अनादि निधनस्य कला न घसा पूर्य
गी वस्य वितता हि यथातरंगा॥ ४५॥ जीवो यदा परि विवे दनु वै व कृत्यं त्वं स हर स्वस्ति न मे तदिति प्रसिद्धिः॥ नाद्यं नदी वरचितं वितथे
ते रगे कार्ये कृते विरति मे ति युधि त पुत्रावा॥ ४६॥ ज्ञातात्वेव मम मोह भया प्रवा धो, प्यो रं वि के सत त मे ति महा ति देवां गारि मि वि
र वि ते वि ते धे कि तां ते, मा मे व पा हि व कु डः स्व करे च का से॥ ४७॥ न मो दे वि म हा मा ये न मा मि च रणे त व॥ स दा ज्ञा न यु का शं धे हि स वी
धे दि शि वे॥ ४८॥ **॥ इति श्री भगवते महा पुराणे तृतीय स्कंधे चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥** **॥ उवाच ॥** इत्युक्त्वा विरते विष्टो देव
देव जना दने॥ उवाच शंकरः शर्वः स एतः पुरतः स्थितः॥ १॥ **॥ शिव उवाच ॥** यदि हरिस्तव देवि भावजस्तदनुपश्रज एव तवोद्भवः॥
किं न ह मत्र न बो मुण सं गुणः सकल लो क वि धी च तुरा शि वे॥ २॥ त्वमसि भूः सति सं प व नस्त था स्व मयि ते ज गुण भू त था पु नः॥ जन नि
ता नि पु नः करु णा नि च त्व मे ति बु धि म नो य थ हं कृ ति॥ ३॥ न च वि दं ति व दं ति च ये न्य था हरि हर ज क ते नि खि तं ज ग त्॥ त व ह न क्ति यः
एव स दै व हि वि स्न यं ति ज ग त् च रा च रं॥ ४॥ अ व ति वा यु ख ते ज ज ला दि मिः स वि ष धेः स गु णे श्च ज ग द्भू त॥ अ धि त दा क थ म श्रु त त
स्यु हं प्र भ व ती ति त वां व क ता म ते॥ ५॥ नै व सि स र्व मि दं स च रा च र त्वं म ज वि ष्णु शि वा कृ ति क त्पि ते॥ वि वि ध वे द वि ता स कृ त्त हं ते वि र म
ते र म ते व य था रु चि॥ ६॥ सकल लो क सि स्र हं ह रिः क म त्भ भू त म य दं वि के॥ त व प दं बु ज यं तु य रि ग्र हं स म धि ग म्य ते दानु

४२

चक्रि मः॥ ७॥ यदि दया र्जु न ना सि स दं वि के क थ म हं वि दित भू त मो मु णा का क म नु ज भू र जे गु ण सं भ वः तु वि हितः किं मु स त्व गु णे ह रिः॥ ८॥ य दि त ते वि ष्णु
म ति र्भु वि के क थ मि दं व क्ता वि हितं ज ग त्॥ सि चि व भू य ति भू त म न न ह तं व क्थ नै र ध नै श्च स मा कु तं॥ ९॥ त व गु णा त्म य एव स दा स माः प्र क ट ता व न
सं ह रणे भू वै॥ ह रि र हं डु हि सा श्च क ता त्म या त्रि ज ग तां त्रि त यं कि ल का र णं॥ १०॥ य रि चि ता नि म ज ह रि णा त था क म ल जे त वि मा ज ग ते न वै॥ प धि ग ते
भू व ना नि कृ ता नि वां क थ य के न भ वा नि न वा ति च॥ ११॥ स ज सि या सि ज ग ज ग दं वि के त्व क ल या कि य दि ह सि ना शि तुं॥ र म य सि ह प त्तिं पु रु षे
स दा त व ग ति न हि वि श्र व यं शि वे॥ १२॥ ज न नि दे हि प दां बु ज से व नं यु व ति भा व ग ता न यि नः स दा॥ पु रु ष ता म धि ग म्य य दं बु जा वि र हि ताः क
ल मे म लु खं स्फु टं॥ १३॥ न ह चि र सि म मां व य दां बु जं त व वि हा य शि वे भ व भे ष जं॥ नि व सि तुं न र दे ह म वा य च त्रि भु व नं स्य य ति त्व म वा य वे॥
१४॥ स द ति वि द न मे सि म ना पि बु व ति भा व म वा य त वां ति के॥ पु रु ष ता क लु ख य भ वे न्य सं त व य दं न य दा द शि गो च रं॥ १५॥ त्रि भु व ने यु
भ व ति य मं वि के म म स दै व हि की र्ति र ता वि ता॥ यु व ति भा व म वा य य दां बु जं य रि चि तं त व सं सृ ति ना श नं॥ १६॥ भू वि वि हा य न वां ति
के से व नं क श ह वां छ ति रा ज्य म कं ट कं॥ त्रु टि यु गा धि क ता कि ल या त्म सो न नि क टं य दि ते वि स रो रु हं॥ १७॥ त प सि ये नि र ता मृ न यो म न्ता त
व वि हा य य दां बु ज ज ने॥ ज न नि ने वि धि ना कि ल वं चि ताः प रि भ वे वि भ वा य रि क ल्पि ताः॥ १८॥ न त प सा न द मे न स मा धि ना न च त था वि
हि ते र्क ट मि र्थ वा॥ त व य दां बु ज ग नि षे व णा भू व ति मु क्ति रे जे भ व जी ति तः॥ १९॥ कु ह द यां द य से य दि दे वि मां क थ य मं न म ना वि र मः
भू ते॥ स म भ वं प्र ज प त्स्त्वि तो हं सु वि श दं च न वा र्क म म त्प यं॥ २०॥ प्र थ म ज न नि चा धि ग तं म म्मा त द धु ना न वि भा ति न वा क्ष रं॥ क थ य का म
द म श्र म वा र्क वा न्म न नि वा र य ता र य ता र के॥ २१॥ **॥ उवाच ॥** इत्युक्त्वा सा न दा दे वी शि वे ना धु त ते ज सा॥ उ च वा रां वि का मं त्रं प्र स्फु टं
च न वा क्ष रं॥ २२॥ तं गृ ह्णी ता म हा दे वः प रां मु द म वा प ह॥ प्र ण म्य च र णो दे वा स्त नै वा व स्ति तः शि वः॥ २३॥ ज य च वा क्ष रं मं जं का म दं मो क्ष दं
तथा॥ वी ज यु क्तं भू वा च रं शं कर त्पि वां त दा॥ २४॥ तं त था व स्ति ते दृ ष्ट्वा शं करं लो क शं करं॥ अ वा च तां म हा मा यां सं स्थि तो हं प दां ति के॥ २५॥

नवेदात्मां मं वां कतथितुमिहासंभयवो यतस्तेनां चत्वांसकसजनधात्री मविकसां ॥ स्वाहामेवादाने सकलमखहोमेष्टविहितांदंतः सर्वज्ञाज
 जननिवत्तु जातलिभुवने ॥ २६ ॥ कर्त्ताहं प्रकरोमि सर्वमखि तं वसां डमत्तु तं को यो सीह चरचरे त्रिभुवने मतः समर्थः पुमान् ॥ धनोऽस्य त्रयसंशः
 शयः कित्तु सदा वसास्मि लोकातिगोममोहं भवसागरे प्रवित्तं गव्यं भवेत्तदिति ॥ २७ ॥ अशाहं नवपादयं कजपरागादानं गव्यं नवे धनोऽसीति
 यथार्थं वादनिष्ठो जातः प्रसादा जते ॥ यावेत्तां भवतीति नाशचतुसं मुक्तिं पुदां चेश्वरी हत्वा मोहकं महर्त्तिनिगडं च भक्तिं युक्तं कुरु ॥ २८
 अतोहं न जातोस्मि कर्त्ता कथं स्यां सरो जादमे येन दाविष्टुता द्वेन बाजाकरः किं करोमीति नूनं प्रावे पाहि मां मोहमग्रं भवा ॥ २९ ॥ न जानंति
 ये मानवास्ते वदंति पुत्रं मां त वा पुं च रित्रय वित्रं ॥ यजेतीह ये याजकाः स्वर्गकामान्ते ते विभाव वदंत्येव कामं ॥ ३० ॥ त्वयानिर्मितो हं वि
 धित्वे विहारं विकर्तुं चर्त्त विधायादिसर्गे ॥ अहं वै प्रिको न्यो विवेदादिमाये क्षमस्वा पराधं हं कारजं मे ॥ ३१ ॥ अयं येष्ट धाया गमां जेषु
 वृताः प्रकुर्वन्ति मूढाः समाधौ स्थिता वै ॥ न जानंति ते नाम मोक्षपदं वा समुच्चारितं जातु मातमिषेण ॥ ३२ ॥ विचारे परे तत्त्वसंख्या विधाने ये
 मोहिता नाम ते संविहाय ॥ न किं ते विमूढा न बाधो भवानित्येव वासि संसारमुक्तिं प्रदावे ॥ ३३ ॥ परंतु त्वविज्ञानमाद्यैर्जनैर्ये चानुभूतं न ज्ञेयं ते
 किं ॥ निमेषाद्विमात्रं पवित्रं च रित्रं शिवाचं विकाशं श्रीरुद्रादिनाम ॥ ३४ ॥ न किं त्वं समर्थासि विभवा तुं दूरी वा सु सर्वं न तु विभक्तं ॥ विनोदा
 र्थमिव विधिमां विधायादिसर्गे किं ते दं करोषीति कामं ॥ ३५ ॥ हरिः पानकः किं त्वया सोमधोर्वा त था कै रभाडक्षितः सिंधुमधो ॥ हरः संहनः
 किं त्वया सोमकाले कथं मे भूवोर्मध्यदेशात्प जातः ॥ ३६ ॥ न ते जन्म कत्रापि दुष्टं स्वर्गं वा कुतः संभवते न कोपीह वेद ॥ किं सा शासि शक्ति
 मे कामवाणी सुतेनैः समक्षि रिती वोदितासि ॥ ३७ ॥ त्वया संयुतो हं विकर्तुं समर्थो हरिः पातितुं वै त्वया संयुतश्च ॥ हरः संपुहर्तुं त्वयैव ह सु
 क्तः क्षमानाद्य सर्वं त्वया विप्रमुक्ताः ॥ ३८ ॥ यथाहं हरिः शंकरः कित्वा न्येन जातमसंतीह नो वा भविष्यत् ॥ न मुद्यति के स्थि न वा त्यनो न
 त्रै विनोदे विवादास्य देः त्यागानां ॥ ३९ ॥ अकर्त्ता गुणरूप एवाद्यदेवो निरीहे निरुपाधिरैवाकृतश्च ॥ तथा श्रीश्वरस्ते विजीर्ण विनोदं सुसप
 श्यतीत्याकुरु वे विधिना ॥ ४० ॥ हृष्टा हृष्ट विजेदस्मिन् प्राकृतं वै स पुमान्परः ॥ नान्यः कोपि तेनोक्ति प्रमये सुविचारिता ॥ ४१ ॥ न मिथ्या विद

२०

वा कं वै कस्य नीयं कदाचन ॥ विरोधोयं ममात्यतं विनातिवरदेष्टिवे ॥ ४२ ॥ एकमेवाद्वितीयं यदुल्लेखेदावदंति वै ॥ सा किं त्वं वा यत्सोऽयं किं स देहं
 विनिवर्त्तय ॥ ४३ ॥ निःसंशयं न मे चेतः प्रभवत्यविशंकितं ॥ द्वित्वे कत्वविचारे स्मिन् विमग्नं भ्रमकं मतः ॥ ४४ ॥ स्वमुखेनाद्य सं देहं हं हं त्वमहं सि
 मामहं ॥ पुण्ययोगाद्युत्प्रेते हं संनतिस्तु यादयोः ॥ ४५ ॥ पुमानसित्वं स्त्री वासिवदविकारो मम ॥ ज्ञात्वा हं परमां शक्तिं गतोस्मि भवसागरे
 ॥ ४६ ॥ ॥ इति श्री भागवते महापुराणे तृतीय स्कंधे पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥ उवाच ॥ इति पृष्ट्वा मया देवी विनयावननेन च ॥
 कचचचनं श्रुत्वा मां भागवती हिमां ॥ १ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ सदैकत्वं न भेदोस्ति सर्वदेवमयेन योः ॥ यो सोऽहं महं या सो भेदोस्ति मति
 विप्रमातु ॥ २ ॥ आवयोरंतरं तत्त्वं यो वेदमतिमानुहिसः ॥ विमुक्तः स नृसंसारभुञ्जते नात्र संशयः ॥ ३ ॥ एकमेवाद्वितीयं वै उवाच नित्यं
 सनातनं ॥ द्वित्वाभावं पुनर्वा त्रिकाल उत्पत्त्यसंभवे ॥ ४ ॥ यथादीपात्तपोपाधेर्यो गत्सं जायते द्विधा ॥ तथैवादर्शमध्यो वा प्रतिविबतथा
 वयोः ॥ ५ ॥ प्रेदउत्पत्त्यकाले वै सगर्भं प्रभवत्यजा ॥ उष्टु हृदयविदेयं द्वै विधसति नाम्ना ॥ ६ ॥ नाहं स्त्री न पुमान्वाहं न स्त्री वं सगर्भसंभवा ॥ स
 र्गसति विभेदः त्यागकल्पितो यं धिया युतः ॥ ७ ॥ अहं बुद्धिरहं श्रीश्रद्धातिः कीर्त्तिर्मतिः सतिः ॥ श्रद्धामेवाद्यासु आश्रयान् त्यागमाक्षमा ॥ ८ ॥
 कांतिशान्तिविपासाच निदानं जराजरा ॥ विद्याविद्यासु हावां प्राशक्तिश्चाशक्तिरिव च ॥ ९ ॥ वसाम आनन्द आहं हृष्टिर्वागतानता ॥ परासु
 धाचपश्यन्ति नाशो हं विविधाश्च ॥ १० ॥ किं नाहं यश्च संसारे मदिरं किं मस्ति हि ॥ सर्वमेवाहमित्येव निभ्रयं विद्धि य प्रज ॥ ११ ॥ एते
 र्मनिस्मिन् रूपा विहीनं किं वदस्व मे ॥ तस्मादहं विधे चास्मि न सर्गं वे वितता भवं ॥ १२ ॥ नूनं सर्वं पुदेव पुनानानामधरासुहं ॥ भवामि श
 क्तिरूपेण करोमि च पराक्रम ॥ १३ ॥ ऐं ह्रीं वाह्यो तथा रोडी वाराही वै क्षवीशवा ॥ वारुणी च धर्को वैरी नारसिंही च वासवी ॥ १४ ॥ उत्पत्ते
 सु च कार्येषु देवेषु प्रविशाम्यहं ॥ करोमि सर्वं कार्यणि निमित्तं तं विधाय वै ॥ १५ ॥ जज्ञे श्रीता तथा वः होतव्राज्योतिर्दिवकर ॥ निशाना
 यं हिमाकामं प्रभवामि यथा यथा ॥ १६ ॥ मया त्वत्कं विधे नूनं त्वं दिते न क्षम भवेत् ॥ जीवं जातं च संसारे निभ्रयो यं ब्रूवेत्तथा ॥ १७ ॥

30
25
20
15
10
5
0

॥३३-१०॥

अशक्तः शं करोहं तदैवात्कि समयोक्तिः ॥ शक्तिहीनं न रंते लोक भवेति दुर्वचः ॥ १८ ॥ तद्विहीनं विदुः शिनेन व दंति जनाः किं न ॥ शक्तिहीनं य
था सर्वं प्रवदन्ति न राधम ॥ १९ ॥ अशक्तः प्रोचते लोकं नारुडः कोपिकथं न ॥ यतिन सवसितो मीतः शान्तः शत्रुवशीयतः ॥ २० ॥ तद्विदुः
रत्नं शक्तिर्यथा तं न सिसृक्षुः ॥ भविता च यदा युक्तः शक्त्या कर्त्तुं तदा त्वितं ॥ २१ ॥ तथा हरिस्तथा शत्रुस्तथैव शत्रुविभावसुः ॥ शशी
स्तथैव मत्तुष्टावरुणः मवनस्तथा ॥ २२ ॥ धरास्थिरातदा धर्तुः शक्तिः युक्ता क्षमा भवेत् ॥ परमात्मसत्तुष्टा घ्राष्टा शक्त्या धारता धरा ॥ २३
तथा शेषस्तथा कर्मो येनैव सर्वं न दिगाजाः ॥ मयुक्ता वै समर्था श्रुत्वा निकायं शिष्टं ॥ २४ ॥ मत्तुष्टिवापि सकसं संहारमि विभावसुः ॥ यवतस्तं भया
महं यदि क्षमिता चरं ॥ २५ ॥ तत्तानां चैव सर्वेषां कदापि कम सोऽव ॥ भवता भावसंदेहः कर्त्तव्यो नैव तद्वचः ॥ २६ ॥ कदाचित्प्रागभावः
स्यात्तु धं सा भाव एव वा ॥ मत्तुष्टिं देव कपाले सु घता भावो यथा तथा ॥ २७ ॥ अद्या जट्टि वीनासिक्तं गतेति विचारणे ॥ संजाता इति विज्ञेया त
स्यात्तु परमात्मा ॥ २८ ॥ शास्त्रतं क्षणिकं भूयानि त्यागित्येव कर्त्तव्यं ॥ आत्मन्यो गते चैव समजे देवि वक्षितं ॥ २९ ॥ गृहाणा समन्तं सुहं
कारुण्यं दुर्गं ॥ ततः सर्वाणि भूतानि रचयतं यथा मुखा ॥ ३० ॥ पुजंतु स्वानि विष्णो निविश्याति व स तु च ॥ स्वानि स्वानि च कार्याणि कुर्वंतु देव
भारिताः ॥ ३१ ॥ गृहाणे मां विज्ञे शक्तिं सुखं चारु हासिनी ॥ महासरस्वती नाम्ना रजोग्ना युतां वरा ॥ ३२ ॥ श्वेतां वरधरां दिवा दिवा म
रा भूषितां ॥ वरदा स न मा रुद्रा कीडा र्थं सहचारिणी ॥ ३३ ॥ एषा सहचरी नित्यं भविष्यति वरांगना ॥ भावसंस्था विभक्तिं मे मत्ता दयानमा
पुत्रिणां ॥ ३४ ॥ गच्छते मनसा सर्वं सत्यलोकं देवा भवे ॥ वीजा जट्टुर्विधं सर्वं समुत्पादय सोऽयं ॥ ३५ ॥ लिंगकोशाश्च जीवैस्तैः सहिताः क
र्त्तव्यस्तथा ॥ वरैर्नै संस्थिताः कालेना कुरु तं तथा मुखा ॥ ३६ ॥ कारु कर्मभूतवापिः कारणं सकलं जगत् ॥ संभावयद्गुणैः सर्वैः यव
च नरान्तरं ॥ ३७ ॥ माननीयस्त्वया विष्णुः पूजनीयश्च सर्वदा ॥ सत्त्वगुणप्रधानत्वादधिकः सर्वतः सदा ॥ ३८ ॥ यदा यदा हिकार्यं भवि
ष्यति दुर्लभं ॥ करिष्यति पृथिव्यां वै भवता रं तदा हरिः ॥ ३९ ॥ नीयन्मो नाव धान्यमनु धी ननु माश्चितः ॥ दानवार्ता विनाशं च करिष्य

५१

तिजना दंत ॥ ४० ॥ भवेयं ते सत्यं भू भविष्यति महावतः ॥ सत्त्वगुणप्रधानं सत्त्वमिह हरस्तथा सुखं ॥ ४१ ॥ ब्रह्मणः भविष्यति वैश्यानां नार्यैः
सदक्षिणैः ॥ यजिष्यति विधानेन सर्वैरवः सुसमाहितं ॥ ४२ ॥ मन्त्रामो आरणा सर्वं ममे सु सकले सुखा ॥ सदा त्प्राप्ता संतुष्टा भविष्यं
सुराः किं न ॥ ४३ ॥ शिवश्च माननी येनै सर्वथा येनै मो मुखा ॥ यत्तु कार्यं सु सर्वं सु पूजनीयः पुत्रानेतः ॥ ४४ ॥ तदा पुनः सुराणां वै भयं दैत्या
भविष्यति ॥ शक्त्यो मे तदा त्वं हरि नेष्यति सुविमुखा ॥ ४५ ॥ वाराही वैष्णवी गौरी नारसिंही शची शिवा ॥ एताश्चान्याश्च कार्याणि कुरु कमल
संभव ॥ ४६ ॥ नवाक्षरी मंदं मंत्रं वीजं ध्यानं युतं सदा ॥ जय सत्त्वमि कार्याणि कुरु कमल संभव ॥ ४७ ॥ ब्रह्मणः पुन मो यं वै तं नानी हिम
हामते ॥ हृदये ते सदा धार्यः सर्वं कामार्थं सिद्धये ॥ ४८ ॥ ॥ उलो वा न ॥ इत्युक्त्वा मां जगन्माता हरिं गृहं मुनिमिता ॥ विष्णो उ जगृहाणे
मां महा तृष्णीं मनोहरां ॥ ४९ ॥ सदा बक्षस्तु तस्याने भविता नात्र संशयः ॥ कीडा र्थं ते मया दत्ता शक्तिः सर्वार्थदा शिवा ॥ ५० ॥ त्वये यं ना
वर्मनं च माननी या च सर्वदा ॥ तृष्णीं नारायणा रक्षा यं योगे वा विहितं मया ॥ ५१ ॥ जीव नार्थं कृताय सा देवा मां सर्वथा मया ॥ अविरोधेन
सनतं भवितुं यं विप्रिः सदा ॥ ५२ ॥ त्वं च देवः शिवस्त्वेते देवा मरुता संभवाः ॥ मान्याः पूज्याश्च सर्वेषां भविष्यथ न संशयः ॥ ५३ ॥ ये वि
भेदं करिष्यन्ति मानवाः मरुचैतसः ॥ निरयं ते गमिष्यंति विभेदा नात्र संशयः ॥ ५४ ॥ यो हरिः स शिवः साक्षाद्यः शिवः स स्वयं हरिः ॥ ए
तयोर्भेदमातिष्ठं न रका य भवे चरः ॥ ५५ ॥ तथैव दुहिनि जेयो नात्र कार्यं विचारणा ॥ मय ते गुण मे दोस्ति श्रुत्वा विष्णो उ वीमिसे ॥ ५६ ॥
सुखः सत्त्वगुणस्तु परमात्मनि चित्तने ॥ गौणं त्वे य यो मया तं रजोगुण त मो मुखा ॥ ५७ ॥ सत्त्वगुणस्तु वि कारे पुनाना भेदे सु सर्वदा ॥ र
जोगुणस्तु भूतविहरस्तान् यामुहा ॥ ५८ ॥ दैत्यानां घातने काले त मो मुखा युतः सदा ॥ विनाशं घोरं कृपाणां कर्त्तव्यं त्वं मया कृतः ॥ ५९ ॥
गृहाणे दं महा भागवासी जं परमं मम ॥ काम राजं द्वितीयं च माया वीजं तृतीयकं ॥ ६० ॥ मंत्रो यं त्वं रमा को त म दत्तः परमार्थदः ॥ गृही
त्वा पु जयं नित्यं विहरस्तथा सुखं ॥ ६१ ॥ न ते मृत्यु मयं विज्ञो न कान्मु भवं भयं ॥ यावदयं विहारो मे भविष्यति सुनिश्चितः ॥ ६२ ॥ सह रि

॥ अहं सर्वं यदाविभक्तं राक्षसं भवन्तीति यदा न नमसितीति नाभविष्यति ॥ ६३ ॥ अहं सर्वं यदाविभक्तं राक्षसं भवन्तीति यदा न नमसितीति नाभविष्यति ॥ ६३ ॥
 कर्तव्यः शुभमिच्छता ॥ ६४ ॥ कारयित्वा यत्तुं कं वा माययुक्तो नमः ॥ विहरस्व यथा कामं चिंतयं पुरुषं यत् ॥ ६५ ॥ ॥ बुद्धिवाच ॥ इत्युः
 त्वा वासुदेवं सावित्र्या प्रकृतिः परा ॥ निर्गुणा शंकरं देवमवोच दमनं वच ॥ ६६ ॥ ॥ देवुवाच ॥ गृहाण हर शीतं मल्लं कर्त्तुं मनो
 हरं ॥ केना संकारयित्वा च विहरस्व यथा त्वत्वं ॥ ६७ ॥ सुखं त्वमो गृहास्ते सुगौणौ सत्वरजो गृहौ ॥ विहरा सुरनाशार्थं रजोगृहा त्वमो गृ
 हौ ॥ ६८ ॥ तयस्तत्तं यत्कर्त्तुं स्मरं पदमात्मनः ॥ मम सत्त्वगुणः शंभो गृहीतव्यः सदानघ ॥ ६९ ॥ सर्वथा त्रिगुणाय संसृष्टिस्तत्त्वं
 न कारकाः ॥ अभिविहीनं संसारे वस्तु नैवात्र कुत्रचित् ॥ ७० ॥ वस्तुमात्रं तु यद्दृश्यं संसारे त्रिगुणं हितम् ॥ दृश्यं च निर्गुणं तदेतन्मते
 न भविष्यति ॥ ७१ ॥ निर्गुणः परमात्मा सौ ननु दृश्यः कदाचन ॥ सगुण निर्गुणा च हं समये शंकरं नवं ॥ ७२ ॥ सदा हं कारुणं शंभो ननु
 कार्यं कदाचन ॥ सगुण कारुण्यं हे निर्गुणा पुरुषांतिके ॥ ७३ ॥ महत्त्वमहं कारो गुणः शब्दादयस्तथा ॥ कार्यं च कारुणं च सत्त्वं
 परस्परं ॥ ७४ ॥ महत्त्वं त्वहं कारं ते जाहं कारुणं शिव ॥ अहं कारं मे कार्यं त्रिगुणं तेषां प्रकृतिः ॥ ७५ ॥ महं कारुण्यं हतत्वं बुद्धिः सायत्निकी
 त्रितीया ॥ कार्यं त्वमहं त्वमहं कारो हिकारुणं ॥ ७६ ॥ तन्मात्राणि त्वहं कारुण्यं मे सदैव हि ॥ कारुणं यं च भूतानां तानि सर्वं समुद्रं वै ॥
 ७७ ॥ कर्मैडि यत्तुं चैव पंचज्ञानेडि यत्तुं च ॥ महाभूतानि यं चैव सतः षोडश एव च ॥ ७८ ॥ कार्यं च कारुणं चैव गुणं यं चैव उशात्मकं
 ॥ परमात्मा पुमानाद्यो न कार्यं न च कारुणं ॥ ७९ ॥ एवं समुद्रवः शंभो सर्वेषां मादिसंभवे ॥ संक्षेपेण मया कुरु त्वत्तत्त्वसंभवः ॥ ८० ॥
 बुजं च विमाने न कार्यार्थं मम सत्त्वं ॥ स्मरणाद्दृष्टं न तु च दसिहं विषमं चित्ते ॥ ८१ ॥ स्मरुं व्याहं सदा देवाः परमात्मा सनातनः ॥ ८२ ॥
 भयोः स्मरणादेव कार्यसिद्धिरसंशयः ॥ ८३ ॥ ॥ बुद्धिवाच ॥ इत्युक्त्वा विसर्ज्य स्मात्पुनरावृत्तिः सुखं सुताः ॥ विष्णवे धर्ममहातः

५२

॥ श्रीमहाकालीशंभो यत् ॥ ८४ ॥ महात्वरत्नं तीमं हं स्थापना न स्माद्वि सर्जिताः ॥ त्पानातरं समासाद्य संजाताः पुरुषा वयं ॥ ८५ ॥ चिंतयंतः स्वरूपं तस्य
 भावं परमादृतं ॥ विमानं तत्समासाद्य संकुरातत्र वैत्रयः ॥ ८६ ॥ नदीपौ सो न देवी सा सुधासिंधुस्तथैव च ॥ पुनर्दृष्टं विमानं वै तं नास्माभि
 र्न चान्यतः ॥ ८७ ॥ आसाद्य तस्मिन् विमाने विमाने प्राप्ता वयं पंकजसंनिधिना ॥ महार्णवे यत्र हंतो दुरत्ययो सुरारिणा तैमधुकेऽभरौ ॥ ८८ ॥
 ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे तृतीय स्कंधे षष्ठोऽध्यायः ॥ ६६ ॥ ॥ बुद्धिवाच ॥ एवं प्रभावा सा देवी मया दृष्टा यद्विष्णुना ॥
 शिवेनापि महाभाग प्राप्ता देवाः पृथक् पृथक् ॥ ११ ॥ ॥ वासुदेवाच ॥ इत्या कल्पे पितुर्वाक्यं नारदो मुनिस्ततः ॥ पप्रक्ष परमप्रीतः प्रजा
 पतिमिदं वचः ॥ १२ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ प्रमानाद्यो विनाशो निर्गुणोऽनुतिरव्ययः ॥ दृष्टं चैवानुभूतं तद्वदस्त्वयि तामह ॥ १३ ॥ त्रि
 गुणा बीजिता शक्तिर्निर्गुणा कीदृशी पितः ॥ तस्याः स्वरूपं मे ब्रूहि पुरुषस्य च यमज ॥ १४ ॥ यदर्थं न मया तं भवेत्तदीये महत्तयः ॥ दृष्टः सि
 द्धमहान्मानं तां सतागतमन्यवः ॥ १५ ॥ परमात्मानं संप्राप्य मया सोऽद्विगोचरं ॥ पुनः पुनः स्तपसी बुं कृतं न त्र प्रजापते ॥ १६ ॥ भवता स
 गुणा शक्तिर्दृष्टा तामनोरमा ॥ निर्गुणानिर्गुणं चैव कीदृशी तौ वदस्व मे ॥ १७ ॥ ॥ वासुदेवाच ॥ इति पृष्टः पितृतेन नारदेन प्रजाप
 तिः ॥ उवाच वचनं तत्त्वं स्मितपर्वं पितृतामहः ॥ १८ ॥ ॥ बुद्धिवाच ॥ निर्गुणा स्य पुनरुपनयं न भवेत्तद्विज्ञोचरं ॥ दृश्यं च न भवं यस्मादहं
 यं दृश्यं ते कथं ॥ १९ ॥ निर्गुणा इर्गमा शक्तिर्निर्गुणा भूतथा पुमान् ॥ ज्ञानगम्यस्तु योगिनां भावनीयस्तथा पुनः ॥ २० ॥ अनादिनिधनो वि
 दितदा प्रकृतिपुरुषो ॥ विश्वासेनाग्निगम्यो तो नाविश्वासेन कद्विदित ॥ २१ ॥ चैतन्यं सर्वभूतेषु यत्तद्विद्विषात्मकं ॥ तेजः सर्वत्र गं नि
 त्यं भावेषु सकृत् सुच ॥ २२ ॥ तं च तां च महाभाग व्यापकं विद्वि सर्वत्र ॥ ताभ्यां विहीनं संसारे किंचिद्वस्तु न विद्यते ॥ २३ ॥ तौ विद्वि तौ सुधा
 देहे मिथी भूतौ सदा वयौ ॥ एकं रूपं चिदात्मानौ निर्गुणौ निर्मलावुजौ ॥ २४ ॥ या शक्तिः परमात्मा सोऽसौ सा परमात्मता ॥ भेदं न न
 योः कोपि सुखं वेद नारद ॥ २५ ॥ मधीत्यसर्वं शास्त्राणि वेदांस्तं गं भूतं नारद ॥ नाजानाति तयोः सत्त्वं अंतरं विदति विना ॥ २६ ॥ अहं कारं क
 तं सर्वं विश्वावरजं गमं ॥ कथं न ददितं पुत्रं भवेत्कस्य शते रपि ॥ २७ ॥ निर्गुणं सगुणं पुत्रं भवेत्कस्य शते रपि ॥ निर्गुणं सगुणं पुत्रं क

30
25
20
15
10
5
0

30

25

20

15

10

5

॥ अ-७-॥

॥ अ-७-॥ सगुणमहाबुद्धे चेतसा संविचारय ॥ चिन्तेनाकादिना त्रिधा चक्षुःश्रवणमनसतम ॥ १५ ॥ कदुपीतं विजासति रसरूपं न
 तेषां ॥ गुणैः समावृतं चेतः कथं जानाति निर्गुणं ॥ २० ॥ अहंकारे प्रवृत्तं तद्विहितं कथं भवेत् ॥ यावन्नगुणा विहृतस्तत्तत्तदर्थं न बुद्धेः ॥
 २१ ॥ तं पश्यति तदा विज्ञेयं हंकारवर्जितं ॥ ॥ नारद उवाच ॥ स्वरूपं देवदेवेश त्रयं कणां मेति विस्तरात् ॥ २२ ॥ गुणानां यत्स्वरूपं
 स्वरूपं हंकारवर्जितं ॥ सात्त्विकं राजसं भौतं तामसं तत्रापरः ॥ २३ ॥ विभेदेन स्वरूपाणि बुद्धस्तु पुरुषोत्तम ॥ यत्तज्ज्ञात्वा प्रविशुः
 चो हं ज्ञानं तद्वदमे पुनः ॥ २४ ॥ गुणानां तत्क्षणं यद्यविततानि विभागशः ॥ ॥ ब्रह्म उवाच ॥ त्रयाणां शक्तेयस्ति स्मिता बुद्धी मितवान
 या ॥ २५ ॥ ज्ञानशक्तिः क्रियाशक्तिः इवाशक्तिस्तथापरा ॥ सात्त्विकस्य ज्ञानशक्तिः राजसस्य क्रियाशक्तिको ॥ २६ ॥ उद्यमशक्तिस्तामसस्यति
 त्तमस्य कथिता सव ॥ तेषां कार्याणि वक्ष्यामि शृणु नारद तत्त्वतः ॥ २७ ॥ तामस्य उद्यमशक्तेश्च शब्दस्य शीतसमुद्भवः ॥ रूपेण स भवेत्तं भौतं तज्ज्ञा
 त्वाणि प्रवृत्तं ते ॥ २८ ॥ शब्दे क गुणमाकाशं वायुः स्थूलगुणस्तथा ॥ स्वरूपे क गुणोऽग्निश्च जलं रसगुणस्तथा ॥ २९ ॥ एषीं गुणं गुणं ज्ञेयं
 स भूमा एतानि नारद ॥ दशैतानि भित्तिना तु उद्यमशक्तिस्तु तानि वि ॥ ३० ॥ तामसा हंकारो ज्ञेयं सर्गः सद्गुरु शक्तिः ॥ राजस्य क्रियाशक्तेश्च
 तज्ज्ञानि श्रुतं च ॥ ३१ ॥ श्रोत्रं तक्क्षेत्रसमाज्ञानं चैव चपंचम ॥ ज्ञानेन्द्रियाणि चैतानि तथैव कर्मेन्द्रियाणि च ॥ ३२ ॥ वाक्पात्रियादं पात्र
 श्रुतं तानि च पंचैव ॥ पात्रे पात्राश्च व्यानश्च समाज्ञानं वायवः ॥ ३३ ॥ पंचदश भित्तिषु वराजसः सर्ग उद्यमैः साधनानि किं ते तानि
 नि क्रियाशक्तिकृतानि च ॥ ३४ ॥ उपादानं किं ते तेषां सिद्धिं नु वृत्तिरुच्यते ॥ ज्ञानशक्तिसमायुक्ता सात्त्विका चैव समुद्भवः ॥ ३५ ॥ दिशो वायु
 श्च सूर्यश्च वरुणश्च शिवा वपि ॥ ज्ञानेन्द्रियाणि पंचानां पंचाक्षिणा तदेव ता ॥ ३६ ॥ चंद्रो ब्रह्मा तथा रुद्रः क्षेत्रज्ञश्च चतुर्थकः ॥ इत्ये
 तः करणं स्यात्तु नूनं च तद्वयस्य च ॥ ३७ ॥ चत्वार्येव तथा प्रोक्ताः किं साक्षिणा तदेव ता ॥ मम सा सहेता नि नृ नपंच दशैव तु ॥ ३८ ॥
 सात्त्विकस्य तस्यैव साधकाः प्रकीर्तिताः ॥ तथा नैव नु वृत्तिश्च स्यात्तु नपंच दशैव तु ॥ ३९ ॥ साधकसाधनसाधनादि रूपं परमात्म
 मनः ॥ शरीरे स भूमेवेदं पुरुषस्य प्रकीर्तितं ॥ ४० ॥ मम चैव शरीरं वै स त्रिमिता यमवच ॥ स्वरूपं शरीरं तथा त्रियं स्य परमात्मनः ॥

- ३६ -

५३

९०

त २

च २

४१ ॥ श्रुत्वा नारद वचनं यत्तु प्रविशुच्यते ॥ तन्मात्राणि पुरोक्तानि भूतसंस्मर्याणि वै ॥ ४२ ॥ पंचैव कृत्यतु ता नैव पंच भूतसमुद्भवः ॥ पंचैव क
 ता नैवैव भूतसंस्मर्याणि वै ॥ ४३ ॥ प्रथमं रसतन्मात्रमुपादाय मनस्यपि ॥ कृत्ये च तथैव यथा भवति तौ दक ॥ ४४ ॥ शिवा नां चैव भूतानां
 मशावकं तापं च यत्तु ॥ उदके मिथुने चोशान्कते रसमयेतया ॥ ४५ ॥ भूतविभागे च स्यैव चैतये च प्रवेक्षिते ॥ चैतन्यस्य प्रवेक्षिते
 तदाह भित्ति संशयः ॥ ४६ ॥ प्रतीचमाने ते नैव विशेषेणाभिमानतः ॥ आदिना रायणो देवो भगवानिति चोच्यते ॥ ४७ ॥ घनी भूतेषु भूतानां
 विभागे स्यैव तां गते ॥ वृद्धिं प्राप्य गुणैश्चोत्पद्यते क गुणवृद्धितः ॥ ४८ ॥ आकाशस्य गुणश्चैवः शब्द एव न चापरः ॥ शब्दस्य शोचवर्गो
 वै द्वौ गुणोपरि कीर्तितौ ॥ ४९ ॥ अग्नेः शब्दश्च स्यैव रूपमेव त्रयो गुणाः ॥ शब्दस्यैव रूपं स चैव त्रयो गुणाः ॥ ५० ॥ स्थूलशब्द
 रसा रूपं गंधश्चैव चिदी गुणाः ॥ एवमिति तयोर्गैश्च बुद्ध्यां तद्विहितं च ॥ ५१ ॥ सर्वे जीवमिति तैव बुद्ध्यां तद्विहितं च ॥ चतुराशी
 तिरुक्ष्मश्चैव प्रोक्ता वै जीवजातयः ॥ ५२ ॥ तानि स्मृतं शरीराणि भित्तिना सर्व एव हि ॥ विराडित्युच्यते बुद्ध्या तद्विहितं रूपं परात्मनः ॥ ५३ ॥ ज्ञा
 तव्यं कथितं सर्वं मया ते त्वत्ति सत्तम ॥ ५४ ॥ ॥ इति श्रीभागवतमहापुराणे तृतीयस्कंधे सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ ॥ ब्रह्म उवाच ॥ स
 र्गोऽयं कथितस्तत्तत्तत्तद्वै त्वया बुद्ध्या ॥ गुणानां रूपसंस्थां चैव त्वया ॥ १ ॥ सत्त्वो जीव्यात्मकं तैव त्वया प्रीतिसमुद्भवः ॥ प्री
 तिवृत्तं तथा सत्त्वं शौचं सुखाश्च माधुर्यं ॥ २ ॥ अनुकंपा तथा लज्जा शोभिः संतोष एव च ॥ एतैः सत्त्वप्रतीतिभिश्च जायते निश्चला सदा ॥ ३ ॥ श्रे
 तवृत्तं तथा सत्त्वं धर्मोऽति करं सदा ॥ सत्त्वोऽप्यादकं त्रितयमसं बुद्ध्या निवारक ॥ ४ ॥ सात्त्विकी राजसी चैव तामसी च तथापरा ॥ धृष्टाद
 त्रिविधा प्रोक्ता मुनिभिस्तत्त्वदशैश्चिः ॥ ५ ॥ रक्तवर्णं रजः प्रोक्तं मघी त्वात्मकं मद्रतं ॥ अर्धं त्रिंशं त्वयो यथा प्रवृत्तं तन्मिति श्रुतं ॥ ६ ॥
 पुद्गेपी तथा जोहि मत्सरः क्षुभश्चैव च ॥ उक्तं च तथानिद्रा श्रद्धा तत्र च राजसी ॥ ७ ॥ मानमदस्तथा गर्वो रजसा किं जायते ॥ प्रत्ये
 व रजस्यैव तैसं शक्तिश्चैव च ॥ ८ ॥ कथं वर्णं तमः प्रोक्तं मोहो जे च विषादकृतः ॥ आलस्यं च तथा ज्ञानं निद्रा चैव भवेत्तथा ॥ ९ ॥ विषाद

30
25
20
15
10
5

५५०॥

श्रीवक्राचार्यकौटिल्यसंरोपचचारैषममं नातिनास्ति कं परदोषावुदकीर्त्ता ॥१०॥ एते नवोत्तम श्रेते रक्षणीः सर्वधावुधैः ॥ नाम स्यात्प्रयायुजं
परतापोपपादकं ॥११॥ सत्वं कुशलितु नयं नयं रजः सदा ॥ संहर्त्तव्यं नमः कामे जने न श्रमि कृता ॥१२॥ अन्धो न्या भिभवा श्रे
ते विरुधातिपरस्परं ॥ तथा नो न्या भिभवाः सर्वे नति कंति निराश्रयाः ॥१३॥ सत्वं न केवलं कुजन रजे न तमस्तथा ॥ भित्तिना श्वसदा सर्वे ते नान्यो न्या भिभवाः स
ताः ॥१४॥ अन्धो न्या भिभवाः सर्वे विस्तरं कथयामाहं ॥ अन्धो न्या भिभवाः सर्वे विस्तरं कथयामाहं ॥१५॥ सदे हो जन कर्त्तव्यो साते मुक्तं मया वचनं
ज्ञानं तदनुभूतयत्परिज्ञानं कले सति ॥१६॥ श्रवणं दर्शनाच्चै वसं यकी भ्रम हा मते ॥ संभो मा भु भवाच्चै वपरिज्ञानं न जायते ॥१७॥ श्रुतं तीर्थं
ठिक्च श्रुतं तत्राचरा जसी ॥ निर्गतस्तत्र तीर्थे वै दृष्टं सर्वं यथा श्रुतं ॥१८॥ त्मा नस्तत्र कृतं कृतं दत्तं दानं च राजसं ॥ स्थितस्तत्र कियत्कालं
जोगुण समावृतः ॥१९॥ रागद्वेषाच्च निर्मुक्तः कामक्रोधसमावृतः ॥ पुनरेव गृहं प्राप्नो यथा कर्त्तव्यं ध्यायितः ॥२०॥ श्रुतं च नानुभूतं वै ते न
तीर्थं न चोत्तम ॥ न प्राप्नो च फलं यस्माद श्रुतं विद्धि नारद ॥२१॥ निः पापत्वं फलं विद्धि तीर्थं स्थ मुनि सत्तम ॥ कवे फलं यथा लोके निष्पन्नं त
स्य भक्षणं ॥२२॥ पापं देहि विकाराय कामक्रोधादयः परे ॥ लोभो मोहस्तथा तद्द्वेषो रागस्तथा मदः ॥२३॥ असर्वे यी क्षमा शान्तिः यथा
येता नि नारद ॥ न निर्गता नि देहांतु तावत्याय युतो नरः ॥२४॥ कते तीर्थं यदैता नि न देहांति निर्गता नि चेत् ॥ निः फलं श्रम एवैकः कर्त्तव्यः
स्य यथा तथा ॥२५॥ अमेण पीडितं सीरं कृत्वा भूमिः सुदुर्घता ॥ उज्ज्वली जंम हर्षं च हितावर्त्ति हृदा हृता ॥२६॥ अहो रात्रं परिनिक्षिप्य
क्षणार्थं सकामुकः ॥ काले सुपुल्लहे मते वन व्याघ्रा वृत्ते च द्री ॥२७॥ भक्तिं शरत्तैः सर्वे निराश्रव कृतः पुनः ॥ तद्वती र्थं श्रमः पुत्र क
दो न फलमुदः ॥२८॥ सत्वं समुत्कटं जातं पुष्टं शक्तं दरीनात् ॥ विसृज्यं तत्फलं जातं मया पाथे वि नारद ॥२९॥ यस्य ह्यभि नवतो
वत इजस्तमसी उमे ॥ रजः समुत्करं जातं पुष्टं लोभयोगतः ॥३०॥ तस्य भाभिभवतो वत मसत्वे यजे तथा ॥ तमस्तथोत्कटं भस्वापु
ष्टं मोहयोगतः ॥३१॥ तस्य त्वरजसी लोभे संगम्या भिभवत्यपि ॥ विसरं कथयामाह यथा भिभवतीति वै ॥३२॥ यदा सत्वं पुष्टं वैम
तिर्धमे स्थिता तदा ॥ न चिंतयतु साधुं नरजस्तम समुत्तमं ॥३३॥ अर्थं सत्वं समुत्तमं गृह्णाति च न चान्यथा ॥ अजाया स दत्तं चार्थं धर्मीकं

५४

११

तं च श्रुति ॥३४॥ सातिके ये वज्रो धर्मा वै कुरुते सीदा ॥ रागद्वेषे पुन मोक्षार्थी नाम सेष पुनः कृता ॥३५॥ एवं जितारजः पूर्वतत श्रुत मसोजयः
चेत्सत्वं केवलं पुन तदा भवति निर्मलं ॥३६॥ यदा रजः पुष्टं वै त्वेका धर्मा नना तनात् ॥ अन्यथा कुरुते धर्मान श्रद्धा प्राप्ता राजसी ॥३७॥ रा
जसा दर्धं संवेदित्वा भाभोगस्त राजसः ॥ सत्वं विनिर्गते तेन तमसश्चापि निगुहः ॥३८॥ यदा तमो विवृष्टं स्यादुत्कटं संवभूतं हं ॥ तद्विमे
न विष्णो लोभमिहा कृतं ध्यायित ॥३९॥ श्रद्धां च तामसी प्राप्य करोति च धनान्तरां ॥ ओहं सर्वत्र कुरुते न शान्तिमधिगच्छति ॥४०॥ जितो स
त्वं रजो वै को धनो दुर्मतिः शठः ॥ वर्त्तते कामचारः स भावे पु विन येष्टव ॥४१॥ एकं सत्वं न भवति रजश्चै कं तमस्तथा ॥ सदैव सिद्धवर्त्त
ते गुण मिधुन धर्मिणः ॥४२॥ रजो विना न सत्वं स्याद जं सत्वं विना कचिर ॥ तमो विना न तत्र मेव वर्त्तते पुष्टं धर्म ॥४३॥ तमस्तथा विहीनं
तु केवलं न कदाचन ॥ सर्वे मिधुन धर्मिणो गुणाः कार्यतरे वृत्ते ॥४४॥ अन्धो न्या संक्षिताः सर्वे ति कंति न विमोजिताः ॥ अन्धो न्या जन का श्रे
वयतः प्रसव धर्मिणः ॥४५॥ सत्वं कदाचि श्रुतं समसी जनयत्युतः ॥ कदाचि श्रुतः सत्वं तमसी जनयत्यपि ॥४६॥ कदाचि श्रुतमः सत्वं
जसी जनयत्युतः ॥ जनयंते वते न्यो न्यं मृत्वि उभयं च यथा ॥४७॥ बुद्धिस्तोते गुणः कामं वो धयंति परस्परं ॥ देवदत्तं विष्णु मित्रयुजं
दत्ता दयो यथा ॥४८॥ यथा लीपु र्वश्रेष्ठ मिधुनै च परस्परं ॥ तथा गुणाः समा योति लीपुं भावं परस्परं ॥४९॥ रजो मिधुने सत्वं सत्वं स्यामि
धुने रजः ॥ उभे ते सत्वं रजसी तमसो मिधुने विदुः ॥५०॥ ॥ नारद उवाच ॥ इत्येतत्कथितं पित्रा गुण रूपमनुत्तमं ॥ श्रुत्वा येन तत्सपत्नो
हं तम एव ध्यायितमहं ॥५१॥ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे तृतीय स्कंधेः कथो ध्यायः ॥ ॥ नारद उवाच ॥ श्रुत्वा नो न क्षणं तात भ
वता कथितं किं न ॥ न तु मोक्षि पिव निष्ठं तं नृणां पुष्टं तं रसे ॥५२॥ गुणा नो सुपरि ज्ञानं यथा वदन् वरुण ॥ य कुत्वा परमां शान्तिमधिग
च्छामि चेत्तसि ॥५३॥ ॥ यास उवाच ॥ इति पृष्टं तत्पुत्रेण नारदेन महत्तमेना ॥ उक्तं च जगत्कर्त्तारं गुण समुत्तमः ॥५४॥ उवाच ॥ ॥
श्रुत्वा नारद वक्ष्यामि गुणा नो परि वरुण ॥ सम्यक् न हं वि जानामि यथा मतिव दामि ते ॥५५॥ सत्वं निः केवलं नैव कदापि यरि स्यते ॥ मि
श्रं भावो न ते पां वै मिश्रत्वं प्रतिभाति वै ॥५६॥ यथा कानि द्वारा जरी सर्वं भ्रष्टा भ्रष्टिता ॥ हावभाव उता कामं नैव प्रीतिकरी भवेत् ॥५७॥ मा

नमिजोस्तथासैव बंधुवर्गस्य प्रीतिदा ॥ ७ ॥ एवं मोहं सयती न जनयत्यपि सैव हा ॥ ८ ॥ एवं सत्तेन तेनैव स्त्रीत्वमापादितेन च ॥ ९ ॥ रजसत्तमसंश्रितं
 जनिता येतिर कथा ॥ १० ॥ रजसा स्त्री कृतेनैव तमसा च तथा पुनः ॥ ११ ॥ अथो न्यस्य स मा योगा दयथा पुनिति जातिवै ॥ १२ ॥ भवत्या नास्व भावि पुन
 वै जातं तस्य सा सति विपरीतानि योगा नानि कथयितु ॥ १३ ॥ यथा रूपवती नारी यो वने न वि स्थिता ॥ स जामा धुर्य सु कान् च तथा दिनय सु सुता ॥ १४ ॥
 कामशास्त्र विधि सौ च धर्मशास्त्रे वि सं मता ॥ भर्तुः प्रीति करी भयः सयती नो च उः रयदा ॥ १५ ॥ यो ह उः स्वस्व भाव स्या स त्वस्व सु यत्ते जने ॥ १६ ॥
 त्वं वि कुर्वीत म म्मा भावं वि भाति वै ॥ १७ ॥ यथा च भ्रात्रियः श्वरो स क पुं ध धरः सु भ ॥ स नैवो यो हित श्रेय नि सुं वी रां श्व शास्त्र वा ॥ १८ ॥
 तेन शास्त्री स्व भाव स्या रजो ह्मा वि भाति वै ॥ १९ ॥ यो रै रूप दु ता तो च सा धर्मा सु ख दा भवेत् ॥ २० ॥ ५ ॥ रय म्मा य द स्य नो सैव से ना त था गुणाः ॥
 विपरीत प्रतीति वै जनयंति स्व भावत ॥ २१ ॥ यथा च उर्दि नं जातं म हा मे घ घ ना कृतं ॥ वि घ्न त्त नि त सं सु कृ ति मि रे ण व मुं णि तो ॥ २२ ॥
 सिंच त भूमिं प्रवृ ष्ठं नै न मो रूपं मु दा हृतं ॥ य दे त क र्म का णां वै त दे वा नी व दु र्दि तं ॥ २३ ॥ बी जो प स्कर यु क्ता नो सु ख दं प्र भ वं तु न ॥
 अ उ छ न्न गृ हा ण वै दु र्भ गा नो वि शो ष तः ॥ २४ ॥ ए ण का ष्ट गृ ही ती णां दुः ख दं च ह मे धि नां ॥ ओ धि त भ र्त्त का णां वै मो ह दं प्र भ वं तु
 वि ॥ २५ ॥ स्व भाव स्या गु णाः सर्वे वि परी ता वि भां ति वै ॥ स भ णा नि पु न त्ति कां भ ण पु त्र वृ षी म्हा ॥ २६ ॥ स पु पु का श कं स तं नि र्मि तं
 विश दं स दा ॥ प दां गा नि सु पु नो र्धं वि श द नीं डि य नि च ॥ २७ ॥ निर्मि ते च त था चि तो गृ ह्मा ति वि ष या मि जा न ॥ त दा स तं श री रे वै म
 तं च स मु त्त द ॥ २८ ॥ जं भा स्तं भ क म त्प र्धं व स चै व र नः पु नः ॥ य दा त दु र्द टं जा तं दे हे य स्य च क स्य चि त ॥ २९ ॥ क र्मि म्मा ग य ते
 क र्त्तुं गं तुं ग मां त रं त था ॥ च ल चि त श्व स्ये त्प र्धं वि वा दे नो य त त था ॥ ३० ॥ गृ ह्म र्भ र ण कं का मं त मो भु व ति त था ॥ य दा ना नि गु
 रू णा मु पु न वं त्या वृ ता नि च ॥ ३१ ॥ इं डि या म नः श्र न्यं नि डा तु म ति रं छ ति ॥ गु णा नो स क्ष मां नो वै वि ने या नी हु ना र द ॥ ३२ ॥ ॥
 न रे द उ वा च ॥ वि नि र्म त क्ष णाः ओ का गु णा ल यः पि ता म ह ॥ क र्म मे क र्त्त रं स त्ति का र्म क र्त्त रं वि भा त्त ॥ ३३ ॥ प र स्य रं वि ह र्मा हि वि मि त्ताः श त्र वः
 किं ॥ इ क र्म स्याः क र्म का र्थं क र्त्त रं ति व द त्व मे ॥ ३४ ॥ ॥ इति भा च ॥ भ ण पु न्प्र व क्ष्या मि गु णा त्ते दी प क र्म यः ॥ ३५ ॥ य दी प स्य य था का र्थं करो त्प र्धं पु

यय

दर्शनं ॥ ३६ ॥ वृत्ति सै तं त था चि त्वा वि रु द्धा वि प र स्य रं ॥ वि ह र्त्त नै था नै त म्मा नि ना स ह सं ग तं ॥ ३७ ॥ तै स व र्त्ति वि रो धी च पा व को पि प र स्य रं ॥ ३८ ॥ प
 र्था नं उ कृ र्त्त वि पु का श तं ॥ ३९ ॥ त था स त्ता द यः का र्थं पु रू ष र्धं स ह स्ति ताः ॥ वि रु द्धा अ पि क र्त्त रं ति त्र य स्ते मि लि ता कि ल ॥ ४० ॥ ॥ नार द
 उ वा च ॥ ए वं प्र कृ ति जो षो का गु णाः स त्प व ती स्य त ॥ वि ष म्मा का र णं तै वै म या र्थं य था श्रु तं ॥ ४१ ॥ ॥ वा स ड वा च ॥ इ तु कं ना र दे ना ध म
 म स र्वे स वि स्त रं ॥ गु णा नो स क्ष मां सर्वे का र्थं चै व वि भा ग्नाः ॥ ४२ ॥ भो रा ध्या प र मा ध्या नि र्म य स र्वे नि दं त ॥ स गु णा नि गु णा नै व का र्थ मे
 दे स दे व हि ॥ ४३ ॥ अ क र्म पु रू षः य र्त्तो नि री हः प र म म्मा यः ॥ करो त्प र्धं म हा मा या वि श्वं स द त्ता म्मा कं ॥ ४४ ॥ वि मा वि ष त्ता थो रु डः स्य
 श्रुं ड श नी य ति ॥ अ भि नो व स व ल्प यो कु वे रो या द सो य ति ॥ ४५ ॥ वं हि र्की पु स्त था पू षा से ना ती भ वि ना य कः ॥ स र्वे श क्तिः पु ताः शी लोः क
 र्त्तुं का र्थि ति त्वा नि च ॥ ४६ ॥ भ न्म था ते य श का वै य शं दि तु म बी श्व राः ॥ सै वै श्व का र णं ए ज र ज ग तः य र्मे श्व री ॥ ४७ ॥ स मा रा व य तो भ
 य क र्त्त य स न रा धि य ॥ स ज नं प र मा श क्ता त्प र्धं वि भा न तः ॥ ४८ ॥ म हा ल क्ष्मी म हा का ती त था म हा स र स्त तो ॥ इी श्व री स र्वे भ र्ता नो स
 र्व का र ण का र णां ॥ ४९ ॥ स र्व का मा र्थ दां शां तो सु ख से वां द या नि तो ॥ न मो ज्ञा र ण मा ज्ञे ण वं छि ता र्थ फि ल पु दा ॥ ५० ॥ इ वै रा र धि ता र्थ वं छि
 वि धु म ह श्व रे ॥ मो क्ष का मे श्व वि वि धै स्ता य सै र्वि जि ता म्मा जिः ॥ ५१ ॥ अ त्थ य म पि य न्मा म पु म जे ना पि भा वि ते ॥ द दा ति वां छि ता न थी र
 इ त्थ भा न पि सु र्व था ॥ ५२ ॥ ए ते भ या र ति ते न द द्वा म्मा द्वा दि कं व ते ॥ विं ड ही न म पी तु कं वां छि तं पु द दा ति वै ॥ ५३ ॥ त त्र स त्पु त र्थि व
 द्वा तं न प म त म ॥ पु न्प्र मे व चा म्मा कं मु नी नो भा वि ता त्म नां ॥ ५४ ॥ वा स ण नां स मा जे षु त स्या दा ह र णं वृ षे ॥ क थ मा नं मे या ए ज र श्रु तं
 स र्व स वि स्त र ॥ ५५ ॥ अ न भ रो म हा म्मा र्थो ना म्मा स त्पु तो हि जः ॥ भु वा भ क रं को त मु ख्ता त स मु द्वा र्थं स यं न नः ॥ ५६ ॥ विं ड ही नं पु स मे
 न जा ते सो वि दु धो न मः ॥ ए का रो ज्ञा र णा दे व तु षा न ग व ती त दा ॥ ५७ ॥ च का र क वि रा जं तं द या डी य र मे श्व री ॥ त्रै लो को वि षु त म्मा ती त्वा
 वि स त्पु त र्थि ज ॥ ५८ ॥ अ ना र धा म हा को ती श्रु का डी भां म ह श्व री ॥ अ न त्वा न प णा इ त पु व वी मि पु नः पु नः ॥ ५९ ॥ य ते क र्म म हा रा ज
 वि धि ते क थ या म्मा ह ॥ ६० ॥ ॥ इति श्री भा ग व ते म हा पु रा णे तृ ती य स्कं धे न व मो ध्या यः ॥ ६१ ॥ ॥ जन मे ज य उ वा च ॥ को सो स त्प

१२

रमंगमहात्मने॥ १॥ गतं कुतः वचनं न तस्य गमि न स्य महात्मनः॥ श्रायात्मीतो देव दत्तस्तु वाचातिदुःखितः॥ २॥ कथं कथं विविधं वृथा मयि निरागसि॥ अत्रो
धना हि कुत्र नो भवति सुखं सदा॥ ३॥ स्वल्पे राधे विधे इ कथं शक्तस्तथा हं॥ अत्रो हं सुत प्रकृत्युनत्ताय युनः कृतः॥ ४॥ नृत्तुत्रादुत्तुत्तं वरदे वि
दे विदुः॥ तथैषा लोका मूर्खः सर्वे कानि शरद हि॥ ५॥ अत्रुवच्छब्दं वनयो ग्यः सर्व कर्मसु॥ किं करोमि हि कुत्रेण मूर्खे न हि जसमम॥ ६॥ यथा
अ इत्तथा मूर्खे वास्तवो नात्र संशयः॥ न यजोर्हो न दानोर्हो मि श्रं सर्व कर्मसु॥ ७॥ देशे नैव ममान् श्रुत्वा लोके दवर्जितः॥ रात्ता मृदु स मो जे यो न यो
ज्यः सर्व कर्मसु॥ ८॥ कर्त्तव्यं कर्त्तुं हि जः कर्त्तव्यं वास्तवो वेदवर्जितः॥ करदः मृदु वच्चैव मंतयः सर्व भू भुजा॥ ९॥ नासने विरक्तार्थे सुदेव कार्ये सुवा
लाः॥ मूर्खः सम्यक् श्रुत्वा कार्यं स्य फलमिच्छता॥ १०॥ विना विवेकं कर्त्तव्यं श्राद्धं कुशवते न वै॥ न तु मूर्खे न विवेका श्राद्धं कार्यं कदाचन॥ ११॥ आ हा
रादधिकं चान्नं न दातव्यमयं डिने॥ दातानरकं मया प्रीति गृहीता तु विप्रैः प्रतः॥ १२॥ धिक् राग्यंतस्य रा नो वै यस्य देशेः बुधा जना॥ यज्यं नैवा मृग्या म
र्खं दानमानादिकं रयि॥ १३॥ सुमूर्खं स च विप्रस्य यस्या न्मुदरे गते॥ यज्यं नैव नरके घोरे सर्वे वै तस्य पूर्वजाः॥ १४॥ आसनेषु जने दाने यत्र भेदो
न चाख्ये॥ मूर्खे पंडिते शोर्मभ्यो सत्या न्यो विविधे न वै॥ १५॥ मूर्खे यत्र सुगर्विषा दानपातपरिग्रहैः॥ तस्मिन् देशे न वक्ता यं पंडिते न कथंचन॥
१६॥ असता सुयकारा य इर्जनां विभक्तयः॥ यिषु मर्दः फला घोषिका के रेवो यभ्युज्यते॥ १७॥ भुक्ता नं वेदविधिं वेदाभ्यां स करोति वै॥ सर्वजाः
सत्यं कीर्त्तयन्ते सुदिताः विना॥ १८॥ गोमित्रातः किमु क्वचित्त्वा वेदविदुः तम॥ संसारे मूर्खे पुत्रं च प्ररुणादधिगर्हितं॥ १९॥ कथां कुरु महाभाग श्राव्य सानु
ग्रहं प्रति॥ दीनो धरणा शो सियता मिते वपादयोः॥ २०॥ ॥ लोमशा उवाच॥ इत्युक्त्वा देव दत्तस्तु पतितस्तस्य पादयोः॥ क्लृप्तं नदीनमनात्थर्थं कथं साः सा
लोचनः॥ २१॥ गोमित्रस्तस्य दयोत्यत्रा दृष्टं तं दीनचेतसं॥ स्वरा कोपा महांतो वै पापिष्यः कस्य को यनाः॥ २२॥ जलं स्वभावनः शीतं पावकातययोगते॥ उ
भं भवति तदीयं विप्रैः शिशिरं भवेत्॥ २३॥ दयावान् गोमित्रस्तथा देव दत्तं सुदुःखितं॥ मूर्खे न तासतस्ते वै विद्वानपि प्रविशति॥ २४॥ इति दत्तवः
सो धमुदितो भवति जर्षभः॥ इह स माय विज्ञाने विमलं जयथा विधि॥ २५॥ काले स किं तात स्य भार्यरूपवती सती॥ गर्भं दधारका सिसारोहिणी रोहि
णी समा॥ २६॥ गर्भाधानादिकं कर्म च कारविधिं विद्वजः॥ यं स वेद विधाने संयोगं करुणा कृतं॥ २७॥ सीमं तोत्रयने नैव कृत्वा वेद विधानेनः॥ देवो दाना
नि मुदितो मत्तैः स फलान्तां॥ २८॥ ॥ अत्रैव भुवे उग्रं रोहिणी रोहिणी युते॥ दिने तस्मै भुवे तथै जात कर्म चकार मः॥ २९॥ चरुं दर्शनं कं कतानामक

30
25
20
15
10
5
0

॥ भा. ०. २० ॥

मन्त्रकारना। इतथ्यति पुत्रस्य कृतं नाम पुराविदा। यथा। सुता कमेतथा बर्षे भुभिजे भुभकासरे। तस्योपनयनं कर्म च कारविधिविधिता। यथाविदमभा
यगमास पुरुषवे बुतेति। नी चारतथोतथाः संस्थितो मृगधनदा। ॥ ५॥ वक्रधावाटितः धिजात दधारमति शठः। मृदवति हनेत्यर्थभुगो च
चयितात का। ॥ ५॥ एवं कुरु सदाभा सं जातो दशवर्षिकः। न विवे दक्षिजः कर्तुं संभ्राव धन कर्षिभिः। ॥ ६०॥ मर्क भूदिति जे के सु गतावाप्ति
वितरः। अहरो सुच सर्वे सुतायसे वि तरे सुच। ॥ ६१॥ जहास लो कस्तं विप्रु यत्र तत्र गतं वने। पिता मा तानि न दधमरेति प्रतिभस्यत। ॥ ६२॥ निदि
तो जनेः कामे वि तया मधर्वा धवै। वैराग्य मगमहि जे जगमवत मयसो। ॥ ६३॥ अंधे चर सथायं शुनं मृखं स्तवरः सुतः। दृष्टुं को सौ यित
आ वै विवे शका नने प्रति। ॥ ६४॥ गंगा ती रे भुभे स्थाने क नौ रज मनु ते मं। वन्या वति न सं क स्यात्तत्तत्र समाहितः। ॥ ६५॥ नियमं च यरं कृता
नासत्यं पुत्रुवी म्। स्थित स्तत्राभिरण्ये बुल च र्युतो हि सः। ॥ ६६॥ ॥ इति श्री भागवते महा पुराणे तृतीये स्कन्धे देवी माहात्म्ये दशमोऽध्या
यः ॥ १०॥ ॥ सोमदा उवाच ॥ न वेदाभ्यायनं किंचिज्जातं न जपं स्या। ध्यानं न देवतानं न नैवाराधनं तथा। ॥ १॥ नासने वेद विदो सोऽप्ययमं
तथा पुनः। पुन्या हारं तु नो वेद भूतं शुद्धिं च कारता। ॥ २॥ न मंत्रं कील कं जायं गायत्री न विवेद सः। शौच स्नान विधिं चैव न ध्या न मन कं पुनः। ॥ ३॥ प्राणानि
हो वं नो वेद वसिदानं न चातिथिं। संध्या समिधो मां श्रान विवेद तथा मुनिः। ॥ ४॥ लोकोत्थात हाथा यय किंचिदतथा वनं। स्नानं च भूत वनं जगं
यमं च वज्रितः। ॥ ५॥ फलानां दाय वन्या निमग्ना नैः नित्यं दृष्टया। भक्ष्या भक्ष्य परिज्ञानं न जातं ति शवसाथा। ॥ ६॥ सत्यं वृत्ते स्थित स्तत्र नावृत्ते
वदते पुनः। जनेः सत्यं यनाम कृतं त स्य हि जस्य वै। ॥ ७॥ नाहितं कस्यचि कुर्यान्न तथा पिहितं कश्चि न। सुखं स्वयित्ति नैव निर्मयं श्रितं यं
निति। ॥ ८॥ कदा मे मरणं भावि दुःख जीवामि कानने। जीवितं धि कस्य सुखं स्य त रसा मरणं भवं। ॥ ९॥ दैवे नाहं कृतौ मूर्खो ना न्यो जकारा मम।
द्याप्य चैवो ते मं जन्म रथा जातं ममा धना। ॥ १०॥ कथा वंथा सूर्या न्य यथा वा नित्य लो डमः। अदुश्च यो हा धेनु श्रेते धा निः फलः कृतः। ॥ ११॥ किंचि न
दाम्य हं देवं ते न कर्म मे दृशं। न दत्तं पुस्त कं कृता वा हाण्य म हात्मने। ॥ १२॥ न च विद्या मया दया क्व ज न्म नि निर्मला। ति नाहं क स्यो जे न शो मि नः
हि जाधमः। ॥ १३॥ न च ती र्थे तु पूजितं सेविता न च साधवः। द्विजा म् सुकृते नाहं जातो मि निर्जने किल। ॥ १४॥ वर्जिते मुनि पुत्रा भवे दशास्त्रा ध्या रणाः
अहं सुमुटः सं जातो देवयो गे के न चित्। ॥ १५॥ न जानामि तपस्तपु किं करोमि सुता धनं। शिष्या यं मे ज सं क स्या न मे प्रायं भु भो किल। ॥ १६॥ दिवमेव

म ३

या ३

५७

जयन्त ३

परं मे धि को रूषमनर्थकं। दृष्टाश्च म कृतं कार्यं देवा ज वति सर्वथा। ॥ १७॥ बुद्ध्या विष्णुश्च रुद्रश्च शक्राः कित देवताः। कातस्य वशगाः सुर्वे कानि हि
दुरतिक्रमः। ॥ १८॥ एवं विधानेन कील कर्षिभिः हर्षितं हि जः। स्थित स्तत्राभु मे ती रे जा रुयाः पावने स्थले। ॥ १९॥ विरक्तः सत्सं जातः स्थित स्तत्राभु मे विजः।
कालाति का ह नं शां तं कार विजने वने। ॥ २०॥ एवं स्थितः सत्सु वने विमलो दके वै व क्रीणा तत्र न वपं च गता नि कामं। नाराधनं च नै विवे द मंत्रं कानति
वाहन ममी कृत वा न्य ते वै। ॥ २१॥ जा नानि तस्य वि तते वृत्त मे व लो कः सत्यं वदत्य पि मु निः किल नाम जातं। जाते ति की र्भिः सकृते सु कामं सत्य वृत्तो य
मनि शं न मृषा भि ना सी। ॥ २२॥ तत्रै क दानि मृगया रममाण एव त्प्राप्ति या दनि शो धत चो य वाण। क्री ड च ने ति वि पु ले य न तु ल्य देहः कुर क
ति हिन न कर्मणि चाति देवः। ॥ २३॥ तेनाति कृते न शरेण विद्धः। कातः किरा ते त धनु र्दरेण। यत्ना यमानो न य विहृतः सत्सु वनेः सपी उ विद्धो जगा
म। ॥ २४॥ विद्धं यमानो रुधिरा उ देहो यदा जगमा भु म मं ड सं वै को स क कानि व दया उ जा वि। प्राप्नो मुनि सां प्रसमी ल्य दी त। ॥ २५॥ भु यो वृत्तं रुधिरा
उ देहं दृष्टा मुनिः भू क र मा भू वि ष्णुं। दया प्रि धि शां दं ति कं य मानः सारस्वतो वै ज म पो ज्ज कार। ॥ २६॥ अज्ञात एव च त्रधा भूतं च देवा मुदे वै स
सुया गतं च। न जात वा नी ज म सो वि म् रो म म् अ शो के स मु नि र्म हा त्मा। ॥ २७॥ को लः प्रवि स्या म् म मं ड सं त स्थितो नि कुं जे पु वि ली य गृहे। अग्रा म्
पार्श्वे दृ ट वर्जिते चै व वे य मानः शरपी डित तात। ॥ २८॥ ततः क्षणा दा करणं न कृ ष्णं चायं दधानो तिक ताल देहः। प्रा प्र स दं ते प द म् म् स मा लो नि
द्या द राजः किल का त एव। ॥ २९॥ दृ ष्टा मु नि त त्र स्थितं म हा तं स न्य बु तं नाम पु सि ष्णु मेव। पु रा म् य पा धः पु मु र्वे स्थितो सो य पु ष्णु को लः कं ग तो हि
जि श। ॥ ३०॥ जा नानि ते हं सु बु तं पु सि ष्णु तेना ध ए मे म वा रा वि ष्णुः। सु धा र्दितं मे सकृ तं उ दुं व वि भर्तुं कामः किल आ गतो स्मि। ॥ ३१॥ वृ षि र्म
सि षा वि हि ता वि धा त्रा ना न्या मि वि ष्णुं उ न्न रं बु वी मि। भ र्त्तु मे वे हं कु दु व मं ज मा के मा यु पा ये न भु भु भे न। ॥ ३२॥ सत्यं वृत्तं सत्यं सत्यं वृत्तो सि ष्णु
भा त रं बी ष्य स यो य व री का सो गतः भू क र वा रा वि ष्णुः दृ ष्टा म् य हं वा ड व बु हि त री। ॥ ३३॥ तेने ति दृ ष्णुः म मु नि र्म हा त्मा वि त र्क म मा पु व र्च व का
मं। बु वी मि किं मे शु बु तं वि भ र्त्तु मे न दृ ष्ट इत्यु च्छ रि ते न किं वै। ॥ ३४॥ गती त्र की तः शर वि ष्णु देहः क धं बु वी म् य म् म् स मा लो नि। दृ ष्टा दि ती ये परि
ए च्छ ते ज दृ ष्टा ह नि ष्या म पि भू क रं वै। ॥ ३५॥ सत्यं न सत्यं सत्यं यत्र हि सा द्या नि तं चा न्न मेव सत्यं। हितं न राणां भवती हये नं त देव सत्यं हितं

30
25
20
15
10
5
0

देवा. १०॥

यावत्तु यथा हि तं कथं वा यद्वयोरपि स्थितं तद्वयं न मया मया बसः ॥ विचारयन्वा इत धर्मसंकेतं न द्वापवत्तु वचनं यदा सो ॥ १० ॥ बाला हतं वीर्य
दया विनित को सुदंते समुदाहृतं न यत् ॥ तितुसन्नति वीजेन देवी विमोदरापां उदको नृतसे ॥ ११ ॥ वीजो आरणा त्रेण विद्या प्रसुरित विना ॥ वा
स्मिकी श्रय धाव वीत था सो त्रजव कविः ॥ १२ ॥ तमुवाच द्विजो व्यासः समुत्तमं धनुर्दरं ॥ सत्य काम तदुधमी आशोक मे कंद यापरः ॥ १३ ॥ यावत्तु
तिनला जनेना जने सानय यति ॥ अहो वाधस कार्पणी किं कृच्छसि युनः पुनः ॥ १४ ॥ इत्युक्तं तित दानेन गतो सो व भुहा पुनः ॥ तिराशः भूकरेन
स्मिन्नुत्पावत्य निजानये ॥ १५ ॥ बाला हतं क विजितः पुनैतसु वापरः ॥ प्रसिद्धः सर्वलोके सुनासा सत्यत पाद्विजः ॥ १६ ॥ सारस्वतेन तो वीजं ज
जाय विधि पूर्वकं ॥ पंडित आति विद्या तो द्विजो सीधरणी जने ॥ १७ ॥ पुनियव स गायंति बाला हतः यद्यसः सदा ॥ आस्थानं जति विनीतं सव
तिमुनयः कित ॥ १८ ॥ तं तु ता सदनं तस्य समागम्य मदाश्रमे ॥ येन त्यक्तः पुरा तेन न गृहं नीतीति मानतः ॥ १९ ॥ तस्या दोज कदा से वा यजनी
याच भक्तिः ॥ आदिशक्तिः वरा देवी जगतां कारां हिता ॥ २० ॥ तस्या मम महाराज कृतं विधानतः ॥ सर्व काम पुद तित्यं मुनिभिः कथितं पु
रा ॥ २१ ॥ सत्ता संपूजिता भक्त्या ध्याता यो च रितस्तुता ॥ ददाति वांछितानर्थं कामदा तेन कीर्त्यते ॥ २२ ॥ अनुमानमिदं राजे कर्तव्यं सर्व भूतुभिः ॥
दृष्टारो मृता न्दीना न भूयिता जिघांसा न शक्यता ॥ २३ ॥ जना नार्त्तं स धाम्नी यीति ना चैरभिः सदा ॥ दाता नाजा करान् भुजा नि कृत्या निहृतां तथा ॥
॥ २४ ॥ अतः सान्ध्या जने भोगे सदा र्त्तं जिते दुःखा न ॥ त आभिकान शक्तां श्व सदा विपरिणीताना ॥ २५ ॥ न आनि भव संय जा मुत्र मोत्र विवर्तता
॥ यदुदेहा त्वा संभोगे संपुता वेद वाहिनः ॥ २६ ॥ राजसूयं पुता न भूरा व श्री कृत्य जना न भ ॥ खजे र विभुतां श्व सवैत कृत्य लक्षिताना ॥ २७ ॥
॥ यतिरेका न्यथा भ्यां च चित्तित वा विवर्तते ॥ अभिर्नय जिता देवी स वीर्य फल दायिका ॥ २८ ॥ समा राभिता च तया पुनिरितिः सदा विका ॥ यतो
मी सुखिनः सर्वे सारै स्मि क संशयः ॥ २९ ॥ ॥ या स उवाच ॥ इति राजर्षे तं तत्र मया मुनि समाश्रमे ॥ लोमसस्य मुखे का पं देवी माहात्म्य
मुत्तमं ॥ ३० ॥ इति सवित्रा राजे उ कर्त्तव्यं च सदा चर्त्त ॥ भक्त्या परमया देयाः प्रीत्या स पूरुष र्भ ॥ ३१ ॥ ॥ इति श्री भागवत महापुरा
णे देवी माहात्म्ये तृतीय स्कंधे र का दशो ध्यायः ॥ ११ ॥ ॥ राजे वाच ॥ वद यत्र विधिं स मय दद्यात्तस्याः समंततः ॥ धुनो करो म हस्य

५८

भित्तयथा कतिरतं दितः ॥ १ ॥ पूजा विधिं च मंत्रां श्रुत्वा मया मर्म श्रयं ॥ बाला हतः कति संज्ञा दक्षिणा ज्ञान था पुनः ॥ २ ॥ ॥ या स उवाच ॥ अष्टा राज युवका
मिदेवा यज्ञं विधानतः ॥ त्रिविधं तु सदा ज्ञेयं विधि दृष्टेन कर्मणा ॥ ३ ॥ सात्त्विकं राजसं चैव तामसं च तथापरं ॥ मुनीनां सात्त्विकं श्रोतं न द्या ला राज संस्मृतं ॥
४ ॥ तामसं राक्षसा नां वैराता नां च गुणोक्तिं ॥ विभु कानां ज्ञान मय विस्तरा युववीमिने ॥ ५ ॥ देशः कासत्तथा उवाच मंत्रं श्रुत्वा बालां तथा ॥ अष्टा न सात्त्विकी
यत्र तं यज्ञं सात्त्विकं विदुः ॥ ६ ॥ उवाच द्विः क्रिया सुद्धि मंत्र सुद्धि श्रुत्वा मिथा भवे द्यदिन दायणी फलं भवति ना न्यथा ॥ ७ ॥ अग्नौ यो यजिते नैव उच्येन
तु कर्त्तुं कृतं ॥ न किं चिद्विह लोके च परलोके न तत्फलं ॥ ८ ॥ तस्मान्मया यजिते नैव कर्त्तव्यं सु कृतं सदा ॥ यशसे परलोका य भवत्येव सुखा य च ॥ ९ ॥ पुन्य
क्षंत वरा जे इपां उवाच सत्तम कृतः ॥ राजसूयः कृतु वरः समा प्रवर दक्षिणाः ॥ १० ॥ यज प्रेरयिता क ओ मा दवे जो म हा मना ॥ बाला हतं विद्या श्रभार
द्राजा दयत्तथा ॥ ११ ॥ कत्वा यज्ञं सु संपूर्ण मासमात्रेण पा उवैः ॥ प्राश्नं महत्तरं क हं वन वास श्र दारुणः ॥ १२ ॥ यी पुनं चैव पंचास्या तथा पूते य राजयः ॥
वन वासेन हत्क हं कृतं मत्तव जं कृतं ॥ १३ ॥ दासं च विराट् स्य कृतं सर्वे महात्मभिः ॥ कीचकेन परिक्षिष्टा डोय दी च पुमवरा ॥ १४ ॥ आश्री वी दक्षि ना
तीनां द्रगताः श्रुत्वा चेतसां ॥ न किं चिद्विह लोके च परलोके न तत्फलं ॥ १५ ॥ न रक्षिता त दावा सो केनापि दुपदा तजा ॥ प्राश्नं केश गृहे काने साधवी वर वलिनी
॥ १६ ॥ किमवचित नीयं वै धर्म वै गुण्य कारां ॥ केशवे सति देवेशे धर्म पुत्रे युद्धि क्षिरे ॥ १७ ॥ भवितव्यमिति श्रोतं निफ सं स्या त्र दा गमे ॥ वेदमं वा त था चै
वेवित थाः सूरसां पुनः ॥ १८ ॥ साधनं तिः फलं सर्वं पुपां य अनिरर्थकः ॥ भवितव्यं भवत्येव च ते पुनि वादि के ॥ १९ ॥ आशमो व्यर्थ वा दम्या क्रियाः सर्वाः निरर्थकाः ॥
सर्वार्थं च तयो व्यर्थं वही धर्म श्र वैतथा ॥ २० ॥ श्रुत्वा पुमाणं व्यर्थं म्या भविने ये ॥ उ नयो नाभि मंत वां दैवं जे या यमेव च ॥ २१ ॥ कृते कर्मणि चे सिद्धि वि
यही ता य दा भवेत् ॥ वै गुण्यं तस्य नीयं चैत त्र द्या नै विविधैः ॥ २२ ॥ तं तु व ज्ञा विधयो के विदुः कर्म कारिभिः ॥ कर्त्तव्यं दा मंत्रं मे दा दु यने दा त था पुनः ॥ २३ ॥ य
था मघ य ना य वी विभूत यो वृता गुरुः ॥ विपरीतं कृतं तेन कर्म मात सुखा य वै ॥ २४ ॥ देवो यो दा न वै भक्त स्वामी भू का पुनः पुनः ॥ असुरा मात पक्षी याः कृतं ते वा
चर क्षा ॥ २५ ॥ देव्या नृ सु तिसं पु द्या नृ को य मघ चात दा ॥ शिरो सित स्य व जेण चि वि दत्तर सा हरिः ॥ २६ ॥ क्रिया वै गुण्य मत्रै व कर्त्तव्यं मे दा द संशयः ॥ नो चै
तु चारु रा जो वै वै रेणा पि कृता क्रिया ॥ २७ ॥ भार द्वा ज विना या य पुत्र स्यात्पा द मा य च ॥ धृष्ट श्रु मः समुत्पन्नो वेदी म ध्या यो य दी ॥ २८ ॥ पुरा द शार धे नापि कृता पु
त्रे वि भूजा ॥ अ पुत्रे म्य स ता स्य च तारः सम पद्यतः ॥ २९ ॥ भतः क्रिया कृता मुक्ता सिद्धि सा सर्वथा भवेत् ॥ भुक्ता विपरीता स्यात्सर्व पा न्य स त्तम ॥ ३० ॥ पां उ

30

25

20

15

॥दे०॥॥॥

गानां यथा यज्ञे किंचिदेव गुणयोगतः ॥ विपरीतं कृतं प्रतीतिर्जिता ते दुरोदरे ॥ ११ ॥ सत्यवादी सदा राजरथं धर्मं पुत्रो धिष्ठिरः ॥ डोय दी चतुर्था सा श्रीनथा
 येषां नृजाः शुभाः ॥ १२ ॥ बुद्धयौ गां दे गुणं समुत्पन्नं मते धर्मा ॥ सा जिमान कना द्यापि इषां समुत्पत्तिः ॥ १३ ॥ साति कस्तुम हारा नुत्त मो वमरः
 स्तनः ॥ वैरवान सातां मुनीनां विहितो तो महासुखः ॥ १४ ॥ साति कं भोजनं ये वे निन्यं कर्त्तव्यं तपोऽपि ॥ या या जितं व न्य चत धा द्या सुसुखः ॥ १५ ॥ पुरोडा
 शय रानि न्यं विष्णु पात्रं च वरकाः ॥ सुधा धि काम राराज न्नाति काः परमा मताः ॥ १६ ॥ ए न सा द्या व द्वा सा स यु या श्रु सुसुखः ॥ धि यो या विना
 वसा मिमानां वे मखाः ॥ १७ ॥ ताम सा द्या नवा नां वे स मो धा म द व र्द्ध काः ॥ सा म र्भाः सुख हाः कृताः मखा धो काम हा म जिः ॥ १८ ॥ मुनीनां मो धा कामा मो विर
 क्ता नां महा मता ॥ मान स क्त स्त नो यो गः सर्व मा धनं सं युतः ॥ १९ ॥ अ न्ये सु सर्व यज्ञे बु किं चि न्य नं भवे द्या ॥ द वे रा सुख या वा पि क्रिय या वा लो लु था
 ४० ॥ दे रा का न् ए ध द्वा सा ध नैः सक ले त था ॥ ता न्ये भ वं ति म्हा वि य था भ व ति मान सः ॥ ४१ ॥ पु थ मं तु म नः शो धां क र्त्तव्यं सु रा व र्जितं ॥ श्रु म न्ते सि दे हो
 वै श्रु द्वा व न स शयः ॥ ४२ ॥ इ डि यार्थ य रि न्य कं य का जा तं म नः ॥ श्रु न्ता न दा त म्हा म र्वा सै ध र्म वे द धि कार वा न् ॥ ४३ ॥ त दा सै मं ड यं क्त्वा व द्वा यो ज न वि
 स्त न् ॥ त न्ने श्रु वि पु नैः श्रु शौ य जी य दु म सं भवैः ॥ ४४ ॥ वे दी च वि श दा त व म न सा प रि क र्त्तव्यं ॥ अ न्न यो पि त था त्या या वि धि व न न सा वि ना ॥ ४५ ॥ ब्रा ह्म
 णा नां च व र्णं प्र धै व उ ति या च न् ॥ ब्रा ह्म ण्यु त्थ हा हो ता उ त्थो ता वि धि य र्द्ध कं ॥ ४६ ॥ उ त्थो ता पु ति ह र्त्रे स भ्या भ्यो न्ये य था वि धि ॥ य ज नी याः सु य न्ते न
 म न सै व द्वि जैः प्र माः ॥ ४७ ॥ प्रा णे का रा स्त था या नः समा नो दा न ए व च ॥ पा व काः यं न ए वे त्ते स्था प्य वि शां वि धान तः ॥ ४८ ॥ ग र्हा य न्य स दा पु णो या नैः
 ह्या ह व नी य कः ॥ द क्षि णा नि स्त था या नः समा न भ्या य म था कः ॥ ४९ ॥ स भ्यो दा नः स्त ना ह्ये त्ते पा व काः पर मो क्त्वा ॥ उ र्वा च म न सा भा र्वा नि र्मु लं व र्त्त म्भु
 नि ॥ ५० ॥ म न ए व न था हो ता य ज मा न स वै व न र् ॥ य नो धि दे व ता पु त्र नि र्मु लं य त्प ना न न् ॥ ५१ ॥ क स दा ति र्मु णा शक्तिः स दा ति र्दे द दा शि वा ॥ उ त्ति वि
 श्रा वि सा धा रा वा य स व न्ते सं स्ति ता ग ॥ ५२ ॥ राज न्ने व क सो य जौ मो धा दो ना त्र सं शयः ॥ अ न्ये य जाः सका मा क्त य म वं ति ध यो सुखाः ॥ ५३ ॥ अ ति हो मे
 न वि धि त स्त र्ग कामो य जे दि ति ॥ वे दा नु का म न्ते च त्प व दं ति म नी षि णः ॥ ५४ ॥ धी यो सुं ये म र्त्य लो के वि श्रु ति स म था म ति ॥ त त्या न्ता म न सः भे द य जौ
 या क्ष य ए व क ॥ य था न रा ता सा भि नु यो ग्मा म वि लो न्य म न्ता म ॥ ताम स क्त क र्ताः सर्व स र्वा य ज क्त या धु ना ॥ ५५ ॥ वै रं ति वि हि तं राज न्ता क स्य दुरा त्त वः ॥
 त क्ते ति हि ताः सर्वा स्त या नो को टि शः परे ॥ ५६ ॥ दे वी य र्द्ध क र्त्वा धा वि त नं वि धि य र्द्ध कं ॥ वि श्रु ता यः क्तः सर्व ल द्या दो न य स त्त म ॥ ५७ ॥ त था न्ते क र्त्

५२

10

5

राजे उ वि धि ते उ व वी म्य हं ॥ ब्रा ह्म णाः सं ति रा जे उ वि धि ता वे द वि म्भा ॥ ५८ ॥ दे वी वी ज वि धान त्ता मं त्र मा र्ग वि न क्ष णाः ॥ या ज का ते भ वि धां ति य ज मा न स वे व हि ॥
 ६० ॥ क्त्वा य जे वि धा ने त द का पु थ्यं म र्वा जितं ॥ स मु द्वा र म हा रा ज यि त हं र्त्त ति ग तं ॥ ६१ ॥ वि श्रा व मा न ज या पं तु र्द्ध न क सा ध नां त थै व था य जौ दो षः
 प्रा णः पि द्वा त वा न य ॥ ६२ ॥ त था उ र्म र रां प्रा णं सर्व द क्षि न भू भु जा ॥ अ न रा ते न था म्हा न्ते न्ने र्मौ क श सं स रे ॥ ६३ ॥ न सं ग्रा मे न गं ग यां स्ना त दा त पि
 व र्जितं ॥ म र्णा ते पि तु स्त त्र सी धि जा तं क र्त्तु ह ॥ ६४ ॥ का र्णा नि च स र्वा णि न र क स्य न्ते यो जे म ॥ त न्ने कं का र्णा त स्या न जा तं वा ति र्द्ध भं ॥ ६५ ॥ य व त्त त्र
 स्थि तः द्या णी ज्ञा ता का र्त्त स मा ग तं ॥ सा ध ना ना म भा वे पि द्वा व श क्ता ति सं क र्ते ॥ ६६ ॥ य दा ति र्दे द मा मा ति म न सा ति र्दे न वे ॥ यं च भू ता त्म को दे हो म म किं
 चा त्र दुःख दः ॥ ६७ ॥ य त च द्या य था का मं सु क्तो हं ति र्मु णो वा यः ॥ ना शा त्म का ति त त्ता नि त व का य रि वे द ना ॥ ६८ ॥ उ त्ति वा ह न सं सारी स दा पु त्रः स न
 त नः ॥ दे हे न म म सं व र्द्ध क र्मा पु ति या ति तः ॥ ६९ ॥ ता नि स र्वा णि न्ता नि भू ता नि चे त रा णि च ॥ म त्ता य दे ह यो जे न सु र व दुः स्ना तु सा ध ना त्ता ॥ ७० ॥
 वि सु त्ता ति भ यां यो रा द स्ता सं सार मं क र्ता ॥ इ त्ये वं चि न्य मा न स त्ता न दा न वि व र्जितः ॥ ७१ ॥ म र्णा वे द वा णो ति स मु क्तो ज न्ता डः र तः ॥ र म काः
 द्या य रा णो क्त यो जि ना म वि र्द्ध भा ॥ ७२ ॥ पि ता ते न य द्या र्द्ध स भू ता यां दि को र्त्त ॥ दे हे म म त्त्वं क्त वान् न नि र्दे द म वा प्त वा न् ॥ ७३ ॥ दे हो यं म म ति र्दि
 स्मो रा ज्यं ति ह त क र्द्ध ॥ क थं धी वा म्य हं का मं मं त्र जा ना न यं नु वे ॥ ७४ ॥ ओ ष धौ म न य श्वै व य त्त्वं य र म कं त था ॥ भा रो ह णे त था सै धे क्त वान् न य ति
 त दा ॥ ७५ ॥ न स्ना तं न क्तं दा नं न वि धोः स्म र णं क र्ता ॥ न भू मो श य नं चै व दे व म त्वा प रं त था ॥ ७६ ॥ म ज्जो मो हा र्ण चे चो रे म तः सी धे हि ना ह तः ॥
 क क्त यार्थ क ले र्यो गा ता य स स्या च मा न जं ॥ ७७ ॥ अ व सा मे व न र क मे ते रा व र्णौ भ वे त् ॥ न म्मा तं मि त रं या या त्त स मु द्वा र न्ते यो त्त म ॥ ७८ ॥ ॥
 स्त त उ वा च ॥ इ ति श्रु त्वा व च स त्प य्या स म्या मि त ते जः ॥ सा भू कं ठो ति दुः खो र्त्ता व न्ते व ज न मे ज यः ॥ ७९ ॥ धि जि दं जी वि तं मे धु पि ता हि न र के
 स्थि तः ॥ त क्ते मि य था धै व स्त र्ग या न्ते रा स्त नः ॥ ८० ॥ ॥ इ ति श्री भा ग व ते म हा पु रा णे त ती य स्कं धे दे वी मा हा म्यो दा द शो ध्या यः ॥ १२ ॥
 ॥ राजे वा च ॥ हरि णा नु ब धं य जः क्तः र र्द्ध पि ता म हः ॥ ज ग ता र ता न्ते यो वि श्रु ता पु त्र वि श्रु ता ॥ ११ ॥ के स हा या क्त न त्रा म त्ता ब्रा ह्म णाः के म हा म तो ॥ स्त ति
 जी वे द त्त त्तोः त मे व हि य रं त यः ॥ १२ ॥ य था क र्ता म्य हं य जे वि धि द्वा त क र्मा णां वि धि द्वा त क र्मा मं मे वि का याः स मा हि तः ॥ १३ ॥ ॥ वा स ड वा च ॥ राज न्ने श्व

१६

0

5

10

15

20

25

30

35

30
25
20
15
10
5
0

दे.भा.न.

महाभारतविल्लरं परमं दुर्लभं यथा भगवता यागः कृत्वा विधिपूर्वकः ॥ ४ ॥ विसर्जनात्ततो देवा देव्यः श्री भगवता ॥ काजेशः परमाज्ञातविमान
वरसन्निताः ॥ ५ ॥ प्राणमहावीरं चोदयन् प्रभुं विबुधैः सुखैः ॥ चक्रः स्यात्तानि वासा र्थं स सुखा यथा स्थिताः ॥ ६ ॥ आभारशक्तिं रत्नसामुद्रादे
न्यास्य विल्लरः ॥ तदा भारविल्लरा जातान् भवतः समन्विताः ॥ ७ ॥ मधुकैटभयैर्मिदमेवोक्तानि दिनी सन्ता ॥ भारणां सुखरायोः कौटुम्भी विल्लरयोग
तः ॥ ८ ॥ मही जपिमही यत्नान् च तासां शेषमस्तुके ॥ गिरयश्च कृताः सर्वे भारणा र्थं विप्रकरां ॥ ९ ॥ लोहकी लां यथा कथं तथानि गिरयः कृताः ॥
मही धरा महाराजो न्यते विबुधैर्जनेः ॥ १० ॥ जात रूपमयो मेरुर्वज्रयोजनविल्लरः ॥ कृतो मणि मयिः ॥ ११ ॥ मरीचैः ॥ १२ ॥ मरीचैः कश्यपे जातो दक्षकं न्यास्योदश ॥ तान् मो देवाश्च देव्याश्च समु
त्थानास्त्वनेकशः ॥ १३ ॥ ततस्तु काश्यपी सृष्टिः पुत्राणां चाति विल्लरा ॥ मनुष्य यशस्यो दि जातिर्नेदने कथा ॥ १४ ॥ वल्लरा आर्द्ध देहांतु मनुः स्वयं भुवो भवत
समस्तु पातथा नारी संजाता वाममागतः ॥ १५ ॥ प्रियव्रतो ज्ञानया दौ सुतो तस्यां वरुणः ॥ मित्रः कन्या वरारोहात्त्व भवति सुंदरः ॥ १६ ॥ एवं सृष्टिं समु
त्था भगवान् कम सोऽभवः ॥ चकार वल्लरा कं च मेरु शृंगे मतो हरे ॥ १७ ॥ वैकुण्ठं न च वारविष्णु रमार मण मुत्रमे ॥ श्री ज्ञानं सुरम्यं च सर्वतो कोप
रिस्थितः ॥ १८ ॥ त्रिवेदि परमं स्थानं कै सा साख्यं चकार ह ॥ समुत्था भूतगणं विजहार यथा हृदि ॥ १९ ॥ स्वर्गत्रिपि यं मे हृदि शिखरे परिकल्पितं ॥ तत्र
स्थानं सुरैः स्वतः नारद विराजितं ॥ २० ॥ समुत्तमथ तात्प्राप्ताः परिजातस्तु तमः ॥ चतुर्दशतथा नागः कामधेनुश्च कामदा ॥ २१ ॥ उच्चैः श्रुवा सथा श्रौवै रं भा
द्याश्चाप्यरससथा ॥ ईडे लोया तमस्वितं जातं वै स्वर्गभूषणं ॥ २२ ॥ धन्वंतरिश्चंद्रमाश्च सागरा जं समुद्रजैः ॥ स्वर्गस्त्रिपि विराजते देवै देवगणै र्वै रं भा
॥ २३ ॥ एवं सृष्टिं समुत्था त्रिविधानं यत्नमेव ॥ देवत्रिपि यत्नमेव ॥ २४ ॥ अं दजाः स्वे दजा श्वे व जैः डि जा श्व जरा यु जाः ॥ चतुर्भेदे
समुत्थाना जीवाः कर्मयुता किं ॥ २५ ॥ एवं सृष्टिं समुत्था यत्नमेव ॥ विहारं स्वेष्टु स्थाने सुखं ॥ सर्वं यत्नमेव ॥ २६ ॥ एवं सृष्टिं समुत्था यत्नमेव ॥
वायुश्चरन्तः ॥ महात्मनी समं तत्र चिह्नी ॥ २७ ॥ एकस्मिन् समये विभुर्वैकुण्ठं संस्थितः पुरा ॥ सुधासिंहुं स्थितं द्वीपं ससारमणिमंडितं ॥ २८
यत्र दृष्टमहामाया मंत्र आसावितः भुजः ॥ सत्तातां यद्वां शक्तिं क्वै रं पावकं यमैः ॥ वसिष्ठं कश्यपं दक्षं वा मदेव दहस्यति ॥ स मां रं कश्यपामास यत्नार्थं

६०

१७

चातिविल्लरं ॥ २९ ॥ मंडपविल्लरं न तत्र कारया मास शिष्यिभिः ॥ अरिजो वरयामास सप्तविंशति सुव्रतान् ॥ ३० ॥ जहावा मो हरिः कामं विधि वत्परिकल्पितं
चित्रि चकार मास वेदी चै व सुविल्लरं ॥ ३१ ॥ यजयन् ब्राह्मणान्मान देवा बीज समन्वितात् ॥ जहावा मो हरिः कामं विधि वत्परिकल्पितं ॥ ३२ ॥ कतेति
विल्लरं होमे बाधुवा ना शरी रिणी ॥ विष्णुं तदा समाभाष्य सुखरा मधुरा धराः ॥ ३३ ॥ विष्णो तमसि देवानां हरे स्वेष्टु तमसदा ॥ मान्यश्च यजनी यश्च सम
र्थश्च सुरेष्टु ॥ ३४ ॥ सर्वे त्वा मर्चयिष्यंति त्वं हा शाश्च मवा मवा ॥ भजिष्यंति विभो भक्त्या मानवा भुवि भावतः ॥ ३५ ॥ विरदत्तं च सर्वे धां भविता मानवे
सुवै ॥ कामदः सर्व देवानां परमः परमेश्वरः ॥ ३६ ॥ सर्व यत्नेषु मुख्यत्वं मयाः सर्वे भवति कैः ॥ तान् जनाः सजयिष्यंति वरदत्तं भविष्यति ॥ ३७ ॥ सुविष्यं
ति च देवाणां कामदे रतिपीडिताः ॥ शरणं त्वं च सर्वे धां भविता पुरुषोत्तम ॥ ३८ ॥ पुराणे सुच सर्वे सुदेवे सुविल्लरं सुचो ॥ न वै रं भाः तमः कामं कीर्तितस्य भ
विष्यति ॥ ३९ ॥ यदा यदा हि धर्मस्तथा निर्वर्तते ॥ तदा शो ना र्जुनी र्था भुक् र्त्वा धर्म रक्षणं ॥ ४० ॥ भवता हः सुविख्याताः पृथिव्यां वदमा यते ॥ भवि
ष्यंति धरायां वै माननीया महात्मा ॥ ४१ ॥ भवता रे सु सर्वे पु नाना योनिषु माधव ॥ विख्यातः सर्वलोके सु भविता मधुसूदन ॥ ४२ ॥ भवता रे सु सर्वे पु
क्तिं सै सहचारिणी ॥ भविष्यति ममांशे न सर्व कार्य पुसाधनी ॥ ४३ ॥ वाराही नारसिंही च नाम भेदै रनेकधा ॥ नाना रुधाः भुभा काराः सर्वा भरण मंडि
ताः ॥ ४४ ॥ तां प्रिभुक्तः सदा विष्णो र्दृष्ट्वा र्थाणि माधव ॥ सा भविष्यति सा मर्था न्य दत्तं वेद नानमः ॥ ४५ ॥ तास्तया ना व मेतयाः सर्व दागर्व ते शतैः ॥ य
जनी याः प्रयत्नेन माननीयाश्च सर्वथा ॥ ४६ ॥ नूनं का भारत रे दु शक्रयः सर्व कामदाः ॥ भविष्यंति मनुष्यानां रजिताः पुत्रिणा सुच ॥ ४७ ॥ तासां तव
च देवै शकी र्त्वा यदस्ति सृष्टि ॥ स प्रकृति च द्वी पे सुविख्याता भुवि मंडिते ॥ ४८ ॥ ताभ्यं तां वै महाभा गा मानवा भुवि मंडिते ॥ अर्चयिष्यंति बां धार्थं
स कामाः सततं हरे ॥ ४९ ॥ अर्चयिष्यंति चो नै र्मे रं रागम जै सथा ॥ ५० ॥ महिमा तव भर्त्सो मे सर्वे च म
धुसूदन ॥ यजना यर्चना देव वृद्धि मे सति माधव ॥ ५१ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ इति दत्ता वरा नाणी विरार मख स भवा ॥ भगवान् विप्रो न्या सु भव सु
वला दिव ॥ ५२ ॥ समाप्य विधिं व शुभं भगवान् हरि शिखरः ॥ विसर्जयित्वा देवान् वैकुण्ठं पुत्रा मुनी नथा ॥ ५३ ॥ जगा मातुर्वैः सांख्यैः कुंठं गदुधं
जः ॥ स्वानि स्वानि च विमानि मुयुः सर्व सुरास्ततः ॥ ५४ ॥ मुनयो विस्मिताः सर्व कुर्वन्नां पश्यन् ॥ ययुः सु सुदिताः कामा प्रमाणा वना भुवि ॥ ५५ ॥

30

25

20

15

॥ देभा-तः ॥

शुभावालीपरमविशदां कोमजांभोजरणां सर्वेषां वैपुल्यविषये भक्तिभावश्च तातः ॥ अङ्गः सर्वे सरसुनिगणाः यजनं भक्तियुक्ताः तस्याः कामं निवृत्तिर
 कुरुदं नो गमोक्तं मुनीनां ॥ ५७ ॥ ॥ इति श्री भागवते महापुराणे तृतीय स्कन्धे नवोदकोध्यायः ॥ १२ ॥ ॥ जनमेजय उवाच ॥ श्रुतो वै ह
 रिणा कृत्वा यज्ञो विस्तृतो दिवा महिमानं तथा वाचाः वदं विस्तृतं तथा ॥ १ ॥ भूना देवाश्चरितवैकुण्ठं मखमनुत्तमं ॥ यमादा नृवै विष्टुं दुप्रकाश
 यिनेषा वनः ॥ २ ॥ ॥ वास उवाच ॥ शृणु राज नृवै भ्यामिदेवाश्चरितं मुत्तमं ॥ इति हासं पुराणं न कथयाम्यतिविस्तरं ॥ ३ ॥ कोश ते सुनृप श्र
 णः सर्वेषां शासक इव ॥ पुण्यपुत्रो महातेजो ध्रुवसंधिरिति स्मृतः ॥ ४ ॥ धर्मोत्सा सर्वसंधिश्च वलीश्वर महिने रतः ॥ अयोध्यायां समुद्रायां राजा नृके
 श्चिब्रतः ॥ ५ ॥ ॥ डाहणाः क्षत्रिया वैश्याः भूजाभ्यामेतथा जनाः ॥ स्वांस्तो वृत्तिं समाख्यायत दाज्ये वर्तयन्ति वै ॥ ६ ॥ नृपैराः पिशुना रत्नसिंहासना
 नकुञ्जसिता ॥ दंभाः कृतघ्नाः परकीश्वरसन्ति किं मानवाः ॥ ७ ॥ ॥ एवं वै वर्तमानस्य नृपस्य कुरु सत्तम ॥ देवपुत्रो हवन्नेषा सतः कामजो गदे ॥ ८ ॥ म
 नोरमा धर्मयत्नी सुरयातिविचक्षणः ॥ सीतावती द्वितीया नृसायिरूपगुणान्विता ॥ ९ ॥ विजहार सपत्नीभ्यां गृहेषु पवनेषु च ॥ कीडगिरौ दीर्घका सु
 सौख्ये सुविबिधेषु च ॥ १० ॥ मनोरमा भुभेका से सुपुत्रे पुत्रमुत्तमं ॥ सुदर्शनाभिधरा मन्सर्वतज्जगत्संयुतं ॥ ११ ॥ सीतावत्यापि प्रथमं मासमेकेन
 भामिनी ॥ सुकुवे सुंदरं पुत्रं भुभेक्ष्य धिने तथा ॥ १२ ॥ चकार नृपतिस्तज्जगत्तकर्मदिक्कृत्योः ॥ ददौ दानानि विष्टुं भोऽत्र जन्मप्रमोदिनः ॥ १
 ३ ॥ ॥ प्रीतिस्यो समा राजा चकार सुतये नृप ॥ नाण्यपि नृपतिश्चक्रे सौहार्दं यान्तरं तथा ॥ १४ ॥ ॥ चडा कर्मतयोः सम्यक् चकार नृप सत्तमः ॥ यथा
 विभवमेवासौ प्रीति युक्तः परंतपः ॥ १५ ॥ कृतकठौ सुतौ कामं जहत् नृपतेर्मनः ॥ कीडमानावुभौ कामौ लोका नाम नुरंजकौ ॥ १६ ॥ तयोः सुद
 र्शनाभ्यां कोसीतावत्याः सुतः शुभः ॥ शत्रुजित्संनकः कामं चादुर्वाक्यो बभूव ह ॥ १७ ॥ नृपतेः प्रीतिजनकोर्मजुर्वाक्यो हृदयिनः ॥ प्रजातां व
 नः सौभूतं धामं त्रिजनस्य वै ॥ १८ ॥ तस्मिन् धाम नृपः प्रीतिं चकार मुगधयोगतः ॥ मेदजावा न्मदभावेन तथा वै सुदर्शने ॥ १९ ॥ ॥ एवं गच्छतिः
 का ते तं ध्रुवसंधिर्नृपोत्तमः ॥ जगाम वनमध्वो सौम्यगयाभिरतः सदा ॥ २० ॥ निष्प्रमृगा नृहृदयं कुरु भूकरा नृवयानशशा नृ ॥ महिषानशरा
 भान्वेक्ष्य रचिः कीडनृपतिर्वने ॥ २१ ॥ कीडमाने नृपे तत्र वने घोरतिघातुरा ॥ उदतिस्त्रिभुक्तं जातु सिंहः परमकोपनः ॥ २२ ॥ राजा शिरीशु रेनादौ

५९

१८

10

5

विष्टुः क्रोधः वशगतः ॥ ६६ ॥ नृपतिर्हि होतना दमेधनिष्ठनः ॥ २३ ॥ कुरुर्ध्वं सतां गतं पुनरितवहसठः ॥ हंतुं नृपतिमाकांक्षन्त्यपातनिकोपनः
 ॥ २४ ॥ ॥ नृपतिस्तं समात्तु दधारासिंकरे तथा ॥ कामे चर्मसमादाय स्थितः सिंह इवापरः ॥ २५ ॥ सैनिकास्तस्ये सर्वे ते पिशाणा नृधकृष्टधक ॥ असुचन
 कृपिता कामसिंहोपरि हृषां चिताः ॥ २६ ॥ हाहा कारो महानासी संघहारश्चकार ह ॥ २७ ॥ ॥ तं पतंतं समातो
 कुरुके नाभ्यह नृपः ॥ सोपि क्रूरैर्नृवै सज्जयान नृपतिं हृषा ॥ २८ ॥ सैनसैराहो राजापयातं समारव ॥ उक्रुशः सैनिका कांतु निर्वृष्टविशि
 खैस्तदा ॥ २९ ॥ मृतः सिंहो पितत्रैव नृपतिश्च तथा मृतः ॥ सैनिकैर्मंत्रि सुखैश्च तत्रागत्य निवेदितः ॥ ३० ॥ परलोकगतं भयं कुरुते मंत्रिसत्तमः ॥ सत्त
 रं संभयमासुर्गता तत्र वनोतिके ॥ ३१ ॥ परलोकक्रियां सर्वे वसिष्ठे विधियुर्विकां ॥ कारयामास तस्यैव परलोके सुखावहं ॥ युजाः प्रकृतमश्वैर्वसिष्ठ
 श्वमहा मुनिः ॥ सुदर्शनं नृपे कर्तुं मंत्रं चक्रुः परस्परं ॥ ३२ ॥ धर्मपतिस्ततः शान्तः सुरूपश्च सुसज्जतः ॥ अयं नृपा सतां हि भूतेषु वं मंत्रिसत्तमः ॥ ३
 ४ ॥ वसिष्ठो पितृवैवाहयोग्येयं नृपतेः सुतः ॥ बालोपि धर्मयत्नी जो नृपासनमिहा हति ॥ ३५ ॥ कर्तुं मंत्रं मंत्रि वृद्धैर्धुधाजिनामकार्षिवः ॥ तत्राजग
 मत्तरसा भूतान् जयिनी पति ॥ ३६ ॥ मृतं जामातरं साताली तावत्याः पिता तथा ॥ तत्राजगाम त्वरितो दोहित्रप्रियका मया ॥ ३७ ॥ वीरसेनस्तथा यात
 सुदर्शनहि ते हृषा ॥ कलिं गाधिपतिश्चैव मनोरमापिता नृपः ॥ ३८ ॥ उभौ तौ सैन्यसंयुक्तौ नृपो सोकेत संस्थितौ ॥ चक्रुर्मंत्रि सुखौ सौ मंत्रं राजा मया कार
 णात् ॥ ३९ ॥ सुधाजितो नृपा दृष्टतज्जोः कः सुतयोर्धुयोः ॥ राज्ञा प्रोति ज्येष्ठैवे न कनीया कदाचन ॥ ४० ॥ वीरसेनोपितत्राह धर्मयत्नी सुतः किन्तु
 राजा हः स यथा राज नृशास्त्रे ज्यो मया भूतं ॥ ४१ ॥ सुधाजितुनराहे दंज्ये कोयं च यथागुणैः ॥ राज नृक्षेत्रसंयुक्तो न तथा यं सुदर्शनः ॥ ४२ ॥ अत्रि
 लेषु सुदर्शनं कर्तुं मंत्रि वरा नृप ॥ वशिष्ठश्च महानेजा वामदेव सौख्यं च ॥ ४३ ॥ विवाद्ये त्रसं पत्नी नृपयोस्तत्र लुब्धयोः ॥ कः संदेह मया कर्तुं भ
 मः स्यादिति संकटे ॥ ४४ ॥ सुधाजिर्मंत्रिणः द्याहयं स्वार्थयताः किं ॥ सुदर्शनं नृपं कतामदं भोक्तुं स्वयं वत् ॥ ४५ ॥ सुष्मा कर्तुं विचारोयं मया सा
 तसंभोगिते ॥ शत्रुजित्स वत्तस्य नृपतो नृपासमे ॥ ४६ ॥ मयि जीवति कः कुर्यात्कनीयां संनृपं किं ॥ ताता ज्येष्ठगुणा ठाचसेन वत्तसमः

30

25

20

15

10

5

॥दे.भा.त.॥

विता॥४॥ नूनं सुखं करिष्यामि ते नव प्रस्य मे दिनी॥ दानं यथा विद्यायां च नीतिशाले कुशलितं॥४॥ वीरसेन तत्तु त्वयुधाजितमजायत॥
 गौरीसहस्रयुक्तीको मे दोत्रिषु क्षणाः॥४॥ एवं विव दमा नौतौ सखितौ नयनीत दा॥ पुजाः पुकृतयस्ते वव भूयु ययमानसाः॥५॥
 समाजमु श्रसांमताः ससैनाः कुशान्त्य राः॥ विगुहं चाजिकां क्षतः परस्पर मते उताः॥५॥ निष्काभा आयुक्तव श्रुतवैरुपी बायाः॥ राजद्वयम
 काहं न मते सुतामही पति॥५॥ पुत्रो च वातको धृता विगुहं नय रस्यरं॥ औ रास्तत्र समाजमृदं शदे शान रादधि॥५॥ संमर्द सत्र संजातः कुरुहे समुपनिता
 पुत्राजिदी रसेन श्रसुक्त कामो वरवतुः॥५॥ ॥ इति श्री भागवते महापुराणे तृतीय स्कन्धे चतुर्थोऽध्यायः॥१॥ ॥ सा सु उवाच ॥
 ॥ संयुगे च सति तत्र भूय यो राहवा य समुपनिताः शालयोः॥ क्रोधो भव शयोः समंततः संव भवतु मरुत विमर्दः॥१॥ संति तत्र मरे धृत चायः पा
 र्थिवः पृथुत वाङ्मुखा जिता॥ संयुतः स्ववत वाहनादिभि राहवा य कृत निभयो नृपः॥२॥ वीरसेन अपि सैन्य संयुतः साजधर्म मनुसृत् सगरे॥
 पुत्रिकात्मज सन्धिन्य पार्थिवः सखितः सुरपतेः समते जाः॥३॥ सवाण कृष्टि मसर्ज पार्थिवो युधाजित वीर्य रणे स्मि ते च॥ शिरिं तडि कानि च तोय
 वृष्टिं क्रोधा नितः सत्य पराक्रमो सौ॥४॥ तं वीरसेनो विप्रिरेवैः शिलाभिर्नै सपावृणा दा भुगमै रजिह्वरैः॥ निच्छे दवाणे श्रुशि सी सुखान सौ ते नैव
 मुक्ता न विवेग पाति तः॥५॥ गजरथ तुरगाणां संव भवति शुद्धं तुरगै र सुनिसधै र्की क्षितं चातिघोरं॥ वितत विहग वंदै रावतं यो मयार्ग पिशित मशि
 तुकामैः काक शृङ्गादिभि र्भ्रा॥६॥ तत्रोद्धुता क्षतज सिं धरु वाह्यो रादे हे भ्यस्व गज वीर तुरंगमार्ग॥ त्रासा वहानय न मा र्गगतान राणां पापात्मनो रप
 ममार्ग न वेव कामा॥७॥ कीर्त्तनित त्र पुलिनेन रमस्त कानि के शावता नि प्रतिभांति तथै व सिंधोः॥ तृवीर सानि विहितानि हित त्रु कामै र्की र्त्तये धार विमु
 तात्म भवै श्र नूनं॥८॥ वीरं मते भविग तं पतिनं रथा द्वै र्गुधुः पसार्थ मुपरि भुमतीति मने जीवो प्य सौ निज शरी र मवेक्ष कानं कां क्षत्य होति विव शोपि
 पुनः प्रवेक्ष॥९॥ आजौ हतोपि न वरः सुविमान रुतः स्त्री के स्मि तां सुरवर्धं प्रवदत्य भीक्षुं॥ यथा धुना मम शरी रमिदं दूषि यां वाणा हतं निपति तं
 कर नो रुकोत्त॥१०॥ एको हत करि पुण गत एव यो निदि बांगणा समधिगम्य युतो विमाने॥ ता वसि या कृतै व हे सु समर्थ देहं जग्राह कान्त मवसा स्व

६२

वत्सल की या॥११॥ युद्धे मृतौ च मृत्योर्दिवि संगतौ माव न्यो न्य शक्नु न हतो सहसं प्रयातौ॥ तत्रैव जम्बुतुः परस्पर माहित आवे का सरो र्पि के हतौ कतहा कुलौ
 च॥१२॥ कश्चि युवा स मधि गम्य सुरांग नावै रू पात्रिकां गुणवतीं किं लुपीति युक्तां॥ स्वीयां गुण व्युत्तता न्य वदत दा सौ तां प्रेम दानं नृचकार च योग युक्ता
 ॥१३॥ भौम रजोति विनतं दिवि सखितं च रत्रिं च कारतरणिं च समावृत्ति शत्रु॥ मनेन देव रुधिरा र्णव एव नृ नृ प्रादुर्भूत रवि रयति तै जमुक्तः॥१४॥
 ॥ कश्चि जतल गगने किं देव कन्यां सं प्राप्य चारु वदनां किं लुपीति युक्तां॥ नां गी च कार च तुरो वत कां शमी तोया म्यत्य यं मम वृथा हनु कृत शब्दः॥१५॥
 संयुगे स वने तत्र युधाजित् पृथिवी पतिः॥ नवान वीर सेनं तं गौरी सौ दुस्तरणे॥१६॥ निहतः संपपातो र्की क्षि न्म ह्री मही पतिः॥ उभयं तद्व स वीरि मते च वतु दि
 श्रं॥१७॥ मनोरमा हतं श्रुत्वा पित रं रण मूर्धनि॥ भयत्र साधसं जाता पितु र्वै रमनुस्मरन्॥१८॥ हनिष्यति युधाजि वै पुत्रं मम दुराशयः॥ राज्य लोभेन पापमा सो जे
 चितं तप रा भवत॥१९॥ किं करोमि क्व गच्छामि पितामे निहते रणे॥ मर्त्त चाक्षि प्तो धैव पुत्रो यं मम वानकः॥२०॥ लोभोती वचन पितृ हते न को न व शी कृतः॥ किं
 न कुर्वन् दा विष्टः पापं पार्थिव ससैमः॥२१॥ पितरं मातरं भ्रातृ नृ गुह्यं श्रुत्वा ध्रुव दार॥ हति लोभ सभा विष्टो ज नो नात्र वि जा रण॥२२॥ अभय भय भयं
 लोभाद गम्या गमने तथा॥ करोति किं लुक् क्षांति धर्म त्यागं तथा पुनः॥२३॥ न सहायो स्ति मे कश्चि नगरे त्र महा वनः॥ यदा धारे स्ति ता चाहं पातयामि लुतं
 क्षि ष्युं॥२४॥ हते पुत्रे न पेण द्य किं करिष्याम्य हं पुनः॥ न मे जना सि भुवने येना संतु स्ति ता ति ह॥२५॥ सह वैर युना कामं स पत्नी सर्वदा भवेत्॥ लीला
 वती न मे पुत्रे न विष्यति दयावती॥२६॥ युधाजिति स मायाति न मे निः सार लं भवेत्॥ तात्वा वत्सं सु तं सो द्य कारा गृहं न यिष्यति॥२७॥ श्रय ने हि पुत्रे
 देण मा तु र्गर्भ गतं शि ष्युं॥ कतिनं स प्रधा प श्रावता स्ते सप्त सप्त भा॥२८॥ पुविष्य उदरं मातुः करे रुता स कं पविं॥ एको न पंचा द्य दमि हत ते भव
 दि वि॥२९॥ सपत्नी गरु दं दत्तं सया त्या नृ पार्थया॥ गर्भ नाशार्थं मुदि श्य पुत्रे त दे मया श्रुतं॥३०॥ जात स्रुवा लकः पश्चा द्देहि वि श्रुतः किं ते॥ तेना लो
 सगरो नाम विष्यातो भुवि मंडले॥३१॥ जीव माने थ भर्त्तृ रि के के य्या नृ पार्थया॥ रामः पुत्राजितो ज्ये क्षा मृतो दश रथो नृपः॥३२॥ मंत्रि शास्त्र वक्ताः काम ये
 मेष्ठ त्रं स दशी न॥ राजा नै क र्त्तु कामा वै युधाजि द्रुग गभ्रते॥३३॥ न मे ज्ञाता तथा श्ररो मो मां वं भात्यु मो चयेत्॥ महा क हं चं संप्राप्तं मया द्रु द्वे व योगतः॥३४॥
 उद्यमः सर्व था कार्यः सिद्धि र्दे वा मुजायते॥ उपाय उत्र रक्षा र्थं करो म्य त्व रा नि ता॥३५॥ इति संचि न्य सावा लु वि दग्धे चाति मानिते॥ नि युग्य सर्व कार्यं शोभ

0 5 10 15 20 25 30 35

30

25

20

15

॥ दे० भा० ॥

मंत्रिवरोत्तमः ॥ १ ॥ समाह्वयते मे कांते प्रोवाचती वदुःखिता ॥ २ ॥ हा वातकं हस्ते रुदंति दीनमानसा ॥ ३ ॥ पितामहि हतः संख्ये पुत्रो यं वाचकतया ॥ यु
 धाजिह्वा नृराजा किं विधेयं वदस्व मे ॥ ४ ॥ ता मुवाच विदुःसीता नृन्याय मे वदे ॥ गमिष्यामीति कामं वा राक्षसां पुनः किं ॥ ५ ॥ तत्र मे
 मातुसः श्रीमान् नृनृपवत्तरः ॥ ६ ॥ स बाहुरिति विख्यातो रक्षिता स भविष्यति ॥ ७ ॥ सुधाजिह्वी नोक्तं कथं प्रनाम गराहः ॥ निरीतरथमाह
 सगंतं वं नात्र संशयः ॥ ८ ॥ इत्युक्त्वा तेन सा राक्षी गत्वा सीता वटीं प्रति ॥ उवाच पितरं दुःखं गच्छाम्यग्रसुतो नृने ॥ ९ ॥ इत्युक्त्वा रथमाह्वय
 सेरं धीं संसृता तदा ॥ विदुःसेन च संयुक्ता निःसृता नगराहः ॥ १० ॥ तस्मात् सीता निकषणा पितुः शोक समाकुला ॥ हृष्टा मुधाजितं भूपं पितरं गत
 जीवितं ॥ ११ ॥ त्वत्कारणं त्वरा सता वेधमाना भयाकुला ॥ दिनद्वयेन संप्राप्य राक्षी भागीरथी तं ॥ १२ ॥ निष्ठा देतुं हिता तत्र गृहीतं वसु संव
 वत् ॥ रथं चापि गृहीत्वा ते निगीता दम्पतः शठाः ॥ १३ ॥ रुदंती सुतमा दाय चारुवक्त्रा मनोरमा ॥ निर्ययौ जाह्नवीतीरे सेरं धीं करतं वित्ता ॥ १४
 ॥ आरुह्य च नद्यां धीं पुं सुदुःखे ते भयाकुला ॥ तीर्त्वा भागीरथीं पुण्यां युष्मिन् कूट पर्वतं ॥ १५ ॥ भारद्वाजा मुनं प्राप्य तत्र सेवेन यातुराः ॥
 संवीक्ष्य तां यसां तत्र संप्राप्य निर्भया तदा ॥ १६ ॥ मुनिना मततः पृष्ट्वा कौसिकस्य परिग्रहः ॥ कथं तां कथं प्राप्ता सत्यं ह्युचिस्मिन् ॥ १७ ॥ देवी वामा
 लुब्धे वासि वास पुत्रा वने कथं ॥ राज्यं चैव वा मोक्षं वा सिद्धं कथं मे भवे ॥ १८ ॥ एवं सा मुनिना पृष्ट्वा तं वाचं बरवर्तिनी ॥ रुदंती दुःखं सततं विदुःसेनमा
 दिक्षत ॥ १९ ॥ विदुःसेन मुवाच दंष्ट्रुव संविद्यो नृपः ॥ तस्य भार्या चर्मपत्नी नास्तीति यं मनोरमा ॥ २० ॥ सिंहं न हि तौ राजा सर्यवं श्रीमहावतः ॥ पुत्रो
 यं नृपते सत्सना सा ददर्श नोत्थय ॥ २१ ॥ सुधाजिह्वं पुरस्तस्य तेन युद्धं कृतं महत् ॥ तत्रासीन्निहतो राजा वीरसेनो महावतः ॥ २२ ॥ अस्याः पिता तिष्ठेत्सीतां
 हि त्रार्थं नृपते ॥ सुधाजिह्वं संप्रसा संप्राप्य विजने वने ॥ २३ ॥ त्वमेव शरणं प्राप्ता वास पुत्रा नृपस्य ना ॥ जाता भवन्महाभाग त्वमस्या मुनि सत्तम ॥ २४
 ॥ आर्त्तं स्मरन्तं पुण्यं यथाधिकमुदाहृतं ॥ भयत्रस्तस्य दीनस्य विशेषकृतं दंष्ट्रुव ॥ २५ ॥ ॥ अथिहवाच ॥ निर्भया वस कल्याणि पुत्रे वासुयसु ज
 ने ॥ न ते भयं विज्ञाता किकर्त्तव्यं शत्रुसंभव ॥ २६ ॥ पातस्व सुतं राजा कामं ते ये भविष्यति ॥ नावदुःखं त्वं धात्रीकं कदाचि संभविष्यति ॥ २७ ॥ ॥
 स उवाच ॥ इत्युक्त्वा मुनिना राक्षी स्वल्पा सा संवत्सरे ॥ उदये मुनिना दत्ते वीतशोका तदा वसत् ॥ २८ ॥ सेरं धीं सहितान्त्रविदुःसेनं संयुता ॥ सुदर्श

५२

६३

२०

10

5

नं पातयामास बसन्तमनोरमा ॥ २९ ॥ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे तृतीया संध्ये पंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ ॥ वास उवाच ॥ सुधाजितं धत्त
 यमाह्वयते मे कांते प्रोवाचती वदुःखिता ॥ ३० ॥ हा वातकं हस्ते रुदंति दीनमानसा ॥ ३१ ॥ पितामहि हतः संख्ये पुत्रो यं वाचकतया ॥ यु
 धाजिह्वा नृराजा किं विधेयं वदस्व मे ॥ ३२ ॥ ता मुवाच विदुःसीता नृन्याय मे वदे ॥ गमिष्यामीति कामं वा राक्षसां पुनः किं ॥ ३३ ॥ तत्र मे
 मातुसः श्रीमान् नृनृपवत्तरः ॥ ३४ ॥ स बाहुरिति विख्यातो रक्षिता स भविष्यति ॥ ३५ ॥ सुधाजिह्वी नोक्तं कथं प्रनाम गराहः ॥ निरीतरथमाह
 सगंतं वं नात्र संशयः ॥ ३६ ॥ इत्युक्त्वा तेन सा राक्षी गत्वा सीता वटीं प्रति ॥ उवाच पितरं दुःखं गच्छाम्यग्रसुतो नृने ॥ ३७ ॥ इत्युक्त्वा रथमाह्वय
 सेरं धीं संसृता तदा ॥ विदुःसेन च संयुक्ता निःसृता नगराहः ॥ ३८ ॥ तस्मात् सीता निकषणा पितुः शोक समाकुला ॥ हृष्टा मुधाजितं भूपं पितरं गत
 जीवितं ॥ ३९ ॥ त्वत्कारणं त्वरा सता वेधमाना भयाकुला ॥ दिनद्वयेन संप्राप्य राक्षी भागीरथी तं ॥ ४० ॥ निष्ठा देतुं हिता तत्र गृहीतं वसु संव
 वत् ॥ रथं चापि गृहीत्वा ते निगीता दम्पतः शठाः ॥ ४१ ॥ रुदंती सुतमा दाय चारुवक्त्रा मनोरमा ॥ निर्ययौ जाह्नवीतीरे सेरं धीं करतं वित्ता ॥ ४२
 ॥ आरुह्य च नद्यां धीं पुं सुदुःखे ते भयाकुला ॥ तीर्त्वा भागीरथीं पुण्यां युष्मिन् कूट पर्वतं ॥ ४३ ॥ भारद्वाजा मुनं प्राप्य तत्र सेवेन यातुराः ॥
 संवीक्ष्य तां यसां तत्र संप्राप्य निर्भया तदा ॥ ४४ ॥ मुनिना मततः पृष्ट्वा कौसिकस्य परिग्रहः ॥ कथं तां कथं प्राप्ता सत्यं ह्युचिस्मिन् ॥ ४५ ॥ देवी वामा
 लुब्धे वासि वास पुत्रा वने कथं ॥ राज्यं चैव वा मोक्षं वा सिद्धं कथं मे भवे ॥ ४६ ॥ एवं सा मुनिना पृष्ट्वा तं वाचं बरवर्तिनी ॥ रुदंती दुःखं सततं विदुःसेनमा
 दिक्षत ॥ ४७ ॥ विदुःसेन मुवाच दंष्ट्रुव संविद्यो नृपः ॥ तस्य भार्या चर्मपत्नी नास्तीति यं मनोरमा ॥ ४८ ॥ सिंहं न हि तौ राजा सर्यवं श्रीमहावतः ॥ पुत्रो
 यं नृपते सत्सना सा ददर्श नोत्थय ॥ ४९ ॥ सुधाजिह्वं पुरस्तस्य तेन युद्धं कृतं महत् ॥ तत्रासीन्निहतो राजा वीरसेनो महावतः ॥ ५० ॥ अस्याः पिता तिष्ठेत्सीतां
 हि त्रार्थं नृपते ॥ सुधाजिह्वं संप्रसा संप्राप्य विजने वने ॥ ५१ ॥ त्वमेव शरणं प्राप्ता वास पुत्रा नृपस्य ना ॥ जाता भवन्महाभाग त्वमस्या मुनि सत्तम ॥ ५२
 ॥ आर्त्तं स्मरन्तं पुण्यं यथाधिकमुदाहृतं ॥ भयत्रस्तस्य दीनस्य विशेषकृतं दंष्ट्रुव ॥ ५३ ॥ ॥ अथिहवाच ॥ निर्भया वस कल्याणि पुत्रे वासुयसु ज
 ने ॥ न ते भयं विज्ञाता किकर्त्तव्यं शत्रुसंभव ॥ ५४ ॥ पातस्व सुतं राजा कामं ते ये भविष्यति ॥ नावदुःखं त्वं धात्रीकं कदाचि संभविष्यति ॥ ५५ ॥ ॥
 स उवाच ॥ इत्युक्त्वा मुनिना राक्षी स्वल्पा सा संवत्सरे ॥ उदये मुनिना दत्ते वीतशोका तदा वसत् ॥ ५६ ॥ सेरं धीं सहितान्त्रविदुःसेनं संयुता ॥ सुदर्श

5

10

15

20

25

30

35

30

25

20

15

॥ अथ ॥

निराज्ञा नो नो भाविता मना ॥ उत्तररत्न ॥ दर्शना कांक्षया नृपः ॥ १५ ॥ यदातिरमम नृप नृप दयसमन्विता ॥ वेदपाठपुनान्वीक्ष्यपुनीता न स्य संस्तुता ॥ १६ ॥
 हतजतिमुदः स्वामि नो धि नो धजय ॥ १७ ॥ आसने मुनिभिर्दिक्षु भवतिः स विवेकः ॥ १८ ॥ तत्रोपविष्ट राजानं दुःखमात्रियसदा ॥ १९ ॥ यमुनिनामा मु
 को यमि नृप नृप नृप ॥ २० ॥ तासां मयि वरा रोहा या जसेनी समागता ॥ जय उथे नृप दयसा रूपेण स्त्रीरि वापस ॥ २१ ॥ तां विलोक्य सितपां गी देव कथाः
 मिवापरा ॥ पयुष्मन् पतिर्धर्मो मयं केयं श्यामा वरांगमा ॥ २२ ॥ भार्यकस्य सुता कस्य नाका का वरवर्तिनी ॥ स यत्ना वल्लभं युक्ता श्री वरसुधा गता ॥ २३ ॥
 ॥ २४ ॥ वरुण वनमधस्ता पारिजातसुता मया ॥ राक्षसी वंदगा नृप रंभे वा भाति भामिनी ॥ २५ ॥ स त्वं वद महाभाग कस्य वं वं सुभा वला ॥ राजय
 ती व नी भाति ने मं सुनि वं हिजा ॥ २६ ॥ ॥ २७ ॥ ॥ २८ ॥ ॥ २९ ॥ ॥ ३० ॥ ॥ ३१ ॥ ॥ ३२ ॥ ॥ ३३ ॥ ॥ ३४ ॥ ॥ ३५ ॥ ॥ ३६ ॥ ॥ ३७ ॥ ॥ ३८ ॥ ॥ ३९ ॥ ॥ ४० ॥ ॥ ४१ ॥ ॥ ४२ ॥ ॥ ४३ ॥ ॥ ४४ ॥ ॥ ४५ ॥ ॥ ४६ ॥ ॥ ४७ ॥ ॥ ४८ ॥ ॥ ४९ ॥ ॥ ५० ॥ ॥ ५१ ॥ ॥ ५२ ॥ ॥ ५३ ॥ ॥ ५४ ॥ ॥ ५५ ॥ ॥ ५६ ॥ ॥ ५७ ॥ ॥ ५८ ॥ ॥ ५९ ॥ ॥ ६० ॥ ॥ ६१ ॥ ॥ ६२ ॥ ॥ ६३ ॥ ॥ ६४ ॥ ॥ ६५ ॥ ॥ ६६ ॥ ॥ ६७ ॥ ॥ ६८ ॥ ॥ ६९ ॥ ॥ ७० ॥ ॥ ७१ ॥ ॥ ७२ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ ७५ ॥ ॥ ७६ ॥ ॥ ७७ ॥ ॥ ७८ ॥ ॥ ७९ ॥ ॥ ८० ॥ ॥ ८१ ॥ ॥ ८२ ॥ ॥ ८३ ॥ ॥ ८४ ॥ ॥ ८५ ॥ ॥ ८६ ॥ ॥ ८७ ॥ ॥ ८८ ॥ ॥ ८९ ॥ ॥ ९० ॥ ॥ ९१ ॥ ॥ ९२ ॥ ॥ ९३ ॥ ॥ ९४ ॥ ॥ ९५ ॥ ॥ ९६ ॥ ॥ ९७ ॥ ॥ ९८ ॥ ॥ ९९ ॥ ॥ १०० ॥

६४

10

5

तसं वां छति च धनं नरा ॥ न देवास्तकरे कृता समर्था दास मंजसा ॥ ४६ ॥ पुनस्तथाभ्या यतो विनं यत य छति मली वितां वाणिज्ये नाथ दानेन वैर्येण धवने
 नवा ॥ ४७ ॥ विक्रयार्थं गृहीता च धान्य वस्त्रादिकं वद ॥ देवानर्चयेते वै श्रेयसमहर्षिर्भवेदिति ॥ ४८ ॥ नात्र किं परविनेच्छ वाणिज्येन ते पोषन ॥ गृह
 ण कति संशयि म हर्ष चापि कांक्षति ॥ ४९ ॥ एव हि प्राणिनः सर्वे परस्वादानतत्पराः ॥ वर्तन्ते सततं वल्लभ विभासः कीदृशः पुनः ॥ ५० ॥ वृथा तीर्थं
 थास्तानं वृथा धनं मेव च ॥ सोमो ह वृत्ता नां वै कृतं तदकृतं भवेत् ॥ ५१ ॥ तस्मादेन महाभाग विसर्जय नृप हं प्रति ॥ स पुत्रो ह वसिष्ठामि जानकी व
 द्विजोत्तम ॥ ५२ ॥ इत्युक्तो सौ मुनिस्तथा वृत्ता पुं धाजितं नृप ॥ उवाच वचनं राजा भारद्वाजः प्रतापवान् ॥ ५३ ॥ गच्छ राज वयथा कामं स्वपुरं नरस
 तम ॥ नाशमनोरमा भ्येति वात युक्ता निहः स्विता ॥ ५४ ॥ ॥ ५५ ॥ ॥ ५६ ॥ ॥ ५७ ॥ ॥ ५८ ॥ ॥ ५९ ॥ ॥ ६० ॥ ॥ ६१ ॥ ॥ ६२ ॥ ॥ ६३ ॥ ॥ ६४ ॥ ॥ ६५ ॥ ॥ ६६ ॥ ॥ ६७ ॥ ॥ ६८ ॥ ॥ ६९ ॥ ॥ ७० ॥ ॥ ७१ ॥ ॥ ७२ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ ७५ ॥ ॥ ७६ ॥ ॥ ७७ ॥ ॥ ७८ ॥ ॥ ७९ ॥ ॥ ८० ॥ ॥ ८१ ॥ ॥ ८२ ॥ ॥ ८३ ॥ ॥ ८४ ॥ ॥ ८५ ॥ ॥ ८६ ॥ ॥ ८७ ॥ ॥ ८८ ॥ ॥ ८९ ॥ ॥ ९० ॥ ॥ ९१ ॥ ॥ ९२ ॥ ॥ ९३ ॥ ॥ ९४ ॥ ॥ ९५ ॥ ॥ ९६ ॥ ॥ ९७ ॥ ॥ ९८ ॥ ॥ ९९ ॥ ॥ १०० ॥

30

25

20

15

॥ दे० भा० ॥

चा॥ अयुतं गंधवालं ददामि तव वांछितं ॥ देहि मे नंदिनी साधो गृहस्थमिव सा दया ॥ १४ ॥ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ कामं गृह्णाण नृपतेव सा दधयथा
 रुचि ॥ नाहं दास्यामि ते राजस्वस्य नंदिनी गृहात् ॥ १५ ॥ तच्च त्वानृपतिर्हृत्मा मादिदेश महावत्सरा ॥ नयच्छं नंदिनी धेनुं वसा दद्यात्संस्थितो ॥ १६ ॥ ते
 भृत्या जगदुद्धेवं हृष्टा दादुष्य च त्रितो ॥ नीयमाना मुनीं प्रहस्य रीमांश्च लोचनान् ॥ १७ ॥ मुनिस्तु जसि मां कस्मान् कर्षत्यस्य संस्थितो ॥ मुनिस्तो
 प्रमुखा चेदं नृपते नाहं सुदग्धदे ॥ १८ ॥ वसा च यतिराजसौ यजितो ग्रामयाजुने ॥ किं करोमि न चेक्षामि त्यक्तुं त्वामनसा किं न ॥ १९ ॥ इत्युक्त्वा मु
 निना धेनुः को भयुक्ता वत्सवह ॥ हं भारवं च काराशुक्र रशदं सुदारुणं ॥ २० ॥ उक्त्वा सत्तव देहात्तु देव्या चोरजरा सदा ॥ सा मुखांस्तिष्ठति हृतिव
 वंतः कवचावताः ॥ २१ ॥ सैन्यं सर्वं हंतैस्तैस्तनंदिनी युतिमोचिता ॥ एकाकी निर्गतो राजा विष्णुमित्रो निदुःखितः ॥ २२ ॥ हतप्रयोजिनी दीनात्मानि
 दृष्ट्वा त्रवले मुकुः ॥ उवाच वलं दुर्गमं तपसा तपसि संस्थितः ॥ २३ ॥ तस्या बहूनि वर्षाणि तथोचरे महावने ॥ त्रिष्विंशं यथा गंधियस्य त्वा भानं
 किं पुनः ॥ २४ ॥ तस्मान्नमपि राजेंद्र मा कथा वैरमभूतं ॥ कुलनाश करं न न नायसे महसंयुगं ॥ २५ ॥ मुनिं न त्वा ज्ञात्वा त्वं समाश्वासय
 धने ॥ सुदृशते पि राजेंद्र तिष्ठत्यत्र यथासुखं ॥ २६ ॥ बालो यं निर्धनः किं ते करिष्यति नृपाहितं ॥ वृथा ते वैरभावे यमनाथे दुर्बले शिरो ॥ २७ ॥ द
 या सर्ववर्त्तमाना देवाधीनमिदं जगत् ॥ इत्येव किं नृपस्य सुखं यथावत् प्रविशति ॥ २८ ॥ वञ्चं नृणां यतिराजस्यैव योगो न संशयः ॥ त्वं वञ्चायते का
 पिसमये वै वयोगतः ॥ २९ ॥ शशको हंति शार्ङ्गं लंभशको वै यथा गजं ॥ साहसं मुच्ये मेधा विरुद्धं मेव च न हितं ॥ ३० ॥ ॥ वास उवाच ॥ तच्च
 त्वा वचनं तस्य सुधाजिह्वं पश्यतमः ॥ प्रणम्य तं मुनिं मुञ्चा जगाम स्वयुरनृपः ॥ ३१ ॥ मजोरमापि स्वस्वाभवा मुने तत्र संस्थिता ॥ पातयामास पुत्रं
 तं सुदृशेन मन्त्रेण ता ॥ ३२ ॥ दिनैर्दिने कृमा रौहो जगामो यच्च यंततः ॥ मुनिवासगतः कीडनिर्भयः सर्वतः शिभुः ॥ ३३ ॥ एकस्मिन् समये तत्र वि
 दभं स मुपागतः ॥ कीर्तेति मुनिपुत्रं समाभ्युपगच्छति के ॥ ३४ ॥ सुदृशेन सत्तुला दधारै कारं स्फुटं ॥ अनुस्मारयुतं तत्र प्रोवाचोति पुनः पुनः ॥
 ३५ ॥ वीजं च कामराजा खं गृहीतं ॥ न तस्मात्तदा ॥ जजायवा नोक्तं यथैव तत्सिद्धादरं ॥ ३६ ॥ भावि योगान्महाराज कामराजा खं मभूतं ॥ स्वभावे
 नैव तेनैव गृहीतं बालकेन वै ॥ ३७ ॥ तदा सौ यं च मे वधे प्राप्य मन्त्रं महत्तरं ॥ अथ विच्छंद विहीनं च ध्यानं स विवर्जितं ॥ ३८ ॥ प्रजयं न मानि

५५

10

5

त्यं कीडत्यपि स विवर्जितः ॥ विसस्मार न तं मन्त्रं ज्ञात्वा सारमिति स्वयं ॥ ३९ ॥ बर्धे चैकादशे प्राप्ते कुमारो मे नृपात्मजः ॥ मुनिना स्तौयनी तोषवेदमर्थापितस्य
 ॥ ४० ॥ भद्रं वै दंतधासां गेर्नाति शालं विधानतः ॥ अभ्यस्ता सकृद्विद्याते न मन्त्रवलादि व ॥ ४१ ॥ कदाचित् सोपि पुन्यं दं देव्या रूपं ददृश ॥ रक्तं वरं र
 क्तवर्णं हस्तं रक्तं भूषणं ॥ ४२ ॥ गारुडो बहन्त्यां च वैष्णवी शक्तिमभूतो ॥ दक्षप्रसन्नहृदयः सबभूव नृपात्मजः ॥ ४३ ॥ वने तस्मिन् स्थितः
 सो भवति शार्ङ्गं धत्तवित ॥ मातरं सेवमानस्तु विजहार नृदीत ॥ ४४ ॥ शरासनं च संप्राप्तं विशिखा शक्तिरासिता ॥ तृणी रं कवचं तस्मै दत्तं
 चाविक्रयवने ॥ ४५ ॥ एतस्मिन् समये पुत्री कीर्तीरा जस्य सुप्रिया ॥ नाम्ना शक्तिरुदादिवा सर्वलक्षणं संयुता ॥ ४६ ॥ शुभ्रावर्णं पपुत्रं तं वनस्थं च
 सुदर्शनं ॥ सर्वलक्षणं संयुक्तं भरे काममिवापूरं ॥ ४७ ॥ बंधी जनसुखा सुखारा जेष्ठं तं समन्तं ॥ त्वं कमेम न स तै वै वरं दूरयिष्ये ॥ ४८ ॥ स्वप्रेतस्याः समा
 गम्य जगद्वाति शान्तरे ॥ उवाच वचनं वै दं समाश्वास्य सुसंस्थितो ॥ ४९ ॥ वरं वरय भुञ्जीम मम भक्तं सुदर्शनं ॥ सर्वकामपुंदने सत्तव च नमममानि
 नि ॥ ५० ॥ ॥ वास उवाच ॥ एवं शक्तिरुदादिवा स्वप्रेत रूपं मे न हरे ॥ अवाया वचनं सत्त्वा जहर्ष भृशमानिनी ॥ ५१ ॥ उस्मिता सा मुदा मुक्ता पृष्ठा
 मात्रा पुनः पुनः ॥ प्रमोदकारं बाला नोवाचातित्रयान्विताः ॥ ५२ ॥ जहास मुदमायना सत्त्वा स्वयं मुकुटं ॥ सखीं प्राह तदा तं वै स्वप्रवृत्तं सखि
 स्तरं ॥ ५३ ॥ कदाचित् सा विहारा र्थे प्राप्ता च पवने भुभं ॥ सखी युक्ता विशालाक्षी च पदैरुपशोभिता ॥ ५४ ॥ पुण्यानि चिन्वती वा लार्पनकाधः स्थि
 ता वत्सा ॥ अपश्यंश्च हारं मार्गे भागं तं त्वरां चितं ॥ ५५ ॥ तत्र प्रणम्य द्विजं श्यामा वभाषे मधुरं वचः ॥ कुतो देशा न्महाभाग कतमो गमनं नया ॥ ५६ ॥
 ॥ द्विज उवाच ॥ भारद्वाज स्वमाह्वसे नृपमा गमनं मम ॥ जातं वै कार्यं योगेन किंचिच्छसि वदस्व मे ॥ ५७ ॥ ॥ शक्तिरुदादिवा ॥ तत्रा मुमे
 महाभाग वरुणी युं किमस्ति वै ॥ लोकातिगं विरोधेण प्रक्षणीय तमं किं न ॥ ५८ ॥ ॥ वास उवाच ॥ ध्रुवसंघिष्ठतः श्रीमात्रास्ति सुदर्शने नृपः
 ॥ यथार्थनामा भुञ्जीते वै तं तेषु रूपां तमगाय ॥ तस्य लोचनं मत्तं तं निःकृतं किं न भूतमे ॥ न हृद्येन को मोरु कुमार रक्तसुदर्शनः ॥ ५९ ॥
 एतच्छ्रुतिं हितावात्री गुणाः सर्वसिद्धिदायाः ॥ गुणा नामाकरं दुर्भुजमेतेनैव को नुका न ॥ ६० ॥ तव योग्य कुमारो मे भर्ता भविष्यति महीसि ॥ योगे यं
 विहितं ध्यानी नमो कान्चनैरिव ॥ ६१ ॥ ॥ इति श्रीभागवते महापुस्योत्तरीयस्कंधे सप्तदशोऽध्यायः ॥ ६२ ॥ ॥ वास उवाच ॥ शुभं

0 5 10 15 20 25 30 35

तद्वचनं श्रुत्वा मया मया वचनं ॥ १ ॥ अतः त्वं ज्ञात्वा तस्मात्तथा नाहुः का समहिताः ॥ १ ॥ सा तु यत्किं नु रागाद्वै स्यात् प्रेमादिवै ॥ वत्सा ॥ कामकला हते कामे
गते तस्मिन्निजोत्तमे ॥ २ ॥ अतः तेनोच्यते नाहं सखी ॥ दानुर्वर्तिनि ॥ विकारं च समुत्पन्नं देहयष्टु बलादनु ॥ ३ ॥ अतो तस्मिन्निजोत्तमे
शीतलसंभवा ॥ इति निमदनः पापः किं करोमि कथाभिन्ना ॥ ४ ॥ त्वेवमुवा मया द्रष्टुं च वारुण्यपुरः ॥ तपते मे ममोत्तमं विरहाकुलितं मया ॥
५ ॥ चंदनं देहलं मे विषमं तिष्ठति मया ॥ मया च संपर्कं वै चंडपादाभ्यां वदति ॥ ६ ॥ न च हर्षे वने शोभे दीर्घकथां न पर्वते ॥ न दिवा न
विशायां च न सुखं सुखसाधने ॥ ७ ॥ न शोभते च तं वृत्तं न गीतं न च वादनं ॥ अथ नायन मे किंचिन्न च तस्मिन् सुखे चने ॥ ८ ॥ अथ यथाः पर्वते
तत्र यथा सौवर्तं तिष्ठति ॥ श्री तस्मिन् कुलत जायाः परतं त्रपितु स्यात् ॥ ९ ॥ स्वयं वरं पितृ मे न कुरुते किं करोमि किं ॥ दाम्पत्यं राजपुत्रस्य
कामं सुदृष्टिं स्यात् ॥ १० ॥ सत्यं मेष्ट विधीपात्ताः शतशः संप्रतर्जयः ॥ वरणीयान् मेतेष्टा रम्यहीनो यमो मतः ॥ ११ ॥ **॥ वासुदेवा ॥** एका
कीर्तिर्न मे व वलहीनः सुदर्शितः ॥ वनवासी फलाहारस्तस्यास्मिन्नेष्टसंस्थितः ॥ १२ ॥ कामवीजं जपात्तिष्ठति स्वेष्टं स मुपस्थिता ॥ स्तिष्ठति न परोमं जजाय
मं न मुत्तमं ॥ १३ ॥ स्वप्तिपथ्या सौंदर्यं विष्टमाया मर्त्यं डितं ॥ विश्वमातरमकाजो सर्वसंभक्तो शिवा ॥ १४ ॥ अवे रक्षराधो निष्ठादः समु
येततं ॥ ददौ रथं वरं तस्मै सर्वोपसुर संभुतं ॥ १५ ॥ चतुर्भिस्तु रमैः सुखं यता का वरं मंडितं ॥ जैत्रं राजसुतं ज्ञानं तत्वा बोधायनं तदा ॥ १६ ॥
सायि जगह तं धीमा मित्रत्वेन सुसंस्थितं ॥ वरैर्मूलफलैः सम्यक् वदता तिष्ठं च शं वरं ॥ १७ ॥ दत्तारथं गते तस्मिन्निजोत्तमे ॥ मुनयः प्र
तिष्ठन्तास्ते तस्मै सत्ताय सा मिथः ॥ १८ ॥ राजपुत्रं ध्रुवं राज्यं प्राप्य सितं च सर्वभा ॥ त्वत्प्रेरणे पि रव्यः प्रतापात्तात्र संश्रयः ॥ १९ ॥ अथ नाते
विक्रमे वीवरदा विश्वमोहिनी ॥ सहायस्ते सुसंप्रदा माचिंतां कुरुतुते ॥ २० ॥ मनोरमां तथोच्यते मुनयः शंसितुता ॥ पुत्रस्ते शशं राधीशो
भविष्यति श्रुति ॥ २१ ॥ सा तानुवाच न त्वं गी वचनं वोक्तुं सक्तं ॥ दास्येयं भवतां विजाः किंचिन्नं सुखा सनात् ॥ २२ ॥ न सैव सचिवाः कोशेन स
हायाभ्यं केन च ॥ केन योगेन पुत्रो मे राज्यं प्रदुमिहा हसि ॥ २३ ॥ आशीर्वादेभ्यो नूनं पुत्रो यं मे महीयति ॥ भविष्यति न संदेहो भवंतो मंत्रविज्ञेयः ॥ २४ ॥

॥ ॥ व्यास उवाच ॥ रथाहहः समेधावी यत्र याति सुदर्शनः ॥ असौ हि ली समावृत्त इवाभाति स्वतेजसा ॥ २५ ॥ पुत्रा यो यंत्र बीजस्य नान्यः कश्चन भू-
यते ॥ तत्रावा-जपतस्तस्य श्रीतिष्ठतु सर्वथा ॥ २६ ॥ संप्राप्य स इरो वीजं कामराजाख्य मधुना ॥ जपेद्यस्तु श्रुतिः शांतः सर्वकामान् वप्नुयात् ॥
॥ २७ ॥ ततस्तदस्ति वृद्धिर्वा बादि विद्या प्रसिद्धा दुर्लभा ॥ उभयां शिवायां यदुपायं नृपसत्तमा ॥ २८ ॥ ते मंदास्तेति दुर्भाग्या रोगे स्ते स सुपुत्राः ॥ ये
वां चित्रेन विष्णोः भवेद्द्वारं च नादिषु ॥ २९ ॥ यामाता सर्वदेवा नां युगाद्ये परि कीर्तिता ॥ आदिमानेति विद्या नान्मातेन कुरु कुरु ॥ ३० ॥ बुद्धिः
कीर्ति भक्ति र्व्याः शक्तिः श्रद्धा मतिः सति ॥ सर्वेषां प्राप्तिनां सा वै पुण्यं च निदर्शनं ॥ ३१ ॥ न जानंति नरा ये वै मोहिता मायया किल ॥ तत्र जंति कुतर्क-
जदेवी विष्णोः शरी शिवा ॥ ३२ ॥ ब्रह्मा विष्णु सा शंभुर्वासो वरुणा यमः ॥ वायु रग्निः कुबेरश्चतुर्धा यथाभिने भगः ॥ ३३ ॥ आदिता वसवो रुद्र-
विष्णो देवा मरु रुद्राः ॥ सर्वे धारयंति तां देवीं सृष्टि स्थितं तं कारिणी ॥ ३४ ॥ की न सेवेत विष्णो नैता शक्ति परमात्मिका ॥ सुदर्शनेन सा ज्ञाता देवी स-
र्वार्थदा शिवा ॥ ३५ ॥ ब्रह्मैव सान्निदुः प्राया विद्या विद्या स्वरूपिणी ॥ योग शम्या परा शक्ति र्मुमुक्षुणां स्वबलभा ॥ ३६ ॥ परमात्म स्वरूपं को वेत्तु म-
हंति तां विना ॥ या सृष्टिं विविधां कृत्वा द्रव्य स्थिति सात्मने ॥ ३७ ॥ सुदर्शनस्तुता देवी मनसा परि चिंतयेत् ॥ राज्ये सा मां न्य रं प्राप्य सुखं चै-
कान ते स्थितं ॥ ३८ ॥ सापि शशिकला त्वार्थं काम बाण उषीडिता ॥ वानो यचो रै रनिशं दधारतुः स्खितं वधुः ॥ ३९ ॥ ता वचं स्थापिता ज्ञाना कन्या उ-
ज्जीव राधिनी ॥ सुबाहुः कारया मास स्वयं वरम तं दितः ॥ ४० ॥ स्वयं वरस्तु विविधो विद्वज्जिः परि कीर्तितः ॥ रातां विवाह्यै न्यै वै नान्येषां कधि-
तः किल ॥ ४१ ॥ इहा स्वयं वरं श्रौ को द्वितीयस्तु पण्यधिधः ॥ यथा रामेण भग्नं वै नृपकं च शरास तं ॥ ४२ ॥ तृतीयः शौर्यं शूलं च भूराणां परि की-
र्तितः ॥ इहा स्वयं वरं तत्र च कार नृपसत्तमा ॥ ४३ ॥ शिशिभिः कारिता मंवाः भूभेरात्तरौ युताः ॥ तत्र श्रवि विधा काराः सुहृदौ मध्यमे डप ॥
॥ ४४ ॥ एवं कृतेति संप्रादे विवाहार्थं सुविस्तरे ॥ सखी शशिकला गृहः स्विता चारु लोचता ॥ ४५ ॥ अपि मे मातरं हृदित्व मे कान्ते वचो मम ॥ मया
वैजः पतिश्चित्तं ब्रह्म स्वधि सुतप्रियः ॥ ४६ ॥ नान्यं वरं वरिष्यामि मृत्युते वै सुदर्शने ॥ समेभर्ता नृपसुतो भगवत्प्रापति स्थितः ॥ ४७ ॥ ॥ वा

30
25
20
15
10
5
0

दि. ३०. २००

सुतः ॥ इत्युक्त्वा सा सखी गत्वा मातरं छाहसत्वरं ॥ वैदर्भी विजने वाक्यं प्रचुरं मंजुषा विणी ॥ ४४ ॥ पुत्री नेहः शिता सा भीतां छाहसत्वरं यत्ना ॥
उत्तुङ्ग कल्याणितं चितं तद्विना भुजा ॥ ४५ ॥ भारद्वाजो जमे सुखं भुवः सीधं मुनेस्तिथः ॥ समे भर्तृ च तं भिन्ने नाम भयं वृणोम्यहं ॥ ४६ ॥ ॥ वास
उत्तुङ्ग ॥ राजी तद्वचनं भुजा यत्नो गृह समागतो निवेदयामास तदा पुत्री वाक्यं यथातथ्यं ॥ ४७ ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं राजा विस्मितः छाहसत्वरं ॥ भार्थमु
वाच वैदर्भी सुता दुःसुतं वचनं ॥ ४८ ॥ सुभुजा नासि गतोसौ राजा शिः का मितो वने ॥ एकाकी सहमात्रा वैव सते निजने वने ॥ ४९ ॥ तच्छ्रुत्वा निह
तो राजा वीरसेनो युधाजिता ॥ सकथं निर्वर्तते भर्ता योग्योक्तिं वारुणे चने ॥ ५० ॥ बृहद्वती ततो वाक्यं कदाचिदयि विधियं ॥ आगमिष्यति रा
जानः स्थितिमंतः स्वयं वरे ॥ ५१ ॥ ॥ इति श्री भागवते महापुराणे तृतीय स्कंधे ३ अर्कादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ ॥ वास उवाच ॥ भर्ता सा
मिहिता वाता पुत्री कल्याणसंस्थिता ॥ उवाच वचनं श्रुत्वा समं प्राप्य भविष्यति ॥ १९ ॥ किं वरे सुदृष्टिं याते विधियं मम प्रापसे ॥ चित्ते दुःखमात्राति वाको
मानेन सुवतः ॥ २० ॥ सुदर्शनोति दुर्भाग्यो राजा भुक्तो निराश्रयः ॥ वनको वाति हीनश्च यदित्युक्तं श्रुत्वा च वरे ॥ २१ ॥ मातृ सह वन प्रापः फलं सत्प्राप्तं भ
शः ॥ न ते योग्ये वरो यं वैवज्जवासी च दुर्भागः ॥ २२ ॥ राजपुत्राः कृतञ्जयारुच्य वतः सुसंमताः ॥ न वार्हाः पुत्री संत्यजे राजनिहै रसं कृतो ॥ २३ ॥ भ्राता
स्य वने ते कांतः सराजो कोरा ने पु वै ॥ करोति ह्यसंयतः स र्धं तद्वा मं युतः ॥ २४ ॥ अत्र च कारणं सुभुजस्य यच्च मया श्रुतं ॥ युधाजितस्ततस्त
स्य वचनं कोक्तिं भविष्यः ॥ २५ ॥ दौहित्रः स्थापितस्तेन राजैरुत्पातिसगरं ॥ वीरसेन नृपं हत्वा समं य सन्निवैः सह ॥ २६ ॥ भारद्वाजो भुक्तो हंतुं कामः
सुदर्शनं ॥ मुनिना वारितः यथा जगाम निजमंदिरं ॥ २७ ॥ ॥ श्रीशुक ताडवाच ॥ मातर्मया वतः कामं वनस्थो चित्पात्मजः ॥ शार्ङ्गं तीव्रवने वा संकरि
मापि मतिवृत्ता ॥ २८ ॥ भर्तृभुक्तं धर्मात्मा स्वर्गं दमोक्षदं तथा ॥ भुक्तं वरुते नृपं स तदंभवतीति वै ॥ २९ ॥ भगवन्मासमादृष्टं स्वप्रेवरमनुजं मे ॥ तच्छ्रुत्वा
कथं वाचं संभ्रम्य मित्पात्मजं ॥ ३० ॥ मातृजितोति निशितो भगवन्मा सुदर्शनं ॥ न विहाय धियं कानं वरिष्ठं न जयं ॥ ३१ ॥ ॥ वास उवाच ॥ पुत्रादिना
र्धं वैदर्भी तं गतीं निदर्शितैः ॥ भर्तृसर्वमानं दे पुत्रैरुवचनं च ॥ ३२ ॥ विवाहोदवसादवाप्तं धृतं समं चितं ॥ विजं शृङ्गिक ता तत्रैष्यमास स त
रं ॥ ३३ ॥ यथा न वेदता नैवैतथा गच्छ सुदर्शनं ॥ भारद्वाजो जमे इह मद्यो कानं तस्मिन्ने ॥ ३४ ॥ पित्रा मिसंभृतः कामं मदर्थं त्रस्तं वरः ॥ आगमिष्यति राजा

६७

ने वत सुता स्वने कशः ॥ ३५ ॥ मया त्वं वैदुत भिन्ने सर्वपापीति सुवर्कं न गवन्मा समादिष्टः स्वप्रेममसुरोपमः ॥ ३६ ॥ विषममिदं ता श्रेवा प्रपतामिन
हालीवो वरयेत्वरुते ता न्यपित्वा भो देहि तां पिता ॥ ३७ ॥ मतमा कर्मण्यो वाचा वृत्तं मे वैमया वरः ॥ भगवन्मा प्रसादेन शमावाभ्यां भविष्यति ॥ ३८ ॥
आगतं यत्नं यात्रे वैवर्कं कल्याणं वनं ॥ यदर्धी न जगत्सर्वं वर्तते स च राचरं ॥ ३९ ॥ भगवन्मा यदादि हं न तस्मिन्था भविष्यति ॥ यद्वा देव
ता सर्वो वर्तनीति मया श्रुतं ॥ ४० ॥ वक्तव्योसौ जयातु स्तुते काने वै नृपात्मजः ॥ मया भवति मे कार्यं तत्कर्त्तव्यं तथानघ ॥ ४१ ॥ इत्युक्त्वा दक्षिणं दक्ष
मुनिर्वायति स यागत्वा सर्वं निवेद्या श्रुतं प्रत्यागतो द्विजः ॥ ४२ ॥ सुदर्शनस्तु तत्काला निश्चयं गमने तदा ॥ चकार मुनिना ते नपेरितः पर
मादरात् ॥ ४३ ॥ ॥ वास उवाच ॥ गमना यो घनं पुत्रं तं मुक्ता च मनो रमा ॥ वेपमा नाति दुःखार्ता भिनी सा श्रुतो च ना ॥ ४४ ॥ पुत्रगद्वसितना शस
माजे भर्ता कित ॥ एकाकी कृतवैरः स न किं विचिंत्य स्वयं वरे ॥ ४५ ॥ युधाजिर्वैकुण्ठकामत्वं स मे स्थिति महीयति ॥ न ते द्याप्ति सहायो वै तस्मात्पुत्र
पुत्रक ॥ ४६ ॥ एक उवाच ॥ दीना स्थितवाचा रात्रि राधया ॥ माहं स्थितं महाभाग निराशं कर्तुं मद्यमां ॥ ४७ ॥ पिता मे निहतो येन सेधितं जागतो नृपः
॥ एकाकिनं गतं पुत्रं युधाजितो ह निष्पत्ति ॥ ४८ ॥ ॥ सुदर्शन उवाच ॥ भवितव्यं भवत्येव नात्र कार्यं विचारण ॥ आदेशं च जगन्मातुर्गच्छामा
श्रुत्वा वरे ॥ ४९ ॥ माशोकं कुरु कल्याणि क्षमिष्यासि वरा नने ॥ न विनेमि प्रसादेन भगवन्मा निरंतरं ॥ ५० ॥ ॥ वास उवाच ॥ इत्युक्त्वा रथम
रुद्रगं तु कामं सुदर्शनं ॥ दृष्ट्वा मनो रमा पुत्रमाश्रितं श्रुत्वा नृपो दयत ॥ ५१ ॥ अगतस्ते विवाया तु दृष्टेयं दत्ते क्षण ॥ पार्वतीया श्रेयोः मा
तु शिवा सर्वत्र सांघतं ॥ ५२ ॥ काराही विषमे मार्गे दुर्गदुर्गे सुकहिं नित ॥ कासिका कृतहे घोरे वा लुतां परमेष्ठी ॥ ५३ ॥ मं उये तत्र मातंगीत
थासो म्यायं वरे ॥ भवानी नृपमधो नृत्वां न व माचनी ॥ ५४ ॥ गिरि नागिरि दुर्गे सुभुजा मुं डाच त्वरे कुच ॥ कामगा कानेनैव वरसहो वा
सनाती ॥ ५५ ॥ विवादे वैष्णवी शक्तिरवता लां रं पूरुह ॥ जे रवी च भये सोम्ये श्रेष्ठं वै स मागमे ॥ ५६ ॥ ॥ वास उवाच ॥ इत्युक्त्वा नने
दामाता वेपमा नभ्या कुता ॥ उवाच ह तया साहं मागमिष्यामि सर्वथा ॥ ५७ ॥ निमिषा द्वा वितालो वेनाहं लाडमिहो तसह ॥ सहैव नय मां व सय
त्रेते गमने मतिः ॥ ५८ ॥ इत्युक्त्वा निःसृता माता भ्रात्रेयी स युता तदा ॥ विप्रेर्दनायिषः सर्वं निर्ययुर्हर्ष सयुता ॥ ५९ ॥ वारणा स्नातः प्राप्नो

भय ४

30

25

20

15

10

5

॥ १ ॥

॥ २ ॥

रथः २५००
गजाः २५००
अश्वः ६५६०
पायताः १०८३५०
अर्धोद्वीरः १

रथैर्नैकनराचरः ॥ ज्ञातः सुखदुःखतत्रयजितः ॥ हर्षादिभिः ॥ ४१ ॥ विवाहार्थं गृहं दत्तमनयादिर्कृतं ॥ तत्रासेव काकमनुजगच्छपरिचर्यार्थं निवर्तते ॥ ४२ ॥
 ॥ मित्रितोत्तराजानोदशदेशाभिः ॥ किं न ॥ सुभाजिदयिसंज्ञाकोदोहित्रेण समन्वितः ॥ ४४ ॥ कुरुयाधियत्रिंशेवजथाभुदेभ्यो नयः ॥
 सिंधुराजसुधावीरो यो कामाहीमतीपतिः ॥ ४५ ॥ पांचालः पार्वतीयश्च कामरूपेति वीर्यवान् ॥ काकीं दृष्ट्वा न देहीयो वेदार्थं मरुवतः ॥ ४६ ॥
 ॥ एते नान्ये न वरुणः स्वयं वरदिदं ॥ मित्रितोत्तराजानोदशदेशाभिः ॥ ४७ ॥ अक्षोहिण्यस्त्रिंशेवजथाभुदेभ्यो नयः ॥ ४८ ॥ एकाकी रथमाह्वयः ॥
 नृपैः सर्वत्र सन्निभैः ॥ ४९ ॥ अयो न्य नृप पुत्रास्ते दुःखं चूर्मिलितास्तदा ॥ सुदर्शनो नृप सुत भ्राता सिद्धिं स कृतः ॥ ५० ॥ एकाकी रथमाह्वयः ॥
 त्रासहमहामतिः ॥ विवाहार्थं मित्रायातः काकुत्स्थः किं नृपां प्रतां ॥ ५१ ॥ एतानराजसुताः नो काकुत्स्थे न्या न्या सुधानथा ॥ किमेतं राजपुत्री सा वरिष्ठतिम
 हाभुज ॥ ५२ ॥ सुभाजि नृपराजविता सुवान महीपती न ॥ महमेतं हनिष्यामि कन्यायेनात्र संशयः ॥ ५३ ॥ कुरुयाधियत्रिंशेवजथाभुदेभ्यो नयः ॥
 मः ॥ मात्रं पुत्रं पुत्रं वरं राजनिः संशयं वरे ॥ ५४ ॥ वरेन हरणं नास्ति नात्र भुक्तः स्वयं वरे ॥ कन्ये स पात्र वरणं विवादः कीदृशस्ति ह ॥ ५५ ॥ प्रया
 येन नृपा र्वमसौ राजा द्विवा सितः ॥ दोहिनाया धिं स राजं च नेन नृप सनेम ॥ ५६ ॥ काकुत्स्थो यं महाभाग कोशलोधिपतिः सुतः ॥ कथमेतं हनिष्ये
 तं राजपुत्रं निरागसं ॥ ५७ ॥ तिष्ठसेत नृप नृपं मनयस्य नृपोत्तम ॥ आस्तासि कश्चिदपुत्रं वजं गतोस्य जगत्पतिः ॥ ५८ ॥ धर्मजयति नाधर्मस
 यं जयति ना नृप ॥ मानयं कुरु राजे तु त्वजपायमतिं किं न ॥ ५९ ॥ दोहित्रस्तव संशयः स्तेपिरुप समन्वितः ॥ राजपुत्रस्तथा श्रीमान् कथं तं न वरिष्ठः
 ति ॥ ६० ॥ अयो राजसुताः कामं वरं त्रैव न वरं त्रा ॥ कंवा स्वयं वरे कन्यास्त्री करिष्यामि सा प्रतां ॥ ६१ ॥ वरेतथा विवादः कः पुत्रं दत्तु महीपते ॥ पर
 स्वरं विरोधो न कर्तव्यो विजानता ॥ ६२ ॥ ॥ इति श्रीभागवतमहापुराणे नृनीयसंज्ञे एकोनविंशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ ॥ श्रीसुधाकरः ॥ इति
 वादिनिभूपाते केरवाधिपतोत्तदा ॥ सुनुवाच महाभाग सुभाजिदयि पतिः ॥ १ ॥ नीतिरियं महीपात यदुवीति नृपानिह ॥ समाजेषां धिक् नो वे
 सत्यवाग्निजिनेष्ठियः ॥ २ ॥ योऽयं सुवर्तमाने सुकन्या रत्नं कुरुते ॥ अयो यो हति भूपात न्यायो यंत वरे च ने ॥ ३ ॥ भागं सिरुस्व मे मासु नो कुरुमहतिव
 कथं ॥ तथा सुदर्शनो धैर्यं कन्या रत्नं किमहति ॥ ४ ॥ वलं वेदेन विप्रस्य नृभुजं नृप जवेतं ॥ किमन्यायं महा राजपुत्री नृमहिषा वना ॥ ५ ॥ वरं भुक्तं
 सदा राजा विवाहे परिधीति ॥ वसुधैव कुटुम्बकमिति ज्ञातुं नृप कदाचन ॥ ६ ॥ तस्मादत्र यत्नं कुरु नीतिरत्र विधीयतां ॥ अन्यथा कुरुते कर्म न वि

६८

पतिमहीपते ॥ ७ ॥ ॥ श्रीसुधाकरः ॥ एवं विवादे संवदन्ने राजा तत्र परस्परं ॥ आकृतस्तुभामधो सुबाहुर्नृपसत्तम ॥ ८ ॥ तस्मादुपनृपा सर्वे तं सुखात्तदिति ॥
 राजनीतिस्तथा काकी विवाहे त्रैव समाहितः ॥ ९ ॥ किं नृपे चिद्विदितं राजंस्तद्वत्समाहितः ॥ पुत्राः पुत्रा न कस्योत्तरो वने नृपचेतसि ॥ १० ॥ ॥ सुबाहुर्नृपसत्तमः ॥
 सुत्रमिमं नृपा कामं वतः सुदर्शनः किं न ॥ मयानि वारिता तथैव नृपा मयानि मे वतः ॥ ११ ॥ किं करोमि सुताया हनवशे मे सुभापुत्रा ॥ सुदर्शनस्तथा काकी
 संज्ञाकोत्तिनिराकृतः ॥ १२ ॥ ॥ श्रीसुधाकरः ॥ संमन्त्र्य भुजः सर्वे समाहूय सुदर्शनं ॥ उचुः समागजं शान्तमेकाकी तमं दिनं ॥ १३ ॥ राजपुत्रमहाभा
 ग केन हतोसि सुबा ॥ एकाकी यः समायातः समाजे भुजामिह ॥ १४ ॥ न ते सैन्यं न सन्निवाः न कोशो न वरुहं ॥ किं या अर्थं समायातस्तत्वे हि महामते
 ॥ १५ ॥ सुबा कामा नृपतपो वरं त्रैव समागमे ॥ कन्यायेन सैन्यं संयत्ना किं नृपे हि हेतुः ॥ १६ ॥ भ्राता ते स वतः भूरः संज्ञाकोत्तिजिज्ञुषया ॥ सुभाः
 जिज्ञुषया कुरुः स्तथायं कुरुमागतः ॥ १७ ॥ गच्छाति कुरु राजे नृपयातः सुदाहृतः ॥ त्वयि सैन्यं विहीनि शययेदं कुरु सुबा ॥ १८ ॥ ॥ सुदर्शन उवा
 च ॥ न वरेत सहायो मे न कोशो दुर्ग संशयः ॥ न मित्राणि न सौहार्दं न पाकिं रसकास्तथा ॥ १९ ॥ अत्र स्वयं वरं धृत्वा उचुः काममिहागतः ॥ स्वप्रेदेकापु
 विरोधेन गच्छान संशयः ॥ २० ॥ नात्यजि कीर्तिं मे उग्रमास जगदीश्वरी ॥ तथा यद्विहितं तत्र भविता घन संशयः ॥ २१ ॥ न शत्रुरस्ति संसार
 को यस्ति जगतीश्वरी ॥ सर्वत्र यश्च तो मे श्रमवानी जगदं किं ॥ २२ ॥ यः कुरुयाति शत्रुं तं मया सह नृपात्मजः ॥ शास्ता तस्य महाविघ्नो न हं जानमि
 शत्रुतां ॥ २३ ॥ यः प्रविशति तान् देवानां नृपसत्तमः ॥ काचिं नात्र पुत्रं दद्यादप्यधीनोऽस्मि सर्वदा ॥ २४ ॥ देवभूतमनुष्यं सुसर्वभूतेषु सर्वदा ॥ त
 र्वाणं तं नृपाशक्तिर्ना नृपानृपसत्तमः ॥ २५ ॥ सायं चिद्विदितं नृपं तं करोति नराधिपः ॥ किं नृपानं वानरं कामं कश्चि नो वै तदामम ॥ २६ ॥ तामृते परमा
 शक्तिं त्रैव विप्रहरादयः ॥ नृपाः स्युः किं नृपे देवाः काचिं तामेतदा नृपाः ॥ २७ ॥ अशोको वा सशोको वा शत्रुतां दृष्ट्वा त्वहं नृपाजो नृपाश्रेष्ठसंज्ञ
 कोऽस्मि नृपवरे ॥ २८ ॥ सायं चिद्विदितं नृपं तं करोति नराधिपः ॥ नात्र शंका पुत्रं दद्यादप्यधीनोऽस्मि सर्वदा ॥ २९ ॥ जयपराजये स नृपानमना विधा
 धिवा ॥ भगवत्या तं देवास्तु नृपाश्रेष्ठसत्तमः ॥ ३० ॥ ॥ श्रीसुधाकरः ॥ इति तस्य नृपकथं वचनं राजसत्तमः ॥ उचुः परस्परं उच्यते त्रैव
 नराधिपाः ॥ ३१ ॥ सत्यं नृपं त्वया साधो न मिथ्या कर्हि चिद्वेत्ता ॥ तथा युज्येनी नाधत्तां हनुं परिकल्पितं ॥ ३२ ॥ वरं त्रेन दया विवाहं पुत्रीमाम

स्वां

0

5

10

15

20

25

30

35

॥ ननु व्रीताह संकार्यतमिभिः कदाचन ॥ वदमिनीविशेषाभिनिवेदयेदोविदुः ॥ ४१ ॥ कथंतांविश्राम्यद्यदतासुदशीनाय वै ॥ राजानो वै रसं सुताः दिव्यक
पुरि सां प्रतं ॥ ४२ ॥ यदि तेरोचने वसिषसां विद्वान्महं ॥ जनकेन यथा कर्तुं कृतः सीतासु यं वरे ॥ ४३ ॥ श्रीवंधुसुयथातेन धत्ते कृताय लोतया ॥ तर्था
हमयितव्यं किं करोम्यद्यदुरासदा ॥ ४४ ॥ विवाद्येन एतां वै कृते सति शमं बुजेत ॥ पारुषिणितयः कामं सते भर्ता विव्याति ॥ ४५ ॥ सुदर्शनस्तथा मो
दायः कश्चिद्वत्तवैरः ॥ पातयित्वा यत्नं तं वै यथिष्यति सर्वथा ॥ ४६ ॥ एवंप्रकृतं नृपाणां तु विवादः शमितो भवेत् ॥ सुखिताहं विवाहं सेकरोमिवि
धिपूर्वकं ॥ ४७ ॥ ॥ कथा उवाच ॥ संदेहे नैव मज्जामि सर्वकृत्यमिदं पतिः ॥ मया सुदर्शनः पूर्वं कृतं भजेत सिनो नृथा ॥ ४८ ॥ कारुण्यं पुण्यया
पातां मनः क्वमहीयते ॥ मत्तमा विदुः संतापका कथमन्यं कृणुम्यहं ॥ ४९ ॥ कृते यणे मम राजसर्वं वां वदन्मया ह ॥ एकः पारुषितादौ वावहो वा
भवति नेत ॥ ५० ॥ किं कर्तव्यं तदा तत विवादं समुपस्थिते ॥ संशया धिस्थिते कार्यं मद्रिं ताहं करोम्यतः ॥ ५१ ॥ मन्त्रिं तां गच्छाज्जिंद देहि सुदर्श
नाय मां ॥ विवाहं विधिं च कृत्वा शं विधास्यति तं डि कां ॥ ५२ ॥ यत्रामकीर्तना देव दुःखोद्योति सयं बुजेत ॥ ताम्यत्वा परमां प्राप्तिं कुरु कार्यमर्तो डि
तः ॥ ५३ ॥ गता वद नृपे भ्यात्वं कृतां जलिष्ठोद्यो वै ॥ आगतं वा च श्वः सर्वैरिह भूयैः स्वयं वरे ॥ ५४ ॥ इत्युक्त्वा विससर्ज सुतं नृपतिमंडलं
विवाहं कुरु राज्ञी मे वेदोक्तं विधिना नृपा ॥ ५५ ॥ पारिवर्ह्य यायाग्यं दत्वा तस्मै विसर्जयि ॥ गमिष्यति गृहि तामां धुव संधि सुतः कित ॥ ५६ ॥
कदाचित्ते नृपा कृष्णः संशामं कर्तुं मुद्यताः ॥ भविष्यति तदा देवी सहाय नः कश्चिष्यति ॥ ५७ ॥ सोपि राज सुतं सेतु संशामं विदध्या स्यति ॥ देवयो
गा नृते तस्मिन्मरिष्याम्यहमम्यातु ॥ ५८ ॥ स्वस्तिते स्तु नृहेति कृत्वा मां सह सैन्यकैः ॥ एके वाहं गमिष्यामि तेन सा दुःखि वा जया ॥ ५९ ॥ ॥ वी
स उवाच ॥ इति तस्या वृक्षः धृत्वा राजा सीतानि श्रेयः ॥ मन्त्रिं च त्रेतथा कर्तुं विधासं प्रतिपद्यत ॥ ६० ॥ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे
नृतीयस्कंधे एकविंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ धृत्वा सुता वाक्यं मनिदिता त्प्राप्त्यं भगवता नृपतिर्जगाद ॥ वज्रं तु कामं शिविराणि
भूपाः शोभा विवाहं कित संविधये ॥ १ ॥ अथ्यामि येयानि ममार्थिनाति नृहंतु सर्वं मयि नृपसभाः ॥ आभावि कार्यं कित मंडयेत्त सैमि त्वापर्वैरिह सर्वै
भूय ॥ २ ॥ नायाति पुत्री किं समं डये च कुरोमि किं भूयते योऽत्र कामं ॥ प्रातं तस्मात्प्रास्य सुतो नयिष्ये गच्छतं तस्माद्विराणि भूपाः ॥ ३ ॥ न विप्र सोक्तः किं
सकल के सुयथा विधेया सनतं ह्यपत्यं ॥ विधायतां प्रातरिहा नयिष्ये सुतं नृप गच्छतं नृपा यथेष्टं ॥ ४ ॥ इच्छापरां वा परिचिंतय विप्रैः प्रातः कश्चिष्याम्य
संशकारं ॥ सर्वैः समं त्वात्र नृपैः समैतैः स्वयं वरे सार्वमनेन रेताः ॥ ५ ॥ शुभानृपा स्तुतिं धं विदित्वा ज्ञायतुः स्वनिद्रि केन जाति ॥ विधाय पाशं त

30

25

20

15

10

5

॥ देवता ॥

गरापरभावेनः क्रिया मभादिनादिता ॥ ७ ॥ सुकुरकार्यजनेः समेतकाकारकायि विवाहिकानि ॥ पुत्रास्तमाकुर्यहं सुपुत्रं पुत्रोहि तैर्विदांवरिदेः ॥
 ७ ॥ स्तानादिकं कर्म वराय कृता विवाहकुर्यात्तथैव ॥ आनाय वेदी रस्मिन् गृहं वेत्तस्याहं भविष्यति भवकारः ॥ ८ ॥ सविष्टं नानमनीयमर्थं
 वल्लभं यथा मथ कुंडसेदं ॥ समर्थं तस्मिन् विविधं वेदं एव सुतांदातुमहीनसम् ॥ ९ ॥ सोम्याहीनसर्वमदीनचेताः शशामर्जिता भवनोदमायाः
 ॥ कनाचनारांति विविधं सुतांदातुमहीनसम् ॥ १० ॥ सुवर्जितं भूयसा वल्लभा तैर्वरं वरेण सविवाहदात्री ॥ निभुजतकीतु कर्मउप
 चसुवानिनागीनभया मवर्ष ॥ ११ ॥ समाभ्रमवि विविधं विविधः क्रियेयवतां न सुतं सुयते ॥ अतो यति न्युवरसंनिधानं च सुवर्षु केचित्
 मंडुमेव ॥ १२ ॥ अमिसमाधाय सुरोहितो सौकुल्यं यथा वञ्चयेत्त एते ॥ आह्वयतो कृतकोतु कोतु वभरो वेम युतो कर्म ॥ १३ ॥ लाजविसर्जि
 विविधं धाय कृता कृता शोचदक्षिणं च ॥ नीचकृतसत्रयथोचितं च सर्वविधानं कृतं ज्ञेयं ॥ १४ ॥ शतद्वयं नानाभुजं रभां सुभवि
 तं गपिविरूपितं च ॥ ददौ नृपे सुतु सुदरीनाय सुवर्जितं पारिवर्हि विवाहं ॥ १५ ॥ मद्योक्तं हेम विभूषिता श्वगजगिरिभृग समानदेहा ॥ शतं स
 मादं नृपसु नवे सौ ददावधुम सुतो नृपे ॥ १६ ॥ दासी शतं कानं न भवितं च करे कानां च शतं सुचरु ॥ समर्थं यामा सवरायरा जाविवाह
 काते सुदिने तिष्ठेत् ॥ १७ ॥ यथा स श्वदाससहस्रमेकं सर्वं सुधैः संपत्तमूर्जितं च ॥ रत्नानि वासांसि यथाजितानि दिव्यानि निजालिप्ता विवर्णि ॥ १
 ८ ॥ ददौ पुनः पदं गृहाति तस्मै रम्याणि दीर्घानि विविधानि ॥ सिंहाद्वानां नुरजो नमनामदा सहासं द्वितयं सुखं ॥ १९ ॥ क्रमेण कानां च शत
 वयं वैश्वत्सादिशं प्रारभत सुचरु ॥ शतद्वयं वैश्वत्सादिशं मानां तस्मै ददौ धान्यं रसैः सुपरित ॥ २० ॥ मनोरमां वापि धनं रत्नं जाजगदवाक्यं विहि
 तां जती ॥ २१ ॥ दासोस्मिन्नेरा जसुनेति कामं करोमि किं हि श्वधुसुतायाः ॥ २२ ॥ तमा ह वाक्यं न मनोरमा सा सत्त्वस्ते भयं कृतं सुवर्षु ॥ २३ ॥ स
 निताहं मम तनुरेव वृषी म्याहं किं सुकृतं कृतं ते ॥ २४ ॥ न वेदिपुत्री न यमागं वी वास वापि किं त्वां स्वजनं च कामं ॥ सुमेतु त्वत्कृतं सुतो शुभे सं
 वधिना भूयत्त यामिकां ॥ २५ ॥ अतोति स्मिन् नृपते चरित्रं परं पवित्रं प्रवृषीमि किं त ॥ स्वराज्यं च धनं सुताय मे शुदता तया दयस्व ताविरहाः ॥
 २६ ॥ वनाधिवासाय किं यथाय पितृहिनाय विसेनिकाय ॥ सर्वानि मा भूमिषीति निहाय फलाशुनाया युजाभया ॥ २७ ॥ समा न विनेथ कुते
 चेतं च ददाति पुत्री नृपति भूभूयः ॥ न कोपि म सुसुसमा र्थं हीनो गुणानि तां रूपवती च दद्याः ॥ २८ ॥ वैरं तु सर्वैः सह संविधाय नृपैः पुत्रां वरं संपु
 तेभ्यः ॥ सुदरीनाय च सुतां विनामि किं वल्लभामि वै नृपते च दीयां ॥ २९ ॥ निशम्य वाक्यानि नृपाः बहुलः कृतां जति वाक्यमुवाच भूयः ॥ गृहाण राजं मे

७९

म सुप्रसिद्धं भवामि सेनायतिरुवाहं ॥ ३० ॥ तोचे नृपदर्थं प्रति गृहं च त्रसुतानि तारा जयफला निभुं स्वा विहाय वाराणसिते निवासं वने हरे वा नमत्तं मे
 ति ॥ ३१ ॥ नृपात् सत्त्वैरुवाच नितावेगं ताकरिष्ये पुथं मत्सामा ॥ ततः परं धावय राधुपायौ तोचे ततो सुहं महं करिष्ये ॥ ३२ ॥ जया जयो देववकीत
 थापि धर्मं जयो मेव कृते य धर्मे ॥ ते वा क्रिडाधर्मं वेदी रितानां कथं भविष्यत्यनु चिंतितं वै ॥ ३३ ॥ आकर्णितं जायितमर्थं वञ्जजगदवाक्यं हि संव
 धितं ॥ मनोरमा मानमवाय तस्मात्स वीर्यमोद पुता पुमना ॥ ३४ ॥ राजशिवं तत्सु कु रूख राज्यं त्वा भयं त्वं सुतेः समेतः ॥ सतोपि मे प्राप्य
 सांकेतं पुत्र्ययदा कथं विपुकरिष्यते ॥ ३५ ॥ विसर्जयात्मा युवजोम कामं शिवं भवा नीकि न संविधास्यति ॥ न कापि चिंता मम भयवर्त्तते तां चिंतय
 न्मातरं विवाहे ॥ ३६ ॥ दोषागता विविधं वाक्यं देरसा चै रन्यो नृपा वलाय दे रम्यो नृप मेभ्यः ॥ प्राजर्णयाः समधिगम्य कृतं विवाहं रोषा नितामगर
 गगतास्तथो नृः ॥ ३७ ॥ अश्वे वतं नृपकृतं कुरु च हत्वा वासं तथैव किं तं न विवाहो नृपैः ॥ गृहीमतां शशिकलां नृपते भू तस्मीं तज्जोम वा
 यमिहोपुजाम देशत ॥ ३८ ॥ अहं नृपते नृपति दाः किं विप्रमानाः शशस्वना नृपि वंति नृप दं शशः ॥ गीतं धनिं नृपि वंति नृप मत्तं नृ
 मन्नामहं नृपतिनात्र कृतं विवाहः ॥ ३९ ॥ अस्मान् युता र्थं व नैर्विधिवन्न कारे वै वाहिकं विधिम सौख्यं तां च कार ॥ कर्तव्यं मद्यकिं मत्तं पुवि
 चितं च नृपाः परस्पर मती च समर्थं जेतुः ॥ ४० ॥ एवं वदतु नृपती स्व थ कन्यायाः कृतं विवाहं विधिम पुतिम पुत्रावः ॥ भूयानि मंत्रयितु मा भू
 जगमरा जाकाशीपतिः पुमुदितः प्रथितं पुमाते ॥ ४१ ॥ आगच्छं तं नृपं दद्यात्तयाः काशीयतीतदा ॥ नोतुः किं निदधि प्राप्ते मोन मां था यसां स्थिताः ॥ ४२ ॥
 सगता पुणीय त्वा ह कृतं जेतु रभायत ॥ आ गंतं च नृपैः सर्वै र्भोजनार्थं गृहे मम ॥ ४३ ॥ कन्यायां सौख्यं नृपाः किं करोमि हि ताहिता ॥ भवति नृ
 शमं कार्यं महातो हि दद्यात्तव ॥ ४४ ॥ तं निशम्य व चस्तस्य नृपाः क्रोधपरिपुता ॥ यत्नं सुतं सुभुं कं वै द्यानि स्तं गृहं पुज ॥ ४५ ॥ कुरु कार्य
 निशम्य निशम्य सुकृतं कृतं ॥ नृपाः सर्वे प्रयां नृप स्तानि स्तानि गृहाणि वै ॥ ४६ ॥ सुवाकुरपित कृतं जगमरा किं नृप ॥ किं कथिष्यति सं
 ग्राः पुण्यं विन श्रद्धिः ॥ ४७ ॥ गते तस्मिन् हीपासा भुजुः समये पुनः ॥ रुधा मार्गं गृहीय मः कन्या हत्वा सुदरीनां ॥ ४८ ॥ केन नोतुः
 किं म स्यात्कृतं तेन नृपेण वै ॥ दद्यात्तु कोतु क कामं गमिष्यामो यथा गते ॥ ४९ ॥ इत्युवाच नृपाः सर्वे मार्गमावृत्तं स्थितां च कोरातं र
 कायानि सुवाकुरः सगृहं गते ॥ ५० ॥ ॥ इति श्री भोगवते महापुराणे नृपीयस्वै वा विवाहो ध्यायः ॥ २२ ॥ ॥ वासुदेवाय नमः ॥

0 5 10 15 20 25 30 35

॥दे०॥

मौरवजो न्यातिविधायविधिवनदा॥सासरणिचयदराजो जयामासपीतितः॥१॥एवोविवाहका योमि कान्तासकीणि पार्थिवः॥पारिवर्हपुदनाथमः
 त्रयंसविवेसदा॥२॥इतैस्तु कथितं भुत्तामार्गसंरोधने कृतं॥वभविमनारा जातुवाकुरमितपुतिः॥३॥सुदर्शनस्तदोक्तसंश्रुतं संश्रितव
 तः॥अस्मान्निसर्जयाभुतं गमि क्योमिहशक्तिता॥४॥भारद्वाज्यभुमं पुण्यमन्तातजसमाहिताः॥निवासायविनाशेवे कर्तव्यः सर्वभामपः॥
 ५॥नयेभ्यभनकर्तव्यं भयं किंचित्कथनदा॥अगन्ताभवा नीमिसहायवे करिष्यति॥६॥ ॥वासुदेवाच॥तत्प्रेतिमनमातायजामातुर्न
 प्रसन्नमः॥विसर्जयनं दत्ताष्टतसहस्रतरः॥७॥वितेनमहताविश्वययोपुत्तयुत्तयोत्तमः॥सुदर्शनो गतस्तत्र च वनयधिनिर्भयः॥८॥र
 थैःपरिवृतः शूरः सदा रो रधसंस्थितः॥गच्छन् ददर्शसेनानित्पाण्यं पुनंदनः॥९॥सुवाकुरपितां वीक्ष्य निताविश्वे न भवह॥किंचित्क
 थिवां चित्ते जगाम दारणायुदा॥१०॥जजाये काक्षरं मंत्रं कामराजमनुत्तमं॥त्रिभ्यो वीतक्रो कश्च यन्मसहवे उया॥११॥ततः सर्वम हीपात
 : कृतो कोना हतं तदा॥उहितः सैन्यसंयुक्तो हर्षकात्क क न्यकां॥१२॥काक्षिरा जलुतां दृष्ट्वा हर्षका मे व भवह॥निवरितस्तदा तर्पण
 प्रवेण जिगीषता॥१३॥शत्रुजितुसं वृत्तः स्थितस्तत्र जिघांसया॥पुधाजि संहितः संख्ये क नी यांसं सुदर्शिनो॥१४॥त कश्चिदपि भूपात्तात
 सहायो व भवह॥केचि उचिष कास्तस्यः सहानी कादिदृष्टवः॥१५॥तत्राति तिन दुः शंखा जेयं भान कठं दुः भाः॥सुवाकुरा नृपाणां नयरस्य
 रजिघांसतां॥१६॥पुधाजि दयतो गता सुदर्शिन मुपस्थितः॥शत्रुजितु संहितः कामं हर्षं भातरमा मुजं॥१७॥य रस्य रं तु वाकं से मुमूचुः क्रोधमर्हता
 :॥समर्दः सुमहांस्तव संवृत्तः समागमे॥१८॥काक्षीयतिलदा नृणां सेनो न वदुना वृत्तः॥सहायार्थं जगामा भुजामातरम निदितां॥१९॥एवंपुन
 संग्रामे दारुणे लो मुहर्षितः॥पादुर्व भवसह सादेवी सिंहा प रिस्थिता॥२०॥नाता युधधरा रम्या व रम्य धार भूषिता॥दिवा वरपरी धा नामं दार सुकृ
 सुतां॥२१॥तां दृष्ट्वा नि धेया लो विस्मयं परमं गतां॥केयं सिंहा समारुढा कुतो वेति समुत्थिता॥२२॥सुदर्शनस्ततो वीक्ष्य सुवदुमिति अजुगीता यश्च
 राजन्यहमाया मागतो दिवा दर्शिनो॥२३॥अनुग्रहाय मे नूनं पादुर्न ता दयान्विता॥निर्भयो हं महा राज जातो स्मितिर्भयादि व॥२४॥सुदर्शनस्तु
 वाकुरता मा लो क्य वरानना॥अणमं च दंतुः कामं मुदिता दर्शने न वे॥२५॥ततः दत्त दसिंहा ग जास्तता भव कपिरे॥वदुवतिनि बो रभ्रदिश भ्रास

७२

सदा हृणः॥२६॥सुदर्शनस्तदा जह निजसेनापतिं वृत्ति॥मार्गे तु जं हत रसा भयाताम गतः भुमे॥२७॥किं करिष्यति राजातः कृपिता दुःखे तसः॥पुनरार्थं सु
 संप्राप्तं देवी भगवती हि नः॥२८॥निरातं कैश्च गंतव्यं मार्गं स्मि भूय संकुते॥स्वताम याग्रहमाया रक्षार्थं समुपागता॥२९॥तस्तु तावन्तं सेनानि र्य
 योतिर्भयः पथि॥पुधाजि त्सु संकु क्तानुवाच महीपती॥३०॥किं क्षिता भयसंज्ञताया ययं क न्य कान्वितः॥अवमन्य च नः सर्वे व संहीनो व साधिका न्ना
 १॥किं जीताः कामिनी वीक्ष्यति हो परि सुसंस्थिता॥नेये क्षो यं महा भागा हंतव्या जसमाहितैः॥३२॥हत्तेन संगृही व्यामः क न्यां चो रविभूषणा॥नायं
 के सरितां हं तुं सेतुमर्हति जेवुकः॥३३॥इत्युक्त्वा सेन्य संयुक्तः शत्रुजितु संहितस्तथा॥पुध कामः सुसंयुक्तो पुधाजि क्रोध संवृत्तः॥३४॥मुमोच
 विशिखोत्त रं हेमपुं रविता शिता र॥व लदा दृष्ट्वा कर्णा तं कर्मार प रिमार्जिता र॥३५॥हं तु कामस्तु दुर्मैषाः सुदर्शनं रथो परि॥सुदर्शनस्ततो हा
 लेभि ह्मे दाय तनः क्षणात्॥३६॥एवंपुन पुन ते धनु कोय च डिका भृशः॥हुर्दिदी मुमे नाथ वाणा नृ पुधाजि तं वृत्ति॥३७॥नाता रूपा तदा जाताना काल
 वराशि वा॥संग्रामस्तु मत्तत्र च कारजगदं वि का॥३८॥शत्रुजिनि हतस्तत्र पुधाजि द पि पा र्थिवः॥पतिनी तौरथा भां तु जय शब्दस्तदा भवत॥३९॥
 विस्मयं परमं प्राप्ताः भूयाः सर्वे वि लो क्य तन॥निधनं मातु सस्यापि भाजिने यस्य संयुगे॥४०॥सुवाकुरपितं दृष्ट्वा निधनं संयुगे तयोः॥तु ह्यवसरम
 प्रीते दुर्गो दुर्गोर्ति नाकिनी॥४१॥ ॥सुवाकुरवाच॥न मो देवो जग द्वा यो शि वा ये सततं नमः॥दुर्गो ये भगवन्ते लो का म दये न मो न मः॥४२॥न मः शि
 वा ये शं तै ते वि श्राये मो स दे न मः॥विभवा यो जग मात र्जग द्वा यो न मः शिवे॥४३॥ना हं गति त वधि पात व चित्त य न वै जानमि देवि स मुण्य भि रनि
 र्मुखा यः॥किं तौ मि वि भूज न निंषु क टपु भा वां भे कान्ति ना शान परां परमां च शक्तिं॥४४॥वाग्देवता त्वम सि देवि त ये वदुर्दि विद्या मति भू गति रथ
 सिसर्व जतोः॥तां तौ मि दिं त्वम सि सर्व म नो नि र्यं त्री तौ धि स यं हि सततं रव ते चा न्य रूपां॥४५॥उहा हर भ्र हरि रय नि र्वां सु बं तां नो न गताः सरवराः
 कित ते रुपा तां॥काहं विम उ म ति रे प्रियु तो र्ति वे व कुं क्ष मस्त व न रि त्र म हो प्र सि द्धं॥४६॥स तं गतिः कथम हो न क ते नि कामं प्रा सं शि का पि वि हि
 ता मु वि का र्य सि धिः॥जामातु रस्य वि हि ते न स मा ग मे न पा प्रंत वा जू त मि दं हि ह दर्शन वै॥४७॥उहा पि वां कृति सि दे व हो हरि भ्र से डाः सरा भ्र मु न ये वि हि
 ता भं क तां॥य दर्शनं ज न नि रे द्र म यो दु रयं डा प्रे वि नात य जया दि नि स ध ने भ्रा॥४८॥काहं तु मं द म ति रा भू त वा क्यो कं डे दं भ वा नि भ व ने भ ज म दि
 ती यं॥ता ता सि ते न स ततं किं से ये वि मे ले भ क्ता नु कं य न य रा म र व र्ग य जा॥४९॥किं व र्गी या मि त व चि त्र मि दं न रि जं य डं ति तो ति भ य त लु सु दर्शने यं॥

॥ दे. ॥ ॥ ॥

शत्रुहर्तृसुबलिनोत्तरसावयप्रभभानु कपिरचितं किं नोयवित्रं ॥ ५० ॥ नाभयमितदिदिदेविविचारितेथेत्तं पासि सर्वमस्ति नृविजंगमवे ॥ ज्ञानस्त
 काशविनिहन्ति युज्यते संरक्षितो यमप्रभापु बंधिस्तुः ॥ ५१ ॥ वीजस्य स्वस्य महिमा मिहाति दीपकं नृभवाति रचितं सप्त तंतं येतन ॥
 जेने कथं सपदिगुह्यतां मदीयां वातः सुदर्शनं सरेतुकोय शत्रुन ॥ ५२ ॥ जिह्वातु प्रेक्ष्यतां न वरः सति संविजं भजे जगति तत्र कथा कथा
 ध्याः ॥ ज्ञानसि जन्ममरणादिभयं विहर्तुं किं नित्रमत्र किं न भक्तजन स्वकामं ॥ ५३ ॥ तं गीयसे जगति भक्तजना दुःखापापाये कथा विरहितसमु
 र्णमुपाच ॥ तद्वर्तना दहमहोत्सुकी कथार्थं जातो सिद्धि विभुने रव नुधन्य जन्मा ॥ ५४ ॥ वीजेन ते न भजेन विल वैति मार्त ज्ञानस्त वा महिमा
 बु कटुभावाः ॥ ५५ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ एवमुक्ता तदा देवी पुमन्व दना किं वा ॥ इवाच तं नृपदेवी वरं वरय सुकुत ॥ ५६ ॥ ॥ इति श्रीभागव
 ते महापुराणे तृतीय स्कंधे त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ इत्युक्तो नृपतिर्देव्या हर्षोत्कृष्टविलोचनः ॥ काशुकं ठः पुनश्चाप्येतामु
 कानंदभाषणं ॥ १ ॥ ॥ सुवाक्यं उवाच ॥ उर्मिदेवि नमस्तुभ्यं महाभारतेऽहं जिते ॥ किं वरं प्रार्थयाम्युपापं जन्म फलं मेया ॥ २ ॥ एकतो देवसे कस्य भ
 मंतं तस्य च ॥ एकतो दर्शनं ते वै न चरुत्वं कदाचन ॥ ३ ॥ दर्शनादधिकं किं निच्छिष्ये लोकेश्वरनामि वै ॥ कंवरं देवि याचे हं कृता थोस्मिधरा तमे ॥ ४ ॥ पुन
 दिक्षाम्यहं मानवी चित्तं वांछितं वरं ॥ तव भक्तिं सदा मे सति निश्चलाय नमामिनी ॥ ५ ॥ मगरं तव नामातः स्थातुं सर्वकथितं ॥ उर्मिदेवी त्रिनाम वि
 तं शक्तिरिह संक्षिता ॥ ६ ॥ रक्षा त्वया कर्तव्या सर्वदा नगरस्थिता ॥ यथा सुदर्शनं स्मृतां विदुः संया दना मयः ॥ ७ ॥ तं भाज्यं रक्षा कर्तव्या नारायणात्मा
 यो वि के ॥ यावत्पुंशो भवेद्भूमौ सृष्टिस्तत्संक्षिता ॥ ८ ॥ तावत्तया न स्थातुं वांछितं देवि कथं निभे ॥ वरो यं मम तं देयः किमन्यथा प्रणिप्य हं
 ॥ ९ ॥ चिंतितं सकला कामानुदेहि मे निहि मो जगत् ॥ अभिजाणा विनाशं च कुरु लोकेश्वर सर्वदा ॥ १० ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ इति संपादितं
 देवी उर्मिदेवि त्रिनामिनी ॥ तं सुवाच नृपते तत्र सुवाक्यं संस्थितं पुरः ॥ ११ ॥ इति उवाच ॥ ॥ राजन्स दानि वा सो मे मुक्तिं पुनर्भविष्यति ॥
 रक्षां सर्वलोका नां श्रुत्वा त्वत्प्रतिमेदिनी ॥ १२ ॥ अथ सुदर्शनं स्मृतां समागम्य सुदानितः ॥ पुनश्चाप्यरया प्रकृतं दत्वा वज्रं गदं वि कां ॥ १३ ॥
 हो कृपाते कथं या मया हं कृता तव या यक्तिं तं भक्तिहीनः ॥ भक्तानु कं यावत्सु पुनर्मेत दम्यं रक्षा किं पुनः त्रिनामि ॥ १४ ॥ तं देवि सर्वसुत्रं
 निविशं सुते मया स्थातुं यत्किं वा ॥ संहर का ते हि सप्त सितं वने तत्र चित्रं मम रक्षणे वै ॥ १५ ॥ करोमि किं मे वद देवि कार्यं कं वा तु जामी त्वमुदया

७३

॥ १६ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ तं तथो धर्मानं तु देवी प्राह दयाल्विता ॥ गच्छा यो ध्यां महाभाग कुरु रात्रं
 कुलोचितं ॥ १७ ॥ स्मरणीया सदा हंते एजनीया पुनस्ततः ॥ शंविधास्यान्य हंति त्वं रात्रौ मे नृप स त्रमा ॥ १८ ॥ अस्म्यं च नृप दुःखं न वम्यं च वि शेषतः ॥ मम
 ए जा प्रकृत्वा कति दानं विधानतः ॥ १९ ॥ अर्चामदीया न गते स्थापनीया तृया न घा ॥ पूजनीया पुन्ये तत्रिका नं भक्ति एव कं ॥ २० ॥ शरत्का से महापुः
 जा कर्तव्या मम सर्वदा ॥ न वरात्र विधिं राजन विधिवत्परि कृत्य च ॥ २१ ॥ चैत्रो ज्येष्ठे तथामासा ॥ एते कार्ये म हो न वे ॥ न वरात्रे महाराज प्रजा कार्या
 विशेषतः ॥ २२ ॥ कृष्णपक्षे चतुर्दश मम भक्ति समचित्तैः ॥ कर्तव्या नृप शास्त्रं तथा स्म्यं सदा व्रजे ॥ २३ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ इत्युक्तो नृपतिर्हिना
 देवी उर्मिदेवि त्रिनामिनी ॥ न ता सुदर्शनं नाथ त्वत्ता न व द्रुविस्तरं ॥ २४ ॥ अंतीर्हतां तु तां दृष्ट्वा राजानः सर्व एव ते ॥ प्रहो मुत्तं समागम्य यथाशक्तं
 सुरास्तथा ॥ २५ ॥ सुवाक्यं उवाच ॥ तं त्वत्स्वित्ना मे मु दामितः ॥ उचुः सर्वे महीपाता अयोध्याधिपतिं तदा ॥ २६ ॥ तमस्मा कं पुनः शास्ता सेवकस्ते
 वर्यं सदा ॥ कुरु राजा मयो ध्यायां पालयामा नृपो जम ॥ २७ ॥ त्वत्पुत्रा दाम हाराज दृष्ट्वा विभोऽशरीशिव ॥ आदि शक्तिर्भवाती स च त्वर्गकृत
 पुदा ॥ २८ ॥ अथ त्वं दत्तं कृत्वा सिवे कृपुण्यो धरा तसे ॥ यस्या कृता नृपति देवी प्रादु र्भूता सता तनी ॥ २९ ॥ न जानी माचयं सर्वे प्रभा वं नृप स त्रमा ॥ न
 डि काया ततो मुक्ता मायया मोहिताः सदा ॥ ३० ॥ धन दार सुता दी नां चित्तं ने भिरताः सदा ॥ मग्ना मोहा र्तिवो रे काम जो धस मा डले ॥ ३१ ॥ पृथामः
 स्थां महाभाग सर्वं ज्ञेयं महामते ॥ केयं शक्तिः कुतो त्वं जा किं प्रभा वा व द स्वनः ॥ ३२ ॥ भवेत्तु हो त्र संसारि साधवोऽति दया पराः ॥ तस्मा त्रौ व द को
 कुत्स देवी माहात्म्यमुत्तमं ॥ ३३ ॥ यत्पुना वा सा देवी यत्स्वरूपा य दुःख बा ॥ तत्सर्वं ज्ञो तु मिच्छामि त्वं ब्रुहि नृप स त्रमा ॥ ३४ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥
 इति पृष्टुस्तदा ते सः कु च संविस्तुतो नृपः ॥ तां चिंत्य मनसा देवी ता नुवाच मु दानितः ॥ ३५ ॥ ॥ सुदर्शनं उवाच ॥ विष्णो मिमही पाता सत्स्वा
 रितमुत्तमं ॥ वृष्टा दयो न जा नांति सें डाः सुर गणा स्तथा ॥ ३६ ॥ सर्वस्या धा महात स्मी वै न वी शक्ति रू त्र मा ॥ सा त्वि की यं मही पा ता जगत्कल न
 तं पुरा ॥ ३७ ॥ सृजते यार जो त्प्रा सत्वरू पा च पातने ॥ संहारे च तमो रूपा त्रिगुणा सा स दाम ता ॥ ३८ ॥ निर्गुणा य रमा शक्तिः सर्व काम फल पुदी ॥
 सर्वं धां कारणं सा हि त्वं जानी नां नृपो जम ॥ ३९ ॥ निर्गुणा सर्वं ज्ञा ता नु म शं ता यो गि जि र्वाः ॥ स मुक्ता सुखं से वा सा चित्तनी या स रा तु भे ॥ ४० ॥
 राजान उचुः ॥ वी त ए व वनं प्रा कृतं त्वरा जन्म या तुरः ॥ कथं ज्ञा ता त्वया दे वी वै श्वी शक्ति रू त्र मा ॥ ४१ ॥ उपासिता कथं से व रजिता च कथं नृपा ॥ या पु

30
25
20
15
10
5

30
25
20
15
10
5
0

दे.भा.२॥

समासमन्त्रेनैवकारिणोविना॥४१॥ ॥सदृशमहोवा॥वातभावात्मयाजान्तीजंरत्नाःसुसंमतातत्स्यरामिजयन्त्रिजंरामराजाभिर्नृपा॥४२॥
॥नृपिभिः॥अथमातासामयाज्ञातोविनाशिका॥स्मरामितादिवाज्ञोभक्त्यापरमयापरा॥४३॥ ॥वासडवाच॥तन्निशम्यवचसस्वरजातोभक्ति
तत्पराः॥तामन्वापरमंशक्तिनिर्ययोत्तगृहाभूति॥४४॥सुवाङ्कुरगमकावर्णतमाष्टष्टासुदर्शनं॥सुदर्शनोपिधर्ममात्रिजगत्सुकोशानां॥
४५॥मन्त्रिणस्तनयंशुभाहृतंशुभजितंशुभं॥जितंसुदर्शनंचैववभूतुः॥मसंभुताः॥४६॥आगच्छंतनयंशुभातंसाकेतनिवासिनः॥उप
यनाशुभादायपुत्रसुःसन्सुखाजनाः॥४७॥तथापुत्रतयःसर्वेनामोपायतपायः॥अथर्वधिसुतमन्त्रासुदिताः॥प्रययुःप्रजाः॥४८॥नवेरा
संयुतःसोभप्रयायोध्यासुदर्शनः॥समान्यसर्वतोकांशययोरजनिवेक्षणं॥४९॥वैदिभिःस्तुयमानस्तुवंप्रमानश्रयत्रिभिः॥कन्याभिःकी
र्यमाणाभ्रसाजैःसुमनसैस्तथा॥५०॥ ॥इतिश्रीभागवतमहापुराणेनृतीयस्कंधेचतुर्विंशोऽध्यायः॥१४॥ ॥वासडवाच॥मन्त्रो
ध्यानपथेकांशुहंराज्ञःसुयजितं॥शुक्रजिन्मानरंशुहपुराणशुक्रसंकुलं॥१॥मानमपानतेपुत्रःसंयामेविहृतः॥किन्तु॥नपितातेभुभक्ति
शयोतेचरणेनथा॥२॥दुर्गयामोहमोशरेकापराधोममात्रवै॥अथर्वभाविभवेष्टुजीकारोतविद्यते॥३॥नशोकोबल्यकार्यमनपुत्रस्य
मानिनी॥स्वकर्मवशमोजीमोहकेमोगासुखासुखम्॥४॥दीप्तास्तिनवेमोमातर्ध्याममप्रजेरमा॥तथात्वमप्यधर्मनेनचेदोस्तिमनागपि॥५॥अ
वश्यमेवभोऽन्यद्वतंकर्मसुमाशुभं॥तस्मान्नशोचितंयवैस्तुष्टुचिकुराचन॥६॥दुःखिदुःखाम्यश्रयस्तुष्टुश्रिकात्॥आत्मातंहर्षतोका
ध्यांशुभुभामिठनार्ययेन॥७॥देवधीनमिदं सर्वनामाधीनं कदाचन॥नकोकेनतदात्मानंशोचयेन्मतिमादरः॥८॥निधादाहमयोयोधनम
दितांविनेष्टे॥तथास्वकर्मवशमोदेहीसर्वत्रवर्त्तते॥९॥अहंवन्नगतेमातर्जीभवंदुःखमानसः॥द्वितयस्तुष्टुजंकर्मभोऽन्यमितिचेतसि
॥१०॥नृतोमातामहोत्रैवविदुराजननीमम॥नयातुरागृहीत्तानिर्नययोगहनवेनं॥११॥तुष्टितानस्तरेमीर्जवस्त्रहीनानथकृता॥पाथेयेच
हृत्सर्वेनातपुत्रानुराधया॥१२॥मातागृहीत्तामांशुभावाभ्रहाजाधुमंशिवोविद्योयसहायातस्तथात्रेपिमातुसा॥१३॥मुनिभिः
सुनिपत्नीभिर्दयायुक्तैःसमंतेन॥योषिताःफलनीकरैर्व्यंतत्रचराश्रमे॥१४॥दुःखंतेमेतदाह्यासीत्स्वताश्रयनागमा॥नवैरनचमात्त
यममचिन्तेतिहर्षित॥१५॥नीवारमक्षरांशुहंराजभोगात्परंतये॥तदाश्रीनरकंयातितनीवाराश्रीनःकचित्॥१६॥धर्मस्यानुरागाका

७४

जा१

यपुह्येणविजानता॥संजितुंउद्यवर्गेवैयथाननरकंभुजेत्॥१७॥मातुषांडुभ्रमेमातःखंडेस्मिन्मारतेनये॥आहारादिसुखंनूनंमवेत्सर्वीसुयो
निष्ठा॥१८॥प्राप्तमातुषदेहवैकर्तबधर्मसाधनं॥स्वर्गमोक्षपदंनृणांइतंजंनानायेतिष्टु॥१९॥ ॥वासडवाच॥इत्युक्त्वासाजपातेनली
लावत्यतिलज्जिता॥पुत्रकोदयस्तिनयतमहाशुविशोचता॥२०॥सायराधोस्मिपुत्रोहंकतापिजायुधाजिता॥हत्तामातामहतत्रहृतंराजंरुपि
कोश॥नतेवोरयितुंशकातदाहंतसुतोयिमे॥यत्कृतंनब्रतेनैवतयराकोस्तिमेतुत॥२१॥जिह्वंतीविलोकोवयिजापुर्वेविवासितो॥मनोरमोतथाद
दुष्टयामेमहतीसुता॥२२॥तौष्टौस्वदत्तेनैवकारणात्तेनोतच॥नाहंशोन्नामितोकांमेतथासोनामितकर्म॥२३॥पुत्रत्वमसिस्थाणमगि
नेमेमनोरमा॥नकोधोनचशोकोमेतुयिपुत्रमनागपि॥२४॥कुरराजंमहाभारपुजाःपातसिस्तुत॥भगवत्याःवसादेनप्राप्तमिदकठकं
॥२५॥ ॥वासडवाच॥तदाकर्णवेयोमातुर्नत्तातंनृपनंदनः॥जगामभवन्नरस्यंयत्रपूर्वमुनोरमा॥२६॥नवसत्रजगत्तातुसर्वजह्वमं
त्रिणा॥देवज्ञानधयप्रष्टुमहर्षिदिवसंशुभं॥२७॥सिंहासनंनथाहैमंकारयित्वा मनोरमा॥पुरोहितोभ्यसंयज्यतदोवानसुदर्शनः॥२८॥
आसादंपुरमधोवैचंडिकायाःसुसंस्थितो॥शिशुभिःकारयंतंशुदिशोत्तंनविराजितं॥२९॥अंबिकायास्तथाचात्रकारयित्वा मनोरमा॥
सिंहासनेस्थितादेवीपूजयिष्येसदाहृत्॥३०॥स्वाययित्वा सनेदेवीधर्मार्थकाममोक्षदा॥राज्यंपञ्चाकरिष्यामियथारामादिभिःकृतं
॥३१॥पूजनीयासदादेवीसर्वेनगरिकैर्जनैः॥माननीयाशिवोवाश्रितःसर्वकामार्थसिद्धिदा॥३२॥इत्युक्त्वाप्रतिगतोतुचक्रवैराजसाने॥
प्रासादंकारयामासुःशिशुभिःसुमनोहरं॥३३॥प्रतिमांकारयित्वाधर्मद्वैतंभुभेदिने॥द्विजाताहूयवेदज्ञानोपयामासभूयतिः॥
३४॥हवनविधिवत्तथापूजयित्वाधदेवतां॥प्रासादंपुतिमांदिवांस्थापयामासवैनृपः॥३५॥उत्सवस्तत्रसद्विवादिजाणांचनिःसृ
तः॥शुभलगांवेदकोषेगीतैस्तुविधिवैर्नृपा॥३६॥ ॥वासडवाच॥पुतिष्ठायाशिवोदेवीविधिवदेदवादिभिः॥पूजांनानाविधंराजोच
कारातिविधननः॥३७॥कृत्वापूजाविधिंराजास्यंशुयस्त्वपेन॥विस्थातासांविवादेदीकोशेपुत्रभवत्॥३८॥राजोपाधेयःसर्वसांमंतक
नृपामथा॥वसचक्रैतिधर्मैःसर्वमविजयीष्टु॥३९॥यथासम्भवाश्रयेष्टुसीयस्यराज्येथा॥पूजांनैवसुखंनृपमयीदापितथाभवत्॥४०॥धर्म
वर्णसमाणाचतुष्टयदिभवन्नदा॥नोधर्मरमतेनिसंकेषामपिमहीजते॥४१॥गामेगामेवप्रासादाभ्यर्चुःसर्वेजजिधिया॥देवाःपूजोतेयामो

30

25

20

15

॥दे.प्र.न॥

कोशसेषप्रवर्तिता॥४॥ सुभाकरपिकाख्यात उर्गयाः प्रतिमां भूजां॥ कारयेत्तापसादवैस्वापयामास प्रकृतः॥४॥ काराख्यस्य जनाः सर्वे प्रमुखाः
 परायणाः॥ प्रजापतेर्विधानेन च प्राचिन्ने चरन्त्यहा॥४॥ विद्यां तासां भवत्वाथ दुर्गदेवीं ध्यातुं॥ देवदेवो महा राजसेव्या भक्तिरवधत्॥४॥
 ॥सर्वत्र भारते ते कसर्वे वर्तन्ते सर्वथा॥ भजनीया भगवती तु सर्वथां भवन्तदा॥४॥ शक्ति भक्तिरताः सर्वे प्राप्ति न भवानवन्तथा॥ भाग्यो
 नैरभोमंत्रैर्जपध्यानपरायणः॥४॥ नवरात्रे सुसर्वे सुचक्रः सर्वे विधानतः॥ अर्चने हवन्त्यागं देवा भक्ति पराजनाः॥४॥ ॥ इति श्री
 गवते महापुराणे तृतीय स्कंधे पंचविंशोऽध्यायः॥२५॥ ॥ जनमे जय उवाच॥ नवरात्रे मसं प्राप्ते किं कर्त्तव्यं हि ज्ञातम॥ विधानं विधिव
 ॥ हि शरत्काले वि शेषतः॥१॥ किं कर्त्तव्यं हि शरत्काले त्रिविधिः कार्यं महा मते॥ वसंतं विसरते वसन्तं दमे कृपया विजो॥२॥ ॥ या स वसन्त
 ॥ भूराज सुवक्ष्यामि नवरात्रं तं भूजे॥ शरत्काले वि शेषेण कर्त्तव्यं विधि पूर्वकं॥३॥ वसन्ते च प्रकृते र्थे न च वसन्तं प्रवृत्तं॥ द्वादश
 मंद कुण्डो नूनं सर्व जने सुखे॥४॥ शरद्वसन्तं नाम तौ दुर्गमौ प्राणिनामिह॥ तस्माद्भुतमिदं कार्यं सर्वत्र प्रभुमिच्छता॥५॥ द्वादश म
 चारा वृत्तं रोगाकरो नृणां॥ वसन्ते शरदा वेव जननाश करारुजो॥६॥ तस्मात्प्रयोः प्रकृते र्थं चंडिका पूजनं वृत्तैः॥ चैत्रे चिन्ने पुनर्मतिः
 भक्ति पूर्व न रात्रिषु॥७॥ अस्माकस्यां च सं प्राप्य सं जारं कल्पयेत्तुभं॥ हविष्या आशुनं कार्यं मे कर्म नृकुं कुरुदिने॥८॥ मंडुपस्तु प्रकृते र्थः
 : समे दे शे भूमे स्थिते॥ हस्त पोष्ठ श्रमाते न तत्तं भज स मन्त्रितः॥९॥ गौर मृगो मया भांचते प ने कारयेत्ततः॥ तस्मिन्ने वेदि का भू
 कर्त्तव्या च समा स्थिताः॥१०॥ चतुर्हस्ता चतुस्तो म्प्राधा यर्थं स्थान मुत्तमं॥ तोरणं विविचित्रं विमानं च प्रकृत्य ये त ॥११॥ रात्रौ हि नास्त
 थामं च देवी तत्तु वि शारदा त॥ आचार निरता न्याता च देवदांग पारगान्॥१२॥ प्रतिपदि वसे कार्यं प्रातः स्नाने विधानतः॥ नद्यां नंदन
 मेवावां कूपे गृहे थता॥ प्रातर्नित्यं पुरः कृत्वा हि ज्ञातां वराणां तनूः॥ अर्घ्यादादि कं सर्व कर्त्तव्यं मंत्र पूर्वकं॥१३॥ वस्त्रा तं करणं च
 निवेद्या निच त्र शक्ति नः॥ विज शो धन कर्त्तव्यं विप्रैः सति कर्हि विर॥१४॥ विष्णुः संतोषितैः कार्यं संपूर्णं सर्व धाम वैरा॥ नवय च त्रय
 कोट्य शक्त्या हि जाः स्थिताः॥१५॥ वरयेत्तु प्राणं शीतं पारायणं कर्त्तव्यं॥ स्वस्ति वाचनं कं कार्यं वेद मंत्र विधानतः॥१६॥ वेद्यो सिंहासनं
 यं क्षीमं देव समन्वितं॥ तत्र स्थाप्यां वि को देवी चतुर्हस्ता सुधा निता॥१७॥ रत्नं च वरा तं प्रकृतं सुखा हार विराजिता॥ दिव्या वर धरा सोम्या सर्व

७५

10

5

रत्नं च वरा तं प्रकृतं सुखा हार विराजिता॥ दिव्या वर धरा सोम्या सर्व
 तस्मात्संयुता॥१८॥ शरत् सक गद्य पद्य पुरा लिं हास ता शिवा॥ अथा दश भुजां प्रापि प्रतिका प्या सना तनी॥१९॥ अर्चयेत्तथा यं जं नारायणं संयुतं॥
 स्थापयेत्तु ॥ ४॥ अर्चयेत्तु शीतं तत्रा र्चयेत्तः॥२०॥ यं च यं च व सं युक्तं वेद मंत्रैः सु संस्तुतं॥ सुतीर्थं जल संपूर्णं हि मरुत स मन्त्रितं॥ पार्श्वे तं प्रजा
 पते नमस्कृत्य स समन्ततः॥ गीतं वादि त्रिभि र्छानं कारयेत्तं गला येन॥२१॥ त्रिभि र्छानं विना यं न दायं प्रजने वरं॥ पृथगेति वसे राज नृ विधि
 वत्कामं दं नृणां॥२२॥ नियमं प्रथमं कृत्वा पश्चात्प्राप्त्यो स मा चरेत्॥ उपवासेन न के न चैक भक्ति न बाधुनः॥२३॥ करिष्यामि वृत्तं मात रं वरा तं मनु
 जेयं॥ संपूर्णं कुरु मे देवी जगद वेम मा स्थितं॥२४॥ यथा शक्त्या प्रकृते र्थं नियमं वृत्त हेतवे॥ यथा न्यत्रा प्रकृते र्थं विधि पूर्वकं॥२५॥
 ॥ चंदना मुहूर्तैः कुरु मे भू सुगंधिभिः॥ मंदार कुटु जा शो क यं च केः करवीर केः॥२६॥ मातृती मसि कापु यो स था विलो द नैः भूभैः॥
 यजये जगतां धात्रीं धूपै दीपै र्छानतः॥२७॥ फलै र्नाम विप्रै र्घैः प्रदातव्यं च नृपैः॥ नालिके रै र्मालुं जिं मे दीडि मेः कदली फलैः॥२८॥
 नागरः यन से भै वन था पगी फलैः भूभैः॥ अर्घदानं प्रकृते र्थं भक्ति पूर्व न रात्रिषु॥२९॥ नैवेद्या निविचित्राणि सर्वां न संपुता निच॥ ओदनं
 माय संचै वा पू पाश्र्व वट कास्तथा॥३०॥ मांसा शनं ये कुर्वन्तीतैः कार्यं प्रमुहं सनं॥ महिषा ज वरा हा लं वलि दानं वि श्रि यता॥३१॥ दिव्ये नि
 रुता र्णानि य शवः स्तुर्गमि वा यो॥ नहि साधु भू जा नृ नि प्रतांत कृते क्रुतौ॥३२॥ अहिंसा याजिकी प्रो क्ता सर्व शा स्त्रा विनिर्णयो दिव ता र्थं वि श
 स्नानां व भूनां स्व गतिं धृवा॥३३॥ होमा र्थं तत्र कर्त्तव्यं कुंडं चैव त्रिकोण कं॥ त्रिकुं चो ध कर्त्तव्यं त्रिकोणं मानतः भूभं॥३४॥ त्रिको लं ए ज न
 नित्यं नाता ड्यो र्मो नो हरेः॥ गीतं वादि त्र नृत्ये च कर्त्तव्यं भूमि हो स वः॥३५॥ नित्यं भूमौ च शयनं कुर्यात्॥ रात्रौ च यजतं॥ वस्त्रा तं कार्णो दि योः
 यजने नैव भूगंध केः॥३६॥ एकै का य जयेत्तित्यं से कृ द्वा त था पुनः॥ द्वि गुणं त्रि गुणं वापि प्रत्ये कं न व र्त्तव्यं॥३७॥ विभवा स्या नुसारेण कर्त्तव्यं
 यजने नैव॥ विज शो धन कर्त्तव्यं रा जे नृ शक्ति म खे त दा॥३८॥ एक व र्त्तन कर्त्तव्या कं न्याय जा विधी न य॥ अर स जो सु जोग नां गं भदी नो तु वा
 का॥३९॥ कुमारी काच सा जो कादि व र्षाया भवेदि हं भि मूर्ति स्तु त्रि व र्षा च कृत्वा ली चतु रदि का॥४०॥ राहि ली यं च व र्त्तन कलि का य सु वा र्त्तनी
 ॥ अ नृ भू त कर्त्तव्या सर्व कार्य वि गृही ता॥४१॥ ए वि म्र नाम निः प्रजा कर्त्तव्या विधि स सुता॥ तासां फला नि वक्ष्या मि न बा नो पू जने सदा॥४२॥ कु
 मारी पूजिता कु र्या दुः ख दारि द्र्या नाशने॥ शत्रु भयं धना यु था व र्त्तं वृद्धिं करो ति चै॥४३॥ त्रि मूर्ति पू जे नादा मुक्ति व र्ग स्य क तं भवेत्॥ धन वा न्या ग म

॥४३॥
 ॥४४॥
 ॥४५॥
 ॥४६॥
 ॥४७॥
 ॥४८॥
 ॥४९॥
 ॥५०॥
 ॥५१॥
 ॥५२॥
 ॥५३॥
 ॥५४॥
 ॥५५॥
 ॥५६॥
 ॥५७॥
 ॥५८॥
 ॥५९॥
 ॥६०॥
 ॥६१॥
 ॥६२॥
 ॥६३॥
 ॥६४॥
 ॥६५॥
 ॥६६॥
 ॥६७॥
 ॥६८॥
 ॥६९॥
 ॥७०॥
 ॥७१॥
 ॥७२॥
 ॥७३॥
 ॥७४॥
 ॥७५॥
 ॥७६॥
 ॥७७॥
 ॥७८॥
 ॥७९॥
 ॥८०॥
 ॥८१॥
 ॥८२॥
 ॥८३॥
 ॥८४॥
 ॥८५॥
 ॥८६॥
 ॥८७॥
 ॥८८॥
 ॥८९॥
 ॥९०॥
 ॥९१॥
 ॥९२॥
 ॥९३॥
 ॥९४॥
 ॥९५॥
 ॥९६॥
 ॥९७॥
 ॥९८॥
 ॥९९॥
 ॥१००॥

श्रीवपुत्रपौत्रादिद्विच ॥४०॥ विद्याधीविजयाधीचराज्याधीपञ्चपार्थिवः ॥ सुखाधीपुत्रयेनूनं कल्याणीसर्वकामदा ॥४१॥ सोद्वितीरोगनाश
यपुत्रयेद्विधिवकरः ॥ कालिकाशत्रुनाशार्थपुत्रयेद्विधिवर्क ॥४२॥ विष्णुवर्मकामश्चन्द्रिकापरिपुत्रयेत ॥ पुत्रयेच्छात्रकीर्तिर्नृपसं
मोहनायच ॥४३॥ दुःखदरिद्रनाशायसंगामेविजयायच ॥ कुरशत्रुविनाशार्थयोगकर्मसाधने ॥ दुर्गाचपुत्रयेच्छात्रपरिकसुखायच ॥
४४॥ वाक्पितृस्यसिद्धार्थसुभद्रापुत्रयेनमदा ॥४५॥ श्रीरतीतिचमंत्रेणपुत्रयेच्छक्तिस्वरः ॥ श्रीसुक्तमंत्रैरधवावीजमंत्रैरधापिवा ॥४६॥ पुत्र
रस्यचतुर्नानियासजन्मपिनीनया ॥ कादीनयिचदेवांस्तं कुमारं पुत्रयाम्यहं ॥४७॥ सत्पादिप्रित्तिमन्त्रायानेहितासाम्यरुपिणी ॥ त्रिकाल
वापिणीशक्तिमूर्तिपुत्रयाम्यहं ॥४८॥ कल्याणकारिणीनिन्यंभक्तानां पुजितामिह ॥ पुत्रयामिचतांभक्त्याकल्याणीसर्वकामदा ॥४९॥
॥ रोहयतिचनीजानिप्राग्जन्मसंचितानिचै ॥ यादेवीसर्वभूतानांरोहिणीपुत्रयाम्यहं ॥५०॥ कालिकालयनेसर्वदुष्टांस्तं सचराचरं ॥ कल्यांतस
मयेयातां कालिकां पुत्रयाम्यहं ॥५१॥ चंडिकाचंडरूपांचचंडमुंडविनाशिनी ॥ तांचंडयापहरिणीचंडिकां पुत्रयाम्यहं ॥५२॥ अकारणस
हस्यतिचैवैविकीर्तिता ॥ यस्यास्तासुखदादेवीशांभवीपुत्रयाम्यहं ॥५३॥ दुर्गाचयतिभक्त्यासदादुर्गान्निनाशिनी ॥ दुर्गायासर्वदुष्टनां
तांदुर्गापुत्रयाम्यहं ॥५४॥ सुभद्रागिचभक्तानांकुरुतेपुजितामदा ॥ सुभद्रनाशिनीदेवीसुभद्रां पुत्रयाम्यहं ॥५५॥ इतिमंत्रैःपुत्रो
शाःनवधाकन्यकास्त्रिधाः ॥ वक्तालंकरणीमीलैर्गंधैरुद्रावचैरपि ॥५६॥ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुत्रोत्पत्तीयस्कंधेष्टुविंशोऽध्या
यः ॥२६॥ ॥ वासुदेवाच ॥ हीनो ग्रीवर्जयेत्कन्यां दुष्टं कान्तुणां कितो ॥ अंधिमूर्खितशौर्लीमोविशतदुःखसंभवा ॥१॥ जातुं धांकेकरां कालीं कु
रुपांतुरोमशौ ॥ सत्यजेडोगिनीं कन्यारं कुरुयुवणां कितो ॥२॥ दासीगमेसमुद्रुनो गोरुकां कन्यकोष्ठवा ॥ चर्जनीयाः सदाचैराः कन्याः पुत्रोद
कर्मसु ॥३॥ अरोगिणीं सुरुपांगी सुंदरीं वृणुर्जितो ॥ एकेशसमुद्रुना कन्यां समक्य पुत्रयेत् ॥४॥ ब्राह्मणीं सर्वकार्येषु जयार्थं नृपवंशजं
॥ ताभार्थे वैश्वदेवां धौमदाभूद्वंशजा ॥५॥ ब्राह्मणो ब्रह्मजा पूजोः राजयेव ब्रह्मजः ॥ विश्वेस्त्रिवर्णजाः पूजाः श्रेष्ठे ब्रह्मजस्य वत्सु ॥६॥
काह्मिनीं चर्वशांथायथायोग्यं पुत्रयेत् ॥ नवरात्रीविधानेन भक्तिपूर्वसदेवहि ॥७॥ अशक्तश्चेन्नियमं जांकर्तुं नैव नवरात्रिके ॥ भक्ष्यं च
विशेषेण कर्तव्यं पुत्रयेत्सदा ॥८॥ तत्राष्टम्यां भडकासी दक्षयज्ञविनाशिनी ॥ प्राडर्भितामहाद्योरायोगिनीकोटिभिः सह ॥९॥ अतोष्टम्याविशेषे

णकर्तव्यं पुत्रयेत्सदा ॥ नानाविधोपहारैश्च गंधमाल्यानुसेयनैः ॥१०॥ याचसेरामिहैर्होमैर्जलपात्रां च भोजनैः ॥ कृतपुष्टोपहारैश्च तोषयेज्जगद्विकां
॥ उपवासस्वशक्तानां नवरात्रिबतेषु नः ॥ उपोषणत्रयं प्रोक्तं यथोक्तं कुरुदंतप ॥११॥ सप्तम्यां च तथाष्टम्यां नवम्यां भक्तिभावतः ॥ त्रिरात्रं करुणात्स
र्वं फलं भवति पुत्रेनात् ॥१२॥ पूजाभिश्चैव होमैश्च कुमारी पुत्रयेत्सदा ॥ संपूर्णतदुत्तमोक्तं विष्णुणा चैव भोजनैः ॥१३॥ उतातिथ्यातिचान्तिदाना
निविधिविधानि च ॥ नवरात्रं पुनस्तस्यास्यैव तु स्याति भूतसे ॥१४॥ धनधान्यपुदनित्यं सुखसंतानवेष्टिदं ॥ आयुरोद्योग्यदं चैव स्वर्गदं मोक्षदं तथा ॥
॥१५॥ विद्याधीवाक्पार्थी बापुजार्थी वा भवेत्तुः ॥ तिनेदं विधिवत्कार्यं पुत्रयेत्सदा ॥१६॥ विद्याधी सर्वविद्यां वै प्राप्नोति पुनसाधनात् ॥ रात्र
चक्षो नृपो राजा समवाप्नोति सर्वथा ॥१७॥ पूर्वजन्मनि येन कृतं पुनस्तुतमं ॥ ते वाधि नोदरिद्राश्च भवति पुत्रवर्जिताः ॥१८॥ वेध्याचयाभवे
नारीविधवाचनवर्जिता ॥ तत्राहुमित्रिकर्मयानचकृतवृत्तानि ॥१९॥ नवरात्रं पुनोक्तं न कृतयेन नृपते ॥ सकथं विप्रवद्रायमिदं नेत्रतथादिवि ॥२०॥
॥ रक्तचंदनसंयुक्तैः कमलैर्विल्वपत्रकैः ॥ भक्त्या पूजिता येन स भवेन्नृपतिः क्षितौ ॥२१॥ नाराधिता येन शिवा सनातनी दुःखार्तिहासिद्धिकरी जग
द्वरा ॥ दुःखदतः शत्रुघ्नश्च भूतसे नूनं दरिद्रो भवतीह मानवः ॥२२॥ यां विष्णुरिंद्रो हरपद्मजो तथा वक्रिः ॥ कुवेरो वरुणादिवाकरः ॥ ध्यायंति सर्वे ध
वशादतं डितास्तस्मिन्नुद्यानभजंति चंडिकां ॥२३॥ स्वाहा स्वधानामयुगा नुभावतस्तथ्यंति देवापि तस्मै वा ॥ यज्ञेषु सर्वेषु समुदाहरंति यज्ञ
मयमं धृतिप्रिर्लुनीडा ॥२४॥ यस्तो ह्यया सजति विश्वमिदं प्रजे शोविभुः ॥ शरीरगुह्यां तरति र्गमेषु ॥ नूनं करोति शिवभस्मधरः सदेवति
ष्ठत्यजो न भजते नुकर्षमनुष्यः ॥२५॥ मेकोस्ति सर्वभूतनेष्टुतया विहीनो देवो न रोधविहगः ॥ किरणमजो वा ॥ गंधर्वराक्षसपिशाचनागाश्च
नूनं यः स्यंदिह भवति वाक्षममत्रकामं ॥२६॥ तां नृसेवैतकश्चंडिं सर्वकामार्थदां शिवां ॥ उतं तस्यानकः कुर्याद्वा ह्यसंसारजं सुखं ॥२७॥ म
हापातकसंयुक्तो न वरात्रं पुनचरेत् ॥ पुन्यं ते सर्वं यापेया नात्र किंचिद्विचारणा ॥२८॥ पुरा कश्चिद्विद्वान् कुर्यात्तदीनो धनहीनः स दुःखितः ॥ कुदं
वीवा नवकश्चिद्विद्वान् कुर्यात्तदीनो धनहीनः स दुःखितः ॥ कुदं
जेन कार्यं कर्तुं सौम्यं यथा धेनुभुजितः ॥ कुदुवभरणां तत्र चकाराति निराकृतः ॥२९॥ सदाधुर्मरतः शान्तः सदाचारश्च सत्यवाकः ॥ अष्टाधनश्च
धृतिमान्निर्वेदश्च नृसम्यकः ॥३०॥ स पूजा देवतानि तां पितृ नृपतिं चैतथा ॥ नृजाने पाषाणैर्धनैश्च कृतवाभोजनं वणिक् ॥३१॥ एवं गुरु

ददौ रामं कौशिकः कायसत्त्वक्षणां॥ तोसमेत्यमुदीमार्गे जगत्पुत्रादुदक्रीनौ॥७॥ ताडकानिहतामार्गे राक्षसीघोरदक्रीना॥ रामेणैकेन बालेन मुनिना दुःखदासदा
५८॥ यत्नरक्षकतातत्र सुबाहुर्निहतशठैः॥ मारीचो धृष्टनक्षत्रो निक्षिप्तो बालवेगजैः॥६॥ एवं कृत्यमहत्कर्म यत्तस्य परितोषां॥ शताक्षौ प्रिचित्तं सर्व
रामसत्त्वक्षणां॥९०॥ सहित्यसो नित्यायात्रीः याया सा दत्तावली॥ जगत्पुत्रं गच्छेत्तु जगत्पुत्रं मित्रिना सह॥९१॥ वज्रं जंशिव चापं सज्जमानः
पुलीकृतं॥५५॥ यमेततः सीतां जानकीं चरमो ग्राजां॥९२॥ तक्ष्मण्यददौ रामा पुत्रीं कर्मां न योजितां॥ कुशध्वजं तु ते कन्ये मरुतं शत्रुघ्राय तः॥९३॥ एवं
दोरत्रिंशत्संभ्रातृणां नावव्यूपा॥ चतुर्णां प्रिचित्तं यो तु यथाविधि विधानतः॥९४॥ राज्यं यो गच्छेत्तुं दृष्ट्वा राजा दशरथसह॥ राघवाय धुरं दातुं म
नश्चक्रौ यथायवै॥९५॥ संभारं विहितं दृष्ट्वा कैकेयी पूर्वकल्पितौ॥ वरौ संघार्थमास भर्तारं वशवर्त्तिनौ॥९६॥ राज्यं सुताय चैकेन भर्ता यमहात्मने
॥ रामाय वनवासं च चतुर्दशसमास्तथा॥९७॥ रामश्च वचनात्तस्याः सीता तक्ष्मण्यसंयुतः॥ जगत्पुत्रं कारुण्यं राक्षसीरूपसेवितं॥९८॥ राजा दश
रथः पुत्रविरहेण प्रवीडितः॥ जहौ प्राणान् मेयात्मा पूर्वश्रापदसंस्तजन्॥९९॥ मरुतः पितरं दृष्ट्वा मृतमातृकृते नवै॥ न जग्राह मर्षं राज्यं भ्रातुः
प्रियन्त्रिकीर्षया॥१००॥ यंच वद्यां वसन्तमोरा वणावरं जां वने॥ स्तर्पयन् राविरूपायै च कारातिस्मरातुरा॥१०१॥ रवरादयस्तान् दृष्ट्वा छिन्ननाशन
शानेरा॥ चेक्रुः सेशाममनु सं रामेण प्रिततेजसां॥१०२॥ सजघान रवरादींश्च दैत्या नति वलात्बिताम्॥ मुनिना हितमन्त्रिच्छत्ररामः सत्यपराक्रमः॥
१०३॥ गतास्तर्पयन्तान् कां रवरदृष्ट्वा घातनं॥ दुःखिता कथयामास रावणाय चराचवान्॥१०४॥ सोऽपि भुत्वा विनाशं तं स्वाजां क्रीधवशः खतः॥ जगाम र
थमाहूय मारीचस्याभ्युपमनदा॥१०५॥ कृत्वा हेममग्नं तं तु प्रेषया मास रावणः॥ सीतामुत्तमनाथं वै मायाविनमसं जवं॥१०६॥ सोऽपि हेममग्नो भक्त्य
सीता दृष्ट्वा थंगतः॥ प्रायादीनां निचित्रां गच्छरत्नवसमं त्रिकं॥१०७॥ तं दृष्ट्वा जानकीं गृहं राघवं दैवतोदिता॥ चर्मनया स्थकांतेति स्वाधीनय
निकायथा॥१०८॥ अविचार्य धरामो पितृसंस्थां च तक्ष्मण्यं॥ स शरं धत्तुं राघवाय यावेण पदानुगः॥१०९॥ सारंगोऽपि हरिदृष्ट्वा मायाकोटिबिशा
रदः॥ दृष्ट्वा दृष्ट्वा वभूवाथ जगाम च वनांतरं॥११०॥ गता दूरतरं रामः क्रोधा कृष्टशरासजः॥ जघान चातिनीक्षेण शरं कृत्रिमं मृगं॥१११॥ म
हत्तोति वसन्तस्यात्तु क्रोशश्च शत्रुः खिनः॥ तक्ष्मण्यं हि हसित्यतिमायावी नन्दरः खलु॥११२॥ स गृहं स्तुतत्तावेज्जानत्या संभृतस्तदा॥ राघवं
स्मृत्तिस्मृत्यादीनां देवरमवुदीत॥११३॥ गच्छेत्तक्ष्मण्यं तर्हि त्वं हनोस्ये रघुनन्दनं॥ त्वामाहूय तिस्रो मित्रे साहायं कुरु सत्वरं॥११४॥ न जग्राह तक्ष्मण्यं सी
तां श्रीतारामवेद्यादधि॥ नाहं गच्छेद्यमुपमात्मीये काकीनीमिहाश्रमे॥११५॥ आतामे राघवस्यात्र तिष्ठेति जनकात्मजे॥ न दति क्रमभीतो हने त्वं जा

30

25

20

15

10

5

॥दे.जा.ते॥

मिनगोते॥१६॥कृतवैरावयुंकेवसेमायाविभिःकिं॥त्यात्वात्यंवापिगच्छामिपदमेकंअविस्मि॥१७॥कुरुधैर्यंनमेजोसंहंतुंकोपिभयःक्षिते॥ना
हंत्यत्वागमिच्छामिद्विषयंरामभाषितं॥१८॥॥वासुदेवाच॥रुदतीसुदतीछाहन्तदाविधिनादिता॥अक्षरावचनंकरंरसमणभुनक्तव्यं॥
१९॥अहंजानामिमेभिरेसातुरागंरमाप्रति॥उरितंभरतेनेबमपथेसहसंगतं॥२०॥नाहंतथाविधानरीभेरिणंकुहकाभुनामृतेरामेपतिंतावेकहमि
च्छामिकामतः॥२१॥नागमिच्छतिचेजामेजीवितसत्यजामहं॥विनातेननजीनामिबिहृदुःखिताभृशं॥२२॥गच्छमातिदृष्टामित्रेनजनिहंतवप
सितं॥कगतैतेक्षसौहादेजोक्षेमरतेकिं॥२३॥॥वासुदेवाच॥तदुत्तावचनंतस्याःसधमणदीनमानसः॥रुद्रकठोभुनाचनंतमदाज
नकात्मजा॥२४॥किमाथक्षितिजेवाक्यमपिऊरतरंकिं॥किंचिदतिहतेभाविचंतयामिधियाहं॥२५॥विधिनाउरितावृषेमधितंदाहणवेन
॥अकल्याणमहंसयेभानुर्ममचेतेनये॥२६॥वाग्वाणतेदितेयामित्यत्वात्कारुण्यमंदनं॥नकोक्षमेत्रवेदेहिभवितयेभुभाशुमे॥२७॥इ
त्युत्तानिर्ययोवीरतांन्यात्वाउरुदन्भृशं॥अगुजस्यपदयथनृशोकार्त्रः॥अथीवीपते॥२८॥गतेअसधमणनत्ररावणः॥अथकाकतिः॥मि
च्छेवैषंतनः॥कत्वाउविवेशतदाश्रमं॥२९॥जानकीतपतिमत्तादत्ताश्रमसतमादरात्॥अथंसमर्थकामासरावणाचदुरात्यते॥३०॥तांयपु
छसदुष्टात्मानमपुर्वमदुस्वरः॥कासितंकमसयत्राक्षिवनेत्रेकाकिनीधिये॥३१॥पिताकत्तेथकामोहवराकः॥पतितवः॥अटेनैकाकिनी
नामसुकासिचरवर्णिनी॥३२॥निर्जनेत्रवनेकिंतुसौधाहवसतिधिये॥उटजेमुनिपत्नीवदेवकन्यासमप्रभा॥३३॥॥वासुदेवाच॥इ
तितस्यावृक्षः॥धुताउत्तुवाचविदेहजा॥दिवाटेहयतितात्तामंदोदर्यापतितदा॥३४॥राजादशरथः॥श्रीमंज्जत्वारसस्यवेसुताः॥नेषांजो
हः॥पतिर्मेववनेवसतिराधवः॥३५॥विवासितोकेकेयाकतेभयपतिनावने॥ननुहिसमासामोवसतेत्रसुसधमणः॥३६॥जनकस्यसु
तानाहंसीतानाम्नातिविधुताः॥अच्छाशेवधनुः॥कामंरामेणाहृतानय॥३७॥रामबाहुवसेनात्रवसामोत्रिभयावने॥काचनंमगमातेका
हंतुंमेपतिनिर्गतः॥३८॥सधमणेपिपुनः॥धुताशब्दंभानुर्गतेभुना॥तयोर्कीकुबलादत्रनिर्जयाहंवसाधिवे॥३९॥मयेदंकधितंसेवैव
नांनवनवासजं॥कथयतंसहाभागतेवागमनकारणं॥४०॥धुवासितं॥सुदयोसिकस्यानुवृत्तितं॥भाषामोत्रवनेत्रेकगतैतिराश
साकुते॥४१॥सत्तुहियतिर्मेधमर्गहत्वागमिच्छति॥तावागत्याहंणतेवेकरिच्छतिथविधि॥४२॥॥रावणउवाच॥सिकशाहमरासासि
श्रीमानंदोदरीपतिः॥त्वत्कृतेमेनमेरूपंवादीवच्छना॥४३॥आगतेहवराहोहभगिन्नाउरितोत्रवे॥जनस्थानेहतेधुताअतरोत्तरदूषणे॥

७८

४४॥संगीकुरुनयंमातंन्यत्वातंतापसंपति॥हतराजंगतश्रीकुंनिर्वर्तनेनवाहितं॥४५॥पदराजीभवत्तमेमंदोदर्यपरिस्पृष्टं॥दासोस्मितवतुत्वं
मिच्छामिनीभवभाषिनी॥४६॥जेनाहंसोकयातांयतामिनवपादयोः॥करंरुहाणमेधत्वंसनाथंकुरुजानकि॥४७॥पितातेयाचितः॥पूर्वम
यावैतत्कृतेखत्तु॥नदत्ताजानकेननयंयगावधमिच्छेण॥४८॥रुद्रचीपभयात्ताहंसंघातसुखयंवरे॥मनोमेसंस्थितंतावधुतात्ताविर
हातुरो॥४९॥वनेत्रसंस्थितांधुतादुक्तुंरागमोहितः॥आगतोस्यसितायांसिफलंकुरुमेधमं॥५०॥॥इतिश्रीभागवतमहा
पुराणेनृतीयस्कंधेअष्टाविंशोऽध्यायः॥२८॥॥वासुदेवाच॥तदाकर्णवचोनिष्टजानकीभयविह्वला॥वेयमानास्तिरेकत्वा मनोवा
सुदशाननं॥१॥यौनस्यकिंमसदाकत्वात्तस्मरमोहितः॥नाहंरिण्यनार्थवेजनकस्यकुलोद्भवा॥२॥गच्छकामंदशरीवरासस्योनेह
निश्चति॥मत्कृतेमरणनेत्रभविष्यतिनसंशयः॥३॥इत्युत्तापर्याश्रयायोगतासावहिसंनिधौ॥गच्छरुद्रंतिवदरीरावणंलोकरावणं॥४॥मो
धकत्वानिर्जह्यंजगामोदजमंतिके॥वलाजग्राहतांवातांरुदतीभयविह्वला॥५॥रामसमेतिऊदंतीसधमणेतिउडुडुडु॥रुहीतानिर्गत
ः॥पापोरथमारोषसत्वरः॥६॥गच्छत्रहणपुत्रेणमोर्हर्क्षजरायुया॥संयामोभ्रमहारोडसयोस्त्रवनांतरे॥७॥हताजंजानकीगृहतांगः
सौराक्षसाधिपः॥तंकायांकंदतीतातकुरीवडरात्मना॥८॥अत्रोकरुनिकयांसात्वापिताराक्षसीवता॥स्वउतावेवनेतितासामदातादिभिःकिंत
॥९॥रामोपितंमृगंहत्वाजगामाचिर्वृतः॥आयातंसधमणवीध्याकिंकृतेतेनुजासमं॥१०॥एकाकिनीधियाहिताकिमर्थंत्वमिहागतः॥धुतात्तनंनु
पापस्यराधवत्त्ववदीदिदं॥११॥सोमिच्छिस्ववदीकाकावाग्वाणेनाहतः॥प्रजो॥गतक्याहमिहायातः॥कात्तयोगान्नसंशयः॥१२॥तदातोपलशायांग
त्वावीध्यातिदुःखितो॥जानक्यावेषणेयत्नंकर्त्तुंसमुद्यतावजो॥१३॥मार्गमातोत्संघातोयत्रासोपतितः॥खगः॥यदासुहृत्तत्रेधस्यपतितः॥अथि
वीतता॥१४॥तेनोक्तंरावणनाहतासोजनकात्मजाः॥मयोत्ररुद्रः॥पापात्पापान्तिहंमृधेपुनः॥१५॥इत्युत्तासौगतः॥गणः॥संस्तुतोहव
रावै॥कत्तोर्धदेहिंकर्मराधवोनिर्गतोततः॥१६॥कवुधंघातयित्वासोशायात्समोचयमुभुः॥वनेमोतस्यहणिणसंस्तुतंकिंथराधवः॥१७॥
हताचवासिनंवीरंकिंविध्यामज्यसुतमो॥सुग्रीवायददोरासः॥कृतसत्वायकार्यते॥१८॥तत्रैववाधिकासात्तात्तासधमणस्यपुनः॥चितः
यन्जानकीचितेहतांदशशिरणवे॥१९॥सधमणंघाहारासस्योताविरहपीडितः॥सोमित्रेकेकयसुताजातायसीमनोरथा॥२०॥तज्जाजान

३५

0

5

10

15

20

25

30

35

30

25

20

15

॥दे.भा.न.॥

कीन ननाहं जीवामि तां विना ॥ नमः प्रियया यो ध्यायामहे जनक नंदिनी ॥ ११ ॥ गतं राजं वने वा सोम तत्तातो ह तपुष्या ॥ पीडय मां सु दुःखान्मा देवो मे किं करि
 ष्यति ॥ १२ ॥ इदं यं भवितुं कथं प्राणिनां भरणं नृणां भरणं ॥ अथ योः कामं भविष्यति सु दुःखं वा ॥ १३ ॥ प्राथम्यं नमो वंशराज पुत्रा वृं भो किला विने
 ति दुःखं भो नारी जातो यत्तु कतेन वै ॥ १४ ॥ तन्नात्तमपि जोगा नै मया सह विनिर्गताः ॥ देवयोगाश्च सोमि त्रे भुंक्षुः स्व दुःखं वा ॥ १५ ॥ नको य
 स्यात्कुले यत्तु मत्तमो दुःखं भो मरः ॥ अकिंचनो क्षमः कामं न भूतौ न भविष्यति ॥ १६ ॥ किं करोम्यद्य सोमि त्रे मग्नास्मि दुःखं वा मरः ॥ न कस्ति तरो
 पाको ह्यसहायस्य मे किला ॥ १७ ॥ न वित्रं न वतं वीर त्वमेकः सह चारकः ॥ कोयं कस्मिन् करोम्यद्य भोगे स्मिन् स्व दुःखं वा ॥ १८ ॥ गतं हस्तं गतं राजं व
 णादि दुःखं यमं ॥ बने वा सहा संघातः को वेद विधि निर्मितं ॥ १९ ॥ ननु भावा तु वेदे ही च तिता चावयोः सहानी तो देवे तदुःखं न श्यामा दुःखं वा
 दिशो ॥ २० ॥ तं के शस्य गृहे श्यामा कथं दुःखं भविष्यति ॥ पुतिवता सुखी न च मयि जीति सुता नृशम ॥ २१ ॥ न सा तु क्षम्य वै देही याति त्ववशम न वेत
 त्वेति ली ववरा रोहा कथं वा जन काम जा ॥ २२ ॥ त्वज्ये न्याण नि यं नृ मे धिनी भरणं नृजा न रा वण त्ववशम न वेदिति सुनिश्चितं ॥ २३ ॥ मत्ता
 ने आने की वीर जाला नो हं वि भर्षि ह ॥ अनेता मसि ता पां श्री किं मे देह न स क्षम ॥ २४ ॥ एवं विरयमानं तं रामं क मत्तमो नृ न ॥ तक्षमः प्राह व
 र्मात्मा सां नृ यं नृ नृ यमि रा ॥ २५ ॥ धैर्यं कुरु म हा वा हो त्वा का कातर ता मिहा ॥ आ नयि ष्यामि वै देहीः हत्वा तं स चा सा धमं ॥ २६ ॥ आ यदि सं व
 दिनु त्वा धी रा भवति धरा तने ॥ अथ धि यस्तु मि मया क छेति ह द्या वि भवे ॥ २७ ॥ संयोगे विषये गभं दे वा धी ना बु भा वयि ॥ श्री कस्तु की दु
 शस्तत्र देहि त्वा म व रो क चित् ॥ २८ ॥ राजा प्रधा वे नृ वा सो वै देहा हरणं यथा ॥ तन्नात्तमपि जोगा नै मया सह विनिर्गताः ॥ २९ ॥ प्रातः सुखं दुःखं वा
 गात्रिर्वर्तने भुवं ॥ ना च धा जान की जाने तस्या को क न्य जा धुना ॥ ३० ॥ वा नराः संनिभूयां सो गमि ष्यति चतुर्दशः ॥ भुवि जनक नंदिनाः आ नयि की
 ति किं किला ॥ ३१ ॥ ज्ञात्वा मां गतिं ति नृ गता कृता य तं क्रमं ॥ हत्वा तं पाय कर्माण मानयि ष्या मि नृ धिनी ॥ ३२ ॥ स सं नृ भरणं वा पिस मा दूय सहा
 नृजा ॥ हनि ष्यामो व यं श नृ किं शो न सि य था ग जा ॥ ३३ ॥ रघु लोक रथे नै व जिताः सर्वा दिशः पुरा ॥ तं कृतः कथं शोकं कथं महं सि रा य वै ॥ ३४ ॥
 एको ह स क ता र जे तं समर्थो स्मि रा सु रा न ॥ किं कुन स्तु स हो ये वै रा वणं कु स पां स न ॥ ३५ ॥ जनकं वा स मा नी प सा हा र्क र घु ने द न ॥ हनि ष्यामि
 इरा चार रा वणं सु र कं ॥ ३६ ॥ सुख स्या न न र दुःखं दुःख स्या न न र सुखं ॥ चैत्र ने मि रि वै कां तं न भवे त र घु ने द न ॥ ३७ ॥ न दुःखः स्या पि तो दे व म
 य वतः यद ॥ तितः पं कज म यो सो व क व र्ष मणा न यि ॥ ३८ ॥ अज्ञान वा सो य वा भी त स्य त्का नि ज प द ॥ पुनः प्राप्ति नि ज स्था ने का से वि परि व र्त्ते

७५

10

5

॥ ३९ ॥ न दुःखः पति तो भूमौ शाय द ज ग रा कृतिः ॥ इंदुणी काम या न स्रु ता ह्वा न व म न्य च ॥ ४० ॥ अगति को पा तं जातः सर्व दे हो म ही यतिः ॥ तस्या व
 र्धो को न कर्त्तव्यो वा स ने स ति रा य वा ॥ ४१ ॥ उद्य मे चिंते मा स्या य स्या न वं वै वि व श्मि ता ॥ सर्व जो सि म हा भा ग स मर्थे सि ज ग न्य ते ॥ ४२ ॥ किं प्रा कृत
 इ वा त्थं कुरु ये शो क मा त्म नि ॥ ४३ ॥ ॥ वा स ड वा च ॥ इति त क्षम वा के न वे वि तो र घु ने द नः ॥ समा धाय म नः काम व भव वि गत ज्वरः ॥ ४४ ॥
 ॥ इति श्री भागवत म हा पु रा णे तृ ती य स्कं धे ए को न त्रिं शो ध्या यः ॥ २६ ॥ ॥ वा स ड वा च ॥ एवं तै स वि दं कृ ता या व त्स्वी
 व भव नुः ॥ आ ज ग म त दा का शा द क स्मा न्ना र को मु निः ॥ १ ॥ रा यं नृ ह ती वी कं ख र ग म स्रु त डि तां ॥ गाय त्र ह ड थं तं रो सा म नी ख रि त स्वरैः ॥ २ ॥ इदं तं रा
 यं वो द्या य द दा व ध र्षि भू भां ॥ आ स नं चार्घ पा द्मं च कृत वी न मि त धु तिः ॥ ३ ॥ य जां प र मि को कृ त्वा क तां ज सि रु प स्मि तः ॥ उ प वि षुः स मी ये नृ क
 ता जो मु नि ना हरिः ॥ ४ ॥ उ प वि षुं त दा रा मं सा नृ ज दुःख मा न सं ॥ प उ छ ना र दः प्री त्या कु शं मु नि स त्र मः ॥ ५ ॥ क थं रा य व शो का र्त्त य धा वि प्रा क
 तो न रः ॥ ह तां सी तां च जा ना मि रा वो न दु रा त्म ना ॥ ६ ॥ सु र स द्य ग त आ हं भु त वा नृ ज न का म जा ॥ यो स स्मि न ह तां मो हा न्म र णं स म जा न ता ॥
 ७ ॥ न व ज न्म च का कु स्य ये न स्य नि व ना य वै ॥ मे धि ली ह र णं नृ नं मे त द र्थं न रा धि य ॥ ८ ॥ य र्ज न म नि वै दे ही मु नि पु त्री त प स्मि नो ॥ रा वो न
 व ने दृ ष्टा न प स्य ती भु चि स्मि ता ॥ ९ ॥ प्रा र्थि ता रा वो ना सो भ व भा र्थे ति रा य ठा ॥ ति र स्तु ज त्त य पा य तां ज ग ह क रे व ता त ॥ १० ॥ श शायं तं त दा रा
 म रा व णं ता प सी नृ शी ॥ दु पि तां कृ मि छं ति दे हं स्व स्य श्री हृ दि तं ॥ ११ ॥ इरा त्मं त व ना शार्थं भवि ष्या मि ध रा त ने ॥ अ यो नि जा व रा ना री त्य न्का दे हं
 ज हा व षि ॥ १२ ॥ से र्य र मा श स भू ता गृ ही ता ने न र क्ष मा ॥ वि ना शार्थं कु र स्ये व या ली व र ण सं भु मा त ॥ १३ ॥ न व ज न्म च का कु स्य त स्य ना श य
 मा म रैः ॥ प्रा र्थि त स्य ह रे र द्वा द न वं शो य ज न्म च ॥ १४ ॥ कुरु धै र्य म हा वा हो न त्र सा व र्त्ते नृ श ॥ स ती ध म रि ता सी ना ध्या यं ती तां दि वा नि शो ॥ १५
 ॥ काम धे नु य यः पा त्रे कृ त्वा म य व ता स्व यं ॥ पा ना र्थं धु चि तं त स्या त्ता पी त चा म तं त या ॥ १६ ॥ सु र भ्या सु प थः पा ना त्मा ह नृ दुःखः ॥ रा व र्जि ता ॥ ज
 ता क म त प त्रा धी व र्त्ते नृ वी क्षि ता म या ॥ १७ ॥ उ पा यं क थ या म्य ध न स्य ना श रा य वा ॥ वृ तं क र त्तु द्वा वा नृ भ्रा त्रे मा मि स्ये नृ ॥ १८ ॥ न व रा
 ज य वा स च भ ग व त्पाः पु य ज न ॥ स र्व सि धि क रं रा म ज प हो म वि धा न तः ॥ १९ ॥ मे धो नृ प कृ त्ति दे वाः व र्जि द तां वि क सि तैः ॥ त न्यं नृ व नृ
 ह्ना सु श क्तं भवि ष्य ति ॥ २० ॥ वि धे ना न रि तं य र्व म हा दे वे नृ व र णा ॥ त या म य व तो ची र्णं य म म यो चि ते न वै ॥ २१ ॥ सु खि ना रा म क र्त्तु

30
25
20
15
10
5
0

॥दे.भा.च.॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ नमो भगवते ॥ ॥ उवाचैव यदा हरिश्च गिरिजा जातिर्न सूर्यः शशीनासीद्विश्वमिदं तदा हि यदस्य पंचतुर्धा हतिः ॥
निराविहस्तं जेन स हितामुक्तामिना सेव्या वंदेतां परमात्मनः परकतां मायां शिवां सुंदरी ॥ १॥ ॥ जनमे जय उवाच ॥ वासवे यमुनि श्रेष्ठ
वैज्ञान निवेन धा ॥ यमुनि श्रेष्ठं स्वाभिन्कस्मात्कुलविवर्द्धकः ॥ २॥ सरसेन सुतः श्रीमान् वसुदेवः पुता पवान् ॥ धुनं मया हरिर्ध्यातुं
भवमवाप्तवान् ॥ ३॥ देवानां पतिर्यो न शोनात्मानं कटुं दुःखिः ॥ कारागारे कथं वक्षः कंसस्य धर्मनियतः ॥ ४॥ देवका भार्या सा च
मागः कनवानसौ ॥ देवकाः वक्षुवासां विनाशश्चकतः पुनः ॥ पातिन कंसेन कस्याहं यथाति कुलजेन च ॥ कारागारे कथं जन्म गतुं वक्ष्य
ते हरिः ॥ ५॥ गोकुले च कथं नीतो भगवान्सा च तोषति ॥ गतो जन्मो नरं कस्यापि नरो निगते ह्येते ॥ ६॥ देवकी वसुदेवश्च कुरुत्वा प्रितते
जसः ॥ कथं नमो चिती वक्ष्ये पितरौ हरिणा पुनः ॥ ७॥ जगत्कर्तुं समर्थं न स्थितं ध्रुवोदरे विभुः ॥ प्राक्तनं किं तयोः कर्म हविर्नियं महात्म
नो ॥ ८॥ जन्मतो वासुदेवस्य या शोना गमन्ति सु ॥ नंदपुत्री च का वासाया कंसेन विधोयिता ॥ ९०॥ शितायां निर्गता येन मित्रात् तत्तु
पुनः ॥ गार्हत्यां च हरेर्हृदि वक्ष्ये मां नय ॥ ९१॥ कार्यणि तत्कृत्या न्येव देहत्यागं च तस्य वै ॥ किं वेदं त्वा धुनं यत्तन्ममो माह यती च मे
॥ ९२॥ चरितं वासुदेवस्य त्वमाख्या हियथा तथं ॥ नरनारायणो देवो दुराणा कषि सत्तमो ॥ ९३॥ धर्मपुत्रो महात्मानो नमो रतु हतं पं
॥ यो मुनी वदुर्वाचो वदरिका मुने ॥ ९४॥ निराहारो जितात्मा नो निरुहो जितघ्नः ॥ विष्णो रंशो तस्मात्काले भवता मुनित्तम ॥ ९५॥ तस्मात्तु
वतसो हि जिह्वकं भौमं वतौ ॥ वसिष्ठो मुनिजिः ॥ ९६॥ विष्णो रंशो तस्मात्काले भवता मुनित्तम ॥ ९७॥ तस्मात्तु
पुनः कस्याहं नो कथं ॥ ९८॥ सौ च कृतं तपस्यो यं सुमर्थं मुनि सत्तमो ॥ नो कथं प्रपदुर्देहो मातृया नो महात्तमो ॥ ९९॥ श्रेष्ठः स्वधर्मनिष्ठ
स्तुतो वै श्य त्वमाकृतान् ॥ विश्वः स्वधर्मनिष्ठस्तु देहो ते कात्रियो भवत ॥ १००॥ क्षत्रियस्तु भ्रातारो नृपते वै कालो भवेत् ॥ १०१॥ क्षत्रियो
त्यरुः शोतो न वशो गच्छि मुच्यते ॥ १०२॥ विपरीतमिदं भाति नरनारायणो च तो ॥ तपसा शो धिनात्मानो धात्रियो तो व भूवतु ॥ १०३॥ केवली क

८९

महाशक्तौ जाते शोपेन वा पुनः ॥ ब्राह्मणः त्रिषोऽनोत्तु कारणं वदत मुने ॥ १०४॥ यादवा नां विनाशं च वसुधा दिति श्रुतिः ॥ कुरुत्वा पति हि मां भा
र्याः शोपेनैव कृत क्षयः ॥ १०५॥ पुत्रमहं हरणं च व शं वरेण कथं कृतं ॥ वर्तमाने वासुदेवे देवदेवे जनाईने ॥ १०६॥ पुत्रस्य सत्तिकागे हा
वरणं चाति दुर्घटं ॥ दारका दुर्गमं ध्या ह्ये हरि वे श्म दुरत्ययात् ॥ १०७॥ न जानं वासुदेवेन त कथं दिव्य चक्षुषा ॥ संदेहो यं महात्तमं वि
संदेहं कुरु प्रभो ॥ १०८॥ पत्न्यश्च वासुदेवस्य दसु नि तुं ठिता हता ॥ स्वर्गे गते देवदेवे तत्कथं मुनि सत्तम ॥ १०९॥ संशयो नो हि मे बु
ध्मचि चित्त दोषेन कारकः ॥ विष्णो रंशः समुत्पन्नः शौहिर्भारहार कृत ॥ ११०॥ सकथं मधुरा एव भयात्ता जनाईने ॥ दारवत्ता
गतः सिधो सै न्यः समुहकृतः ॥ १११॥ अवतारो हरेः को नो भूभार हरणाय वै ॥ या पात्मानं विनाशाय धर्म संरक्षणाय च ॥ ११२॥ तत्कथं वासुदेवे न नो राते
न विपातिता ॥ विहता वासुदेवस्य पत्न्याः संतुं ठिता श्रुता ॥ ११३॥ स्तेनास्ते किं न विज्ञातः स क्तेन सता सुतः ॥ श्रीमहादेवः कामं भूभार हरणे मतः ॥ ११४॥
पितामहा महात्मानः पांडुवा धर्मन त्यराः ॥ कुरुभक्त्याः सदा चारा सुधिद्वि रपुरो गमाः ॥ ११५॥ ते कृतारा जस्य च यत्तारा जं विधाततः ॥ दक्षिणा विविधा
दत्ता ब्राह्मणे जाति भावतः ॥ ११६॥ पुण्यं पुं जाहि देवां शा वासुदेवा मिता सुने ॥ दारदुःखं प्राप्ता कथं कृतं स कृतं च ततः ॥ ११७॥ किं तत्ता पं महायै उंचे न
ते यो डिता भूत्वा ॥ दौषदी च महाभागा वेदी मध्या त्समुत्थिता ॥ ११८॥ रमांश जाच साधी च कुरु भक्ति परा तथा ॥ सकथं तुः स्व मनु सं प्राप्ता यो रं पुनः पुनः
॥ ११९॥ दुःशासनेन साकेशे गृही ता पीडिता भूत्वा ॥ रजस्तुला सभायां तनी ता भूति क वास सा ॥ १२०॥ विराट नगरे दासी जाता मत्स्य स्य क पुनः ॥ धर्मिता की
च के नाथ रुदंति कुररी यथा ॥ १२१॥ हता जय दुधे नाथ कंदमा नाति दुःखिता ॥ मित्रितायां दुःखैः पश्चाद्वरुं डिम हात्मभिः ॥ १२२॥ पूर्व जन्म कृतं किं न्या
न कं येन साधवी ॥ दुःखा च दुःखि ध्या प्रा कथ या य महा मते ॥ १२३॥ राजस्यं क्रतुवरं कृत्वा ते मम पूर्वजाः ॥ दुःखं महत्तरं प्राप्ता सद्येव हस्तिम न
सा ॥ १२४॥ पूर्व जन्म कृतं येन नृगतं दानं या जने ॥ देवांशानां कथं ते कां संशयो यं महात्मि ॥ १२५॥ सदा चारै स्तु कौं ते ये श्रीमहादेवो हताः ॥ कसे न
धनो नार्थे जातानां न श्रु रं जगत ॥ १२६॥ धुरिता वासुदेवेन पापे यो रे महात्मना ॥ कुडं वं क्षयं ते यस्मि न्दुरिष्णु परमात्मना ॥ १२७॥ वरं विधातं मां यो
मी यो रं जी वनं वरं ॥ पिष्या ह्मति जोग दै शि त्ये न जी वनं वरं ॥ १२८॥ ठादिनस्तु त्वा वं शो रक्षितो मुनि सत्तम ॥ समुत्था यं तु ता ना श्रु मि ले कात्मा तः

कासनाह॥४७॥सौतेनैवकालेनविहृतनयानुतः॥तापसस्यगतेसर्पयसका-कथमधुन॥४८॥नकोविदाहलानिद्विधसत्रियःसुदृष्टोभवः॥नायसं
मोनसंभुक्तंविजातकिंकृतंमुने॥४९॥एतैरमीभ्रसंदेहेर्विहृतमेमनोभुना॥स्विरंरुहपितःसाधोसर्वज्ञोसिदयानिधो॥५०॥इतिश्रीभागव
तेमहापुराणेचतुर्थस्कंधोऽध्यायः॥१॥
॥सप्तदशोऽध्यायः॥एवंमुनिःपुराणज्ञोयासःसत्यवतीसुतः॥परोक्षितसुतंश्रुतंनंततोवैजनेमजयं॥
॥५१॥वासाध्यायः॥राजन्तिकथयामेतत्कर्मणंगहणंगतिः॥दुर्जयाकिसदेवानांमानवानांचकाकथा॥५२॥यदासमुत्थितंनैतदुत्साहंनिरुणाम्य॥क
र्मणोवसमुत्थितःसर्वेषांनानसंशयः॥५३॥अनादीनिधनाजीवाःकर्मवीजसमुद्भवाः॥नानायोगिभुजायंतेम्रियंतेचतुनःपुनः॥५४॥नकर्मणाविना
देहसंयोगेवैकदाचन॥भुभाभुभैस्तथाभिष्टैःकर्मभिर्वैक्षितंलिदं॥५५॥त्रिविधानिहनायादुर्ध्वास्तत्तद्विदम्भयेभंसंचितानिनिविन्नित्राणिपार
क्षानितथापुनः॥५६॥उत्तमातातिदेहेस्मिन्त्रैविधंकर्मणांकिं॥ब्रह्मादीनांचसर्वेषांनदृष्टात्वंनराधिप॥५७॥सुखंरुःखंजरामुसुहृदयोका
दयस्तथा॥कामक्रोधभ्रमोभभ्रसर्वदेहवतांशुणः॥५८॥देवाधीनाभ्रसर्वेषांप्रभवन्तिनराधिप॥रागद्वेषादयोभावाःसर्वेषुप्रभवन्तिहि॥५९॥दे
वानांमानवानांचसिच्येनानांनथापुनः॥द्विकाराःसर्वेएवैतेदेहेनसहसंगता॥६०॥एवंवैराघियोगेनस्त्रेहयोगेनवापुनः॥६१॥इत्यतिःसर्वजंनू
नांविनाकर्मनविद्यते॥६२॥कर्मणाभुमनेस्तयःशशंकःक्षययोगवान॥कपासीचनथाहृदःकर्मणोवमसंशयः॥६३॥अनादिजीधनंचैतका
रणंकर्मसंभवं॥नेनेदंश्राश्वतंसर्वजगत्यावरजंगमं॥६४॥नित्यानित्यविचारैरानिमग्नमुग्रयःसदा॥नजानंतिकिंसेनद्वैतित्वंवाचित्यमे
ववा॥६५॥मायायांविद्यमानायांजगन्निधंयुतीयते॥कार्यभावःकथंकाचःकारणेसति सर्वथा॥६६॥मायातिन्याकारंरुचं सर्वेषांसर्वदाकृतं॥
कर्मवीजमतोनितांचितनीचंसदाबुधैः॥६७॥भुमनोवजगत्सर्वकर्मकर्तुंनियंत्रियं॥नानायोगिभुजाजंडौत्तमास्वधमासुवा॥६८॥इह
यत्तेभवेज्जन्मविष्मिरमिततेजसः॥युगेयुगेनैकासुयोनिपुजगदाग्रतः॥६९॥न्याकावेकंठसवासंमुखमोगानमेकश्राः॥विष्णुजमेदि
रेवासंस्तत्रःकोटिकोसुति॥सुखावेचयसीसांचजनकेसिंखुखासनां॥न्याकागर्भेहवासंकोमिवांछतिउडिमादा॥७०॥तृतींस्तुपटीदि
क्षांशयांपुष्पविनिर्मितां॥न्याकाधोमुखवासंचकोमिवांछतिपडितः॥७१॥गीतंनृत्यंचवाद्यंचनानाप्रवसमन्वितं॥सुखाकोनरुचंवासंम

८२

मसाधिविचिंतयेत्॥७२॥सिंधुजाकृतहावानारसंन्याकासुदुत्पजां॥विष्णुत्रयसयानंचकरुहेकुक्तिमाभरः॥७३॥गर्भवासायरंनानिनेरकं
सुवनत्रये॥नजीताभ्रपुडुवैतिमुनयःदुस्तरंतयः॥७४॥हितोभोगंभ्रराजंचवनेयांतिमनश्चितः॥यद्गीतासुसमुदात्ताकःसेवितुमिहेषसि॥७५॥ग
र्भेहृदंतिरुमयोजाठराग्निसपथया॥वयासंवैरुनेकरंकिंसुखेत्रभ्रयते॥७६॥वरकारागृहवासावधनंनिगडैर्घनां॥कल्पमाद्रंननुसरां
गर्भवासःकंचिदुभयः॥७७॥गर्भवासेमहदुःखंदशमासंनिवासनं॥तथानिःशरणेठःखेयोनियंत्रेतिदाहरो॥७८॥वासभावेनथाहुःखंभू
काजासावसंयुतं॥७९॥नृणांवेदनाशक्तेपरतंत्रेतिकाहरो॥८०॥धुडिधितोहृदतेवालेकातांचितानुरातुदागभेषजंयानुतिच्छतिजाताया
विद्यथांहुता॥८१॥नानाविधानिदुःखानिवातमावेभवंतिवै॥किंसुखंविबुधादृष्ट्वाजेमवांछतिचेदुमा॥८२॥तंग्रामममरैःसार्धं सुखंन
कातिरंतं॥कर्तुमिष्टेचकोमरःसमदंमुखनाशनं॥८३॥सर्वेषेवतयषेष्टसर्वेवुद्धादयःसुरा॥कृतकर्मविपाकेनयाश्रुवंतिसुखासुखी॥८४॥अ
वश्यमेवमेकवदंतकर्मभुभाभुभा॥दिहकर्मिर्नृजिदेवैस्तिर्यचैभ्रनृपोतमा॥८५॥देवंहिप्रथमंविद्विन्नुपलंजैःसुरासुरैः॥अवशैरिहभोक्तव्यं सर्व
थायाकृतंकिं॥८६॥तयसादानयज्ञैश्चमानोइडतावजेन॥क्षीणेपुण्येथशक्रोपिपतयेवनसंशयः॥८७॥रामावतारयोगेवैदेवाकानुरतांगताः
॥तेवैहृक्षसहायार्थेजोययादवतांगताः॥८८॥एवंयुगेयुगेविहृरवताराननेकश्राः॥करोतिधर्मरक्षार्थंउत्पन्नाधिरिजेभ्रश्राः॥८९॥पुनःपुन
हिरैवनामायोगिभुयार्थिवा॥अवताराभवन्त्यनोरधचक्रवदधुता॥९०॥दैत्यानांहननंकर्मकर्तुंवाहरिणास्वयं॥अंशोशोनपुष्टिवां वैकृताज्ज
महात्मना॥९१॥तदहंसंयुवक्षामिरुज्जमकथांभुभा॥यथासभगवानिभ्ररवतीणीयुकोःकृते॥९२॥कश्यपसुनेरंशोवसुदेवःपुत्रायकान्॥गो
रक्षिरभ्रवडाजन्मरक्षायुभावतः॥९३॥कश्यपस्यचंद्रयामोकायादत्रमहीतसे॥अदितिःसुरभिश्चैवमातुखत्वंगतेभ्ररी॥९४॥देवकीरोहि
णीतेतुसमुत्पन्नैश्चनस्तथा॥वरुणोचक्षुषोवैदतःकोपादितिमुतं॥९५॥॥राजोवाच॥किंकृतंकश्येनार्गेयैनशक्रोमहानृधिः॥सभार्यःसक
धजातसुददस्यमहामते॥९६॥कथंवैभगवानिभ्रसत्रजातोयदोःकृते॥कोमौवैकुंठनिसुयोरमावतिरुवडितः॥९७॥निर्देशात्कस्यमगवान्
वैर्जनेभ्रभ्रयः॥नारायणःसुरक्षैकोयुगादिसर्वधारकः॥९८॥सकथंसदनंन्याकायरवानिवमानुषा॥करोतिजनेनंकस्मादजमेसंशये

गपर विनायहारणे ॥ कनका कथमनायं सर्वज्ञो सिमहामते ॥ १२ ॥ अहो लोभस्य महिमा महांते विनम्रं च ॥ लोभं तर्कं प्रदं न पाया करम संगतां ॥ १३ ॥
कश्यपोपि नमस्तु स मर्थः किं करोम्यहं ॥ सर्वदेवाधिपः स तस्मात्सो भवेत्कलितो मया ॥ १४ ॥ धन्यास्ते मुनयः कामं जिज्ञासे लोभं वच ॥ वैश्वानसैः शमय
हे प्रतिग्रहपरा धृतेः ॥ १५ ॥ संसारे वसवा नृशत्रुर्लोभो मध्यमः सदा ॥ कश्यपोपि दुर्गता रक्तस्तेन दुर्गता मना ॥ १६ ॥ मुह्यति तं शशापा भकश्य
पं मुनिसत्तमं ॥ मर्यादा रक्षणार्थं हि यो ज्ञपरमवचनं ॥ १७ ॥ अंशेन त्वं पृथिव्या वै श्रूयः जन्म यदोः कृते ॥ भार्याभ्यां संयुतस्तत्र गोपातत्वं करिष्यसि ॥
१८ ॥ ॥ बासडवाच ॥ एवं शत्रुः कश्यपो लोभो नो नाथ बुद्धिमान् ॥ अंशं वना रणार्थं यन्महारहरणाय च ॥ १९ ॥ तथा दिव्याः दितिः शत्रो को कसंत
प्रयाच्य शं ॥ जाता जातविनश्ये रं स व पुत्रास्तस्य वै ॥ २० ॥ ॥ जनमेजय उवाच ॥ कस्मादिदं च भवितीति शत्रोऽजनी मुने ॥ कारणं वद शोभे नृश
केतु मुनिसत्तम ॥ २१ ॥ ॥ सत उवाच ॥ पारिक्षते न पृच्छस्व व्यासः सत्यवती सुतः ॥ राजानं पुत्रुवा चेदं कारणांस्तु समाहितः ॥ २२ ॥ ॥ बासडवाच ॥
राजन् नृसत्ते देवदितिश्चादिति ह जमे ॥ कश्यपस्तु प्रिये अर्थं वच वतुः सुसंमते ॥ २३ ॥ अदित्यां मघवा पुत्रो यदा भूदिति विद्यमानः ॥ तदा तस्य दृशं पुत्रं च क
मेदिति ते जसा ॥ २४ ॥ यतिप्राहासिनायां गी पुत्रं मे देहि मानद ॥ इन्द्रस्तु वरं वीरं धर्मिष्ठं वीर्यवतं ॥ २५ ॥ तामुवाच मुनिः कांते स्तथा यो पुत्रं कुतः
वृत्तांते भविता तुभ्यं शतक्रतुसमः सुतः ॥ २६ ॥ सातथेति प्रतिश्रुत्य चकार व्रतमुत्तमं ॥ निषेक्तं मुनिना गर्भं विधातुं मनो हरं ॥ २७ ॥ अमौ च का
रशायनं यो यो व्रतपरायणः ॥ पवित्राधारणमुक्ता वचनं वरवर्णिनी ॥ २८ ॥ एवं जाता सुसंयुक्ता यदा गर्भं जिते जवान् ॥ अमुने चातिदीपां गी दृ
ष्ट्वा दिव्यातिशोभना ॥ २९ ॥ वीक्षतां स सितायां गी सपत्नी भावमास्थिता ॥ अदितिश्चिंतयामास किं करोमीति दुःखिता ॥ ३० ॥ मघवा स दुःशः पुत्रो
भविष्यति महावतः ॥ दिव्यास्तदामसुतो ते जोही नो भवेत्किं स ॥ ३१ ॥ इति चिंता परा पुत्रमिदं ज्ञेयं च भवितीति ॥ शत्रुस्तेन स मुन्यनोदिति गर्भं
जिते जवान् ॥ ३२ ॥ उपायं कुरु नाशाय शत्रो रघुविचिंतय ॥ उत्पितुरे वहंतयाः शत्रुः शत्रुनिवहता ॥ ३३ ॥ राजयक्ष्मे वसंतं चोपरः परम
दुर्जयः ॥ तस्मादं कुटिलं जला दुद्धिमानहिते किं स ॥ ३४ ॥ लोहशं कुरिवास्ति प्रोदये मम गर्भं ज ॥ येन केनाप्युपायेन घातयाद्य शतक्रतो ॥ ३५ ॥
सामदानविभेदेन वलेनापि हि क्षातय ॥ दिव्या गर्भं महाभाग मम ते दिदुःखं सिद्धये ॥ ३६ ॥ ॥ बासडवाच ॥ सुता मातृवचः शत्रो विचिंतय

॥दे.भा.स.॥

घवा

नृणां ततः ॥ जगन्माधरमाहुः समसीयममराधिपः ॥ ५७ ॥ वंदे देवितया न्योदित्या पापमतिर्नया ॥ जोवा नवितये नसोमधुरं विषमर्जितं ॥ ५८ ॥ ॥
 इड्डवाच ॥ मातस्तं वत पुत्रा सिद्धिं एदे हतिवृत्ता ॥ सिद्धार्थं हि संश्रमः किं करोमि वदस्व मे ॥ ५९ ॥ पापसंवाहं ते हं करिष्यामि पतिवृत्ते ॥ यु
 रुधुधुषणपुण्यं तभजे जतं वाक्ष्ये ॥ ६० ॥ स गहनं सुखं प्राप्य निडापयसुते च ना ॥ श्रुतावुत कथा सुप्रविशुभाघरमासती ॥ ६१ ॥ तानि शिव
 शमापन्ना विनोका सशतक्रतुः ॥ रूपं कृत्वा तिसृक्ष्मं च शस्त्रपाणि समाहितः ॥ ६२ ॥ उदरं प्रविशे शशुनस्य योगवते न वै ॥ गर्भं च कर्तुं वज्रपासपू
 ध्याम विनोतदा ॥ ६३ ॥ हरीदन्तथा कालो चक्रेण जिहृतस्तथा ॥ मारुदेति शनैर्वा क्यमुक्ता न मद्यमोह ॥ ६४ ॥ शकलानि पुनः स प्रसप्य वाक्त्रिता
 निच ॥ कृतासौ कोनपंचाशन्मरुतभ्यामव नृप ॥ ६५ ॥ तदा प्रवृत्ता रुदती सोत्तामर्ज तथा कृतं ॥ इंद्रेण हृतं तपेण सुकोपभशहः रिबता ॥ ६६ ॥
 भगिनी कृतं तस्मादुक्ता शशप कृपिता तदा ॥ अदिनिमयं वतं च सत्यवतपरायणा ॥ ६७ ॥ यथा मे कर्त्तुं ते गर्भं स्तवपुत्रेण ह्यमना ॥ तथा ते
 अंशमायातु रज्ज्वांश्चिभुवनस्य च ॥ ६८ ॥ यथा मुपैत पापे न गर्भं स्तुता तितो मम ॥ तथा यं मुहुराज्यस्य प्रकसं करोतु वै ॥ ६९ ॥ अदिन्याप
 पचरिण्य यथा मे याति तः शिशुः ॥ तस्याः पुत्रास्तु नश्यंतु जाता जाता पुनः पुनः ॥ ७० ॥ कारागारे वसन्ते पापुत्रशोका तु राभ्यं ॥ इह जन्मनि
 चान्ते वा मत्तापत्ता भविष्यति ॥ ७१ ॥ ॥ वासुडवाच ॥ इत्युक्तं तदा श्रुत्वा शपं मरिचि तं दनः ॥ उवाच पुत्रो ये तं वचनं शमयंति व ॥
 ५२ ॥ माकोपं कुरु कल्याणि पुत्रास्ते वलवत्तराः ॥ भविष्यंति सुराः कामं मरुतो मद्यवा सखा ॥ ५३ ॥ शपोयं तव वामोरु चाक्षविशेषा परे
 ॥ अंशेन मातुषं जन्म प्राप्य भुञ्जीत मामिनी ॥ ५४ ॥ बहूणे मायि दत्तो स्ति शायः संतापितेन च ॥ उभयोः शपयोरो न मानुषी यं भविष्यति ॥ ५
 ५ ॥ ॥ वासुडवाच ॥ पतिना आसिता देवी संतुष्टा सा भवत्तदा ॥ नो कच विप्रियं किंचित्ततः सावरवर्तिनी ॥ ५६ ॥ इति ते कथितं राजनृप
 र्जशाप समाह्वयं ॥ अदिनि देवकी जाता स्कंशेन नृपसत्तम ॥ ५७ ॥ ॥ इति श्री भागवते महापुराणे चतुर्थ स्कंधे देवी माहात्म्ये तृतीये
 ध्यायः ॥ ३ ॥ ॥ राजोवाच ॥ वेस्मिन्नेस्मिन्माभागं तु त्वया नमं मा भुजं ॥ संसारे यं पापं रूपः कथं मुच्येत वंधनात् ॥ १ ॥ कथापत्तापि
 दायादस्मि लोकी विभवे सति ॥ कृतवानी दृशं कर्म कथं मे व मुमुक्षिते ॥ २ ॥ गर्भे प्रविश्य वासं स्पृहते न दाहं किं तु ॥ ते वासि वेणुमानुश्रव

८४

चनं परमाहुते ॥ ३ ॥ आत्मा धर्मयोगे प्राचिन्ते लोकाः पतिरुच्यते ॥ कृतवानी दृशं कर्मकोन कुर्यादसांप्रतं ॥ ४ ॥ पितामहमे संश्रमं कुरु सेजेतेदारुणं ॥ कृतवं
 तः किमाश्रयं दृष्टांते जगद्गुरो ॥ ५ ॥ श्रीकृष्णोवाच ॥ रूपः कर्ण धर्मो यो यि सुधिद्विरः ॥ सर्वविशेषमनसो वा सुदेवप्रणोदिताः ॥ ६ ॥ असारता विज्ञानतः
 संसारस्य सुमेधसः ॥ देवांश्चांश्च कथं चक्रुः निर्दिष्टं धर्मतयोराः ॥ ७ ॥ कात्या धर्मस्य विप्रे ह्यप्रमारां किं विनिश्चितं ॥ चरन्ति ते स्मि संजातः श्रुत्वा चैतत्क
 थानके ॥ ८ ॥ आप्रका कं प्रमाणं चेदा प्रः कः पुहृषः परः ॥ देहकान्तिषया शक्तो रागी नवति सर्वथा ॥ ९ ॥ रागद्वेषो भवेन्नूनमर्थता शब्द संश्रयं ॥ विषा
 दसत्यवचनं वक्तव्यं तर्थासिद्धये ॥ १० ॥ जरासंधविनाशार्थं हरिण सन्तमर्जिता ॥ छलेन रचितं रूपं वा लुण्ठय विज्ञानता ॥ ११ ॥ तदा प्रः कः प्र
 मारां किं सत्त्वमूर्तिरपीदृशः ॥ सज्जनोपितथे वात्रे कार्ये यजानि मित्रके ॥ १२ ॥ कीदृशो यं कृतो यजः किमर्थं शमवर्जितः ॥ परलोककफसांथं वा य
 शसे वा न्यथा किं सु ॥ १३ ॥ निरुत्थानं यतिं हत्वा कर्त्तव्यं सुकृतं यदि ॥ धर्मस्य प्रथमः पादः सत्त्वकिं तन्म वावद ॥ १४ ॥ द्वितीयस्तु तया शो नंदया
 पादस्तृतीयकः ॥ दानं पादश्चतुर्थश्च पुराण शो वदंति वै ॥ १५ ॥ तैर्विहीनाः कथं धर्मस्ति केदि ह सुसंमतः ॥ धर्महीनं कृतं कर्म कथं तत्कृतं दंभ
 वेत ॥ १६ ॥ धर्मो स्थिरामतिः कायिकस्यापि न प्रतीयते ॥ कृतावर्था यदा विदुः शास्त्रा प्रस्यजगन्गुरु ॥ १७ ॥ येन वामनरूपेण वंचितो सौ वसिर्
 षः ॥ विहर्षात्तय नस्य वेदाज्ञा प्रतिपातकः ॥ १८ ॥ धर्मो दानशीलश्च सत्यवादी जितेन्द्रियः ॥ स्थानात्प्रचक्षितः कस्माद्विदुता प्रभवितुना ॥ १९
 ॥ जितं केन हयोः कृष्णवर्तिना वामनेन वा ॥ छलकं ते विवादात्ता सदेहो वमहो मम ॥ २० ॥ वंचयिष्यामि तेन सत्त्ववद्विजो नम ॥ पुराण कर्त्ता त्वमसि धर्मज्ञश्चम
 हा मतिः ॥ २१ ॥ ॥ वासुडवाच ॥ जितं वै वृद्धिना राजन दत्ता येन न मेदिनी ॥ त्रिविक्रमोपि नास्मायः प्रुधितो वामनो भवत् ॥ २२ ॥ छलस्येदं फलं राजन वा
 मनसं न राधिप ॥ आप्रवै हरिण भया दारपातमेव वै ॥ २३ ॥ सत्यादनेतरं नास्ति नृसंधर्मस्यार्थिव ॥ दुःसाध्यं देहि नो रासं त्वं सर्वस्मि
 नास्ति न ॥ २४ ॥ मायावत्सुती भयत्रिगुणवद्भुक् पिपी ॥ ययेदं निर्मितं विश्वं गुरोः सवसितं त्रिभिः ॥ २५ ॥ तस्मिंश्च वसिते सत्त्वं कृतो विदुषं
 वेत्त्यपि ॥ मिश्रणेन जगद्वा प्रविष्टिरेवा सतातनी ॥ २६ ॥ वैखानसाश्च सुनयो निःसंगानिः परिगृहाः ॥ सत्या युक्ता भवन्त्यत्र वीतरागा गतक्रुः
 मात ॥ २७ ॥ दृष्ट्वा तदृशी नार्थयतिर्मिस्ते च ता दृशाः ॥ अन्त्य सर्वं वंशं तितं गुरो रेभिस्त्रिभिर्नृप ॥ २८ ॥ नैकवाक्यं पुराणं बुदेवेषु नृपसत्तम ॥

८

८

व
ता

30
25
20
15
10
5

॥ दे. भा. क. ॥

धर्मशास्त्रे सुचो गे सुसुगुणे रचिते विह ॥ १६ ॥ सगुणः सगुणं कुर्यान्निर्गुणो न करोति वे ॥ गुणोत्तमि विनाः सर्वं न युथा भावसंगताः ॥ १७ ॥ नि
र्गुणी के स्थिरे धर्ममतिः कस्यापि न स्थिरा ॥ भवेत्तु भवेत्तु महा राजमायया मोहितस्य वै ॥ १८ ॥ इन्द्रियणि प्रमाथी नित दासकं मनस्तथा ॥ करोति वि
विधा भावा नृगौ तेः प्रेरितो रशः ॥ १९ ॥ बुद्ध्यादि तं वपयन्ताः प्राणिनः स्तिरजंगमाः ॥ सर्वे प्रायावशात् प्राजसात्कीडति ते विह ॥ २० ॥ सर्वे नैवे मोह
यत्ने बाधितुं न शिं जनानां न सि प्रोता न्नीवर्दी कार्यवा कर्षको यथा ॥ २१ ॥ इन्द्रियाथ निश्चितया नोन प्राप्तिमदानरः ॥ तदर्थं हलमादने छनाया
पप्रवर्तेते ॥ २२ ॥ कामः क्रोधश्च लोभश्च वैरिणो वसवत्रराः ॥ कृत्या कृत्यं न जानंति प्राणिनस्तद्वशंगताः ॥ २३ ॥ विभवे सत्यहंकारः पुवलः प्रभव
मपि ॥ अहंकारा प्रवे मोहो मोहा मरणमेव च ॥ २४ ॥ संकस्या व हवस्तत्र विकस्या पुनर्बन्ति च ॥ इच्छा स यातथा द्वेषः प्राहुर्भवति ते तसि ॥ २५ ॥ आ
शाह्वा तथा दैन्यं दं मोऽधर्ममतिस्तथा ॥ प्राणिनां प्रभवत्ते ते भावा मोहसमुद्भवाः ॥ २६ ॥ यत्नदानानि तीर्थानि तु जानि नियमस्तथा ॥ अहंकाराभिभूत
ल करोति पुहो न हं ॥ २७ ॥ अहंभावकृतं सर्वं भवेद्देवज शौचवत् ॥ रागा मोहात्कृतं कर्म सर्वं गं सुद्धि वर्जितं ॥ २८ ॥ पुथर्मदुव्य सुद्धि श्रुतं
बापि बुधैः किं ॥ अतो हेण प्रितं द्यं पुशस्तं धर्मकर्मणि ॥ २९ ॥ जोहा जिते न दुवेत य करोति श्रमं नरः ॥ विपरीतं भवेत्तु फल काले न के त्रमा ॥ ३० ॥
मनेति निर्मलं यत्नस्य ससम्यक् कुरु भावयेत् ॥ तस्मिन्नि कार पुके तु न यथा धर्मे लं भवेत् ॥ ३१ ॥ कर्त्तरः कर्मणं सर्वं आचार्य ऋत्विजादयः ॥ सुते वि
श्रुधमनस्तदा कर्त्तुं भवेत्फलं ॥ ३२ ॥ देशकालक्रियादुक् कर्त्तुं श्रुधनाय दि ॥ मंत्राणां चतुर्दशार्क कर्मणं फलमश्नुते ॥ ३३ ॥ शत्रूणां नाशमुद्दिश्य
स्वदुष्टिं परमांतथा ॥ करोति सु कृतं यत्न द्विपरीतं भवेत्फलं ॥ ३४ ॥ स्वार्थसक्तः पुमान्नि तं न विदंति श्रमा श्रमं ॥ देवाधीनः सदा कुर्यात्पामेव न सु
कृतं ॥ ३५ ॥ प्राजायत्याः सुराः सर्वे ह्यसुराश्च न दुःखवाः ॥ सदैव स्वा र्थं निरताः परस्पर विरोधिनः ॥ ३६ ॥ सत्त्वो प्रवाः सुराः सर्वे सुक्रावे देवमानुवाः
॥ रजो प्रवाश्च तिर्यचः सामसाः परिकीर्त्तिताः ॥ ३७ ॥ सत्त्वो प्रवा नो वैरं वै परस्पर मनारते ॥ तिर्यचा नो च किं चित्रं जति वैरसमुद्भवे ॥ ३८ ॥ सदा
जोहपरा देवास्तपोविष्णु करास्तथा ॥ असंतु क्ता द्वेषपराः परस्पर विरोधिनः ॥ ३९ ॥ अहंकारसमुद्भूतः संसारो यं यतो न य ॥ रागद्वेषविही
नस्त सकथं भवतीति वै ॥ ४० ॥ ॥ इति श्री भागवते महा पुराणे नवमोऽध्यायः ॥ ४१ ॥ ॥ आ स उवाच ॥ अध किं वेद

८५

॥ १० ॥ नरनारायणभ्यां च श्रुत्वा धर्मं तदा म मे ॥ चिन्ता विहः सहस्रोत्तमनसा स कुरुते ॥ १० ॥ किं करोमि वर्म पुत्रो तपसो ध्यानं संपुनो ॥ ११ ॥

ने केन ससारे स्ति न पो न स ॥ धर्मा ता जोह बुद्धिश्च कश्चि प्रवति कर्हि चित् ॥ ११ ॥ रागद्वेषावतं विभवं सर्वे स्वा वरजंगमा ॥ आये युगे पि राजेंड किमद्य क
ति ह विने ॥ १२ ॥ देवाः सेव्याश्च स जोहाः कुरु कर्म रता सदा ॥ मा नुषातां च तीर्थना कावा क्त्तु य गण्यते ॥ १३ ॥ जोह परे जोह परो भवेदिति समातता ॥ अ
जोह हि तज्जना ते विद्वेषः श्वते तास्तथा ॥ १४ ॥ यः कश्चि तापसः शान्तो जपभा तपरायणः ॥ भवेत्तस्य न को वि प्रमय वा प्रकरोत्यरं ॥ १५ ॥ सतां सत्य
वृगाः साक्षात्सर्वदेवा सतां वै दि ॥ मध्यमो मध्यमानां तु क्रियायोगा युगो मृते ॥ १६ ॥ कश्चि कदाचि प्रवति सत्य धर्मी तु वर्त्तकः ॥ अन्यथा न्युगा
नां वै सर्वधर्म रतानराः ॥ १७ ॥ वासनाकारणं राजसर्वत्र धर्मसंस्थितौ ॥ तस्यां वै मति नायां वै धर्मो वि मरि नो भवेत् ॥ १८ ॥ तत्राहं कथयिष्यामि वा
सनाकारणं न य ॥ मति नाका सना कार्य विनाशयति सर्वथा ॥ १९ ॥ बुद्धि लोह दया जीतः पुत्रो धर्म इति मृतः ॥ ज्ञासुणः सत्यसं यत्रो वेदवुतर
तः सदा ॥ २० ॥ दक्षस्य दुहिते न व तादशमहात्मना ॥ विवाह विधि नासम्यक् मुनिना गृह धर्मिणा ॥ २१ ॥ तास्वास्व जनय सुत्रा धर्मसत्यवृत्तं
वरः ॥ हरि कृतं न रं चैव तथानारायणो न य ॥ २२ ॥ योगाभ्यासरतो नित्यं हरि कृतो व भव ह ॥ नरनारायणो वै वचे रतु तप सनमौ ॥ २३ ॥ प्राप्तेयाः पुं
समाग मतीर्थे वद रिश्रमे ॥ अतपो ज्ञानं यः सोम्यो पुराणा वधि स नमौ ॥ २४ ॥ गृहं तौ तप्यं तु स गंगे या विपु रंते ॥ हरे रं शौ स्थितौ तत्र नर ना
रायणा वधि ॥ २५ ॥ पूर्णवर्ष सहस्रं च चक्राते तप उन्नमं ॥ नापितं च जगत्सर्वं तपसा स सरा नरं ॥ २६ ॥ चरिषि जाये सु रतौ मयमास नं स गृ
हीयते ॥ २७ ॥ विप्रं कथं करो मद्य जनयो तपसि हुतं ॥ उन्याद्य कामकोधं वा लोभ वा यति दाहणं ॥ २८ ॥ इत्युद्दि श्य सहस्राक्षः समाहूय ग
जो नमं ॥ विप्रं कामसु तपस्य ज्ञानं यमाद नं ॥ २९ ॥ गन्धान्नाश्रमे सुणे तावत्पश्य सुत कुरु ॥ तपसा दीप्ता देहो नु जाह्नवा विवर्च्यते ॥ ३० ॥
१॥ बुद्धि विधु किमे नौ वै प्र कृतो वा वि भावस ॥ धर्म पुत्रा वृषी वै तौ तपसा किं करि श्यतः ॥ ३१ ॥ इति सं चिंत्य तो हृष्टा न दो वा चै शची यतिः ॥ कि
वा कामं महा भागो वृत्तं धर्म सुतौ कित ॥ ३२ ॥ ददामि वांछितं वां यत्नं रं वरयता म्मी ॥ भवेदयं मपि स्वर्गे ति हृष्टो स्थित पसा कित ॥ ३३ ॥ ॥
या स उवाच ॥ सर्व पुनः पुनः शक्र सा मुवाच ॥ सुराः स्थितः ॥ नो न तु सा वृषी ध्यातं संस्थितौ हृष्टचेतसौ ॥ ३४ ॥ ततो या मोहिनी नायां च कारभय
दां रमा ॥ व कान् रया उवाच ॥ सर्वान् वै समुत्पाद्य विभीषयत् ॥ ३५ ॥ वधवाते तथा वदंति समुत्पाद्य पुनः पुनः ॥ भीष्मया मासतौ शक्रो मायां क

का ६

0 5 10 15 20 25 30 35

॥दे.भा.च.॥

लविमोहिनी॥१॥अथलोभवशांतीतौनासौधर्मसुनौमुनी॥नरनारायणौदृष्टाशक्रःसुभवनंगतः॥१॥वरदानाद्युद्धौतौनभीतौवह्निवायुतः॥आयु
 सिंहादिभिःक्रांतौचरितौनामनाम्ब॥२॥नरकेभ्यामभंगंवेकर्तुंकोपिधर्मोभवत्॥इतिपिसदनंगतास्तिनयामासदुःखितः॥३॥चेतिनौभय
 लोभाभ्यांनेमोमुनिवरोनमो॥चित्तयातौमहाविद्यामादिशक्तिंनानातनी॥३॥इत्युत्तरौसर्वलोकानांयद्युक्तिमद्भूता॥आतुंतांकःअमोसोके
 वडुमायाविदधतौ॥३॥यन्महाःसकलमादौवासरकताःदिरा॥तांकथंवाधितुंशक्तात्तांथायनमकल्पय॥३॥वाग्बीजंकायराजंनमा
 याबीजंनतीयकं॥चित्तेयस्यभवेत्तुनकोपिवाधितुंक्षमः॥३॥माययामोहितःशक्रोभूयःकामंयुतिक्रियां॥कर्तुंकामवसंतौतुसमा
 दूयाऽववीक्षतः॥३॥मनोभबवसंतेनरत्यायुक्तोउजाडमा॥अप्सरोभिःसमायुक्तसरसांगंधमादनं॥३॥नरनारायणौनजराशब्धि
 सत्त्वौ॥कुहलतपसकांतेस्तिनौवदरिकाश्वमे॥३॥गतातत्रसमीपेतुतयोर्ममधमार्गौः॥चित्तंकायातुंरंकांमकुतकार्यममाधुना॥
 ३॥मोहोवाटयेतौनंविशिष्टेसाठयाशुच॥वशीकुरुमहाभागपुनीधर्मसुतावधि॥३॥कोत्पद्यिजगतीकस्तेदेवदेवोयमानव
 ॥यत्नेवाणवशंकायनौयैतिनशताडितः॥४॥उहाहंतिरिजानाथभंडोवह्निर्विमोहितः॥गणनाकाजयोःकामतुलानांपराक्रमे
 ॥४॥अप्सरसांगणोयंतेसहायार्थेयदितः॥आगमिष्यतितत्रैवरंभादीनांमनोहमाः॥४॥एकान्तितोत्रमारंभाकार्यमाधयितुंक्षमा॥
 तमेवैकःक्षमःकाममितिनेःकलसंशयः॥४॥अयंमेतपसःकामसहसैवसदैवहि॥कुतकार्यमहाभागददामितववाधितं॥४॥
 पुनोभितौमयायार्थेवरदानैस्तपस्तिनौ॥त्यानाचरितौकांतौसुधाधमेगतःक्षमः॥४॥तथावैमाययाकृतापीबितौतायसौभूश॥न
 थापितोदितौत्यानादेहदधायौतौ॥४॥
 ॥यासुडवाच॥इतिनम्यवन्भूनाशक्रंग्राहमनोभवः॥वासवाद्यकरिष्यामि कार्यंतेम
 नसेकितं॥४॥यदिबिम्बमहेद्रावाडुसाणंवादिवाकरं॥आयतंतौनदाकामंभवितावशमोमुनी॥४॥तौदेवीचेत्यहाशक्तिमंयुतौ
 भक्तिभावतः॥नतदाममवाणानोचरंतायसौकितं॥४॥देवीभक्तवशीकर्तुंनार्हशक्रःकथंयतौ॥कामराजंमहावीजंनितया नमनेत्यु
 तं॥४॥
 ॥इत्युवाच॥गच्छन्महाभागसर्वतत्रसमुद्यताः॥कार्यममेतिहुसाधकंरुहितमनुजमं॥४॥
 ॥यासुडवाच॥इति

६६

तेनसमादिवायुःसर्वेसमुद्यताः॥यत्रतौधर्मपुत्रीद्वौनेषातेदुस्वरंतयः॥४॥
 ॥यासुडवाच॥उधमंमनत्रसंघातोवसंतंपर्वलोत्तमं॥पुष्टितायादःपाःसर्वेद्विरेकालिविराजिताः॥१॥चूताश्रवकुतारम्यास्तितकाकिंशु
 काःशुभाः॥श्यालालासालमासामुकासुष्टितावभुः॥२॥वभुःकोकिलासापाःवृक्षोष्ठुमनोहराः॥वलोपिपुष्टिताःसर्वाप्राप्तिसिद्धमोत्र
 माव॥३॥छातिमःस्वातिभार्यसुष्टेमयुक्ताःस्मरातुराः॥वभुःश्रुतिमताश्रुतीकासकाःपरस्परं॥४॥वभुर्मदासुगंधाश्रुसुसुखदक्षिणानिताः॥
 इडियाणिप्रमाथीनिमुनीनामपिनाभवन्॥५॥रतियुक्तस्तनःकामःपरयनंनमार्गणम्॥नकारतरितस्तत्रवासंवदरिकाश्वमे॥६॥रंभातिलोच
 माश्रागलात्रवराश्वमे॥गयंचक्रुःसुगीतनाःस्वरनासमन्वितं॥७॥नकुतोमभुरंजीतंकोकिलानांचक्रुजितं॥भूमरालिविरावेचपुबोधो
 तौमुनीभूतौ॥८॥अतुराजमकातेतुदृष्टातिपुष्टितंवनं॥जातैस्तितायौतत्रनरनारायणवृषी॥९॥किमशक्तिशिरायायःसंवृतःसमयविना॥
 शालिनेविहताःसर्वेक्ष्यतेतिस्मरातुराः॥१०॥कालधर्मविपर्ययःकथमश्रुतामदः॥नरनारायणःगहविस्मयोत्कृष्टलोचनः॥११॥
 रायणवच॥यद्यभ्रातरिमेवक्षाःपुष्टिताःपुतिभोतिवै॥कोकिलासायसंभुकाभुमरालिविराजिताः॥१२॥शिशिरंनाममोतंगनिर्गम्यनखरेरि
 वा॥वसंतकेसरीकाप्रःपताशकुसुमेर्मुने॥१३॥रक्ताशोककरातनीदेवर्षिर्भूकंष्टिको॥नीलाशोककशाश्यामाविकाकिंकमलानना॥१४॥नी
 लेंदीचरनेत्रांचउलसितंफलसनी॥प्रोत्पन्नकुंददशनामंजरीकरशोभिना॥१५॥वधुजीवाधराभुधासिंधुवारनराभुता॥पुंत्कोकिलस्वनायु
 णांस्वकस्ववसनाभुभा॥१६॥वर्हिबंदकलापांचसारसस्वननुपुरा॥प्राशंशारसनाउलसन्तहंसगतिस्तथा॥१७॥पुत्रजीवांभुकायस्तरामरा
 जीविराजिता॥वसंतलक्ष्मीःसंघातावतनदरिकाश्वमे॥१८॥अकालेकिमिच्छाप्रविस्मयोयममाधुना॥नयोविभ्रकरान्नंदेवर्षयश्चित्तया॥१
 ९॥श्रुयतेसुरनारीणांनभ्यानविनाशनां॥आवशोस्तयभंगार्थंकृतंमघवनःदिरा॥२०॥अतुराकायकांतेगीतकात्रमनोहरं॥विश्वोयविहि
 तौभ्रातृयौत्रिसुरश्रावणा॥२१॥वाताःसुगंधाःश्रीताश्रुसमुपेतिमनोहरा॥नानाकोरणमलीहशतकृतुर्कतिविना॥२२॥इतिब्रुवतिविश्वोदे
 वेनारायणविभो॥सर्वेद्विषयंघाताःममधुपुरातथा॥२३॥ददर्शमगवात्सर्वात्तेनारायणतथा॥विस्मयाविस्मयनसौवभूवत्सुनीभूतौ॥

30
 25
 20
 15
 10
 5
 0

30
25
20
15
10
5
0

॥दे.भा.न॥

१४॥ मन्मथं मे नि कां वै वरं भानि लो ज मां त ध्या ॥ पुष्प गंधां सु के श्रीं च म हा स्वे तां य ने र मां ॥ १५॥ उ म द रां च सा चीं च गी त तां चारु हा सि नीं ॥ च न्दा न जां र सो धी च के
कि ता ता प मो डि तां ॥ १६॥ वि सु न्मा लं बु जा श्रीं च त भा कां च न मा ति नीं ॥ ए ता आ न्मा व रा रो हा दृ ष्टा स्ता भ्यां न दा ति किं ॥ १७॥ या ता आ की स ह स्ता हि पे आ श्र य
धि क नि च ॥ वी ह्य तौ वि मि तौ स्था तां का म से नं से वि स रं ॥ १८॥ पु ल्का म्पा ये स्ति ताः स र्वाः का मि न्यः का म सं यु ता ॥ दि व्या भ रण भू षा द्या दि व्या मा स्ते प क्रान्ति
ताः ॥ १९॥ ज तु र्वा ति क गान ताः पृ थि वी म ति दु र्भ मं ॥ ता न स्ता न यु तं दि वां म न्म था वि वि व र्ध नं ॥ २०॥ शु धा व भ ग वा नि धु र्भ रे ना रा य ण स्त था ॥ शु
तु धी वा च ता स्त त्र पु न्ना ना रा य णो मु निः ॥ २१॥ आ स तां सु ख म मे व क रो म्पा नि थ्य म भु तं ॥ भ वं तौ ति धि ध र्मे ण धा त्राः स्व र्गो त्प म ध्या माः ॥ २२॥ ॥
आ स उ वा च ॥ सा वि मा न क स जा त स्त दा ना रा य णो मु निः ॥ इ डे ए प्रे धि ता न नं त पो वि ष्णु चि की र्ष णा ॥ २३॥ व रा काः का इ माः स र्वाः स जा म्भ य न वा कि
ता ॥ ए ता यो दि क ह मा श्र व श मि त रो व तं ॥ २४॥ इ ति सं चि त्त म न सा क रे णे रू प ता छ वे ॥ त र से न्या द या वा स ना रीं स र्वा धि कां धि या ॥ २५॥ ना
रा य णो ह स भ र ता मु र्व श्री ता म तः शु भ ॥ इ दृ शु स्ताः स्ति ता स्त त्र वि स्म यं प र वं य युः ॥ २६॥ ता सां च प रि च र्थ र्थ ना वं म्भ आ ति सुं द री ॥ आ उ भ
का र त र स्ता त प सा मु नि स त्त मः ॥ २७॥ ग यं न्य श्र ह स न्य श्र ना ने का य त का यः ॥ पु णे सु तं मु नि स र्वाः स्ति ताः क तां ज ति पु त्र न ॥ २८॥ तां वी ध्य
वि भु म क रां त प सो वि भू ति दे वां ग णाः स म द ना मु सु कु र्म ही श ॥ उ चु श्र तौ प्रे मु दि ता न न प द श्रो भा रो म कृ मो च सि त च र त रो रु वे षा ॥ २९॥
किं कु र्वां लु ति म हो त प सो म हा म्भ धै र्यं त था वि ध म धी ह नि री ष्य चा म्मा न् ॥ आ नो मु वां न र ह रेः किं च ना श्र भ तौ दे वी मु नी सु त प सां नि धि रा
त्त म्भ ती ॥ ३०॥ से वा नि मि त्त मि ह नो ग म नं नि का मं का मं ह रे त्त स ति सा धि तु मे व न नं ॥ आ गे त के न मु द योः किं द र्श नं वां स पा दि तं वि वि दि तं
त व त्त स वि तं त र ॥ ३१॥ दे वी क्ष मा ति ज ज ने वि हि ता यु वा भ्यां म स्म दि वे किं कृ ता ग सि रा ग यु क्ते ॥ कु र्वं ति ते च वि बु धा स्त प सो वा य वै श्रा ये नु नु
छ क र दे नु म हा नु भा वाः ॥ ३२॥ ॥ आ स उ वा च ॥ इ थं नि शा म्भ व च नं सु र का मि नी नां तां व त्तु त्तु नि व रे वि न या न ता नां ॥ धी तौ प्र स न्न व द ने जि
त का म का मो ध मां न्म जी म्भ य नि वे श क ता ति शो नो ॥ ३३॥ ॥ न र ना रा य ण क च त्तु ॥ बु वं तु वो धि ता का मा न्द दा वः धी ति तौ हि वां ॥ यं त्तु स र्ग गे
ही ति मा मु र्व श्री चो ह तौ च जां ॥ ३४॥ उ पा य न मि य वा रा ग छ त्त म मो ह रा ॥ द ता वा भ्यां म य व नुः धी ण ना यो रु स भ वा ॥ ३५॥ स्व त्तु ल स र्व दे वे
भ्यो य ये र्ध उ उ जे उ र्वे ॥ ३६॥ उ उ उ ॥ क ग यो मो म हा भा ग धा ता ति पा द पं क जं ॥ ना रा य ण सु र श्रे ष्ठ भ क्ता प र म या मु दा ॥ ३७॥ वां धि तं चे ह रं

६७

ना भ द द सि म धु स द न ॥ त्रु षः क म ल प त्रा भं वु र्वा मो य म मे पि तां ॥ ३८॥ प ति त्तं भ व दे वे श व यं प न्थाः प रं त प ॥ भ वा मः धी ति य ता स्तां से वि त्तं ज ग दी श्व
रं ॥ ३९॥ उ य चो न्या दि ता ना र्यः स त्त्वे तां श्रु तौ च ना ॥ ता स्त ए ति म हा रा ज वां छ ति प्रे म सं यु ताः ॥ ४०॥ उ व र्शी यं त था या त्तु स्व र्गं वै भ व दा श या ॥ त्नी णं वो उ श
सा ह स्तु नि व त्त श ता धि कां ॥ ४१॥ से वां नि च के रि ष्या मो यु व यो स्ता प सो न मो ॥ वां धि तं दे हि दे वे श स त्त वा क्श व मा ध व ॥ ४२॥ आ श्रा भं गो हि ना री णां हि स नं
प रि की र्ति तं ॥ का मा र्त्त नां च मु नि धि र्भ र्म ज न त्त द शि धिः ॥ ४३॥ भा ग्य यो गा दि ह णा स्ताः स्व र्गा ये म य दि ष्ट नाः ॥ त्प त्तं ना र्त्त सि दे वे श स म र्थे मि ज ग त्त ये ॥ ४४॥
॥ ना रा य ण उ वा च ॥ ए र्व व र्ष स ह स नु त प स प म या त्र वै ॥ जि ते दि ये रा ना वं यः क थं सं गं क रो म्भ नः ॥ ४५॥ ने षा का मे सु खे का चि त्तु र व ध र्म वि
ना श के ॥ प श्र ना स पि सा ध र्मे र म ते म ति मा क थं ॥ ४६॥ ॥ अ स र उ उ ॥ श का धी नां च यं ना नां म धो स्त र्श सु खं व रं ॥ आ नं द र स त्तु तं वै ना म द ति
सु खं किं ॥ ४७॥ अ नो म्मा कं म हा भा ग व च नं कु रू स र्व था ॥ वि र्भ रं सु ख मा सा प्र र म त्त गं ध मा द ने ॥ ४८॥ य दि वां छ सि त्त र्त्त ना धि कं गं ध मा द ना
त ॥ र म स्ता न्भु जे त्वा मे धा य स र्वाः सु रं ग णाः ॥ ४९॥ ॥ इ ति श्री भा ग ते म हा रा जे च त्तु र्ध र्म धे ष षो ध्या यः ॥ ५०॥ ॥ आ स उ वा च ॥
इ न्मा क र्ण व च ता सां ध र्म पु त्रः पु ता प वा न ॥ वि प र्श म के र्ते जि त्ते किं क र्म य मि त्त दा ॥ १॥ अ हं का रा दि दं णां दुः खं ना त्र वि चार णा ॥ मू र्ध म वि ना
श्रा म्भ ध र्म य द हं क तिः ॥ २॥ मू र्त्तं सं सार वृ क्ष स्य य तः प्रो र्त्त म हा न्म मिः ॥ दृ ष्टा मो नं स मा धा य न चि तो हं स मा श तं ॥ ३॥ अ स र णां ग णां ना म
ते ना सां द र व भा ज र्त्त ॥ उ त्त य दि ता स्त तां त्तो म र्त्त त्तो य ये न वै ॥ ४॥ ता त्त म्मां ग धि त्तं व तां का मा र्त्तः पु म मो न्मा ॥ उ र्त्त ना मि रि वा श्रा हं ज ते न स्व र्त्त त्तो ॥ ५॥ व
को मि सु र्दे ना त्त किं क र्त्त य म तः प रं ॥ या यं यो रं स मु क्त य यी उ य मि वि श्र धु ता ॥ ६॥ श्रा त्त ना त्तु जि त्त स र्वा भ य म नो र था ॥ मु की हं स च रि ष्या मि वि ज ने
प र मं त पः ॥ ७॥ अ ध म्भ य द यि ता ध र्म श मि सुं द री ग णं ॥ ८॥ आ स उ वा च ॥ इ ति सं चि त्त म न सा मु नि र्त्त र म ण स्त दा ॥ वि मु र्त्त म क र्ते जि त्ते सु खे न्या
द नं सा ध र्त्त ॥ ९॥ दि ती यो यं म हा श त्रुः क्रो धं सं ता प का र कः ॥ का मा य धि को लो के लो ना द यि च वा रु णः ॥ १०॥ क्रो धा जि भू तः कु रू ते हिं सां धा ति वि धा ति नी
॥ दुः खं दां स र्व भू ता नां न र का रा म दी र्ति कां ॥ ११॥ य था मि र्ध र्म ण जा तः पा द पं धु द हे म था ॥ दे हो न्य त्तु क्रो धो वै दे हं द ह ति का र णं ॥ १२॥ ॥ आ
स उ वा च ॥ इ ति सं चि त्त म्मा नं भ्रा तृ दी न मा न सं ॥ उ वा च व च नं त थ्यं न ते ध र्म मु ने नु जः ॥ १३॥ ॥ न र उ वा च ॥ ना रा य ण म हा भा ग को पं ध म
ह म ते ॥ श्रा त्त भा वं स मा धि त्त जा ता हं का र म भु तं ॥ १४॥ पु रा हं दो ष ण त यो न र्त्त कि मा व यो ॥ सं ग मं च क र्ते यो र मा वा भ्यां म सु रे ण ॥ १५॥ दि वो व

॥दे.भा.च॥

सहस्रं तं उवाच देवमहाशयः ॥ सुखं वदत रं शास्त्रं ज्ञानं च ॥ सुखं वदत ॥ १५ ॥ तस्मात्को धर्मो रित्युच्यते ॥ अत्रातो भवति नी अत्र ॥ ज्ञानं तं तव सोमं सुनिधिः
परिधीर्निधिः ॥ १६ ॥ ॥ जनमेजय उवाच ॥ तं श्रुत्वा यमुनिश्चेकृष्णकृष्णं देवमहात्मनः ॥ विष्णुमन्त्रेन शान्तेन कथं सुखं कृतं पुरा ॥ १७ ॥ कृतं वं तैः क
थं सुखं नरनाथ यत्नं वी ॥ तापसो धर्मसु जौहौ सुजात मनसा बुजौ ॥ १८ ॥ समागमः कथं जानस्यो सस्य च कुत्र च ॥ संग्रामस्य कथं ज्ञानं कृतं त
हमयात्मना ॥ १९ ॥ उवाच द्रोणः धर्मस्य ज्ञानं ब्रह्मविद्युत्तमः ॥ नरनारायणो गच्छिता यमो सत्त्वसंस्थितौ ॥ २० ॥ तेन ज्ञानं सुदुर्लभं वै रं यदि प
रस्परं ॥ तदा तपसि धर्मं च सुखं सवहि के वलः ॥ २१ ॥ कथं कथं स्यामि पुरा सस्य सुगोचि ज्ञानं ॥ तादृशो नैजितं चिंतं ज्ञो धाहं कारं संवत् ॥
२२ ॥ तं ज्ञेयं न च मात्सर्यं महं कारं कुरु विजा ॥ अहंकारात्पुनः पुनः कामं क्रोधादयः किं ॥ २३ ॥ वर्षकोटि संहसं तु तपसा स्यात्पि दाहणं ॥ अ
हंकारं कुरु ज्ञाने धर्मं भवति सर्वथा ॥ २४ ॥ यथा सूर्यो दक्षस्याग्नेतमो यो जै व निवृत्तिः ॥ अहंकारं कुरु स्यात्तथा युष्मन्निवृत्तिः ॥ २५ ॥ उवा
च विष्णुः महाभाग हरिणा सममुद्यतः ॥ तदा यो धर्मं कृतं सर्वं स कृतं किं न भवति ॥ २६ ॥ नरनारायणो शान्तौ विहाय परमं तपः ॥ कृतं वं तौ यदा मु
खं कथं सः सु कृतं पुनः ॥ २७ ॥ इदं श्रोतुं सत्त्वसंस्थितं रजो यो यदि मा नसः ॥ सा दृशानं च का वा नी मुने हं कारं संजये ॥ २८ ॥ अहंकारपरित्यक्त
ः को वा सिद्धुर्भवत ज्ञेयः ॥ न भूतो भवितुं नैव वृत्ति नाश सर्वथा ॥ २९ ॥ मुच्यते सो हति गते धर्मं का यमं ये सथा ॥ अहंकारनिवृत्तिं कुरु क
दा विदुः सुखं ॥ ३० ॥ सहंकारं कृतं सर्वं जगत्प्रावरं जं गमे ॥ भ्रमजो वहि संसारे जन्म मृत्यु जरा मये ॥ ३१ ॥ बुद्धिमानं कृतं सान्त्तपसोरे स्मिन्नेह व
त्ते ॥ मनसि मां स कामं वै संमतं भाति सुखं ॥ ३२ ॥ महाज्ञेयं महावृत्ताः सर्वं ज्ञातत्वे दिनाः ॥ सा दृशानं कसा वसिन्का कथा मुनिसत्तम ॥ ३३
॥ ॥ वास उवाच ॥ कार्यं वै कारणं जितं कथं भवति भारन ॥ कुरु कं कुरुतं वै व सुवर्णस्य दृशं भवेत् ॥ ३४ ॥ अहंकारोऽयं सर्वं बुद्धिं हंस
एचरे ॥ पटनं तु वृत्तिं कृतं द्विषु कं कथं भवेत् ॥ ३५ ॥ मायागुणोक्तिभिः सर्वं रचितं स्मिन्नेह जं गमे ॥ तं ज्ञातुं ससं नृपे का तत्र परि वेदना ॥ ३६
॥ उवाच विष्णुः सत्त्वा रुढं सत्त्वं हं कारं मोहिता ॥ भ्रमं न्यसिन्माहातापं ससारे नृपसत्तम ॥ ३७ ॥ वसिष्ठं नारदा श्री भू मुनयो ज्ञानिनः परे ॥ ते
निभृता भू संसारे संसरंति पुनः पुनः ॥ ३८ ॥ न को वा सिद्धिं पश्येत् कुरुते के बुद्धे ह नृणां ॥ इति श्री योगेश्वरः शान्त आत्म सुखे स्थितः ॥ ३९ ॥

कामः क्रोधस्तथा लोभो मोहो हंकारसंभवः ॥ तमुच्यंति नरं सर्वदेहवन्तं नृपोत्तम ॥ ४० ॥ अधीत्य वेदशास्त्राणि पुराणानि विविदिता च ॥ कृत्वा श्री धर्मं न दानं च
न चैव हरा र्चनं ॥ ४१ ॥ करोति विषयाश्रयः सर्वं कुंजरस्यो च वत् ॥ न विचारयन्ते पूर्वं कृत्यं मोहमदाक्षिते ॥ ४२ ॥ कृतं पुनः पुनः ज्ञानं यां ज्ञापरे
कृतं न दनं ॥ ज्ञाना विज्ञानं धर्मसि का कथा यं कृतं पुनः ॥ ४३ ॥ सदैव स्वार्थसिद्धौ लोभो भासते च सर्वदा ॥ एवं विदोऽस्मिन्मा सो नात्र का यो
विचारण ॥ ४४ ॥ साधु के विरताः देवि भवंति गतमात्सराः ॥ जितक्रोधा जिता मर्षा दृष्टां तं दर्शनाय ते ॥ ४५ ॥ ॥ राजो वाच ॥ ते भन्नाः केन पुण्य
लेखे मोहमदवर्जिताः ॥ जिते डिषाः सदा नाराजिते ते भूव नत्रयं ॥ ४६ ॥ उवाच विष्णुः सत्त्वतापितुर्ब्रह्ममहात्मनः ॥ कृतं स यस्मिन् कंठे मृतस्योप्युचिना ॥ ४७ ॥
॥ अतस्तपसु निष्ठेऽभवि सा किं मम गुणः ॥ न जाने बुद्धिं स मोहो किं वा कार्यं भविष्यति ॥ ४८ ॥ म बुधश्च यति म्हात्मा पुपातं नैव पश्यति ॥ करोति
निदितं कर्म नरका च विजेति च ॥ ४९ ॥ कथं सुखं पुरा कृतं विस्तरा कृतं सत्तम ॥ उवाच देवमहाशयः ॥ ५० ॥ उवाच कुरु धर्मं ज्ञानं
पाताला दैत्यसत्तमः ॥ सारस्वते मही तीर्थे दृष्टे वद रि का सुमे ॥ ५१ ॥ नरनारायणो शान्तौ तापसो मुनिसत्तमौ ॥ कृतं वं तौ यथा युद्धे हेतुना केन
मानदु ॥ ५२ ॥ विरं भवति विज्ञा र्थं दारार्थं वा परस्परं ॥ इदं श्रुत्वा रहितौ कस्या उक्रुतः पुनः न महत् ॥ ५३ ॥ उवाच द्रोणः धर्मस्य ज्ञानं तात्प्रादेवो स
नातनौ ॥ कथं च कृतं कान्युद्धं नरनाथ यौ मुनी ॥ ५४ ॥ एतद्विस्तरं तु ब्रह्म-छो तं मिच्छामि कारणं ॥ दिवं वर्षं सहस्रं वै जानं सुखं परस्परं ॥ ५५ ॥
॥ इति श्री भागवतं महापुराणं चतुर्थस्कंधे सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ ॥ सत्तु वा च ॥ इति पृथक् सदा विप्रारा नापारीक्षितेन वै ॥
उवाच विस्तरा सर्वं व्यासः सत्यवती सुतः ॥ १ ॥ जनमेजयोपि धर्मस्य निर्वेदं परमं गतः ॥ पितुर्दुष्कारितं सत्त्वा वैरं धितं नयस्य वै ॥ २ ॥ तस्मै वो वा र
णार्थं सचकार सु कृतं मनः ॥ विद्यावमानवापे न युमत्सो कं गतस्य वै ॥ ३ ॥ पुत्रा ज्ञानं नरकादस्यात्रापते वितरं सुखं ॥ पुत्रेति नाम स्या र्थं स्या नै
नतस्य पुत्री श्वराः ॥ ४ ॥ सर्वदं नृपं भूना ह मी पदि मृतं तथा ॥ विषु शापा दोनरेयं स्नानं दानं विवर्जितं ॥ ५ ॥ पितुर्जीति निश्रया सौ निर्व
दं गतं वा नृप ॥ पारिस्त्रो महाभागः संतप्तो नय विवृतः ॥ ६ ॥ ययुष्मन् भुवि स्या सं गृहा गतमिति दिनां ॥ नरनारायणस्य मां कथं पर
मविस्तरं ॥ ७ ॥ ॥ वास उवाच ॥ एकदा त्रिहते रेंडि हरिण कथं यो नृप ॥ अजिघ्रि कृतं धारा ज्येष्ठं कृदा दोनाम तं सुतः ॥ ८ ॥ तस्मिन्नास

30
25
20
15
10
5
0

॥ दे. भा. च. ॥

निदेते देवदेवतासु जके ॥ मखा नृणां नृपतये यजने विधिवत्तदा ॥ १॥ आहूता भूतयो धर्मतीर्थयात्रा कुर्वन्ति ॥ वैष्णवाश्चैव भवन्ति
स्वाः भूताः भूतधराः ॥ १०॥ नृसिंहे न च पाताले स्थितः स्थो देवता ॥ रा ज्यं चकार तत्रैव पातयं दानं वा न वि ॥ ११॥ कदाचिद्
उपजोष्य च तस्मात्तयाः ॥ जगत्तममं वांस्तान्तीर्थं वै वाहती भव ॥ १२॥ रे वां महा नदी दृष्टुं तत्रैव त्रयं मन्त्रं ॥ उन्नतं तं प्रजया
हनागः के करतो हितः ॥ १३॥ गृहीतानीयमात्रसु यानि सुनिश्चयतः ॥ सस्य रमन्तसाविधं देव देवं जगद्भूत ॥ १४॥ संसृते प्रहरी का
लोर्जिर्विषो भूतमहोरगः ॥ नृपाय च वनोऽः खं नीयमानो रसावतः ॥ १५॥ द्विजिह्वेन मुनिस्त्यक्तो विविधेणातिवाक्त्रिना ॥ यात्रायै न्यासुनिः
कर्त्तव्यं तापसो यमहानिति ॥ १६॥ चचार नाग कन्याभिः पूजितो मुनि सत्तमः ॥ विचरन्मुनिवेशाथ दानं वा नां महत्पुं ॥ १७॥ कदाचिद्भु
ष्टुं तं विचरन्तं दुःखे प्रसे ॥ ददन् दैवराजो सौ पुद्गादो धर्मवत्सलः ॥ १८॥ दृष्ट्वा तं प्रजया मासमुनिं दैत्यपतिस्तदा ॥ पप्रच्छ कारणं किं ते पाता
लागमने वद ॥ १९॥ प्रेषितो सिक्किमिं डेण सत्यं ब्रूहि द्विजो जमः ॥ सदैव वैरयुक्ते न मम राज्यदिदृक्षया ॥ २०॥ ॥ चवन उवाच ॥ धिमे
मयवता राज्ञा दहते न उचितः ॥ इतः कार्यं प्रकुर्वन्तः ॥ आगमं च पुरे तव ॥ २१॥ विदुः सांभुदुपुत्रं त्वं त्वं त्वं धर्मतत्परः ॥ यात्रां कां कुर्वन्त्ये
उवाच ब्रूतं त्वयै ॥ २२॥ स्नानार्थं नर्मदां प्रापः ॥ पुण्यतीर्थं नृपो जमः ॥ नृपायै वावतीर्त्तं गृहीतं भव महाहिना ॥ २३॥ अतो सै निविधेः स
र्वो विज्ञोः संस्मरणा दिव ॥ मुक्तो ह ते न नागे नृपाया स्मरणा स्य वै ॥ २४॥ अत्रागते न राजेऽप्यप्येतद्वदन्ति ॥ विष्णुमन्त्रो सिद्धे वं डतमं त्वं मां
विजानय ॥ २५॥ ॥ वास उवाच ॥ तं निश्चयं वचः भूतानां हि रण्यकशिपोः सुतः ॥ यप्रष्टुं परयात्री त्वातीर्थं निविदिषानि च ॥ २६॥ ॥ प्र
ददन्तु च ॥ पृथिव्यां कानि तीर्थानि पुण्यानि मुनि सत्तमः ॥ पातार्त्तं च तथा कथितानि तव ददिसि तदा ॥ २७॥ ॥ चवन उवाच ॥ मन्त्रो वाक्यं यश्च
क्षा नां सजं तीर्थं पदे पदे ॥ तथामसि नेचि जगत्तं गंगा पि कै करिष्यिका ॥ २८॥ प्रथमं चैव नः ॥ भुवः जातं पापवि बर्जितं ॥ ततस्तीर्थानि सर्वाणि
यावन्निर्भवन्ति वै ॥ २९॥ गंगातीरे हि सर्वत्र वसन्ति नगराणि च ॥ वजाश्चैव कारा यामाः खर्वाश्चैव सभायरे ॥ ३०॥ त्रिपादा नात्रिषां साश्च
दैवतो नां तथा परे ॥ हूला नां च खसा नां च क्षा नां दैव्य सत्तमः ॥ ३१॥ पिवन्ति सर्वे दानं गंगा जलं प्रमो यमं सदा ॥ स्नानं कुर्वन्ति देवदेवैः

५५

कासंसेवया जनाः ॥ ३२॥ तत्र कोपि विभुजा त्मानं भवत्येवमारिषा ॥ किं वलं तर्हि तीर्थसाविषयो पहाता त्वसु ॥ ३३॥ कारुणं मन एवैत्र नान्य
तरा जनि विंतय ॥ सकरं म तस ॥ भुद्धिः कर्त्तव्या भुप्रमिष्टता ॥ ३४॥ तीर्थं वासी महापापी भवेत्तत्र विनेष्टनात् ॥ तत्रैवा चरितं पापं यः
तो न ता यक स्यते ॥ ३५॥ यथै उवाच गणपतिः ॥ मिष्टं नैवो पजायते ॥ भावदुष्ट सभा तीर्थकोटिस्तो न भुजाति ॥ ३६॥ प्रथमं मनसः सु
ः कर्त्तव्यं भूतमिष्टता ॥ भूतमनसि उवाच स भुद्धिः भवति ना तथा ॥ ३७॥ तथैवा चरन् भुद्धिः स्मृतं न तीर्थं पुसि ध्याति ॥ अन्यथा तु कृतं सर्वं पापं भव
ति तक्षणात् ॥ ३८॥ भूता नृपं वनं नैव कर्त्तव्यं कर्मणा धिया ॥ यदि पृष्टुं सिरा जे उतीर्थं वक्ष्याम्यनु त्वं ॥ ३९॥ प्रथमं नैमिषं पुण्यं चक्री
र्थं च पुष्टं ॥ अन्ये वा चैव तीर्थानां संख्या नास्ति मही तसे ॥ ४०॥ यावन्निच स्वा ता नि ब्रूनि त्वय सत्तमः ॥ ४१॥ ॥ वास उवाच ॥ तं बुता वचनं
जाते मिषं गं तु मुद्रतः ॥ नो दया मास दैत्या नै हर्षति र्भर मानसः ॥ ४२॥ ॥ प्रह्लाद उवाच ॥ उन्निष्टं तु महाभाग गमिष्यामो यत्तैमिषं ॥ उवा
मः पुण्ड्रिकाक्षं पीत वाससमच्युतं ॥ ४३॥ ॥ वास उवाच ॥ इत्युक्त्वा विष्टुं भूतेन सर्वे ते दानं वा सदा ॥ तेनैव सह पाताला विर्ययुः परया
मुदा ॥ ४४॥ ते समेत्य च दैत्येया दानं वाश्च महा वताः ॥ नैमिषारण्यमासाद्य स्नानं च कुर्वन्ति ताः ॥ ४५॥ प्रह्लादस्तत्र तीर्थे पुनरुदेत्यैः सम
न्वितः ॥ सरस्वतीं महा पुण्यां ददन्तीं विमलो दकां ॥ ४६॥ तीर्थं तत्र नृपकैष्ट पुद्गादस्य महात्मनः ॥ मनः प्रसन्नं संजातं स्नाना सा रत्वे ते जसे ॥
४७॥ विधिवत्तत्र दैत्येऽः स्नानं दानादि कं भुजं ॥ चकारा नि पुस न्नात्मा तीर्थे परम पावने ॥ ४८॥ ॥ इति श्री भागवते महापुराणे च
तुर्थ स्कंधे अष्टमोऽध्यायः ॥ ४९॥ ॥ वास उवाच ॥ कुर्वन्ती र्थं विधितं त्रिहिरण्यकशिपोः सुतः ॥ नृमो धं सुमहका यमपश्यत्पुनस्त
दा ॥ १॥ ददन्ती वाणा न परा नृपे ल ग्ना न्भरस्यरं ॥ गृध्रपक्षसतां स्त्री जान् शिशूनां चोता न्महो न्वसा न् ॥ २॥ चित्तं मासमनसा कस्यैव विविशो स्ति ह
॥ त्रिषीणा माश्च मृदुल्ये तीर्थे परम पावने ॥ ३॥ एवं चित्तं यता ते न कृष्णा जिन धरो मुनी ॥ समुन्नतजटा भारौ दृष्ट्वा धर्मसु तो तदा ॥ ४॥ तयो
रयो च दं भूधनुषी स क्षणादिति ॥ शार्ङ्गं माजगव चैव तथा भयो मह सुधी ॥ ५॥ भान्तो तो महाजगो नरना रुय लु बधी ॥ दृष्ट्वा को धव शं यतो दे

30

25

20

15

10

5

॥दे.भा.चं॥

न्यानामधियस्तदा॥६॥को धरजे सल्लोतुपो वा नासुरपातकः॥किं भवः आंसमारजो दंभो धर्मविनाशनः॥७॥न भुतं नैव दृष्टं हि संसारे स्मि
 न्कदापि हि॥तपसश्चरते तीर्थेति भावापस्यधारणो॥८॥विरोधो यं युगे नो कथं युक्तः कतिः प्रियः॥अल्लस्यतयो युक्तं तत्र विनायका
 रणं॥९॥कजराधारणं देहकेषु धी च विडं वनं॥धर्मचिरा सुतं च युवयो दंभवे ययोः॥१०॥ ॥आसडवान्॥इति तस्य वचः भू
 तानरः पुमान् भारता॥कार्ते चित्तं न देमो दु आवगो सपसि कथा॥११॥सामर्थ्य सति यः कुर्यात्तं सर्वं दोषं तस्य हि॥आ वा का र्थं द्रिय
 मंद समर्थो नो कवि भूति॥युक्तेन पसि सामर्थ्यं किं कटि व्यासि तं पुनः॥गुरु मार्गे यथा कामं कस्मा दत्र विवृत्तमे॥१२॥गोसा ने
 जोदुरा राधं न त्वं ने दवि मोहिताः॥विषु चर्चा न कर्त्तव्या कालिजिः सुखसि सुखिः॥१३॥चक्रा दडवान्॥ताप हो मं दडु डि ह्य
 नां गव मोहिता॥मयि निष्ठति देते दे धर्म से तु व वृत्ते॥१४॥न संक्रमेते तती र्थे स्मि न धर्मो नरणां पुनः॥का शक्ति स व युक्ते सि
 द्धया प्रवृत्तं च॥१५॥ ॥आसडवान्॥तदा कर्णं वच सस्य नरसं पुत्रु वा च ह॥कुरु कुं मया सा र्थं यदि ते मतिरी दृशी॥१६॥
 ॥अश्विने स्फुरति व्यामिश्रानं देत्य कुलाधम॥ ॥आसडवान्॥तंति शस्य वच सस्य देत्येवः कृपित सदा॥१७॥युक्ता दो वन वान
 च प्रतिज्ञा मा रुरो हसः॥येन के नायु पाये न जे व्या मि ता वु भा वधि॥१८॥नर नारायणो दां तो म वा सा प म म नि नो॥इत्युक्त्वा वचनं देत्यः
 पुति गुरु शरा सनं॥२०॥आरु र्ध्व नर सा च यं आश्रयं च न कार ह॥नरो पि धनु रा दा य बा लं सी तु व शि ता शि ता नृ॥२१॥मुमो च वं
 शः को धा त्रु का दो म रि या धि वि॥तो दैत्य रा ज स्य प्री य पुं र्वे भि द्धे द बा लो सार सा माली वी॥२२॥समी क्ष्य दि त्वां भनरः प्रयु क्तान ना मु
 मो ना श्रु र्ध्वानि तो वै॥दैत्या धि प स्ता न पि ती व वे र्णे भि ता ज या तो र सि तं मुनी डं॥२३॥नरो पि तं पं च मि रा भु गै र्ध्व कु र्वा ह न दे त्य य
 त्रिं वा द दे शे॥से डाः सरा स व न यो हि यु क्तं ड कु वि मा ने र्ग म ने स्मि ता भ॥२४॥नर स्य वी र्यं युधि सं स्थि त स्य ते न कु बु दै त्य प ते भ्र भ
 यः॥व व र्ध दे त्या धि प आ त ना पः शि ती सुखा नं बु ध रो य धायः॥२५॥गि रौ ते रे वा ति रु धा नि तो सो न र स दा ग्ना नि म वा य रा ज नृ॥ग

आस

५०

निगंतं वीक्ष्य नरं तदा सो नारायणः को धयुतो व भव॥२६॥आदाय शार्ङ्गं धनु रयु मे यं मुमो च बाणं किं रु हे म पुं र्वा व॥बभूव यु क्तं तु मु नं त
 यो ल्ज ये षि लो आ पि च दे व दे त्य योः॥२७॥व व र्ध रा को श शि ताः सु रा से पु ष्या नि दि व्या नि पु हृ ष चि ताः॥तु को य दे त्या धि प ति स दा स मु मो च
 वा लो न ती ति बु वे गा नृ॥२८॥चि द्दे द तां धर्मः सतः सु नी र्णे र्ध नु र्ध्व मु क्ते वि शि रे स दा भु॥त तो ना रा यणं बा लोः पु क्ता द आ ति क वि र्णे॥२९॥
 ॥व व र्ध यु क्तं वी र धर्म पुत्रं स ना तनं॥नारायणो पि तं वे गा नृ कै र्की लोः शि ला शि तैः॥३०॥तु तो दा नी व पु क्ता दं दे त्या नां म धि यं स्थि तं॥सं ति
 पा तो व रे त त्र दि दृ ष्ट्वा नं व भू व ह॥३१॥दे वा नां दा न वा नां च कु र्व ता ज य द्यो यणं॥उभयोः शरवर्षेण खादिनि गमने तदा॥३२॥दिवा पि रा
 त्रि स दृ शं व भू व ति मि रं स ह त॥उचुः परस्परं दे वाः दे त्या भ्यां ती व वि स्मि ताः॥३३॥अ दृ ष्ट्वा र्धं यु क्तं वै र्ज नि द्य सु दा रु णं॥दे व र्ध यो ध गं
 ध र्वा य क्षा वि न र य न्त्र माः॥३४॥वि द्या ध रा आ र णा भ वि स्म यं प र मं य युः॥नार दः प र्व त श्रै व पुं भ र्ण र्थं स्थि तौ मुनी॥३५॥नार दः प र्व तं
 प्रा ह ने दृ शं चा भ व त्पु रा॥नार का सु र यु क्ते च त था व ज्ञा सु र स्य च॥३६॥म भु क्ते ष्ठ भ यो र्धु क्तं ह रि ण ने दृ शं स्म तं॥पु क्ता दः पु व सः र रो य म
 मा न्ना रा यणो न च॥३७॥करोति स दृ शं यु क्तं सि धे ना डु त क र्म णा॥३८॥ ॥आसडवान्॥दि ने दि ने त था रा जो र्ध्व ता क ता पु नः पु नः॥च
 क्रतः पु थ मं यु क्तं तो त दा दे त्या ता प सौ॥३९॥नारायण स्तु चि द्दे द पु क्ता द स्य शरा सनं॥त र सा ने द बा लो न स चा न्य मा द दे ध नुः॥४०॥नारायण
 स्तु त र सा मु क्ता ना म शि ती सु खं॥त दे व र्म धा त आ र्थं चि द्दे द त पु हृ ष कः॥४१॥किं नं किं नं पु न दे त्या त र सा न्य स मा द दो॥नारायण स्तु चि द्दे द वि
 शि रे स भु को पि तः॥४२॥चि द्दे ध नु धि दे तो कः प रि षं सु म मा द दे॥ज या त ध र्म जं त र्णं वा क्रि र्म धे ति को पि त॥४३॥त मा या तं स व र्ज वा न
 मा र्गो न र्क प्र मु निः॥चि द्दे द य रि षं चो रं द श भि त्त म ता ड य त॥४४॥ग दा मा दा य दे शो डः स र्वा य स म यो दृ षां॥जा तु दे शे ज या ना भु दे व
 ना रा यणं ह वा॥४५॥ग द या ता न्ति न आ पि मि रि व स स्थि तः स्मि रः॥ध र्म पु त्रो ति व त वा न्मु मो च भु शि ती सु खा नृ॥४६॥ग दां चि द्दे द न
 ग बा न्दे दा दे त्या प ते र्दृ षां॥वि स्य ये य र मं ज म्मुः पुं स का ग र ने स्थि ताः॥४७॥स नृ शं किं स मा दा य पु क्ता दः प र वी र हा॥चि द्दे य त र सा नृ
 को व ली ना रा यणो र सि॥४८॥ता मा य तं ती सं वी क्ष्य वा तो ने के न ध र्म जः॥स प्र धा क्त न ना भु स प्र धि त्त ज या न ह॥४९॥दि वो व र्ध स ह

0 5 10 15 20 25 30 35

लंभुत शुभं परमं जयोः ॥ ज्ञानं विस्मयं राजसर्बेषां तन्वाचमि ॥ ५० ॥ तदा जगाम देव्या रिः पीनकासा गदा बरः ॥ तत्र भूर्भोजरमाकांतो रथो गदरपत्र भट्ट
 ॥ ५१ ॥ हस्तमागतं तत्र हिरण्यकश्यपोः सुतः ॥ ब्रह्मण्यपरया भक्ता जतिः प्रभु बभूव ॥ ५२ ॥ ॥ प्रह्लाद उवाच ॥ देवदेव जगन्नाथ भक्तवत्सल
 भूधर ॥ केनाथ जितवानो जीवहमेतौ कथं जितौ ॥ ५३ ॥ संग्रामस्तु मया देव कृतः पूर्णशतं समाः ॥ सुराणां न जितं कस्मादिति मे विस्मयो न मान
 ॥ ५४ ॥ ॥ विष्णु उवाच ॥ सिद्धा विमोघ दं शौच विस्मयः कोत्र मारिषा ॥ त्रायसौ न जित त्मानौ न रत्नरायसौ जितौ ॥ ५५ ॥ गच्छ त्वं विनयं
 राजन कृतं भक्तिं समाचरतां ॥ मायां कुरु विशेधं तं त्रायसां मया मया ॥ ५६ ॥ ॥ श्रीसद्व्यास ॥ इत्युक्तं ततः सुरासतिर्निर्ययाव सरेः सह ॥
 न रत्नरायसौ न यक्षपो मुनी बभूवतां ॥ ५७ ॥ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे चतुर्थ स्कन्धे नवमोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ॥ जनमेजय
 उवाच ॥ स देहोर्मम हानेन पातौ शयं कथानके ॥ न रत्नरायसौ शंती वैद्यवांशौ तपोधने ॥ १ ॥ तीर्थं यो सत्तु मुक्तो वन्याशनयरोस
 दा ॥ धर्मपुत्रो महात्मानो नायसौ भक्तवत्सलौ ॥ २ ॥ तौ कथं रागसंयुक्तौ जातौ वीरसत्यदौ ॥ संग्रामं चक्रतुः कस्मात्प्रकृतपमनुत्तमं ॥
 ३ ॥ प्रह्लादेन समं तं देववर्षशतं दिनं ॥ हिता शान्तिस्तु त्वं युद्धं कृतं वतौ कथं मुनी ॥ ४ ॥ ईदृशो चेन्मनोजिर्नृपशक्तौ मुनिस्ततमौ ॥ मा
 हृशानो च कावाग्नीशमेगुणसमुद्भवे ॥ ५ ॥ न राज्यार्थे न दुष्कार्थे न नारीणां समागमे ॥ कथं तौ चक्रतुर्धुं प्रह्लादेन समं मुनी ॥ ६ ॥ कामिनी
 कथं तं कामं काराणं विग्रहस्य वै ॥ युद्धे बुद्धिः कथं जातानयोश्चतुर्द्विरकयोः ॥ ७ ॥ तथा विधं तपस्तपसां च केन हेतुना ॥ धनार्थं सुखमे
 गार्थं स्वर्गार्थं वा परं तप ॥ ८ ॥ कृतमन्युत्कृतं ताभ्यां तपः सर्वफलप्रदं ॥ मुनिनां शान्तिनिद्राभ्यां प्रापं किं फलममुत ॥ ९ ॥ तपसा पीडितो देहः
 संग्रामेण पुनः पुनः ॥ दिव्यं वर्षशतं पूर्णं क्रमेणापि प्रकीडितः ॥ १० ॥ न राज्यार्थे धने वापि न दारासु गृहे सुखे ॥ किमर्थं तुरुतं युद्धं ताभ्यां
 तेन महात्मना ॥ ११ ॥ निरीहः प्ररुषः कस्माद्यो करो युद्धं कुरु ॥ दुःखदं सर्वथा देहे जानधर्मसनातन ॥ १२ ॥ सुबुद्धिः त्वं दात्री ह कर्मा
 ति कुरुते सदा ॥ न दुःखं निधमं तस्मिन्निरेषा सनातनी ॥ १३ ॥ धर्मपुत्रो हरे रंशौ सर्वज्ञौ सर्वभूषितौ ॥ कृतवन्तौ कथं युद्धं दुःखदं धर्म
 नाशनं ॥ १४ ॥ त्वं जातपः समाधिनां सुखरायां महत्फलां ॥ संयुगं दाहं वृत्तं भूविषे नैव वाञ्छति ॥ १५ ॥ धुतं मया यथा तिसृभुतः

59

सर्वगन्महीपतिः॥ अहंकारप्रवासापात्यतिः पृथिवीतले॥१६॥ यत्तद्वद्वानकर्तृत्वमिहः पृथिवीपतिः॥ शब्दोच्चारणमात्रेण पतिः
भोतिपातिना॥१७॥ अहंकारमते युक्तं न भवत्येव निश्चयः॥ किं कृतं तेन शीतस्य नुनेः पुण्यविनाशिता॥१८॥ ॥ वासुदेवाच्च॥ राजसंसा
रमते हि त्रिभिधः परिकीर्तितः॥ अहंकारस्तु सर्वज्ञैर्मुनिभिर्भूमिभिश्च॥१९॥ सकथं मुनिनाम कं यो मोदे ह भूतकित॥ काशेन विना कार्यं न भ
वत्येव निश्चयः॥२०॥ तपोदानं तथा यज्ञाः सात्त्विकास्तु भवंति वै॥ राजसा कामहाभागात्तामसास्तु हस्तथा॥२१॥ क्रियास्तस्यापि राजे दुर्नाहं
कारे विना क्वचित्॥ शुभावाप्यभुर्भौषणं न वंत्येव निश्चयः॥२२॥ अहंकारकृतो वंभो न न्योस्ति जगतीतसे॥ तिते दंरवि तं विभं कथं तद्वि
तं भवेत्॥२३॥ बुद्धि विष्ठस्तथा रुड अहंकारमुत्तममी॥ अनेष्टां चैव कावार्कमुनीनां वसुधाधिप॥२४॥ अहंकारावतं विभं भुमती दं
चराचरं॥ पुनर्जन्म पुनर्मृत्युः सर्वकर्मवशात्सु गं॥२५॥ देवतिर्यग्यसु घ्णातां संसारिस्मिन्महीपते॥ रथांगवत्सर्वार्थं भुमतां सर्वदा स्थितं
॥२६॥ विष्णो रथावताराणां संख्यां जानात्रिकः पुमान्॥ वितते स्मिन्संसारे डत्तमाध्रमयोनिषु॥२७॥ नारायणो हरिः साक्षात्सात्स्यं वसु
धाक्षितः॥ कामठं सौकरं चैव नारसिंहचवामनं॥२८॥ युगे युगे जगन्नाथो वासुदेवो जगद्धनं॥ अवतारा न संख्याता न करोति विधिं तत्रितः॥
२९॥ वैवस्वते महा राजस प्रमे भगवान्हरिः॥ मन्यन्ते रवतारा नैव क्रेतान् भूतलत्वनः॥३०॥ भूतोः प्रापान् महा राज विष्णु देव वराधुभः॥
अवतारा न ते कां लु क्तवान्खिले भूतः॥३१॥ ॥ राजेवाच्च॥ संदेहो यं महाभाग हृदये मम जायते॥ भूतलभगवान्निधुः कथं सप्रः पित
मह॥३२॥ हरिणा न मुनिस्तस्य विधियं किं कृतं सुते॥ यदोवाच गुण शत्रो विष्णु देवनमस्कृतः॥३३॥ ॥ वासुदेवाच्च॥ मृगं राजसुवस्थाः
मिह रत्नां शापजं कित॥ पुरा कश्यपायादो हिरण्यकशिपुर्नयः॥३४॥ यदा तदा सुरैः साहं कृतं संख्यं परस्परं॥ कृते संख्ये जगत्सर्वं मया कु
लम जायते॥३५॥ हते तस्मिन्नेषां जायते पुनः सम जायते॥ पितुर्बैर कृते नैव रोषेण परिधीतः॥३६॥ संग्रामप्रकरो ह्योरं शक्रेण सह
भारत॥ देवा कं पीडयामास पुनः शत्रु कर्तुः॥३७॥ संग्रामप्रभव ह्योरं शक्रेण पुनः दयोपिधः॥ परं विमिश्रतं राजसो कवि स्मयकारकी
३८॥ देवैर्मुक्तं कृतं चैवं पुनः पुनः पराजितः॥ निर्वेद परमेशो ज्ञात्वा धर्मसनातनं॥३९॥ विरोचते सुते राजेष्ठनिष्ठा यो वसिष्ठो॥ जगाम

निनिधितः॥ अस्तशोकोनहंतयाभीताश्वशरहंतयाः॥ ३४॥ ॥ देवदुः॥ अमवधिः प्रेषितः कायोपत्रार्थं कुरुकेनवे॥ तपोजानंहियुष्माकतेन
युष्माकहंतशो॥ ३५॥ सञ्जाभवंतुडायसन्नजाः शक्त्याणाय॥ शत्रुभिर्देवहंजयस्यधर्मः सन्नातनः॥ ३६॥ ॥ वासउवाचातदु
तावचनं देवविचार्यच परस्परं॥ यत्तावनपराः सर्वे निर्गतोभयविरुजाः॥ शरणंदातवाजम्भुभीनासोकावपातरं॥ दृष्टान्निस्तुराव
पाशानभयंचददावथ॥ ३७॥ ॥ काव्यमातोवाच॥ नभेनयोनभेनयंभयंत्वजतदानवा॥ मत्सन्निधौवर्ततांवीनधीर्भक्तितुमहन्ति॥
३८॥ तत्तुतावचनं देवः स्थितास्तजगतयथाः॥ निरायुधाहसन्नजास्तज्जमवरेसुराः॥ ३९॥ देवस्तान्निदुतान्वीनधीर्नवीनधीर्भक्तितुमहन्ति॥ अत्रिउ
गुः प्रसह्यतानिचार्यच वतावत्॥ ४०॥ तत्रागत्यसुराः सर्वे हंतुं देव्यामसुप्रताः॥ वारिताः काव्यमात्रपिजम्भुसामाप्रमस्थिताः॥ ४१॥ हन्यमाः
नात्सरैर्दृष्ट्वाकाव्यमाताति कोपितः॥ उवाचसर्वमन्त्रिजानेवमाप्रकरोम्यहं॥ ४२॥ इत्युवाचपेरितानिडाताजगत्स्यपातहासिं डातिडावशं प्रा
प्तादेवाः मरुवेदास्त्रिजाः॥ ४३॥ इदं निडाजितं दृष्ट्वादीनं विष्णु रभाषतः॥ मां तं प्रविशभडंतेनयेतांचसुरेतम॥ ४४॥ एवमुक्तस्ततोविष्णु
प्रविवेशपुरंदरः॥ निर्भयोगततिदम्भवभूवहरिरक्षितः॥ ४५॥ रक्षितंहरिणादृष्ट्वाशक्तं तत्रागत्यार्थं॥ काव्यमाताततः कुडावचनंवेदमुबु
धीतः॥ ४६॥ मघवंत्वां दहाम्यद्यमविष्णुर्वैतपोवत्ततः॥ यश्यतां सर्वदेवानामिदंशमेतपोवत्॥ ४७॥ ॥ वासउवाच॥ इत्युवाचतुजयादेवैरिषीः
जैयोगविधया॥ सप्रिभक्तौमहात्मानौ संतुष्टौतौ बभूवतुः॥ ४८॥ विसितास्तजपादेवा दृष्ट्वातावतिवाचितौ॥ नक्रः कलकुत्वाश्वं नुक्रंभूदीनयात
साः॥ ४९॥ जोशमानसुरान्दृष्ट्वाविष्णुं प्राहशक्तोपतिः॥ विशोषेणप्रिभक्तौस्त्रिजोहमधुसदन॥ ५०॥ अहिर्वातरसाविष्णोयावत्तौ दहेत्युमो॥ तप
सादर्पितां दुष्टांमविचार्यमाधव॥ ५१॥ इत्युक्तोभगवानिषुः शक्रेणवाचितेनच॥ नक्रं सस्मारत्तस्यपातं शक्राथसाधवे॥ ५२॥ मत्तमात्रं तं
संघातुं चक्रं विष्णुं वशातुगं॥ दधारचवरेकुडावचार्थं नेदितः॥ ५३॥ गृहीत्वा तन्वरेचक्रं शिरसि धेदं हमा॥ हतो दृष्ट्वा तौ शक्रो सुदिनश्च
भवन्तदा॥ ५४॥ देवाश्चाती वसंतुका हरिजयजयेतिच॥ तद्वदुर्मुदितः सर्वसंजाता विगतज्वराः॥ ५५॥ इत्युवाचविष्णुं संजातो तत्त्वोणादिगतयथो
॥ ५६॥ हत्वांशं कम्पतौ तुभ्योः शमं दुरत्ययं॥ ५७॥ ॥ इति श्रीभागवते महायुगलोचनचतुर्थस्कंधे एकदशोऽध्यायः॥ ११॥ ॥ वासउवाचातं

[illegible]

30
25
20
15
10
5

॥दे.भा.ने.॥

रा॥ कद सीद समाकथनी जयाम सतं मुनि॥ २४॥ निर्मलं शीतं संचरि समानीय सुवासितं॥ पानाय कस्य यामा सभक्ता परमया नयु॥ २५॥ स्थायां वने कथयेत्
आरु रसो मम गते॥ इत्ययमा सतं गीतं यं वने हिता सती॥ २६॥ फलाभासी यदि यानिय का निमधुराणि च॥ सुमो नो मे मुने सत्यं न भावं विहितं
जिह्व॥ २७॥ कुशाः प्रादेशमात्रा भव हिताः भुक्त सन्निभाः॥ दधारा मे धपुष्पाणि नित्यं कर्म समुद्रये॥ २८॥ निहार्थं कस्य यामा सतं रत्नं यं सुवासितं
मे मुने न ह रसाव कारगी जनं दत्तैः॥ २९॥ हाव जावादि कं किंचिदि कार जमने च नत॥ न च कार जं पीसा शाय पीता सुने सता॥ ३०॥ सुनिच कारत
तं गी गी प्रिल सत हा सत॥ सुभाषिण्युक्त सतिः प्रीतिमुत्पादयन् प्र॥ ३१॥ प्रबुद्धं जलमादाय दधा सचमनाय च॥ मने नु क संस तं कर्वती
सा हति सत॥ ३२॥ इन्द्रोपि सेव को सत्र प्रेयसा मा सचात॥ प्रबुद्धि जात कामो सो मुने सत्य जितात्मनः॥ ३३॥ एवं बहूनि वृत्ति पश्चि चर्यप
रा भवत॥ निर्दिशारा जिता को धातु सचर्य प रा सती॥ ३४॥ पूर्णं वर्ष सहस्रे नु परितु को महे श्वरः॥ वरेण छंदसा मास का को पीतमता हर॥ ३५
॥ ॥ ३६॥ र उवाच॥ यज किंचिद पिबु हति शते भुज नन्दन॥ पुत्रि पत्न्य सित सवें त न कान् च कस्य चित॥ ३७॥ सर्वाणि प्राविने तं ज विद्यति
न संशयः॥ अवस्थाः सर्व भूतानां प्रजे श भवति जेतम॥ ३८॥ ॥ वास उवाच॥ एवं दत्ता नु रां ह भुक्तं वै वां न रयीयत॥ का वात्ता मथ सवी श्व जयंती का कस
बुवीय॥ ३९॥ का सितं वृहिसु श्रोणी कस्य किंचि चि किंचि तं॥ किमर्थं मिह संप्राप्ता कार्य वद वरु मे॥ ४०॥ का वां हति करो म्य दुरा चेतु लोचने
प्रीतो स्मित रुते नाय वृहिसं शुचि स्मिने॥ ४१॥ तपसा न व भुक्ता च मनो मे प्रवृत्ती कृतं॥ वरं वरय शुश्रोणी तु शो स्मि पद दामिने॥ ४२॥ ॥ वा
स उवाच॥ एवं मुक्ता मनि प्राह जयंती मुदिता नना॥ विविधितं मे भगवन् न पश्याता नु मह सि॥ ४३॥ ॥ का वा उवाच॥ तां तं मया न था पितुं वृहिकार्यं म
ने सितं॥ करोमि सर्वं था वै वयो तो स्मि य विचर्यया॥ ४४॥ ॥ जयंती वाच॥ शक्र स्या हं सुता वृत्ति पश्यातु भयं समर्थिता॥ जयंती नाम तश्चा ह जयंती वा ज
मुने॥ ४५॥ सका मा स्मि त विविधो वां हितं दुरु मे भुना॥ रं सो लया म हा भाग धर्मनः प्रीति पूर्वकं॥ ४६॥ ॥ शक्र उवाच॥ मया सह वृत्ति शो गिा द श व
णि भा मिनि॥ सर्वे भूतै र दृश्या च र म स्वे ह य दृष्टया॥ ४७॥ ॥ वास उवाच॥ एवं मुक्ता ह गता जयंतीः प्राणि मुहं ह॥ तया सह व स दे वा द श व की ति
भार्गवः॥ ४८॥ सुदृश्या सर्व भूतानां मया या स दृष्टः प्रभुः॥ देवा त मा गतं शुक्ता रुतार्थं मत्र संयुतं॥ ४९॥ पुनि ज मु र हं त स्य मुदिता से दि दृश्यवः॥ ना

५४

न

१४

५

पश्यन् रममाणं तं जयंती सह संदत्तं॥ ५०॥ तदा विमत सः सर्वे जाता भयेतां मा भूते॥ चिंता यरा ति दीना को वी श्व माणाः पुनः पुनः॥ ५१॥ अहं कृतं स संवृत्तं पुति
जमु र्यथा गतं॥ स गृहा न्ते तव यस्ति चिंता विद्या भया नुराः॥ ५२॥ रममाणं तं था जाता शक्रः प्रोवा च तं गुरुं॥ वृहस्पतिं हा भाग किं कर्तव्य म त सदा॥ ५३॥
गच्छा प्रदान वा तु स सुतो भय स्वमा यया॥ अस्मा कं दुरु कार्यं नं बुधा संति न्य मान द॥ ५४॥ तं कुला वच तं का वं रममाणं स संदत्तं॥ जा ता त इय मा स्या
य देवाः पुति य यो गुरुः॥ ५५॥ गता तं त्रि प्रीत्या सो ह सु रा स मु कुरु यत॥ जा ता त से स राः सर्वे ददुः का व म गतः॥ ५६॥ पुनः स संतिताः सर्वे का
यं मता ति मोहि ताः॥ न विदुस्ति सु रो म्यां का वा रु य वि भा विनी॥ ५७॥ ता नु वा च गुरुः का वा रु यः पुत्र न मा यया॥ स्वा गतं म म या ज्ञा नां प्राप्ते ह वो हि ता
य वै॥ ५८॥ अहं चा भा य यि म्या मि वि द्या प्राप्ता तु या मया॥ तप सा ते वि ता कं भो र्म त्र गाम पु र स रा॥ ५९॥ तं कुला प्रीत म त से जा ता से दान वो त्र माः॥ का
यं मता रुतं कार्यं ज हं कृते वि मोहि ताः॥ ६०॥ पुति मुत्ते मुदा युक्ता नि रा तं का गत वा थाः॥ देवे भ्य श्र भयं ता ता त स्यः सर्व जि रा म याः॥ ६१॥ ॥ पुति
प्री भा ग व ते म हा पु रा तो न तु र्थं सं धे द्वा द शो ध्या यः॥ ६२॥ ॥ राजो वाच॥ किं कृतं गुरुणा पश्चाद् गुरु ये ता व र्त्त ता॥ छले नै व हि दे न्या नां यो रो हि
ते न धी म ता॥ ६३॥ गुरुः स गणा म त्रि कां सर्व वि द्या नि धि स था॥ सु तो गि र स स वा से स क र्थं छ र क मु निः॥ ६४॥ धर्म शास्त्रे बु सर्वे पु स त्पं ध र्म स्य का रणं॥ कश्चि
तं मुनिभिः का मं किं वा से नो द ना कृतं॥ ६५॥ वा च स्य ति स था मि थ्या प्र वृत्ता दान वा मुनि स त्प व क्रा त्र स सारे भ वि द्या ति गृ हा म्मे॥ ६६॥ आ हा रा द धि कं
जो जं तु लां ड वि भ वे पि ता॥ त द र्थं मु यो मि थ्या क र्थं प्र व र्त्त ते मु ने॥ ६७॥ शक्र उवाच॥ मु र्खे दं क्रि या भा वे ग तं न किं॥ छल क र्म उ वृ ते वै वि गी त त्वं मु ने न्ते
वे॥ ६८॥ दे वाः स त्व स मु ह ताः राज सा मा न वाः स्य ताः॥ ति र्य च सा म साः प्रो क्ता उ त्प त्ते मु नि भिः कि र॥ ६९॥ अ म रा णां गुरुः सा क्षा त्रि था वा दी स्व र्य यदि
त वा कः स त्व वे क्रा स्या दा ज सः स्ता म सः पुनः॥ ७०॥ का स्ति ति स त्र ध र्म स्य सं दे हो यं म हा न्म म॥ का ग तिः सर्व जं त ना मि थ्या भू ते ज ग कृ ये॥ ७१॥ हरि उ
वा श वी कां त स था न्ये स र स त्रे माः॥ सर्वे सु र वि धौ द धा म नु ष्या ण च का क था॥ ७२॥ का म को धा मि सं त प्राः सो भो प ह न चे त सः॥ छ रे र ताः सु
सर्वे स न य भू त पो ध नाः॥ ७३॥ कृ सि षो वा म दे व वि भ वा मि क्रो मु ह स्ता था॥ ए ते न्या व र ताः का त्र ग ति ध र्म स्य मा न द॥ ७४॥ इन्द्रो जि ह्वं ड म वि धाः प र
दा रा जि नं य दाः॥ आ त्र तं भू व ने धे पु ति तं कु ज मु ने व द॥ ७५॥ व च नं क स्य म त य मु प दे श पि या न धा॥ सर्वे तो ना मि न्द्र ता से दे वा भू त मु न य स था॥ ७६॥

नह

य

0 5 10 15 20 25 30 35

॥ देवा-न ॥

॥ अस्य उवाच ॥ किं विष्णुः किं शिवो यत्प्रसन्नम च वा किं देहस्यति ॥ देहो वा न भवत्येव विचारैः संयुतः सदा ॥ १५ ॥ रागादिषुः शिवो रागी तु ह्यपि सदा
संयुतः ॥ रागादिषुः किं कृतं न केन तेन रागिण्य ॥ १६ ॥ देही देहस्यते कः किं निजं न पतेन वै ॥ निर्गुणः परमात्मा सो विदेहः परमः परः ॥ १७
॥ देहो वा न केपि चानु यो विदेह इव स भवति ॥ संशयसंकेतः सोऽपि गुरुः संवाध्यते कित्ता ॥ १८ ॥ कारणं हि तं कार्यं कथं प्रति नु महति ॥ वृथा
जांच सर्वेषां गुणा एव हि कारणं ॥ १९ ॥ यन्महिंशस्तु मुक्ता देहात्तेषां न चान्ध्या ॥ कासे पराधर्मसि संदेहः कोत्र तेन पा ॥ २० ॥ यद्येव देश
वेलायां शिवाः सर्वे भवन्ति वै ॥ विस्मयंति हि शिवः संवाध्यते समुपस्थिते ॥ २१ ॥ कामः क्रोधस्तथा मोहो मदो हंकारस्तस्मिन् ॥ देहो वा नः परित्यक्त
मीशो भवति ता नुनः ॥ २२ ॥ कदाचिदपि न गवा निष्कृत्य श्रवति दाहणं ॥ कदाचिद्विधान्यजाविते नो निसुराधिपः ॥ २३ ॥ कदाचिन्नु तस्मिन्
राजितः यस्मिन् शरः ॥ रमते कित्ता वै कठेन रुद्राः सनयो विभुः ॥ २४ ॥ कदाचिद्वानवैः सार्धं युद्धं परमदाहणं ॥ करोति कुरुणा संभ्रुत
राधीति नो भूशः ॥ २५ ॥ कदाचिज्जयमाप्नोति देवा सोऽपि पराजयः ॥ शेषे शोने कदाचिद्वै योगनिजा समावृत्तः ॥ २६ ॥ कतिजागर्ति विभ्रात्मा
स्वभावप्रतिबोधितः ॥ एवं ब्रह्म ह रश्चैव मिंशया ये सुरास्तथा ॥ २७ ॥ मुनयः सैः सैर्विमीलेः सृष्टेः वा विचरन्ति हि ॥ आजगानि यतेः सर्वे
जगत्स्योवरजंगमं ॥ २८ ॥ वर्तते नात्र संदेहो न च किंचिच्छ्रुत्वा ॥ स्वाधुषोते ध्वस्त्या द्वाध्वं गच्छति पार्थिव ॥ २९ ॥ प्रभवति पुनर्हि
सहृदशक्रादयो यमी ॥ तस्मात्कामादिका न्वा कान्देहो न पुनियद्यते ॥ ३० ॥ नात्र ते विस्मयः कार्यः कदाचिदपि पार्थिव ॥ संसारो यं सुसंदि
ग्धः कामक्रोधादिभिर्नृप ॥ ३१ ॥ उत्तमस्तु हि निर्मुक्तः पुरुषः परमार्थवित् ॥ यो विनेती ह संसारे सदा तत्र करोत्यपि ॥ ३२ ॥ विमुक्तः सर्वसं
जो विचरत्यविशं किं नः ॥ तस्माद्देहस्य ते नार्थो गृहीता शक्तिना पुरा ॥ ३३ ॥ गुरुणा संजिता भार्या तथा भ्रातृवर्ग्य यतः ॥ एवं संसारं न
केचिन् रागादिभिर्नृप ॥ ३४ ॥ गृहस्था धर्ममात्माय कथं मुक्तो भवेन्नरः ॥ ३५ ॥ राजो वाच ॥ किं कृतं गुरुणा तत्र काव्यं कथावृत्त
न वै ॥ कदाचिन्नुः समाप्यते तस्मै ब्रह्म पितामह ॥ ३६ ॥ ॥ वास उवाच ॥ भगवन् राजा नु वक्ष्यामि यत्कृतं गुरुणा तदा ॥ कृत्वा काव्यं कथावृत्तं
छन्दो न महात्मना ॥ ३७ ॥ गुरुणा बोधितो देव्याः मन्त्रा काव्यं स्वकं गुरुं ॥ विभ्रासं परमं कृत्वा बभूवुस्तमसा तदा ॥ ३८ ॥ विशाखं शरणं प्रा

६५

भगुं मन्त्रातिमोहिताः ॥ गुरुणा विप्रसन्न आत्मेनो भाको वानमुत्पत्ति ॥ ३९ ॥ दशवर्षान्मके कासे संकल्पं समये तदा ॥ जयं न्यास क्रीडित्वा काव्यो याजा
नवितयत् ॥ ४० ॥ आश्रमा मम मार्गं ते पश्यन्तः सन्निताः कित्ता ॥ शक्तान्ते प्रयत्ने हं याज्या न निभया सुरा नृ ॥ ४१ ॥ मादेहो जो भवते मां मम
ना भवेदिति ॥ संचित्य बुद्धिमात्मा यजयंती प्रत्युवाच ह ॥ ४२ ॥ देवयानी किमाप्नोति पुत्रो मे जातु च न ॥ समये क्ते प्रसं कर्णो जाते च दशका
धिक ॥ ४३ ॥ तस्माद्देहस्य हं देवि उक्तं याज्या नु मध्यमे ॥ पुनरेवागमिष्यामि तवांति कम नु भूत ॥ ४४ ॥ न धेति तसु वाचा धजयंती धर्म
विज्ञमं ॥ यद्येहं गुरुं धर्मं न ते धर्मं विज्ञेयये ॥ ४५ ॥ तदुक्ता वचनं काव्यो जगत्सु रितस्ततः ॥ अथ श्रवणं वार्ता सया मे वाच स्यति तदा ॥ ४६
॥ छन्दस्य धरं सोमं बोधयन्ते छन्देन तान् ॥ जै च धर्मं ब्रुवन्ते च यस्मिन् दाय दनं धा ॥ ४७ ॥ मो देव रिपवः सत्यं वीमि भवतां हितं ॥ अहिंसा य
मो धर्मो हितं वा ह्यन ताधितः ॥ ४८ ॥ द्विजैर्भगि रजैर्वेदे दर्शितं हि सनं यशः ॥ जिह्वा स्वादयरेः काममहिंसे वयसाम्ता ॥ ४९ ॥ एवं विधानि
कव्यानि वेदनिं दाय राणि च ॥ कुवाणं गुरुमाकर्ण्य विस्मिन्तो सी भृगोः सुतः ॥ ५० ॥ चिंतयामास मनसा महेषो यं गुरुः कित्ता ॥ वसिन्ताः कित्ता
भर्त्तेन या जामेना वसंशया ॥ ५१ ॥ धिक्ते भं कापवी जं वै नरकात् ॥ निमिजितं ॥ गुरुं रथं नृत्तं ब्रूते प्रेरितो येन पापना ॥ ५२ ॥ प्रमाणां व
चनं यत्सोऽपि पाखंड उष्टरकः गुरुः गुरुणा सर्वेषां धर्मशास्त्र प्रवर्तकः ॥ ५३ ॥ किं किं न कुरुते लोभे निनशी कृतमानसः ॥ अयोपि गुरु
रूपे यजानः पाखंड पंडितः ॥ ५४ ॥ शैल्यध्वं चिंतं सर्वं परिगृह्य द्विजो त्रमः ॥ वंचयत्यति संमृदा नैत्या न्या ज्ञानमायसो ॥ ५५ ॥
॥ इति श्री भगवते महापुराणे चतुर्थ स्कंधे त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ ॥ वास उवाच ॥ इति संचित्य मनसा तानुवाच ह सन्नि
वा ॥ वसिन्तामस्तु रूपेण देव्याः किं गुरुणा कित्ता ॥ १ ॥ अहं काव्यो गुरु आर्य देव कार्यं प्रसाधकः ॥ अनेन वसिन्ता ययं मया ज्ञानात्र संशयः
॥ २ ॥ मा भूद्वचं चोत्सार्कं दं जो यं वै मदा कृतिः ॥ अनुगच्छतां या ज्ञा त्वा जनेन देहस्यति ॥ ३ ॥ इत्या कर्णं वचस्तस्य दृष्टांतो स दृष्टो
पुनः ॥ विस्मयं परमं जगुः को सो को यमिति तदा ॥ ४ ॥ स ता न्नीक्ष्य सुसंभ्राता गुरुर्वाक्यं सुवाच ह ॥ गुरुर्वाह स देवा शो म इषो यं देहस्य
ति ॥ ५ ॥ प्राप्नो वंचितं पुष्पा न्ये च कार्यार्थसिद्धये ॥ मविभ्रासं वचस्तस्य कुरुधं देव सत्तमा ॥ ६ ॥ प्राप्नोति शो मया शंभो यं यान्ध्या

१५

यथा मितोऽप्येवमिति जयं नूनं करिष्यामि न संशयः ॥७॥ इति श्रुत्वा गुरोर्वाक्यं काय रूप धरत्यनेन विष्णुसंघसंजगत्पुः काव्यो यमिति त्रिभुवनात् ॥
 येन वदुर्ध्वानि तु वीक्षिताः कित दानवाः ॥ बुधुर्ध्वानि तु र्मीया मोहिताः कान्तर्ययात ॥८॥ एवं ते निश्रयं कृत्वा ततो भार्गवमुवच ॥ अयं गुरु
 नेधर्मात्मा बुद्धि दम्बहि ते रते ॥९॥ दशवर्षाणि सप्तमयं नः शस्ति भार्गवः ॥ गच्छ त्वं कुहको भासि नास्माकं गुरु रघुतः ॥१०॥ इत्युक्त्वा भार्गव
 वं मरुतिर्न तस्य च पुनः पुनः ॥ जगतामिह रसेषु त्वा प्रणि मन्वा भिक्षु च ॥११॥ जायतु न मया दद्या नु कोपाथ शशाप च ॥ स देव्या नो
 धितान्मेवा गुरुणा चाति वंचितान् ॥१२॥ यस्मान्मया बोधिता हि नर्मा भजते मामकाः ॥ तस्मात्पुण्यं स ज्ञातव्यं यथा भवमवाप्यथ ॥१३॥
 मद्रुये साफलं कामं सत्ये का लेख वाप्यथ ॥ न दास्य कपटं सर्वं परिज्ञातं भविष्यति ॥१४॥ ॥ वास डवाच ॥ इत्युक्त्वा सौ जगतामभ्यर्च्य
 वः क्रोधं संयुतः ॥ बहस्यतिर्मु दं प्राप्य न सौ तेन समाहितः ॥१५॥ ततः शस्त्रान् गुरुर्जित्वा देव्या न्नाभ्यर्च्य कृत्वा ॥ जगत्तरसात्पुनः संह पं संविधा
 यच ॥१६॥ गतो वाचन दाशकं कृतं कार्यं मया भवं ॥ शस्त्रैः श्रुक्ते रते देव्याः मया न्यक्ता पुनः कृतः ॥१७॥ निराधाराः कृतान् नूनं यत्तु संसरस्य
 माः ॥ संशया भं मया भागाः शाय दग्धास्तु ते पुनः ॥१८॥ इति श्रुत्वा गुरो र्वाक्यं मघवा मुदमा प्रकाश ॥ जहर्षु श्रुत्वा सः सर्वं प्रतिपद्य च गुरु स्यति
 ॥१९॥ संगमाय मति चक्रुः प्रविचार्य मिथः पुनः ॥ निर्यमु र्मिनिताः सर्वे दानवा भिमुखाः सुराः ॥२०॥ सुरा न्ममु यता वृत्तात्वा कृतो योगा न्म
 हावला न् ॥ अंतर्हितं गुरुं चैव वधुर्ध्वानि न्यानि ताः ॥२१॥ परस्परं मयोचु से वं निता गुरुणा किल ॥ गतो सौ भद्रं पुत्रेण शशाप दृष्टाति निर्वृति ॥
 २२॥ वा मोहिता वयं नूनं का यो हये रते न वै ॥ भार्गवस्तु भद्रं कृ जो नो गी कारं करिष्याति ॥२३॥ काव्यो यमनि तोस्म भिर्भोहितैस्तस्य माय
 या ॥ या श्रविषो म हात्मा च गतो सौ ह सुमानसः ॥२४॥ वंचयित्वा गतः पापो गुरुः कपटं दितः ॥ आत्मीयं भनः पापमिति नांते वदिः भुवि ॥
 २५॥ किं कर्मः कृतं ग दामः कथं का यं प्रकोपितं ॥ दुर्वा महे सन्नि या थं पु स नं हृदमात्र सं ॥२६॥ इति संनि त्यते सर्वे मिनिता प्रय कं पित ॥ पु
 रु दं पुरतः कृतो जग्मुस्ते भार्गव पुनः ॥२७॥ पुनः पुनः रते स्य मुने मुनि च तस्य दा ॥ भार्गवस्तानु वा ना धरो ष सं रक्तो च नः ॥२८॥ मः
 यो प्रकोपिता मयं मोहिता गुरु मायया ॥ न गृही तं वचो मघवे दया आहि तं भुवि ॥२९॥ तदा वरुणि ते आहं भवति स्त दं गते ॥ प्राप्ते नूनं

६६

मरो मते ममावमानं जं पत्नं ॥३०॥ सत्रं गच्छेत्सं हृदयं त्रासो कथं कति ॥ वंचकः सुरकार्यधीना हं वो गुरु रघुतः ॥३१॥ ॥ वास डवाच ॥ एवं बुवं नं भुक्
 त्वा यो संदिग्धया गिरा ॥ प्रजाद स्तं न दोषा न गृही त्वा चरन्ते न तः ॥३२॥ ॥ प्रजाद डवाच ॥ भार्गवा दसमा यातान या ज्वाभ कां ल थातु राव ॥ गुरु मे ह
 सितं सर्वं वंचितो जेन पापना ॥३३॥ गते त्वयि तु मं वा थं शी त्वा षण्ण दुरात्मना ॥ त्वं देवः महे रा त्वा वि र्यं ते न प्र वंचिताः ॥३४॥ अज्ञात कृत दोषेण ते
 व कृष्यातिज्ञाने वाक् ॥ सर्वं त्वं विजा नासि नि र्नतः प्रवर्ण त्वयि ॥३५॥ ज्ञाता न स प सो भा वं त्यज को यं म हा मते ॥ बु वंति मुतयः सर्वे क्षणा कोपा हि
 ज्ञानिनः ॥३६॥ जसे सुभा वशी तं य द्दुःखा त प समा गमात् ॥ भवत्पुत्रं वि यो गा द्वा स्व भाव मनु ग दृति ॥३७॥ क्रोध श्चां डाल त्वयो वै त्य क
 वः सर्वदा दुर्ध्वैः ॥ तस्मा डो षं प रि त्य ज्य प्र सा दं कृ ह सुवृत्त ॥३८॥ यदि न त्यज से ते वं त्यज से स्मा न्मुदः खितान् ॥ तया त्वा काम हा भाग गमि
 ष्यामि र सान्तं ॥३९॥ ॥ प्रजा दस्य वचः ॥ भुक्त्वा भार्गवो ज्ञानं च हृत्वा ॥ तिलो क्य प्रम ना र्जुना ता नु वा च ह सन्नि व ॥४०॥ न भेत वं ते भेत वं दान तेन रसा
 तं ॥ रस धि य्या मि गो या ज्वा न्म त्रै र वि त भं कित ॥४१॥ हितं स न्यं बुधी म्य श्च र्त्तुं कृतं ति श्रय ॥ वच नं मम धर्म ज्ञा भु तं य दु क्षाणा पुरा ॥४२॥
 अवश्यं भावि नो भावाः प्र प्र वंति शुभा श्च माः ॥ देवं न चा न्यथा क र्त्तुं क्षमः कोपि धरा तसे ॥४३॥ भद्रं मं द व साय यं का ल यो गा द सं शयं ॥ देवै
 र्जिताः स कृ दपि पा ता नं प्रति पश्यथ ॥४४॥ प्राप्ताः प र्यय काले व इति बुद्ध्या मया मया ॥ भुक्त्वा र्जं भवति श्रुत्वा सर्वं समुद्रि मत् ॥४५॥
 युगा द्वा द श से ष र्ण देवा ता क्रम्य मूर्धनि ॥ देव यो गा द्वि यु य्या भि र्भु क्तं त्रै तो क्य प्रजित ॥४६॥ सा वर्णि के म नो रा जं पु न स्रभ्यं भविष्यति
 ॥ यौ त्र से कि न त्रै तो क्यं पु नः प्राप्यति वै वलिः ॥४७॥ यत्तु वा म न ह्येक हृ दे वेन विभु ना ॥ तदे व तेन ते यौ त्रः प्रो क्तो देवे न विभु ना ॥४८॥
 हतं तेन वं ले रा जं देव वां क्य र्थ सिद्धये ॥ तमि डो भविता चाये स्मि ते सा वर्णि के म नो ॥४९॥ इत्यु क्तो हरिणा यौ त्र स वं प्रजा दसां पुतं ॥ प्र
 दृश्यः सर्व भूतानां गुप्ता श्ररति भीत वत् ॥५०॥ एकदा वा सवे ता सौ हृदो गदं भ हृ पे भा क ॥ भू ये न ह स्ति तः कामं भय भीतः शत क्र
 ताः ॥५१॥ कृष्ट श्रव कृ धाति न का सवे न वलि तदा ॥ कि म द्या गदं भू ये कृ ता य सं स्मि ते सि वै ॥५२॥ जो ता त्वं सर्व लो क स्य कर्त्ता शि त म त्व स्य
 चानि त्वा खर रूपेण तव दान व स त्र म ॥५३॥ ॥ वलि रुवा च ॥ त्वा के ड न दे व हि य र प्रो क्तं म हा त्मभिः ॥ देवा धी नं ज गत्सर्व को

ना

गदिभा.च.॥

५५
 त्रयोक्तः शतक्रतोः ॥ यथाविभूतमहते जा इत्युक्तं पतांगतः ॥ तथा हरं हरं येन संस्थितः कान्तयोगतः ॥ ५६ ॥ यथा नृकमने नीनः संस्थितो ब्रह्म
 शा ॥ पीडितश्च भयं भाव्यं स्थितो हं हरं पदं ॥ ५७ ॥ देवाधीनं किं दुःखं सुखं दुःखं समुद्रं च ॥ कान्तः करोति चेन्न न यदि स्थितः तथान्ता ॥
 ५८ ॥ ॥ भार्गव उवाच ॥ इति तौ वदितुं देवो कृत्वा संविदमुत्तमं ॥ प्रबोधं प्रापतुः कामं यथास्थानं न जग्मतुः ॥ ५९ ॥ इति ते सर्वं यावत्
 मया देव वलंकितं ॥ देवाधीनं जगत्सर्वं स देवा सुरमातुषां ॥ ६० ॥ ॥ इति श्रीभार्गव उवाच ॥ महापुरुषो चतुर्भुजः चतुर्दशोऽक्षः ॥ ६१ ॥
 ॥ वास उवाच ॥ इति तस्य वचः श्रुत्वा भार्गवस्य महात्मनः ॥ प्रह्लादस्तु स संसृज्यो बभूव नृप नंदन ॥ १ ॥ ज्ञात्वा देवं वदितुं पुनः
 प्रह्लादस्तनुवत् ॥ कृतेषु पुनर्जयो धविष्यति कदाचन ॥ २ ॥ तदा ते तं पुनः प्रोचुर्दत्तवाम ददर्शिताः ॥ संग्रामस्तु प्रवर्तयौ देव किं
 न विदामहे ॥ ३ ॥ इति हृद्यमानां देवो ह्यप्रधानमसुराधिप ॥ केन हृदं कवा चोक्तं कीदृशं केन निर्मितं ॥ ४ ॥ तस्माद्युद्धं करिष्यामो वस
 मास्थाय स्तुतं ॥ भवान्देव वर्यत्वं सर्वज्ञो सिमलमने ॥ ५ ॥ इत्युक्तस्तौ तदा राजमुक्ता दः प्रवत्सरा ॥ सेनानीश्च तदा प्रह्लादेवानथ
 माह्वयन् ॥ ६ ॥ संग्रामस्तदा पौरः शक्रमुक्ता दयो रभून् ॥ पार्श्वे वर्षातं तत्र मत्तमोर्विस्मया बहः ॥ ७ ॥ वत्समाने महायुद्धे युक्तेषु प्रतिपदि
 तः ॥ जयमा मुक्तदा देवाः प्रह्लादप्रमुखानृप ॥ ८ ॥ तदेवैवो गुरोर्वीर्यात्सर्वदुःखविनाशिनं ॥ संस्मरन् मनसा मार्यां प्रवर्तयन् यमोक्तिं ॥ ९ ॥
 ॥ इति उवाच ॥ जय देवि महाभाये भूतभारिणी च विभे ॥ शंखचक्रगदा वधशार्ङ्गहस्ते भयप्रदे ॥ १० ॥ यातः प्रह्लादः सुमुखी भवहीन
 सन्वास्त्राय स्वने जवनि देव्यपराजितनयौ ॥ तं देवि नः करणमाजि हतप्रभालं शक्रासिदुःखशमये विवर्तयिषुः ॥ ११ ॥ ध्यायन्ति ये विस्मृति
 नेति तं भवति दुःखान्निता विगतशोक भयास्तनयौ ॥ नो क्षयि नः प्रशमनाय विमुक्तसंगाः संसारगीरिधिजसे पुनरंति संतः ॥ १२ ॥ तं
 देवि विष्णु जननीं प्रपित प्रभावा संरक्षणार्थं मुदितार्तिहरपुतापा ॥ संहर्तुं सर्वमवि संकितकान्तं कृपाको विति ते नृचरितं ननु मंदकुडि
 ॥ १३ ॥ ब्रह्मा हरश्च हिरण्यकेशि भूतनाहं यमो थव हृणाग्नि समीरण ॥ सातु धमास्त वचरितं महो मुनीनामत्यं न वेदितुं मजो चर
 मागमैश्च ॥ १४ ॥ धमास्त वचनं वभक्ति पराश्रये वै संसारदुःख हरिनाः सुखसिंधुमग्नाः ॥ ये भक्तिभाववरहिताः कित्तु दुःखपात्रं जातदरिद

मद इत्यस्य साक्षात्कृतम् ॥ १५ ॥ येन ज्यमानसित्तमनैश्चक्री उति धन्याः शिविका चिरहृदाः ॥ तैः पञ्चितानां किल पूर्वदेहेनात्रोपहारैश्चित्तिनयाः
मि ॥ १६ ॥ येन ज्यमानावरदारणाद्याविनासिनी वृन्दपरिष्कृता ॥ समन्तकैश्चोपनैतेर्जतिमन्ये हि तैस्तं किल पञ्चितस्य ॥ १७ ॥ ॥
वासुदेवाच्च ॥ एवं तन्नामघवता देवीविश्वेश्वरीतदा ॥ प्रादुर्भवत्तरसासिंहा हृदन्वतुर्भुजा ॥ १८ ॥ शीतचक्रगदापप्रविभ्रती नार
तोन्नना ॥ रक्तवदधरा देवी विव्यक्तुत्तमभूषणा ॥ १९ ॥ तानुवाच सुरादेवी प्रसन्नवदना जिह्वा ॥ भयं त्यजतु मे देवाः प्राविधास्ये कि
ताधुना ॥ २० ॥ इत्युक्त्वा सा तदा देवी सिंहा हृदा भुवि स्मिता ॥ जगाम तरसा तत्र यत्र दैत्या मया विताः ॥ २१ ॥ पुत्रादपुत्राः सर्वे दृष्टा
देवी पुरःस्थिता ॥ दुःखः परम्यर्थी तत्र किं कर्तव्यमितस्तदा ॥ २२ ॥ देवातां त्राणमिच्छति संश्रयात्तु प्राचंडिका किला ॥ महिषांतकरी नूतनं च उ
पुं उ विनाशिनी ॥ २३ ॥ निहतिष्यति नः सर्वा न विमानात्र संशयः ॥ चेकं दृष्ट्वा यथा पूर्वमिति हतौ मर्ध्मे दौ ॥ २४ ॥ एवं चिंता तुरात्कीर्ण
पुत्रादस्ता नुवाच ह ॥ यो ह्ययं बाधगंतव्यं पशुम्यदा न बोधमाः ॥ २५ ॥ ननु चित्तमुवाचाथ यसायतय रानिहा ॥ हनिष्यति जगन्माता ह वि
ता किल हेति प्रिः ॥ २६ ॥ तथा कुरु महाभाग यथा दुःखं न जायते ॥ ब्रजामोक्षे वया तासं त्यक्त्वा सुखमिति हृदा ॥ २७ ॥ ॥ पुत्रादपुत्राच्च ॥
तौ मि देवी महामाया ह्येति स्म जकारिणी ॥ सर्वेषां जननी शक्तिभक्तानामभय करी ॥ २८ ॥ ॥ वासुदेवाच्च ॥ इत्युक्त्वा विश्वभक्त
पुत्रादः परमार्थवित् ॥ तदुवाच जगतां भानी वृतां जलि पुठस्तदा ॥ २९ ॥ न मो देवि महाभाये सर्वेषां जननी ह्यसि ॥ कोपे दत्त बदे देव्युदेते सु
खरुतेषु च ॥ ३० ॥ तत्रैः सर्वमिदं विष्यत्पावरं जगमंतथा ॥ जन्ते निमित्तमात्रास्ते कर्तारस्तव निर्मिताः ॥ ३१ ॥ मातुः पुत्रैश्च कोपेदः स्वोपदेव्यु
नयना ॥ तथैव देवेषु स्मत्तु न कर्तव्यत्वाधुना ॥ ३२ ॥ या दृशास्ता दृशमानः सुतास्ते दानवाः किलोपयतस्तं विभ्रज न नी सुराणो पुत्रकीर्तिना ॥
३३ ॥ तेषां चार्थपरा नूतनं चैव वदमस्तु त ॥ नातर वैशुपश्वमेवेन भेद समुर्भवः ॥ ३४ ॥ धनदोरास्तु भोगे सुतेषि सक्ता दिवानिशां वयतये
वदेयैः को भेदोऽसुरदेवयोः ॥ ३५ ॥ जेपिकथयदायादः वयंतं तं भवाः किल ॥ स्वार्थाविरोधसंभूतिर्जातमनित्तथा वयोः ॥ ३६ ॥ न तथा

सिहितं मानसं सर्वसमुद्रं ॥ यथाविशो धरहिताः पुमनामः सुरावयं ॥ ३७ ॥ गुरुकृति कराः सर्वे समुद्राः सुराः सुराः ॥ एकचित्ता भवेत्तु ते कथं
 मानसं लोभं ॥ ३८ ॥ कामः को धर्मो भवति सर्वदेहेषु संस्थिताः ॥ वचने सर्वदा तस्मात्को विरोधी भवेत्तु ॥ ३९ ॥ विरोधी यमिधस्य वा
 कश्चितः कित्को तु कश्चित् ॥ मत्तमहे हि तो देन नृत्तं युद्धं दिदृक्षुः ॥ ४० ॥ जन्म भास्वत् भान्ति विरोधः कीदृशो तपो ॥ त्वं च त्वे कश्चित्
 डेवी क्षितुं कृतं हं कित् ॥ ४१ ॥ जानासि धर्मं धर्मं जे वेत्ति कायं शतं कृतं ॥ तथैविकुलं हो स्यात् कं जोगार्थं देवि सर्वदा ॥ ४२ ॥ एकः कोपितश्च
 तिसंसारं सिनातस्य ह ॥ स्य ह वतस्तु कः कर्त्तव्यं मे ते वचनं कित् ॥ ४३ ॥ देवास्तुरीयं सिद्धं कित् ॥ समये न वै ॥ विष्णुना विहितं मेदः तु वा
 ह वा च तेन वै ॥ ४४ ॥ त्वया लोकहितः शीघ्रः पातकं जगद्गुरुः ॥ तिन न स्त्रीः स्वयं लोभाद्गृहीत्वा वरसुन्दरी ॥ ४५ ॥ देवा वतस्तु ते देवा
 पादि जाते धर्मा मधुक ॥ उच्यते ॥ सुधा सर्वं गृहीतं वै भवेत्तु ॥ ४६ ॥ अनयं ता दृष्टं कृत्वा जाते देवास्तु स भवः ॥ भव्या धिनः सुरा
 नूनं पश्यन् सर्वं सुभाणं ॥ ४७ ॥ को धर्मः कीदृशो धर्मः कार्यं ते कच साधना ॥ कथयात्रि च कस्या गे सिद्धं मे सांस्तिक मते ॥ ४८ ॥ तर्हि
 कायुक्ति वा दजाः पुत्रं दत्ति धिया धिकाः ॥ पुत्रं त्वं कर्त्तव्यं विश्वं वितां डा जस्य तत्पराः ॥ ४९ ॥ कर्त्ता भवति चे दस्यिन्सं सारे विन ते कित् ॥ विरो
 धः कीदृशस्तत्रै कर्मणि वै मिधः ॥ ५० ॥ वेदे नै कपथा कस्मात् श्राव्याण्य पितृ भायुमः ॥ निक बाक्यं वचः के यामपि वेद विदां पुनः ॥ ५१ ॥
 यतः स्तार्थ परं सर्वं जगत्पाव रजं तमो नि स्थ हः कोपि सं सारे नात्र वन्न भवि स्यति ॥ ५२ ॥ शशिना भगवो भव्या कृता ज्ञाता वता दधि ॥ गौतम
 स्यात्तर्था देवा जाना धर्मं नि भव्या ॥ ५३ ॥ गुरुणा नु जगार्थं न भुक्ता गर्भवती व सात् ॥ शत्रो गार्थं गते बालः कृतश्चो च तथो पुनः ॥ ५४ ॥ विष्णु
 ना ध शिरश्चि न्नं रो हो श्वं कृणु वै व नात् ॥ अयं राधं विना कामं तदा सत्त वतां वि के ॥ ५५ ॥ पौत्रो मे धर्मं गद भवः सत्तु न परा यथा ॥ सदा दा
 न मतिः शान्तः सर्वज्ञः सर्वज्ञः ॥ ५६ ॥ कृत्वा धर्मा मनु कपं हरिणा कृतं चेदि ता ॥ वचि तो मो वलिः सर्वं हतं रा जं भवः कित् ॥ ५७ ॥ तथा
 पि देवा धर्म स्यात्तु व दत्ति मनीषिणः ॥ पुत्रं दत्ति ना दु वा दां धर्मं वा दा भयं गतः ॥ ५८ ॥ एवं सो लो जगत्ता तर्था धे कश्चित्था कृतः ॥ त्वं च
 दानं वाः सर्वं जहि वा रक्ष को पुनः ॥ ५९ ॥ ॥ श्री देव्युवाच ॥ सर्वं गच्छति पा ता सं त ज वा सं यव वि तं ॥ कुरु धं दान वाः सर्वं त्रिर्भया ग तम न्य
 वः ॥ ६० ॥ कोरः पुत्री धत्ता यं कारणं स भु भा मु मं ॥ सुनिर्वदः सुराणां वै सुखं सर्वं त्र सर्वदा ॥ ६१ ॥ त्रैलोक्यं च स ज्योतिन सुखं सो भवेत्तु

यिसर्वं त्रैलोक्यं हाणां कर्तारं ॥ ६३ ॥ अस्माकं काम हीने तं विशतद्यमहीतन ॥ ममाङ्गं पुनः कृत्वा सर्वैर्द्विगतकस्य ॥ ६४ ॥ ॥ वासुदेवाचार्यः ॥
 वचनं देवात्तथेष्टं कारमानसं ॥ पुण्यं दानं वाः सर्वं गतः शान्तिरिति ॥ ६५ ॥ अतर्द्विगतनो देवी देवाः स्वयं वतं गताः ॥ त्वं कार्वैरंशिताः सर्वे
 तेन दादं वदानवाः ॥ ६६ ॥ एतदाख्यानमखिलं यः श्रुत्वा निश्चिंतयति ॥ सर्वदुःखविनिर्मुक्तः प्रयाति पदमुत्तमं ॥ ६७ ॥ ॥ इति श्रीभागवते
 महापुराणे चतुर्थस्कन्धे पंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ ॥ जनमेजय उवाच ॥ धर्मोः प्राणान्मुनिश्रेष्ठ हरे रक्षत कर्मणः ॥ अवताराः कथं जाताः कस्मि
 न्मन्तरे विभो ॥ १ ॥ विस्तराद्दधर्मजं भवतारकथां हरेः ॥ यापनाशकरी बलश्रुता सर्वसुखावहा ॥ २ ॥ ॥ वासुदेवाचार्यः ॥ शृणु राज युवक ॥
 प्रवताशहरे रथा ॥ यस्मिन्मन्तरे जाता युगे यस्मिन्नाशिय ॥ ३ ॥ येन ह्येता यत्कार्यं कृतं ताशयेन वै ॥ तत्सर्वं नृप बक्ष्यामि सक्षेपेण न वा
 धुता ॥ ४ ॥ धर्मस्यैवावतारो भवति श्रेष्ठे मनुसमवे ॥ नराशयणो ह्यत्रो यत्परात्मा महीतले ॥ ५ ॥ अथैव त्वत्प्राप्तिः प्रथमे द्वितीये
 त्रये ॥ दत्तात्रेयावतारोऽत्रैः पुत्रत्वमगमवृत्तिः ॥ ६ ॥ उक्ता विष्णुसंधातु इत्ययोमीदं वसन्तमाः ॥ पुत्रत्वमगमभूत्तत्प्राप्तेर्भयं वाताः ॥ ७ ॥
 अनुसूयात्रिपत्नी च सती नामुत्तमासती ॥ यथासंप्रार्थिता देवपुत्रत्वमगमनेत्रयः ॥ ८ ॥ बुद्ध्या भूतो मरुपुत्रो दत्तात्रेयो हरिः स्वयं ॥ दुर्वासोऽहं
 रूपोऽसौ पुत्रस्तं प्रयेदिरे ॥ ९ ॥ नृसिंहावतारोऽसौ देवकार्यं धर्मादि ॥ नृपुत्रे भयं युगे जातं द्विधा रूपं मने हरं ॥ १० ॥ हिरण्यकशिपोः सम्य
 ग्ब्रह्माय भगवान्हरिः ॥ चक्रे रूपं तारसिंहं देवोर्ना विस्मययुदं ॥ ११ ॥ वनेर्निशमनार्थं यत्रेता युगे धर्मादयः ॥ नृकारूपं भगवान्नामनेक
 शयः सुते ॥ १२ ॥ धृतराष्ट्रस्यैवावतारोऽसौ जहात स्य जहात ह ॥ पाताले स्थापयामास बलिं किमनरूपं ह ॥ १३ ॥ युगे वै को न विद्वो धत्रेताखे भगव
 न्हरिः ॥ जमदग्निस्तु जातो राम नामा महाबलः ॥ १४ ॥ क्षत्रियो जकरः सम्यक्प्राप्त्यो दीजितेन्द्रियः ॥ दत्ते वा सोदिती कृत्वा कश्यपाय महा
 त्मने ॥ १५ ॥ यो वै परशुरामाख्यो हरे रक्षत कर्मणः ॥ अवतारस्तु राजेड कथितः यापनाशनः ॥ १६ ॥ त्रेता युगे चतुर्थे शोभामादशरथं तमजं
 नराशयणं शोभो जातो भूविमहाबलः ॥ १७ ॥ अष्टाविंशो युगे स्थातो द्वापरेऽर्जुनशौरिको ॥ चराभारवताराधं यो तो कृत्वा र्जुनो भूवि ॥ १८ ॥
 रत्नवती महायुद्धं कुरुक्षेत्रे तिदाह्वयं ॥ एतयुगे युगेऽपि जनवताशहरेः किला ॥ १९ ॥ प्रवृत्तिवहवां कामं प्रदत्ता उरिता नृप ॥ प्रवृत्ते रत्नं सर्व

२ उपधियोगाद्युक्त्यादन्त्यादिनाति ॥ १३ ॥ उत्पत्तः कालयोगात्ताजिन्नाभाति शिवा सदा ॥ तावत्तं कृतं ते कामं साधनयति यतिनां ॥ २

॥ दे. मा. च. ॥

[illegible]

三

दीनो यथाक्रमं ॥ ४६ ॥ निमित्तं यत्तु यं नाशे संपाते पतितं नृप ॥ नात्यधात इवे नृपं विधिना निर्मितं नृप ॥ ४७ ॥ जन्म मृत्युं सुखं दुःखं निर्मितं जन्म संभवे
॥ तत्रैवेव भवेत्कामं नात्यधेति विनिर्णयः ॥ ४८ ॥ सर्वे वां सुखं देदे वो युत्पद्यो शक्तिभास्ते ॥ ननश्यति तयोः पीडयन्कचिदुत्सवः ॥ ४९ ॥
भास्ते रस्य सुतोमं दः क्षयी च दुःक संकटा नृप ॥ पश्यस्य जन्ते ये स्तं त्रौ दुर्वारो म हता मपि ॥ ५० ॥ चेद कर्त्तुं जगता बुद्धि दस्तु च नृप ॥ सपि
कृतं तां ज्ञास्ये दृष्टा दुर्गा मरुती ॥ ५१ ॥ शिवस्य धिक्ता भार्या सती दग्धा कसे वरं ॥ शोभतु दुःख संतपः कामाक्षी भजता निहा ॥ ५२ ॥ कामाक्षी दग्ध देह
कासिं शोपति तः शिवः ॥ सपि श्या मज सा जातान्निदा शय शान्तया ॥ ५३ ॥ कामाक्षी र ममात्मानं नृपः सोपि नृप गोर्वनं ॥ गतः शोभो धनं नृप
कामाक्षी रं नृपः ॥ ५४ ॥ पततु शैव ते निगं निर्लज्जं म कामु क ॥ न रसायति तं नृप शिवस्य वचनं नृप ॥ ५५ ॥ दुःखितो सो न पततु शोभो क रो नो
क शं क रः ॥ दुपये मे गिरेः दुर्गा पर्वती नानि सुंदरी ॥ ५६ ॥ विष्णुः शाय देव कार्यं स जातो नृप भः किला ॥ पयोः शान्त नवा पी च दानं वै निर्मितं मुदा ॥
५७ ॥ इडो पि च वृषो भूता ककुत्स्थ नृप सत्तमं ॥ ककुदि द्वा मया मा स दानं बा नो जया य वै ॥ ५८ ॥ एवमस्मिन्नि संसारे सुख दुःखान्निताः कि
तु ॥ भवंति प्राणिनः सर्वे विधितं जनि यन्निताः ॥ ५९ ॥ ॥ इति श्री भागवते महा पुराणे चतुर्थ स्कंधे मोडशो ध्यायः ॥ १६ ॥ ॥ जन
मेत य उवाच ॥ अस्मत्पुत्रास्तु यत्पुत्रा ता नर रायण सुमे ॥ पतिं नारायणं शानं कामयाताः स्मरन्तु रा ॥ १ ॥ शशु कामस्तदा जातो मुनिर्नृप
युग भूताः ॥ निवारितो नरेण धर्मात्तु धर्म विदा पुनः ॥ २ ॥ किं कृतं मुनिना तेन यस्मिन् समुपस्थिते ॥ तानिः संकलितेनाथ कामाक्षीभिर्नृपः
पुनः ॥ ३ ॥ शक्रेणोत्पादिता निभ्रम स्वकुलानि भ्रमान दः ॥ यान्ति ते न विवाहा धीर्किं कृतं तेन विष्णुना ॥ ४ ॥ तच्छ्रोतुमपि काक्षामि चरितं तत्पुत्राव
नं ॥ नारायणस्य मेव ह विस्मरेण्यिता म ह ॥ ५ ॥ ॥ आस उवाच ॥ शृणु राज नृप ॥ शिवस्य महात्मनो धर्मं पुत्रस्य धर्मं तवित
रेण वदामि ते ॥ ६ ॥ शशु कामस्तदा जातो मुनिर्नृप यणस्तदा ॥ ७ ॥ दानं कोपतं दोषान्तास्त
पत्नी महा मतिः ॥ स्मिन् पूर्व मिदं वाक्यं धर्मं नृप ॥ ८ ॥ अस्मिन् जन्मनि चार्वेणः कृतं संकल्प्य मानहं ॥ आकाश्यां च नृप कर्त्तव्यं सर्व
था इतरसंगमं ॥ ९ ॥ तस्माद्दुष्टं नृपि दिवं कृपां कृत्वा ममापरि ॥ धर्मज्ञाः नृप कर्त्तव्यं तव धर्मं वरस्य वै ॥ १० ॥ शृणु रे स्मिन् नृप से नृपं स्थायी
भावे रतिः स्मृतः ॥ कथं क रतेमि तं बंधं नृप भावे सुतो नृप ॥ ११ ॥ कारणेन विना कार्यं न भवेत्तपि निश्चयः ॥ कश्चिभिः कथितं शास्त्रे स्था

30
25
20
15
10
5
0

॥दे०॥

श्रीगणेशः सः किरा ॥ ११ ॥ धनो हं नारु नां नृणां सभा गेहं नृणां नृणां ॥ धीति पात्रं यतो जातो न वतीताम कृत्रिमां ॥ १२ ॥ भवतीतिः कृपां कृतां रक्षणीयं तु तं ममाभ
विष्णुमिमहाभा गायति रक्षा नो जमति ॥ १३ ॥ श्रीविष्णो यो रा साक्षा द्वा परे स्मिन् रानते ॥ देवा नां कार्य सिद्धि र्थं संभवि म्यामि सर्वथा ॥ १४ ॥ तदा
अवन्तो म हा सा प्राणा ज न्म पृथक् पृथक् ॥ नृपती नां सुता भवता पत्नी भावे गमिष्याथा ॥ १५ ॥ इत्या वा स्य हरि सात्सु प्रतिशु न्य परिगृह्यो विसर्ज
यन्मभग वा-अमु भनियत बुता ॥ १६ ॥ एव वि सर्ज ता सिन गताः सु रंति दा स्य रा ॥ शक्राय क थया मासुः कारणं सक सं पुनः ॥ १७ ॥ अन्ता थ
म घ ता ना भो व तां तं न स्य विस्तराते ॥ तु धाव तं म हात्मा नं नारी दृ ष्ठा त थो व श्री ॥ १८ ॥ ॥ इति उवाच ॥ अ हो ये ये म नेः कामं त थो व न्त न के व
न ॥ ये जो बो ह र्द शी वा ना ज था न्याः पदि क थिताः ॥ २० ॥ इति लि ता पु स नात्मा ब भू व सु र रा द न दा ॥ न रा य को पि ध र्मा त्मा न य स्य नि र तो म व न
॥ २१ ॥ इत्येत सर्व मा र्था तं मु ने र्द तां त म इ तो नारायण स्य स क ते न र स्य न म हा धु ते ॥ २२ ॥ तो हि क जा र्ज नो जा तो भ भा र ह र ला य न ॥ अं शे
न प र न म र्द थ गोः शा व व शा दि ह ॥ २३ ॥ ॥ रा वि वा ना ॥ उ वा व ना र च रि तं वि ह र ए व द स्म मे ॥ स दे हो म म मि ने ति न रि वा र य मा न द ॥ २४
॥ यु योः पु त्र त मा प नौ नि ष्ठ नं तौ म हा व तौ ॥ दे व की व सु दे वो तौ दुः ख भा जो क थं मु ने ॥ २५ ॥ क सं न नि ग ठे व जी वो डि नो व दू व स रा का य योः
पु त्रो हरिः सा सा न य सा तो वि तो भ व न ॥ २६ ॥ जा तो तौ म धु रा यां तु के क रे तौ क थं ग न ॥ क सं ह त्वा दार व यां नि वा सं कृ त्र वा क थं ॥ २७ ॥ वि नुः
व र्मा ग तं दे शं स म र्द णा व न कि ला ॥ त्वा त्मी ना र्थ त र दे शो ग त वा स क थं ह रि ॥ २८ ॥ कु रे क थि ज वा ये न के श म्वा द्वा द र्ता ॥ क थं ना श्रि त वा क
थः अ न्नी त्या भ ग वा न पि ॥ २९ ॥ अ रा व त रा णं क लो म हा दे वः स ना त नः ॥ दे ह मु मो व त र सा ज ग म च दि वं ह रिः ॥ ३० ॥ पा पि ष्ठा नां च भारे ला वा
कृ ता भू त मि दि ती ॥ ते ह ता वा स दे वे न पा थे नि मि त क र्म का ॥ ३१ ॥ लु हि ता ये ह र पु न्यः से क थं न नि पा ति ताः ॥ चो रा चो र पि शा चो म्भु जि क ते यो
रि ला मु ने ॥ ३२ ॥ श्री यो डो ल स भा क र्णो क ली को य थ पा र्थ दः ॥ वै रा थो थ वि क र्णो भू व दू पु न्न भू षा र्थि वः ॥ ३३ ॥ सो म द ज्ञा द यः सर्व नि ह
ताः सं यु तो न पाः ॥ ते वां मु न्ना रि तो भा रा श्री रा णं न ह नः क थं ॥ ३४ ॥ क थं प त्मः क थं दुः खं शा स्त्रां तं प ति व ताः ॥ स दे हो य मु नि धे व जि ने
मे परि व र्ज ते ॥ ३५ ॥ व सु दे व लु ध र्मा त्मा पु त्र दुः खे न ता पि तः ॥ त्वा क वा स क थं प्रा ण न य म्भु ज ग म न ॥ ३६ ॥ पा ड वा ध र्म स मु क्ताः क थं न
नि र ताः स दा ॥ ते क थं दुः ख भो क्ता रो ह भ व न्मु नि स त्त म ॥ ३७ ॥ डो य दी न म हा भा गा ता क थं दुः ख भा मि नी ॥ वे दी म ध्या त्र सं जा तो म ती न र्म वा

२००

संनवा ॥ ३८ ॥ सभायां नृसमा नीता रजो हो ष स म न्ति ता ॥ व ला दुः शा स ने ना थ के श म्भु हा
त थो व की च के मा पि पी डि ता रु द नी भू श ॥ ३९ ॥ पु त्रोः पं चै व नृ स्या त्मु नि ह तां डो मि न
न दे व की पु त्राः स द्मं से न नि ष्ठ दि ता ॥ स म र्थे ण पि हरि णा दे वं हि ना ना धा क थं ॥ ४०
थान्ति नृ स्या ती नां च तं डि ते ॥ ४१ ॥ पि त्रो भू त धि ते चै व दे व मे र्द पु र स्त न ॥ वि ष्णो न च भू र रा
त तं कृ ता ॥ स दे हो य म हा मे त्र न र ना य को मु ने ॥ ४२ ॥ सर्व जं तु स
भू र स्य ह रे र्भा वा ना ए व म य न्था ग रिः ॥ ए तं वि स्तर तो वृ हि द
ये दे त्याः के शो न म हा पु नः ॥ ४३ ॥ ए श्व र्य श क्रि प्रो षा हा रि
न चै र व च्च रि तं त दा ॥ म धु रा म ड तं न्म क्ता स म्भु ज्जु स मा न ॥ ४४
भू र ॥ ४५ ॥ किं च तं वृ हि मे दु र्म का र णं ते ज मो व न ॥ ४६ ॥ त
गो य स थै क सं दे हो ह द या न नि व र्ज ते ॥ ४७ ॥ पां ना त्याः पं
शु ध र्मः क थं ते स स म र्थे र पि सं श्रि तः ॥ श्री यो ण पि कृ त
यः को म मु नि जिः परि द क्षि तः ॥ ४८ ॥ ये न के ना यो पा य न
धा यः ॥ ४९ ॥ ॥ आ स ड वा ना ॥ अ ए रा ज न्मु व द्वा मि क
रु द नी चा ति क र्थि ता ॥ गो कृ पा बा रि ली दी ना भी ता नि वि ष्ठ पं ग ता ॥ ५० ॥ य द्वा क र्म का वि ते श व र्ज ते दुः ख मे दि ता ॥ पी डि ता सि न के न त्वे वृ हि दुः खे व
सु ध रे ॥ ५१ ॥ तं कु त्वा सा त दा वा न भू ए दे वं इ मे रि व ॥ दुः ख य द्वा र्ज ते न्म भं भा रा क्ता त्मा मा न द ॥ ५२ ॥ ज रा सं धो म हा यो मा ग धे षु प ति न म ॥ शि
पा न स या चै शः का शि रा जः प्र ता प वा न ॥ ५३ ॥ रु द नी च व र वा क्ता न र क भू म हा व नः ॥ शा लः सो भ प तिः कू रः के सी धे तु क व न्सा का ॥ ५४ ॥ सर्व ध
म वि ही ना भू य र स्य र वि रो धि नः ॥ पा पा ना रा म दो न्म ताः का त रु पा भू य र्थि वा ॥ ५५ ॥ ते र हं पी डि ता श क्ता ना रा क्ताः क्ष मा वि नो ॥ किं क रो मि क ग

5 10 15 20 25 30 35

मिथिलामेव नो विना ॥ ८ ॥ धीतिना हं वरादे सा विष्णु ना प्रविष्टम् ॥ शक्रजा नीहि रुद्रिणा दुःखा दुःखत स कृतं ॥ ९ ॥ धृतेः पुं दुःखे देवैर कश्यपस्य नृजे न वै ॥
हता हं हि रण्यक्षेण मग्नानि स्थिना हारि ॥ १० ॥ तदा भूकर रुचेण विष्टु न निहतो म्यसे ॥ ११ ॥ तदा हं वरादेण स्थायिनी च स्थिरा कृता ॥ १२ ॥ नो चेत्तसा
तत्ते स्वस्थाऽने वे का तत्र यं विना ॥ न शक्ता म्यष्ट देव शङ्कानां पारम दुत ॥ १३ ॥ अग्रे दुःखः समायाति ह्यक्ष विंशतिमः कतिः ॥ तदा हं धीतिना शक्र
गता म्याभ्युत्सा तसे ॥ १४ ॥ तस्मान् देव देव शङ्कः खरुपा लव स्थ च ॥ पारमे भव भार मे हरण दो न मा मिते ॥ १५ ॥ ॥ ३ ॥ ३ ॥ ३ ॥ इति किते
कते म्यष्ट उद्याल शरणे ज ॥ अहं त नागमि म्यामि सते दुःखं हरि म्यति ॥ १६ ॥ तदा हं वरादेण स्थायिनी च स्थिरा कृता ॥ १७ ॥ नो चेत्तसा
देव पुं दुःखः ॥ १८ ॥ तदा हं वरादेण स्थायिनी च स्थिरा कृता ॥ १९ ॥ नो चेत्तसा
खं वरादेण ॥ २० ॥ धीतिना सिच के न त्वं पाया नारेण भूभजा ॥ २१ ॥ नो चेत्तसा
विष्टु नृजे न वै ॥ २२ ॥ राजा न तदु रा ना राः परस्पर विसे धि नः ॥ २३ ॥ नो चेत्तसा
हं कज ॥ २४ ॥ धीतिना सिमहाराज से ना भारेण भूभजा ॥ २५ ॥ नो चेत्तसा
वस्त्र नृजे न वै ॥ २६ ॥ सते ना रा य नो दं वै कटि स्थिति ज ना र्द न ॥ २७ ॥ नो चेत्तसा
कर्त्त सौ पु र स्त त्प सु रां भू गां ॥ जग म विष्टु स द नं हं सा रु र भू त ॥ २८ ॥ नो चेत्तसा
मान सः ॥ २९ ॥ स ह स्त नी धी त्व म सि स ह स्ता क्षः स ह स्त पा त ॥ त्वं व द ॥ ३० ॥ नो चेत्तसा
अमर त्वं त या द नं म स्मा कं च र मा प ते ॥ ३१ ॥ ए ता वा न्य हि मा ते सि न का वा न ज ग त्र यो ॥ ३२ ॥ नो चेत्तसा
वच ॥ ३३ ॥ धीतिनाः स प भू णा प्र स जो ग ह उ ध्व ज ॥ द र्शनं न द दौ दे वा नृ ला दी न मान सा ॥ ३४ ॥ नो चेत्तसा
त्वा ग म ने त्रे षां का रा नु स वि स्तरं ॥ ३५ ॥ त मु वा ना नृ जो न त्वा ध त दुःखं त्वं स स्म रं ज ॥ ३६ ॥ नो चेत्तसा
व ना रं त्वं द्वा प रां ते स ता ग ते ॥ ह ता दु षा न् पा नु र्वा ह र ना र द या ति धि ॥ ३७ ॥ नो चेत्तसा
मि न म म ल्वा क वे रो व र ता त्वा ॥ ३८ ॥ यो ग मा या वि शो स र्व नि दं स्ता व र जं ग म ॥ ३९ ॥ नो चेत्तसा
व च ॥ ४० ॥ यथा सा प्रवृत्तिः

[illegible]

॥दि.मि.च.॥

नसः कृताः ॥ विदितं नेत आविर्भूतं दुःखपात्रं कृतः क्षितौ ॥ ५॥ आदौ गर्भगतं दुःखं राजापहं रातं भा ॥ सीता विरहजं दुःखं मानभंगं समुद्रवत् ॥ ६॥ रक्षिता सर्व
 भूतानां विष्णु रेवति वेकिनः ॥ वदंति च पुराणे पुमायति नन रक्षिता ॥ ७॥ सर्वज्ञं तं गते कुत्र च भूशक्तिः कृतो गता ॥ यत्ने मय गतिना न ज्ञातं हरिणा
 कित ॥ ८॥ राजमाया वत् पश्य रामो पिका ममेहितः ॥ सीता विरहसंतोषो दृष्टश्चामातुरः ॥ ९॥ यो यो कृत्या दपा मरुः कृतो जने कात्मजा ॥ मदि
 तावाहु ते केन बुवंतं नृपरायतः ॥ १०॥ सक्षमणा हं मदिष्यामि कांता विरहः ॥ विनः ॥ तं नापि मम दुःखेन मदिष्यामि वने नृज ॥ ११॥ भावयो मिरण
 ज्ञानो माताममपरिष्यति ॥ शत्रु प्रोप्यति दुःखार्त्रः कथं जीविम हं सि ॥ १२॥ सुमित्रा जीवितं जहात्युत्र वासन कर्षिता ॥ पत्नी कामाध के केसी जाती
 पुत्र समन्विता ॥ १३॥ हासीते कृता सितं मां विहाय मरातुरः ॥ एहो हि मया शावाणी मां जीवय के शोदरी ॥ १४॥ किं करोमि कृता मित दधीनं
 जीवितं ॥ समाशास्य दीनं मां प्रियं जनक नंदिनि ॥ १५॥ एवं विहाय मानेन रामेण मितं जसा ॥ वने वने च भ्रमता दीक्षिता जनका त्यजा ॥ १६॥
 ॥ शरणः सर्व लोका नो रामः कमल सोचनः ॥ शरणं गन्तव्यं स गतो माया विमोहितः ॥ १७॥ सहायो वानरा नृजाव बंधव हृत्पुत्र यः ॥ जघान
 राघवा वीरं कंभ कर्ण महोदरं ॥ आनीय च नतः सीतां रामो दिव्य मकारयत ॥ सर्वज्ञो पि भूतां मत्तार वणे न दुरात्मना ॥ १८॥ किं वदामि महारा
 ज योगमाया वलं न व ॥ यथा विष्णुमिदं सर्वं भूमि तं भ्रमते कि ॥ १९॥ एवं राघवा शोच विष्णुः शपथ शोचतः ॥ करोति विविधां नैका देवाधीनः स
 देव हि ॥ २०॥ तवाहं कथं विष्णुमिदं सर्वं भूमि तं भ्रमते कि ॥ प्रभावं मानुषेता के देव कार्यं भूति दये ॥ २१॥ कान्ति दीपुनिनेर ममासी मधुवनं
 पुरा ॥ तवणम धुपुत्र तज्जसी दानवो वरी ॥ २२॥ द्विजा नां दुःख दः पापे वरदाने न गतिः ॥ निहृतो सोमहा भोग तक्षणा स्यात् नृजनेव ॥ २३॥ शा
 त्रेणेनाथ संगमे न निहृत्य महोदर ॥ वासिता मधुरा नामयुरी परम शोभना ॥ २४॥ सततं वृक्ष सदीप्तो पुत्रो शत्रुनिषेदने ॥ निवेद्य शोचते मति
 मा काले प्राप्ति दि वेगतः ॥ २५॥ सर्ववैशेष्ये तो नृया दवाः पुत्रिये देरे ॥ मधुरां सुनिदां साक्षा ययति नृप ॥ २६॥ मरुतेनाभिधः मरुतत्राभ
 जे दिती यति ॥ माधुरा मरुतेन मरुतेन मरुतेन विषयान्नप ॥ २७॥ तत्रोत्पन्नः कश्यपांशः शपाय वरुणा सव ॥ वरुदेव इति त्वातः मरुतेन मरुतदा ॥ २८॥
 ॥ वैश्वदेव त्रिपरः सोमस्य ते विनरिमाधवा ॥ उगसेनः शीतो वीक सस्य स्यात्तत्राभुव ॥ २९॥ अदिनि देव कीजाता देव कस्य सुताते दा ॥ मापु देव रुतः
 स्याध कश्यपा नृगता कि ॥ ३०॥ दत्ता साव सुदेवाय देव केन महान्मना ॥ विवाहे रचिते तत्र वीगभ र्गनेतदा ॥ ३१॥ कंस कंस महा नाम देव को गर्भ

१०३

संभवः ॥ अहं मरुतसुतः श्रीमानन वंताम विष्णुति ॥ ३२॥ तस्मिन् ताव च नृकं सो विमि तो भूता हावतः ॥ देव गार्भं नृतां मत्त सत्तां चित्ताम उपायसु
 ॥ ३३॥ किं करोमि तिसं चित्ता विमर्श मकं रातदा ॥ निहृत्य नान मे मत्तु भूतं वैदशो व सत्तरा ॥ ३४॥ उपाये नृतां भावति ॥ कार्यं मत्तु भूतं वैदशो व सत्तरा
 नृव साय जा कथं हं मीत्य चित्त घरा ॥ ३५॥ पुनर्मीमांसाया मा समरणं मे विदुः सा पायेनापि पु कर्षणा देहरसा विषयिना ॥ ३६॥ प्रायश्चित्ते न क
 यस्य भूति र्वति सर्वथा ॥ प्राण रक्षो कर्षणा नृव सत्तरा ॥ ३७॥ विचिंत्य मनस कंसः खड्गमाया सत्तरा ॥ जघान ता विहा रो हं के शो वा
 रुषा पाय कृत ॥ ३८॥ विकोशं रं द्रुमु यम हंतु कामे दुराशयः ॥ प्रथमं सर्व लोका नो नो हां तो च कर्ष ह ॥ ३९॥ हन्यमानं न नो दृष्टा हा हा को रो
 महान भूत ॥ वसुदेवा नृगादी रायुजा जो यन का र्क्षकाः ॥ ४०॥ सुचमुं ने सि प्रो वा च तं न दा हु ने मा स हं ॥ कृपया मो नृयाना सु देव की देव मातरं ॥
 ४१॥ तं पुं मभव दी रं वी रा कं नृपरायं ॥ वसुदेव सहा यातां कं से न च म हा मने ॥ ४२॥ वृजि मातेन भा यु दे हा रुणे तो मरुति ॥ कंसं ति गारया मा
 सु र्वं ज्ञायेय दुसप्त मा ॥ ४३॥ चित्ता सस्यं ने वी र य जनी या च वा सि का ॥ न हं न वा नृगा वी र विवा हो स्य व स गवे ॥ ४४॥ सी हा त्पा दुः ख दा वी र की
 र्थं प्री पाय कृत्त मा ॥ भूत नापि त मा त्रेण न कर्षणा वि जात ता ॥ ४५॥ अंतर्हिते न के नापि शत्रु एतं व चा स्य मा ॥ नापि मं न भवे किं वा नृनं मा
 या विदा कि ॥ ४६॥ यशससे वि द्या ता य व स देव ग ह स्य नृ ॥ अरिणा र चित्ता वाणी गुहा मा या वि दानु प ॥ ४७॥ विनेषि वी र मुक्ता पि भूत भा
 वित मे क्षितः ॥ य शो म त वि शा ता र्थं नृय मे यं त वा न स्या ॥ ४८॥ चित्ता सान हं न वा वि ता ह स म ये पु वः ॥ भवित वं म हा र ज प्रवे ज क थ म न
 था ॥ ४९॥ एवं विवा र्थ मा लोपि य दा सो न चि व र्त्ते ॥ त दानं व सु दे वो दिनी ति जः पु त्रा भा व ता ॥ ५०॥ कंस सत्यं वृवी म्भ श स नृधा रं ज ग च रे ॥
 दा स्या मि देव की पु त्रा नृय शी त व सर्व शा ॥ ५१॥ ज्ञा जं जा ते सु तं नृभ्यं न द दामि नृ जे न मा ॥ कुं मी पा के म हा यो रे य तं नृ प्र म र्ब जा ॥ ५२॥ न हृत्तो
 व च नं शी रे र्थ द वा ये पु रः स्थि ता ॥ ५३॥ सु ते न रि ता कं स स्या व स्या भु पु नः पु नः ॥ ५४॥ न मि था जा व ने का पि व सु दे वो म हा त्ता ॥ के शो मुं च म हा
 भा ग वी ह नृपा त कं त था ॥ ५५॥ ॥ वा स द वा च ॥ एवं प्र वे क्षितः कंसो र्धु र्ध्वं म हा त्ता मि ॥ के शं त्वा का चित्त सत्त सत्त वा को नृ मे दि नः ॥
 ५६॥ तं नृ दुःख यो ने नृ की क्षि ता न च सर्व शा ॥ ज य श द स स र्वे वा पु त्र नृ सत्त सत्त दि ॥ ५७॥ वि वा हा का र्थि ति न तः प र्ता मि स मा या स की न
 भू र स रुः ॥ ज गा म ग ह स ज वा नृ कृ तो न वो ट या वी त भ य स र सी ॥ ५८॥ ॥ इति श्री भागवते महापुराणे चतुर्थ स्कंधे देव की विवा हो नाम

[illegible]

[illegible][illegible]

॥ दे. भा. च. ॥

ॐ ॥ किं वदामि ॥ यत्तु सैन्यं धृता वा त्रिसंश्रितं रात्रि ॥ १ ॥ आनाति बहू देवस्य दासस्तत्र वसन्ति ॥ २ ॥ यत्तु वेदासवर्गं भ्रातृभिर्नैजं दजो कुते ॥ ३ ॥ तेन कंसं भयादि को मो
कृतं पुनि भारत ॥ ४ ॥ नारदेन युधामन्युर्वेकारां कथितं पुरा ॥ ५ ॥ गो कुले येन नंदं दायास्तस्य भ्रातृश्रुत्वा ॥ ६ ॥ दिवकी वसुदेवादासवर्गं जत्रयः ॥ ७ ॥
इति नारदकाव्येन बोधितो सो कृता धर्मः ॥ जात कायमनाः राजर्षयः परमपापकृता ॥ ८ ॥ एतन्नात्रि हतासत्रं दध्नेनामिते नैजसा ॥ वकी वसुदेवादासवर्गं जत्रयः ॥ ९ ॥
तु कं ॥ १० ॥ ॥ ११ ॥ ॥ १२ ॥ ॥ १३ ॥ ॥ १४ ॥ ॥ १५ ॥ ॥ १६ ॥ ॥ १७ ॥ ॥ १८ ॥ ॥ १९ ॥ ॥ २० ॥ ॥ २१ ॥ ॥ २२ ॥ ॥ २३ ॥ ॥ २४ ॥ ॥ २५ ॥ ॥ २६ ॥ ॥ २७ ॥ ॥ २८ ॥ ॥ २९ ॥ ॥ ३० ॥ ॥ ३१ ॥ ॥ ३२ ॥ ॥ ३३ ॥ ॥ ३४ ॥ ॥ ३५ ॥ ॥ ३६ ॥ ॥ ३७ ॥ ॥ ३८ ॥ ॥ ३९ ॥ ॥ ४० ॥ ॥ ४१ ॥ ॥ ४२ ॥ ॥ ४३ ॥ ॥ ४४ ॥ ॥ ४५ ॥ ॥ ४६ ॥ ॥ ४७ ॥ ॥ ४८ ॥ ॥ ४९ ॥ ॥ ५० ॥ ॥ ५१ ॥ ॥ ५२ ॥ ॥ ५३ ॥ ॥ ५४ ॥ ॥ ५५ ॥ ॥ ५६ ॥ ॥ ५७ ॥ ॥ ५८ ॥ ॥ ५९ ॥ ॥ ६० ॥ ॥ ६१ ॥ ॥ ६२ ॥ ॥ ६३ ॥ ॥ ६४ ॥ ॥ ६५ ॥ ॥ ६६ ॥ ॥ ६७ ॥ ॥ ६८ ॥ ॥ ६९ ॥ ॥ ७० ॥ ॥ ७१ ॥ ॥ ७२ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ ७५ ॥ ॥ ७६ ॥ ॥ ७७ ॥ ॥ ७८ ॥ ॥ ७९ ॥ ॥ ८० ॥ ॥ ८१ ॥ ॥ ८२ ॥ ॥ ८३ ॥ ॥ ८४ ॥ ॥ ८५ ॥ ॥ ८६ ॥ ॥ ८७ ॥ ॥ ८८ ॥ ॥ ८९ ॥ ॥ ९० ॥ ॥ ९१ ॥ ॥ ९२ ॥ ॥ ९३ ॥ ॥ ९४ ॥ ॥ ९५ ॥ ॥ ९६ ॥ ॥ ९७ ॥ ॥ ९८ ॥ ॥ ९९ ॥ ॥ १०० ॥ ॥ १०१ ॥ ॥ १०२ ॥ ॥ १०३ ॥ ॥ १०४ ॥ ॥ १०५ ॥ ॥ १०६ ॥ ॥ १०७ ॥ ॥ १०८ ॥ ॥ १०९ ॥ ॥ ११० ॥ ॥ १११ ॥ ॥ ११२ ॥ ॥ ११३ ॥ ॥ ११४ ॥ ॥ ११५ ॥ ॥ ११६ ॥ ॥ ११७ ॥ ॥ ११८ ॥ ॥ ११९ ॥ ॥ १२० ॥ ॥ १२१ ॥ ॥ १२२ ॥ ॥ १२३ ॥ ॥ १२४ ॥ ॥ १२५ ॥ ॥ १२६ ॥ ॥ १२७ ॥ ॥ १२८ ॥ ॥ १२९ ॥ ॥ १३० ॥ ॥ १३१ ॥ ॥ १३२ ॥ ॥ १३३ ॥ ॥ १३४ ॥ ॥ १३५ ॥ ॥ १३६ ॥ ॥ १३७ ॥ ॥ १३८ ॥ ॥ १३९ ॥ ॥ १४० ॥ ॥ १४१ ॥ ॥ १४२ ॥ ॥ १४३ ॥ ॥ १४४ ॥ ॥ १४५ ॥ ॥ १४६ ॥ ॥ १४७ ॥ ॥ १४८ ॥ ॥ १४९ ॥ ॥ १५० ॥ ॥ १५१ ॥ ॥ १५२ ॥ ॥ १५३ ॥ ॥ १५४ ॥ ॥ १५५ ॥ ॥ १५६ ॥ ॥ १५७ ॥ ॥ १५८ ॥ ॥ १५९ ॥ ॥ १६० ॥ ॥ १६१ ॥ ॥ १६२ ॥ ॥ १६३ ॥ ॥ १६४ ॥ ॥ १६५ ॥ ॥ १६६ ॥ ॥ १६७ ॥ ॥ १६८ ॥ ॥ १६९ ॥ ॥ १७० ॥ ॥ १७१ ॥ ॥ १७२ ॥ ॥ १७३ ॥ ॥ १७४ ॥ ॥ १७५ ॥ ॥ १७६ ॥ ॥ १७७ ॥ ॥ १७८ ॥ ॥ १७९ ॥ ॥ १८० ॥ ॥ १८१ ॥ ॥ १८२ ॥ ॥ १८३ ॥ ॥ १८४ ॥ ॥ १८५ ॥ ॥ १८६ ॥ ॥ १८७ ॥ ॥ १८८ ॥ ॥ १८९ ॥ ॥ १९० ॥ ॥ १९१ ॥ ॥ १९२ ॥ ॥ १९३ ॥ ॥ १९४ ॥ ॥ १९५ ॥ ॥ १९६ ॥ ॥ १९७ ॥ ॥ १९८ ॥ ॥ १९९ ॥ ॥ २०० ॥ ॥ २०१ ॥ ॥ २०२ ॥ ॥ २०३ ॥ ॥ २०४ ॥ ॥ २०५ ॥ ॥ २०६ ॥ ॥ २०७ ॥ ॥ २०८ ॥ ॥ २०९ ॥ ॥ २१० ॥ ॥ २११ ॥ ॥ २१२ ॥ ॥ २१३ ॥ ॥ २१४ ॥ ॥ २१५ ॥ ॥ २१६ ॥ ॥ २१७ ॥ ॥ २१८ ॥ ॥ २१९ ॥ ॥ २२० ॥ ॥ २२१ ॥ ॥ २२२ ॥ ॥ २२३ ॥ ॥ २२४ ॥ ॥ २२५ ॥ ॥ २२६ ॥ ॥ २२७ ॥ ॥ २२८ ॥ ॥ २२९ ॥ ॥ २३० ॥ ॥ २३१ ॥ ॥ २३२ ॥ ॥ २३३ ॥ ॥ २३४ ॥ ॥ २३५ ॥ ॥ २३६ ॥ ॥ २३७ ॥ ॥ २३८ ॥ ॥ २३९ ॥ ॥ २४० ॥ ॥ २४१ ॥ ॥ २४२ ॥ ॥ २४३ ॥ ॥ २४४ ॥ ॥ २४५ ॥ ॥ २४६ ॥ ॥ २४७ ॥ ॥ २४८ ॥ ॥ २४९ ॥ ॥ २५० ॥ ॥ २५१ ॥ ॥ २५२ ॥ ॥ २५३ ॥ ॥ २५४ ॥ ॥ २५५ ॥ ॥ २५६ ॥ ॥ २५७ ॥ ॥ २५८ ॥ ॥ २५९ ॥ ॥ २६० ॥ ॥ २६१ ॥ ॥ २६२ ॥ ॥ २६३ ॥ ॥ २६४ ॥ ॥ २६५ ॥ ॥ २६६ ॥ ॥ २६७ ॥ ॥ २६८ ॥ ॥ २६९ ॥ ॥ २७० ॥ ॥ २७१ ॥ ॥ २७२ ॥ ॥ २७३ ॥ ॥ २७४ ॥ ॥ २७५ ॥ ॥ २७६ ॥ ॥ २७७ ॥ ॥ २७८ ॥ ॥ २७९ ॥ ॥ २८० ॥ ॥ २८१ ॥ ॥ २८२ ॥ ॥ २८३ ॥ ॥ २८४ ॥ ॥ २८५ ॥ ॥ २८६ ॥ ॥ २८७ ॥ ॥ २८८ ॥ ॥ २८९ ॥ ॥ २९० ॥ ॥ २९१ ॥ ॥ २९२ ॥ ॥ २९३ ॥ ॥ २९४ ॥ ॥ २९५ ॥ ॥ २९६ ॥ ॥ २९७ ॥ ॥ २९८ ॥ ॥ २९९ ॥ ॥ ३०० ॥ ॥ ३०१ ॥ ॥ ३०२ ॥ ॥ ३०३ ॥ ॥ ३०४ ॥ ॥ ३०५ ॥ ॥ ३०६ ॥ ॥ ३०७ ॥ ॥ ३०८ ॥ ॥ ३०९ ॥ ॥ ३१० ॥ ॥ ३११ ॥ ॥ ३

लया॥ धनपूजा निरुद्धा नैरिष्ये नगरादहि॥ ३५॥ रामरूपौ पुरस्कृत्य सर्वे ते सरि ह्वयाः॥ मनु कृत्वा प्रजाः सर्वांश्चेत्सर्वे यदुज्जमाया॥ ३६॥ कतिविहिद्व
 सेः प्राप्ता उरीवारवती किं॥ शिष्टिभिः कारया मासजिणे कारहि माधवः॥ ३७॥ सत्पापया दत्ता तत्रा कुभौ वलके शोको॥ तस्मात्पुत्रमेतत्संस्थितेति
 जनां पुत्रि॥ ३८॥ न कनत्रैव संजयि वलवाग्बनाधिपः॥ ज्ञात्वा तमा गते कृत्वा निर्ययो नगरादहि॥ ३९॥ पदातिरभवदग्रेयवनस्य तनादनेथा पीतांबरधरः
 श्रीमा सुहसम्भुस्तदनः॥ ४०॥ तं दृष्ट्वा पुरतो यांते कर्त्तव्यं कमलतो नमः॥ यवनेषु पदातिः स नृपुत्रो नृगतः खलः॥ ४१॥ पुंसो यत्र राजर्षिर्भु
 क्तुं दोमहावतः॥ पुय्यो भगवांस्तत्रैव कास्यबनो हरिः॥ ४२॥ तत्रैवां तर्द्धि विधुर्भुक्तुं दंसमी रचनः॥ पृथगे यवनेऽपि सः सुप्रभयमयश्चतः॥
 ४३॥ मन्त्राते वीर्यदेवं सपादेना नादुय नृपाः पुत्रुः क्रोधरत्नाक्षतं ददा हयस्तवतः॥ ४४॥ तं दृष्ट्वा मुकुन्दो धददशकिसलेश्वरः॥ वासुदेवे नंदे
 वेशं प्रणम्य प्रस्थितो वनः॥ ४५॥ जगाम शरणां देवाः कृत्वा च सेदेव तमन्वितः॥ इयमेनं नृपं कृत्वा विजहार यथा रुतिः॥ ४६॥ अहं दुःखिणी कामेश्वरि
 पातं स्वयं वरतः॥ राक्षसेन विबहिन नृके दारविधिं हरिः॥ ४७॥ ततो जां ववतीं सत्तां मित्रं वृंदां नृभामिनी॥ कालिं दीप्तं धामां नृपानां यजि
 तीभूतां॥ ४८॥ पृथक् पृथक् विशाहस उयये मे जनादनं॥ अष्टावेव महीपालपत्न्यः परमशोभनाः॥ ४९॥ पुंसते हृदिणी पुत्रं पुत्रं पुत्रं चारु
 दर्शनं॥ जातकर्मदिकं तस्य नृका रमधुस्तदनः॥ ५०॥ हतो सौमतिको ज्ञाते शंखे रणवसी यमा॥ नीतं श्वस्तु रवालेमाया वल्लभमर्थितः॥
 ५१॥ वासुदेवे हतं दृष्ट्वा पुत्रशोकममन्विनः॥ जगाम शरणं देवाः प्रीतिं पुत्रे नृपते सा॥ ५२॥ ततो सौको गमा याया श्वकार परमां लुनि॥ व
 नोभिः परमोदारै रक्षरैः सखरैः भुक्ते॥ ५३॥ मातर्मयातिनपसा बहिनो विना नृपजन्मानि प्रसुमनादिभि ररुतितासि॥ धर्मात्त्रजे नृपदरी
 नखंदुमये किं विमर्तं जननि मे नृपि भक्तिभावं॥ ५४॥ स्वप्नी मृहा दपहतः किमु वा लको मे केनापिते घरुचिरं खलु को नृभावा॥ गार्भयलारक
 रणा मम मा भूत नृमने नृपे किमथ वा कृतकर्मदो वतः॥ ५५॥ इति महां प्रतिनं नृपरी सुमुक्ता तज्जिमेति सदनं कृतमध्याभावा॥ अजः पुरे न
 विहितं ननु सति गेहं वा नो हतः खलु तथापि ममेव दोषात्॥ ५६॥ नाहं गतः परपुरे नृपया दवाभर रक्षा वती नृपारी किल वीरवैर्यः॥ मायात
 वे वज्रनिप्रकटप्रभावा यहा लकः परिहृतः कुहदे नकेन॥ ५७॥ भो वेद्याहं जननि ते नृपि तं सुपुत्रं को वेदनं दमति रथ विदेव देहः॥ का सौ गते

[illegible]

[illegible]

यत्किमपि न दना ॥ नैरेवो गृहलोकं लोकाभिधायि ॥ धृष्ट ॥ ॥ आसडं ॥ ॥ इत्युक्तं नंद उवाच ॥ सोमः स सूर्य मंडलः ॥ उपमः
 मृ प्रलम्भाधं कृत्वा विहारको ययौ ॥ ६४ ॥ एतमेव धितं राज-सया रवात मनुज मो ॥ सर्वपापहरं नृपं पुराणं परमाद्भुतं ॥ ६५ ॥ य इ
 दं श्रुत्वा निजं पुराणं वेद संहितं ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णु लोके महीयते ॥ ६६ ॥ पंच भित्ति-पुराणो नृसिंघो यं पंच भित्तिः ॥ क
 धितः परमात्मानं वै हितः पावनैः किल ॥ ६७ ॥ ॥ सप्त उवाच ॥ एतन्माया कृतं कालात्कथ्यमानं पवित्रं ॥ पुराणं पंचमं नृप
 क्षीयकाय वतामिधं ॥ ६८ ॥ ॥ इति श्री भागवते महापुराणे सप्तदश स्कन्धे संहिता या ननु र्ध्वं पंच भित्तिः ॥ ६९ ॥
 ॥ २५ ॥ ॥ समाप्तं भागवतं नृपसुखः ॥ ॥ २६ ॥ ॥

30
25
20
15
10
5
0

॥दे.भा.पं.॥

हृदीगले शायनमः॥ ॥यविष्वज्जननीसमुत्पन्ना॥मनसाभिगम्यानांभीमहिमरा॥१॥ ॥अथयजुः॥अवतादधिपंस्तुतमहदास्या
नमुस्तुतं॥॥सोमस्यचरितंदिव्यं सर्वधानकनाशना॥२॥संदेहोत्रमहाभागवास्तुदेवकथातदेवजायतेऽत्रःप्रोच्यमानेवित्तरेणामहामते॥
३॥वेनेगतांनयस्तुतंवास्तुदेवेनदुस्तरं॥विजोरेशावतारेणशिवस्याराधनंरुतं॥४॥वरद्वयानंदेवेनपार्वत्यायकृतंयुतः॥ज
गन्मातुश्चसुखास्तदेवविस्मयोमम॥५॥ ॥स्तुतुवाच॥शृणुध्वंकारांतत्रमयाकामास्तुतंनयत॥अबुवीमिमहाभागः
कथां कथयन्तुमित्रा॥६॥कथांनयासतःश्रुत्वावैरागीतनुजसदा॥पुनःपुनःपुनःमेधावीसंदेहंपरमंगतः॥७॥ ॥जनमेजयउवाच॥सम्य
क्यत्पुत्रीकृतोभूतंहिकारणंपरं॥तथायिनमेसोरुनिभ्रंरुतत्वंनमुंनति॥८॥कृतेनाराधितःशंभुस्तपसश्चातिदारुणं॥विस्मयो
ममहाभागदेवदेवेनविष्ठना॥९॥यःसर्कामाससर्वेशःसर्वसिद्धिप्रदःप्रभुः॥सकथंरुतवाचोरेतपःप्रारुतवदुहि॥१०॥जगत्
हंसमःकृत्स्नधायातयितुंक्षमः॥संहर्तुमधिकस्यासवकारकाहणंतपः॥११॥ ॥आसुताच॥सत्यमुक्तंनयाराजनवासुदे
वोजनार्दनः॥क्षमःसर्वंयुकार्यंयुदेवानांदैत्यसूदनः॥१२॥तथायिमानुषंदेहमाश्रितःपरमेस्वरः॥रुतवाक्यानुषाभावनवर्ण
भूमसुखस्थिता॥१३॥रुजातायजनंनैववुरुण्युदधिदंनं॥वास्तुणांतथासेवोदेवताराधनतथा॥१४॥शोकेशोकाभियोगा
हर्षहर्षसमुत्पत्तिः॥दैत्यदितयवादांमेलीपुकासोपसेवनं॥१५॥कामःक्रोधस्तथातोभाकातेकातेभवतिहि॥यस्माद्गुणस्येदेहमि
तालं कथंनवे॥१६॥सौवरीकृष्णजोकोभातथावास्तुणाशायजात॥निधनंयदवातांतुकरुण्यदेहमेवने॥१७॥हरणंरुतेनैव
त्रत्यक्षीनांतसिद्धिः॥अर्जुनस्यास्तमोक्षेवकीकृतंनस्करेव॥१८॥अर्जुनसंहारोकोरातपुमुमानिरुदयोः॥शंभुरेणानिदु
नतथैवचित्रतेवया॥१९॥सत्राजितुवधंज्ञानंभाभवत्युधमंतया॥रुतमानुषदेहेमिमानुषंयत्नवेदित॥२०॥विजो
रुवतारेस्मिन्नाशयामुनेस्तथा॥अंराजेवासुदेवेनकिंचित्त्राशिवसेवने॥२१॥अवताराहरेरेवंप्रभवतिपुनमुने॥योगमाय

११०

प्रभावेनमोत्रकीर्तिविराजता॥२२॥यानेत्रपस्मयश्चरितःपरिचातनेतद्विष्णुस्तुतवतिगातिविगटभावा॥सेवाकरोतिसमतंदुहिणमुनेश्वर
नातावतारगहलोपरिभयमानाव॥२३॥सुजिगृहाहुजमथोप्यनयानिपुक्तःसंगोपितश्चभवनेयभुवासराजः॥संनर्तनंभूमधुरा
ठितियोजितश्चमीश्रुतिरभ्यगमिनःकितकारवत्यानिमोक्षोदशसहस्रक्रांतिकात्मानांभीमसंमित्रनराःस्वकलासमुत्था॥तासां
विरासवशगलुविधायकामदासीकृतोहिभजवाननयथमंत्रः॥२४॥एकापिबंधनविधीयुवतीसमर्थपुंसोयथास्तुदृष्टोहमभीवदामा
किंनोममोदशसहस्रक्रांतिकाश्वतस्त्रीकृतभुक्तमिवातिनिवधयति॥२५॥साजोजितीवशगतेनमुकानितेनगतास्तुदृष्टमवतंहरि
णान्कानि॥रुतामृधंमयवतावेहृतकरुणमीशःप्रियासदनपरयणतोक्तश्च॥२६॥योभीमजातिरुतवांछिभुवासक्तोप्राजाननिधि
तिमिरधर्मकतंविधिजः॥जग्राहतांसजुवैतमचधर्मयत्रीकोसौविधिःपरकलत्रहृणांजोतः॥२७॥अहंकारवशाःप्राणीकरोति
नभ्रमाभ्रं॥विमोक्षोमोहजलेनतुक्तंनतिमातिना॥२८॥अहंकारास्मिंजानमिदस्यावरजंगमं॥मृतादुरिहरादीनामुग्रानुस
तिसंभवात्॥२९॥अहंकारपरित्यक्तोयदाभवतिप्रजः॥कस्मात्सृजेत्सतिमोहविभ्रंविगतकल्मषः॥३०॥अहंकारस्तुसर्वेषांपर
मबंधनंस्तुतं॥तन्मुक्तंरुदिवमुक्तोहिवद्वस्तुशतांगतः॥३१॥ननारीनधनंमेहंतपुत्रानसहोदशः॥बंधनंप्राणिनांराजनहंकार
लुबंधकः॥३२॥अहंकारोमयाचेदंरुतंकार्यवलीयसा॥करिष्यामि कुरुमेवंसयंवप्रातिप्राणमृता॥३३॥कारणेनविनाकार्यनसं
भवति कर्हिचित्॥यथानदृश्यतेजातिमत्युडेनविनाघटः॥३४॥विष्णुःपातयतेविभ्रमहंकारममनितः॥अथथासर्वमिंताक्षोक्ष
मज्जतेजातधीः॥३५॥अहंकारविभ्रमस्तुयदाभवतिमाधवः॥अवतारप्रगहेषुकथंमजेधुमाशय॥३६॥मृतंमोहस्याहंकारः
संसारस्तमुद्रयः॥अहंकारविहीनानामोहो नचसंस्तुतिः॥३७॥त्रिविधःसमुद्राप्रोक्तःसात्त्विकोराजसस्तथा॥नामसत्समहाराज
वृत्तविष्णुहरादिषु॥३८॥त्रिविधस्त्रिषराजेऽकाजेशादिषुसर्वदा॥अहंकारसदाप्रोक्तोमुनिजित्तत्त्वदर्शिभिः॥३९॥सात्त्विकश्चे

30

25

20

15

देवा पं॥

गौतम्यकृतानीयोरमायनौ॥ एतेन दुष्टैः शान्तं कथं नां करोतु सौ॥ ४॥ आयावी मेहितामदाः पुत्रदंतीमनी धिगाः॥ करोति नैव सुविश्वरवताराने
 कशः॥ ४॥ नंदो विदुः स्वगतेनेगर्भवासानि संकटे॥ न करोति मतिं विहाय कथं कुर्यात्स च कथं न॥ ४॥ कोशसादेव कीर्तिं विहाय न संसारा
 ने॥ स्वयं यास कथं तां संकथं विहाय न हि पते॥ ४॥ माया वसेन जातं निमृत्ताः पंडितमानिनः॥ तिष्ठेवं पुत्रदंतीमनी धिगाः॥ ४॥ मधुमदनः॥ ४॥
 ॥ ४॥ कंठमदनं तपः को गर्भं वा सेसुखं तकिं॥ चित्ता कोटि समुत्थाने दुःखदेन कं संमिति॥ ४॥ तपस्तपः कृतं कृता दत्ता दाना न्यते कथं
 ॥ ४॥ कंठितो काः स्वर्गं वै गर्भं वा सेन को पयः॥ ४॥ सकथं भगवो विदुः स्ववशं श्रेष्ठं नार्दनः॥ गर्भं वा सहचिं कस्या न्योहि तो वान
 मायया॥ ४॥ जानीहि त्वं महा राज कोण माया वशं जगत॥ वृत्तादि संवयं जं देव मानुषं निर्जगं॥ ४॥ माया तर्त निव द्वा वे वस
 विहृहरादयः॥ ४॥ प्रमंति वंधमा यांति नीतया चोर्न नाभि वर॥ ४॥ ॥ इति श्री भागवते महापुराणे पंचम स्कंधे प्रथमोऽध्यायः
 ॥ १॥ ॥ राजो वाच॥ योग माया प्रभावे यं कथितं श्रुति विस्तरात्॥ ब्रूहि तज्जितं स्मृति श्रोतुं को तू हं मम॥ १॥ महा माया
 प्रभावे वै श्रोतुं को नाभि कां कृति॥ सो जानति जगत्सर्वं तदुत्पत्तिं च नशं च॥ १॥ ॥ या स उवाच॥ भर्तु राज सुवदणमि विस्तरात् महा
 मते॥ प्रज्ञाय श्रोतुं का मायं कुर्यात्सोति मंदवीः॥ १॥ पुरा यत्तु मया धीरं देव दान उसे नयोः॥ एषि कां एषि वी पा तम हि वा ल्ये म हि पते॥ १॥
 ॥ महिषो नाम राजेन्द्र कार तय मा तद॥ गता हे म गिरो जे रां दे व विस्मय कार कं॥ १॥ व कीर्ण म पुन रं रं ति नु ना ना श्रुतः सुखं॥ त स्य त
 को महा राज ब्रह्मा लोक चित्त मरुः॥ तत्रा गत्या वी द्वा कां हं सा रु रु श्रुतं मुखा॥ व रं व रय च र्मा त्त द द मि त्त व वं दि ता॥ १॥ ॥ महि
 उवाच॥ अमरं देव देव वां का मि पु हि ए प्र भो॥ यथा मृत्यु म ये न स्या त्था कुरु पि ता म हा॥ १॥ ॥ वृत्ता उवाच॥ उच्यते स ध्रुवं मृदु
 र्मज्जि स्य ज म् सर्वथा॥ सर्वथा मरत्ये जी सर्वे वां प्राणि नां किं॥ १॥ ता शः का ले त सर्वे वां प्राणि नां दे वा पुं ग व॥ म ही म ही ध रणां च त मृदा
 णां च सर्वथा॥ १॥ एक स्मा त् मरि त्ये ज म रणा स्य म हा म ते॥ प्र ब्रूहि का रणा न स्या न्य ते म त्ति भां ति वै॥ १॥ ॥ महि ष उवा च॥ न दे

१११

कथं तेन कृतं

कथं तेन कृतं॥ पुंश्या च न च मे नृपुंशो कां ह निष्प ति॥ तस्मा मे मरणां नृने का मि ता कुरु म प्रज॥ अ व सा हं त मा
 हं नृ कथं वा मि भ वि ध्य ति॥ १॥ ॥ उवाच॥ यदा कदा पि दे वे नृ ना र्थो म रणं ध्रुवं॥ न न रे यो म हा भा ग म ति स्ते म हि
 वा च॥ १॥ ॥ या स उवा च॥ एवं दत्ता व रं वृत्ता यो न स नि जा त यं॥ सो पि दे व वरः प्रा णा नि ज ता न मु दा नि तः॥ १॥ ॥ राजो वा च॥
 म हि षः क स्य पु त्रो सो क थं च मा हि षं क थं प्रा णं ते न म हा त्म ना॥ १॥ ॥ या स उवा च॥ द नोः पु त्रो पु रा रा ज वि स्मृ ता न् भ वि मं ड ते॥ रं
 भ ये व क रं भ भ्रं वा तां दा त वो त्र मे॥ १॥ ता उवा च॥ म हा रा ज पु त्रा र्थं ते प तु स यः॥ व ह न र्ब ग ता का मं पु ण्य पंच न दे ज ते॥ १॥ क
 रं न त्ज ते म ज भ को र य रं तं पः॥ य क्ष मा न व टं प्रा ण रं भो व किं म से ते वा॥ १॥ पं चा नि सा ध ना स कः स रं भ ल्य द भ व त्॥ ता
 शी य ति दुःख म वा प दा न को पु ति॥ १॥ ग ता पं च न दे त त्र रा ह रु पं च का र ह॥ वा स व त्ति क रं भ स्य ज या ह या द यो स द॥ १॥ ति ज
 घा न च तं उ दं क रं भ वं च स द न॥ आ त रं नि हं श्रु ता रं भः को यं म रं ग तः॥ १॥ स्व श्री र्ष या व के हो त्र मे ख नि त्वा क रे ए ह॥ के श या शं प्र
 ही ता भु ग मे ण को ध सं यु तः॥ १॥ द क्षि णे न क रे ण गुं ग ही ता ख ड्ग मु ख तः॥ ति के द च त दा ता व द्दि ना पु ति षे धि तः॥ १॥ उ च्च
 अ दे त्म म र्को ति स्व श्री र्षे त्म मि छ ति॥ आ त्म ह म्मा ति दुःसा ध्वा क थं तं क रं मु छ तः॥ १॥ व रं व रय भ डं ते द दा मि च य ये मि तां
 या धि य स्य म ते ना श किं ते का र्यं भ वि ध्य ति॥ १॥ चिं त य स्य म ते स्वे ह चिं ता न स्य भ वि ष्य ति॥ १॥ या स उवा च॥ त वृ ता व च नं
 रं भः पा व क स्य स मा धि तं॥ म ते व वी द्वा को रं भ स्य का के श क ला प कं॥ १॥ य दि तु सो ति दे वे श दे हि मे कं चि तं व रं॥ त्रिं शे क वि
 ज यी पु त्रः स्या न्मे प र व ना र्दनः॥ १॥ अ जे यः स र्वं ज म स्य दे व दान व मा न वै॥ का म रू पी म हा वी र्यः स र्वं लो का नि वं दि तः॥ १॥ पा व क
 तं त धे त्वा ह भ वि ष्य ति स वे मि तं॥ पु त्र त व म हा वा क्म र णा दि र मा भु जा॥ १॥ य स्या चि त्तं न रं भ त्त्वं क रि ष्य सि ति सि यां किं॥ त स्यां पु
 त्रो म हा भा ग भ वि ष्य ति व सा धि कः॥ १॥ ॥ या स उवा च॥ इ त्म लो क किं ना रं भो व च नां चि त्ते रं ज मं॥ प्र ण म्य पु य यो व किं उ च्च मा न

॥दे.भा.पं.॥

[illegible]

ੴ

तां॥३॥ सैन्यातीर्थधरस्तस्य महावीर्यमहोत्कृष्टं॥ धनार्थधस्तथा तामुःसितायुतपरिचयः॥३॥ असितो मातृधोदने विडा राख्य भवक
सः॥ त्रिनेत्रो धनधा का स भवको बल दधितः॥४॥ स ते सैन्ययुताः सर्वे दानवो मेदिनी तदा॥ अक्रम्य संस्थिताः काममूर्त्ता मारु मेखरा॥५॥
करवा अरुताः तर्बे भविष्या ता पु रतना॥ निरुता ये बल दया धम्य धर्मे य बन्धिताः॥६॥ गाला व शगा जता यज भा म स मन्धिताः॥ महिष स्य म
हा गज निमित्ते क्षिति मंड मे॥७॥ सका त यत्र तडा जं यत्ना स महिषा सु रः॥ स्वर्गे जेतुं म त अत्रै ब र दाने न गतिः॥८॥ उल्लिखिते स्या
मा स ह्यारि स्तु कृष्ण पतिं॥ स्व संदेह हरं श्री युं मि स्तु कालौ म को कं॥९॥ गच्छ वी र महा बा हो दू त तं कुरु मे त यम्य॥ कुहि शक्रं दिवं ग
तानिः शं कः सूर सन्निधी॥१०॥ मुं न स्व र्मे स ह स्त्रा धय चे रं ग स्य मा चिरं॥ से वां वा कुरु दे वे श महि ष स्य महा त्ततः॥११॥ न स पात य
ति न्म नं रा जा स्व रा णा गतं॥ त स्मा च्छं श रं वा हि महि ष स्य रा वी यते॥ नी चे द्रुं ग हा ण भु उ डाय ब ल स दन॥ क र्त्तुं त्रि नो सि चा त्मा क
जा ना मित व को रू षां॥१३॥ अ हि त्या जा र वि जा तं व सं ते सु र स य य॥ यु क्ष स्तु ज वा का मं य ज मे र म ते म नः॥१४॥ ॥ वा स उ वा न॥
त कु त्वा व च नं त स्य शक्रः को ध स मन्धितः॥ उ वा न ते सु र स्ते स्मि न्म र्त्वं व ष ष त्था॥१५॥ न जा ते हं सु मं दा त्त न य त्रि ने न द द
धितं॥ नि कि त्तां सं क वि ष्या मि रो ग त्वा स्य पु षो त्त व॥१६॥ भू तः य र द रि ष्या मि न्म ल्म स्य म्नि कं त नं॥ ग छ ज स्य द्रु हि स र्वं त त्वा ग
म स य धितं॥१७॥ शि वे दू ता न हं त न्या त स्मा तां वि रु जा म्य हं॥ यु के छ वे स मा ग छ त्ति नो महि षी सु ज॥१८॥ ह यारे त्त्वं तं ता
तं त्वा प स्तं ज डा कृ त्तिः॥ अ ग्रा भ्यं ते क रि ष्या मि सु दृ ट्मे क रा स वं॥१९॥ द र्पः शं ग द्वा ता न्ते स्ति त्रि दि तं का र णं म या॥ वि षा लो प रि क्षि
ता ते तं ह रि ष्या मि त द्रु तं॥२०॥ य वं से जा नि य र्त्वा ज्ञा ते सि व त द धितः॥ कु रा सं स्त न दा मे पा ते न मु डे न महि षा ध म॥२१॥ ॥
वा स उ वा न॥ इ मु क्तो लो सु रं डे ण ह त त्त्वरि त ए व च॥ ज ग म महि षं म नं व ण म्य प्र यु वा च ह॥२२॥ ॥ दू त उ वा न॥ रा ज न दे वा
धि यः का म व त्ता वि ग ण य त्प त्वा॥ म नो स्व व स सं य र्त्वा र्द व से न्य स मा व नः॥२३॥ य ड कृ तं न म्म र्त्वं न क थ म द्रा वी म्य हं॥ प्रि मं स

मं ब्रह्म कर्म भूतेन पुरतः प्रभो ॥ २४ ॥ के वरुं वेष्टि यं ब्रूयं तने कार्यं भवेदिनि ॥ पुरुषं च तव कर्म कर्मणि कु भूमि सुता ॥ २५ ॥ यथा रिपुमु
रुवाच नः पुनरंति विद्यो यमः ॥ तेषां भूतानां त्राधनिः सरंति कथं गिरः ॥ २६ ॥ या दृष्टानि ह गच्छन्ति ते ते कानि न हीयते ॥ ता दृष्टा
नि न मे जिह्वा वक्ष्यते हति कहीति ॥ २७ ॥ ॥ या स उवाच ॥ तं सुता बभूव न तस्य हेतुगर्भं दृष्ट्वा शतः ॥ अशं को पयरी कमावभूत
महिषासुरः ॥ २८ ॥ समं हूया ब्रवीदेषान् क्रोधं संरक्तो वनः ॥ लंघ्यं वृद्धं देशे च कृत्वा नृपयि सुवतः ॥ २९ ॥ भो भो देवा सुर
यो सोयुः सोमो ह्यसि सर्वथा ॥ वल्लो गं कुरु धर्मे जितेन यो सोमसुराधमः ॥ ३० ॥ मदग्नौ को भवेच्छूराः को हि शस्त्रे स्याद्विधा ॥ न विभजेत्तव
तः कामं हति योऽपि स र्वथा ॥ ३१ ॥ अरः शान्ते कस्य नूनं तयस्मि सुवतः प्रियः ॥ वरकृत्तंति कु हको न पतुः परदार हतः ॥ ३२ ॥ अस्म
रा वत्स संयुक्ता स पो विप्रः करः खड्गः ॥ छिद्रः पुहुराः पापे निष्ठं विधा स या तवः ॥ ३३ ॥ तमुक्तिं हतसे न कृत्वा संधिं उरात्मना ॥
शय्यो निविश नादीयाया भीतेन हृद्यना ॥ ३४ ॥ विष्णुस्तु कथं दानार्थः कुहकः प्रायथा करः भना ता ह्य भरः कामं हतं कु हं भयं डित
॥ ३५ ॥ कृत्वा को ला कृति र्येन हिरण्णा श्यो नि पतितः ॥ हिरण्यक विपु र्येन नृ सिंहेन च पातितः ॥ ३६ ॥ नाहं नृशमिनं भविष्यं दनुर्देवना ॥
विष्णो स नैव दध्मामि देवानां पुत्रं कर्हि विनः ॥ ३७ ॥ किं करिष्यन्ति मे विष्णुरिं डो के वलवत्तरः ॥ रुडो वापि तमेवात्माः प्रति कर्तुं रणांगता ॥ ३८ ॥
त्रिपि र्वयं ही ष्यामि जिते वं वरुणां यमो ॥ वनदंष्ट्रा वकं वै वचनं त्वत्तु यो विजित्य च ॥ ३९ ॥ यज्ञं प्रागभुजः सर्वे भविष्या मे पत्तिमया ॥ जि
ता देव सम हं च वि करि ष्यामि दानवाः ॥ ४० ॥ तमेभयं सुरेभ्यः श्वर दानं ममास्ति वै ॥ मरणं न मेरेभ्यः श्वरा शिं मे करि ष्यामि ॥ ४१ ॥
पाताततः पठन्ति भ्यः समाहूय च तव वरात् ॥ दानवा नाम सैन्ये शान् कुर्वन्तु वरिता भवराः ॥ ४२ ॥ एको कं सर्वं देवेशो विजेत्तु दानवा
धमः ॥ जो भा धं वा समाहूय नृणां सुरसमूहः ॥ ४३ ॥ अं गा यो नृ वराभ्यां वै रुमि यो हं सरा किं ते ॥ न मे भयं सुरेभ्यः श्वर दानप्रभा
वतः ॥ ४४ ॥ अ वं भो हं सुरगणै रसुरै र्मानवे रपि ॥ तस्मात्स जा नवन्तु धं देव लोक जयाय वै ॥ ४५ ॥ जिता सुरा न यं देवा वि हरि ष्या

ॐ

[illegible]

[illegible]

११४

वनायमेत॥५८॥वैयमिवावगंतवां हर्षशोकोऽवेवुधैः॥अधैर्येयादृशं दुःखं तनुधैर्येऽस्ति तादृशं॥५९॥दुर्लभं सहनं त्वैव समये सु
खं दुःखयोः॥हर्षशोकोऽवयत्रतभवे दुःखिति भ्रमात्॥६०॥विंदुः खं कस्य वा दुःखं निर्गुणं सदा व्ययः॥तत्वं विश्वविहारी त्मिकिमेतुः खं
सुखं च किं॥६१॥प्राणस्य धृतिपासे हं मनसः शोकमृते॥जरा मृत्युशरीरस्य षडूर्मिरहितः शिवो॥६२॥शोकमोहो शरीरस्य गुणो
किमेतन्नितेने॥शरीरं नाहमथ कान्तं वधीन काय हं॥६३॥सर्वे कषोडशादिभ्यो विनिर्जितो हं सदा सुखी॥प्रकृतिर्विकृतिर्नाहं किं
मेतुः खं कदा पुनः॥६४॥इति मत्तात्परैः सैत्वं मनसा भवतिर्मम॥उपयः सुधमो यं तेतुः खं नाशे शतक्रतो॥६५॥ममता परमं दुः
खं निर्ममतुं वैरं सुखं॥संतोषादपरतास्ति सुखस्थानं शर्चायते॥६६॥अथ वा यदि न ज्ञातं मम त्वं नाशना किल॥ततो विवेकः कर्त
व्यो भवितव्यो सुखधिप॥६७॥पारं धर्मं ज्ञाता भोगा नश्यते किल॥कारि तात्पर्यं दुःखं त्रयं ज्ञाति त्रयं विनिर्जितं॥६८॥विना
यमाणे किंदुःखं निर्गुणता नृनंच किं सुरैः सर्वं सहाये भ्रातृभ्या वा न वसन्तं सुखं क्षयाय युष्मदस्य दुःखं पायस्य प्रारिष्य॥६९॥त
स्यादुःखं क्षये हर्षः कर्तव्यः सर्वथा बुद्धेः॥अथ का मंत्रं चित्वा शकुहयन्त्रं यथा विधि॥७०॥कृते यत्ने महा राज भवितव्यं भविष्य
ति॥७१॥॥इति श्री भगवत्सहाय पुराणे यंचमस्तु धेनु चतुर्थोऽध्यायः॥७॥॥वासुदेवा च॥इति श्री महासहस्रनामः पुन
राहृत्य हृत्यति॥पुंड्रस्यो मं करिष्यामि हृकारि ता शनाय वै॥१॥नोऽमेन विनाशोऽनं सुखं तंच वै यशः॥नि हृद्यं मं पु सं संति कात रा तंच सोऽय
मा॥२॥यत्नीनां भूषणं ज्ञानं संतोषो हि द्विजं कृतं॥उद्यमं शत्रु हननं भूति निष्कृतं॥३॥उद्यमेन हनत्वा कुं न मुचिर्वत एव च॥तथैव
नि हतिष्यामि महिषं मुनि सत्तम॥४॥वतं देव गुरु त्वमेव जुमा युध मुत्तमं॥सहायस्तु हरिर्नृनंतं तथो मा पति रव्ययः॥५॥रक्षोऽप्या
न्यहं मे साधो करोम्यद्य समुद्यमं॥सैन्यं स्यान्निवे शं च महिषं मुनि मानद॥६॥॥वासुदेवा च॥इत्युक्तो देव राजेन वाच स्यति सु
गोचरं॥सुरेभ्यं युद्धं संरक्तं स्मित पर्व वचस्तदा॥७॥॥गुरुहृवा च॥पेरया मिन चाहं तौ न वै नि कारया म्यहं॥संदिग्धे त्रय ये कामं युधे

भूषणिं ५

॥ दे. भा. वं. ॥

सभ्यपराशर्ये ॥ ५॥ न ते जहृषणं किंचिद्वितर्क्यो शचीपते ॥ सुखं वा यदि वा दुःखं विहितं च भविष्यति ॥ ६॥ न मया तत्परिज्ञातं भवि
दुःखं मया विवेकं ॥ यथा मीहरेणो प्रां पुरा वा स च वेत्ति हि ॥ १०॥ शशिना मे हता कान्तो मित्रेण मित्रकर्मनः ॥ स्वप्नमस्येन संजग्रां दुःखं स
र्वं सुखापहं ॥ ११॥ बुद्धिमात्सर्वलोके सुविदितो हं सुराधिप ॥ कृतामेन ददुर्ध्वं दामाया हं तावता ॥ १२॥ तिनो पायेत कर्तृवो बुद्धि
महिः सदानरे ॥ कार्यसिद्धिः सदानूतदैवाधीना सुराधिप ॥ १३॥ ॥ यास उवाच ॥ तच्छुत्वा वचनं सत्यं गुरोः सा शंका जीयति ॥ ब्रह्मा
णं शरणं गत्वा न तावच्च न म बुवीत ॥ १४॥ पिता महत्तराध्यायस्यैवो महिषसंज्ञकः ॥ ग्रहीतुं कामः स्वर्गमेव मोक्षो गं करोत्यहं ॥ १
५॥ अन्ये च दानवाः सर्वे तस्यैव समुपस्थिताः ॥ यो ह्यु कामा महावीर्यः सर्वं युद्धं विशारदा ॥ १६॥ तेनाहं नीत नीतोस्मि त्वत्संज्ञा
शक्तिहातः ॥ सर्वजोसि महाराज साहाय्यं कर्तुमर्हसि ॥ १७॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ गच्छाम सर्व एकाग्रं केनाशं तरिता वयं ॥ शंकरपुर
तः कृत्वा विस्तृतं कति तां वरं ॥ १८॥ ततो युद्धं प्रकृतं यो सर्वैः सुरगणैः सह ॥ मित्रित्वमंजना धाय देशं का संविचिंतय च ॥ १९॥ ॥
यास उवाच ॥ तं निशम्य सहस्राध्यायः केनाशं निर्जगाम ह ॥ ब्रह्मणं पुरतः कृत्वा लोकपाल समन्वितः ॥ २०॥ तु क्वा व शंकरं शक्तो देव
मंत्रैर्महिष्वरं ॥ पतन्ने पुरतः कृत्वा ययौ विष्णु पुरं प्रति ॥ २१॥ सुत्वा तं देवदेवेशं कार्यं प्रोक्तं चामनः ॥ महिषां तज्यं चोग्रं वर
दानमदोक्षता ॥ २२॥ तदा कल्पं जयं तस्य विष्णुदेवानुवाच ह ॥ करिष्यामि वयं युद्धं हनिष्यामस्तु दुर्जयं ॥ २३॥ ॥ यास उवाच ॥
इति ते निष्क्रयं कृत्वा बुभुक्षु महेश्वराः ॥ स्वानि स्वानि समाहृत्य बहूनि निययुः सुराः ॥ २४॥ ब्रह्मा हं सुसमाहृत्य विष्णुं गृह्णतु वा ह
नः ॥ शं करो वृषभा रूढो यमो महिषवाहनः ॥ २५॥ कृत्वा सैव समायोगं यावन्निनिययुः सुराः ॥ तव दैत्यवत्तं प्राप्तां ह प्रमहिषया
नितं ॥ २६॥ तत्राभूत् युद्धं युद्धं देवदानव सैन्ययोः ॥ वीरैः स्वैः तथा प्राप्ते र्भूतैः परस्वधैः ॥ २७॥ गदाभिः पद्भिः शस्त्रैः ॥ भूतैः शस्त्रैः
शक्तिमैः ॥ मुकुटैः चिन्दिपातैः श्वहस्तैश्चैव निद्राहूतैः ॥ २८॥ अन्यैश्च विविधै रस्त्रैर्निर्जगुस्त परस्परं ॥ सेनातीक्ष्णैः

११५

रत्नमय जातु म हावतः ॥ २९॥ मघवंतमुयागम्य जघान पंचभिः शरैः ॥ तुराघाडपितृ तिलकं कर्णं एव रान्वितः ॥ ३०॥ हृदये च धनुने
एतादृशमासत कृत्वा वाणं हतस्तु सेनातीः प्राच्या मूर्ध्नां गजोपरि ॥ ३१॥ करिणं बभूवोतेन स जघान करेण च ॥ तच्छुभ्रिहृतो तजो भग्न
सैन्यं जगाम ह ॥ ३२॥ दृष्ट्वा तं देवराट् कुर्वे विडा नाक्षमथावती ॥ गच्छ वीर महाबाहो जही दुर्मदगर्वितं ॥ ३३॥ वरदानं यस्मिन् देवान
हन्ता गच्छ ममोत्तिकां ॥ ३४॥ यास उवाच ॥ तच्छुत्वा वचनं तच्छुविडा नाक्षो महावतः ॥ ३५॥ आरुह्य कारं प्रतंज गामन्निदं शशिपं ॥ वासवसं समा
यातं दृष्ट्वा क्रोधसमन्वितः ॥ ३६॥ जघान विशिखैः सीधै रघो विष समप्रभैः ॥ स तु छिन्नाशरं स्फूर्णं शरैश्चापविनिस्तैः ॥ ३७॥ पंचाशदि
र्जघानाश्रुतामवंचासी मुखैः ॥ तथेन्द्रोपि सताचाणन छिन्नाकोप समन्वितः ॥ ३८॥ गदया ताडयामास गजं तस्य करोपरि ॥ स करोति
हतो नागश्च कोशं स्व रं मुहुः ॥ ३९॥ परिवृत्तयया वाश्रुदैः सैन्यं नयातुरः ॥ दानवस्तु गजं वीक्ष्य परावृत्त गतं रणात् ॥ ४०॥ समावि
रथ रथे रथे जगामाश्रु सुरानुरो ॥ तुराघाडपितृ वीक्ष्य रथस्थं पुनरागतं ॥ ४१॥ अहन द्विशिखैः सीधै रशी विष समप्रभैः ॥ सौपिक
द्विभ्रं करो गं वाणं वृक्षं महावतः ॥ बभूव तु मलं युद्धं तयोस्तत्र जयैविणेः ॥ इन्द्र संवतिनं दृष्ट्वा कोपेनाकलितेन्द्रियः ॥ ४२॥ जयं त
मग्रतः कृत्वा युयुधेतेन संयुते ॥ जयं तस्तु शिखैः वीरैः संजघान सनां तरे ॥ ४३॥ पंचभिः पुवता कृष्टै रसुरै र्मदगर्वितैः ॥ सकाणभि
हतस्तु वनिषात परधोपरि ॥ ४४॥ अतिवाह्य रथं स तेनिर्जगाम रणाजिरात् ॥ तस्मिन्निर्जिते दैत्ये विडा नाक्षे धमूर्धिते ॥ ४५॥ ज
यशो म हातासीत् दुर्दुमीतां च निःस्वनः ॥ सुराः प्रमुदिता सर्वे तु बुद्धस्त शचीपति ॥ ४६॥ जगुर्जयं वपतयो न तु स्त्रासरो गणाः ॥
चुकोप महिषः श्रुत्वा जयशब्दं सुरैः कृतः ॥ ४७॥ पिषयामास तत्रैव तां यं परमकापहं ॥ तामुत्सव कुजिः सैन्यैः समागम्य रणाजिरं ॥
४८॥ शरवृक्षं च काराश्रुतं दुर्वा निव सागरे ॥ वरुणः पाशमुद्यम्य जगाम तेरितस्तदा ॥ ४९॥ यमश्च महिषा रूढो दंडमादाय निज
यो ॥ तत्र युद्धं मभूत् पौरं देवदानवयोर्मिथः ॥ ५०॥ वीरैः स्वैः भूतैः शक्तिभिश्च परस्वधैः ॥ दंडेन तिहतस्ततो यमहस्तो घाते

॥दे.भा.पं.॥

नच॥५९॥नच-गतमहाकाः संगमो गगनस्य दा॥नायमा कृष्णवेगेन मुक्ता ग्रीवा नशिरी मुखान्॥५९॥ इ-डादी नहन-तर्कता मुक्तास्त्रि
 रणजिरोतेपिदेवाः शरीरिदेवो निशिते श्रुतिश्रुतिः॥५९॥ प्राहरन्तानवाक्यं कृत्वा निशिते श्रुतिश्रुतिः॥५९॥ विहृतसिः सुरैर्देवो मूर्ध्नि
 पश्यन्गगना॥५९॥ हाहाकारो महा नासीदित्येते च भयानकं सुरैः॥५९॥ ॥ इति श्री भागवते महापुराणे पंचमस्कन्धे त्रयोविंशोऽध्यायः ॥
 नमो भगवते॥ ५९ ॥ ॥ वासुदेवाय॥ तस्मै नमः॥ इति महाविषयः क्रोधसंयुतः॥ तमुद्यम्य द्वाग्द्वीदिवानुमजगाम॥१॥ तिस्र
 स्रुताः सर्वे हन्त्यहं गदया किल॥ सर्वे वतिभुजः कामं वसहीनाः सदेवहि॥२॥ इत्युक्तेऽङ्गजारुहं संप्राप्य मदनवितः॥ अघानगदयानु
 र्णका इत्युक्ते महाभुजः॥३॥ सोऽपि वजेण घोरैरणिशेद्य भुगदो चतः॥ प्रहर्तुं कामत्वरितो जगाम संहिंस्रं प्रीति॥४॥ हयारि रथिको येन
 खड्गमादाय सुप्रतंगं ययति तु महावीर्यः॥ प्रहति यतिविक्रमं॥५॥ बभूव चतयोर्ध्वं सर्वलोकं नया बहं॥ आयुर्ध्वं विविधैस्तनु
 निविम्वयकोटकं॥६॥ चकाराश्रुतददौ मायां मोहकलिकित॥ शावरीं सर्वलोकप्रीमुनीनामपि मोहिनी॥७॥ कोटिशोऽपि हिमाः
 स्रजतदूपास्तत्पराक्रमाः॥८॥ दृष्टुमायुधाः सर्वे निभ्रंतो देववाहिनी॥९॥ मयवा विस्मृतस्तत्र दत्त्वा देवविनिमित्तं॥ बभूवतिभ
 योद्विजे मायां मोहकरी किल॥१०॥ वरुणोपि सुसंज्ञे सत्तथा धनपति रभूत॥ यमेकताशनः सूर्यः प्रीत रसिर्भयातुरः॥११॥
 यनायत पराः सर्वे बभूव मोहिनाः सुराः॥ वरुणविष्णुमहेशानां स्मरणं कुरु धृता॥१२॥ तत्राजमुश्रुत्वा जेशः सूरतमात्राः
 सुरैश्चराः॥ हंसता र्ध्वं कृषारुटाः स्नातु कामाद रायुधाः॥१३॥ प्रीतिं तां मोहिनीं दृष्ट्वा मायां सुरवितानिनी॥ चक्रं मुनीनां चतुरसा
 रुदर्शनमथोऽब्रुत॥ तेजसा तस्य चक्रस्य प्रायासावितयंगता॥ अशेषमोहजतनीयथास्योदयेनमः॥१४॥ वीक्ष्य जन्महिषः
 स्रजस्थितिं त्यजेत्कारिणः॥ युद्धकामः समादाय परिरुपं समुपावृत॥१५॥ महिषास्यो महावीरः सेतानींश्चिधुरस्तथा॥ उग्र
 श्योगुवीर्यश्रुत्वा उडुडुर्ध्वं कामुकाः॥१६॥ तं नष्टा धृतवापाके रथा हृष्टानो द्रुताः॥ अमिता मन्त्रिते तत्र श्ववाम् लोचकसंभवे॥

११६

॥१७॥ सते-गोचरे च वहुकोपक कामविनिर्धनुः॥ परिववृत्तु सुरांस कीन्दका इव सुवल्गुकात्॥१७॥ बाणवर्धिततश्चक्रुः परस्परं जिघोस
 म्॥ अंधको हरिमासाद्युधं च बाणान् शिलाशितात्॥१८॥ मुमेच विवशं श्रीपुङ्गव कृष्णामहावतः॥ वासुदेवो यमसंप्राप्तविजिते
 राभूमेस्तथा॥१९॥ चिच्छेदतान्मुनः पंचमुमेच रिपुनाशनः॥ तयोः परस्परं युद्धं बभूव हरिदैत्ययोः॥२०॥ बाणसिचक्रं सुशरीरं
 पशुर्हि परलब्धैः॥ तन्ने श्रांभवर्धे युद्धं तमुल्लोमहर्षणं॥२१॥ बभूव दारुणं तत्र विष्णुत्रिते त्रयोस्तथा॥ गह्वं गदया दैत्यो जघात ह
 रिं कर्तुं॥२२॥ सगदापातस्य नागोतिष्ठस्य नावतिष्ठत॥ श्रीरिस्तं दक्षिणेनाशुहस्तेन परिचिंतयत्॥२३॥ स्मिरं च कारदेवो मोवे
 तते चं महावतं॥ समाकृष्य धनुः शार्ङ्गमुमेच विजित्वा च हन॥२४॥ अंधको विरिक्तो येन हंतुं कामाजनाद नः॥ दातवो विचितात्
 बाणवर्धितं दम्भशरीरं॥ सितैः॥२५॥ पंचशङ्खि हरिकोपा जघात च शिलाश्रितैः॥ वासुदेवो पिता स्वर्गी चंचयिता शरीरमात्मा॥२६॥
 चक्रं मुमेच वेगेन सह स्रजं स दृष्ट्वा तं॥ सोऽपि स दृष्ट्वा तं हतस्य चक्रेण स्यारयत्॥२७॥ नतर्दं च महानादं देवानां संमोहयति व॥ द
 क्षति विपत्तं जातं चक्रं देवस्य शार्ङ्गिणः॥२८॥ जग्मुः शार्ङ्गं सुराः सर्वे जह्युर्धनं वास्तथा॥ वासुदेवो यिस रसा दृष्ट्वा देवान् कुरुनाडु॥२९॥
 गदां केमिदकीध्वया दातवं समुपावृत॥ तं जघात त्रिवेगेन मूर्ध्नि मायावितं हरिः॥३०॥ सगदाभिहृतो भूमे निपयान् मुक्तिरिति तत
 थापरितं वीक्ष्य हयारि रतिकोपनः॥३१॥ आजगाम रमा नाथं आसय सति गर्जितैः॥ वासुदेवो पितं वीरं दृष्ट्वा यानं क्रुधा चितं॥
 ३२॥ नापयानितं दं वीरं चकार रं जय-सुरात्॥ शरच्छिन्नं काराशुभगवा म्महिषो परा॥ सोऽपि चिच्छेद वा लोचैस्तो कुरानगग
 निरितान्॥ तयोर्ध्वं महानासीत्परस्परं भया बहम्॥३३॥ गदया ताडयामास के शवस्तं शिरोपरि॥ सगदाभिहृतो मूर्ध्नि
 पयानोर्ध्वं मुहूर्धितः॥३४॥ हाहाकारो महा नासीत्सैन्ये तस्य सुदाहरणः॥ सविहाय मही दैत्यो मुहूर्ता दुत्थितः पुनः॥३५॥

॥दे.अ.पं.॥

सीतापरिचरं शीर्षे जघनमभ्युदयनं ॥ परिचरं हनस्ते नमस्सीताय जना दनः ॥ १० ॥ मूर्ध्नि तं तमो ह्यभुजगमगरुडोरुणः ॥ यद्वत्तैः
जगन्नाथे देवा इत्युपरोगमाः ॥ ३० ॥ भयं प्रापुः सुदुःखं श्रीशुक्रश्च श्रृणुजिरे ॥ क्रममात्रा नुरात्र वीक्ष्य शंकरः श्रुतभूत
दा ॥ ३६ ॥ महिषत्रयसाभेत्तु प्राहरत्तरोषसंयुतः ॥ सोपिशक्तिं मुमोनाथशंकरस्य रसिदृशं ॥ ४० ॥ जगज्जिसचदुष्टात्माव
चयित्वा त्रिस्तुतकं ॥ शंकरोपिनदायी दानं प्रापोरसिनाडितः ॥ ४१ ॥ तज्जघान त्रिभूते न कोपादरुणलोचनः ॥ संलग्नं शंकरं
रं दृष्ट्वा महिषेण दुरात्मना ॥ ४२ ॥ आजगाम हरिता वदित्वा मूर्ध्नि हारजां ॥ महिषस्तुतदा वीक्ष्य संप्राप्तौ हरिशंकरौ ॥ ४३ ॥
युद्धकामौ महावीरौ च कर्तुं धर्मं वैरौ ॥ कोपयुक्तौ वभूवौ सौ दृष्ट्वा तौ समुपागतौ ॥ ४४ ॥ जगाम स मुखावतं गामर्धम
हभुजः ॥ महिषं वपुरात्वा यधुन्वत्सु दं स दृष्ट्वा वन ॥ ४५ ॥ धुन्वन् शृंगं महाकायो दारुणो जतयो यथा ॥ शृंगं शृंगं पर्वतं शृंगं
गात्रिक्षेपं शृंगमुत्कटान् ॥ ४६ ॥ चकार भैरवं नादं नासयन्नमरा नपि ॥ दृष्ट्वा तौ तं महावीर्यं दोनवै देवसन्तमौ ॥ ४७ ॥ चक्र
तुर्वारुणवर्षे वै दानवोपरिदारुणं ॥ कुर्वीतौ वारुणवर्षे तौ दृष्ट्वा हरिहरो हरिः ॥ ४८ ॥ चिक्षेप गिरिभृगो तुष्टु के नावृत्तदारु
णं ॥ आपतंतं गिरिं वीक्ष्य भगवान्मात्ततां पतिः ॥ ४९ ॥ विशिखैः शतधा चक्रे चक्रेण भुजघानतं ॥ हरिचक्राहतः संख्ये मूर्ध्नि
मोपहृयाय सौ ॥ ५० ॥ उन्नत्यो चक्षणा तूष्णं मानुषं रूपमास्त्वितः ॥ गदापाणिर्महाघोरो दानवः पतितो यमः ॥ ५१ ॥ मेघना
दननादोच्चैर्भीषयन्नमरा नपि ॥ तच्छृत्वा भगवानेविधुः पांचजन्यं समुदृतं ॥ ५२ ॥ पूरयामास नरसाश्वदधत्वा मुखेदुरं
तेन शब्देन शंखेण भयत्रसा श्रयानवाः ॥ ५३ ॥ विभूतुमुदितो देवाः स्रष्टव्यश्च तपोधनाः ॥ ५४ ॥ ॥ इति श्री भगवतेः

११७

महापुराणे पंचमस्कंधे महिषयुद्धे षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ॥ वासुदेवा च ॥ असुरा महिषो दृष्ट्वा विषममनस्तदा ॥ तत्कालं तन्मानु
षं रूपं वभूव मगराडसौ ॥ १ ॥ कृत्वा नादं महाघोरं विस्मयचमत्कारदां ॥ पपात सुरसेनायां त्रासमत्र खदक्षिणैः ॥ २ ॥ गरुडं च
नखायातैः कृत्वा रुधिरविस्तृतं ॥ जघान च भुजैर्विधुं न खद्योते न केशरी ॥ ३ ॥ वासुदेवोपितं दृष्ट्वा चक्रमुद्राम्भवे गवान् ॥
हृत्कामो हरिः कामं यथावाभ्रकुक्षान्वितः ॥ ४ ॥ यावद्वरीरिपुं विगात्रक्रेण भिजघाततं ॥ तावत्तो निवत्तः शृंगी शृंगं भ्या
न्यहनद्धरिं ॥ ५ ॥ वासुदेवो विषाणभ्यां तादितो रसि विह्वलः ॥ पलायनमशेषे वेगाज्जगाम भुवनं निजं ॥ ६ ॥ गतं दृष्ट्वा हरिं काम
शंकरोपि भयान्वितः ॥ अवध्यं तं परं सत्ताययौ कैलाशयत्नं ॥ ७ ॥ ब्रह्मापि च निजं धाम तिरितः प्रययौ भयान् ॥ मघवावजु
मसं वीरस्य वाजो महावतः ॥ ८ ॥ बहूनाः शक्तिमादाय धैर्यमात्मनो संस्थितः ॥ यमोपि दण्डमादाय यत्नः समस्ततपः ॥ ९ ॥
तथायक्षधियः कामे वभूव रणतत्परः ॥ पावकः शक्तिमादाय तत्राभ्युद्यमानसः ॥ १० ॥ नक्षत्राधियतिः सूर्यः समवेतोऽपि
ताम्रभौ ॥ वीक्ष्य तं दानवश्रेष्ठं युद्धाय कर्तुं निश्चयौ ॥ ११ ॥ एतस्मिन्नत्र रेकुक्षं दैत्यसैम्यं समभ्यगात् ॥ विभुजन्मराजानि
वैरुहिंसदृशानि च ॥ १२ ॥ कृत्वा च महिषं रूपं भ्रमतिः संस्थितस्तदा ॥ देवदानवयोश्चानां नितादस्तु मुलो नरः ॥ १३ ॥ संग्र
मे भुमहाघोरे देवदानवसेनयोः ॥ शृंगं भ्यां पर्वतं शृंगं चिक्षेप महावतः ॥ १४ ॥ जघान सुरसंघां श्वदानवो मदगर्वितः ॥
रुराघाते संधावे वा नुस्यत्युमरो न च ॥ १५ ॥ संजघान ह्यविश्वो महिषः परमादृतः ॥ ततो देवाः सगंधर्वाः भयमाजग्मु
रुदुताः ॥ १६ ॥ मघवामहिषं दृष्ट्वा परायणपरो भवत् ॥ संग्रामसंपरित्यज्य गते श्रीशुं शरीपतौ ॥ १७ ॥ यतो धनधियः या

30

25

20

15

10

5

॥ दे० भा० मं० ॥

श्रीजम्भुः सर्वभूतानुरा॥ महिषोतिजयं मत्वा जगाम स्वर्गं हनतः॥ १५॥ स्वसैम्यसं वतस्तुर्गिस्वर्गं गन्तुं मनोदधौ॥ ऐरावतं गजं प्राप तत्र
 मिन्द्रेण गच्छता॥ तथैवोच्चैः ध्रुवसंवा कामधेनुं पश्य श्रुवा॥ तस्मादेव सदने गत्वा समहिषा सुरः॥ १०॥ जगद्गुरु रराजं वैराज्ये देवै
 र्भया हरैः॥ ११॥ सनेत दारम्ये दानवः समुपाविशन्॥ १२॥ दानवो नृपयामास देवानां स्थानकेषु च॥ एवं वरं शतं पुरं विष्ठा
 युञ्जतु वाह॥ १३॥ अथ ये नृपदं कामं दानवो मदगर्वितः॥ सुराः सर्वे हतस्थाना भूदरा ज्ञाः यराजिताः॥ १४॥ विविधैर्गिः
 रिदुर्गैर्गिरिभिर्हभीता मृगा इव॥ वृश्चुर्जज्ञा भागांते दानवामदगर्विताः॥ १५॥ निर्जिता निर्गताना कान्तेन सर्वे त्रिषीदिताः॥ ए
 वं वह्निवर्षाणि भ्रमन्ते पितृहा भूच॥ १६॥ आत्माः सर्वे सुराः राजन् वृक्षाणां शरणं ययुः॥ प्रजापतिं जगन्नाथं रजो रूपं च
 तमुत्सवं॥ १७॥ पद्मासनं वेदगर्भं सेवितं मुनिभिः स्वजैः॥ मरीचीं सुमुखैः शनैः वेदवेदांग पारंगैः॥ १८॥ तद्वत्तु भयभीता
 स्ते देवदेवा जगद्गुरुं॥ प्रणम्य प्रभुं येनाः कृतो जलपुटः सुराः॥ १९॥ ॥ देवा उचुः॥ धातः किमेतदखिला त्रिहराजं जम्भ
 विश्वसृजो जनदयां कुरुषे सुरादयन्॥ संपीडितान् वृजितान् सुराधिपेन स्थानो कृतगिरिगुहाकृतं सन्निवासान्॥ २०॥
 सुत्रान्यिना किमपराधं शनैः समेतान् संत्यज्य पीतिरहितः कुरुते तदुत्थात्॥ मत्सं सुरास्तव पदां तु जमक्षिमुक्ता न्येत्ता दितिः १२८
 कृपणान्मुपेक्षसेद्य॥ २०॥ अमरं सुवनराज्यं नेन भुङ्क्ते नितान्तं मखहृजमपि भागं वा ह्येराददति॥ सुरतह च रक्षायां सेवते
 सोढुरात्मा जलनिधिपरिखां गां सेवते तां सुरारिः॥ २१॥ किन्नो गृहीत सुरकार्यमभूत्तं जानासि देवेश सुरारिचिद्वित॥ जनेन सर्व
 त्वमशेष कार्यं विनस्मान्प्रभाते प्रणतास्मपादयोः॥ २२॥ यत्रापि कुत्रापि गता न सुरानसौ नानाचरित्रैः खलु पापमानसः॥ पीडो

१२८

रोत्येव दुरापविक्रमो ह्यतासि देवे वा विधेहि शं विभो॥ २३॥ नेचेद्वयं यामदवाग्निषीदितः कंशान्ति कर्त्तारमनते जसं॥ जानत्यजेशं सुखदं
 सुरेष्टदं धातारमाद्यं परि सुखं कंशिवं॥ २४॥ ॥ वास उवाच॥ इतिस्तु त्वा सुराः सर्वे ह्येते मुक्तं प्रजापतिं॥ ब्रह्मा जलपुटादी न विष
 सवदना भूशं॥ २५॥ तान् तथ्यापीदितान् दृष्ट्वा उल्लासोकपितामहः॥ उवाच ह्यक्षयावाचा सुखं संजनयन्निव॥ २६॥ ॥ ब्रह्मा उवाच॥
 किं करोमि सुराः कामं दानवो वरदपितः॥ स्त्रीवधो सौ न युं वधो विधेयं तत्र किं पुनः॥ २७॥ उवाच मोहा सुराः सर्वे देवा शं परितोत्तमं॥
 शंकरं पुरतः कृत्वा सर्वकार्यविशारदं॥ २८॥ ततो ब्रह्मा मवेकं कुरु यत्र देवो जनार्दनः॥ मिलित्वा देव कार्यं च विमृशामो विशेषतः॥ २९॥
 इत्युक्त्वा हं समाहूय उवाच कार्यं समुद्रये॥ देवांश्च यद्वदतः कृत्वा देवा शान्तिमुखो ययौ॥ ३०॥ तावद्विबोधितरसा ज्ञात्वा ध्यानेन पद्म
 जं॥ आगच्छन्तं सुरैः सार्धं निर्गतः स्वर्गं दृष्ट्वा॥ ३१॥ दृष्ट्वा परस्परं तौ तु कृताभिवादनौ भूशं॥ प्रणतो च सुरैः सर्वैः सन्निहोषव
 भूवन्तु॥ ३२॥ आसना निपुथकं दत्वा देवयोगिनापतिः॥ उपविष्टो पुनरेव निष्सादासने स्वके॥ ३३॥ कृत्वा कुशलप्रश्नं सुवस्त्राणां वृष
 भध्वजः॥ पप्रच्छ कारणां देवा कैलाशागमने विभुः॥ ३४॥ ॥ शिव उवाच॥ किमत्रागमनं वृक्षं वृक्षं तं देवैः सवासवैः॥ भवता वमकाभागा
 वृक्षि न कारणां किल॥ ३५॥ ॥ ब्रह्मा उवाच॥ महिषेण सुरेशेन पीडितः स्वर्गि वासिनः॥ भ्रमन्ति गिरिदुर्गेषु भयत्रस्तः सवासवाः॥ ३६॥ य
 जेभुः महिषो जातस्तथा च सुरशक्तवः॥ पीडिता लोकपालाश्च मामुक्ता शरणं गताः॥ ३७॥ मया ते भवतं शंभो प्रापितः कार्यजोरवात्॥ य
 दुक्तं तद्विधत्वा द्य सुरकार्यं सुरेश्वर॥ ३८॥ त्वयि भारोस्ति सर्वेषां देवानां भूतभावतः॥ ३९॥ वास उवाच॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा शं
 रः प्रहसन्निव॥ ४०॥ वचनं श्रुत्वा यावाचा प्रोवाच पद्मजं पतिं॥ ४१॥ शिव उवाच॥ भवतेव कृतं कार्यं वरदाना नुराविभो॥ ४२॥ का
 र्यं सर्वं सुराणां वै किं कर्त्तव्यमने यरं॥ ४३॥ दृष्ट्वा वलवान् श्वरः सर्वदेवभयपुटः॥ ४४॥ कासमर्षी वरानारी तं हन्तुं मददपितं॥ नमे

६

30

25

20

15

10

5

दि. भा. पं.

भार्या न ते भार्या संगमं गन्तुमर्हति ॥ ५२ ॥ गतैव ते महाभागे युयुधाने कथं पुनः ॥ इत्याणीव महाभाग युधिष्ठिरा कुशला मृदुः ॥ ५३ ॥ काव्याहं
 तुं सप्तर्षिस्तितयापं मदगर्वितो ॥ ममेदं मतमद्येव गत्वा देवं जनार्दन ॥ ५४ ॥ तत्त्वानं देवकार्यं यथेष्टं यामः सुसत्वरः ॥ सेति बुद्धिमतां श्रे
 ष्ठीविष्णुः सर्वार्थसाधने ॥ ५५ ॥ मिलित्वा वासुदेवं वै कर्तव्यं कार्यचिन्तनं ॥ यमं चेत्तत्र बुधा च स विधास्यति साधनं ॥ ५६ ॥ ॥ वासुदेव ॥
 इति रुद्रवचः ॥ श्रुत्वा बुध्याद्याः सुरसत्तमाः ॥ उत्थितास्ते तथेत्युक्त्वा शिवेन सह सत्तमाः ॥ ५७ ॥ स्वकीयेषु हनेः सर्वे यमुर्विभृशपुरं युति ॥
 मुदिताः शक्रता दृष्ट्वा कार्ये सिद्धिं करान् शुभान् ॥ ५८ ॥ विवर्जिताः श्रुताः शान्ताः सुगन्धाः शुभशंसिनः ॥ यक्षिणश्च शिवा वाच सत्रोचुः
 पथि सर्वशः ॥ ५९ ॥ निर्मलं चाभवद्योमदिशश्च विमला सथा ॥ गमने तत्र देवानां सर्वं शुभमिवाभवत् ॥ ६० ॥ ॥ इति श्रीभाग
 वते महापुराणे पंचमस्कंधे देवीमाहात्म्ये सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ ॥ वासुदेव ॥ तरसा तेथ संवाप्य वेङ्कठं विष्णुवत्सलं ॥ ददशुः स
 र्वशोभां दिव्यं गृहं विराजितं ॥ १ ॥ सरोवापि सरिजि श्रुत्वा सुकुलं सुखदं शुभं ॥ हंससारसचक्राह्वकजपि श्रुत्वा विराजितं ॥ २ ॥ च य
 काशोककल्लारमंदारवकुलावृते ॥ मल्लिकान्तलकाशोकशुक्लैः कुरवकादिभिः ॥ ३ ॥ कोकिलारावसत्तादैः शिखंडीतुल्यरजितैः ॥
 धमरावावरमैश्च दिव्यैरुपवने युतैः ॥ ४ ॥ नन्दनन्दनयोश्च यार्षदेर्भक्तितयैः ॥ संतुबद्धिपुतं चक्रे रनयमतिवृत्तिभिः ॥
 ५ ॥ घातादैः रत्नरुचिर्नैः कांचनैश्चित्रमंडितैः ॥ अञ्जलिहृत्पराजडिः संयुतं शुभसदृशैः ॥ ६ ॥ गायत्रिदेवगंधर्वैर्नृत्पदिरय
 सरो गणैः ॥ रजितं कितरैः समुद्रकंकणैर्मनोहरैः ॥ ७ ॥ मुनिभिश्च तथा शनैर्वैद्यैः कृतादरैः ॥ लुब्धैः श्रुतिभक्तैश्च मण्डि
 तैः सदनं हरैः ॥ ८ ॥ तत्र विष्णुगृहं प्राप्य दारपाणौ शुभ्राकृति ॥ वीक्ष्य च जयविजयो देमयश्चिधरी स्थितौ ॥ ९ ॥ गतैको व्यहृदि
 द्वास्तु निवेदय समागतान् ॥ दारिद्र्या लुप्त रुद्रादीन् विष्ट दक्षिणलालसान् ॥ १० ॥ ॥ वासुदेव ॥ विजयस्तद्वचः श्रुत्वा गता

११६

पथि सुसन्निभौ ॥ सर्वास्तमागत्य देवायुगलोवाच सत्वरं ॥ ११ ॥ ॥ विजय उवाच ॥ देवदेव महाशरमा कान्तसुरारिहर ॥ समागताः सुरा सर्वे वा
 रितिरिति वै विभो ॥ खल्वहं तथैतद्वचः ॥ यावकोपमः ॥ सुवन्निवेदय कोत्साममराद्रीनार्थिनः ॥ १२ ॥ ॥ वासुदेव ॥ तदुत्तरा
 वचनं विष्टं विजयस्य रमापतिः ॥ निर्जगाम गृहं तूर्णं सुरा समधिके शवः ॥ १४ ॥ गत्वा वीक्ष्य हरिदेवा द्धारिणां सुमकशितान् ॥ श्री
 तिष्ठ वरुणामास दृष्ट्वा सीलसदुःखितान् ॥ १५ ॥ पुरो मुक्तं सुराः सर्वदेवदेवं जनार्दन ॥ नृकुतुश्चासुरारिभ्यं कान्तिर्वैदविति श्रितं ॥ १६
 ॥ ॥ देवा उवाच ॥ देवदेव जगन्नाथ सृष्टिस्थित्यन्तकारक ॥ दया सिंघो महा राजा हिनः शरणागतान् ॥ १७ ॥ ॥ विष्ट उवाच ॥ विशिष्ट
 निर्जराः सर्वे कुशलं कथयन्तु नः ॥ आसनेषु किमर्थं विमलित्वा सन्तु यागताः ॥ १८ ॥ चिन्ता नृराः कथं काम विमलादीनमानसाः ॥
 देवा उवाच ॥ महिषेण महाराज पीडिता पापकर्मणा ॥ १९ ॥ असाध्यानातिदुष्टेन वरदानेन तु ह्यहं ॥ यज्ञभागात्तौ भुक्ते बाह्यैर्धृति
 पादितान् ॥ २० ॥ अमरागिरिदुर्गेषु भूमन्ति तत्र यातुराः ॥ वरदानेन धातुः स दुर्गो मधुसूदन ॥ २१ ॥ तस्मात्त्वां शरणां प्राप्ताः विचार्य
 कार्यगौरवं ॥ समर्थो सि रमानाथ देवमाया विधारद ॥ २२ ॥ कुरु कुरु वधोपायं तस्य दानवमर्दन ॥ धात्रा तस्मै वरो दत्तो यदवचो न
 रैः कित ॥ २३ ॥ कास्त्री त्वेवं विधावस्था या हन्यान्तं शठं रणे ॥ इमामावाक्यं वी विद्या का समर्थस्य यातने ॥ २४ ॥ महिषस्यातिदुष्टस्य व
 रदानवत्ता दपि ॥ किंचित्त्युक्त्वा सर्वजमरणस्यास्य कारणं ॥ २५ ॥ कुरु कार्यं च देवा नां भक्तवत्सल भूधर ॥ ॥ वासुदेव ॥ श्रुत्वा तद्व
 चनं विष्टस्तानुवाच हसन्निवा ॥ २६ ॥ युद्धं कृतं पुरा स्माभित्तापिन मृतोप्यसौ ॥ अद्य सर्वसुराणां वने जोगैः रूपसंसता ॥ २७ ॥ समुत्त
 पाद्यावरारो हाया हन्यान्तं रणे वत्ता ॥ हयारिं वरदुष्टं च मायाकातविशारद ॥ २८ ॥ हनुं योग्या भवेत्तारी शक्त्यो निमित्ताहिनः ॥ मुच्ये
 सर्वजिजोगाः स्त्रियोस्माकं तथा पुनः ॥ २९ ॥ विष्टश्च युः स्वने जोगां स्तेजो रासिर्भवेद्यथा ॥ आयुधातिवयन्दमः सर्वरुद्रपुरोगमा ॥ ३० ॥

30

25

20

15

10

5

॥दे.भा.पं.॥

तस्यैसर्वविधिद्विजानि त्रिभुक्त्यानि निगन्ति च ॥ सर्वसुखधरा नारी सर्वतेजः समन्विता ॥ ११ ॥ हनिष्यति दुःखं तन्मयायं मदगर्वितं ॥ ॥ वास
उवाच ॥ इत्युक्तं वेति देवे श्रीब्रह्मास्वदनात्ततः ॥ १२ ॥ उवाच मम हनेजोरा श्रीचात्री बहुः सह ॥ रक्तवर्णं भुक्ताकारं यथाशरगमणायुतं ॥ १३ ॥
किंचिच्छीतं तथा चोष्णं मरीची जालमंडितं ॥ निःसृतं हरिणा दहं हरेण च महात्मना ॥ १४ ॥ विस्मिन्नेति महाशयवत्तुः सुरोत्तमो ॥
शंकरस्य शरीरान्नुनिःसृतं महदद्भुतं ॥ १५ ॥ मश्रीवर्णं महातीव्रं दुर्दृशं दारुणं महत् ॥ नयंकरं च देव्यानां देवानां विस्मयप्रदं ॥ १६ ॥
योरुपांगिरिषेक्षतमो गुरुमिकापरं ॥ ततो विधुः शरीरान्नुतेजोराशिमिकापरं ॥ १७ ॥ त्वितं सत्तु गुरुये तं प्रादुरासमहाद्युतिं ॥
ततः शक्रशरीरान्नु विवर्णं दुरासदं ॥ १८ ॥ आविराश्रीस्तस्य कृतं तेजः सर्वगुणात्मकं ॥ कुबेरयमवह्नीनां शरीरेभ्यः समन्ततः ॥
१९ ॥ निश्चकाममहनेजोराशिरासिन्महोच्चलः ॥ तं दृष्ट्वा विस्मिताः सर्वदेवा विष्णुपुरोगमाः ॥ २० ॥ तेजोराशिं महादिव्यं हिमान्
लमिकापरं ॥ पथ्यतां तत्र देवानां तेजसुं जसमुद्रवा ॥ २१ ॥ वभ्रवातिवरा नारी सुन्दरी विस्मयप्रदा ॥ त्रिगुणासामहासक्षी सर्व
देवशरीरजा ॥ २२ ॥ अद्या दशभुजा रम्या त्रिवर्णा विश्वमोहिनी ॥ श्वेतानता कर्णनेत्रा संरक्ता धरयश्चरा ॥ २३ ॥ तासु पाणितला
कानादिष्वभूषणभूषिता ॥ अद्या दशभुजा देवी सहस्रभुजमंडिता ॥ २४ ॥ संभ्रुताभारनाशाय तेजोराशिं समुद्रवा ॥ २५ ॥ ज
नेजयदवाच ॥ कृष्णदेव महाभाग सर्वज्ञ मुनि सत्तम ॥ २६ ॥ विस्तरं ब्रूहि तस्यास्तं शरीरस्य समुद्रवा ॥ एकीकृतं च सर्वं वां तेजोकिं २२०
वावृथ कथं ॥ २७ ॥ अंगानि चैव तस्यास्तु सर्वं तेजो मया निवा ॥ त्रिभुजा विभक्तं तेजो तानां गतिं कुरु किं ॥ २८ ॥ मुखनासस्थि
भिर्देन सर्वं त्रैलोक्यं विवा ॥ ब्रूहि मे तत्तत्तं वा स शरीराणां समुद्रवा ॥ २९ ॥ वभ्रवयस्य देवस्य तेजसां गंयदद्भुतं ॥ आमुधाभर
णादीनि दत्ता निर्ययथा मुने ॥ ३० ॥ तत्सर्वं श्रोतुमिच्छामि त्वं मुखं बुज निर्गतां न हितव्याम्यहं ब्रूहि त्वं वभ्रुधामयं रसं ॥ ३१ ॥

१२०

चरितं च महासम्पत्तुस्वस्वस्वभोजनिःसृतं ॥ ३२ ॥ तत उवाच ॥ इति तस्य वचः श्रुत्वा राजः सत्यवती सुतः ॥ ३३ ॥ उवाच मधुरं वा कंयुण्यमिव भ
षति ॥ ॥ वास उवाच ॥ श्रुत्वा राजन् महाभाग विस्तरं ब्रूहि मे तेजो ॥ ३४ ॥ यथा मज्जि कुरु श्रेष्ठ न स्या देहं समुद्रवा ॥ तद्ब्रूहि हरिः साध्वान्
डोनचकासवः ॥ ३५ ॥ यथा तथेन तद्वपुं वक्तुमीशः कथं जानाम्यहं देव्या यद्वपुं वा दृशं यतः ॥ ३६ ॥ वाचारं भरणं मन्त्रं तदु
त्यजेति ब्रूहि मे यत् ॥ सानित्या सर्वदेवास्तै देवा कार्यार्थं सिद्धये ॥ ३७ ॥ तानां रूपांश्चैकहया जायते कार्यजै रवान् ॥ यथान्ते रगगते
नाना रूपेण बभूवुः ॥ ३८ ॥ एक रूपस्य भावो यि लोकरं जतहेतवे ॥ तथैवा देव कार्यार्थं मरूपा यि स्वसीतया ॥ ३९ ॥ करोति बहु रूप
णि निर्गुणसगुणानि च ॥ कार्यकर्मनुसारेण नामानि प्रभवन्ति हि ॥ ४० ॥ धात्वर्थगुणयुक्तानि गोणानि सुबहू न्यपि ॥ तद्देव उवाच
सारेण ब्रूहि मे निराधिप ॥ ४१ ॥ यथा तेजः समुद्रं तं रूपं तस्या मतो हरं ॥ शंकरस्य च यत्तेजस्तेन तन्मुखं कजं ॥ ४२ ॥ सेतवर्णं
भुक्ताकारं जायते महत्तरं ॥ केशा द्वाभ्यास्तथास्ति भ्रूया यामेन तेजसा भवत् ॥ ४३ ॥ वक्राग्रश्चातिदीर्घविमेषवर्णं मनोहरं ॥ तय
नन्विनयनस्या जने पावकतेजसा ॥ ४४ ॥ कर्णरक्तं तथा श्वेतं वर्णं त्रयविभूषितं ॥ वक्रोस्ति भ्रू कर्णवर्णं संधयोक्तेजसा भूवो ॥
४५ ॥ जने देव्याः सुतेजो कामस्य धनुषीवतौ ॥ वायो श्वेतं जसा भुभ्रौ भवणौ संवभ्रवतुः ॥ ४६ ॥ नातिदीर्घं नातिहृत्सो दोलावि
वमनो भुवः ॥ तिलवृक्षसमाकारा नासिका सुमनोहरं ॥ ४७ ॥ संजातास्त्रिभुवर्णा वै धनदस्य च तेजसा ॥ दन्ताः क्षिप्रहरिणः श्रु
क्ताः कुंदाग्रसदृशाः समाः ॥ ४८ ॥ संजाताः सुप्रभारा जन्म प्राजापत्येन तेजसा ॥ अधरश्चातिरक्तोऽस्याः संजातो रूपा तेजसा ॥ ४९
॥ उत्तरोष्ठस्तथा श्याः कूर्चि केयस्य तेजसा ॥ अद्या दशभुक्ताकाराः बाहवो विभूतेजसा ॥ ५० ॥ वस्तुना तेजसां सुलो रक्तव
र्णस्तथा भवत् ॥ सीमेन तेजसा जातेस्तनयो र्ध्वं गमुत्तमं ॥ ५१ ॥ ऐदेयास्तथा मया जाते त्रिवलिसंयुता ॥ जयो रवहरण

११

30

25

20

15

देवा-यं॥

स्थापतेजसासं वभबहुः॥७०॥ नितं वः सुसु संजातो विदुः स मे जसा भुवः॥ एवं नारी भुभा कारासू रूपा सुखरा भूः॥७१॥ समुत्पन्नान दारा जने जे
 राशि समुत्पन्ना॥ तान्दृष्ट्वा सुखं सर्वं गी सुदनीं चारु लोचनं॥७२॥ सुदं प्रायुः सुराः सर्वे महिषेण प्रदीप्तिताः॥ विश्वं स्नाह सुराः सर्वे न भूषणा
 न्यायुधानि च॥७३॥ प्रयच्छन्तु भुभान्यस्यै देवाः सर्वानि सांप्रतं॥ स्नायुधेभ्यः समुत्पद्यते जो युक्ता नि सत्वरः॥७४॥ समर्पयन्तु सर्वे द्यौ
 द्यौतान्यायुधानि च॥७५॥ ॥ इति श्री भागवते महापुराणे पंचमस्कंधे देवी माहात्म्ये देवी लक्ष्म्योपनामाष्टमोऽध्यायः॥ ८॥
 वासुदेवा च॥ देवा विष्णु वचः श्रुत्वा सर्वे पुमुदितास्तदा॥ ददुश्च भूषणा न्यायुधं चायुधानि च॥१॥ क्षीरोदध्यां वरे दिव्ये द्यौस्तस्ये
 तं वाजरे॥ निर्मितं च तथा हारं पीतस्तस्यै सुमंडितं॥२॥ ददौ च दामणिं दिव्यं सूर्यकोटि समप्रभं॥ कुंडले च तथा दिव्ये कटकानि भुजे
 सुवै॥३॥ केयरा कंकणान् दिव्या नाना रत्ने विराजितान्॥ ददा बभूवै विश्वकर्मा प्रसन्ने दियमानसः॥४॥ नृपुंसे सुखरौ कान्तौ निर्मलौ रत्न
 भूषितौ॥ ददौ सूर्यप्रतीकांश्चैव ददा तस्यै सपादयोः॥५॥ तथा मे वेयं कं रम्पं ददा तस्यै महार्णवः॥ अंगुलीयकरत्नानि ते जो वन्निव स
 वेशः॥६॥ अम्बानयं कजं मातां गंधाकां प्रमराकुलां॥ तथैव वै जयन्ती च वरुणः संप्रयच्छति॥७॥ हिमवानथ स भुङ्क्ते रत्नानि विवि
 धानि च॥ ददौ च बाहू नं सिंहं कनकाभं मनोहरं॥८॥ भूषणैर्भूषिता दिव्यैः सा सुराज भुभां वरा॥ सिंहं हस्तं वरारोहा सर्वं सक्षरं संयुता
 ॥९॥ विष्णुश्चक्रात्समुत्पद्य ददा तस्यै रथां गकं॥ सहस्रारं सुदीर्घं च देवारिश्चिरकृतं॥१०॥ स्वस्तिस्तु सा समुत्पद्य शंकरः प्रसमुत्त
 मं॥ ददौ देवै सुरारीणां कृतं तं भयनाशनं॥११॥ वरुणस्तु पुसनात्मा ददौ शंखं समुज्ज्वलं॥ योषवन्ते स्वशंखान् स समुत्पद्य सुमंगलं॥१२॥
 हुताशनस्तथा शक्तिं शतघ्नीं सुमनोजवां॥ प्रायच्छत्तस्य सनात्मानस्यै दैत्यविनाशिनीं॥१३॥ इत्युभिवारा दणं च चापं च भुजं तदशं
 नं॥ मातु नो दत्तवानस्यै हरा कर्मभुरा नतं॥१४॥ स्ववग्ना द्युज्जमुत्पद्य ददा विद्योति दारुणं॥ घंटी मेरावता नूलीं सुशोभां चानि सुन्दरां॥

१२१

१२

10

5

१५॥ ददौ दंडं यमः कामं कालं दंडं समुज्ज्वलं॥ वेदान्तं सर्वभूतानां च कारकालं चागते॥१६॥ ब्रह्माकमंडलुं दिव्यं मंगारिष्ठं परितं॥ ददा तस्यै सुधा
 युक्तो बरुणः पाशमेकं च॥१७॥ कालः खड्गं तथा चर्मनियं दत्तं नराधिप॥ परभुं विश्वकर्मा च तीक्ष्णमस्यै प्रयच्छत्॥१८॥ धनं दत्तुं सुरा पुराणा
 नपात्रं सुवर्णं जं॥ पंकजं वरुणश्चा ददौ द्यौ विद्यां मनोहरं॥१९॥ गदां कौमोदकीं च ददा तस्यै शतनिनादितां॥ अदा तस्यै ससमात्मा सुरशत्रुवि
 नाशिनी॥२०॥ वरुणश्चा ददत्ता शंतथा भेद्यं च दंशनं॥ ददौ दृष्ट्वा स समात्मान्निज रस्मिन् दिवाकरः॥२१॥ सायुधां भूषणैर्भूक्तां दृष्ट्वा ते
 विस्मयंगताः॥ तुष्टुबुक्तां सुरा देवीं त्रैलोक्य मोहिनीं शिवां॥२२॥ ॥ देवा दुर्धुः॥ नमः शिवायै कल्याणैः शान्तैः पुष्टैः नमो नमः॥ भगव
 त्प्रेन मो देवै रुद्रा ये स ततं नमः॥२३॥ कालरात्रौ तथा वायै रुद्राण्ये ते नमो नमः॥ कल्याणं कुटुम्बो मातः पाहिनः शत्रुतापिता व॥२४॥ ज
 हिषापं हयारिं च ते जसस्विन मोहितां॥ खलं माया विनं चोरं स्त्रीवधं वरदपितं॥२५॥ दुःखं सर्वदेवातां नाना रूपं चरं शठं॥ तमेव स
 र्वदेवानां शरणं भक्तवत्सले॥२६॥ पीडिता दानवेनाद्य त्राहि देवि नमोस्तुते॥ ॥ वासुदेवा च॥ एवं स्तुता तदा देवी सुरैः सर्व सुखप्र
 दा॥२७॥ तानुवाच माहा मायास्मितपुर्वं भुभवं च॥ ॥ देवु वाच॥ भयन्त्यजत गीर्वाणः महिषा न्यदचेतसः॥२८॥ हनिष्यामिः
 रणोद्यैव वरदं प्रविमोहितं॥ ॥ वासुदेवा च॥ इत्युक्त्वा सा सुरा देवी जहासा तीव्र सुखरं॥२९॥ चित्रमेतन्मुसं सारे भुमं मोहकृतं म
 हतं॥ उग्रविभ्रु महेशायाः सेना शान्ते सुरास्तथा॥३०॥ कंय युक्ता भयत्रस्ता वत्तन्ने महिषा क्लिप्ता॥ अहो देववलं घोरं दुर्जयं सुरस
 त्तमे॥३१॥ कालः कर्त्ता सिद्धुः खानां सुखानां प्रभुरीश्वरः॥ सृष्टिं कालं संहरेत्समर्थाः सन्निदेवताः॥३२॥ सुहृन्निक्लेशं स त प्राप्स्यति
 षण्ण प्रदीप्तिताः॥ इति दत्वा स्मितं देवी सा दृष्ट्वा संचकार ह॥३३॥ उच्चैः स्वयं महाघोरं दानवानां भयप्रदं॥ चक्रे चैव सुधातत्र भुजान्तं
 दमस्तुतं॥३४॥ चेतुश्च पर्वताः सर्वे बुद्धो भार्गवो विभीषणः॥ मेरुश्च चातुशदेन दिशः संप्रपूरिताः॥३५॥ भयं जग्मुस्तदा भूतानि

30
25
20
15
10
5
0

दि. भा. पं. ॥

दानवास्तत्स्वतन्महत् ॥ जयपाहीति देवास्तामृतुः परमहर्षिताः ॥ ३६ ॥ महिषोपि स्वतन्मृतुः कुकोममदगर्वितः ॥ किमेतदिति नान्येत्याव
यप्रसन्ननशक्तिः ॥ ३७ ॥ गच्छन्तु चरितादूताः जातुं शयसमुभय ॥ कृतः केनायमत्युग्रः शयः कर्णव्यथाकरः ॥ ३८ ॥ दिवोवादानवोवापि
योभवेत्स्वतन्कारकः ॥ ३९ ॥ हीनान्ते दुरात्मानं मत्समीपं नयंति ह ॥ ४० ॥ हनिष्यामि दुराचारं गर्जितं स्मयदुर्मयं ॥ क्षीणायुधं मन्दमति
यामियमसादनं ॥ ४१ ॥ पराजिताः सुराः कामं न गर्जन्ति भयातुराः ॥ नासुरा मम वक्ष्याते कस्येदं मूढचेष्टितं ॥ ४२ ॥ त्वरितामानुषा
यानुजाता शयस्य कारणं ॥ अहंगत्वा हनिष्यामि तं पापं विनथाश्रमं ॥ ४३ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ इत्युक्त्वा ते ततो हता देवी सर्वगस्य
री ॥ अद्यादशभुजां दिव्यो सर्वाचरणाभूषिता ॥ ४४ ॥ सर्वलक्षणसंयन्तां वरायुधधरां शुभो ॥ दधती च धकं हते पिवन्ती च मुहुर्मु
हुः ॥ ४५ ॥ संवीक्ष्य भयभीता ते जगत्पुत्रताः ॥ तुरां किताः ॥ स काशं महिषस्याश्रुतमृतुः स्वतकारणं ॥ ४६ ॥ ॥ इत उवाच ॥ देव
देवो मरुतो वावर्तते काचिदंगता ॥ सर्वगं भूषणानारी सर्वरतो यशोभिता ॥ ४७ ॥ नमानुषीनासुरी सादिवरूपामनोहरा ॥ सिंहारुहा युधध
राचाष्टादशकरावरा ॥ ४८ ॥ मानादं कुरुते नारी तक्षते मदगर्विता ॥ सुराजानरता कामं जानीमो वक्ष्यामहे ॥ ४९ ॥ अत्रिक्षिप्तो देवाः
सुवन्ति च सुदन्विताः ॥ जयेति पाहिनश्चेति जहि शत्रुमिति प्रभो ॥ ५० ॥ न जाने का वरारोहा कस्य वासापरिगृहा ॥ किमर्थमागता वात्र किं
चिकीर्षन्ति स्यन्दरी ॥ ५१ ॥ पुष्टं नैव समर्थस्मिन्नेजः परिधर्षिताः ॥ शृंगारबीरहासं शरीराद्भुतरसान्विता ॥ ५२ ॥ दृष्ट्वैवं विधानारी स सं
भाष्य समागताः ॥ वयं न दानयाराज किं कर्तव्यमतः परं ॥ ५३ ॥ ॥ महिष उवाच ॥ गच्छ वीर मया दिको मं विभ्रंष्टव नान्विता ॥ सामादिभि
रुपायैस्तं समानय भूभाननां ॥ ५४ ॥ नायाति यदिस नारी त्रिभिः समादिभिर्लिह ॥ अहं तां वरारोहा समानय ममाङ्गिकं ॥ ५५ ॥ करोमि
मेहमहिषी तामरातु भुवां सुदा ॥ प्रीति युक्ता समायाति यदिसा मृगलोचन ॥ ५६ ॥ रसभंगमथा न स्यात्तथा कुरु ममेक्षित ॥ स्मरणाजो

१२२

हितोऽप्यद्यतस्मादुपसक्तथा ॥ ५७ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ महिषस्य वचः श्रुत्वा पेशसंमन्त्रि सभ्रमः ॥ मगत्वा दूरतः स्थिता तामुवाच मन
स्विता ॥ ५८ ॥ विनयावनतः श्रुत्वा मंत्रं मधुरयागिरा ॥ ५९ ॥ उवाच उवाच ॥ काचित्मं मधुरालोपे किमत्रागमने कृतं ॥ ६० ॥ यस्मिन्नितां मः
हाभागे मन्मुखेन मम प्रभुः ॥ स मे तो सर्वदेवानां मवध्यस्तु नरेः किं ॥ ६१ ॥ ब्रह्मणो वरदानेन गर्वितो भ्रातृलोचने ॥ देवो भूरो सोः
वसुधाका मरुपधरः प्रभुः ॥ ६२ ॥ श्रुत्वा तं सुसमायातां कारुवेष्वां मनोहरां ॥ इदमुक्तिराजामे महिषो नाम पार्थिवः ॥ ६३ ॥ मानु
षं रूपमास्त्राय त्वत्समीपं समेक्ष्यति ॥ यदिते रुचिर्वावर्गी कृपा नैव मयि स्यन्दरी ॥ ६४ ॥ तर्हि हि मृगशायिनी समीपं तस्य धीमतः ॥ नो चेदिहा
नयाम्येनं राजा मे भक्तिं न त्यरं ॥ ६५ ॥ तथा करोमि देवे शिष्यथाने मनोसेक्षितं ॥ वसगो सौतवा न्यर्च्य रूपं संभूषणान्वरा ॥ ६६ ॥ करजो ह
वदाश्रुत्वं संविधेयं मया तथा ॥ ६७ ॥ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे पंचमस्कंधे देवीमाहात्म्ये नवमोऽध्यायः ॥ ६८ ॥ ॥ व्यास उ
वाच ॥ इति तस्य वचः श्रुत्वा ब्रह्मस्य प्रमदो जना ॥ तमुवाच महाराज मेघगंजीरयागिरा ॥ ६९ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ मंत्रिवर्य सुराणां वैजनी
विद्धि मां किल ॥ महासखीमिति ख्यातां सर्वदेवनिश्रुदिनी ॥ ७० ॥ प्रार्थिता हं सुरैः सर्वैर्महिषस्य वधाय च ॥ पीडितैर्दानवे देवा यज्ञभाग
वहिः कृतैः ॥ ७१ ॥ तस्मादिहागता स्यद्यत दुर्धार्थकतोद्यमा ॥ एकाकिनी न से नो न संयुता मंत्रिसन्नम ॥ ७२ ॥ त्वया हं सामखर्वहि कृतासाग
तमादरं ॥ उक्त्वा मधुरयावन्नातेन लुब्धामितेन वा ॥ ७३ ॥ नो चेद्विदुः कृतात्वं वै का तां प्रीतिमया किल ॥ कस्य प्रीति करं न स्यात्माधुर्यं भुवः
खलु ॥ ७४ ॥ गच्छ तं महिषं पापं वदमद्वचनादिदं ॥ गच्छ पाताले मधुना जीविने खाय दक्षिते ॥ ७५ ॥ कृतागसं दुरात्मानं देवशत्रुं निहन्म्य
हं ॥ महाएतदेतत्तं गतासियमसादनं ॥ ७६ ॥ दयातु त्वं मे दं विदिता गच्छ सत्वरं ॥ तस्माद्ब्रह्मसंगीत्यात्मा मेदिनी च ससागरा ॥
७७ ॥ हते त्वयि सुरावे न त्वर्गं प्राप्यन्ति सत्वरं ॥ पाताले तं रसामन्दयावदुल्लासु मे वत ॥ ७८ ॥ मुहुर्वाच मनसि ते तर्हि हि सत्वरं खलु

30

25

20

15

दे. ना. पं. ॥

वीरैर्महावैः सर्वैर्नयामियमसादनं ॥ ११ ॥ युगे युगे मया मरु हतात्मनः शक्तिः ॥ असंख्यतास्तथा तां हि विविधामिरांगं गते ॥ १२ ॥ साकं संकु
 रुतास्त्राणी भारणे भ्रममेव यत् ॥ न युध्यस्तमया सार्द्धं समरे सारथी हुनः ॥ १३ ॥ मार्गं कुतः दुष्टा न्यसेत्सिद्धिं वरः ॥ श्रीवध्यस्तं न वा
 मरुपीडितः सुरसन्तमाः ॥ १४ ॥ कर्तव्यं वचनं धातु तेनाहं त्वयुपागतः ॥ त्नीरुपमं तु तं कृत्वा सत्यं हन्तुं कृतागसं ॥ १५ ॥ यथेष्टं गच्छ
 बामरुपातालं पन्नगावृतं ॥ तप्तकाभः सुरसमायुजीविते स्थाययस्ति ॥ १६ ॥ ॥ वासुदेवाच ॥ इत्युक्तः सतदा देवा मंत्रिभ्यो
 वलाभितः ॥ वसुधा च निशम्या सौवचनं हेतुगर्वितं ॥ १७ ॥ देवि त्रिसुलभं वाक्यं बुधे त्वं मया गृहीतं ॥ कासौ कृतं कथं युद्धमिदं कि
 तमसंगतः ॥ १८ ॥ एकाकी नीयुनर्वाला शरध्वयो वना मृदु ॥ महिषो तो महाकायो इविभावं हि संगतं ॥ १९ ॥ सैन्यं बहुतरं तस्य ह
 त्वां श्वरथसंकुलं ॥ यदातिगण संसिद्धं नाना युधविराजितं ॥ २० ॥ सैन्यं बहुविधं तस्य महिषस्य महात्मनः ॥ कः श्रमस्तु करीशस्य
 प्राप्नोतीदृशमर्दने ॥ २१ ॥ मारणेन ववामो रुमहिषस्य तथारणे ॥ यत्कं वै परं पंचाकं ववीमिह स्य कं महं ॥ २२ ॥ शृंगारितं द्विद्वयं दृष्ट्वा
 सभंगं द्विभेद्यं हं ॥ राजा स्मार्क सुररिपुर्वर्त्तने त्वयि प्रीतिमान् ॥ २३ ॥ साममेव मया वाक्यं दानमुक्तं तथा वचः ॥ नो चेद्वन्महमद्ये
 व बाणेन त्वाम् मृषावदां ॥ २४ ॥ मिथ्याभिमानं च त्वं हं ह्ययं वनगर्वितः ॥ त्वामिमे मोहिनः श्रुत्वा रूपं ते भुवनतिगां ॥ २५ ॥ तत्पि
 यार्थं प्रियं कामं वक्तव्यं त्वयि मया ॥ राज्यं न वधनं सर्वदा सत्ते महिषः किरा ॥ २६ ॥ कुरु भावं विशालाक्षित्यत्कारो घं नृतिपुंदा
 यनामि मादयो ते हं भक्तिभावेन भामिनी ॥ २७ ॥ पदराजी महाराजे भव भक्तिपरः स्य हं ॥ त्रैलोक्यं विनवं सर्वं प्राप्य सिद्धिं क
 ना विसं ॥ २८ ॥ सुखं संसारसंघोमहिषस्य परिग्रहात् ॥ ॥ देवुवाच ॥ शृणु वक्ष्यामि सचिववाक्यानां सर्वसुत्तमं ॥ २९ ॥
 शास्त्रं दृष्टे न मार्गेण चातुर्यमनुचिन्त्यं च ॥ महिषस्य प्रधानं मया ज्ञातं धिया किरा ॥ ३० ॥ पशुवुद्धिस्तथा गोसि वचनानि

१२३

10

5

वसांप्रतं ॥ मंत्रिणस्तथा दशास्य सकथं बुद्धिमान् भवेत् ॥ ३१ ॥ उभयोः सदृशो योगः कृतो यं विधित किरा ॥ मृदुलं स्त्रीस्वभावा सितदिचारय
 मृदुकिं ॥ ३२ ॥ प्रमानं हंतस्त्वभावा न वा मि चान्यथा कथं ॥ याचिनं मरणं पूर्वं स्त्रियस्तस्य भुणायथा ॥ ३३ ॥ तथा हं मने मृदुसौतवी र
 रसवित्तमः ॥ कामिना मरणं स्त्रीवरतिदं भूरदुःखदं ॥ ३४ ॥ धार्ष्टिं पुंभूतानेन महिषेण लुब्धुना ॥ तस्या स्त्रीरूपमाधाय कार्यं कर्तुं
 मुपागता ॥ ३५ ॥ कथं विभेदितं द्रौको र्धर्मशास्त्रविरोधकैः ॥ विपरीतं यदा देवं नृणं वज्रसमं भवेत् ॥ ३६ ॥ विधिश्चेत्समुत्तमः कामे
 कुशलं तत्सर्वं तदा ॥ किं सौ रायुधैः किं वायुयं चै दुर्गतिं वया ॥ ३७ ॥ मरणं सांप्रतं यत्र तत्र का बुद्धिचातुरी ॥ यदायं देहसंघो जीव
 स्य काले योगतः ॥ ३८ ॥ तदेव लिखितं सर्वं सुखं दुःखं तथा मृतिः ॥ यस्य येन प्रकारेण मरणं देव निर्मितं ॥ ३९ ॥ तस्य ते नैव जायते
 नान्यथेति विनिश्चयः ॥ ब्रह्मादीनां यथा कालेनाद्योत्पत्ती विनिर्मिते ॥ ४० ॥ तथैव भवतः कामं किमन्ये वा विचार्यते ॥ ये मृत्युधर्मिण
 सेषां वरदानेन दर्पिताः ॥ ४१ ॥ न मरिष्याममनात्ते मरुतास्ते मन्दचेतसः ॥ तस्मा कुरु नृपं बुधिवचनं मम सत्वरः ॥ ४२ ॥ यदाज्ञाय
 यते भूपतः कर्तव्यं त्वया किरा ॥ मय वा स्वर्गमाप्नोतु देवाः स नृह विभुजः ॥ ४३ ॥ ययं प्रयातु पातालं यदि जीवितुमिच्छथ ॥ अन्य
 था चेन्मतिं मन्दमहिषस्य दुरात्मनः ॥ ४४ ॥ तद्युक्त्वा मया सार्द्धं मरणाय कृतादरः ॥ मन्यसे संगरे भगवादे वा विपुले गमाः ॥ ४५ ॥
 देवहिकारं तत्र वरदानं प्रजायते ॥ ॥ वासुदेवाच ॥ इति देवाः वचः श्रुत्वा चिन्तयामास दानवः ॥ ४६ ॥ किं कुरुम्यमया युद्धं
 ब्रामि नृपतिं नृकिं ॥ विवाहार्थमिहाज्ञो राजा कामातुरेण वै ॥ ४७ ॥ तत्कथं विरसं कृत्वा गच्छामि नृपसन्निधौ ॥ बुद्धिरियं समीचीना यदुजाति
 कलिविना ॥ ४८ ॥ यथागतं तथा शीघ्रं राजे निवेदयाम्यहं ॥ सप्रवीणः पुनः कार्यं राजा मतिमतां वरः ॥ ४९ ॥ करिष्यामि विचार्यैव सचिवैर्नि
 युक्तैः सह ॥ सह सामानया युद्धं कर्तव्यमनया म्यहं ॥ ५० ॥ जय पराजये वापि भूपते रक्षियं भवेत् ॥ यदि मां सुन्दरी हन्यादहं वा हन्ति मां यु

धु १०

नः॥५१॥येनकेनायुपायेनसकुयेनार्थिवःस्वयंमातस्मात्रैवगन्ताहंविज्ञेयंनंनराधियं॥५२॥यथाशानिहितंदेवायथासुचिकरोतुसः॥
यासउवाच॥इति संक्षिप्तमेधावीजगामनयसन्निधौ॥५३॥पुणम्यतस्त्वुवाचेदं कृतं जतिरभाषतः॥ ॥मंत्रोवाच॥राजदेवीवराहोहा
सिंहस्योपरिसंस्थिता॥५४॥अष्टादशभुजारम्यवक्राशुवधरामरा॥सामयोक्तमहाराजमहिषं भजामिती॥५५॥महिषीभवराज
स्तत्रै लोकाधिपतेः प्रिया॥ पदराजी त्वमेवास्य भवितानात्र संशयः॥५६॥सतयाज्ञाकरोराजवशवर्ति भविष्यति॥त्रै लोकाविभव
भुंक्त्वचिरकालं वरानने॥५७॥महिषं परमाराध्यं यो धितो सुभगाभव॥इति मद्यचनं श्रुत्वा सास्य पावेश मोहिता॥५८॥मामुवा
चविशाखाक्षी स्मितयुर्वसिदं वचः॥महिषीगर्भसंभूतः पञ्चनामधमः स्मृतः॥५९॥कलेंदास्याम्यहं देव्यै सुराणां हितकाम्या॥का
मठा कामिनी लोके महिष्यापतिं भजेत्॥छाणामादृशी मन्दबुद्धे किं पञ्चभावं भजेतह॥महिषीमहिषा च सभंगं भंगं संपुनः॥६०॥कुरुते
दमाना वै नाहन्तस्मदृशी शठ॥करिष्येहं मंदयुद्धे हनिष्ये त्वां सुराप्रिया॥६१॥गच्छादुष्टपातालं जीविते द्वायदक्षिते॥पहवन्तु तया वाक्यमि
त्युक्तं यमरुथा॥६२॥तच्छ्रुत्वा हं समायातः प्रविचिन्त्य पुनः पुनः॥रसभंगं विचिन्त्यैव ननु युद्धं मया कर्तुं॥६३॥आज्ञां विना तवात्मन
कथं कुर्यात्तौ शुभं॥साती वचनं लोभ्य तावत्तत्तैव यमामिती॥६४॥नवितयं न जानामि किं वा भविष्यति॥कार्यं सिं ह्युपमाणां
नोमंत्रोती वद रासदः॥६५॥युद्धं पलायनं श्रेयो न जानेहं विचिन्त्य॥६६॥ ॥इति श्रीभागवते महापुराणे देवी माहात्म्ये द
शमोक्षायः॥१०॥ ॥यासउवाच॥इति तस्य वचः श्रुत्वा महिषो मदविहृतः॥मंत्रिवृक्षात्समाह्वय राजवचनं मुवीत्॥११॥
राजो वत्स॥मंत्रिणः किंच कर्तव्यं विश्रब्धं तमाचिरं॥भायता देव विहिता मायेयं शो वरीवकिं॥१२॥कार्यं सिद्धिं पुण्यं ययमुपायेषु
विचक्षणाः॥शानादि सुच कर्तव्यं कोत्र महं बुवंतु वै॥१३॥ ॥मंत्रिण उचुः॥सत्यं सदैव वक्तव्यं प्रियं च नृपसत्तम॥हितहितकरं न

१२४

नं विचार्य विबुधैः कित॥१४॥सत्यं च हितं कदात्र नियं चाहितं कृष्येत्॥मयोषधं नृणां लोके सुप्रियं रोगनाशकं॥१५॥सत्यस्य श्रोतामना च दुर्ल
भः पृथिवी पते॥वक्तापि दुर्लभः कामं बहव आदुभाषताः॥१६॥कथं बुभुक्षेत् नृपते विचारेण हनेति ह॥भुवं वाप्यभुवं वापि कोवेति भुवनत्रये
॥१७॥ ॥राजो वत्स॥त्वस्वमत्यनुसारेण ब्रुवंतु यद्यथ कथं॥येषां हियादृशोभावस्तन्मत्वा निन्नयाम्यहं॥१८॥वह्नां मतमाज्ञाय विचार्य न पु
नः पुनः॥यच्छ्रुयस्तद्वि कर्तव्यं कार्यं कार्यविश्वक्षणेः॥१९॥ ॥यासउवाच॥तस्येदं वचनं श्रुत्वा विरूपाक्षो महावसः॥उवाच तदसावाक्यं
रं जयं पृथिवी पति॥२०॥ ॥विरूपाक्ष उवाच॥राजन्मारी वराकेयं साब्रूते मदगर्विता॥विभेदिका मकिमिदं मंतव्यं वचनं नृणां॥२१॥वि
भेदिल्लियोवाको ईहृक्तेरण दुर्मदः॥अनृतं स हसं चेति राजन्मारी विचेष्टितं॥२२॥जित्वा त्रिभुवनं राजन् यकांता भयेत वै॥दीनत्वे पापशो नूनं वीर
स्य भवने न वैर॥२३॥तस्माद्यामहमिकाकी युद्धाय चंडिकां प्रुति॥हनिष्ये तं महाराज निर्भयो भव सांपुनः॥२४॥सेनायुतो हंगतां शक्ता स्ते वि
विधेः कित॥तिष्ठ देव्या मिदुर्विनां चंडिकां चंडविक्रमा॥२५॥वक्ष्याम्यमयेः पाशैरा नयिष्ये तवांति कं॥वशगाऽस्तु सदा ते सायक्यराज न्वसंमम॥२६
॥ ॥यासउवाच॥विरूपाक्ष वचः श्रुत्वा दुर्द्धरो वाक्यमब्रवीत्॥सत्यमुक्तं वचो राजन् विरूपाक्षेण धीमता॥२७॥ममापि वचनं सुक्ष्मं श्रोतव्यं धीम
ता त्वया॥कामातुरै वासुदती लक्ष्मणे च तुमानतः॥२८॥नवत्येवं विधा कामं नापि कारुण्यगर्विता॥भीषयिन्वावरो हत्वां बशी कर्तुं मिहेष्टति॥२९
॥हावोयं मातिनी नावै तवेति रसवित्तमः॥वक्रोक्तिरेषा कामि न्याः प्रियं पुनि परायणं॥३०॥विचिकीपितरः कामं कामशाला चिचक्षणः॥यड
क्तं नाम बाणैस्त्यां वधिष्ये रणमूर्द्धनि॥३१॥हितुगर्भमिदं वाक्यं जानव्यं हेतुविज्ञेयं॥वाणस्तुमानिनी नावै स्य तां नेत्रकक्षक्षजाः॥३२॥पुष्पा
जतिमया श्रान्ते व्यग्रे श्रवचनैस्तथा॥काशक्तिः कन्यका नां ये रणे च यिपार्थिव॥३३॥सा दृशी नां न देवानां वक्ष्याम्यप्यशौरिणां॥तयो क्तेनेत्र
बाणैस्ते हनिष्ये मंदपाश्र्विणं॥३४॥विपरीतं परिज्ञातं नातारसविदा कित॥यातयिष्यामि शर्यां रणमयी पतिं तव॥३५॥विपरीतरतकी दानात
व्यं भाषणं नुनरं॥करिष्ये विगतशालं यडुक्तं वचनं तथा॥३६॥वीजं प्राणा इति ज्ञेयं न हि हीनं चैवाप्यथा॥योगाधिको मुवाक्ये वै संयास्य तु न

या

या

30

25

20

15

10

5

॥दे.भा.यं॥

मंनूपा॥१॥तद्वैविचारतो जेयंरसगंधविचक्षणैः॥इतिज्ञानामहाराज कर्त्तव्यंरससंयुतं॥२॥सामदान द्रव्यंनस्याः नान्योपायोस्तिभयते॥रुद्रावागर्वि
तावापिदृशगामानिनीभवेर॥३॥तादृशैर्मधुरैर्कीकौराजनेष्येतवानिकं॥किंवहतेनमेराज-कर्त्तव्यावशवर्त्तिनी॥४॥गत्वा मयाधुनेविचंकीं करी
वसदासते॥॥**वासउवाच**॥इत्यत्रिशम्यतस्मात्तामुत्तमविचक्षणः॥५॥उवाचवचनंराजनिशामययद्येदितं॥हेतुमधर्मसहितंरसयुक्तं
नयानितं॥६॥नैषाकामातुराकालानुरक्तविचक्षणः॥नैवकाकानिब्रंशानितयोक्तानितुयानि॥७॥चित्रमत्रमहाबाहोयदेकावरवर्त्तिनी॥
निरासंवासमायातिचित्ररूपामनोहरा॥८॥अष्टादशभुजानारीनभ्रुतानचवीक्षिता॥केनापित्रिषुलेकेषुकारणंनिदमभुतं॥९॥आयुधाः
न्यपितावन्निधुतानिप्रवृत्तानि॥विपरीतमिदंमन्येसर्वकालकृतंनृप॥१०॥स्वप्नानिदुर्निमित्तानिमयादृष्टानिवेनिशि॥तेनजनान्यहन्ते
वैशसंममसांप्रतं॥११॥कुर्वांवरधरानारीरुदनीचगृहांगणे॥दृष्टेस्वप्नेषुयःकालेतिनिनयंतदत्तयं॥१२॥विकताःपक्षिणोरात्रोरुहंति
गृहेगृहे॥उत्पाताविविधाराजसुभवन्निगृहेगृहे॥१३॥नितजानाम्यहंननंकारणंकिंचिदेवहि॥यत्न्यार्थयतेकालयुद्धायकृतनिश्चयः॥१४॥
॥निषास्तिमानुषीनोवागंधवीनतथासुरी॥देवैःकृतेयंज्ञातव्यामायामोहकरीविमो॥१५॥कातरत्वंनकर्त्तव्यंममैतन्मनसित्वत्वं॥कर्त्तव्यं सर्वधा
युद्धयथावत्तन्निश्चयति॥१६॥कोवेददेवकर्त्तव्यंभ्रमंवायुभ्रमन्तथा॥अवतस्याधियाधेयंस्थानयंहितविचक्षणैः॥१७॥जीवितमरणं
सांदैवाधीनंनराधिप॥कोपितैवान्यथाकर्त्तव्यंममार्थभुवनत्रये॥१८॥॥**महिष उवाच**॥गच्छतन्ममहाभागयुद्धायकृतनिश्चयः॥तामान
वरारोहंजित्वाधर्ममाप्तिनी॥१९॥नभवेदृशगानारीसंशयमिदिसातव॥हन्त्यानाम्यथाकाममातनीयापुयत्नतः॥२०॥वीरत्वमसि
सर्वज्ञःकामशास्त्रविशारदः॥येनकेनाप्युपायेनजेतवावरवर्त्तिनी॥२१॥त्वरवीरमहाबाहोसैन्येनमहतावतः॥तत्रगत्वात्वंयावुद्धाविच
र्यचपुनःसुतः॥२२॥किमर्थमागताचेयंज्ञातव्यंतद्विकारणं॥कामाद्वैरभावाच्चमायाकरोयमित्युत॥२३॥आदौतन्निर्णयंकृत्वाज्ञातव्यं
स्वास्तिकीर्षितं॥यश्चायुद्धप्रकर्त्तव्यंयथायोग्यंयथावत्॥२४॥कातरत्वंनकर्त्तव्यंनिर्दयत्वंतत्रथानव॥यादृशाहिमनस्तस्याःकर्त्तव्यंनदृशं

१२५

तया॥२५॥॥**वासउवाच**॥इतिज्ञातिर्भूताताम्रःकालवर्गगतः॥निर्गतःसैन्यसंयुक्तःपुण्यमहिषंनृपं॥२६॥गच्छन्मार्गेदुरात्मा
सोशकुनाभीक्ष्ण्यारुणात्॥विस्मयंनभयंवाप्ययममार्गमुदरीकृत॥२७॥सगत्वातां समात्तकपदेवींसिंहोपदिक्षितां॥सत्यमानां सुरैःसै
डैःसर्वयुधविभूषितां॥२८॥तामुवाचवीचीतःसन्वाकंमधुरयागिरा॥सामभावंसमाश्रित्यविनयावनतःस्थितः॥२९॥दिविदेवोस्वरः
भृंगीत्वाप्यगुणमोहितः॥स्यहांकरोतिमहिषस्तथापिशुहणायवै॥३०॥भावंकुलविशालाक्षितस्मिन्नमरदुर्जये॥तंयत्तिंवाप्यमहं
गिनन्दनेविहरीभुते॥३१॥सर्वंगसुन्दरंदेहंमुप्यसर्वंसुखाभ्युदःखंदेयमितितिचिन्ति॥३२॥करजोहकि
मर्थत्रेगृहीतान्वायुधान्त्वं॥उप्यहंकुक्करोम्यहंकराःकमलकोमलाः॥३३॥भूवायेविद्यमानेपिधनुषाकिंप्रयोजने॥कदाक्षोवि
शित्वास्त्रिकिंशोर्निःपुण्येजने॥३४॥संसारेदुःखदंयुद्धंनकर्त्तव्यंविजानता॥लोभासक्ताःपुक्कुर्वन्ति संग्रामंनपरस्परं॥३५॥पुण्येयपिनयोद्धवं
किंपुनर्निश्चिन्तैःशरीः॥नेदतन्निजगत्राणंकस्यतज्जायतेमुदे॥३६॥तस्मान्नमपितन्वेजिप्रसादंकर्त्तुमर्हसि॥भर्त्तरंभजमेताधंदेवदा
नवद्वजितं॥३७॥सतेज्जवाहितं सर्वंकरिष्यतिमनोरथं॥तंयदमहिषीराजःसर्वधानात्रसंशयः॥३८॥बचनेकुलमेदेविशस्यसिस्तु
खमभुतं॥संग्रामेजयसंदेहःकष्टंमुप्यनसंशयः॥३९॥जानासिराजनीतिं तंयथावद्वरवर्त्तिनी॥भुंक्ष्वराजसुखंमर्त्यंवर्षाणाममुतायु
तं॥४०॥पुत्रसैन्यविताकात्रःसोपिराजभविष्यति॥योवनेकीदृशितानेकादृशसुखमाप्स्यति॥४१॥॥इतिश्रीभागवतेमहापु
रणेपंचमस्कन्धेवीमाहात्म्येकादशोऽध्यायः॥११॥॥**वासउवाच**॥तत्रिशम्यवचनस्यतामुत्तमजगदंबिका॥मिथुगंभीरयावाचान
मुवाचहसन्निवा॥१॥॥देवुवाच॥गच्छजोत्स्यपतिंबृहिसुमुखंमंदचेतसं॥महिषंवातिकामार्त्तंमृदंज्ञानविबर्जितं॥२॥यथातेम
हिषीमातामृदायवसभक्षिणी॥नाहन्त्याहंगदतीतंवपुष्कमहोदरी॥३॥नकामवेहंदेवैर्ज्ञानेवविधुंनशंकरं॥धनदंबरुणंनेव
ब्रह्माणंनचपावकं॥४॥एतादिववराहिलायभुंकेनमृणेनवै॥दृष्ट्वाहं कथंयत्नेनैवगर्हणमेववेदिति॥५॥नाहंपतिंवराणारीव

जच्छ ३

0 5 10 15 20 25 30 35

30
25
20
15
10
5

॥ वे. भा. पं. ॥

तन्निमेपतिः प्रभुः ॥ सर्वकर्ता सर्वसाक्षी पराः पूर्णायः शिवः ॥ ६ ॥ सर्ववासः क्षमः शान्तः सर्वदुःखवर्धनः ॥ तं नमस्कृत्य हि धर्मं नयं कथं सेवितु
मुत्सहे ॥ ७ ॥ प्रमथयुषितं कामं करोमि यमवाहना ॥ अथ वामनुजानां वै करिष्ये जलवाहकं ॥ ८ ॥ जीविते चास्ति चैव पापगणपाता समाश्रु ॥
समस्तैर्दातवैर्दुर्लभं न्यायं हि मि संगरे ॥ ९ ॥ कामं स दृश्यो योगः संसारे सुखदो भवेत् ॥ अथ धातुः खदः सो भूद जात कृत दानवः ॥ १० ॥
रत्नमसि य धुषेपति मे भज भामिनी ॥ का हं क म हिवः शृंगि संवंधः कीदृशो द्योः ॥ ११ ॥ गच्छ युष्माकं कामं वाहनिष्ये हं सर्वध्वं ॥ य
ज्ञभागं देवलोके न्यक्ता त्वं सुसुखी भव ॥ १२ ॥ ॥ वा. स. उ. वा. च. ॥ इत्युक्त्वा सा तदा देवी जगत्सर्वं भूतं कस्यान्तरं दृश्यं नादं च के
देव्यभयावहं ॥ १३ ॥ चकंपवस्तु धातुं तस्तेन शब्देन भूतधराः ॥ गर्भाश्च देवपत्नीनां विश्वं सुगर्जितं स्वनात् ॥ १४ ॥ ताम्रः श्रुत्वा च तं
हं भयवत्समना तदा ॥ यत्ता यन नतः कृत्वा जगाम महिषानिकं ॥ १५ ॥ न गरेतस्य ये देव्यास्ते पि निनाम बाधुवन् ॥ वधिरि कृतकली स्ते
पलायन पराः क्वचित् ॥ १६ ॥ तदा क्रोधेन सिंहोपि न नादं शसुत्सदः ॥ चित्तं यामास सचिचेः किं कर्तव्यमतः परं ॥ १७ ॥ दुर्गं गृहीतं क
र्तव्यं युद्धं तिर्गत्य वायुतः ॥ पलायने कृते श्रेयो भवेत्तदा न गोत्रमाः ॥ १८ ॥ बुद्धिमान्मोदराधर्षो सर्वे बुद्धि विशादयः ॥ मंत्रः खलु पुक
र्तव्यः सुगुणो कार्यसिद्धये ॥ १९ ॥ मंत्रं नृसंस्तं राज्ञं यदि सत्यात्सरक्षितः ॥ मंत्रिभिश्च सदा चरैः विधेयः सर्वथा बुधैः ॥ २० ॥ मंत्रे भेदे
विनाशस्या डाप्यस्य भूयते सथा ॥ तस्माद्देवभयाग्मः कर्तव्यो भूतिमिच्छता ॥ २१ ॥ तदत्र मंत्रिभिर्विचित्रं वचनं हेतुमद्वितं ॥ का स देशानु
सारेण विचित्रं नीति निर्णयं ॥ २२ ॥ योषि वात्र समायाता प्रवसा देव निर्मिता ॥ एका किं नीतिरासंवाकारांत द्विचिंत्यतां ॥ २३ ॥ युद्धं प्रार्थयते
वाला किमश्रु मत्त परं ॥ श्रेयो भविष्यतीति वा को वेति भूव न जये ॥ २४ ॥ न बहूना जयेयस्ति ते कस्य च पराजयः ॥ देवाधीनो सदा जयेयु
द्धे जय पराजये ॥ २५ ॥ उपायवादिनः प्राहुर्देवं किं केन विजिते ॥ अद्भुतमिति यन्नाम यवदनी मनीषिणः ॥ २६ ॥ तस्मिन्नेषिपुमाणां किं
तिराशा वसेवन् ॥ न समर्थं जनान् दिदेव कृत्वापि मयते ॥ २७ ॥ उद्यमो देवमेतौ हि भूतकान्त रयो मते ॥ विचिंत्या अप्रिया सर्व कर्तव्यं कार्यमा

१२६

१७

दरात् ॥ २८ ॥ ॥ वा. स. उ. वा. च. ॥ इति राजा देवः श्रुत्वा हेतु गर्भं महाकायं ॥ विडाता रेणो महाराज मिथुनं वकुतां जतिः ॥ २९ ॥ राजने वा विष्णो साक्षी ज्ञान
व्यायज्ञतः पुनः ॥ किमर्थं मिह संग्राह्यता कृतः कस्य चरि गृहा ॥ ३० ॥ मरणे ते परिज्ञायस्ति या सती मनःसुरैः ॥ विविता यमपत्राक्षी समुत्पाद्य त्वेते जमा ॥ ३१ ॥
नेषि कृत्वाः स्तिताः त्वेव सर्वं सुद्धिदुःखं ॥ समये स्याः सहाया ले भविष्यति युयुत्सवः ॥ ३२ ॥ पुरतः कामिनी कृताने वै विष्णु पुरोगमाः ॥ वधियन्ति च नः सर्वा
स्यां ता मुहे हनिष्यति ॥ ३३ ॥ एतं वि कीर्षितं त्रेकामया ज्ञातं न रात्रि पाम्भित वस्य न ज्ञानं वृत्ति मम सर्वथा ॥ ३४ ॥ योद्धयं न च वापि ना हं कं कामः
पुनः ॥ ३५ ॥ उमाणां नं महाराज कार्यं वै देव दुर्जये ॥ ३६ ॥ तदर्थं स्यात्पिरति शं मर्त्यं कार्यं जी रवं ॥ विहर्तव्यं त्वया साह मेव धर्मो नु जीविनां ॥ ३७ ॥ विजारे
त्र महान्तिय देकायेषि ता नृपा ॥ युद्धं प्रार्थयतेऽस्माभिः ससै र्येव न दर्वितैः ॥ ३८ ॥ ॥ दुर्गं खड्गवाच ॥ राजमुद्धे जयेनास्ति भविता वेक्य होकि ता
पलायनं न कर्तव्यं यो हानि करं नृणां ॥ ३९ ॥ जिता देवा नृणे सर्वस्याप्यचानु त्रमं यथाः ॥ एका किं नीतिर्युगप्य नाश युक्तं यत्तायनां ॥ ४० ॥ तस्माद्
दुष्ट कर्तव्यं मरणं वा रणे जयः ॥ यथा वित्तं वसिष्ठ कात्र चिना विषयतः ॥ ४१ ॥ मरणे त्रयशः प्राप्ति जीविते तेन था सुखं ॥ उभयं न सा कृत्वा कर्तव्यं
युद्धं मया वै ॥ ४२ ॥ पलायने यो हानि र्मरणं कस्य चः भये ॥ अवश्यं मि व सर्वं जानाथात कश्चि भवेत् ॥ ४३ ॥ मर्त्यं कृत्वा जिनि नृसं सर्वथा ना युषः क्षये ॥ त
स्याहो को न कर्तव्यो जीविते मरणे दुधा ॥ ४४ ॥ ॥ वा. स. उ. वा. च. ॥ इत्युक्त्वा स्ववचः श्रुत्वा वाक् सो वाक्यमवगीत ॥ प्रणतः प्रजतिर्न त्वां ज्ञानं वाक्य
को विदः ॥ ४५ ॥ ॥ वा. स. उ. वा. च. ॥ राजन् चित्तान कर्तव्यं कार्यं सिक्ता त राप्रिये ॥ अहमेको हनिष्यामि चं चं च त्तो च नं ॥ ४६ ॥ उसा हस्त यु
कर्तव्यः स्वायी भावे रसस्य च ॥ पयान को भवे द्वेरी वीरस्य नृपसत्तम ॥ ४७ ॥ तस्मात्तत्काप यं भूय करिष्ये युद्धं मधुतं ॥ नयिष्यामि नरे न
हं चंडिकां यमसादनं ॥ ४८ ॥ न विनेमि यमादि-शु-कुवे रादृ रणा दयि ॥ वायो र्वहे सथा विष्णोः शं कटाक्ष शि नोरवेः ॥ ४९ ॥ एका किं नीत थानरि
किं पुन र्मदगर्दिता ॥ अहं तां निहनिष्यामि विविदि शि शि ता क्रितैः ॥ ५० ॥ यश्य वा ह वलं मे शवि हरस्य था सुखं ॥ भवता च न गतं यं संग्रामे
यत्तया मम ॥ ५१ ॥ ॥ वा. स. उ. वा. च. ॥ एवं वृत्तिराजे खवाक् ले मदगर्दिता ॥ प्रणम्य नृपति तत्र दुर्द्धरो वाक्यमवगीत ॥ ५२ ॥ ॥ दुर्द्धर उवाच ॥

वाक्पल ५

कनकहस्तौ॥ आहृतस्तं वचो मया गजमुखा विष्णोर्नाम॥१०॥ पातासंगच्छ भो देव्यसंगमं कुरु वामया॥ इत्थं ज्ञात्वा धनुर्विद्यं यथेष्टं सितपाकुता॥११॥
मामभिर्जित्वा भूभागे न स्थानं ते कदाचन॥ न विष्णोर्नामं नुः पाददिवि वागिरिकन्दरे॥१२॥ ॥ व्यास उवाच॥ इत्युक्तौ तौ तदा देवौ कोपा कुरिते लोचनौ॥
तुर्वाणधरो वीरो युद्धकर्मो वन्तवन्तः॥१३॥ कृत्वा सविभुतं नादं देवीर्न निर्मल्य संस्थिता॥ वञ्चोनि भक्तुस्तीर्त्वा वाणवृष्टिं कुरु हृद॥१४॥ भगवत्
पिशराभ्यां नृमोच दानवीं प्रति॥ कृत्वा तिसृधुरं नादं देवकार्यं धर्मिष्ठये॥१५॥ तयोस्तु वाक्करत्तर्णं समूहो भद्राणां गणो॥ हृमुखः प्रथमस्त
त्रे देवी मभिमुखः स्थितः॥१६॥ तद्युद्धमभवत्तदा देवी वाक्करत्तर्णं सौमदा॥ बाणसिंघरिघाघातैर्भयदं मन्दचेतसा॥१७॥ ततः कृत्वा जगन्मा
ता दृष्ट्वा तं युद्ध इर्मदा॥ जघान यंच निर्वीर्यैः कर्णविष्टैः शिनाशितैः॥१८॥ दानवोऽपिशराभ्यां स्त्रिये दानि शितैः शरैः॥ सप्तभिस्ता उवाचा
स देवी सिंहा परिस्थिता॥१९॥ सापंच दशभिस्तीक्ष्णैः सुधीनैः सायकैः खसं॥ जघान तच्छरास्त्रिजहास चमुरुर्मुहः॥२०॥ अर्धचंडेण
बाणेन विच्छेद च शरासनं॥ वाक्कलो विगदो गृह्य देवी हंसं मुपाययौ॥२१॥ आगच्छ तंगदायाणि दानवं मदगर्वितं॥ चंडिका स्वगदाघातैः
घातयामास भूतले॥२२॥ वाक्कलः पतितो भूमौ मरुत्तुर्नीडुत्थितः पुनः॥ आजघान गदो गृह्य चंडिकां चंडविक्रमः॥२३॥ तमागच्छ तमालो
क्य देवी शूलेन वक्षसि॥ जघान वाक्कलं कुक्षाय यात च प्रमारसः॥२४॥ पतित्रे वाक्कलं सैन्यं भग्नतत्पुत्रात्मनः॥ जघेति चमुरा देवा भुक्कभ
र्गगते स्थिताः॥२५॥ तस्मिंश्च निहते देवोऽहं स्वोति वलान्कितं॥ आजगमरणे देवी क्रोधं संरक्तलोचनः॥२६॥ तिष्ठति हृत्वा हति भावमाहूः
पुनः पुनः॥ धनुर्वीणः धरः श्रीमान्प्रथमः कवचावृतः॥ तमागच्छ तमालोका देवी शंखमवाधयत्॥ कम्पयन् दानवं कामं ज्ञात्वा घं च चकार ह॥२७॥
सोऽपि बाणान्मुनोच्चा भूनीयान्नासी विधायमाद॥ स्वर्गात्ताम्रहमाया विच्छेद च न नाद च॥२८॥ तयोः परस्परं युद्धं वन्तवन्तं सुसंरणे॥ वाक्कल
जघाघातैर्भूशस्त्रैस्तोमरैस्तथा॥२९॥ रणे भूमौ तदा जाता रुधिरैश्च वहानदी॥ पतितानि तदा तीरे शिरांसि प्रवृत्तथा॥३०॥ यथा स नृरणा

30

25

20

15

॥ देवाय ॥

र्णयममकिंकरनायकेः ॥ तुं वीरुता निनीतानि नवक्रियायै र्मुदा ॥ ३२ ॥ रात्रिभूमिस्तदाद्योरावभ्यासीत ॥ ३३ ॥ रात्रिरेः पतिते भूमौ स्याद्यमाने र्वादि
 मिः ॥ ३४ ॥ गिमायुसारमेयाश्च काकाः कंकाः श्रयोमुखः ॥ ३५ ॥ धृष्टः सेनाश्रयादन्निशरीरणिहृतात्मना ॥ ३६ ॥ तवैवायुश्च दुर्गो मृतानां देहसंगतः ॥
 वभ्रवकिंकरिताशब्दः स्वगानां यत्नक्षिणो ॥ ३७ ॥ तदा युको यदुष्मात्मा दुर्मुखः कासमोहितः ॥ ३८ ॥ देवीमुवाच गवै न कृत्वा चोर्ध्वं कुरु भूमे ॥ ३९ ॥ ग
 ह्वोर्ध्वं हतिष्मापि नाम धैर्यसु बालिभ्यो ॥ ४० ॥ दैत्यं वा भजता मोक्षमहिषं मदगर्वितं ॥ ४१ ॥ ॥ देवुवाच ॥ आसन्नमरणः कामं युतं पश्यति मोहित
 ॥ ४२ ॥ अश्वैव त्वां हतिष्मापि यथायं वाक् सो हतः ॥ ४३ ॥ गच्छति ह्यवा मन्दमरणं यदि रोचते ॥ ४४ ॥ हत्वा त्वां वै वधिष्मापि बालिग्रामहिषी मृतं ॥ ४५ ॥ त
 दुःखं वचनं त्वस्या दुर्मुखो मर्त्यमुद्यतः ॥ ४६ ॥ चकार वाणवृक्षिं तु नं डिकां प्रति दाहणं ॥ ४७ ॥ सापिमानं रसाक्षि त्वा वाणवृक्षि क्षितैः शरैः ॥ ४८ ॥ जघान द
 नं कुं वा वृजं वज्रधरो यथा ॥ ४९ ॥ तयोः परस्परं युद्धं सजातं चाति कर्कशं ॥ ५० ॥ भयदं कातराणां च मरणं वलवर्धनं ॥ ५१ ॥ देवी निवेद्य तत्परसाध
 नुत्तम्य करे स्मितं ॥ ५२ ॥ तथैव च भविष्यतीति वचनं जह्य मुनिः ॥ ५३ ॥ रथे भग्ने महाबाहुः पदातिर्दुर्मुखस्तदा ॥ ५४ ॥ गदां गृहीत्वा दुर्धर्षा जगाम चेदि
 कां प्रति ॥ ५५ ॥ चकार च गदाया तं सिंहस्य मस्तके वलात् ॥ ५६ ॥ न च चारुहृदिः स्थाना नादितोपि महाबलः ॥ ५७ ॥ अं विकातं समासे का गदायाणि यु
 रः स्मितं ॥ ५८ ॥ खड्गे न चातिधारेण शिरश्छिद्ये दमौ स्मितः ॥ ५९ ॥ छिन्ने च मस्तके भूमौ पयत दुर्मुखो मृतः ॥ ६० ॥ जयशब्दं तदा च कुरुदि तानि जराभ
 शं ॥ ६१ ॥ तुष्टुत्तां तदा देवी दुर्मुखे निहते मराः ॥ ६२ ॥ युष्मद्वृक्षिन्ना च कुरुजयशब्दं न भविताः ॥ ६३ ॥ ॥ अमयः सिद्धगंधर्वाः सविधा धरकिं ॥ ६४ ॥
 नराः ॥ जह्युस्तं हतं दृष्ट्वा दानं वरं एव मस्तके ॥ ६५ ॥ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे पंचमस्कन्धे देवी माहात्म्ये त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥
 ॥ आसदुवाच ॥ दुर्मुखं निहतं श्रुत्वा महिषः क्रोधमूर्धितः ॥ ६६ ॥ उवाच दानं वा न च यत्किञ्चित् अतमिति चासकृत् ॥ ६७ ॥ निहतो दानं चोभयोरपि
 दुर्मुखो बालो ॥ ६८ ॥ गत्वा तत्परमाश्रयं यश्च देवचेष्टितं ॥ ६९ ॥ कालो हिव लवा कर्त्तुं स तत्तं सुखदुःखयोः ॥ ७० ॥ नराणां परतंत्राणां पुण्यपापवयोगतः ॥ ७१ ॥

१२८

१६

10

5

निहतो दानवश्चेष्टो किं कर्त्तव्यमनः परं ॥ ७२ ॥ ब्रुवन्नुमिलिताः सर्वे यदुक्तं कार्यं संकटे ॥ ७३ ॥ ॥ आसदुवाच ॥ एवं ब्रुवति राजेन्द्रे महिषेति वृत्तान्तिता ॥ ७४ ॥ चि
 रात्तस्मिन्नेतानां तस्मात्तस्मात्तस्मात् ॥ ७५ ॥ रात्रिं च हं हनिष्मापि काचित्ताम्रि विहिंसते ॥ ७६ ॥ इत्युक्त्वा त्वबलैर्युक्तः प्रययौ रथं संस्थितः ॥ ७७ ॥ द्वितीयं मां शिरश्छिन्नु
 कृत्वा तां मुं महाबलं ॥ ७८ ॥ महता सैन्येण मेण मरुतानां दृष्ट्वा दिशः ॥ ७९ ॥ तमा गच्छन्मातो कपदेवी भगवती विद्या ॥ ८० ॥ चकार शंखनादं च ज्यायो ध्वजं रमा
 ऋतं ॥ ८१ ॥ तत्र सुतेन शब्देन ते च सर्वे सुरादयः ॥ ८२ ॥ किं मेतदिति भाषन्तो दुर्मुखं भयं कथिताः ॥ ८३ ॥ चिच्छरास्तु तान् दृष्ट्वा पलायनं परान्न रान्
 उवाचाती वसं क्रुधः किं मयं वः समागमः ॥ ८४ ॥ ओहं वा हं हनिष्मापि वीर्यं कालं मदनं तं ॥ ८५ ॥ तिष्ठन्तत्र भयं त्यक्त्वा दैत्याः समरमूर्धनी ॥ ८६ ॥ इत्यु
 क्त्वा दानवश्चेष्टश्चापयाणि वृत्तान्तिताः ॥ ८७ ॥ आगत्य संगरे देवीमित्युवाच गतवायः ॥ ८८ ॥ किं गर्जसि विष्णुताक्षिता ययन्कातरान्न रान् ॥ ८९ ॥ नाहं
 विभेक्षितं न गीभ्रुक्ता ते यविचेष्टितं ॥ ९० ॥ स्त्रीवधे दृष्ट्वा त्वां तथैवाकीर्त्तिं संभवं ॥ ९१ ॥ गर्जमाता मयि त्वां वै संया मे यन हन्महं ॥ ९२ ॥ यथेष्टं
 गच्छं भो हयत्रैरमते मनः ॥ ९३ ॥ मरुतव भासि मञ्जिते रूपसावण्यं युताः ॥ ९४ ॥ स्त्रीणां सुदं कटाक्षे श्रुतथा हा वै श्रुत्वा न्दरि ॥ ९५ ॥ न शक्नो विहितं कापि
 त्वादृशीनां कदाचन ॥ ९६ ॥ युष्मदपि न योद्धव्यं किं पुनर्निश्चितैः शरैः ॥ ९७ ॥ भगवद्दृष्ट्वा तां देहेय दुर्नोति मातृतीदलं ॥ ९८ ॥ धिक्कृतमा नुषे लोके भा
 च धर्मी नुजीविता ॥ ९९ ॥ तात्पर्यं त्वापि यं देहं कृत्वा नीयं शितैः शरैः ॥ १०० ॥ तैस्तु भयं मेः युष्मदसौ मिहान्न भोजनैस्तथा ॥ १०१ ॥ योषयि तापि यं देहं यात
 नीयं परेषुभिः ॥ १०२ ॥ देहं छिन्नासि धाराभिर्धनमर्जयते नरः ॥ १०३ ॥ धिक्कृतं दुःखं दंष्ट्रं पृश्ना किं सुखं दंष्ट्रं भवेत् ॥ १०४ ॥ त्वमप्यतीव बालो ह्युद्ध
 माकांक्षसे यतः ॥ १०५ ॥ सुखं संभोगं जन्म कर्मण्युत्तमं वेत्ति संगरे ॥ १०६ ॥ खड्गपातं गदायातं भेदनं च क्षिती सुखैः ॥ १०७ ॥ मरणां तैस्तु संस्कारं गोमायुश्च
 पकर्मणः ॥ १०८ ॥ कविभिः कथितं धर्मैः मूर्खैर्वातिष्ठ संशयः ॥ १०९ ॥ रणे मृतानां स्वः प्राक्षिरर्थं वा दोस्तिना न्यथा ॥ ११० ॥ तस्मात्तु खवरा रोहे यत्र ते रम
 ते मनः ॥ १११ ॥ भजता भयति नाथं हयारिं सरमर्दनं ॥ ११२ ॥ ॥ आसदुवाच ॥ एवं ब्रुवाणं न दैत्यं प्रोवाच जगदं विका ॥ ११३ ॥ किं नृणां भाषसे मरुतु

परमं

30

25

20

15

10

5

देवाये॥

विमानि वपंति ता॥ १५॥ नीतिशालं न जानाति विद्यां वा नीतिं की त॥ न से विना तया वृजान वने मति रल्लिते॥ १६॥ मूर्खसेवा परो यस्या सत्यान्यं म
 र्खेव हि॥ राजधर्मं न जानाति किं कुर्वीषि ममाग्रतः॥ १७॥ संग्रामे महिषं हता कृता रुधिर कर्मदं॥ यजस्तं भंस्ति रं हता गमिष्यामि यथा सुखं
 ॥ १८॥ देवा तां दुःखदातारं दानं वं मद गवितं॥ हनिष्ये हं दुराचारं पुंड्रं कुरुस्थि रो न वा॥ १९॥ जीविते कास्ति चे न्मृदम हि य स्या त धातवः॥ त
 दा गच्छन्त्या ता सं दान वाः सर्व एव ते॥ २०॥ मुमूर्खा य दिव स्मि ते पुंड्रं कुर्वन्नु संगताः॥ सर्व निव वधिष्यामि निश्चये यं म माधुना॥ २१॥ ॥
 या स उवाच॥ तं सुता वचनं तस्याः दानं वो वल दयितं॥ सुमोच काण वृद्धिं तां धन वृद्धि मि वा यरां॥ २२॥ विच्छेद तस्य सा वा ला न्म बा ले ति
 श्रितैस्तदा॥ जघान तं तथा वो रै रा श्री विष सप्तैः शरैः॥ २३॥ सुहं परस्परं तत्र वभ्रव विस्म य पु दं॥ गदया पातया मा स तं रथा जग दं ति
 का॥ २४॥ मूर्खं प्राप स तु स्ता गदया मिहतो भृशं॥ मूर्खं ह य मा त्र न र धो य स्म द वा च नः॥ २५॥ त न धा मूर्खि तं दृष्ट्वा ता मुः प ह व न
 दंतः॥ आ जगाम रणे पुंड्रं चे दि कां उति चाप ता म्॥ २६॥ आ गच्छ न्नु तं बीष्म दे वी प्रा ह ह स त्रि व॥ ए से हि दान व श्रेष्ठ य म से के न या
 म्म हं॥ २७॥ किं भ वद्विः समाया तै र व सै श्च ज ना युधैः॥ महिषः किं गृहे मृ द करो ति जी व नो य मं॥ २८॥ किं भ वद्वि दू ते र्म दे र्म मा पि वि फ ल
 म्म मः॥ अ ह ते म हि षे पा पे सर शत्रौ दुरात्म नि॥ २९॥ त स्या द्यं गृ हं ग ता म हि वं षे ष य नि ह॥ पश्ये म्मां से पि मं द्रा स्ता या दृष्टीं ता दृष्टीं स्ति
 तां॥ ३०॥ ता मुक्त वचनं श्रुत्वा वाण वृद्धिं च कार ह॥ चं डि कां उति को ये न क र्ण कृ द शरा स नः॥ ३१॥ भगव त्पि क्रोधे न समा कृ ष्य सरा स
 नं॥ वा ला न्मु मो च त र सा ह न्नु का मा सु रा हि तं॥ ३२॥ चिद्वरा खो पि व स वा न्मूर्खं त्म को षितः पुनः॥ गृही त्वा स शरं चापं त स्ते स मु ख नः
 क्षणात्॥ ३३॥ चिद्वरा खो भू ता मृ ष्ण वा व य नि व लो क्यो॥ यु यु ध ति म हा वी रै स ह दे वा र तां ग रो॥ ३४॥ कृ पि ना च म हा मा या व व र्ष शर
 स न्ना ति॥ च कार दान वा न्म र्क ना ए क्ष न त नु द्ध दानं॥ ३५॥ अस्म रा ष्म स म्म द्य व भू युः शर तां डि ताः॥ चिद्वि युः शस्त्र जा नो ति दे वी य
 नि कृ ष्ण नि तां॥ ३६॥ वभ्रु ते रा धा सा स्त त्र किं भु का इ व पु ष्पि ताः॥ श्री ली मुख क्ष ताः सर्व व स न्ने च व ते र रो॥ ३७॥ वभ्रु व नु मु ने पु ष्पं ता मे

१२५

ता सह सं युगे॥ विस्मयं परमं जग्मुर्देवा ये प्रेक्ष कस्ति ताः॥ ३८॥ ता मो मु द्रा त मा दा य तो ह जं द ह्मं दृ षं॥ जघान मस्त के सिं हं ज हा स च न न
 दं च॥ ३९॥ न र्द मानं त दान त्ते दृष्ट्वा दे वी स्म य त्रि व॥ ए के न श्रित धारेण मस्त के न्य ह न न दा॥ ४०॥ छिन्ने श्वि रस्ति ता मुक्त वि शि षो मु द्रा ती
 वरी॥ वभ्राम क्षण मा त्र न्ने य पा त रण मस्त के॥ ४१॥ पति तं ता मु मा लो का चि भ्र रा खो म हा व सः॥ ए व मा दा य त र सा उ डा व चं डि कां पु
 ति॥ यथा भगव त्पथ तं दृष्ट्वा ए व मा षि मु पा ग तं॥ दान वं यं च नि वी रौ र्ज घा न त र सा र रो॥ ४२॥ ए के न पा ति तं र व कं डि ती ये न त ता क
 रं॥ कं ठा च्छ मस्त कं त स्य कृ ति तं स शि सै ल्क कं॥ ४३॥ ए वं तौ ति ह तौ क्रू रौ रा क्ष सौ व नु र्म दो॥ भ ग्नं सै नं त यो क्त र्ण दि धु सं त्र त्त मान सं॥
 यथा दे वा म्म मु दि नः सर्वे दृष्ट्वा तौ ति ह तौ र रो॥ पु ष्प वृ षिं मु दान च क्रू ज य रा दं न भ स्ति ताः॥ ४४॥ मृ ष्य यो दे व गंध र्वी वे ना ताः सिं ह च
 रणाः॥ उचु स्ते जय दे वी ति चां वि के ति पु नः पुनः॥ ४५॥ ॥ इति श्री भागव ते म हा पु रा णे पंच म स्कं धे दे वी मा हा त्म्ये च त्रु द शो क
 ध्यायः॥ १४॥ ॥ या स उवाच॥ ती न या नि ह नौ श्रु त्वा म हि षो वि स्म यान्ति तः॥ ये र या मा स दै र्ये या न द्रु बा र्थं म हा व त्तान॥ १॥ अ सि
 लो मा वि डा रा खो पु मृ षा न्मु द्ध उ र्म दान॥ सै न्ये न म हा ता यु क्ता सा मु धा न प रि कृ दान॥ २॥ ते त त्र द द्भु र्दे वी सिं ह स्तो य रि सं स्ति तां॥
 अ द्वा द श भु जां दि वां ए व म्म र्खे द क धा रि णी॥ ३॥ अ सि लो मा य तो ग ता ता मु दान ह स त्रि व॥ वि न या व न तः प्रा नो दे वी दै त्म व धो य द
 तां॥ ४॥ ॥ अ सि लो मा उवाच॥ दे वि वृ षि व चः स त्वां कि म र्थं मि ह सु न्द रि॥ भा ग ता स्ति कि म र्थं वा हं सि दे ता नि रा ग सः॥ ५॥ कार तां
 क थ या श त्वं त्वा सां धि कं म्म हं॥ कां च तं म णि र ता णि भा ज ना नि व रा णि च॥ ६॥ इ र्ध सि पु द द मि तां गृ ही त्वा गृ ह्ण स्वा त्म यं॥ कि म र्थं
 यु द्ध का मा सि दुःख स न्ना प व र्ष नं॥ ७॥ क थ ये मि म हा त्म नो यु र्ध्वं सर्व सु खाय हं॥ को म ले ति व ते दे हे पु ष्प या तां स हे भृ शं॥ ८॥ कि
 म र्थं शस्त्र सं या ता न ह सी ति वि स म्म हं॥ चा नु र्य स्य क्त्वं शानि स त्त नं सु ख से व नं॥ ९॥ त त्कि म र्थं दुःख हे नु सं ग्रा मं क र्त्तु मि ह सि

रे

0 5 10 15 20 25 30 35

30

25

20

15

॥दे.भा.व.॥

॥सारेत्रसंख्यसंख्यः स्वहेयमिति स्थितिः ॥१०॥ तत्सुखं सुखं धिधा प्रोक्तं नित्यानि नित्यप्रभेदतः ॥ आत्मज्ञानसुखं नित्यं मनिन्यं भोगजं संख्यं ॥११॥ नाद्या
 मि कसुनम्या ज्यदेवि शास्त्रार्थचिन्तकैः ॥ सौगतानां मतं चेत्तु स्वीकरोषि वरानने ॥१२॥ न धापियौ वनं प्राप्य भुङ्क्ते भोगाननुत्तमा ॥ परलोका
 सदेहो यदि ते स्ति कस्योदरि ॥१३॥ सगर्भो गयरा नित्यं भवभामिनि भूतसे ॥ अनित्यं यौवनं देहो नावेति सुकृतं वरेन ॥१४॥ यरो यत्तापनं का
 र्यं वेर्जनीयं सदा बुधैः ॥ अविरोधेन कर्तव्यं धर्मार्थकाममेव न ॥१५॥ तस्मात्तु मपि कल्याणि मतिर्धर्मसदा कुरु ॥ अपराधं विना देव्या क
 स्मात्मा रयसेविके ॥१६॥ दया धर्मस्य देहो स्ति सत्त्वं प्राणाः प्रकीर्तिताः ॥ तस्मादेहं तथा प्राणारका लीयाः सदा बुधैः ॥१७॥ कारणं वदसु श्रो
 तिदानयानां वधेतव ॥ ॥देवुवाच॥ त्वया यद्यं महाबाहो किमर्थं मिह चागता ॥१८॥ तदहं संपुवधामि ह ननेच प्रयोजनं ॥ विचरामि
 सदा देव्य सर्वलोके सु सर्वदा ॥१९॥ न्यायन्यायौ च भूतानां पश्यन्नि विचराम्यहं ॥ न मे कदापि भोगे स्थानतो भोक्तव्यै रता ॥२०॥ धर्मार्थं विचराम्यहं
 सोरे साधु रक्षणं ॥ कुत मे न सुनियतं प्राप्य मित्त तसदा ॥२१॥ साधुनां रक्षणं कार्यं हन्त्या ये यसाधवः ॥ महिषस्तु उरा चारो देवान्ने हनु सुयत
 ॥ अन्त्या हन्त्या धर्मोपा प्राप्तिराक्षसाधुना ॥ तं हनिष्ये उरा चारं सरक्ष्यं महावत् ॥२२॥ गच्छ वानि ह का मंत्वं सत्यमेतदुदाहृतं ॥ ब्रह्मवतं दु
 रात्मानं राजानं महिषी सुतं ॥२३॥ किमन्याये रयसे त्रस्यं युद्धं कुरु सह ॥ संधिं चेत्तु मिच्छा स्ति राजस वमया सह ॥२४॥ सर्वं गच्छ नृपातां हं
 रं नृका यथा सुखं ॥ देवदुव्य नृयत्किंचिदुत्तं जिह्यारणे सुखं ॥२५॥ तदुत्ताया नृपातां प्रह्लादे यत्र निरति ॥ ॥वासुदेवाच॥ तदुत्ताव
 च न देवा असि लोमासुरः स्थितं ॥२६॥ विडालाख्यं महावीरं पृथु वीरं सर्वकं ॥ असि लोमा उवाच ॥ ॥शुतं त्रेद्य विडालाख्यं भवान्ना कश्चि
 तं च यत् ॥२७॥ एवं गते किं कर्तव्यं विग्रहं संधिमेव वा ॥ ॥विडाल उवाच॥ न संधि कामे स्ति न मो प्रिमा नी युद्धं च सु सुनियतं च जानन ॥२८॥
 दृष्ट्वा हताये रयते तथा स्मादेव हि कोति मि तुं समर्थः ॥ दुःसाध्य एवोक्ति ह सेव कानां धर्मः सदा मान विवर्जितानां ॥२९॥ अजापराणां वश

१३०

११

10

5

वर्जिका नापंचालिका नामि बस्त्रभेदात् ॥ गत्वा कथं नृस्य परस्त्रया च मया विवक्तव्यमिदं कथारं ॥३१॥ गच्छ नृपातां समितं सर्वदेवता
 रत्नाभिधनं सुराणां प्रियं हि वक्तुं न हि सत्यमेव न च प्रियं स्थापितं कस्तु भाषितं ॥३२॥ सत्यं प्रियं नो भवेतीह कामं मो न न विबुधिमतां
 प्रति स्थितं ॥ नूनं तत्र न गंतव्यं हितं वा वक्तुमादरात् ॥३३॥ प्रपुं चापि गते राजा कोपयुक्तो भविष्यति ॥ इति संचिन्त्य कर्तव्यं युद्धं प्राण
 स्य संशयः ॥३४॥ स्वामिकार्य परं मत्ता मरणं नृणामत्र ॥ ॥वासुदेवाच॥ इति संचिन्त्य तैवीरैः संस्थितौ युद्धं तत्परौ ॥३५॥ धनुर्वीर
 धरी तत्र संनद्धै रथसंगतौ ॥ प्रथमं नृविडालाख्यं स प्रबाणा नृमोच ह ॥३६॥ असि लोमा स्थितो दूरे प्रेक्षकः परमात्तवित ॥ निरेदतो त
 दा प्राप्रा च विकारैः शरान् ॥३७॥ विडालाख्यं त्रिभिर्वीरै र्जघान च क्षिता शितैः ॥ प्राप्य वाराण्थो देवः पयात समरांगणे ॥३८॥ मूर्च्छि
 तो धममारा जघान वो देव यो गतः ॥ विडालाख्यं हतं दृष्ट्वा रणे शक्ति शरोत्करैः ॥३९॥ असि लोमा चापपाणिः संस्थितो युद्धं तत्परः ॥ उध
 सव्यं कं दृत्वा ता सुवाच मितं वचः ॥४०॥ देवि जानासि मरणं दानवानां उरात्मनां ॥ तथापि युद्धं कर्तव्यं पराधीने न वै मया ॥४१॥ महिषो म
 द बुद्धि श्रमजानाति प्रिया प्रिये ॥ तदग्रे नैव वक्तव्यं हितं चैव प्रियं मया ॥४२॥ मर्त्तं वीरधर्मं श्रुत्वा भवान् भवेत् ॥ देवमेव परं मये
 धिको ह्यमनर्थकं ॥४३॥ यत्तन्निदानं गत्वा नृव वारा हता भुवि ॥ इत्युक्त्वा शरवृष्टिं स च कार दानवो त्रमः ॥४४॥ देवी चिरे दतां वारो र
 सा प्रा न न रासितैः ॥ अन्धै र्विधाधनं तर्णमसि लोमा नमो भुगैः ॥४५॥ वीक्षिता मरं सौ श्रुत्वा कोपयुक्तो न नातदा ॥ श्रुत्वा भेदानवः कामं वारो वि
 धनतुः किल ॥४६॥ श्रुत्वा दुधिरधारः सः प्रसूतः सः किं भुको यथा ॥ असि लोमा गदां गृह्य गृह्णितो ह मयी दृष्टो ॥४७॥ उडावचं डिकां कोपाति
 हं मूर्द्धि जघान च ॥ सिंहो यि च नृवा प्याते सं जघान भुजान्तरे ॥४८॥ अग्रेण च नृवा प्याते ति ने सुक्तं वसी यसा ॥ उत्पत्या त रसा देवो गदाः
 पाणिः सुदाहृतं ॥४९॥ सिंह मूर्द्धि समाकृत्य जघान गदयाः विकीर्णं तेन दत्तं प्रहारं वै वं च यि ता विक्षं पते ॥५०॥ खड्गेन सितभारेण चिरे दकग

5

10

15

20

25

30

35

30

25

20

15

॥दे.अ.पं.॥

तिः किं॥ ॥ हिले किं सदैव तेऽप्यनतरसंज्ञितं ॥ ५१ ॥ हाहा कारेण हानासी तै नो न स्य दुरात्मनः ॥ जयजीवेति देवास्तां तदुर्वर्जं गदं विना ॥
 ५२ ॥ देवदुर्भगेने दुर्जगुश्च किं न रायः ॥ निहतौ दानवौ वीर्यं यत्पतिर्न चरणं गणैः ॥ ५३ ॥ निहताः सैनिकाः सर्वे तत्र के सरिण वसात
 ॥ नक्षिताश्च तत्राकेचिन्निःशेषा न दुर्गां कृतं ॥ ५४ ॥ भग्नाः केचिदुताम न्यामहि पंथति दुःखिताः ॥ चक्रुश्च ह ह दुश्चैव त्रहित्राहीति तं
 वी ॥ ५५ ॥ असिहोमा विडा लाहो निहतौ न पसतम ॥ अन्ये ये सैनिकाराजसि हेतमक्षिताश्च ते ॥ ५६ ॥ एवं बुवन्ने से राजे तदा च स्युश्च
 वै शसं ॥ तच्छुत्वा वचनं त्रेषां महिषो दुर्मनास्तदा ॥ ५७ ॥ वेभ्रवविता कलितो विमना दुःखसंयुतः ॥ ५८ ॥ ॥ इति श्रीभाग
 वते महाभारते पंचमस्कंधे देवीमाहात्म्यं च दशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ ॥ कासड वाच ॥ तेष्वा न दत्तं न भूता क्रोधयुक्तो न राधियः ॥ दाह
 कं शाह न रसा रथमानयमभुतं ॥ १ ॥ सहस्र खरसंयुक्तं पताकाधजभूषितं ॥ आयुधैः संयुतं भुवंच सुचक्रं गुरुवरं ॥ २ ॥ सतो विरथ
 मानीयत मुखा च तुरा नितः ॥ राजत्रयो यमानीतौ क्षरितिष्ठतिभूषितः ॥ ३ ॥ सर्वयुधसमायुक्तो वरासराण संयुतः ॥ आनीत नै र
 थं नात्वा दानवेऽपि मदावतः ॥ ४ ॥ मातुषं देहमात्माय संग्रामे गन्तुमुद्यतः ॥ विचार्य मनसा चैतदेवीमां प्रक्षुब्धं ॥ ५ ॥ शृंगिलां
 महिषं क्रूरं विमनासा भविष्यति ॥ नारीणां च प्रियं रूपं तथा चातुर्यमित्यपि ॥ ६ ॥ तस्मादूयं च चातुर्यं कृत्वा यामिप्रियां प्रति ॥ यथा
 मां वीक्ष्य सावाला प्रेमसुखा भवेदपि ॥ ७ ॥ तथा करोमि चातुर्यं मोहमाया नि कल्पिनी ॥ इति संक्षिप्तं मनसा दानवेऽपि महावतः ॥ ८ ॥ त
 त्वातमाहिषं रूपं वभ्रुव हृषः शुभः ॥ सर्वयुधधरः श्रीमान् च गुरुभूषणभूषितः ॥ ९ ॥ दिवां वरधरः कान्तः पुष्पचाप इवापरः ॥
 रथो पविष्टः केयुसं सखी बाणधनुर्धरः ॥ १० ॥ सेनापरिवृतो देवी जगाम मदगर्वितः ॥ मनोजंरूपमात्मा यमात्रिनी नो मनो ह्रं ॥ ११ ॥
 तमासीत् समालोक्य देव्या नाम धियमनया ॥ बहुभिर्विदुर्नारी देवी शंखमतादुद्यतः ॥ १२ ॥ सशंखनिनदं भूता जनविस्मयकारकं ॥ स

१३९

10

5

मीयमेव देवास्ततामुक्च हसन्निवा ॥ १३ ॥ देवि संसारचक्रे स्मिन् चर्त्तमाने जने किं ॥ नरो बाधतथा नारी सख्यं वां प्रति सर्वदा ॥ १४ ॥ सखं
 संयोगजं नृणां नाशयोगे भवेदिह ॥ संयोगो बहुभिन्नास्तानुबीमिभ्रानुसूच ॥ १५ ॥ जेदास्तु प्रीति के शो-खा-सुभावे-स्थान ते कला ॥ तत्र प्रीति भव
 नदी कथयामि यथा मति ॥ १६ ॥ मातापित्रोस्तु पुत्रेण संयोगस्तु जमः सत्यः ॥ भ्रातृभ्रातृ तथो योगः कारणमथ मोक्षमः ॥ १७ ॥ लोभा मे
 दमवा प्रीति लुब्धानां नान्यथा कश्चित् ॥ मित्रेण मित्रसंयोगश्चि विधः परिकीर्तितः ॥ १८ ॥ उत्तमायमभेदे न भिन्नस्तु बहुधा भवेत् ॥
 नाविकानां संयोगः सत्यः स्वाभाविको बुधैः ॥ १९ ॥ विचित्रं च निचिन्तानां प्रसंगपरिवर्तिनां ॥ अत्युत्तमः स संयोगः संसारे सर्वदा
 सदा ॥ २० ॥ नारीपुरुषयोः कामसमानवयं रूपयोः ॥ संसारे सखसीमासाय संयोगस्तु तृतीयोः ॥ २१ ॥ चातुर्यं वयवेधायैः कुलशीत
 र्गुणैस्तथा ॥ शृंगारोत्ररसो वासेन वानासु जमः सत्यः ॥ २२ ॥ कारणं तस्मात् कामो रूपायी नावो रतिस्तथा ॥ सानेत्वं कुरुषे कान्ते दृष्ट
 मां यौवनोद्धतं ॥ २३ ॥ जेतारं देववर्षाणां भोक्तारं सर्वसंयदां ॥ नानाविधानिरूपानि करोमि सुखमाप्नुये ॥ २४ ॥ इडादयः सुराः
 सर्वे संग्रामे विजिता मया ॥ रत्नानि यानि दिवानि भूवने स्ति ममाधुना ॥ २५ ॥ भुंक्ष्वत्वं तानि सर्वाणि मये दं देहि गथका ॥ पदराजी
 भवाद्यत्वं दासो स्मितवसुन्दरि ॥ २६ ॥ वैरं च जेहं देवैस्तु तव वाका न्नसंशयः ॥ यथात्वं सुखमायासितथा हं कुरुवाणि वै ॥ २७ ॥
 त्वमाजो देवराजा क्षितथा हं प्रकरोम्यथ ॥ चित्रं मे तव रूपेण मोहितं चारुभाषिणी ॥ २८ ॥ आतुरोऽस्मि वरां रं हे प्रह्लाद प्रह्लादं राणां कि
 न ॥ प्रपन्नं पाहिरं भो कुरु कामवाणीः प्रयीति ॥ २९ ॥ धर्माणां सुतमो धर्मः शरणं गतं रक्षणं ॥ नदी योऽसि तापो जिसेव को हं
 को दशि ॥ ३० ॥ मरणं नैव चः सत्यं नान्यथा प्रकरोम्यहं ॥ मादोपतामितं च गितं नैतान्यथा युधानिव ॥ ३१ ॥ दशंकुर्विशालाक्षितको स्मिन्
 ममार्गिणीः ॥ जन्मप्रभृति चार्वांगिदेव्यां नाचरितं मया ॥ ३२ ॥ बुद्ध्यादी र्णां शराणां च विदधा म्यहं ॥ चरितं मम जान निरये

30

25

20

15

॥विष्णु-सं॥

उत्पादयः सखा ॥ ३५ ॥ सोम्यहंतवदासोसिमसुखं पश्य भानि ॥ ॥ वास उवाच ॥ इति ब्रवाणं नंदे तं देवी भगवती हि सा ॥ ३६ ॥ प्रहस्य सुस्मितं
 बक्यमुवाच वरवर्णिनी ॥ ॥ देवुवाच ॥ नाहं पुरुषमिच्छामि परमं पुरुषं विना ॥ ३७ ॥ अथ चेष्टास्य हं देवतासु जायते सकलं जगत् ॥ समापश्य
 तिविष्णुतामस्य हं पुत्रिः शिवा ॥ ३८ ॥ तस्मात्ते कथं भावेन चैतन्यं मयि शोभतः ॥ जडाहंतस्य संयोगात् न बामिसचेतसो ॥ ३९ ॥ अयस्कात्
 स्या संयोगादयः सचननथा ॥ न शास्त्रसुखं वां क्षामे कदाचिदपि जायते ॥ ४० ॥ मूर्खत्वं मसि मन्मात्मनस्तु संगेषु काक्षसि ॥ न रस्य व
 धनार्थं यश्च रत्ना लीयकीर्तिता ॥ ४१ ॥ लोहवद्धेयिमुच्येत स्त्री बद्धो नैव स चेतो ॥ किमिच्छसि च मंदात्मनः जागरं च संस्रवत् ॥ ४२ ॥ इ
 मं कुरु सुखाय त्वं शमात् सुखं मवाप्स्यसि ॥ नारी संगे महदुःखं जानन् किं विमुह्यसि ॥ ४३ ॥ त्वज्वरं सुरैः सांध्यं धेनुं विचरावने ॥ पा
 तासं गच्छ बाकामजीविते दायदक्षिते ॥ ४४ ॥ अधवा कुरु संश्रमं जीविते दायदक्षिते ॥ अधवा कुरु संश्रमं वलवानसि सांघते ॥ ४५ ॥ प्रे
 षिताहं सुरैः सर्वे सवनाशाय दानव ॥ सद्यो बुवीमियेना दाययावचनसो हृदं ॥ ४६ ॥ जानन्नेन प्रसन्नस्ति जीवनाच्च यथा सुखं ॥ सतां स
 मपदीमैत्री तेन मुंचामि जीवितं ॥ ४७ ॥ मरणे दायस्ति च धुं कुरु वीर्यथा सुखं ॥ हनिष्यामि महाबाहो त्वामहं नान्न संशयः ॥ ४८ ॥ ॥
 वास उवाच ॥ इति तस्या वचः श्रुत्वा दानवः काममोहितः ॥ उवाच स्त्रिया वाचा मधुरं वचनं नतः ॥ ४९ ॥ विभेद्य हं वरा रोहे त्वं प्रह
 रं वरानने ॥ कोमलां चारु स र्वगी नारी नरविमोहिनी ॥ ५० ॥ जिह्वा हरिहरादींश्च लोकपालांश्च सर्वशः ॥ किं त्वया सह युद्धं मे युक्तं क
 मलसौ चने ॥ ५१ ॥ रोचते यदि चर्वणि विबाहं कुरु मां भज ॥ नो चेत्तु यथेष्टं ते देवं स्यात्समागतं ॥ ५२ ॥ नाहं प्रहृष्टास्मि य
 तो मैत्री कृता त्वया ॥ हितं मुक्तं भुवं बाकं तस्मादुदयथा सुखं ॥ ५३ ॥ काशो नाम मे वदन्नेह तां चारु सौ चतां ॥ स्त्री हत्या वा सह तां च
 बुद्धिहत्या उरत्यथा ॥ ५४ ॥ गृहीता त्वा गृहीतुं न गच्छाम्यद्य वरानने ॥ तथापि किं फलं मे स्यादसौ भोगसुखं कृतः ॥ ५५ ॥ पुत्रवामिसु

१३२

10

5

केशिनां विनया वनतो यतः ॥ पुरुषस्य सुखं न स्यात्ते कानां भुवो भवेत् ॥ ५६ ॥ तस्यैव हि नारी तां न स्यात्तु पुरुषं विना ॥ संयोगे सुखं संभतिः
 वियोगे दुःखं संभवः ॥ ५७ ॥ जानासि रूपं संपन्नं सर्वभूषणं भूषिता ॥ चतुर्थं त्वयि किं नास्ति यतो मां न भजस्य हि ॥ ५८ ॥ तवापदिष्टं के
 ने दं भोगा नां परिवर्जनं ॥ वंचितासि पुण्यालोपे वैरिणां केन चिच्छिह ॥ ५९ ॥ मुंचागृह्णामि मंकात्रे कुरु कार्यं सुशोभने ॥ सुखं न वमसापि
 स्याद्विवाहे विहिते किं त्वा ॥ ६० ॥ विधुर्लक्ष्म्या सह भाति सावित्र्या सह चोत्सवः ॥ रुद्रो भाति च पार्वत्या शान्ता शान्तमश्रुता ॥ ६१ ॥ न
 नारी पतिहीना च सुखं प्राप्नोति शाश्वतं ॥ येन त्वमसिता पांशिन करोषि पतिं भुवं ॥ ६२ ॥ कामः का शततः कान्ते यत्नां गणैः सुकोमलैः ॥
 पवनः पंचभिः कामं न त्वा उच्यति पंचभिः ॥ ६३ ॥ ममेह मिह कामोपि दयावान्त्वयि सुन्दर ॥ अवसेति च मत्तानेन पुंरयति मार्गण
 त्वा ॥ ६४ ॥ मनोभवस्यैव रं बाकि मय्यस्ति मया सह ॥ तेन च त्वया राक्षसि न मुंचति शिरी मुखात् ॥ ६५ ॥ अधवा मोहिनी देवै वीरिणो
 सौ वषट्कजः ॥ सुखं विधुं सिमितेन त्वयि न प्रहृत्यपि ॥ ६६ ॥ त्वत्कामं गृह्णामि वाक्षि यथा त्वा पंकरी यामि ॥ मन्दोदरी वत त्वं नि
 पतिता जगभुवं नृपं ॥ ६७ ॥ अनुकूलं यतिं त्वात्मा सा च का र्शणं यतिं ॥ कामाक्षी च यदा जाता मोहेनाति समाकुला ॥ ६८ ॥ ॥
 इति श्री भगवते महापुराणे पंचमस्कंधे देवी चरित्रे कोटिशोऽध्यायः ॥ १६ ॥ ॥ वास उवाच ॥ इति श्रुत्वा वचनं तस्य देवी
 पप्रच्छ दानव ॥ सा कामं न्योदरी नारी कोसो न्यो न्यो यस्तथा ॥ १७ ॥ शठः को वा वतः पश्चात्तमे ब्रूहि कथानकं ॥ विलरेण यथा प्रापुः
 खं वनितया पुनः ॥ १८ ॥ ॥ महिष उवाच ॥ सिंहलो नाम देवोस्ति विख्यातः ॥ धिर्वी तेने ॥ घनपादयसं युक्ता धनधान्यसमृद्धिमा
 नः ॥ १९ ॥ चतुर्भुजः स तत्र राजा धर्मयथायथा ॥ न्यायं ददु रतः शान्तः पुजायान्नतनयः ॥ २० ॥ स त्ववादी मृदुः श्रुतः तितिक्षुः स
 त्तो सगरः ॥ शास्त्रविस्मर्धर्मो धनुर्वेदं निश्चितः ॥ २१ ॥ तस्य भार्या वराहो हासन्दरी स नगेश्वरा ॥ सदा चारति सुखी प

30

25

20

15

दे. भा. सं. ॥

निचक्रियरायणा॥६॥नामगुणवतीकात्रासर्वलक्षणसंयुता॥सुसुवेपुथमेगर्भेपुत्रीसाचातिमुत्तरी॥७॥पिताचातीवसन्तुष्टःपुत्री
 प्राप्तामनोरमा॥मनोदरीतिनामास्याःपिताचक्रमुदात्तितः॥८॥इत्येकताइवात्यर्थवद्वेसादिनेदिने॥दशवर्क्यदाजाताकन्या
 जातामनोहरा॥९॥वरार्थनृपतिश्चित्रामवापचदिनेदिने॥इत्येकताइवात्यर्थवद्वेसादिनेदिने॥१०॥तस्यपुत्रीतिमैवा
 वीकवुगीवेतिविश्रुतः॥आप्तोःकथितोराजेसपुत्रोवरदःशुभः॥११॥सर्वलक्षणसंपन्नःसर्वविद्यार्थधारणः॥राजापुत्रातदारा
 जीप्रोक्तगुणवतीपुत्र्या॥१२॥कवुगीवायकन्यासांन्यास्यामिवदवर्णिनी॥सातुपत्युर्वचःश्रुतापुत्रीपुत्रसदरा॥१३॥विवाहने
 पिताकहं कवुगीवेनवांछति॥तयुक्तामातरंग्राहवाकंमनोदरीततः॥१४॥ताहंपतिंकरिष्यामिनेष्टामेतिपरिग्रहे॥कोमारंभुत
 मास्यायकालंनेष्टामिसर्वथा॥१५॥स्नानश्रेणचरिष्यामिपत्नीवसदैवहि॥मारंभंयंयंरंभुःस्वमातःसंसारसागरा॥१६॥स्नानश्रेण
 श्रमिन्नाहुःपंडिताःभाल्लकोविदाः॥तस्मान्मुक्ताभविष्यामिपतिनानप्रयोजनं॥१७॥विवाहेवर्त्तमानेहृषीकेश्यचसविधौ॥वर्त्तमाने
 वचनंममकृतदधीनास्मिसर्वदा॥१८॥तववृत्तेवर्त्तमानेभूतचित्तंनितानुवर्त्तिना॥श्रुदेवरवर्त्तमानेदामनंश्रुभूरास्ये॥१९॥पति
 चित्तानुवर्त्तिनंरुःखादुःखतरंस्मृतं॥ज्येष्ठानांज्येष्ठपत्नीनांकर्त्तव्यंनानुशासनं॥२०॥कदाचित्पतिरन्यावकाशमिनीभजतेयदि॥तदा
 महत्तरंरुःखंसयत्रीसंभवंमहत्॥२१॥दासीवादासपत्नीवाकामार्त्तःसंभवेत्यपि॥नदेव्याजायतेपत्नीकेशश्चैवमवेदिवि॥२२॥
 संसारेकसुखमातर्हीणंनविशेषतः॥स्वभावात्परतंत्राणांसंसारेस्वप्रवर्त्तिणि॥२३॥श्रुतंमयापुरातनंहृत्तानचरणमजः॥उत्तमः
 सर्वधर्माणांभूवादवरजोऽन्यः॥२४॥पत्नीधर्मपूरासाध्यापतिभक्तिपरायणा॥अपराधंविनाकात्रांत्यक्तवानिपिनेपुत्र्या॥२५॥एवंवि
 धानिदुःखानिविद्यमानेयतौभवेत्॥कालयोगान्मतेनारीभर्त्तहिदुःखभाजनं॥२६॥वैद्योपरमंदुःखंशोकसंतापकारकं॥परोधिरप

१३३

10

5

तिनेपिदुःखंस्पदधिकंरुहे॥२७॥कलहविप्रसंभेचमरणंशोकजंस्थितं॥तस्मात्पतिर्नकर्त्तव्यःसर्वधेतिमतिर्मना॥२८॥एवंप्रोक्तानदामाताप
 तिग्राह्यपात्मजा॥नचवांछतिभर्त्तृकीमारंभनभारिणी॥२९॥तुनजाप्यमरानित्यंसंसारद्विमुखसदा॥नकोक्षतिपतिकर्त्तुंबहुदोषविच
 क्षणा॥३०॥भार्याभाषितंश्रुत्वातथैवसंस्तितेनृपः॥विवाहोनकृतःपुत्र्याजाताभाबविवर्त्तिता॥३१॥वर्त्तमानागृहेष्वेवपित्रामात्रा
 चरक्षिता॥यौवनस्थाःकुराजानःनारीणांकामदीपकाः॥३२॥तथापिसावयस्याभिःपेरितापिपुनःपुनः॥चक्रमेनपतिकर्त्तुंजानार्थय
 दनाधिणी॥३३॥एकदोद्यानदेशेसाविहर्त्तुंबहुयादये॥जगामसुमुखीपुण्यासैरंधीगणसेविता॥३४॥रेमेकशोदरीतत्रापश्यकु
 सुमिकारताः॥पुण्यानिनिन्वतीरम्यावयस्याभिःसमावृता॥३५॥कोशलाधिपतिस्तत्रमार्जदेववशान्नदा॥आजगामसहावीरोवीरसे
 नेतिविश्रुतः॥३६॥एकाकीरथमाहूयकतिचिखेवकैर्युतः॥सैन्यंचयुद्धस्ततस्यसमायातिशानैःशानैः॥३७॥दृष्टस्तत्रवयस्याभि
 दूरतःपार्थिवस्तदा॥मनोदर्थेनथाप्रोक्तंसमायातिनरःपतिः॥३८॥रथाकूटोसमायातिरूपवान्मदतोपरः॥मनोहंनृपतिःकञ्जि
 त्याप्रोमार्गवशादिह॥३९॥एवंबुध्नितत्रासौकोशसेतुःसमागतः॥दृष्ट्वातामसितापांगोविस्मयंप्रायभूयति॥४०॥उत्तीर्थसरधा
 तूर्णपप्रच्छपरिचारिकां॥केयंवासाविशासाध्वीकस्यपुत्रीवदाश्रुमे॥४१॥एवंपृष्ट्वातुसैरधीनमुवाचभूमिस्मिता॥प्रथमंबुहिमेवी
 रयुष्मिन्नांमुलोचनं॥४२॥कोसित्वंकिमिहायातःकिंकार्यवदसंप्रतं॥इतिपृष्ट्वातुसैरंधीतामुवाचमहीपतिः॥४३॥कोशलोनाम
 देशोस्तिवृथिवांयरमाहुतः॥तस्यमातुपिताचाहवीरसेनाभिधःपुत्र्ये॥४४॥वाहिनीयुद्धतःकामंसमायातिचतुर्विधा॥माहीवशादि
 हृष्टाप्रविद्धिमांकोशलाधिपं॥४५॥॥सैरंधीवाचा॥चन्द्रसेनसुतोराजन्नाम्नामनोदरीकित॥उद्यानेरत्नकामेयंजायाकमलतोचनं॥
 ४६॥श्रुत्वातत्राधितेराजापुत्रवाचप्रसाधिकं॥सैरंधीचतुरासित्वेराजपुत्रीनिबोधय॥४७॥ककुत्स्ववंशजश्चाहंराजास्मिचोहसोच

30

25

20

15

॥दे. भा. चं॥

ने॥गांधर्वेणाविवाहेनपतिमांकुरुकामिनि॥नमेभार्यास्तिसुश्रोणिवयसोऽनयोवनः॥बांछामिरूपसंपत्तिसुकुलांकामिनिकि
 ल॥४९॥अथवातेपितामहाविधिनादानुमर्हति॥अनुकूलःपतिश्चाहंभविष्णामिनसंशयः॥५०॥ **॥महिषउवाच॥**इत्याकां
 वचस्तस्यसैरंधीप्राहतांतदा॥यहस्यमधुरंकाकंकाशकविशारदा॥५१॥मन्दोदरीनृपःप्रापःसूर्यवंशममुधवः॥हृयवान्चसवान्
 कानौवयसात्वेत्समःपुनः॥५२॥प्रीतिपरश्चनृपतिर्जातत्वावीक्ष्यकान्धना॥पितापितेविशालाक्षिपरितयतिस्वथा॥५३॥विवा
 हकालेनेजातात्वांचवैराग्यसंयुतां॥रहास्यानाहन्त्यतिर्विनिश्चस्यपुनःपुनः॥५४॥मंत्रैःप्रबोधयन्तेताःसैरंधुःसेवनेरताः॥वक्त्रे
 शक्तावयंनन्वाहरिधर्मरतांयुनः॥५५॥भर्तृभूषणस्त्रीणंयरोधर्मोक्तावीनृनिः॥भर्तारंसेवमानावैनारीसुगमवाप्रयाता॥५६॥
 तस्मान्कुरुविशालाक्षिविवाहंविधिपूर्वकं॥ **॥मन्दोदर्युवाच॥**नाहंपत्तिकरिष्णामिचरिष्येवुतममृतं॥५७॥निवारयन्त्येवाहंकिं
 मांयशयतिनित्यं॥ **॥सैरंधुवाच॥**इज्योदेविकामोसौकालत्तद्वरतःक्रमः॥५८॥तस्मान्नोवचनंयथंकरिष्येतिस्मिन्मदिरि॥
 अन्यथायसनेननंमापतेदितिनित्यं॥५९॥ **॥मन्दोदर्युवाच॥**यद्वचनंयद्वचनंयदेवयोगादसंशयः॥नविवाहंकरिष्येहंसर्व
 थापरिचारिके॥६०॥ **॥महिषउवाच॥**इतिनस्यास्तुनिर्वहेजाताप्राहन्त्यंतथा॥गच्छराज्यथाकामंनेयमिच्छतिसत्यति॥६१॥
 नृपसद्वचनंश्रुत्वा निर्गतःसहसेनया॥कोशलांविमनोजाताकामिनींयुतिनिष्ठहं॥६२॥ **॥इतिश्रीभगवत्तेमहापुराणेपंचम
 स्कंधेदेवीमाहात्म्येसप्तदशोऽध्यायः॥१७॥** **॥महिषउवाच॥**तस्यास्तुनृजिनीकन्यानाम्नाचेतुमतीशुभा॥विवाहयोग्यासंजा
 तासुदयावरजायदा॥१॥तस्याविवाहःसंवृतःसंजातश्चसंवरः॥राजानोवदुदेक्षीयाःसंगतास्तत्रमंडये॥२॥तथावृत्तेनृपःकश्चि
 द्बलवान्पसंयुतः॥कुत्तरीलसमायुक्तःसर्वलक्षणसहितः॥३॥तदाकामातुराजाताविदंवीक्षन्त्यनुत्सा॥चक्रमेदेवयोगात्तंशठः

१३४

10

5

महिषाक्ष

चातुर्यभूषितं॥४॥पितरंप्राहन्त्यंगिविवाहंकुरुमेवितः॥इत्यमेवसमाजाताहृष्टमडाधिपंतिहा॥५॥चउमेनोपितसुतापुत्रायप्रापितंरु
 ह॥यस्यैतच्चमनसातन्वायेतत्यरोभवत्॥६॥तमाहृयन्त्यंगेहेविवाहविधिनाददौ॥कन्यामन्दोदरीतस्येवारिवहंतथावह्ना॥७॥वाहदे
 स्मापितांशायसुन्दरीमुदितोभवत्॥जगामस्वहंराजातांशायसहितःस्त्रिया॥८॥रेमेनृपतिशार्दूलःकामिन्नावहृत्सराव॥कदानि
 द्वासपत्नींसरममाणेरहंकिल॥९॥सैरंध्याकथितस्तस्यैतयादृष्टःपतिस्तथा॥उप्रासंभंददौतस्मैस्मिन्पर्वरुमानिता॥१०॥कदपि
 दपिसामान्यारहोत्पत्तीनृपः॥३॥उयन्तातयन्दृष्टःस्वेदंशायतदेवता॥११॥नृजानेयंशठःपर्वयदादृष्टःस्वयंवरे॥किंकते
 नृप्रयमीयादंशिताहन्त्येणह॥१२॥किंकरीमद्यसंतापंनिर्जुनेनियेलेशेवो॥काजीतिरीदशेयन्तोधिगद्यजीवितंमम॥१३॥अः
 यप्रभृतिंसंसारेसुखंनृकंमयाखलु॥पतिसंजोगजंसर्वसन्तोषोद्यमयाकृतः॥१४॥अज्ञानायत्तुतंकार्यंनञ्जातंदुःखदंमम॥दे
 हन्तागंकेरोम्यश्रुत्वातीवसरायया॥१५॥पितृग्रेहंजायाभूतजापिनसुखंभवेत्॥हास्ययोग्यासखीनान्भवेयंनान्नसंश
 यः॥१६॥तस्मादत्रैवसंवासेवैराग्ययुतयामया॥कर्तव्यंकातुयोगेनत्यक्ताकामसुखंयुक्तः॥१७॥ **॥महिषउवाच॥**इतिसेवि
 त्पितृनाहीदुःखशोकयरायणा॥स्त्रितापतिहंहितासुखंसंसारजंततः॥१८॥तस्मात्त्वमपिकस्याणिमामनादत्यभयति॥अन्य
 कायुरुषंमंदंकार्मीर्त्तसंश्रुयिष्यसि॥१९॥वचनंकुरुमेवथंनथातथंहितंनृवा॥अकृतापरमेशोकंस्तिष्यत्येनात्रसंशयः॥२०॥
 ॥देवुवाच॥मन्दोदरापुत्रात्संयुक्तंवाकुरुसांयुतं॥हन्तातामसरासर्वनामिष्यामियथासुखं॥२१॥यदायदाहिसाध
 नांडुःखंभवतिदानव॥तदातेषांचरकार्थदेहंसंधारयामहं॥२२॥अरूपायाश्रमेरूपमजन्मायाश्रजमच॥सुराणोरक्षः
 सार्थायसुखंदेहिद्विनिश्चयः॥२३॥सत्यंब्रवीमिजानीहिप्रार्थिताहंसुरैःकिल॥तद्वधार्थंहयारेग्रहन्तातांगमनंमम॥२४॥त

30

25

20

15

10

5

॥दे०अ०॥

एषा पुंड्रवर्णा कृष्णा तल्लसत्पुष्पां सर्वथा नो हनिष्यामि सत्यमेतं वृक्षी मम हं ॥२५॥ ॥**आमडवाच**॥ इत्युक्तः स तया देवा धनु रदा यु दान
 वः ॥ पुंड्रकामस्तलत्रसं ग्रामां गण भूमिषु ॥२६॥ सुमेचन रसा वाण कर्ण कृष्णान्निता क्रितान् ॥ देवी विष्टे दता नृगैः क्रोधा न्मुने र
 यो मुखैः ॥२७॥ तयोः परस्परं युद्धं संवभूवभयं दं ॥ देवानां दानवा तां च परस्परं जयैषिणः ॥२८॥ मध्ये दुर्द्धर आगत्य सुमेचनं चिनी
 मुखान् ॥ देवीं प्रति विषम क्रोधा यत्र निदरुणा ॥२९॥ ततो भगवती कृष्णानं जघान सितैः शरैः ॥ दुर्द्धरस्तप पातो व्यो गता सुगिदिष्ट
 गवतः ॥३०॥ तत्रथानिहतं दृष्ट्वा त्रिनेत्रः परमात्मा विरः ॥ आगत्य सप्तभिर्कलेः जघान परमेष्ठिनीं ॥३१॥ अता गतां तन्निष्ठे ददेवी तानि
 शिषैः शरान् ॥ त्रिभूतेन त्रिनेत्रः जघान जगदं विका ॥३२॥ अंशकत्वा जगामाभू हतं दृष्ट्वा त्रिनेत्रः ॥ गदया तोहमप्याभू सिं
 हं विवाध मल्लके ॥३३॥ सिंहस्तु नखपातेन तं हत्वा वल्लवत्रं ॥ च खादन्न रसा मां स मंधकस्य रुषानितः ॥३४॥ तान्न लोनिहतात्मी
 ध्वान नो विस्मयं गतः ॥ निक्षेपत्तरसा वाण नतितीक्ष्णं हि साहितान् ॥३५॥ द्विधा चक्रे शरान् देवी तान् प्राक्कां छिनी मुखैः ॥ गदया
 पातयामास दैत्यं वक्षसि चो विका ॥३६॥ स गदभिहतो मूर्च्छा मवापामरवाधकः ॥ विसृज्य पीडां पापात्मा पुनरागत्य सत्वरः ॥३७॥
 जघान गदया सिंहं मूर्च्छा क्रोध समन्वितः ॥ सिंहो विनखपातेन तं ददार महासरं ॥३८॥ विहाय यौरुषं रूपं सोपि सिंहो बभू
 व ॥ नखैर्विदारयामास देवी सिंहं मदीकटं ॥ तं चक्रे सरित्तां दृष्ट्वा देवी कृष्णा मुखो मुखैः ॥ शरै रवाकिरतीक्ष्णैः कुरै रसी विस्मिदि
 व ॥३९॥ तयोः सौ हरिरुप नृगजो भूत्वा मदभ्रवः ॥ दौ तं भृंगं करे कृत्वा निष्ठे पचंडिकां प्रति ॥४०॥ आगत्य तं गिरैः भृंगं देवी वीर्योः
 शिला शितैः ॥ चकार तिलशः खंडान् जहा स जगदं विका ॥४१॥ इत्यतः च तदा सिंहस्तस्य मूर्च्छा व्यवस्थितः ॥ नखैर्विदारयामास
 महिषं गजरूपिणं ॥४२॥ विहाय गजरूपं सबभूवा दाय दत्तथा ॥ हतकामो हरिकोपा दारु लो वल्लवत्रः ॥४३॥ तं वीक्ष्य दाय

१३५

दं देवी खड्गेन रोषसंयुता ॥ उन्नमां गे जघानाभू सोपि तां प्राहरत्तथा ॥४४॥ तयोः परस्परं युद्धं संवभूवाती नयप्रदं ॥ माहिषं हूयमास्या
 यं भृंगं गायो प्राहरत्तदा ॥४५॥ पुष्टप्रभुमणेनाभू क्षरावातेर्महासरः ॥ ताडयामास तर्जनीं योरु रूपो भयानकः ॥४६॥ पुष्टनपर्वत
 भृंगान् ह्रीत्वा भ्रामयन्वत्सरा ॥ प्रेषयामास पापात्मा पुष्टस्य नरया मुदा ॥४७॥ तामुवाच वल्लो नमो त्रैलोक्य देवी रणां गणे ॥ अशा हं
 नो हनिष्यामि रूपयौवनमपि तां ॥४८॥ हत्वा तां निहनिष्यामि देवा कपटपंडितान् ॥ मूर्च्छा सिमदमन्नाद्ययमया सह संगरां यथा ॥ करोषि मे
 हितानी वमृषा वल्लवता वला ॥ ये नारीं पुरतः कृत्वा जे नुमि सुस्निमांशठाः ॥४९॥ ॥**देव्युवाच**॥ मागर्व कुरु मन्दात्मनिष्ठ निष्ठरणां गणे ॥
 करिष्यामि निहतं कान् कृत्वा तां सरसन्नमान् ॥५०॥ पिता शमाधवीं मिष्टां शतयानि रणे धमा देवानां दुःखदं पापं मुनीनां भयकरकं ॥५१॥
 ॥**आमडवाच**॥ इत्युक्त्वा च षकं हैमं गृहीत्वा सुरया युतं ॥ पयो पुनः पुनः क्रोधा कुरु कामा हरिणां ॥५२॥ पीत्वा डाक्षा सवंधिष्ठैः
 भूत्वा दाय सत्वरः ॥ उडावदानवं देवी हर्षयन् देवता गणान् ॥५३॥ देवास्तो नु बुद्धः प्रेम्णा चक्रुः कुसुमवृक्षयः ॥ जयजीवैति प्रोचुर्व
 दुःसुमीनां च निःस्वनं ॥५४॥ ऋषयः सिद्ध गंधर्वाः पिशाचो रगचारणाः ॥ किन्नराः प्रेक्ष्य संयातं मुदिता गगने स्थिताः ॥५५॥ सोपिना
 ना विधां नृपां कृत्वा पुनः पुनः ॥ मायामया जघाना जी देवीं कपटपंडितः ॥५६॥ चंडिकापि च तं पापं त्रिभूतेन वल्लवता ॥ तां
 उद्यामास तीक्ष्णैः नृपा दहणोत्तना ॥५७॥ ताडितो सौ पापातो मूर्च्छा मापमुकुर्त्तकं ॥ ततो देवी सह सारं सुनाभं चक्रुः सुतमं ॥
 ५८॥ करे कृत्वा जगादोच्चैः स्तंभितं महिषा सरं ॥ पश्यन् चक्रुः मदांघ्रा यतवकं ठनि कृतकं ॥५९॥ अणुमात्रं विरोधत्वा यमलो कं
 वृजाधुना ॥ इत्युक्त्वा दारुणां चक्रुः सुमेचन जगदं विका ॥६०॥ क्षिरदृष्टि नृपां गे न दानवस्य तदारणं ॥ भूभावरुधिरं चोषे कं ठ
 नाताद्विरेयथा ॥६१॥ त्रैलोक्या दारुणां यौटं प्रवाहमि वनिर्जरं ॥ कबंधस्तस्य दैत्यस्य प्रमनै पतितः सितौ ॥६२॥ जयशब्दं श्रुत्वा
 नो वभूव सुखवर्द्धकः ॥ सिंहस्त्यतिवस्तत्र यत्ताय न वरानध ॥६३॥ दानवा भक्षयामास धर्मात् इव संगरे ॥ मृते च महिषे

१३६

30

25

20

15

॥दे.भा.पं.॥

कुरे दानवानयपीडिताः॥६५॥मृतसेवाभयेकेचित्पितासुनेययुर्नया॥आनन्दपरमंजगदुदेवास्तस्मिन्निपातिने॥६७॥मुनयोमानवाश्चै
 वयेतानेसाधवःक्षितौ॥चण्डिकापिराणांस्तत्काभजेदेवोपसंस्थिता॥६८॥देवास्तत्रावपुःश्रीपुंस्तुकापाःसुखयुताः॥६९॥
 तिष्ठीमागवनेमहापुराणोपचमसंघेभगवतीमाहात्म्येमहिषासुरवधोनामाष्टादशोऽध्यायः॥१८॥॥
 दिताःसर्वदेवाइत्युत्तरेगमाः॥महिषानिहतंष्टृणुष्टुर्जगदविकां॥१॥॥देवाइत्यु॥ब्रह्मासृजत्यवतिष्ठिषुरिदमहेयः॥संहर्ति
 विश्वमखिलंतवदेविशक्त्वा॥इत्येतोपेभवन्तिपाविहीनास्तैर्वाक्येभजजननिप्रथितंभुत्वा॥२॥कीर्तिर्मतिःस्मृतिगतिःकल्याण
 यास्तंमुक्तावतिश्रवस्तुधाकमनाजपाच॥पुष्टिःकलाचविजयातिरिजाजयात्पुष्टिःप्रजोन्मसिद्धिरमारमाना॥३॥विद्याधामा
 जगति कांतिरपीहमेधाःसर्वतमेवविदिताभुवनत्रयेस्मिन्॥अग्निर्विनातवचनंकिमिदंशुक्लंकोवाक्षमःप्रभवतीतिविचा
 रणीयं॥४॥तंधारणनखसुचेतिहकर्ममागोधर्मेकमिदमपिनामपितोभवेत्॥वृष्टिर्नचेत्तमसिवागगनेकथंविदधिय
 मेवकिंतिष्ठतिनेवसाध्यात्॥५॥येवैलवन्तिमनुजाभमराविमरायागुणैस्तवसुखदुहितेभविष्यवः॥६॥अशुवद्वियम
 वायुगणेशसुखाःकिंत्वामनेजननिनेःप्रभवन्ति कार्यं॥७॥जुह्वन्ति येत्यमनोविनतेथयजेवसुखाःसमविक्रमहृदिः
 समृद्धं॥त्वाहानचेत्तमसिनेकधमापुरातामेवकिंनहिजगतिविचारणीयं॥८॥भोगप्रदासिभवतीहचराचराणांस्वसैर्द
 दासिखलुजीवनमेवनिर्णयं॥स्वीयासुराजननियोषयसीतिमुक्तंन्यायशक्तिमितिप्राप्तयसीतिचिन्ता॥९॥ज्ञानंस्वयंविद्वि
 तानिपिनेविनोदादायूरणायगतिस्तत्कदंभुत्वा॥नोदयन्तिहृदयानिपुणाःकथंविद्वत्स्यन्तेमप्यतिशयेपरिचा
 देताव॥१०॥प्राज्ञैर्विहंसिरागमर्दिशरैररातीन्देवास्तदासुरनकेलिमतादिदिता॥देहानुरेपिकहृत्परासमाददानातेषामभी
 षितमिदंपरिहरणाय॥१०॥चित्रंत्वमीयदसवोनहिसंन्यजन्ति त्वच्चिन्तिनेनदनुजाःप्रथितप्रभावाः॥येषांकृतेजननिदेहः

१२६

10

5

निबंधनंजीहारासंतवनवाच्यतरोहिहेतुः॥११॥प्राप्तेकलावहहृदयतरेचकासेनत्वांभजन्तिमनुजानुवंचितास्ते॥१२॥पुस्त
 राचतरेहरिशंकराणांसेवापराश्रयविहितास्तवनिर्मितानां॥१३॥जीनसुरास्तववशानसुरादितांश्चयेवैभजन्तिभुविभावयुताः
 विभजन्ति॥१४॥करेभुविमहंखलुदीपकमेकयेपतन्मनुजाविमलेतिधरे॥१५॥विद्यातमेवसुखदासुखदायविद्यासामस्तमेवजननार्ति
 हरनराणामुमिषाधिभित्तुकलिताःकिसमन्धीनिर्माश्रिताजननिभोगयैस्तथाज्ञैः॥१६॥ब्रह्माहरहृदिरव्यनिर्गाराण्यपादां
 जंतवभजन्ति सुरास्तथाने॥तां वै हनैकमनयोयतयोविहायभानाभ्रमन्ति सततंभवसागरेस्मिन्॥१७॥चंडित्वदेहजसजावुरजप्रसा
 दैर्ब्रह्माकरोतिसकलंभुवनंभवदौ॥श्रौरिभ्रपतिखलुसंहरतेहरस्ततांसेवनेनमनुजस्तिहृदुर्मदंधः॥१८॥वाग्देवतात्वमसिदे
 विमहासुराणांवेकंनतेमरवराःप्रभवन्तिशक्त्वाः॥तंचेन्मुखेवससिनेवयदेवनेषांकेच्येभुवन्तिमनुजाःभुविचैवराकाः॥१९॥
 शोभोहरिलभ्यगुणकुपितेनकामःप्रीतोवभवकमठःखलुभ्रकरस्त॥यश्चात्सुसिंहखरवोवतवृक्षशयांतंसेवतांजननम
 नुभयंनकिंस्यात्॥२०॥शोभोःपपातभुवित्तिगमिदंपुसिद्धंशायेनतत्रहिमोर्विवितेगतस्या॥तंचेनराभुविभजन्तिकपालि
 नंचेतेकिंखलुननुगतंसमवाभ्रवन्ति॥२१॥योभ्रजाननगणाधिपतिर्महेसान्नेवैभजन्तिमनुजावितभयुयताः॥जानन्ति येन
 सकलार्थकसंखशक्त्वासांदेविविश्वजननीसुखसेवनीया॥२०॥चित्रंत्वमारिजनतापिदयादुभावाकृत्कारेणसितशैर्गमित
 श्रुतोके॥नोवेत्तकर्मनिचयेनिरयेनिमज्युःत्वातिदुःखगतिरयदसावितीह॥२१॥ब्रह्माहरहृदिरव्यनृतेगर्भभावाजानन्ति
 नेपिबिबुधाःनतवप्रभावांकिंचेभजन्तिमनुजाविदितंसमर्थाःसंमोहितास्तवगुणैरमितप्रभाकिः॥२२॥किञ्चिन्तिनेपिमुनयः
 सवदुर्विभावांयादांबुजंनहिभजन्तिविमरुचिनाः॥सूर्याग्निसेवनपराःपरमार्थतत्त्वज्ञानंनतैःभुविशतैरपिवेदसारं॥२३॥

१७

30

25

20

15

10

5

५५

॥ दे. भा. फ. ॥

उवाचा ॥ तस्मात्सत्यवती स नो देवा अरितमुत्तमं ॥ कथयस्व कृपां कृता दयावानस्मि सां प्रतं ॥ १६ ॥ हत्वा तं महिषं पापं सता संप्रजितासुरैः ॥ कृता
 सामहातक्षीः सर्वनिजसमुद्रवा ॥ १७ ॥ कथितं ते महाभाग गताः ॥ तर्हीममाभुसा ॥ स्वर्गं वा मृत्युं लोके वा संस्थिता भुवनेश्वरी ॥ १८ ॥ स
 यंगता वा तत्रैव वैकुण्ठे वा समाश्रिता ॥ अथ वहि मथेते सा तत्त्वतो मे वद भुवा ॥ १९ ॥ ॥ न्या स इवाच ॥ पूर्वमया ते कथितं मणि की
 पं मनोहरं ॥ कीडास्या नं स दा देवाः ॥ बभूवुः परमं सत् ॥ १६ ॥ यत्र वृक्षा हरिः स्थाणु स्त्री भावने प्रयेदिरे ॥ पुरुष त्वं पुनः प्रायासा
 निकायं गच्छिरे ॥ १७ ॥ यः सुधासिं मथेति द्वीपः परमशोभनः ॥ नाना रूपं सदा तत्र विहारां कुर्वते त्रिका ॥ १८ ॥ सता संप्रजि
 ता देवी सा तत्रैव गता श्रिता ॥ यत्र संक्रीडति निरामया शक्तिः सनातनी ॥ १९ ॥ देवासां निर्गतां वीक्ष्य देवी सर्वेश्वरी तथा ॥ रवि वं
 शोऽवतं च कुर्धमिया तं महावतं ॥ २० ॥ अयोध्याधिपतिं वीरं शत्रुघ्नं नाम पार्थिवं ॥ सर्वलक्षणं संपन्नं महिषस्य सनेभुजे ॥ २१ ॥
 दत्तात्रेयं तदा तस्मै देवा इन्द्र पुरोगमाः ॥ स्वकीयेर्कहनेः सर्वजगद्गः स्थाणु स्यान्निता ॥ २२ ॥ गतेषु तेषु देवेषु प्रचिन्तां पृथिवी
 यते ॥ बर्मराजो वभूवो धनुजाश्च सुखितास्तथा ॥ २३ ॥ यज्जगत्कालवर्षी च धरा धान्यगणा वृता ॥ पादपाः फलपुष्पाद्या वभूवुः सु
 खदाः सदा ॥ २४ ॥ गावश्चक्षीरसंयन्त्राः चतुर्ध्वः कामदानुणा ॥ नद्यः सुमार्जगाः स्वस्वाश्रीतोदाः स्वर्गसंयुताः ॥ २५ ॥ वासुदेवो द
 वत्सल्ययज्ञकर्मरतास्तथा ॥ क्षत्रियाधर्मसंयुक्ताः दानाधायनतत्पराः ॥ २६ ॥ शास्त्रविद्या रतानि तं पुजारक्षणा तत्पराः ॥ न्यायं द
 दुधराः सर्वराजानः शमसंयुताः ॥ २७ ॥ आकराधनदानुणा तु जाग्रेथ संयुताः ॥ अविरोधस्तु भूतानां सर्वेषां संवभूव ह ॥ २८ ॥
 पानिबुता युतानाथीः सुश्रीलाः सत्यसंयुताः ॥ पितृभक्तिपराः पुत्राद्यासन्धर्मपरायणाः ॥ २९ ॥ नृपास्तु नृपचर्मः कुत्रापि पृथि
 वीतले ॥ वर्णाश्रमाचाररतो लोकस्तत्र वभूव ह ॥ ३० ॥ ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्राश्च नृपसत्तमा देवी भक्तिपराः सर्वसंवभूवुर्ध

१३८

१२

रातसे ॥ ३१ ॥ सर्वत्र यत्तु पाश्र्वमंडपाश्च मनोहराः ॥ मखाः पूर्णधनाश्चासन्नामगणैः क्षत्रियैः कृता ॥ ३२ ॥ विदवादाः शालूवादाः नान्य
 वादास्तदाभवन् ॥ कतहो नैव केवांचि न देवं नाभुभा गतिः ॥ ३३ ॥ सर्वत्र सुखितो लोकाः काले च मरणं तथा ॥ सह दानवियोगाश्च
 नापदं श्रकदा च न ॥ ३४ ॥ नां तद्विर्न दुर्मिन्नो न मारीदुःखदानुणा ॥ नरो जे न च मात्सर्यं न विरोधः परस्परं ॥ ३५ ॥ सर्वत्र सुखं स
 पन्नान रा नार्थः सुखान्विताः ॥ कीडनिमानवाः नितां स्वर्गं देवगणा इवा ॥ ३६ ॥ नचौरा नैव पाखंडा वंचका दंभकास्तथा ॥ पिशुना
 लंघना लब्धान वभूवुस्तदानुप ॥ ३७ ॥ न वेदद्वेषणाः पायाः मानवाः पृथिवीतले ॥ सर्वधर्मरतानि तं द्विजसेवा परायणाः ॥ ३८ ॥
 त्रिधानास्तु धर्मस्य त्रिविधा ब्राह्मणास्तथा ॥ सात्विकाराजसाश्चैव तामसाश्च तथापरे ॥ ३९ ॥ सर्वे विदविदो दक्षाः सात्विका वन
 रुत्रयः ॥ प्रतिगृहविहीनाश्च दयाधर्मपरायणाः ॥ ४० ॥ यज्ञास्ते सात्विके रतैः कुर्वाण धर्मतत्पराः ॥ पुरोडाशविधानैश्च नृपभूनां
 कदाचन ॥ ४१ ॥ राजसा वेदविद्वांसः क्षत्रियाणां पुरोहितः ॥ धूर्मिनि रताः सर्वविधौ कामां समभजकाः ॥ ४२ ॥ दानमध्ययनं चैव य
 जनं च तृतीयकं ॥ त्रिकर्मरसिकास्तैव सात्विका ब्राह्मणा नृप ॥ ४३ ॥ यजनं याजनं दानं तथैव च प्रतिगृहः ॥ अध्यायनं च वेदानां
 तथैव बाधायनं च वद ॥ ४४ ॥ तामसा क्रोधसंयुक्ता रागद्वेषपराः पुनः ॥ रासं कर्म करानि तं किंचिदध्ययने रताः ॥ ४५ ॥ महिषे नि
 हते सर्वे सुखिनः सन्तते युक्ताः ॥ वभूवुर्धन निरताः दानधर्मपरास्तथा ॥ ४६ ॥ क्षत्रियाः पालने युक्ताः वैश्या वाणिज्यवृत्रयः ॥ कृषि
 वाणिज्यगो रक्षा कुसीदवृत्रयः परे ॥ ४७ ॥ एवं प्रसूदिता लोके महिषे विनिपातिने ॥ अनुद्वेगः पुजानां वै संवभूव धनागमः ॥ ४८ ॥
 ॥ वदुक्षीराः श्रुभागा नैव शृण्वे वहु दकाः ॥ राजानो धर्म निरताः पुजायास्तनतत्पराः ॥ ४९ ॥ वक्षो बहू फलाभासमानवा
 रोगवर्जिताः ॥ नाधमो न तथा कापि पुजानां दुःखदायकाः ॥ ५० ॥ न निधनमुपयानि प्राणिनो लोका लोके सकलविभवयुक्ताः

30

25

20

15

10

5

॥ दे. भा. ३. ॥

रोगहीनः सदैव निगमविहितधर्मे तत्पराश्रमं डिकायाभरणं शरसि जातं सेवने मंत्रदत्ताः ॥ ५१ ॥ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे
 पंचमोऽध्यायः ॥ १० ॥ ॥ वासुदेवाय ॥ शृणु राजसुत वक्ष्यामि देवाभरितमभुतं ॥ सर्वदं सर्वजन्तु नो सर्वथा प्रपुण्यमनं ॥ यथा
 भुंजे निभुं भक्षयति तौ वलवन्तौ ॥ वभ्रुवन्तुर्न हावीरा ववन्तौ ॥ पुरुषैः किल ॥ ११ ॥ वदन्ते नावन्तौ भूतौ देवा नानुः खदो सदा ॥ इत्युच्यते
 मदीयस्मिन्नौ वदुः दानवसंयुतौ ॥ १२ ॥ हतावन्विक्रयतौ नु संग्रामे नीवद्वारुणौ ॥ देवानां च हितार्थं यः सर्वः परिजनेः सह ॥ १३ ॥ चंडमुडौ म
 हावदुःखं वीजोतिद्वारुणः ॥ धूम्रलोचननामा च निहतास्ते रणांगणौ ॥ १४ ॥ तां हि हृत्य स राणां साजहार भयमभुतं ॥ सता संयुजिता
 देवैः जिहैर्होमं च ते भुजे ॥ १५ ॥ ॥ राजोवाच ॥ कौचता वलरावदौ कथं तौ वसितौ वरौ ॥ केन संस्थापि भावशुश्रीव भानं कुतो गतौ ॥ १६ ॥
 तपसा वरदानेन कस्य जातौ महावरौ ॥ कथं न निहंतौ सर्वकथयस्व सवितरं ॥ १७ ॥ ॥ वासुदेवाय ॥ शृणु राजसुत कथां दिव्यं सर्व
 था प्रपुण्यमनं ॥ देवाभरितसंयुक्तां सर्वार्थकृतं दौ भुजौ ॥ १८ ॥ पुराभुं भनिभुं यौ धावन्तौ भुवि मंडितौ ॥ पातातन श्रसं प्राप्नोत
 रौ भुभदक्षौ ॥ १९ ॥ तौ प्राप्नोतौ वनावे वचे रतुस्तप उन्नमं ॥ अत्रोदकं परित्यज्य युष्मरे लोकपावने ॥ २० ॥ वर्षाणामयुतं यावद्वोग
 विशाय रायणौ ॥ एकत्रैवा सनं कृताते पापे परमनपः ॥ २१ ॥ तयोस्तु होमवदुःखं सर्वलोकपितामहः ॥ तत्रोगमनुभगवानाह
 वरदायति ॥ २२ ॥ तावुवाच जगन्कर्ता दृष्ट्वा ध्यानयसै स्थितौ ॥ उज्ज्वलौ महाभागी नृहो नृपसकिलौ ॥ २३ ॥ वांछितौ वां वरौ कामंददा
 मिबुवतामिह ॥ कामंदो हसमायातौ दृष्ट्वा वां नयसौ वतौ ॥ २४ ॥ ॥ वासुदेवाय ॥ इति भूतावन्तस्य प्रभुसौ तौ महासरो ॥ प्रयसि
 णक्रियां कृता प्रणमं चक्रुस्तदा ॥ २५ ॥ दंडवत्प्रणम्य तं च कृता तौ दुर्वला कृतिः ॥ दुर्ननुर्मधुं वं कां दीनं गदयामिरा ॥ २६ ॥
 देवदेवदयासिंधो नक्तानामभयप्रद ॥ अमरत्वं च तौ वल्लभे हि तूष्टो सिमद्विभो ॥ २७ ॥ मरणं परं किंचिज्जयं नास्ति धरातले

१३६

३०

तस्मादयात्र संत्रस्तौ युष्माकं शरणं गतौ ॥ २८ ॥ आहितं देवदेवेश जगत्कर्ता क्षमा निवे ॥ परित्यक्त्य विभ्रात्मसंशो मरणं जभयं ॥ २९ ॥
 ॥ वासुदेवाय ॥ किमिदं सार्धं नीयं वा विपरीतं हि सर्वथा ॥ अदेयं सर्वथा सर्वैः सर्वेभ्यो भुवनत्रये ॥ ३० ॥ जातस्य हि कुर्वो मृत्युः
 भवं जन्म मृत्युश्च ॥ मर्यादा विहितलोके पूर्वविभ्रकृता किल ॥ ३१ ॥ मर्त्यं सर्वथा सर्वैः प्रणिमिनीत्र संशयः ॥ अन्यं प्रार्थयितौ
 कामंददामियच्च वांछितौ ॥ ३२ ॥ ॥ वासुदेवाय ॥ तदा कर्णवन्तस्तस्य सविमर्शं न दानवौ ॥ दुर्ननुः प्रणियत्याथ वृत्तां पुर
 तः स्थितौ ॥ ३३ ॥ पुरुषैश्च महाशैश्वर्यमानं वैर्मगपक्षिभिः ॥ अवधत्तं कृपासिंधो देहितौ वांछितं वरं ॥ ३४ ॥ नारी वलवन्ती कामाया
 सौ नारी करिष्यति ॥ न विभेवति यः कामं त्रैलोक्ये मनु राचरे ॥ ३५ ॥ अवधौ धातरो स्यातां नरेभ्यो यं कजो हव ॥ न भयं लीजने
 भ्यश्च स्वभावादवताहिता ॥ ३६ ॥ ॥ वासुदेवाय ॥ इति भूतावन्तौ वीरौ कं प्रददौ वांछितं वरं ॥ वृत्तां प्रसन्नमनसा जगमाध
 र्मात्सयं ॥ ३७ ॥ गते धर्मे न तस्मिन् दानवौ स्वगृहे गतौ ॥ भृगुं पुरोहितं कृता चक्रुः यजन्तं तदा ॥ ३८ ॥ भुजेदिने सुन
 क्षेत्रे जातं पश्यं भुभं ॥ कृतासिंहासं नैदिवां रज्यापदधत्तुर्मति ॥ ३९ ॥ भुंभाय वायु ज्योत्स्नाय दक्षे रज्यासनं भुभं ॥ सेव
 नार्थं नैदिवां भुभं प्रादानं वीजमाः ॥ ४० ॥ चंडमुडौ महावीरौ भान्तौ वलद्वितौ ॥ संश्रामौ सैन्यसंयुक्तौ रथबाजिगजानि
 तौ ॥ ४१ ॥ धूम्रलोचननामा च तद्रूपश्रंडविक्रमः ॥ भुभं च भूपतिं भूता तदा गाह्यं संयुतः ॥ ४२ ॥ रक्तवीजकथासरो वर
 दानवसाधिकः ॥ अधोहिणीभ्यां संयुक्तस्त्रैवागत्य संस्थितः ॥ ४३ ॥ तस्मै कं कारणं राजसंग्रामे युध्यतः शृणु ॥ देहादुधिरसं पाः
 तस्य शक्ता हतस्य च ॥ ४४ ॥ जायते च यदा भूमावुत्पद्यते तदा नैकशः ॥ तादृशाः पुरुषाः कृता वलवः शक्ता दारुणः ॥ ४५ ॥ सर्व
 उल्लासकारास्तदुपास्तन्य हाक्रमाः ॥ दुर्धचक्रुः पुनस्तौ वै पुरुषा रक्तसंभवाः ॥ ४६ ॥ भूतः सौमि महावीर्यो संग्रामे नीवद्विजयः ॥

सर्वत्र तथावत् ॥ यथापि तं विकल्पं संभूतं वातीव कातरं ॥ मखाणां च शतं कृत्वा प्रायेत्यासनमुत्तमं ॥ यथा ॥ पुनर्दुःखतरं प्राप्तां
कालस्य गतिरीदृशी ॥ कालः करोति धर्मिष्ठं पुरुषं ज्ञानसंयुतं ॥ यथा ॥ तमेवातीव पापिष्ठं ज्ञानसेवा विवर्जितं ॥ न विस्मयेत्तत्र क
र्त्तव्यं सर्वथा कालचेष्टिते ॥ ६० ॥ उत्साविभ्रह्मरादीनां प्रभवन्निविचेष्टिते ॥ विष्णुर्जन्ममवाप्नोति भूकरादिषु योनिषु ॥ ६
१ ॥ हरः कपाली संजानः कालेनैव वलीयसा ॥ ६२ ॥ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे पंचमोऽध्यायः ॥ १० ॥
॥ पराजितः सूर्यः सर्वं रात्रं भुंजते ॥ सप्तमहः ॥ एवं वर्षं सहस्रं जगाम नृपसमः ॥ ११ ॥ ब्रह्मराज्यात्ततो देवास्त्रिंशतामा
युतं दुःखरां ॥ गुरुः त्वत्पुत्रेण यत्पुत्रं ददामास ॥ १२ ॥ किं कर्त्तव्यं गुरुं हि सर्वज्ञं महापुनिः ॥ उपायोऽस्ति महाभाग दुःखस्य वि
निवृत्तये ॥ १३ ॥ उपचारपरान्तेन वैदमंजः सहस्रशः ॥ वांछिता र्थकरान्तेन सखैः संलक्षिताः किल ॥ १४ ॥ ईदृशो विविधाप्रोक्ताः सर्वका
मफलप्रदाः ॥ ताः कुरुष्व मुने स मां ज्ञानसिद्धिं विधिं ॥ यथा ॥ विधिं श्रुत्वा विनाशाय यथोद्विष्टं सदा यत्ने ॥ तं कुरुष्व विधिं वश्याने
दुःखसंश्रयः ॥ १५ ॥ भवेदांशिरसां चैव तथा त्वं कर्त्तुं महसि ॥ दानवा नाविनाशाय तन्निवारं यथा मतिः ॥ १६ ॥ ॥ ब्रह्मस्यतिह वचः ॥
सर्वमंजुः वैदोक्ताः देवादीन फलाभने ॥ न त्वमंजुः सुराधीश तथैकान्तफलप्रदाः ॥ १७ ॥ मंजुणां देवताय यं ते तु दुःखिनां जनं ॥
जातास्मकाले यो गच्छेत् कर्त्तुं मंत्रसाधनं ॥ १८ ॥ इति ब्रह्मराज्यादीनां यजनं यत्तत्तत् ॥ ते ययं विप्रदंष्ट्राः इदं यः किं करोम्यहं
॥ १९ ॥ अवस्थां भाविना वा तं पुती कारो न विद्यते ॥ उपायस्तथा कर्त्तव्य इति शिष्टानुसासनं ॥ १९ ॥ देवो हि बलवान्नेचित्सर्वदन्निम
नीधिराः ॥ उपायवादिनां देवं प्रवदन्नि निरर्थकः ॥ २० ॥ देवं चैवोपाचारं वा वेदसमौ नृणां ॥ केवलं देवमास्ति न स्यात्तव
कदाचन ॥ २१ ॥ उपायः सर्वथा कार्य विचार्य स्वधिया पुनः ॥ तस्मादुदीमिवः सर्वा संविचार्य पुनः पुनः ॥ २२ ॥ इति भागवती

30

25

20

15

॥ दे-भा-यं-॥

तुकाजानमहिषासुरं॥ पुष्पानिलस्तलादेवीवरदानं ददात्त॥ १५॥ आपदंताशयिष्वाभिसंस्तुताः सदैव हि॥ यदायदाकोपेते शाः आशुदोदंते
 सज्जताः॥ १६॥ प्रभवमितदा कामं स्मरन्वाहसुरैः सदा॥ स्मृताहंताशयिष्वाभिसंस्तुताः सदैव हि॥ १७॥ तस्मात्प्रेमचनेगताय च तसुमने
 हरी॥ आशुधनं चोडिकायाः कुरुधनं सर्वकं॥ १८॥ तस्मिन्नेते सदा देवीतिष्ठतीतिमयाभूतं॥ स्तुतासंयजितासंयोजिताभीष्टदा
 स्याति॥ १९॥ ॥ वासुदेवाच॥ इति तस्मै चः भूतादेवास्ते प्रययुर्गतिं॥ हिमासंयमहाराजदेवीध्यानपरायणः॥ २०॥ नमोभक्त्युत्तमा
 यांभक्ता नामभयप्रदं॥ तसुतुः स्तोत्रमंत्रैश्च भक्ता परमया मुताः॥ २१॥ नमोदेवि विष्णवे श्वरपाणनाथे सदा नन्दरूपे सुरानन्ददेते
 नमोदानयान्तुष्टेमानवा नामनेकार्थदेभक्तिगम्यस्वरूपे॥ २२॥ नतेनामसंख्या नतेरूपमीदृक्ताकोपि वेनादिदेवादिहृये॥ तमे
 वासि सर्वेषु देवेषु शक्तिः पुजास्ति संहारकोसे सदैव॥ २३॥ स्मृतिस्तुं च तस्मै तमेवास्ति बुद्धिर्जरापुष्टिर्बुद्धिनिः कान्तिशान्तिः॥ सुविद्याः
 सुतुष्ठीर्गतिः कीर्तिमेधा तमेवासि विष्णुर्वीजं पुराणं॥ २४॥ यदायेः स्वरूपेः करोसीहकार्यं सुराणं नतेभ्यो नयामे॥ शुशान्ते॥ कामा
 मोरानिद्रा हयात्तं विवक्षाः स्थिता सर्वभूतेषु यातेः स्वरूपेः॥ २५॥ कर्तं कार्यमादौ तया यत्सुराणं हते सोमहारिर्मदो बोहयारिः॥ दया
 ते सदा देववर्जेषु देविषु सिद्धा पुराणे सुवेदे सुगीता॥ २६॥ किमत्रास्ति चित्रं यदं वसुतं स्वं मुदायात्तेनो घये संमते व॥ नकिं तेजः
 निष्ठीसुराणं सहायं कुरुष्वेकचित्तेजो कार्यं समग्रं॥ २७॥ नवेनेसुराणमियत्ताक रूपं वयं देवि जानीमहे विष्णुवन्द्ये॥ कृपापत्रमिहैवमना न
 थात्माभयेभ्यः सदा याहि वातं समर्थं॥ २८॥ विनावाण्यतिर्विना वज्रघातेर्विनाभ्रसखैर्विनाशक्तिर्दंडैः॥ रिक्कहन्तमेवासि शक्तौ विनेदा
 रुयं विष्णुदेवि तदीयं चरित्रं॥ २९॥ इदं शास्त्रं ये वदन्ती दम्भानकार्यं विनाकारणं संभवेत्॥ वयं कल्पयामो नुमानं प्रमाणं तमेवास्यविः
 स्मृत्स्मानः प्रमानं॥ ३०॥ अजः सृष्टिकर्ता हरिः पातकमोहो नाशकश्चैव सिद्धाः पुराणो॥ निहित्युक्तं तस्मै यत्ते सुगादौ तमेवासि सर्वस्व
 नेवमाता॥ ३१॥ त्रिभिस्तुं पुराणवितादेवि दत्ता त्वया शक्तिरुन्मन्तेभ्यः समन्ताः॥ तया संयुतास्ते पुद्गलानि मातर्जगत्या लनोत्पत्तिं संहारमेवा॥ ३२॥

१४१

10

5

तेकिनमंदमतयोतयोविमृष्टास्तोयेनविभजततीसमुपाययन्ति॥ विशांयरांसकलकामफलप्रदानेभुक्तिमुदाविबुधबुद्धयवदितो नवा
 ॥ ३३॥ येवैष्णवाकाशपताभ्रसौरादंभास्त एवमनसिष्ठतिनात्रिन्ने॥ ध्यातेन तौ देविकमलात्तसंजो कान्तिं स्थितिं कीर्तिं प्रथोपि बुद्धिः॥ ३४॥
 हरिहरादिभिरव्यसिसेवितात्तमिह देववरेरसुरैस्तथा॥ भुवि भजन्ति न येत्यधियो नराजननिने विधिनाखतुवेचिताः॥ ३५॥ हरिमा
 पदयंकजं रजं जतु रसेन करोति रसाक्षितं॥ त्रिनयनोपि धरी भरजांशुपंकजपरागनिषेवनतत्परः॥ ३६॥ किमप्युत्तमं कथीनं कलवपदेने
 गतिभजजिके॥ विगत रागमहाशब्दयां क्षमां कृतधियो मुनयोपि भजन्ति ते॥ ३७॥ देवितु दंष्ट्रि भजने न जनारताये संसार रूपयति तात्पति
 ताः किं लाभी॥ ते कुसुमसुखायाधियुता भवन्ति दारिद्र्ये नमसहितारहिताः सखेद्योः॥ ३८॥ येका कृपा रवहनेयवसावहारे कार्यभवे
 तिनिपुणः धनदारहीनाः॥ जानीमहेत्यप्रतिभिर्भवयिषु सेवा पूर्वमेव जननिनेर्न कृताः कृताद्यैः॥ ३९॥ ॥ वासुदेवाच॥ एवंस्तु
 ताः सुरैः सर्वै रं वि का क रूणां चिताः॥ आडुर्वभूवत रसा रूपयौवन संयुता॥ ४०॥ दिव्यां वरं चरादेवी दिव्य भूषणभूषिता॥ दि
 व्यमास्यसमायुक्ता दिव्य चन्दनचर्चिता॥ ४१॥ जगन्मोहनतावणा सर्वतथाणसंक्षिता॥ अक्षिती यस्वरूपा सा देवा नांदर्शनं गता
 ॥ ४२॥ आरूपांस्तानु कामाचरिर्गतागिरिगह्वरात्॥ दिव्यरूपधरा देवी विश्वमोहनमोहिनी॥ ४३॥ देवान्मृतिपरा आहमेव गंभी
 रयागिरा॥ प्रेमपूर्वस्मितं कृत्वा कोकिला मंजु वादिनी॥ ४४॥ ॥ देव्युवाच॥ भो भो सुरवराः कात्र भवद्विस्तृत्यते भूशं॥ किमर्थं
 ब्रूतवः कार्यं चित्राविद्याः कुतः पुनः॥ ४५॥ ॥ वासुदेवाच॥ तसुता भवितुं तस्मा मोहिता रूपं मे यदा॥ प्रेमपूर्वमोहात्साहासात्
 तु सुरसत्तमाः॥ ४६॥ ॥ देवाडुबुः॥ देवित्वां स्तोमविश्वेशोपुता तस्मै कृपां वी॥ पाहिनः सर्वदुःखेभ्यः संविता देवतापिता॥ ४७॥
 पुरातनमहामायेति हत्वा सुरकटकं॥ महिषेनो वरोदनेः स्मरन्वाह सदा यदि॥ ४८॥ स्मरणा देतु जोयी हांताशयिष्वाभिसंस्तुते
 ॥ तिनव संस्तुता देवि नमस्मानिदित्यति॥ ४९॥ अथ भूभनिभू भो हाव लुहो यो रदशी नो॥ उत यो विष्णु कर्ता राव ह्यो पुरुषे कि

जनस्य

30
25
20
15
10
5
0

॥दे.भा.व.॥

॥५॥रत्नबीजश्रवणवात्रंठमुमैतथापरी॥एतैरयेभ्रदेवाजोहृतंराज्यमहाबलैः॥५॥गतिरन्यानशास्त्राकंत्यमेवापि महावसे॥
रुकार्यंरुणंविदुःस्वितानांसमभ्यसे॥५॥देवास्तदंस्त्रिभजनेस्त्रिरताःसदेवतेदानमेरतिवनेविषयंस्त्रीताः॥नदेविदुःस्वराह
ताकुहभक्तिमुक्तमुक्तिप्रदाविबुधवंदयवन्तिताच॥५॥सकलभुवनलभादेविकाकीत्तयायुक्ततमितिनिदिमत्तविभ्रमेतदुः
गादो॥जननिजगतिपीडांदानबादययुक्तास्ववेत्तमदसमेतालेषकुर्वन्तिमातः॥५॥ ॥इतिश्रीभागवतमहापुरा
णायंनमस्तुदेवीमाहात्म्येष्टाविंशोऽध्यायः॥२२॥ ॥आसउवाच॥एवंस्तुतानदादेवीदेवैःशत्रुनिपीडितैः॥स्वशरीरादि
नीयन्तुतुयंउडश्रकारह॥१॥पार्वत्यास्तुशरीराद्वेनिःस्तुताचांविजायतः॥कौशिकीतिसनसेषुनतेलोकेषुयद्युते॥२॥नित
तायान्तस्यासापार्वतीतनुयन्त्यान॥कल्पस्याधसंजाताकालिकासायुकीर्तिता॥३॥मन्त्रीवर्णमहाघोरादेव्यानांभयवर्जिनी॥कनरुत्री
निसाधोक्तासर्वकामफलप्रदा॥४॥अविजायापरंतुयंविदिराजमनोहरं॥सर्वभूतसंयुक्तेलावण्यमुणसंयुते॥५॥नतोविजातेदा
देवानिषुवाचहसन्निवा॥निष्टुनिर्भयाश्ववहनिष्पामिस्मिन्हं॥६॥कार्यवःसर्वथाकार्यंविहसिष्यहंरमो॥निष्ठुमादीन्विष्यामि
मुक्ताकंसत्वहेतवे॥७॥इत्युक्तासातदादेवीसिंहारूढामकोत्कणः॥कालिकांश्चाश्रितःकुलाजगामनगरंरिषोः॥८॥सागलोपवनेत
त्वावविजाकासिकान्तिता॥जगावथकलत्रजगन्मोहनमोहनं॥९॥श्रुत्वानमस्तुर्गानंमेहमीयुर्मगाःस्वगाः॥सुदंचपरमं
प्रापुरमरागजनेस्त्रिताः॥१०॥तस्मिन्वसरेतत्रदानवैशुंभसेवको॥चंडमुंडाजिबौघोरीरममाणौयदृष्टया॥११॥आगतौ
दृष्ट्वातेतौतातृदादिवारुपिणोऽतिकांगानसंसक्तौकालिकांश्चपुरःस्थितां॥१२॥दृष्ट्वातौदिव्यरूपेचदानवौविस्मयान्वितौ॥
जगत्सुसहसापार्श्वभुंभस्यनृपसत्रम॥१३॥तौगतातसमासीनदेव्यानामधिपंमृहे॥उचतुर्मधुरांवाणीप्रणम्यक्षिरसान्धये॥
॥१४॥राजनिमालयात्कामं कामिनीकाममोहिनी॥संप्राप्यातिहमारुहासर्वलक्षणसंयुता॥१५॥नदृशीदेवलोकेषुनगैर्ववमु

१४२

रितया॥नदृष्ट्वाभ्रताकापियुध्यांयमकोत्तमा॥१६॥गानेचतादृशंरजन्करोतिजनरंजनं॥मगातिस्तत्रितत्वाभ्रमधुरस्वरमोहिताः
॥१७॥सोयतांकस्यपुत्रीयेकिमर्थमिहमाजता॥गृह्यतांराजशार्दूलतवयोग्यास्तिकापिनी॥१८॥जात्वानयगृहेभार्गवकुरुकमतनो
चनो॥निश्रयंनस्तिस्सारेनारीत्वयंविधाकिस॥१९॥देवानांसर्वरत्नानिगृहीतानित्वयानृप॥कस्मान्मेमांवरहेतुंनगृह्णासिच
योत्रेमा॥२०॥इत्यैरावतःश्रीमान्यारिजातस्तुतथा॥गृहीतोऽश्रवाश्रोपित्वयानृपवलात्किस॥२१॥विमातवैधसंदिग्धमरा
सधजसंयुते॥त्वयाचरन्भूतत्रेहतेननृपचापुते॥२२॥कवेरस्यनिधिःपद्मस्तयाराजसमाहृतः॥कत्रंजलघतेःभुभुंगृहीते
चत्वयावलात॥२३॥पाशश्चापिनिष्ठुंभेनप्राजातवचुपोत्रमा॥गृहीतोऽसिहृदयकामंवरुणस्यजितस्यच॥२४॥अन्यानपंकजोमा
सांतुभोजलनिधिर्देवो॥भयान्नवमहाराजदत्तानिविधिधानिच॥२५॥ततोःशक्तिर्यमस्यापिदंडःपरमदारुणः॥त्वयाहृता
हृतःकामंकिमन्यदृष्टतेनृप॥२६॥कामधेनुगृहेतेद्यवसूतेसागरोधवा॥मेनकाद्यावशोरजन्वतिस्तुतिचापसराः॥
॥२७॥एवंसर्वणिदत्तानित्वयाप्राजिवलायपि॥कस्यास्यगृह्यतेकात्रारत्नमेवावरांगना॥२८॥सर्वणिनेगृहस्यानिरत्नानि
विशदानृप॥अनयासंभविष्यतिरत्नभूतानिभूयते॥२९॥त्रिभुलोकेषुदेवैर्नृपेक्षीवर्ततेषिया॥तस्मान्नामानयाभुतंकुरु
भार्गवस्तुतयै॥३०॥ ॥आसउवाच॥इतिश्रुत्वानशोर्काकंमधुरंमधुराक्षरं॥पुसत्रःवदनःप्राहसंभःकुर्वन्माक्षिते॥३१॥
गच्छसुग्रीवदूतत्वेकुरुकार्यंविचक्षसा॥वक्तव्यंचतयातत्रयथायेतिहृदोदरी॥३२॥नेदेप्रमुष्यमानेधिरसाभासस्तुजायते॥नि
गृहेरसभंगःस्वातस्यानोद्विषितोवुधैः॥३३॥सामदानमुख्यैर्वीरैःक्षुब्धैर्ममयुतैस्तथा॥कानयातिवशोदूतकामिनीकामपीडित
ता॥३४॥ ॥आसउवाच॥सुग्रीवस्तवचःश्रुत्वाभुंभोक्तुंउपिचनृप॥जगामतरसातत्रयत्रासेजगदंविजा॥३५॥सोय

सुमुखीकाग्रं सिंहं चोपरि संस्थितां॥ पुण्यमधुरं वाक्यं मुखा नृजगदं विना॥ ४६॥ ॥ इत उवाच॥ वरोहत्रिदशरातिः शुभः सर्वं गमुन्म
रु॥ त्रैलोक्याधिपतिः भूः सर्वजिडजनेन प॥ ४७॥ तेनाहं उच्यतेः कामं त्वत्सकाशं महात्मना॥ त्वद्वपुः श्रवणसक्तं चित्रेन निविष्ट
यता॥ ४८॥ वचनं तत्पुत्रं चित्रं श्रुत्वा पुत्रं मधुरं सरं॥ प्रलियं त्वयथा प्राह देवानां अधिपत्त्वयि॥ ४९॥ देवाः पराजिताः सर्वं लोकाधि
पतिस्त्वहं॥ यज्ञं गानहं कान्तैः प्रगृह्णामीह संस्थितः॥ ५०॥ हतसाराः कृतान्तं द्यौर्मयारत्नवर्जिता॥ यात्रिरन्तानि देवानां तानि वै ह
तगानहं॥ ५१॥ ओक्ताहं सर्वं रत्नानां त्रिलोक्ये धिभाभिनी॥ वशानुगाः सराः सर्वममदैत्या भ्रमानवाः॥ ५२॥ त्वद्गुणैः कर्णमागत्य
विशहृदया नरं॥ त्वदधीनः कृतः कामं किं करोमि करोमि किं॥ ५३॥ यदाज्ञाययं भो हतकरो निवशानुगः॥ दासो हं न वक्ष्यामि र
क्षमां कामवाणतः॥ ५४॥ भजमानं मरासाक्षितवाधीनं स्मरकुसुमैर्लोक्यास्त्रिभिनी भूत्वा नृध्वजोगामनुत्तमान्॥ ५५॥ तव राजा
कः कान्ते भवामि मरणवधिः॥ अवधोस्मि वरोहो हंसदेवा सरमातुषैः॥ ५६॥ सदा सौभाग्यं संयुक्ता भविष्यति वरातने॥ यत्र ते र
मते चित्रं तत्र कीडत्वसुन्दरं॥ ५७॥ यदाज्ञाययं सिधुमणा तद्वहिमधुरं वनः॥ भुंभाये चंचला योगिन दुर्वीर्यहमासुवे॥ ५८॥ ॥
सा उवाच॥ तद्वत्तवचनं श्रुत्वा स्मितं कृत्वा सुपेशतः॥ तं प्राह मधुरं वाक्यं देवी देवार्थसाधकं॥ ५९॥ ॥ श्रीदेवुवाच॥ जानाम्य
हं निःशुभं च शुभं चोतिवत् नृपं॥ जेता रं सर्वदेवानां हं तारं चैव विद्विषाम्॥ ६०॥ राक्षिः सर्वगुणानां भोक्ता रं सर्वसंयदां॥ दाता रं
चातिभूतं च सुन्दरं ममथा कृतिं॥ ६१॥ द्वात्रिंशत्क्षणे च कृतमवधं सुरमानवैः॥ जाला समागतास्य द्युदयुक्ता ममहासुरं॥ ६२॥
॥ ५३॥ रत्नं कनकं मायातिष्ठ शोभाधिपवृक्षये॥ तस्मादहं यज्ञि दुष्टदुरादेवा गतास्मि वै॥ ५४॥ दृष्ट्वा मया सुराः सर्वमानवाः भुवि
मानवाः॥ गंधर्वा राक्षसाश्चाप्येवातिप्रियदर्शनाः॥ ५५॥ सर्वं भुंजन् भयाभीता वेपमाना विचेतसः॥ श्रुत्वा भुंजन् गुणान् नृपं प्राज्ञं

स्मृतिदिदृश्या॥५५॥गच्छतमहाभागदेहिभुंभंमहावसे॥निर्जनेभूयथावाचवचनं वचनं नमः॥५६॥तांजातावतिर्नसेः
सुन्दराणां सुन्दरं॥५७॥उदारं गुणिनं भूतं सर्वविद्याविशारदं॥५८॥जितारं सर्वदेवानां दक्षं चोद्यं कुसोद्वहं॥भोकारं सर्वरत्नानां
धीनं स्ववलोचनं॥५९॥फलिकामास्य हंसतां तव योग्या न राधिय॥सेख्यानगरे जत्र समायाता महाभते॥६०॥ममास्तिकारं किं
विद्विष्ये हे राक्षसोत्तम॥वात्सवाक्यं तं किंचिच्छ्रुत्वा राजन्मया पुनः॥६१॥कीदृश्यान्वयस्याभिः सहैकान्त्रेय दृष्टया॥स्वदेहवत्सदये
रासतीनां भूयतां रहः॥६२॥यश्चास्त्वत्सकान् भूरो रणो मां जेष्यति स्फुटं॥तं वरिष्याम्यहं कामं जातान् स्ववत्सवत्सं॥६३॥जहत्
वचनं श्रुत्वा सख्ये विस्मितमानसा॥किमेतया कृतं कृतं वतमद्भुतमाश्रुतै॥६४॥तस्मान्नमपि राजे दुःखात्ताममेदृशं वृत्तं॥जित्वा
मांसमरे सद्यो कांक्षितं कुरुन्वात्मनः॥६५॥त्वं चानवानुजो धाता समेत्यसमरांगणे॥जित्वा मांसमरेणात्र विबाहुं संविधीयतां॥६६॥
॥इति श्रीभागवते महापुराणे देवीमाहात्म्ये पंचम स्कंधे त्रयोविंशोऽध्यायः॥२३॥॥आस उवाच॥देव्या तद्वचनं श्रु
त्वा हनः प्राह सुविस्मितः॥किं कुरुचि राणां भिक्षुस्त्राहसा हसतः॥१॥इडाद्यनिर्जितयेन देवादेव्यस्तथापरे॥तं कथं देवि समरे जेतुमि
च्छसि भामिनी॥२॥त्रैलोक्ये तादृशो नास्ति यः भुंभं समरे जयेत्॥कात्वं कमलपद्मक्षितस्याग्रे युधिसांपुतं॥३॥भविचार्यन वक्तव्यं वचनं का
पि सुन्दरि॥वत्सवत्स परयो जीत्वा वक्तव्यं समयन्ता॥४॥त्रैलोक्याधिपतिः भुंभस्तव रूपेण मोहितः॥त्वां च धार्ययते राजा कुरुतस्तस्मि
तं धियं॥५॥सत्का सुखं स्वभावत्वं संमान्य वचनं मम॥भजभुंभं निभुंभं वाहितमेत दुर्वीमिति॥६॥भृंगारं सर्वथा सर्वैः प्राणिभिः य
रथा मुदा॥सेवितव्यं मत्तिमद्भिर्नवानामुत्तमं मतं॥७॥नागमिष्यसि चेद्वासे सकृदः दृष्टिं वीर्यपतिः॥अन्यानां जाकरा येन वत्सवत्सवत्सनि
सांपुतं॥८॥केल्येवाकृष्यते नूनं दानवा वत्सदर्पिताः॥अनपि मत्तिवामोरुतरसा भुंभसंनिधौ॥९॥स्वतन्त्रं रक्षते नृपे साहसं सर्वथा

30

25

20

15

10

5

॥ दे. भा. सं. ॥

गामेयडुक्तं कठिनं वचः ॥ ४॥ नानातलेन संगमो द्विविधः रवत्समानिनि ॥ रतिजोत्साहजे सौवर्ण्यने देवि विस्मिता ॥ ४॥ इति जलपिबो
 रुद्राजुत्साहजः स्यतः ॥ सुखदाः पुथमः कोनैः ॥ एव दभ्यः परः स्यतः ॥ ५॥ जानास्यहं वरिहे भावनेमानसं किं ॥ रतिसंगमभाव
 सेहृदये परिवर्तने ॥ ५॥ इति तज्जिविदित्वा मां तत्सकाशं न रक्षियः ॥ प्रेषयामास भुंभो वसेन महता वतः ॥ ५॥ चतुरा
 सिमहाभागे भृगुमे वचनं मृदुः ॥ भजभुंभं त्रिजो केशं देवदर्यनिवहं ॥ ५॥ यदराजी प्रिया भूत्वा भुंभो जोगाननुत्तमान
 ॥ जेयति त्वां महाबाहुः भुंभः कामवलाधीनः ॥ ५॥ विचित्रां कुरुता वासवं तोयि भावा करिष्यति ॥ भविष्यति को सिके यन्त्रैव
 नर्मसाक्षिणी ॥ ५॥ एवं संगारयो मे नयति मे परमार्थवित् ॥ जितात्तां सुखशय्यायां परिश्रानां करिष्यति ॥ ५॥ रक्तदेहान
 खापानैर्दत्तैश्चरुति ताभरां ॥ स्वेदक्षिन्नां पुनर्गतां संविधास्यति भयतिः ॥ ५॥ भविता मानसः कामो रतिसंगमजस्तः
 ॥ दक्षिणाय सरवते भुंभः सती तन प्रिये ॥ ५॥ वचनं कुरु मे यथं हितं कृत्याति पेशतं ॥ भजभुंभं भृगुशरमं मानिनी यासि
 मानिनी ॥ ५॥ मन्दभागा भवते न नं वा अयुः प्रिया भवये ॥ नत दहसि कान्ते त्वं सदा सुरतवसिनी ॥ ५॥ भृगोकं कुरु जानं
 पादपातविकासितं ॥ वक्तुं सीधुं सेकेन तथा कुरु वक्तुं ॥ ५॥ ॥ इति श्री भागवते महापुराणे देवी माहात्म्ये
 पंचमस्कंधे चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥ ॥ वासुडवा च ॥ इत्युक्त्वा विरहमासौ वचनं भुमुलोचनं ॥ प्रत्युवाच न दाकाली पु
 रुषा वसितं वचः ॥ १॥ विदुषका सिजात्मत्वं कौतूहलवभावसे ॥ कथामनोरथान्त्रिजै क रोषिमधुरं वद न ॥ २॥ वनवाचनं संयु
 क्तं प्रेषितो सिहरात्मना ॥ कुरु च वथा वादं मुं नमः कुरुते मुना ॥ ३॥ हत्वा भुंभं निभुंभं च तं वैवाचा च सा प्रिया न ॥ देवी कथा
 शरापानैर्बुजिष्यति निजानयं ॥ ४॥ कासौ मन्दमतिः भुंभः कावा वा विभो मोहिनी ॥ अयुक्तः खलु संसारे विवाहविधिरेतया ॥ ५॥

१४५

साधनं ५

सिंहकिं त्वनिकामा तर्जने वक्तुं रुते पतिं ॥ करिणी गर्दभं वापि सरजिग वयनया ॥ ५॥ गच्छ भुंभं भुंभं वा वदस्यं वचो ममा ॥ कुरु च
 नचेष्टा हि याता तत्र रसाधुना ॥ ७॥ ॥ वासुडवा च ॥ कालिकायाः वचः भूत्वा सदैवो भुमुलोचनः ॥ तामुवाच महाभागां कौबसं
 रक्तलोचनं ॥ ८॥ उदरं त्वानि हन्यादौ सिंहं च मदगर्वितं ॥ गृहीते मां गतिष्यामि राजा मं प्रत्यहं कित ॥ ९॥ रसभंग भया कालि
 विजेसि ति हसा प्रतं ॥ नेचे त्वानि किते वलौ हन्यादौ कुरु प्रियो ॥ १०॥ ॥ कालिका उवाच ॥ किं वि कस्यसि मन्दात्मना यंधमे
 धनुष्यतां ॥ स्वशस्त्रा मुंच विद्विषा नानासिपमसकादं ॥ ११॥ ॥ वासुडवा च ॥ ननु त्वा वचनं देवि देवा संग्रह्य कर्मकं ॥ का
 लिका तं शरासारैश्चिष्टे पाति किला क्रिते ॥ १२॥ देवास्तु प्रेक्षकास्तत्र गगने घनसंयुते ॥ ततस्त जीवयेत्युचुर्देवी शक्रपुरो
 गमाः ॥ १३॥ तयोः परस्परं युद्धं प्रवृत्तं जानि दाहणं ॥ बाणशरैर्गदाशक्तिमुक्ता तादिभिः संकटं ॥ १४॥ कालिका बाणपातैस्त
 हत्वा पूर्वशरानध ॥ वभजत उधं घोटं जहा सचमुकुर्मुकुः ॥ १५॥ सचाय रथमारुहो को येन प्रज्वलन्निव ॥ बाणवृष्टिं वक्रा
 शेयं कालिको परिभारत ॥ १६॥ सपिष्टिरेदत रसान्मयाणां संगमज्ज ॥ मुक्तो वा नानुगृहेण नानावै परि कालिका ॥ १७॥ तैर्वा
 नैर्वा हि हतास्तस्य पार्श्वगहाः सहस्रसः ॥ वभजत रथे वेगास्ततं हत्वा खरा नयि ॥ १८॥ निवेदत चतुः सशो शालीरु रसप्रतिवे
 ॥ मुदं चक्रे सुराणां साशखना दंतथा करोत ॥ १९॥ विरथः परिश्रमस्तु सर्वलो हमयं दृष्टं ॥ आजगाम रथो यत्ते कुपितो भुमुलो
 चनः ॥ २०॥ वाचा निर्मत्सयं कालिकरातः कालमत्रिभः ॥ अश्वे वतां हनिष्यामि कुरुष्वेपिं गले चने ॥ २१॥ इत्युक्त्वा सहसा गम्य परि
 श्रियते यदा ॥ कुकारेण वतं जस्म चकार तस्मादिका ॥ २२॥ दृष्ट्वा जस्म कृतं देवसैनिका मय विहताः ॥ चक्रुः यत्ता यनं सशः हा
 रुतेत्युवचयि ॥ २३॥ देवास्तं निहतं दृष्ट्वा दानव भुमुलोचने ॥ मुमुचुः पुष्पवृष्टिं वै मुदिताः गगने स्थिताः ॥ २४॥ रणभूमिस्त

१४

१४३

चरं॥ अथ कथां दत्तवान् सर्वेषां प्रतिनिधिः॥४४॥ इति ज्ञाना महाभाग यथा हस्ति सभा कुहू॥ हितं सत्यं मित्रं वाक्यं वक्तव्यं मनुष्या
पिभिः॥४५॥ ॥ यास उवाच॥ तच्छ्रुत्वा वचनं ते वां भूभः परवत् सार्दनः॥ कनीयां संसमानीय ययुश्च रहसि स्थितः॥४६॥ आत्रेः क
लिकया कामं निहतौ क्षुल्लोचनः॥ वलं च कान्ति तं सर्वमेतं भयः समागताः॥४७॥ अं विकारां रत्ना दं वै करोति मङ्गविना॥ त
निनां चैव दुर्जेया गतिः कालस्य सर्वथा॥४८॥ तृणं वज्रा यत्नेन च मुंचैव नृणां यते॥ वलं वाच्यं न हीनस्य दैवस्य॥ तिरीक्षणी॥
॥४९॥ यथा मित्रं महाभाग किं कर्तव्यमतः यदं॥ भोज्या च विकानूनां कारणं दत्तं चागता॥५०॥ युक्तं पलायनं वीरयुद्धं वा
वदसत्वरं॥ लघुं ज्येष्ठं विजानामि त्वा महं कार्यं संकटे॥५१॥ ॥ निभुंभ उवाच॥ नाशय सोयनं युक्तं न दुर्गग्रहणं तथा॥ यु
द्धमेव परं श्रेयः सर्वथैव मनसा सह॥५२॥ सत्तेनो हं गच्छामि रणे धरमस्थितः॥ हतात्मा मग्निर्यामि न रसात् वलं क्षमा॥५३॥ अथ वा
लका कालः कर्त्तव्यं वा सर्वथा॥ मते मयि त्वया कार्यं विमलं च न पुनः॥५४॥ इति तस्य वचनं॥ भूभः प्रोवाच॥ वानुजं॥ तिष्ठत
चंठमुं ज्येष्ठं गच्छतां संसुप्तौ॥५५॥ शशकगृह्णायन्नं युक्तं गजमोचनं॥ चंठमुं ज्येष्ठं महावीरो तां हन्तुं सर्वथा क्षमौ॥५६॥ इत्युक्त्वा
आत्रं भूभः संभाष्य च महाबली॥ उवाच वचनं राजा चंठमुं ज्येष्ठं परः स्थितौ॥५७॥ गच्छतां चंठमुं ज्येष्ठं स्वसेन्य परिगारितौ॥ हन्तुं तामव
सां श्रीपुं निर्लज्जामदगर्हितौ॥५८॥ गृहीत्वा त्वय हन्ता कालिकां पिगलोचनौ॥ आगम्यतां महाभगीरुता कार्यं महत्तरं॥५९॥ सा
नायति गृहीता पिगर्विता च विकारयति॥ न दावा लो महीनी ह्यौ हन्तव्या हृदमंतिता॥६०॥ ॥ इति श्री भागवते महापुराणे
पंचमस्कन्धे देवी महात्म्ये च विंशोऽध्यायः॥२५॥ ॥ यास उवाच॥ इत्याजौ तदा कीरौ चंठमुं ज्येष्ठं महासुरौ॥ जगत्सुरसैव जै
सैवैनमहता वतौ॥१॥ इच्छुनत्र स्थितां देवीं देवानां हितकारिणीं॥ दुर्बलसौ महावीरौ वलं सामान्तिं वचः॥२॥ वासे च किं न ज

30

25

20

15

10

5

॥दे०॥

नासिधुंभं सरव सादनं॥ निधुंभं च महावीर्यं सरासा हो जयोजनं॥ १॥ त्वमेका सि बशरो हे कासिका भंभने लता॥ जेतुमिच्छसि दुबुधुंभं
 सर्ववसाचिने॥ ४॥ मतिदः कोपिते वास्तिनारी वा धनरोपि वा॥ दे मास्तां पु रये त्वेव विनाशाय तवेवने॥ ५॥ विमृश्य कुरुत त्वे गिकां चि
 यरयोर्वले॥ अष्टादश भुज तात्तं गंचि कु हवे मया॥ ६॥ किं भुजैर्व कु भि र्यै रशुभैः किं भुम पु देः॥ भुंभया गे सराणां वै जेतुः स
 मर शास्त्रिणः॥ ७॥ ऐरावत कर छे सुदं स दारण करिणः॥ जयिनः सुर संपा नां कर्तुः कार्य मनु ज सं॥ ८॥ यथा गवी य से का ने कु
 रु मे व न न वि यं॥ हितं त व वि शा सा सि सु दं दुः ख ना श नं॥ ९॥ इः खो न राणि का क ति त्या ज्य नि दू र तो वु र्धैः॥ सुखा नानि य से वा नि शा ज
 त त वि शा र दैः॥ १०॥ चतुरा सि पि का ता पे य य भुंभ व सं म ह न॥ पु न भं सुर संपा नां म र्द ना र्थ म हो द यं॥ ११॥ पु न भं च परि त्य ज्य
 धी वा नु मि तिः कि न॥ स न्दे हः स हि ते का र्ये न वि द्वांसः पु व र्ज ते॥ १२॥ दृष्टि न्मं स रं हि ता किं क लं भा वि चि त्र ने॥ भ व ति न भ व त्पे वं
 भा वि का र्थं व रा न मे॥ १३॥ शृंगः स रा णां पर म भंभः स म र्ज यः॥ त सा स्तो पु र ये त्प न्ने वा दे त्प प्री टि ताः॥ १४॥ नि धा नै र्व व नैः स्त्रि भै र्व
 चि ता सि धु नि सि ति॥ इः र वा य त व दे वा नो क्रि द्वा र्थ स च सा ध काः॥ १५॥ का र्य मि त्रं परि त्य ज्य ध र्म मि त्रं स मा श्र ये त्॥ दे वाः स्तार्थ य राः
 कामं ता म हं स त्प म्बु वं॥ १६॥ भज भुंभं सुरे शा नां जे ता रं भु व ने भ रं॥ च त्प रं सु द रं भ रं काम शा स्त्र वि शा र द॥ १७॥ ऐ न्द र्ये र्व
 लो का नां प्रा ष्य से भंभ शा स मा न॥ नि भयं पर मं क ता भ र्म रं भ ज गो भ नं॥ १८॥ ॥ या स उ वा च॥ इ ति त स्य व चः कृ ता च उ त्प
 ज ग र्द वि का॥ मे व गं नी र नि न दं ज ग र्ज सु न र वी र॥ १९॥ ग र्ज जा स्य त्वा किं तं भा ष से वं च ना व चः॥ त्प का ह रि रु रं दी श्च
 भुंभ म कर वं प ति॥ २०॥ भुंभा मे व ह वो ष्ठ का नि भुंभा भ्र स ह स शः॥ पा ति ता भ्र म या व र्ध श त शो दे त्प दान वाः॥ २१॥ म मा गे
 दे व द नानि वि न क्षा नि यु गे यु गे॥ ना शं या स्य नि दै त्या नां य था नि पु न र द्य वे॥ २२॥ का ल ए वा ग तः का मं दै त्प संहार का र कः॥ २३॥

१४७

या त्वे कुरु ये य न्दे व ता या त्म स न्ति॥ २४॥ कुरु पु र्ण को र्म र्म र क्षा ण य म हा म ते॥ म र्णा भा वि दुः स्या जं य शो र भं म हा त्म
 मिः॥ २५॥ किं ते का र्ये ति भुंभे न भुंभे न च दु रा म्ता॥ वी र भ र्म व रं षा षा गे सु र्ग मं स्या स यो॥ २६॥ भुंभे नि भुंभं भुंभा न्ये ये च
 त्र न व को ध वाः॥ सर्वे न वा नु गाः काम मा ग मि द्य नि सी यु तं॥ २७॥ क म शा र्द दै ता नां करि द्या म्प य सं भ यो॥ वि द्या दे त्प ज मे
 द्या त्म कुरु यु र्ग म या स ह॥ २८॥ त्प म हं नि ह नि द्या मि भा न रं न व सं भु ते॥ ततः भुंभं नि भुंभं च र क वी जं म दो क टे॥ २९॥ अ
 न्यां भ्र द न वा न र्वा कृ ता हं स म रां ग ले॥ ग मि द्या मि य था को म ति कृ वा ग र्ज वी रु तं॥ ३०॥ इ हा णा त्प व था दु र्द कुरु यु
 र्ग म या यु ता॥ किं ज न्य सि न्ध वा वा कं सर्व भा का न र पि यं॥ ३१॥ ॥ या स उ वा च॥ त ये रं पु रि तो दे त्प भं उ त्पं कृ
 धा नि तः॥ ज्य श दं त र सा पो रं च का र व र द र्पि तः॥ ३२॥ सा पि शं ख स नं च रै र्द र य न्द क ता नि द शः॥ सिं हा पि कु पि
 त सा व न्ना दं स न क रो हु ती॥ ते न ना दे न श न्ता द्या न ह सु र म रा स था॥ पु न यो य ध र्ग भ र्मः सि द्धाः सा ध्या भ्र किं न राः
 ॥ ३३॥ सु रं प र स्य रं जे ते त र का त र भी ति दं॥ चं डि का चं उ यो क्षी भां वा ण ख र्ग म का सि मिः॥ ३४॥ चं उ मु को छ रा
 त्पे वी चि द्दे द नि शि तैः का रैः॥ मु मो च पु न ह ग्रा म्प नं वि का य न्ग ति व॥ ३५॥ ग ग नं छा दि तं त न स ग्म मे वि वि
 र्द स दा॥ द्रा स भै रि व मे या त्पे क र्व का तां न य पु दे॥ ३६॥ मु उ पि यो मि केः सा कं प या त त र स्या रो॥ मु मो च वा ण
 व किं वै कृ षः प र म दा ह णः॥ ३७॥ बा ण ज ले म ह द्वा कृ ता त र्ज मि का भ्र शो॥ को ये न व द न न स्या व भू व द
 न स न्ति न॥ ३८॥ क द ली पु ष्य ते त्रं च भ र्गु रीः कु र्त्तुं न दा॥ नि र्ग ता च न दा का सी ल तो र फ से का न नः॥ ३९॥
 व्या पु च र्वा व र क र ग ज च र्म न रं व रा॥ मुं उ मा ला ध रा यो रा स्य त्प भुंभु स रो द रा॥ ४०॥ ख र्ग मा श भ रा ती र्म

30

25

20

15

10

5

॥दे.भा.पं.॥

महाभयदायिनी॥स्वहाह्मकारिणी॥श्रीकांतारामिनिवापरा॥४९॥विस्तीर्णद्विदनाजिह्वाचतुनाक्षयदायिनी॥विस्तारजयनावे
 गाजयनाभरसैनिकान्॥४९॥करेकृत्तामहावीरंस्तरेसाजहसन्महः॥सुरेचिद्वेपदेनियान्वितेधरुशनेःशनेः॥४९॥
 श्रीगजान्धदम्बिनाहसेमहाभयनिदोमुखे॥साराहभक्षिपिणजेसादृशसंचकारत्॥४९॥तथैवतुरगानुधुनधा
 न्सारथिसंयुतान्॥निक्षिप्यवक्त्रेदशनेभ्रवयत्पतिभैरवं॥४९॥हन्मानंवलंयुधैश्चउमुहोमहामहो॥छादय
 मासतुर्देवीवाणसाहैरननरं॥४९॥चंडश्चउकरकायंचक्रचक्रधरायुधं॥चिच्छेयतरसादेवीननादचक्र
 उमुहः॥४९॥निदत्रंवीक्षतंकासीरथोगंनरविपुभं॥वाणेनैकेनचिच्छेदस्युभंनस्यदशने॥४९॥तंज
 यानशरैलीक्षोश्चंडं॥चंडीशिताशितैः॥मूर्ध्निमोययातोमोदेवीवाणदिनोष्ट्रं॥४९॥पतितंजातरंवीक्ष
 मुंजेदुःखादितस्तदा॥चकारशरद्विचक्रातिकोपरिकेपितः॥५०॥चंडिकासुंदनिर्मुक्तांकारवृक्षेसदाहृणा॥इषीक
 र्त्तवस्तुमैश्चकारतिलशः॥५०॥भक्तुचंडेणकालेनताडयामासतपुनः॥पतितोमोमहावीर्यमिदित्यम
 दवर्जितः॥५०॥हृत्कारोमहाकासीदानवानांवसितदा॥जहसुरमराःसर्वेगगनस्यागतवथा॥५०॥विहायमूर्ध
 चंडसुसंयुतामहतीगया॥तरसाताडयामासकालिकांदक्षिणेभुजि॥५०॥विदधित्वागदाघातंनववधमहासुरं॥
 तरसावाणपयोनमंत्रयुक्तेनकालिका॥५०॥उत्थितस्तनदासुंजेवर्द्धदृष्ट्वाजुजंवलान्॥आजगामसप्तदशःश
 र्त्तवृक्षाकरेदृष्ट्वा॥५०॥आगच्छततःकासीदानवबीधसत्वरं॥वधंनरसातत्रदितीयंजातरंभुशं॥५०॥ज
 हीक्षतोमहावीर्यं॥चंडमुहोशक्राविव॥कर्वतीविपुलेहासमाजगामांविहोषति॥५०॥आगत्यतामथोवाचमहासि

१४८

५५

मैपप्रभुबे॥रणयत्तार्थमानीतोदानवैरुज्यै॥५१॥तावानीतोतदावीधचंडमुहोचकारिव॥अंबिकाकालिकांछाहसमितौव्य
 संयुतंवनः॥५१॥भक्तुचंडेणकालेनताडयामासतपुनः॥पतितोमोमहावीर्यमिदित्यम
 ॥इतिनस्यावचः॥भक्तुचंडेणकालेनताडयामासतपुनः॥पतितोमोमहावीर्यमिदित्यम
 पुनित्ति॥आलंभंचकरिष्यामिथथाहिंसामजायते॥५२॥इत्युक्त्वासातदादेवीखड्गेनक्षिरक्षीतयोः॥चकर्त्ततरसाकासी
 यपोचरुधिरंसदा॥५२॥एवमेवोहोदृष्ट्वामुदितोवाच॥चंडिका॥कृतंकार्यंसुगुणान्मेददाम्यद्यवदंभुभं॥५२॥चंडमु
 जीहृतौयस्मात्तस्मान्नेनामकालिके॥चामुंडेतिस्त्वित्थानं॥विष्णुनिधरातरे॥५२॥॥इतिश्रीभागवतेम
 हापुराणेपंचमस्कंधेदेवीमाहात्म्येचंडमुंडवधेधर्म्मोवाचः॥५२॥॥आसउवाच॥हंतौतौदानवौदृष्ट्वाहन्तद्वे
 शसैनिकाः॥पलायनेततःकृत्वाजम्भुःसर्वंनयंप्रति॥५३॥त्रिजोगाविशिष्टैःकेचित्केचित्किंचनकरास्तथा॥रुधिरश्रवदेहाभ
 रुदनेभिःशयःपुरे॥५३॥गतादेव्यपतिंसर्वंचक्रुःस्वारवंमुहुः॥रसरश्ममहाराजभक्षयत्तुचक्रांतिका॥५३॥तयाहंतौमहा
 वीरौचंडमुहोसुरादने॥अक्षिताःसैनिकाःसर्वेवधंभग्नभयानुराः॥५३॥भीतिदंचरणंस्थानंकृतंकालिकयाप्रभो॥पतितैर्ग
 जवीराभैर्वारिधौकपदातिभिः॥५३॥शोणितौचवहाकुत्साकृत्तामंसातिकर्दमाः॥केशरौवालिनीभग्नरथवप्रविराजिता॥५३॥
 छिन्नवाह्यादिमत्स्यायाशीर्वज्रवीकृत्तांविता॥भयदाकानराणांवेसुराणामोदवर्जिता॥५३॥कलेरश्ममहाराजपातासंग
 सत्वरं॥कुहादेवीभयंसद्यःकरिष्यतिनसंशयः॥५३॥सिंहोविभक्षयत्याजौदानवान्दनुजेश्वरं॥तथैवकालिकादेवी

30

25

20

15

॥दे.भ.पं.॥

हन्ति वा लोको कथा ॥५॥ तस्मात्त्वमपि राजेन्द्र मरणाय मया मतिः ॥ करोषि सहितो भ्रात्रा मृतक विना भ्रात्रा ॥१०॥ किं करिष्यति नार्यो वा
 कुरा कुरु विना कुरी ॥ यस्याः हेतो महा राजेन्द्र मिति विना भ्रात्रा ॥११॥ देवाधीनो महा राजेन्द्र जलैः जय परा जय ॥ अस्यार्थय म हः स्व
 विमान प्रकल्पयेत् ॥१२॥ विजय विधेः कर्म यदधीनं जगदिजो ॥ निहारा क्षमाः सर्वे लिखा यथे कथानया ॥१३॥ जेता तं
 लोकपालानां सैन्यं लोसिसां प्रतापं ॥ कथा यथेते वा लायु कथयति सुसंभ्रमः ॥१४॥ पुरा त्वया तपसा प्रपुनरे देवता यने ॥ वरदाता
 य संप्राप्नोतु लोकपितामहः ॥१५॥ धात्री कुरु महा राज वरं वरय सुवृत्त ॥ तदा त्वया मरत्यं च प्रार्थितं वृत्त एः किन ॥१६॥ दि
 वदेत्यमनुष्येभ्यो न भवेन्मरणं मम ॥ सर्व किं नरय क्षेमाः पुत्रिं गवाचका दपि ॥१७॥ तस्मात्वां हनु कामे वा प्राप्ता ये विद्वरा
 प्रमो ॥ युष्माकुरु राजेन्द्र सर्वसंहारकारिणी ॥१८॥ इत्यादिनी च लोकानां देवानां मी भरी शिवा ॥ त्रिगुणातामसी देवी सर्वकृति
 समन्विता ॥१९॥ अजयाना क्षया निष्ठा सर्वज्ञा चम दानि ता ॥ विदमाता च गायत्री संक्षा सर्वगुणा तया ॥२०॥ निरुत्ता सगुणा
 सिद्धा सर्वसिद्धि प्रदायिका ॥ आनन्दानन्द दात्री देवानां मम यय दा ॥२१॥ एवं तातामहा राजेन्द्र प्रावं त्यजानया ॥ शरणं
 जहजेन्द्र देवी तां पातयिष्यति ॥२२॥ आता करो नवे तस्याः संजीवय निजं कुरु ॥ हत श्रेष्ठा भवे देवता ते भव नृचिरायुषः ॥
 २३॥ ॥ आस उवाच ॥ इति ते वां वचः श्रुत्वा भूभः सुरवता दनिः ॥ उवाच वचने तथं वीरवर्मा गुणान्वितः ॥२४॥ ॥
 भ उवाच ॥ मीनं कुर्वन् भो मन्दा यय मज्जारण जिह्वा ॥ श्रीपुंगवः त्वया तातं जीविता वा वसी यसी ॥२५॥ देवाधीनं जगत्सर्वं
 काचित्त्रा नत्रयामराः ॥ देवास्तथैव बुद्ध्या दैवाधीनो वयं यथा ॥२६॥ ब्रह्मा विष्णुश्च शिवो भूय मोहिर्व हण लभो ॥ स्त
 र्यं चैव सथा शक्रः सर्वदेव वशः कितो ॥२७॥ काचित्त्रा नहि मे मन्दय प्राप्ति तद्विषयति ॥ उग्रमस्ता दशो भूयो न्यादुशी

२४३

10

5

भवितव्यता ॥२८॥ सर्वधर्मानि कार्थेभ्यो न को चंति बुधाः कश्चिन्ना त्वधर्म न त्यजती हजामी मरण जायता ॥२९॥ सखं कुर्वन्त धैरा युजीवितं मर
 णं नृणां ॥ कासे भवति संशयः सर्वधा देव निर्मितः ॥३०॥ तुलायतनिका से विष्णु भवती पतिः ॥ नाशंगदुःखा मुक्ते सर्वदेवाः सकलवाः
 ॥३१॥ तभा ह मपि कान्तस्य वसगाः सर्वधा धुना ॥ नाशं जयं वागना सिद्ध धर्म परिपालनात् ॥३२॥ आहोत यन मा कामं मुक्ता यावत्सुमति
 ॥ यसाय न पशे भूता जीवेयं शरणां श्रुते ॥३३॥ करिष्याम्यसंग्रामं यथा विन प्रविष्टि ॥ जयो वा मरणं वा पिच्छी कारे भिमजो यथा ॥३४॥
 देवं प्रियेति विद्वांसो वदन्त्युद्यम वादिनः ॥ सुक्ते सुकं वचस्तथं ये जानं त्यपि प्रापितं ॥३५॥ उग्रमेत विना कामं न सिद्ध्यति मनोरथाः ॥ का
 तशरव जलनि यथा यान प्रविष्यति ॥३६॥ भद्रं वरु वन्द्यः प्रवदन्ति नयं डिताः ॥ प्रमाणं तत्र किं वदेः स्याद्यतं बुवति ते ॥३७॥ प्र
 दृष्टं कापि दृष्टं स्यादेवा मूर्ख विप्रो यिकाः ॥ अबलं वन वासे वां दुःखे मु मतिं चरण ॥३८॥ चक्री समीपे संविष्टा सुस्तिता पिष्ट कारि
 णी ॥ उग्रमेत विनापि वं न भवत्येव संशयः ॥३९॥ उग्रमेत कृते कार्ये सिद्धं यातीति सर्वथा ॥ कदाचिन्ना कता सी यन्या येन तनवत्
 यि ॥४०॥ देशं कालं च विज्ञाय स्ववत् शत्रुं जं वलं ॥ कृतं कार्यं भवत्येव बहस्यति वचो यथा ॥४१॥ तस्मादहं करिष्यामि संयातं तं
 नयसह ॥ मरणं कजमेवाद्य भवत्येव वधा कथा ॥४२॥ ॥ आस उवाच ॥ इति निश्चितं देवी दोगदत्तं सम रंगणे ॥ कुरु युष्म
 हा भाग यथा ते वलमाहितं ॥४३॥ ॥ इति वीज उवाच ॥ महा राज न तैविना कार्ये स्य तपिना ॥ अहमेनो हनिष्यामि करिष्या
 मि वशे वा ॥४४॥ यद्यमे युद्धं यातुं यं केयं वा सा सुरप्रिया ॥ दासी ते हं करिष्यामि जिह्वां मां समरे वलात् ॥४५॥ ॥ आस उवाच ॥
 इत्यानाम्य कुरु मी वर कवी जो महा सुरः ॥ जगाम रथमास्थाय सौमैय परिवारितः ॥४६॥ हस्त्यश्च रथपादाति वंदे भय रि
 वारितः ॥ निजगाम रथा रूपा देवी श्री लोपरि स्थिता ॥४७॥ तस्मा गच्छ नमो कदा देवी शंख मवाद यत् ॥ भयदं सर्वदेवा नां दे
 वनां मादवर्चनं ॥४८॥ भूतेश शंख स्वनं चो गं रक्तवीजोति वं गवान् ॥ गत्वा समीपे चा मुं शं वभा ये वचनं मुदु ॥४९॥ ॥ इति वीज उ

35

30

25

20

15

॥ दे. भा. पं. ॥

वाच ॥ किं मां जीवयति वासे मत्तानि कान्त रोके सा शंखमादेन तन्वांगि वेसि किं भूषणे च नमः ॥ ४० ॥ रक्तवीजोस्मि नास्माहं च स कश्चिद्वा
 तः ॥ मुकुटोऽस्मिन्नेति का तोये सज्जा भव जयं न मे ॥ ४१ ॥ पश्चाद्यमेव संका ने दृष्टा ये का त रा त्वया ॥ माहं पेत्ति गृहस्तेषां कुहं पुंर्य
 थे छसि ॥ ४२ ॥ दृष्ट्वा भवेति ताः पूर्वनीति का लं भुनं त पा ॥ पटितं तां धविना नं विदुमो ह्यी कृता थवा ॥ ४३ ॥ साहित्य ते ज विजानं
 ने दस्ति त व सु-दरि ॥ भुलु मे व च नं म थं न ज प्रमिति व हितं ॥ ४४ ॥ रसातां च न वा नं वै द्वावे व मु र्वा नां गतौ ॥ शृंगार शान्ती तु र
 सो विजु ज्जन स भा सु च ॥ पथा तयोः शृंगार र वा दो रू प भा वे पु ति धिता ॥ व श्रु भः सर्व दे वा नां मनु ष्यो र ग र क्ष मां ॥ गंधर्वाणां
 च य क्षाणां कि च राणां तथै व च ॥ पश्चादी नां च सर्वे कां स्त्वा व राणां व श्रु न ने ॥ ४५ ॥ विष्णु र्दक्ष्या स हा से वै सा वि आ च त रा न नः ॥
 शचोऽः शो न स त या कां क रः सह को र ते ॥ ४६ ॥ व श्रु द क्षो म जो म य्वा क यो त्या च क यो त कः ॥ एवं सर्वे प्रा णा न तः संयोग र
 सिकाः भू शो ॥ ४७ ॥ अवाप्त भोग वि भवाः ये चान्ये दे वि का न राः ॥ भव क्षि य त य स्ते वै म द्वा दे वे न वं चिताः ॥ ४८ ॥ असं सार स र
 जा स्ते वं चिता वं च ना य रैः ॥ म धु रा सा प नि धु गो स्तेः प्रती र्थाः प्र ता र केः ॥ ४९ ॥ क जा नं क च वै रा म्प व र्ज मा ने म ने भ वो नो ने को
 धि च उ च्छि मो हे म ति वि ना श के ॥ ५० ॥ न स्मा त्व म पि क स्मा पि क रू का नं व ता व सं ॥ शृं भं सु रा णां जे ता रं नि शृं भं वा म हा व सं ॥ ५१ ॥
 ॥ वा स उ वा च ॥ इत्युक्त्वा रक्तवीजो सो विर राम पु रः स्मि तः ॥ भु त्वा ज हा स चा मं उ का ति का चं वि का त था ॥ ५२ ॥ ॥ ॥
 ॥ ति स्त्री भा ग व ते म हा पु रा णे पं च म स्तु वै दे वी सा हा स्मि स प विं श्री ध्या यः ॥ ५३ ॥ ॥ वा स उ वा च ॥ कृ त्वा हा स त तो दे वी त मु
 वा च वि श्रा प ते ॥ मे ष गं जी र या वा चा भु क्ति मु क्तं मि द व चः ॥ ५४ ॥ एवं मे व म या जो क्तं म न्दा त्म किं ति क च्छ स ॥ इ त स्मा ये य था चो षं
 वे च ने हि त सं भु तं ॥ ५५ ॥ स दृ शो म म रु पे ण च ते न वि भवे न च ॥ त्रि लो कां यदि को पि स्था नं प ति प्र दि द्या म्य हं ॥ ५६ ॥ इ हि भु मे ति

१५०

10

5

शृं भं च उ ति श्रा मे पु रा कृ ता ॥ त स्मा द्वा च स्त जि त्या मां वि वा हं वि धि व-कु रु ॥ ५७ ॥ ते वै ज दा ज या प्रा प्त त्वा का र्थी र्थ सि द्ध ये ॥
 ग्रा मं कु रु पा ता रं ग द्वा प ति ना स ह ॥ ५८ ॥ ॥ वा स उ वा च ॥ न कु त्वा व च नं दे याः स दै सो म वी र्ध रि नः ॥ सु मो च न र सा
 वा ण सिं ह स्तो प दि द्या रू त्वा ॥ ५९ ॥ अं वि का तां क य नी च्य म ग ने प न गो प म न ॥ वि छे द सा म के ली क्षी ल पु र ह त्वा त्वा त्वा ॥ ६० ॥ अ
 न्य ज या न वि शि ष्टे र क्त वी जं म हा सु रं ॥ अं वि का ता य नि र्मु क्तः क र्णा रू षेः शि ना क्षि तैः ॥ ६१ ॥ दे वी का ल ह तः प्रा यो मू र्ध्वा य र थो य रि ॥
 प ति ते र क्त वी जे त हा हा का रो म हा न म र् ॥ ६२ ॥ से नि का भु क्त म्पुः सर्वे हा हा स्मे ति वि बु व न् ॥ त तो चं चार वं भु त्वा भुं भः य र म दा रू ण ॥ ६३ ॥
 उ षो गं सर्व से ना तां दे या ना मा दि दे श ह ॥ ६४ ॥ भुं भ उ वा च ॥ नि र्ग म्प दान वाः सर्वे कां वो जाः स्व व से र्त्ताः ॥ ६५ ॥ अन्ये य ति व सो भू
 राः का ल ये या वि श्रो ध तः ॥ ६६ ॥ वा स उ वा च ॥ इ त्या स प्ते व तं सर्वे भुं ने न च च तु विं शं ॥ ६७ ॥ नि र्ज ग म म दा वि र्ध दे वी स म र मं
 ठ से ॥ त मा ग द न मा लो क चं डि का दान वे व सं ॥ ६८ ॥ पं ठ ना दं च का रा भु मी ष णं न य दं मु क्तः ॥ ज्वा त्व नं क र्त्त ना दं च च का र ज
 ग दं वि का ॥ ६९ ॥ ति न ना दे न सा जा ता का ली वि स्ता रि ता त ना ॥ भु त्वा त त्रि न दं पो रं सिं हो दे या श्र वा ह नं ॥ ७० ॥ ज ग र्ज से पि व र
 वां ज न च भ य म भु तौ ॥ त त्रि ना द मु ष भु त्वा दान वाः जो ध म्प र्ति ताः ॥ ७१ ॥ नि छे द रा मु धा म्प र्दे वी पु ति म हा व ताः ॥ त स्मि न्ने
 वा ग ते मु क्ते दा रू णो लो म ह वं शो ॥ ७२ ॥ व श्रा दी नां च दे वा नां वा क्त य श्रं डि कां य मुः ॥ य त्प दे व स्य य द्वा य द्वा म य श्र वा ह नं ॥ ७३ ॥
 ॥ ता द य्वा ल दा दे वा पु य मुः स म रं ग गो ॥ पु सा णी व र वा रु हा सा भ स त्र क मं उ तुः ॥ ७४ ॥ आ ग ता व ल णः श क्ति र्मु सा णी मि
 मु ति भू ता ॥ वै श्र वी ग रू ठ स्ता च शं ख च क्क ग दा ध रा ॥ ७५ ॥ प म ह स्ता सु मा या ता पी तां व र वि भू धि ता ॥ शां क री च वे षो रु ठा
 त्रि भू ल व र धा रि णी ॥ ७६ ॥ अ र्च च नु ध रा दे वी त था हि व सं या शि वा ॥ को मा री म य रा रु ठा श क्ति रु त्वा व रा न ना ॥ ७७ ॥ मु क्त का

५१

30

25

20

15

॥दे.भी.मं॥

मासमावाताकात्रिकेयसहस्रिणी॥इत्याणीसकृदनासुभेनगजगहना॥२॥आवसहस्रानिभवीक्यामंगामात्रिमुत्साययुः॥वाराहिकर
 काएभलजोतसराभता॥२६॥नारसिंहिनसिंहस्यसहस्रविभुतीवयुः॥यामाप्रहिषमाहतादंठहस्ताभयप्रदा॥२७॥समायातय
 संगमेशमरुपाभविस्त्रिता॥नथैवगारुणीशक्तिःकोवैरीचमदोक्तः॥२८॥एवंविभासदाकाराययुःसहस्रवर्षैर्लताः॥आगत
 स्ताःसमालोकोदेवीमुद्रमगायह॥२९॥सहस्रासुमुदिरेदेवाःदेवाभ्रमयमाययुः॥ताम्रिःपरिवृतसत्रशंकरोलोकशंकरः॥३
 ०॥समागम्यचसंगामेचंडिकाप्रितुवीचह॥हृन्तामसराःश्रीपुंदेवानांकार्यसिद्धये॥३१॥भुंभंनैवनिभुंभंचयेवा
 दानवाःकिंल॥हृन्तादेववत्सर्वैकताचनिर्भयंजगत्॥३२॥स्वानिस्वानिचधिह्वानिसमागच्छन्शक्तयः॥देवायसभुजसं
 तुबाह्वणयजनेरताः॥३३॥प्राणिनःसन्तुसंतुष्टाःसर्वेह्यवरजंगमाः॥शमंयानुतथोत्पाताईनयभ्रतभायुनः॥३४॥छ
 नाःकालेषुवर्षसकृद्विर्वत्कलातथा॥॥वासउवाच॥एवंबुवनिदेवैशंकरेरिभयंकरे॥३५॥चंडिकायाःशरीरात्
 निर्गताशक्तिरभुता॥भीषणानिपुचंडाचक्रिकाशानिनादिनी॥३६॥चोरहृपाथयंवासाप्रितुवाचहसन्निव॥देवदेवबुभ
 भुत्वंदेवतामधिपन्नथा॥३७॥हृत्तर्ककृत्कामारेबुहिभुंभंसराकुलं॥निभुंभंवमदोन्मनैवचनोन्ममशंकरो॥३८॥मुक्ता
 त्रिविहृपंयानुस्यंयातासमाभुव॥देवाःस्वर्गसुखंयानुतराणास्त्वासनंभुव॥३९॥प्राप्नोतत्रिदिवंस्वानंयज्ञभागभदेवता
 भीजीवितेकाचयुक्ताकंयदिकालंमहत्तरं॥४०॥नहिजहृन्तरसायातसंयत्रदानवाः॥अथवाठलमासाययुजैकामर
 णयचेत॥४१॥तदागच्छन्तस्यन्महिवाःपिशितेनवः॥॥वासउवाच॥तद्वत्त्वचनंनस्याःभलपाणिस्वरानितः
 ॥४२॥गताहृदेयराजानंभुंभंसदक्षिसंस्थिता॥॥वासउवाच॥राजन्दतीहमंवाक्यलिपुनकरोहरः॥४३॥त्वत्सकाश
 मिहापातोहितंकर्त्तव्यवारिणं॥त्वत्काखर्गंतथाभूमिमुयंगच्छन्सत्वरं॥४४॥यातासंयत्रउक्तादोवसिभ्रवलिनांवरः॥

१५१

५२

10

5

अथवामरलिक्काचेतर्ह्यगच्छन्सत्वरं॥४५॥संगमैवोहनिष्पामिसर्वनिवाहमाभुवै॥॥वासउवाच॥इतितस्यवचःश्रुत्वा
 शंकरोस्यचदानवाः॥४६॥वचतुःक्रोधयुक्तास्तेपुन्यायातभ्रमृतभर॥ययासौपुरितःशंभुईतलेदानवायुति॥४७॥शि
 वहृतीतिविद्याताजातात्रिभुवनेस्त्रिसे॥तेषिभ्रुत्वावचोदेवाःशंकरोक्तंसुदुकरं॥४८॥मुक्तायत्रिययुःश्रीपुंदकिताःश
 क्तिपाणयः॥तरसारणमागत्यचंडिकाप्रतिदानवाः॥४९॥वठर्कःशरजालानिरोधयुक्ताःसमन्ततः॥देवीनिसेदतरसा
 वालैःशक्ताणनेकशः॥५०॥निजघानशरैस्तीक्ष्णैःकर्णकक्षैःशिलाशितैः॥कालिकाभलपातैस्तानादौशक्तिविदारिता
 त॥५१॥कुर्वतीयाचरन्त्रमभयभीचदानवान्॥कमन्दतुजलासेकगतप्राणमहावसान॥५२॥ब्रह्माणीशकरोत्र
 त्रदानवासमरांगले॥माहेश्वरीवृषारुठात्रिभ्रुतेनानिरंहता॥५३॥जघानदानवासंस्त्रेपातयामासभ्रतसे॥वैभ्रः
 वीचक्रघातेनगदाघातेनदानवान्॥५४॥गजपाण्यकाराभ्रचैत्रमांगविवर्जितान्॥ऐसीवचुप्रहारेणपातयामास
 भ्रतसे॥५५॥ऐरावतकरघातपीडितान्देवपुंगवान्॥वाराहीतुंडघातेनदंष्ट्राघातनेनच॥५६॥जघानक्रोधसंभ्रता
 शतशोदेवपुंगवान्॥नारसिंहिनहैस्तीक्ष्णैर्दरितान्देवपुंगवान्॥५७॥मधयभीचकाराजैननादचमुकुर्मुकुः॥शिव
 तीलाहृसैःपातयामासभ्रतसे॥५८॥तांभ्रुत्वाधवाहंशकालिकाचत्वरानिता॥शिलिसंस्थाचकीमारीकर्णकक्षैःशि
 वशक्तिः॥५९॥निजघानरणेश्चदेवानांचहितायवै॥वाराहीयाशसंवडादेवतासमरमस्तके॥६०॥पातयामासभ्र
 तसेमहितानातजीवितान्॥एवंमानुगलेनाजावनिवीर्यमदाजितं॥६१॥महितंदानवंलैनांपरायनपरंभ्रत॥उंच
 रवंसुसमहानभ्रतत्रवसाविवै॥६२॥पुष्पवृक्षितदादेवाभ्रकुर्देवागणोपरि॥तद्वत्त्वचनंनस्याःभलपाणिस्वरानितः॥

30

25

20

15

10

5

॥ दे. भा. वं. ॥

॥ १॥ रक्तबीजं कृपा भूदृष्टे तान्यलायतः ॥ गर्जमानां तथा देवादीं भूयैः तेषां महावसः ॥ ६॥ रक्तबीजं तज्जस्तीराण्यभ्या यथोत्त
 दा ॥ सा सुधोरथ संविष्टः कूर्वन्नाशकमभूत् ॥ ७॥ आजगाम तदा देवीं क्रोधं रक्तं भया सुरः ॥ ८॥ ॥ इति श्री
 भागवते महापुराणे पंचमस्कंधे देवी माहात्म्ये ॥ काविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥ ॥ वासुदेवाय ॥ वरदानमिदं तस्य दानवस्य
 क्रिगार्थितं ॥ अच्युतं तं रंजयन्मृतं तं वीर्यं ॥ १॥ तस्य देहादुत्क्रुतिर्यदापतति भूतसे ॥ सद्यप्यतमिदे ज्ञेयास्तद्रूपस्तथैक
 माः ॥ २॥ असंख्यतां महावीर्यानां तस्य रक्तसंभवाः ॥ प्रभवन्ति तिरुतेण दशैस्तथा जूने वरः ॥ ४॥ स तेन वरदानेन ददितः क्रोधं
 युतः ॥ अभगान्न रसासंख्यं हन्तुं देवीं स कालिका ॥ ५॥ स हृद्यैः लकीं शक्तिं गुरुतां यत्संस्तुतां ॥ शक्त्या जघान देवीं तुलां चकम
 त सोचनां ॥ ६॥ गदया पातयासां शक्तिं सा शक्तिसंयुता ॥ अनाद्यं च चक्रेण रक्तबीजं महासुरं ॥ ७॥ रथांगं हतं देहात्तु वदु
 स भवशोलितं ॥ वज्राहतं गिरेः भृंगान्निर्जरा इव गैरिका ॥ ८॥ यत्र यत्र तदा भूमौ पतितो रक्तविंदवः ॥ समुत्प्लुतं दत्तं काराः
 पुरुषाश्च सहस्रशः ॥ ९॥ ऐक्षीत तोरणे चागा हजेण भिजघानतं ॥ रक्तबीजं कुंभाविद्यनिः ससा हन्तुं मोहितं ॥ १०॥ तनूतत
 क्षतं जाजाना रक्तबीजाघने कशः ॥ तद्दीर्घं क्षतं दत्तं काराः सा मुक्ता मुदुर्धराः ॥ ११॥ वस्त्राणीव स दंडेन कुपिता सह नद्रु
 ॥ माहेश्वरी त्रिभुवनं ददरा सा घदानवं ॥ १२॥ नारसिंहीनं दद्यात्तं संविद्या धर्मं महासुरं ॥ महमेतं चानेन कुक्षीतं राक्ष
 साधमं ॥ १३॥ कीमोरी च तथा शक्त्या वेभस्य ता उग्रशः ॥ तोषिकुक्षः शरासारे विभेदनिश्चिते भूताः ॥ १४॥ गदा शक्तिपुः
 होरैस्तमातः सर्वाः यथैक्यं धृक् ॥ शक्त्यं तं राया तैर्विद्या धातिप्रकीर्तिताः ॥ १५॥ तस्य शक्त्या विविधैः चण्डिका लक्ष्मीः सि
 तैः ॥ जघाना नैश्वर्यविशिष्टैः तं देवीं कुपिता भूता ॥ १६॥ तस्य देहात्पुंसभाव रूधिरं वक्तुं धानुयत् ॥ तस्मान्न स हृद्यः भूराः पु

१५२

५३

पुरातनं स हृद्यः ॥ १७॥ रक्तबीजं जगदापां रूधिरैश्च समुद्धृतैः ॥ सप्रहैः सायुधैः कामं कूर्वन्निर्गुणमभूत् ॥ १८॥ प्रहरन्मभूतां च रक्त
 बीजानं के शः ॥ नयभीताः सुरास्ते सुविचरिः शोककषिताः ॥ १९॥ कथमनुभूयं देव्या गमिष्यन्ति सहस्रशः ॥ महाकाया महावीर्या
 नवा रक्तसंभवाः ॥ २०॥ एते च चण्डिका कामे तथा काली च मानराः ॥ एतां मिदं निवाः सर्वे जेतव्याः कथमेव नत ॥ २१॥ भुंजीथानि
 भुंजीथ सहसा वलं संयुतः ॥ आगमिष्यति संग्रामे ततः किं स्यादहो भयं ॥ २२॥ ॥ वासुदेवाय ॥ एवं देवी भयादि प्रभितामा
 मुर्महन्तरी ॥ यदा तदा विकाशं हकासीं कमलसोचनां ॥ २३॥ चामुंडे कुरु विलीणं वदनं तरिताभूतं ॥ म हृत्तया तसंभूतं ह
 धिरं धिवसन्तः ॥ २४॥ भयः कुरु स संभूता न्योनवानश कामतः ॥ हनिष्यामि शरैस्तीक्ष्णैर्गदासिंशु शसैस्तथा ॥ २५॥ तथा कु
 र्विष्यामि तस्य पानं तदुधिरं त्यज ॥ विदुमात्रं यथा भूयानं पतत्यपि सांप्रतं ॥ २६॥ भक्षमाणा त्वया देव्या न सोऽन्यस्य त्रिग
 परे ॥ एवं मे पांशुयं नूनं भविष्यति न चान्यथा ॥ २७॥ शान्तियं व्यामहं कामं त्वमस्मि सन्तरि रून् ॥ विवर्ती भूतं जं सर्वं य
 तमनारि संश्रयो ॥ २८॥ इत्यं देव्या भयं कृत्वा स मंदता सरा सये ॥ इत्युय सुस्तिरं सर्वं गमिष्यामो यथा सुखं ॥ २९॥ ॥ वासुदेवाय ॥ इत्यु
 क्रोविक्रया देवी चामुंडां च उविक्रमा ॥ यथोय भूतं जं सर्वं रक्तबीजं शरीरं ॥ ३०॥ अंशिका तं जघाना भूतं
 जेन मुशसे ननु ॥ च स्वाददे हृशकला रजसुं जतां कशो दरी ॥ ३१॥ तोषिकुक्षो गदा घाते भूमुं जं समता उग्रं ॥ तथा धिव
 या बाभूक्षत जेन मभूभयतः ॥ ३२॥ येनैरुधिरं जाभूरा रक्तबीजं महावलाः ॥ तैर्वे निपातिताः सर्वं भूतिता गतं शोणितः ॥ ३३
 कृत्तिमाः भक्षिताः सर्वं यथुः स्वाभाविको सुरः ॥ तोषि निपातिता हृत्ता स के नाति विस्तृताः ॥ ३४॥ रक्तबीजं हने गेडे ये चान्ये
 न वारहा ॥ यसायनं ततः कृत्वा गता स भयकं पिता ॥ ३५॥ हा हनेति कुवेतसे भुंभूचु भविहृताः ॥ रुधिरं रदेहा भविगता

0 5 10 15 20 25 30 35

30

25

20

15

॥देभो॥ विवेचनसः॥५६॥ राजनं विकारकवीजोसौ विनिपातितः॥ नानुं जस्य देहायुषोसर्वं नो विनं॥५७॥ येनानेदानवाः भूरावाहनेना
 तिरहसा॥ सिंहं न निहताः सर्वे कात्यायनं क्षिताः परे॥५८॥ वयं कथं भित्तुं राजनं त्रागतामुदचेष्टितं॥ चरितं च तभादेव्याः संग्रामे परमा
 दुतं॥५९॥ अजेयेयं महाराज सर्वभादेन दानवैः॥ गंधर्वास्तुर्यक्षेभ्यश्च नमो रगराजस्यै॥६०॥ अन्यस्तत्रागता देवदुःखी प्रभुत्वा
 भूताः॥ युष्माकं नाम हाराज काहनेरायुर्धैरुताः॥६१॥ नाभिः सर्वहन्तं सैन्यं दानवानां वरायुधैः॥ रक्तबीजोपिराजे दुतरसाविनिः
 पातितः॥६२॥ एकापि दुःसहा देवी किं पुनस्तान्निरन्विताः॥ सिंहो विह्वलितं संग्रामे राक्षसानमित्तु भूः॥६३॥ भूतो विचार्य स
 त्वैवैर्य युक्तं विधीयतां॥ न वैरमनया युक्तं संधिरेव सख्युदः॥६४॥ आभयमेतदस्ति तं यन्नारी हन्ति राक्षसान्॥ रक्त
 बीजो विनिहतः पीतनृत्यातिशोभितं॥६५॥ अन्ये निपातिता देव्याः संग्रामे विकारका नृप॥ नानुं जयावमासं वै भक्षितं सकृत्
 रणे॥६६॥ वरं पाताल गमनं तस्याः सेवाय वा वरात्॥ ननु युधं महाराज कार्यमधिकया सह॥६७॥ न नारी प्राकृतो रुपा दे
 व कार्यार्थं क्षात्रिणी॥ प्रसेय पुनर्वा देवी क्षयाय समुपस्थिता॥६८॥ ॥वास डवान॥ इति तेषां वचनं तथैव भूत्वा कालवि
 मोहितः॥ मुमुर्षुः पुन्युवाचे दंभुः प्रसू रिताधरः॥६९॥ ॥भुंभ डवान॥ मूर्यं गच्छन् पातालं वरं वा भयातुराः॥
 हनिष्याम्यहमद्यैव तां च नाना भवसमुद्यतः॥७०॥ जिह्वा सर्वा सुराजो कृत्वा राजं सुबुद्धतां॥ कथं नारी भयोद्धितः पातले
 प्रविशाम्यहं॥७१॥ निहन्त्या पादं दानवार्कं रक्तबीजं मुखान्नरो॥ प्राणान्नाय गच्छामि जिह्वा स विद्युत्संयुताः॥७२॥ मरणं नोति
 कार्थं वै प्राणिनां कालकलितं॥ न ज्ञानं मम तोषात् न ज्ञेयं दुर्लभं यशः॥७३॥ निभ्रं भाहं गमिष्यामि रथा दूरो रणाजिरे॥ ह
 त्वाता मगमिष्यामि नागमिष्याम्यतो न्यथा॥७४॥ त्वत्सेना युतो वीरपाणि ग्राहो भव स्वमे॥ तस्मात्तां शूरेभ्यो न विष्यामि य

१५३

४४

10

5

मातुरा॥७५॥ ॥निभ्रंभ डवान॥ अहमद्य हनिष्यामि गत्वा दुर्लभं वानिको॥ आगमिष्याम्यहं ग्रीष्मं गृहीत्वा नाम्नां विकां॥७६॥ म
 निनां कहराजे तु वरा कायास्त कारणे॥ कैषा वा सा कमेवा कृवीर्यं विश्वे वरां करे॥७७॥ त्वत्काक्षि विपुला भानं भुंभु भोगा ननु तेना
 न॥ आनयिष्याम्यहं कामं मानिनीं मानं समुत्तां॥७८॥ मयि निवृत्तिं ते राजन् युक्तं गमनं रणे॥ गत्वा हमानयिष्यामि तवार्थं वि
 जयं विजयं॥७९॥ ॥वास डवान॥ इत्युक्त्वा भानं रंज्ये वं कनीया च सगर्वितः॥ रथमात्मा यविपुलं स नृपः स्ववत्सवतः
 ॥८०॥ जगाम नगरात्तं संगरद्वतं मंगलः॥ संस्तुतो वन्द्यस्तैः श्रेष्ठैः सुधः सपरिस्वरः॥८१॥ ॥ इति श्रीभाग
 वते महापुराणे पंचमस्कंधे देवी माहात्म्ये एकोनत्रिंशोऽध्यायः॥८२॥ ॥वास डवान॥ निभ्रंभो निभ्रंभं कृत्वा मरु
 णाय जयाय वा॥ सोऽयमः सवतः भूरा रणे देवी मुपायये॥१॥ तत्राजगाम भुंभोपि स्ववत्सैनसमावृतः॥ प्रेक्षको भूतलो
 राजा संग्रामे रसं वदितः॥२॥ गगने सन्निता देवास्तदा प्रष्टु तावताः॥ दिव्यवत्स संग्रामे सेव्या यक्ष गणास्तथा॥३॥
 निभ्रंभो धरणे गत्वा धनुरा दायशा ईवं॥ नकारदारदृष्टिं स भीषय जगद्विको॥४॥ मुच्यंते शरजा प्राणिनिभ्रंभं चोडि
 कारणे॥ वीक्ष्यादाय धनुश्चेष्टं जहा समुत्तरं मुकुः॥५॥ डवाने कालिका देवी पश्य मूर्खत्वं ते तयोः॥ मरणं ये तागतौ कामं
 मत्समीपमिहावृताः॥६॥ दृष्ट्वा देव वधं चोदं रक्तबीजाय यन्मथा॥ जवाशां कुरुते त्वेती मोहितो सुरमायया॥७॥ अशु
 बलवतीत्येवा न जहाति न रं कृतिर॥ भग्नं हतवत्स नृपं गतपथं विवेचनं॥८॥ आश्रयादातिवद्विद्वोऽप्युदाय समुपागतौ
 ॥ निहन्तौ मया कामं रणे भुंभुनिभ्रंभको॥९॥ आसन्न मूरणा वेतो संयुजौ देव मोहितौ॥ पश्यतां सर्वदेवानां हनिष्याम्य
 हमाभूवौ॥१०॥ ॥वास डवान॥ इत्युक्त्वा कालिकां चोडी कणा कृष्ट्वा रोक्तेः॥ दद्यामां स नृसानिभ्रंभं पुरतः स्थितौ॥११॥
 ॥दानं केपि शरास्तस्य विद्वेद निशितैः शरैः॥ तयोः परस्परं मुकु व भवति भयानकं॥१२॥ केसरी केरावा ता निधुनानः स

30

25

20

15

॥दे.भा.पे.॥

मसागरं॥ गहवासासवत्तुवासरसीकारणमथा॥१३॥ नहोर्दनीर्ममदीजोदानवाभ्युतःस्थितः॥ चयादचविशीर्णगमासनिव
मदीकठार॥१४॥ सर्वविमथमानेपिसेनेकेसरिणातदा॥ अभयवविभुंभोभविक्ककरकार्मुकः॥१५॥ अनेपिकुशदेत्ये
उदेवीहसुमुपायमुः॥ संदकदत्तवसनारुनेत्राहनेकशः॥१६॥ तत्राजगामतरसाभुंभःसेनसमावृतः॥ विहस्यक
सिकांकोपाकुहीतंजगदविकां॥१७॥ तत्रागत्यददकीजावविकांचपुशक्तिं॥ शेरसमुत्तकात्रोभृगाराभासमिभि
तो॥१८॥ तांवीत्यविपुसायंगीत्रेसोकावरसुदरी॥ सुनाहूनयनारम्याकोधरकेभाणंतथा॥१९॥ विवाहेछोपरित्यज्य
जयाकांदूरस्तथा॥ मरणेनिभयंकृतातत्वावाहिनकार्मुकः॥२०॥ तं दृष्ट्वादानवंदेवीस्मितयुवीमिदेवन॥ विभवि
भरणानेकांदेवानारणमस्तके॥२१॥ गच्छभयमरोःकामंपातासंवाजसार्त्तव॥ जीविताकांक्षिराहतात्वाकोत्रेकमुक्
निच॥२२॥ अभवामकरापातहनवाणरणजिहं॥ प्रायस्वर्गसुखं सर्वेकीडं विगतज्वराः॥२३॥ कानरत्नंभूरत्नं
नभवत्येव सर्वथा॥ ददाम्यभयदानंवेद्यासर्वेयथासुखं॥२४॥ ॥वासुडवाच॥ इत्थं कर्णवचसास्मानिभुंभोम
दगर्वितः॥ निशितंस्वकमाद्यचर्मचैवावचक्षुः॥२५॥ भावमानस्तुतरसासिंहनादेमनोक्तं॥ जयानातिवसान्
र्द्धिभीषयजगदविकां॥२६॥ ततोदेवीस्वगदयावंचयितासिपातनं॥ ताडयामासतंवाहोर्मिपरभुनातदा॥२७॥
खड्गेननिहतःसोपिवाकुमूलेमहावतः॥ संस्तभवेदनांभयो जयानचुठिकोतदा॥२८॥ सापिचोरास्वनेषोरंचकार
भयदंभृशो॥ पयोधुनःपुनःपानेतिभुंभं हनुमिदति॥२९॥ एवंपरस्परंयुद्धंभवतिभयप्रदं॥ देवानांदानवानांच
सुणीतांभावितात्मना॥३०॥ पलादाःपक्षिणःक्रूराःसारमेयाभोजयुकाः॥ ननुतेभ्योति सनुकाःगृध्राःककाभ्रवीमसाः॥

१२४

४५

10

5

॥३१॥ रणभर्जतिरुदयेपतितासुशरीरकैः॥ रुधिरभावसंयुक्तैर्गजाभ्युदेहसंकुता॥३२॥ पतितायानवाभ्युनिभुंभोतिरुकाचितः
॥पयकोचुठिकोतर्हं गदामाद्यदाहणं॥३३॥ सिंहजयानगदयामस्तकेमदगर्वितः॥ प्रहृत्यचस्मितं कृतापुनर्देवीमताउयता॥३४॥
साधितं कुपितातीवनिभुंभं पुरतःस्थितं॥ प्रहरन्तं समीपवाधदेवीवचनमवधीर॥३५॥ तिक्रमन्दमतेनावद्यावद्विभिमिदन्नव
शीकायांवेरयाम्यग्रंतासियमसादनं॥३६॥ ॥वासुडवाच॥ इत्थंकातरसादेवीपुसार्यस्वकमाहितं॥ त्रिदशमस्तकेन
स्थानिभुंभस्याभुवैजवी॥३७॥ सखिजमस्तकोदेवा कवंधोतीवदारुणः॥ वधामनगदायाणिस्त्राशयनेवतागणान्॥३८॥ दे
वीतस्यसितैर्कीर्णैस्त्रिदशैर्दन्तरणैकैः॥ पपातोर्वाभेतःपापोगतासुःपर्वतोपमः॥३९॥ तस्मिन्निपतितेदेवोनिभुंभेनीम
विक्रमे॥ हाहाकारोमहानासीनसैन्येनयकंपिते॥४०॥ न्यत्कायुधानिसर्वाणिसैनिकाभतजासुताः॥ जग्मुर्बुचारवंसर्व
कुर्वीताजमन्दिरं॥४१॥ तानावुननःसंप्रेक्षाभुंभःकालुनिसदनः॥ पप्रच्छकनिभुंभोसौकथमज्ञाःपतायिताः॥४२॥
तबुत्तावचनंरुजसेप्रोचुःप्रणताभृशं॥ राजकेनिहतोधातासतेसमरमूर्धनी॥४३॥ तयानिपातिताःभूरायेनतेय्यः
उज्जानुमाः॥ वयंत्वांकविभुंसर्वकृतानांसमुपागताः॥४४॥ निभुंभोनिहतस्तत्रकामंचठिकथाधना॥ नहिपुत्रस्यकालो
युतवराजत्रणंगणो॥४५॥ देवकार्यसमुद्दिश्यकार्ययं परमागता॥ हनुदैत्यकुसेनंशान्तेतिपरिनिनय॥४६॥ नि
वापाकृतयोवैवदेवीशक्तिरनुजमा॥ अचिन्त्यचरिताकापि दुर्जयादेवतैरपि॥४७॥ नानारूपधरातीवमायामस्तवि
शारदा॥ विचित्ररूपादेवीसर्वपुध्वराभृशो॥४८॥ गहनागुरुचरिताकालरात्रिरिवायसा॥ भयाशयासाकेण
सर्वलक्ष्मसंभुता॥४९॥ मनेरिभ्योतितादेवासास्त्ववकुतोभयाः॥ कनकायैचकुर्वीतां वैजवीपरमाहुतां॥५०॥

दि.भा.पं.॥

[illegible]

नेने शने कित ॥ नवर्षति च यज्यो भावणे मासि सर्वथा ॥ १५ ॥ कदाचित्तांशुर्वैवायौ वेमाद्ये धफा लुणे ॥ अकासे वर्वता वायुका
नस्य किं वसन्नया ॥ १६ ॥ काले निमिन्मात्रे नृदेवं हि बलवन्नरं ॥ देवेन निर्मितं सर्वं नान्यथा भवतीत्यदः ॥ १७ ॥ दिवमेव परं म
नो धिक्को रूषमनर्थकं ॥ जेतायः सर्वदेवानां निभृजोऽप्यनघाहतः ॥ १८ ॥ रक्तबीजो महाभरः सोऽपि नाशं गतो मदा ॥ तदा
हं कीर्तिं मुक्त्यज्जिवितांशुकरे मि किं ॥ १९ ॥ प्राप्ते काले स्वयं तु ह्यापराधं दयसमिते ॥ निधने याति तस्माज्जगत्कृती स्वयं
युधः ॥ २० ॥ तथैव हि गुरोः कासे शंकरः क्षामि मे निच ॥ तथैव हि गुरो विभु मरणो यो यकस्य मे ॥ २१ ॥ सुगानो न सहक नृवल्लो दिव
सहित ॥ यत निमनवः पंचनव नैवास्तथा पुनः ॥ २२ ॥ काचिन्नाम ह्ये मरुतिभ्यो देव निर्मिते ॥ मही मही धराणां च नाशः स य
शशांक योः ॥ २३ ॥ जातस्य हि दुर्वचनं नृपुंवं जन्म मृतस्य च ॥ अथैव सिंशरीरे तु रभली यं यशः सिद्धं ॥ २४ ॥ रथं मे कल्पत
शीघ्रं गमिष्यामि रणाजिरे ॥ जयो वा मरणा वापि न वन्द्यैव देवतः ॥ २५ ॥ इन्द्रकासे नि कान् भुंजोरथमास्याय सत्वरः ॥ प्र
ययावं वि कायत्र संस्थिता नृहिमान्वसे ॥ २६ ॥ सेनो यचलितं तस्य संग्रामे त्रुत्तु विधं ॥ हस्त्यभरथं पावति संयुतं सा सुधव
॥ २७ ॥ तत्र गतान् चैव भ्रमः संस्थितां जगदं वि कां ॥ जैलोक्य मोहिनी कान्ता मपश्यत्सिंहमास्तितां ॥ २८ ॥ सर्कभरणं नृपायां सर्व
लक्षणं संयुतां ॥ त्वयमानां सुदैः स्वस्तिर्गंधर्वैश्च क्षाकि चैः ॥ २९ ॥ युद्धे भ्रमं यज्यमानां च मनार पादयो मवैः ॥ कूर्वाणां शंख
निर्द्दयं यं दाना दमनो हरे ॥ ३० ॥ दृष्ट्वा तां मोहमगमत्त भुंजः कामविमोहितः ॥ पंचवाणाहतः कामं मनसा समन्वितं यत्
॥ ३१ ॥ अहो हूये मिदं दिव्यमहो नानुयमं नृपतं ॥ सोऽहं मायं च भैरवं परस्परविमोहितं ॥ ३२ ॥ सुकुमारानि तन्वगी स
यः प्रकटयौवना ॥ चित्रमेतदसौ वाना कामभाववि वर्जिता ॥ ३३ ॥ कामं कान्ता समादये सर्वलक्षणं लज्जिता ॥ अवि कारादिमे

॥दे.भा.पं.॥

तत्र प्रकृतिसर्गमहावत्सल ॥१४॥ किमुपायं करोम्यद्यमेतमेवशागाभवेत् ॥ मंत्रमंत्रादरासाहीसाधनेनातिर्योत्रिता ॥१५॥ सर्वमं
त्रमयीहोषमोहिनीमदगर्विता ॥ तद्वलुभाकथमेवशागावरवर्णिनी ॥१६॥ पातालममनेमिद्वानुक्तंमममंगला ॥ सामदा
नविभेदैश्चनेयंसाधामहावत्सल ॥१७॥ किं करोमि कृगकप्रिविषमेसमुपस्थिते ॥ मरणंनोत्रमंतवत्त्रिकृतंयकोनाकाकता ॥१८॥
॥ मरणमृषिभिः शोकं संगरे संगतास्यदं ॥ यत्र तस्मान्नवत्योर्ध्वयोर्ध्वयुक्तः कित ॥१९॥ प्राप्तेयंदेवरचितानारीनरश
तोत्रमा ॥ नाशायाम्भुसस्येहसर्वथातिवसावता ॥२०॥ कृथाकिं सामवाकानिसांप्रतं प्रवृत्तमहं ॥ हननायागताहोषकिं
तुसायाप्रसीदति ॥२१॥ नदानैश्चातिनुंघोषानानाशक्तविभ्रषिता ॥ नेदस्तुविकृतः कामं सर्वदेववशात्तुगा ॥२२॥ सर्वथा
मरणंनेयो न संशयमायसायन ॥ जयोवा मरणं वाशुनवत्वेवस्थितोऽभव ॥२३॥ ॥ वासुदेवाच ॥ इति संनिभमनसाभुंभः स
त्वाभितोभवत् ॥ युक्तायसुस्थितोभूतातासुवनपुरःस्थिता ॥२४॥ कामंमुद्रास्वकात्रेयवथायनेपदिभ्रमः ॥ मस्तीसिकित
नारीणांनानुधर्मः कदाचन ॥२५॥ नारीणांलोचनेवाणभ्रवावेवशासनं ॥ हवायानिचक्राणि पुमांसोविचक्राणि ॥२६॥
संनहंश्रांगरागोत्ररथश्रापिमनोरथः ॥ तल्लाहृण्यमतुलं हस्तिमानप्रदोक्तः ॥२७॥ मन्दपुत्रपितंभेरीकृदोनान्यः कदाच
न ॥ अन्त्यान्नाभारंलीलांविठंवनमसंशय ॥२८॥ तज्जैवभ्रमणंकात्रेनचधाकृदचन ॥ युक्तामानावरनारीकृतीबाभिद
श्यते ॥२९॥ तनौसंगोपनीयौवैकथं धनुषकर्वीते ॥ किंमन्दगमनेभूषणदामादायकायतं ॥३०॥ बुद्धिदाकालिकादेवीचामु
त्रपरनायका ॥ चठिका मंत्रमधस्तात्तालेनेसुखराशिबा ॥३१॥ बाह्वंमृगराजमेवादनं जलजस्ययः ॥ वीणावादपरित्यज्य
संगतादं करोषियत् ॥३२॥ रूपमोवनयेः सर्वविशेषिवरवर्णिनी ॥ यदिनेसंगरेकातिदुःखपाभवनामिनी ॥३३॥ संबोही
कूनखीकूराधोभ्रवर्णविलोचना ॥ त्वंवादाकुदनीचमाजीरनयनाकतिः ॥३४॥ ईदंरूपमास्यायतिहयुक्तेस्थितोभव

१२६

५७

॥ कर्कशंवेचनं ब्रूहिततोयुक्तं करोम्यहं ॥३५॥ इदृशींस्तुक्तीं चक्रेनमेवाणिप्रसीदति ॥ हस्तंतांमृगशावाहीं कामकात्रोपमंम
धे ॥३६॥ ॥ वासुदेवाच ॥ इति बुक्तां कामार्तेवीचमंममदंकिंका ॥ स्मितवर्चनिदंवाक्यमुवाचभारतीनेम ॥३७॥
देवुवाच ॥ किंविद्यादसिमन्यामन्तामवाणविमोहितः ॥ प्रेक्षकाहंस्थिताकामंकरुकातिकयाभुधं ॥३८॥ तामुंजयावकुरु
नेनवमोमेरणांगरे ॥ प्रहृष्टयथाकामनाहंतांयोद्धुमुत्तर ॥३९॥ इत्युक्ताकालिकाप्राहदेवीमधुरयागिरा ॥ जहनेका
तिकेकुरेकुरुपप्रियमाहवे ॥४०॥ ॥ वासुदेवाच ॥ इत्युक्ताकालिकाकालुषेरिताकालरूपिणी ॥ गदाप्रगृह्यतरसाय
यावाजैकतोद्यमा ॥४१॥ तयोः परस्परंमुहं वभ्रवतिभयानकं ॥ पश्यतां सर्वदेवानां मुनीनांचमहात्मनां ॥४२॥ गदमु
द्रमभुंभोधजयानकालिकारणे ॥ कालिकादेव्यराजानंगदबाह्वहनुद्धृष्टा ॥४३॥ वभ्रंजास्यरथंतेगीगदयाफलगीजेरु
॥ खरानूत्ताजयानाभुदाहकंदाहणस्वरा ॥४४॥ सयदात्रिगदांमुवीसमादायकृधातिनः ॥ कालिकाभुजयोर्मयोप्रह
सन्नहननदा ॥४५॥ वंचयितागदायानंरुद्रमाययमन्तरा ॥ विदेदास्यभुजंसायुधंनंदगर्वितो ॥४६॥ सद्यनेवो
कुश्रनदागदायाणिः परिप्लुतः ॥ रुधिरासमागम्य कालिकामहत्तुनदा ॥४७॥ काशीचकरवालेनभुजंनस्याधदक्षिः
तां ॥ विदेदधरुहसंयुग्मसगदं कितसंगदं ॥४८॥ कर्तृपोदमहार्सकपितः प्रययौजवात् ॥ काशीविदेदचरणीरुद्र
नोस्यत्तरातिता ॥४९॥ सद्यनेकरयादलतिवृत्तिरेतिचवृत्त ॥ भावमानिपयामास कालिकाभीषयन्निवे ॥५०॥ तमा
गच्छन्मातोकाकालिकाकमलोपमं ॥ चक्रेमस्तकंदं दुधिरौघवहंरुद्रं ॥५१॥ विनेतोमस्तकेभूमीपपातगिरिसवि
भः ॥ प्राणाविनिर्गसस्तस्य देहादुक्तमसवरं ॥५२॥ गतासुं पतितं देवदंष्ट्रादेवाः सवासवाः ॥ तुमुहंतांनदादेवीचामुंजकालिका

30

25

20

15

10

5

॥ दे. मो. मे. ॥

तथा ॥ ६३ ॥ वदुर्गमिवासा नदिशश्च विमल भद्रा ॥ वभुश्चा गये हो मे पुदक्षिणा शिराः शुभाः ॥ ६४ ॥ हतश्रेयाश्च यदेत्या वदाम्
जगद्विको ॥ तन्वा युधानि ते सर्वे पातालं पुण्यं पुनः ॥ ६५ ॥ एतन्ते सर्वमाख्याते देवाश्च हित मुनयः ॥ भुभु दीनां वधं चैव सुराः
गां रक्षन्तथा ॥ ६६ ॥ एतदाख्या न के रम्यं पतन्नि भविमानवः ॥ भद्राणि च सदा भक्त्या कृतार्थं भवन्ति हि ॥ ६७ ॥ अयुक्तास्त
भने पुत्राश्चिधनस्य धनं बहु ॥ रोगी च मुच्यते रोगाः सर्वा कामान् बोधयते ॥ ६८ ॥ शत्रुतो न भयं न स्य यद्वन्दरितं भुभु
॥ अलोति यवते नित्यं धनं न जायते नरः ॥ ६९ ॥ ॥ इति श्री भागवते महापुराणे संवत्सरे देवी माहात्म्ये
शुभवर्षे एकत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥ ॥ जनमे जय उवाच ॥ महिमा वर्णितः सम्यक् चण्डिकायास्तथा मुने ॥ केन वाराधि
ता पूर्व देवी भगवती शिवा ॥ १ ॥ पुस्तना कस्य वरदा केन प्राप्ता फलं महत् ॥ आराधका मदां देवी कथयस्व कृपानिधे ॥ २ ॥ उ
वाच न विधिं त्वं न ज्ञास्यसि विधिं वद ॥ विस्तरेण महाभाग होमस्य च विधिं पुनः ॥ ३ ॥ ॥ सप्त उवाच ॥ इति भूय वचः श्रुत्वा
सीतः सत्यवती सुतः ॥ पुत्रुवाच नृपं कृष्ण महाभाया पुत्र जन ॥ ४ ॥ ॥ वास उवाच ॥ स्वरो विधे नरे सर्वे सुराणां पार्थिवः
वभुश्च परमोदारः प्रजापालनतमरः ॥ ५ ॥ सत्यवादी कर्मपरः सुखलां नो नृपजकः ॥ गुरुभाक् रतौ यत्तास्व दारागमने रतः ॥ ६ ॥
दानशीले विरोधी च धनुर्वेद कपारगः ॥ ७ ॥ वंशस्य यतो राजंश्चैव पतेति वासिनः ॥ ८ ॥ वसाय च तमापन्नाः सैव कलाचतुर्विधाः हस
न्त्यश्चरन्त्यपि संहितास्ते मदीयः ॥ ९ ॥ कोला विधं सितः ॥ प्राः पृथ्वी गृह न तस्य हः ॥ सुरभः सैव मादाय सस्युतः समपह
ते ॥ १० ॥ सुहृत्समभवो रतस्यै रतिदारुणैः ॥ मेखातां च वंशस्य राजस्य हतममुत ॥ ११ ॥ तथापि तैर्जितं बुद्धे देवाः प्रा
पराजितः ॥ भयः सख्यपुं प्राप्ताः सुरभं दुर्गमं तितो ॥ १२ ॥ निजयामास मेधावी राजनीतिवि चक्षकः ॥ प्राधाना निमन नृ

१५७

५६

प्राशस्ते पश्चात्समाश्रितान् ॥ १३ ॥ स्थानं गृहीत्वा विपुलं परिष्ठा दुर्गमं तितं ॥ किंचित्कालं वृत्तीत्यामि पश्चात् पुनं वरं मेतं ॥ १४ ॥ मे
त्रिणः शत्रुवशमा मंत्रयोग्या न ते कित् ॥ किं करोमि ति मनसा भवतिः समचिन्तयत् ॥ १५ ॥ कदाचित्ते गृहीत्वा मां पापान्तरा य
रक्षितः ॥ शत्रुभ्यो य पुदा स्यन्ति न कश्चि वा भविष्यति ॥ १६ ॥ पापमुक्षि मुवि भ्राता न कर्मयः कदाचन ॥ किञ्चित्ते वपु कुर्वन्निपेत्त
भवशायनराः ॥ १७ ॥ भुत रं पित रं मित्रं सुहृत्तं गांधर्वं तथा ॥ गुरुं पूज्यं द्विजं देहि सो भद्रं हिः सदानरः ॥ १८ ॥ तस्मात्समा
न कर्म व्योति श्रातः सर्वथा भुना ॥ मंत्रि वरं ज्ञियापि देवी कृपया स मन्त्रिने ॥ १९ ॥ इति संक्षिप्तं मतं सारां जाय रम दुर्मनाः
॥ एकाकी हयमा हृष्ट निर्जगाम पुरा नतः ॥ २० ॥ असहयो धनिर्जित्य गृहं न वनमाश्रितः ॥ चिन्तयामास मेधावी कथामीति
पुनः पुनः ॥ २१ ॥ योजनत्रयमात्रे तु मुने राश्रम मुनयः ॥ तान्ना जगाम भूपात्सु सस्य स मेधसः ॥ २२ ॥ वदुश्च स मा
युक्तं नदी पुलिन संश्रितं ॥ निर्वैराश्च यदा कीर्त्त को कित्ता राव मंडितं ॥ २३ ॥ शिष्या भयन शब्दा यं वदुश्च गगना वतं ॥ नीवा
रात्तस्य कायं सुपुष्प फल पादपं ॥ २४ ॥ होम धर्म सुगंधेन प्रीति दं प्राणि नां सदा ॥ वेदध्वनि समाक्रांतं सर्वमपि मनो ह
रं ॥ २५ ॥ दृष्ट्वा तमाश्रमं राजा तं वदुश्च दानितः ॥ भयं नृप का मन्त्रि च के विभ्रामा यद्विजाश्रमे ॥ २६ ॥ आसज्य पादपेभ्यः
जगाम विनयान्वितः ॥ दृष्ट्वा तं मुनिमा सीनं शास्त्राया स संस्थितं ॥ २७ ॥ मगजिना स नं प्राप्ते तयसाति दृशं च ॥ अभायं
नं शिष्याश्च वेदशास्त्रार्थ दक्षिणं ॥ २८ ॥ रहितं कोध तो जाये दं दानि ते विमल रः ॥ आत्मज्ञान रतं सत्य वादिनं श्रम संयुतं ॥
२९ ॥ तं वीक्ष्य भवति भूमि पयान दंड वज्रदा ॥ तदग्रे श्रु क रौ पृथु न यन प्रेम संयुतं ॥ ३० ॥ उति ह्योति स नृप नृप तं
वाचत दामुनिः ॥ शिष्या ददौ वृक्षं तस्मै गुरुणा नादित सतः ॥ ३१ ॥ उत्थाय नृपतिस्तस्यां समासीनस्तदा जया ॥ अर्चया श

30

25

20

15

10

5

॥दे.भा.पं॥

हृदि च के स मे धा वि धि य र्ब कं ॥ ३१ ॥ पृथु क त्र कृतः प्रापः कस्तं चिन्ता परः कथं ॥ कथमस्त स धा का मं स्त व मं का रणं विह ॥ ३२ ॥ कि
 मा गमन कृत्यं ने कृ हि का र्यं म नो गतं ॥ क रि ष्ये वां क्ति तं का म म सा ध्य म पि य म व ॥ ३३ ॥ ॥ राजो वाच ॥ सुर चो नाम राजा हं श
 त्रि नि ष्य परा जितः ॥ त्वा का र जं गृ हं भा र्यो धन ने श रा णं गतः ॥ ३४ ॥ यदा ज्ञाय य मे धा वि त्र ने हं भ क्ति त स्य रः ॥ क रि ष्या मि
 न मे त्रा ता त द न्यः ए धि वा न ले ॥ श त्रु न्यो मे भ यं यो रं प्रा णो ष्य धन बो नि कं ॥ त्रा य स्व मु नि द्रा हं श रा ण गत व स्य रः ॥ ३५
 ॥ ॥ विश्व उवाच ॥ निर्भयं वे स रा जे न त्र ने श त्र वः कि त ॥ आ ग मि ष्य त्रि व सि नो नि भ यं त य सो व ता त ॥ ३६ ॥ ना त्र हि
 सा उ क र्त्त वा व न व न्या न पो त्त म ॥ क र्त्त वां जी व नं का म नी वा र क स म स कैः ॥ ३७ ॥ ॥ वास उवाच ॥ इति तस्य वचः श्रुत्वा
 निर्भयः स नृ प त्त दा ॥ उ वा सा भ्र म ए वा सो फ ल कृ ता शनः श्रु तः ॥ ३८ ॥ कदा चि त्त नृ प त्त त्र व श ष्य या स मा श्रितः ॥ चिं
 त्वा मा स चि त्त र्त्तः गृ ह ए वा ग ता श्रु तः ॥ ३९ ॥ राज मे श त्रु त्रिः प्रा प्रं मे कः पा प र्त्तैः स दा ॥ पी ड य त्रि च ने लो का नु रा ना शः ग
 त ए ताः ॥ ४० ॥ ग जा श्रु त र गाः सर्व दु र्व ला भ भ व र्जिताः ॥ भ वि ष्य ति म या त्वा का र न्य धा श त्रु पी डिताः ॥ ४१ ॥ से व का म
 म सर्व ते श कृ णां व श र्त्ति नः ॥ दुः खि ता श्रु भ वि ष्य ति या ति ता ये म या पु रा ॥ ४२ ॥ धन मे स उ रा ना रे र स ह य य रे यैः
 श त्त सर्व भु जि ष्या दि ष्या ने मु प्रा पि तं कि त ॥ ४३ ॥ को ष ष्य ये क रि ष्य ति व स नैः पा प दु र्द यः ॥ न पा त्र दान नि नि यु ण म्बे
 से म वि लो पि मे ॥ ४४ ॥ इति चिन्ता य हो रा जा व स नृ प त्त य दा ॥ त दा ज गा म वै श्र व ण क षि दा र्त्ति म र स तः ॥ ४५ ॥ नृ प
 त्त र तो क हः पा र्त्त न त्रो य वे दि तः ॥ पृ थ क तं नृ पः के सि क्त नृ प वा ग ता व न ॥ ४६ ॥ को सि क स्या च दी त्रा सि दूर तः को क पी डितः
 कृ हि स तं म हा भा ग मे श्री सा प्र बु दी म या ॥ ४७ ॥ ॥ वास उवाच ॥ तं कु ता व च ने रा ज त्त मु वा च वि शो ज्त मः ॥ उ य वि ष्य ति

१५८

५६

॥जोवाच॥

न

रो भू ता म ता सा धु स मा ग म ॥ ४८ ॥ ॥ विश्व उवाच ॥ मि त्रा हं वै श्य जा ती यः स मा धि र्त्त म वि श्र तः ॥ धन वा ध र्त्त नि यु णाः स म वा ग
 नृ त्त य कः ॥ ४९ ॥ पु त्र दा रे र्त्ति र त्तो हं धन लु ष्ठे र सा धु त्रिः ॥ कृ प ति वि मि षं कृ ता न्य का मा यां स उ त्त रा ॥ ५० ॥ स ज ने न व स तं
 कृः प्रा प्रो स्मि व न मा श्र वै ॥ को सि तं क थ म त्रा श क थ य स पि या धु ना ॥ ५१ ॥ ॥ राजो वाच ॥ सुर चो नाम राजा हं द स्यु त्रिः पी
 डितो व न ॥ प्रा प्रो स्मि गत रा ज्यो त्र मं त्रि त्रिः प रि भुं सि तः ॥ ५२ ॥ दि ष्या त्त म त्र मि त्रं मे मि लि तो दे व यो ग तः ॥ सु रे न वि ह रि
 ष्या वो व ने त्र भु भ वा द य ॥ ५३ ॥ को कं त्त न म हा बु डे स त्वा भ व ति श्रो त्त म ॥ अ त्रै व नृ य था का मं स रं ति ष म या स ह ॥ ५४ ॥
 ॥ ॥ विश्व उवाच ॥ न त्त स म मे म नो रा ज नृ ह चिन्ता कृतं भृ शं ॥ क र्त्तु वं मे नि रा त्त वं म या ही तं स दुः खि तं ॥ ५५ ॥ भ वि ष्य ति
 च चिन्ता र्त्तं वि श्रो को प ता पि तं ॥ भा र्यो दे हे स रं नो वा पु त्र दे हे न नो स रं ॥ ५६ ॥ इति चिन्ता नृ रं ने तो न मे श्रा न्य ति र्त्त मि
 य ॥ क दा दृ ष्टा स तं भा र्यो गृ हं स्व र्ज न मे व न ॥ ५७ ॥ ॥ ये र्त्ति र त्तो सि पु त्रा शी र स ह तैः सु वा लि शैः ॥ ता नृ क किं स रं ते
 श्रु भ वि ष्य ति म हा म नो ॥ ५८ ॥ हि त का रि व रः श त्रु दुः ख दा स ह दः कु नः ॥ त त्मा श्रि रं म नः कृ ता वि ह र स म दा स ह ॥ ५९ ॥
 ॥ ॥ विश्व उवाच ॥ म नो मे न त्ति र रा जं भ व त्त श स दुः खि तं ॥ चि त्त या त्र कृ तं व स्य उ त्त ज स्य दुरा त्त नः ॥ ६० ॥ नृ प का भ य
 मा सा श नृ य नृ व र मा श्र वै ॥ वि मु णे स उ र्त्त म त्रि त्रि यो क्ता नृ श स न ॥ ६१ ॥ ॥ राजो वाच ॥ म मा पि रा ज्यं जं दुः खं दु नो ति
 किं त्त मा न स ॥ पृ थ वा शो मु नि द्रा कृ शो क ना श न मे म धं ॥ ६२ ॥ इति कृ ता म नि त्रो नृ रा जा वै श्र व ण ज म्भ तः ॥ मु नि त्र वि न्यो
 ये त्ति पृ थुं शो क स्य का र ण ॥ ६३ ॥ ग ता तं प्र णि य ता ह रा जा नृ धि म नृ जे मं ॥ आ सी ने स म्प गा सी नेः वा नो श्रु ति म पा त ॥ ६४ ॥
 ॥ ॥ इति श्री भा ग व त्त म हा मु रा णे पं च म स्कं ये दे वी मा हा त्म्य द्वा त्रिं शो ध्या यः ॥ १२ ॥ ॥ राजो वाच ॥ मु ने

0 5 10 15 20 25 30 35

30

25

20

15

10

5

॥दे.भ.पं.॥

वैश्वदेवमधुना बने मेमित्रतांगतः॥ पुत्रदारे निरलो यं प्रमोत्रै वल संगमे॥१॥ कुदुं वरि रहेण सौः सितोती व दुर्धमा॥ न शान्तिमु य
 यातो घन थाहमपि तां प्रतं॥१॥ गतराजस्य दुःखेन शोका शोमि स्थि म हा मते॥ निः कारण च मे चिना हृदया च निवर्तते॥३॥
 हयामे डर्वताः सुः किं गजाः शकु व शंगताः॥ भृगु वर्गस्तथा दुःखी भविष्यति न मां विना॥४॥ को शस्त्रयं करिष्याति रिपवो
 धि वला क्षणात्॥ इत्येवं चिन्तयान स न मे नि डात जै सुखं॥५॥ जानामी दं जगन्मिथा स्वप्न वत्सर्वमेव हि॥ जानतोपि मजो भू
 स्य न स्थिरं भवतीति किं॥६॥ को हं के भ्रागजाः के मी न ते मे वै स हो दराः॥ न युजान च मित्राणि ये वा दुःखं दु मोति मां॥७॥ भू
 मेय मित्रि जाना मित थापि मम मानसेः॥ मोहिनि वो य स र ति कि न्त्वा रण मद्रु तं॥८॥ स्वा मिते महि सर्वज्ञः सर्व सं शय ना
 शकृत्॥ कारणं ब्रूहि मोहस्य ममास्य च दयाति धे॥९॥ ॥**आसु उवाच॥** इति ए स ल दारा जा सु मे वा सु नि स च मः॥ तमुवा
 च परं ज्ञानं शोक मोह विनाशनं॥१०॥ ॥**अथि रुवाच॥** अ ए राज न्यु व ध्या मि कारणं वं धं मोक्षयोः॥ महामायेति विख्या
 ता सर्व धां पुणि गामि व॥११॥ बुद्ध्या वि ष्णु स चेशान ल राया हृ ह लो नितः॥ सर्व देवा मे नु ष्या भ्र गं धं रं ग रा क्षसाः॥१२॥
 बुद्ध्या भ्र गी रु भो वत्यः म ग्गो म ग्ग क्षिणः॥ माया धी ना भ्र ने सर्व भा ज नं वं धं मोक्षयोः॥१३॥ तया सृ ष्मि दं सर्व जग त्था व र जं
 गमं॥ तद्व शे व र्ज ते न नं मोह जा ले न यं त्रि नं॥१४॥ तं दि या म्ना नु षे षे कः क्षत्रियो रज सा कि न॥ क थ ने पर मं ज्ञानं सर्व सं सा
 र नाशकृत्॥१५॥ बुद्धे श वा सु दे वा नां न तत्त्व त्रै पि पा र्थि व॥ ते पि रा ग व शा तो के भु र्म ने मोहि ता स या॥१६॥ पुरा स त्प युगे
 राज णि षु र्नी रा य ताः स्वयं॥ स्वेन द्वि य स मा क्रि ता च का र वि यु तं त पः॥१७॥ वर्षा णा म यु ते या व दु स वि द्या प्र सा त्र ये॥ अ ने म
 र सुखा या सो चि त्त या नः स्वतः परं॥१८॥ एक ति मि र्ज ने देशे बुद्ध्या पि पर मा दु ने॥ त्रि न त्त प ति रा जे त्म मोह स्य वि नि व र्ज ने॥१९॥ क

१५६

५०

दा वि द्या ल दे वो सो स्तु नां त र म ति ह रिः॥ त स्मा दे शा त्म सु द्रा य ज ग मा न्य दु दि क्ष या॥२०॥ च त्पु र्मु खो पि रा जे नु त र्थे व नि त्त न स्य ता त्॥
 मि ति तो मा र्ग म ध्ये तो च त्पु र्मु ख च त्पु र्जो॥२१॥ य द्म नो न्य मे ना भ्यां क त्वं क त्व मि ति ति ह॥ बुद्ध्या प्रो व र तं प्रा यः क र्त्ता हं ज
 ग तः कि न॥२२॥ वि ष्णु त्त मा ह भो जा त्म ज ग त्क र्त्ता ह म च्यु तः॥ त्वं दि या न त ही नः किं र जो गु ण स मा भि नः॥२३॥ स त्क र्त्ता
 तं हि मो वि दि वा ल दे वं स ना त नं॥ म या त्वं र क्षि तो षो व क त्वा पु रं सु दा ह रं॥२४॥ श रं मे स मा या तो दान वा भ्यां पु री
 षि तः॥ म या तौ नि ह तो का मं दान वो म धु के ट भो॥२५॥ क र्ध ग र्वा य से म न्द मो हो यं न्य ज्ञ सां यु तं॥ न म नो य धि कः क र्त्ता
 सं सा रे स्मि स मा भि न॥२६॥ ॥**अथि रुवाच॥** एवं वि व द मा नौ तौ बुद्ध्या वि ष्णु पर म्प रं॥ स्यु र दो षो वि प म नो लो हि ता भो व भू व
 त्॥२७॥ प्रा दु र्भ व स ह सा त यो वि व द मा नौ॥ म ध्ये ति गं स मा त्रि नं वि षु लं दी र्घ म द्रु तं॥२८॥ आ का रो त र सा त न्त्र वा नु वा चा
 श रि ता॥ तौ सं बो ध म हा भा गी वि व द नौ पर म्प रं॥२९॥ बुद्ध्या वि षो वि वा दो मां क र्त्ता तं य र म्प रं॥ ति ग स्या स्य पर पार म ध त्ता
 दु य रि षु वं॥३०॥ यो या ति यु व यो म ध्ये सः श्रे ष्ठो वां सु दे व हि॥ एकः प्र या त्प ता त्म का शी म परं पु नः॥३१॥ प्र मो ल मे व नः का
 र्य त्वा का वा द नि र र्ध कं॥ प्र त्त यः सर्व धां का र्य वि वा दे स्मि न्द यो रि हा॥३२॥ ॥**अथि रुवाच॥** त बु त्ता व न्ने न दि यो स जी भू तो
 र तो भू मे॥ ज म्प नु र्मी तु म म्प त्ति ग म द्रु त द र्श नं॥३३॥ या ता ल म ग म धि षु र्ब लो ना का श मा भू व॥ य रि मा तु म ह ति
 गं त्म म ह त्प वि षु यो॥३४॥ वि षु र्ग त्वा कि य दि शो भा नेः सर्व म ना त नः॥ अ प्रा या त्रं स ति ग स्य परि क त्त स्य सं य यो॥३५॥
 बुद्ध्या गं द न्त त भो र्ध के त कं प ति तं कि ल॥ शि व स्य म त्त का त्या प्य य रा क र्त्ता सु दा यु तः॥३६॥ आ ग त्प त र सा बुद्ध्या वि षु र्ब
 के त की द लं॥ द र्श यि त्वा ति वि त थ मु वा च म द मो हि तः॥३७॥ ति ग स्य म त्त का दे त कृ ही तं के त की द लं॥ अ नी ज्ञा ना यः

30

25

20

15

10

5

॥देवो-पं॥

नीतंतवचिजसुसनेये॥३६॥अन्ततदुल्लेखकोदकाचकेतकीदसं॥हरितंप्रभुवनेदंसाक्षीकःकथयामुना॥३७॥यथार्थव
 दीप्तिभावीसदाचारःशुचिःसमः॥साक्षीभवति सर्वत्रविद्यादेसमुपस्थिते॥३८॥॥ब्रह्मोवाच॥हरदेवात्समायातिसाक्षिकःसम
 येष्टना॥यस्यत्यजदत्तःकामंकेतकीकथयिष्यति॥३९॥इत्युक्त्वापेरितानत्रवल्लभाकेतकीसुहृदं॥वचनंवाहतरसागार्भिःसंपु
 केधन॥४०॥शिवस्तुष्टिस्तोत्रुल्लाहृत्कामांसमागतः॥सदेहोत्रनकर्तव्यत्वाविस्मोकदानन॥४१॥ममवाक्येषुमा
 गां वै ब्रह्मपारंगतोस्यहृ॥गृहीत्वासांसमायातःशिवभक्तैःसमर्थितं॥४२॥केतव्यावचनंभूत्वाहरिरहस्ययन्निवा॥महा
 देवःप्रमाणंमेययसौवचनवदेत्॥४३॥॥ब्रह्मिहवाच॥तदाकर्णहरेर्वक्त्रमहादेवःसदाशिवः॥कुपितःकेतकीं प्रा
 हसिष्यामिदिनिमावद॥४४॥गच्छतोमध्यमःप्राप्तापतितामस्तकामम॥मिथ्यापिभाषणान्यत्कामयात्सर्वदेवहि॥
 ४५॥ब्रह्मालज्जापरोभूत्वा नताममभुस्तदनं॥शिवेनकेतकीत्याकांतद्विनाकुसुमेष्टवै॥४६॥एवमायावलेविद्धिता
 निनामपिमोहदं॥अनेकां प्राणिनां राजकावात्तविभ्रमंभुति॥४७॥देवानां कार्यसिद्ध्यर्थं सर्वदेवरमापतिः॥देव्यो वच
 यनेचाभ्युत्थायापभयंहरिः॥४८॥अवतारकरोदेवो नानायेनि सुमाधवः॥न्यत्कीनन्दसुखंश्रीश्वमुष्टवैवाकरादि
 ४९॥४९॥नूनंमायावलेचैतन्माधवेपिजगद्गुरौ॥सर्वज्ञदेवदेवेशोकावाक्काम्यभूपते॥५०॥ज्ञानिनामपिचेतोसि
 परमाप्रकृतिःकिल॥वलादाकृष्णमोहोयप्रयच्छतिमहीयते॥५१॥यथाव्याप्यजगत्सर्वभगवत्याचराचरं॥मोहका
 नदासेववर्धमानप्रदासका॥५२॥॥राजोवाच॥भगवन्ब्रह्मिहमेतस्याःस्वरूपंवल्लभमुत्तमं॥उत्पत्तिकारणंवापिस्थानं
 परमर्कं वद॥५३॥॥ब्रह्मिहवाच॥नचोत्पत्तिर्ननाशश्चनेत्यस्याःकदानेनापिनिर्वाणायरादेवीकारणानां चकार
 ५४॥५४॥वर्तते सर्वभूतेषु शक्तिः सर्वोत्तमानृप॥शिववच्छक्तिर्हीनस्तप्राणीभवति सर्वथा॥५५॥निकृतिः सर्वभूते

२६०

पुरुषं तस्यास्तदेवहि॥आविर्भावतिरोभावीदेवानां कार्यसिद्धये॥५६॥यदास्तवन्तितां देवा मनुजा भविष्यां पते॥वाडर्भव
 तिभक्तानां दुःखमाश्रायचां विका॥५७॥नाना रूपधरा देवी नानाशक्तिसमन्विता॥आविर्भवति कार्यार्थे त्विच्छया परमे
 श्वरी॥५८॥देवाधीनानसा देवी यथा सर्वसुरानृप॥न कालवशगानित्वा पुरुषार्थप्रवर्तिनी॥५९॥भक्तप्रपुङ्गवा
 दुष्कादृश्यं सर्वमिदं जगत्॥दृश्यस्य जननी देवी देवी सदसदात्मिका॥६०॥पुरुषं रंजयन्ती का कला ब्रह्मां उनाटकं॥रं
 जिते पुरुषे सर्वज्ञं हरत्यतिरंहसा॥६१॥तयातिमित्रमृतास्तो ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः॥कतिताः स्वस्वकार्येषु उेरिता
 लीलायात्त्वमी॥६२॥स्वां शक्तिं सुसमारोप्य कृतास्ते वलवन्तराः॥दत्ताश्रयास्तैः शक्तैः गीर्तयन्ती निर्दिष्टास्तथा॥६३॥ते
 नां भूयन्ति देवेशाः पूजयन्ति परां मुदा॥काला सर्वेश्वरी शक्तिं स्फुटिस्फुट्य कारिणी॥६४॥तद्व्यावृष्टिपातेन मुदि
 तास्ते पुस्तनेमाः॥शक्तिवन्तः पुरुषं शक्तिं स्फुटिस्फुटि वितायने॥६५॥एतन्ने कथितं राजदेवी माहात्म्यमुत्तमं॥ममबु
 धनुसा रेणुना नाना मिभूयते॥६६॥॥॥इति श्री भगवते महावृहत्पंचमस्कंधे देवी माहात्म्ये त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः॥३३॥
 ॥राजोवाच॥भगवन्ब्रह्मिह मे सम्यक् तस्या भारधने विधिं॥एजाविधिं भूमंजो भूतधा होमवि
 धिवेद॥१॥॥ब्रह्मिहवाच॥भूराज युवश्यामितस्याः एजाविधिं भूमं॥कामदं मोक्षदं नृणां ज्ञानदं नृ
 नाशनं॥२॥एजा स्नानविधिं कृत्वा शुचिः शुक्लांबरधरोत्तरः॥आचम्य प्रयत्नः कुर्यात्प्रभवाय नमः गृहं॥३॥तत्रोपनि
 षत्प्रभवात्संस्थाप्यासनमुत्तमं॥तत्रोपविष्टो विधिवन्निराचम्य मुदाभितः॥४॥एजा स्नानं विधिं कृत्वा यथा
 कानुसारतः॥प्राणायाममनः कृत्वा भूतभुद्धिं विधाय च॥५॥कुर्यात्प्राणप्रतिष्ठां संभारं चोत्तमं जतः॥काल

ज्ञानं ततः कृत्वा यासं कुर्यात् प्रविधिः ॥ ६ ॥ अभेता घमये पात्रे च तदनेन सितेन च ॥ घटो गोविन्दो ह्येव च चक्रकोणं ततो वि-
 हिः ॥ ७ ॥ तत्राक्षरस्य मंत्रस्य बीजाति विस्तिष्ठेत्ततः ॥ कृत्वा यंत्रं पुनित्वा च वेदोक्तां संविधाय च ॥ ८ ॥ अर्चयित्वा च कुर्यात् न्यजाम-
 त्रैः शिवेदितैः ॥ यजनेन च विधीयात् भगवत्याः प्रयत्नतः ॥ ९ ॥ कृत्वा च विधिबन्धुजामागमोक्तां समाहितः ॥ जपेन च
 क्षरं मंत्रं सततं ध्यानपूर्वकं ॥ १० ॥ होमं दशांशकं कुर्यात् दशांशेन तर्पणं ॥ भोजनं वा स्रग्गणानां च दशांशेन कारये-
 त् ॥ ११ ॥ शरणाहे विदो वेणु कर्त्तव्यं पूजनं नृप ॥ नवरात्रीं बुतचैव विधेयं विधिपूर्वकं ॥ १२ ॥ आश्विने च तथा चैत्रे शुक्ल-
 पक्षे न रक्षिष्यात् नवरात्रौ पक्षासं वै कर्त्तव्यं शुभमिदम् ॥ १३ ॥ होमस्तु विपुलः कार्यो जपमंत्रैः सुपायसैः ॥ शर्करा घृतमि-
 श्रं श्रमधु युक्तैः लसंकृतैः ॥ १४ ॥ छागमांसेन वा कार्ये विस्त्वपत्रे स्तथा शुभे ॥ हयारि कुसुमैरक्षैस्तिक्ष्णैश्च शर्करा युतैः ॥
 ॥ १५ ॥ अक्षय्यां च चतुर्दश्यां नवम्यां च विशेषतः ॥ कर्त्तव्यं पूजनं देव्याः श्रीलक्ष्म्यां च भोजनं ॥ १६ ॥ निर्वधेनो धनमाप्नोति
 रोगी रोगात्पुमुच्यते ॥ अष्टौ लभते पुत्रास्तु भगवत्कर्त्तनं ॥ १७ ॥ राज्यं भुक्त्वा नृपो राज्ञोऽप्यप्रीतिं सावभूमिकं ॥ शक्रभिः
 शीतिता हन्ति रिपुनार्थं पुसादतः ॥ १८ ॥ विधीयते पूजनं यत्तु करोति नित्यं नृपियः ॥ अनवद्योऽभुभं विधां विदतेनात्र स-
 शयः ॥ १९ ॥ ब्राह्मणः क्षत्रिया वैश्याः शूद्रो वा भक्तिं संयुतः ॥ पूजयेज्जगतां भार्त्तुं स सर्वं सुखभाग्यवेत् ॥ २० ॥ नव-
 रात्रिबुतं कुर्यात्सरनाशी गणभयः ॥ वांछितं फलमाप्नोति सर्वदा भक्तिनत्वरः ॥ २१ ॥ आश्विने शुक्लपक्षे च नवरात्रिबु-
 तं शुभं ॥ करोति भोक्तुं संयुक्तः सर्वकामानवाप्नुयात् ॥ २२ ॥ विधिबन्धुं त्रयं कृत्वा पूजास्थानं पुकलयेत् ॥ कलशं स्था-
 पयेत्तत्र विदमंत्रविधानतः ॥ २३ ॥ यंत्रं सुरुचिरं कृत्वा स्थापयेत्कलशोपरि ॥ वायव्ये वा दक्षिणे वा ह्यश्विनः परिवर्त्ति-

तन॥२४॥ इत्येवमिदं विज्ञानं न बुध्यमाना समाकृतं॥ धूपदीपैः सुसंयुक्तं कर्मयन्त्रं चण्डिकां॥ २५॥ त्रिकालं तत्र कर्त्तव्यं य
ज्जाश्रम्यानुसारतः॥ विप्रशास्त्रं न कर्त्तव्यं नानावादित्रनिःस्वनैः॥ २६॥ धूपदीपैः सुनैवेद्यैः फलपुष्पै रनेकशः॥ गीतवा
द्यैस्तुतिपाठैर्वेदपारायणदिग्भिः॥ २७॥ उत्सवस्तत्र कर्त्तव्यं नानावादित्रनिःस्वनैः॥ कन्यकानां योजनं च विधेयं विधि
बन्धुनः॥ २८॥ चन्दनैर्भस्मैर्वस्त्रैर्भक्ष्यैश्च विधेयं तथा॥ सुगंधैस्तमालैश्च मनसा हविर्कारकैः॥ २९॥ एवं संयुजं
नं कृत्वा होमं यथा विधानतः॥ अष्टम्यां गानवम्यां वा कारयेद्विधिपूर्वकं॥ ३०॥ ब्राह्मणभोजयेत्तु कन्या विधवा वा पुत्रिबु
ता॥ इह लोके ससंजोगाभ्यामिति मनवांछितान्॥ ३१॥ नारी वा सधवा भग्या पारणादशमीदिने॥ कर्मयन्त्रं चण्डिकां यानं देयं भक्ति
परैर्नरैः॥ ३२॥ एवं यः कुरुते भग्यामवरात्रिबुतं नरः॥ देहाग्ने परमं स्थानं प्राप्नोति बुततत्परः॥ ३३॥ जन्मान्तरं विधा भक्तिर्भ
वत्यग्निरुत्तिरी॥ जन्मान्तरमकुले प्राप्य सदा चारो भवेद्विशः॥ ३४॥ नवरात्रिबुतं प्रोक्तं बुतानामुत्तमं नृप॥ आराधनं शिवो
यास्तु सर्वलोकैस्त्वं करं परं॥ ३५॥ अनेन विधिना राजसमा राधय चण्डिकां॥ जित्वा हि पूनस्त्विति तं प्राप्स्यसि राज्यमुत्तमं॥ ३
६॥ तद्वत्त्वं परमं भूपदे हेस्मिन् गृहे पुनः॥ पुत्रदारा समासाशुल्लिख्यसे नात्र संशयः॥ ३७॥ वैशेषिकमतमेवास्मा
राधय कामदा॥ देवीं विष्णुं श्रीं मायां सृष्टिं संहारं कारिणीं॥ ३८॥ स्वजनानां च मान्यत्वं भविष्यति गृहे गतः॥ सुखं
समाप्तिं कं प्राप्य यथाभि वांछितं पुनः॥ ३९॥ देवलोकं भुजे वा सो भविता तेन संशयः॥ नाराधिना भगवती ये ते नरक
भाजिनः॥ ४०॥ इह लोके ति दुःस्वार्त्तानामारोग्यैः पुण्यं ति ताः॥ भवन्ति मानसा राजशुक्रशुक्रिभ्योऽपतापिताः॥ ४१॥ निष्क
लं ह्युत्तमं भवति नीतुं वचनैः॥ विस्तीर्य लैः कदलीरैः शतपत्रैश्च चयकैः॥ ४२॥ अर्चिता जगतां धात्री ये ते तत्र

30
25
20
15
10
5
0

॥दे.भा.पं.॥

विज्ञासिनः॥भगवन्नि कृतपुण्याखेकास्तिभक्तिमयसखाः॥४३॥धनविभवसुरगयामानवाकानवत्तः॥सकलमुल्लगणानां
भाजनंभारतीशाः॥४४॥निगमयदित्तमंत्रैःपरिज्ञायेभवाजीन्यपतितितकसुरयातेभवतीरुतेके॥४५॥ ॥ ॥
इतिभीभागततेमहापु राखेपंचमखंधेदेवीमहात्म्येपञ्चाविधिभक्तुस्त्रिंशोऽध्यायः॥३४॥ ॥आसउवाच॥इति
स्ववचःभुक्तादुस्तिनीवैश्याभिर्बौ॥प्रतिपद्यमुनिं प्रीत्यापु म्रयावनेतो॥४॥१॥पुहर्कोनुरसुनयनाचचतुर्वीर्यः
कोविदो॥कतांजलिपुठोशाज्ञीभक्तिप्रकावचेतसो॥२॥भगवन्मावितावदुआनौदीनौसुरावहो॥तवसक्तिसर
स्वत्यागंगयेवभगीर॥३॥साभवःसंभवंहीहपरोपमस्तिनत्तराः॥अद्विजमगुणामान्यासुखदासर्वदेहि
नो॥४॥एवंपुण्यपुंजेनप्राप्नोममाश्रमःभुभः॥तवाभांमहाभागसर्वहःखविनाशकः॥५॥भक्तिसमान
योभक्तिवहवःस्पर्धनत्यशः॥परार्थसाधनेदक्षाःकेचिन्मपिभवाद्याः॥६॥दुःस्वितोहंमुनिश्रेष्ठवैश्यापंच
तिदुःस्वितो॥उभौसंसारसंतप्तौप्राप्तौतवाभ्रमास्यदे॥७॥दरीनादेवतेविदुनातदुःखमिहावयोः॥देहजमान
संबाकाभवणादेवसोयुते॥८॥धन्यावाकांकनकृत्तिशोस्तुभारता॥पादितोभवताउल्लसकपयाकलसा
एवो॥९॥गृहाणस्मकरीसाधोनयमारंभवाक्योभमौश्रीनावितिजोत्तमैज्जदामेनसांप्रते॥१०॥तपःकृत्वाति
विपुलं समाराधयस्वपदां॥संप्राप्यदरीनंभयौपास्यावेतिजमदि॥११॥वदन्तानवसंप्राप्यदेविमंत्रेनवाक्य
रं॥स्मरन्चकरिष्यामिनिगृहीतवृत्तौ॥१२॥ ॥आसउवाच॥इतिस्त्रौदितकाभ्यांहमिधामुनिसनेमः॥ददौ

१६२

५३

मंत्रंभुभंताभ्यांध्यानवीजहरःसरं॥१३॥तौचप्राप्यमुनेस्तोत्रंमंत्रंचगुरुदेवतौ॥जुमृतुर्वैश्याराजाजीतुदीतीरमनुजमं॥१४
॥एकानेविजनेत्यानेकत्वामनपरिग्रहं॥उपविष्टोस्मिदुपमोतावतीवकतोदरी॥१५॥मंत्रंजाप्यरतोश्रीनौफलाहोति
तुते॥वाहनंचक्रतःकाशौतत्रध्यानपरायणौ॥१६॥तयोर्महत्तुनेनैवंजातावीतिरनुसमा॥पदांबुजेभवाभ्यास्तुस्त्रि
बुद्धिसुधायासो॥१७॥कदाचित्पादयोर्गत्वामुनेस्तस्यमहात्मनः॥कृतपुण्यमावागत्यतस्यभक्तुशशने॥१८॥नान्य
कार्ययहैकापिबभूवतःकदाचन॥देवीध्यानयहैकामंजयमंत्ररतोसदा॥१९॥एवंजातेतदावर्त्तेनचसंवत्सरेन
यावभूवतःफलहारंन्यकापल्लिशनाहुभौ॥२०॥वर्षमेकतपस्तत्रचक्रतुर्वैश्यापार्थिवी॥भुव्यपार्थिशनौदात्रीज
पध्यानपरायणौ॥२१॥एतेवर्षद्वयेजातेकदाचिदद्रीनंचतौ॥प्राप्यतःस्वप्नमध्येवैभवावत्यामनोहवं॥२२॥२०
वरधरांदेवींचारुभूषणभूषिता॥कदाचित्पतिःस्वप्नेतामयश्रवतुर्भुजां॥२३॥अद्वादशभुजांदेवींनये
कभुजांकवितु॥समाधिसुप्रमथ्येतामयश्रवजगदेविको॥२४॥वीर्यसुप्रेचनौदेवीं प्रीतिवृत्तौवभूवतः॥जुता
होतुतीयेतुस्त्रिंशोसंवत्सरेतौ॥२५॥एवंवर्षत्रयंकृत्वातपस्तौवैश्यापार्थिवी॥चक्रतुस्तौतदाचिन्मोक्षितेनदरीनो
रो॥२६॥प्रत्यक्षदरीनंदेव्याजप्राप्तंशान्तिदंनृणां॥देहत्यागंकदिव्यावदुःस्वितोभ्रमामते॥२७॥इतिस्त्रौदितकाभ्यां
साराजाकुंठंकारु॥त्रिकीणंमुष्टिदंसीम्यहस्तमात्रेभुवनतः॥२८॥संस्थाप्यवाक्यंकराजानावैश्यापार्थिवीप्रीतिमा
॥जुहावामीनिजंमंसंस्त्रिंशोस्त्रिंशोपुनःपुनः॥२९॥तथावैश्याप्रीतिदीप्रेगोप्राप्तिमंमंसांसेवकौ॥रुष्टिरेणव
तिंकास्त्रिददतुस्तौकतोपमौ॥३०॥तदाभगवतीजाताप्रत्यक्षादरीनेतयोः॥प्राहप्रीतिभराश्रीतौदृष्टातौदुःस्व

30
25
20
15
10
5

॥ श्री गणेशाय नमः ॥

विष्णोः ॥ ३१ ॥ ॥ श्री देव उवाच ॥ वरं वरं यो राजन् मे मनसि वांछितं ॥ तदा ह न परो मे प्रभो मे सितं मनो धमः ॥ ३२ ॥
विष्णो माहात्म्यं कथितं ॥ पुनश्च हं महात्मने ॥ किन्ने श्री कृष्णं दाम्पत्यं प्रपन्नं भोजनं ॥ ३३ ॥ ॥ वासुदेव उवाच ॥ ननु तव
च न राजासु वीर्यं पुरा विदितं ॥ देहि मे विजयं राजं हतं शत्रुवत्सलं ॥ ३४ ॥ तनुवन्त दादौ गच्छ राज निजे गृहं ॥ राजवः सीमा
सत्ता सिगमिष्यन्ति य राजिताः ॥ ३५ ॥ मं प्रिणुते समागम्य संयति यन्निपादयोः ॥ कुरु राजं महा भगवन् गेरे लेय आसुरं ॥ ३६ ॥
कृत्वा राजं सुविदुः संवर्षाणाममुतं युतं ॥ देहात्ते जन्मसंश्रयात्सर्वं भवितामनुः ॥ ३७ ॥ ॥ वासुदेव उवाच ॥ विष्णो माहात्म्यं
वने दं कृतं जलिपुटः भुवि ॥ न मे गृहेण कार्यं तेन पुत्रेण धनेन वा ॥ ३८ ॥ सर्वबंधकरं मातः स्वप्रवृत्तं श्वरं सुदं ॥ जने मे
देवि मे शमदं मोक्षदं वंधनाशनं ॥ ३९ ॥ अस्मदेस्मिन्ने सारे मरुता मज्जनि पामराः ॥ यं उिताः सन्नरं नीरुतस्मान्ने वा मि
संस्तुतिं ॥ ४० ॥ ॥ वासुदेव उवाच ॥ तदा कल्पि महा माया सस्मितं प्रसुवाच हः ॥ वैश्ववर्त्यं तव ज्ञानं भविष्यति न संशयः ॥ ४१ ॥
निदत्ता वरं ताभ्यां तत्रैवान्न रधीयत ॥ अदृशं न गताया नृराजातां मुनिसत्तमं ॥ ४२ ॥ पुण्यं ह य माहुरागमना यमने
दधे ॥ तदेव तस्य सति वत्तत्रा गम्य च पं पुजाः ॥ ४३ ॥ प्रणम्य त्विदं यो येता तस्मिन्नुः प्रां जलित्पिताः ॥ राजसौ शत्रवः सर्वे वा
स्माभिर्निहता रणे ॥ ४४ ॥ राजं निःकंठकं भय कुरु सु पुरमास्थितः ॥ तनुवन्त वचनं राजने तातं मुनिसत्तमं ॥ ४५ ॥ आ ए
व निर्ययो सद्यो मन्त्रिभिः परिवारितः ॥ गता प्राप्य निजं राजं दा रास ज न वंधवान् ॥ ४६ ॥ कुभुजे वृषिर्वीर्यं सत्तरो दे
वि मे रती ॥ वैश्वे विज्ञानमासा शुभं कुरु संशयः परंतपः ॥ ४७ ॥ कालातिवाहनं तत्र न कारमुक्तं वधनः ॥ तैर्ये वृषि च रणा यन्म
गवत्या गुणान्ध ॥ ४८ ॥ एव ते त्रेहि कथितं देवा भारित मुत्तमं ॥ आराधनं फलप्रप्तिर्यथा वदू पदे श्रयोः ॥ ४९ ॥ देवता न ह

१६३

५४

ननं प्रोक्तं प्रादुर्भावतथा भवं ॥ एवं पुना वा सा देवी भक्तानां सख दासदा ॥ ५० ॥ यः श्रुत्वा तिनरो नित्यमेतदाख्यातमुत्तमं
संश्रुत्वा तिसत्ततं संसारसुखममुतं ॥ ५१ ॥ ज्ञानदं मोक्षदं नैव कीर्त्तिदं सुखदं नृणां ॥ पावनं श्रवणं न मेतदाख्यात
ममुतं ॥ ५२ ॥ प्रथितार्थप्रदं नृणां सर्वधर्मसमावृतं ॥ धर्मार्थकाममोक्षोणां कारणं परमं मतं ॥ ५३ ॥ ॥ स्तुते उवाच ॥
इति जने जयेना सौ यदुःसत्यवती सुतः ॥ उवाच संहितां दिवां वासः सर्वार्थनिर्वाहिनः ॥ ५४ ॥ चरितं चंडिकाया मुः
भुंभदेत्यवधा म्रितं ॥ कथया मास भगवा-कृष्णः कारुणिको मुनिः ॥ ५५ ॥ इति बो कथितं तारं पुराणं नानुनी श्वराः
॥ अतं व्यासा न्यायै यन्कृपया भवतां किल ॥ ५६ ॥ ॥ इति श्री भागवते महापुराणेऽष्टादशोऽध्यायः साहस्र्या दे
वीमाहात्म्ये पंचमस्कंधे पंचत्रिंशोऽध्यायः ॥ ५७ ॥ ॥ समाप्तं भाग्यं पंचमस्कंधः ॥ ५८ ॥ ॥ अर्चं देहि ॥

30

25

20

15

॥दे०भा०॥

॥सुत उवाच॥ या उवाच मया कृतं नः सुदृष्टिपुत्रका तुरा वा विवर्धितं पतिर्धनं धिपुत्रो
 कुरुर्वसुः सावित्री ॥ सर्वे ते सरसं प्रसादयन्ति गौर्धुक्काः शिवां सन्दीपं गायत्रीं प्रतिवासरं सुखं करीतां नैमिषि भेषजं शीतं ॥१॥
 एतद्दः कथितं विप्रदेवाभ्यारितं सुतमं ॥ भूयः किं भोतुं कामात्पातुं दुर्बलं सुनीलं ॥२॥ ॥अथि यदुवाच॥ सुत सुतम
 हाभागमिदं नैव वचनामृतं ॥ न तस्मात्सा वयं कीत्वा देवा यन कृतं भुञ्जं ॥३॥ पुनस्तं प्रपुमिदमः कथां यौ राणि किं भुञ्जं वि
 देयि कथितं रम्यं पुमिदं पापनाशिनी ॥४॥ वृत्तात्सु र इति त्वान्तत्वात् एतन्मयी वीर्यवान् ॥ सकथं निहतः संख्यं वा सवेन मया
 मना ॥५॥ त्वं वा वै सुदयं पीयसं सुत्रो वलं वज्रं ॥ शक्रेण घातितः कस्मादुल्लस्योनिर्महावनः ॥६॥ देवाः सत्सु लोका
 त्मना नुवाच जमोदवाः ॥ तिर्यग्भ्रामसाः प्रोक्ताः पुराणवादिभिः सदा ॥७॥ तद्विरोधोत्रमहाभ्याविनने शतमखेन ह
 क्खेन वलुका वृत्तः शक्रेण विनिपातितः ॥८॥ विष्णुः पुरमिता तत्र महासत्वरः स्वयं ॥ पुत्रिभ्यः पतित्रमये स
 मना भगवानुभुः ॥९॥ संधी विधाय सत्वेन यं त्रितोमो महावनः ॥ हरिभ्यां सत्यमुत्सृज्य जलके न नृणां तितः ॥१०॥
 कृतमिदं हारिण किमेतत्सुतसाहसं ॥ महात्रोपि हि मोहेन वंचिताः पापबुद्धयः ॥११॥ अयोधवर्जिनो त्वर्धनं न
 तिसु रसं प्रसाः ॥ शिवा चानुमानेन देवाः प्राप्ता एतौ गताः ॥१२॥ एवं विस्मिदं भर्मा सायमालंकी ॥ द्रष्टुं पुनः ॥ प्राप्ते पाप
 कृतं नीलाबलं हस्तं समुद्रं ॥१३॥ हत्वा वृत्तं विष्णुस्तं शक्रेण खड्गनाधुनः ॥ सुत उवाच ॥ अहं नु सुतयो
 वृत्तं कृत्वा सुदयं भाभ्यं ॥१४॥ यथेते लोचं संश्रुताः पुं दुःखं हत्वा समुद्रं ॥ पारिधितेन यत्तु होमः सत्यवती सतः ॥१५॥
 प्राह तं भगवां कृष्णः कथां कर्तुं रसायनं ॥ जनमेजय उवाच ॥ कथं वृत्तो सुरः खर्वहो मय वता सुने ॥१६॥ सहायं वि

१६६

10

5

संगताः ॥ नापद्यन्त सौ तद्विरंगं नाना विडम्बनं ॥५०॥ इति याणि वशे कृत्वा ससुजां भवयेत्येतेः ॥ दिनात्रिकतिनि सत्यं नार्थसत्यं
 मिदं ॥ कर्तव्यं गानं नृणां दिव्यं नानाविधं मोहनात् ॥ न च चारयं का कामं ध्यानाच्च त्रिभि रसुभिः ॥५१॥ यस्तु सत्तदा देवो पुनः प्रक
 यस्मिन् ॥ कृतं जतिवृत्तः सर्वदेव सजमभा वृत्तं ॥५२॥ शान्तादीनां भयत्रसा विवर्धितं वदना भूषणं ॥ देवदेव महा राजसंवे
 परं कृतं ॥५३॥ न स गन्धो दुराधर्वो वैर्ष्या सा सयितुं विभो ॥ उपायो न्यः प्रकर्षयः सर्वथा पाकशासनं ॥५४॥ नात्मा कं वस
 मेन स्मिन्ता पसे विजिते विद्ये ॥ दिव्या वयं न शक्नोः स्मयदनेन महात्मना ॥५५॥ मुनिना वक्रिणुत्सेन तपसा प्रीति तेन ह
 ॥ विस्मया परसः शक्रेण त्रया मासम ॥५६॥ तस्मै वचं वधो पाशं पापबुद्धि रसां प्रसां ॥ विष्णुसो कलज्जो सत
 थाया पभयं वृत्तं ॥५७॥ चकार पापबुद्धिं नृपतय महीपते ॥५८॥ ॥ इति श्री देवी भागवते महापुरा
 णे प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ॥ या स उवाच ॥ भयं सौ भयमुत्पन्नं सुदृष्टिः समभिगम्य गजासनं संस्थि
 तः ॥ त्रिंशिरसं पुनि दुर्लभं तिलकं मुनिमपश्यदमे मयराक्रमं ॥१॥ तमभिवाध्या दृष्टा सन संस्थितं जितगिरं सुस
 माधि वंशगतं ॥ रवि विभावसु सन्निभमोजसा सुरपतिः परमाय दमभ्यगात् ॥२॥ कथमसौ विनिहं मम होमशासु
 निरपापमतिः किं स संमतः ॥ रिपु रयं सुसमि कृतपो नतः कथमुपेक्ष्य निजासनं कासुकः ॥३॥ इति विस्मिन् य विपरमा
 धं पुनि मुनिच मुनिं तपसि स्थितं ॥ शशिदिवा करुणसिंभमा भगवति शिरसं सुरसं य पतिः स्वयं ॥४॥ तदभिधानं हतः स
 धरातले किं पपाते ममारुचता वसुः ॥ शिर रितः शिर रं कुलिशं हतं नियति तं तमि वा कुत दक्षिणं ॥५॥ तन्निहं सुदमा
 य सुराधिप भूभुः पुनपलपयति ॥ हा ह तेति भृशं नारायणं दाकिं कृतं वातमखेन महात्मना ॥६॥ विनायक

५५

॥दे-भा-व॥

सुतं सो निधिहितः शरीरानि पापकृदस्यैव रागाः ॥ फलं किं तां नरसा कृतस्य च प्राप्नोतु पापस्य हननोऽवश्यम् ॥ ७ ॥ तं निमित्तं नरसा सदा
जीर्णमसिद्धिनिधं निरुद्धम् ॥ सो हनो विरराज महात्मा जीवमान इव ते न सांनिधिः ॥ ८ ॥ तं कृत्वा यतिनं च यो जीव सन्निधि
एतद् ॥ ९ ॥ नि-भा माया निधिना गंगः किं सो जीव दमं पुनः ॥ १० ॥ विमलशयमनसा जीवत आनंदं च रसितं ॥ मय कवी स्वतंत्राह
सो कर्तुं स कदा वनः ॥ १० ॥ तं न भिन्नु भिक्षुं शंस्यस्य कृतं वचनं मया ॥ मा जीवत महातेजा भानि जीव त्रिषं वचं ॥ ११ ॥ इ
त्याकर्ण्य वचनस्य तस्यैव च विगर्हयन् ॥ ॥ तं चोवाच ॥ महात्मा भो नृशंभो भानि परमं तं विदितं ॥ १२ ॥ न त्वा-भा क
रिष्यामि कार्यमेतद्विगर्हितं ॥ न चावे निन्दितं कर्म कृतं स विगर्हितं ॥ १३ ॥ अहं विप्रे निपाद्ये मृतस्य पारत
पुनः ॥ मृतो यं पुनिरुत्थना क्रिरोनिः कृतं नेन किं ॥ १४ ॥ अयं किं ते न स ज्ञापा कलाशान् ब्रूहि नेन ॥ ॥ इ-उ-उवाच ॥
संजीव इव देहो यमा भिनि विशदा कृतिः ॥ १५ ॥ तस्मादि मे मिमाजीवे-दुमिः कुरुं रयं मया ॥ तं चोवाच ॥ ताप-न-य-य
मय वरं करेण नेन कर्मला ॥ १६ ॥ अवि बुद्धि मिमं हता ब्रह्म हन्ता भयं नेन ॥ इ-उ-उवाच ॥ प्रायश्चित्तं कुरुष्व
य आन्या पक्षमायवे ॥ १७ ॥ शत्रुस्तु सर्वं भव भू-य-से नापि महाभते ॥ तं चोवाच ॥ तं सो भादि हतः पापकं ते विमय
वसिह ॥ १८ ॥ तं विना हं कथं पयं करोमि वद मे विप्रो ॥ इ-उ-उवाच ॥ मये सुखं लभामास कुरुष्व मिस देवहि
॥ १९ ॥ शिरः पशो लुने भागं यज्ञे दास्यानि मानवाः ॥ भुक्ते नाने न द्विष्टि तं शिरं सिंसे कुरुष्व यं ॥ २० ॥ ॥ वास
वाच ॥ एतद्बुद्ध्या महे-दुस्य वचनं भव मुदनिनः ॥ कुर्याद्रेण शिरं स्य स्य च कर्त्तुं सुदृढेन ह ॥ २१ ॥ वि-प्रो नित्रीति श्री
कण्ठि पतिता नि यदा भूवि ॥ ते भ्यस्तु पक्षिणः क्षिप्रं विनिपेतुः सहस्रशः ॥ २२ ॥ कलविं कालि निरिण स ये न च कपि

१६६

जलाः ॥ पृथक् पृथक् विनिपेतुं शक्नुवन् स रसातलाः ॥ २३ ॥ येन वेदानधीने स्य सोमं च विवनेन धा ॥ तस्माद् कालि सो वेतु मय इव कपि
जलाः ॥ २४ ॥ येन स कीदृशः कामपि वली न निरीक्ष्यते ॥ तस्मात्सु तिष्ठितस्तत्र निःसृतं कियते जसः ॥ २५ ॥ यत्स राय नृन दृक्तं न का
भूते दकाः किल ॥ विनिषे नुक्ति शिरस एव ते विहगा नृपाः ॥ २६ ॥ एवं विनिःसृताः कृत्वा तेभ्यः शक्रस्तदा नृजाया मुमो दमनसा
राज-जगाम विदिव नृपः ॥ २७ ॥ गते शक्रे धनं भोपि स्व गृहं न रसाय यो ॥ यज्ञभागं यदं स क्षासु दमाप महीयते ॥ २८ ॥ इ-उ-उ
विमलं गत्वा हता शक्रं महावत् ॥ मेने कृतार्थमात्मानं बुद्ध्या मयि नयन् ॥ २९ ॥ न भूत्वा निहतं तं वदं पुत्रं परम धार्मि
कं ॥ युकोपा नावत्स नसा वचनं च दम बुवीत् ॥ ३० ॥ अनागसं मुनियस्मात्पुत्रं निहतं वा नमः ॥ तस्मादुत्था दधि व्यापित
द्वार्थं सुतं भूभो ॥ ३१ ॥ सुराः पश्यन्ते मे वीर्यं नृपस भवतं नृणां ॥ ज्ञाता तस्य च पापात्मा स्व कृतस्य फलं महता ॥ ३२ ॥
इत्युक्त्वा निज हा-नाथ मंत्रै रा धर्व लो दितैः ॥ पुत्रस्यो न्या द नार्थं यत्नं कृत्वा क्रोध स मा कृतः ॥ ३३ ॥ कृते हो मे ति मा त्रं नृसं
दीप्ता-व विभावोः ॥ प्रादुर्बभूव हसा सुखं पावको यमः ॥ ३४ ॥ त-दु-कृ-ते सुतं त्वं को ते जो वत्स समितिं ॥ वेगायु
कटितं वक्रं दीप्यमानं निवानसं ॥ ३५ ॥ उवाच वचनं त्वं को सुतं वीर्यपूरः स्मितं ॥ इ-उ-उवाचो विवदुस्त्रिषु भावा नपत्तम
म ॥ ३६ ॥ इत्युक्ते वचनेन हा-क्रोध पु-नरिति नेन च ॥ सो वजी न दिवं लब्ध्वा वि-भान रम म पुतिः ॥ ३७ ॥ ज्ञान लुप द नृका
रः कालं मयि विवद स राह ॥ किं करोमि नितं प्राह विन रं वरमा नृदं ॥ ३८ ॥ कुरु मे ता न कर्मार्थं कार्यं कथय सुत ॥ वि
ज्ञानं रो सि कस्मात्वं ब्रूहि त्वं को कदा ह्यं ॥ ३९ ॥ नाशमा म्ययते शो कं मिति मे बुन माहितं ॥ तेन ज्ञानेन किं भयः पिता भव
ति क-सितः ॥ ४० ॥ विवा मिता ग दं स य भू-र्ण या मिध राध रा न ॥ उवाच नं वारं य म्यय न रति निम ते जसः ॥ ४१ ॥ ह नीतं

२६७

लिखति तु नामि च ॥ ८ ॥ काका गृहास्तथापि ना कं का भवता उक्तः खणः ॥ रुद्रमिवि कर्मैः शब्दे ह तू का भवतो परि ॥ ९ ॥ श्री श्री कृष्णोत्ति निदने
 कर्त्तव्यमिति ह गा ॥ १० ॥ बाहुना ना चने ज्ञेयो अतः पतं यः ॥ १० ॥ पुपतमि भजा भूतं वा नाति कारुण्येना ॥ ११ ॥ उच्यते म हो या नादि
 विभक्त्यं त रिक्त जाः ॥ ११ ॥ भूयतेति महा शब्दे ह द नीति नाति कारुण्येना ॥ १२ ॥ राक्षसी नां महा भाग भवतो परि दा ह णः ॥ १२ ॥ कृष्णो व र
 धरा ना र्थे पुमसि च गृ हे गृ हे ॥ या नु या नु गृ हा न्तु कर्त्तव्यो वि द नान नाः ॥ १३ ॥ रात्रौ स्व प्रे कु का ना नां सु प्रा नां निज मन्दि रे ॥
 के शा नु न मि रा क्ष स्यो श्री य य न्यो च श नु नाः ॥ १४ ॥ एवं विधानि दे वे वा भ कं वो क्ता दय ल भा ॥ गो मा य वे ह द नि स्म नि श्र यो
 भ ग नां ग ले ॥ १५ ॥ सर पा नां च जा ला नि पु भव नि गृ हे गृ हे ॥ अंग प्र स्यु रणा दी नि दु रि नि ज्ञा नि सर्व शः ॥ १६ ॥ ॥ व्या स
 उवाच ॥ इति ते कां वचः श्रुत्वा चिन्तामापसुरेभ्यः ॥ बहू स्यति समाकूय पप्रच्छ नमोगतं ॥ १७ ॥ ॥ इति उवाच ॥ तुलसि
 नु सु पो रा नि नि मि त्रा नि भव नि वे ॥ वा ता भव दा ह ण वा नि पु प त न्तु क का ल भा ॥ १८ ॥ सर्व जो सि महा भा ग स म भ वि द्यु ना
 श ने ॥ बु डि मा न शा स्त्र न त्प मो दे वा नां गृ ह स्त था ॥ १९ ॥ कृ ह शा न्तिं वि धाय ज श नु भ य वि धा यि ती ॥ य धा मे न भ वे दुः खं
 तं धा क र्य वि धी य ता न् ॥ २० ॥ ॥ बहू स्यति ह वा च ॥ किं करोमि स ह स्ता च त्वया श्रु तं कृतं ॥ भ ना ग सं पु निं ह न्ता किं क
 रं स मु पा र्जितो ॥ २१ ॥ अ न्यु य उ त्थ या पा नां फ लं भ व ति म न्द रं ॥ वि न्ना र्य ख त् क र्त्तव्यं का र्यं च भ र्ति मि छ ता ॥ २२ ॥ प रो प ता
 नं क र्म न क र्म यं क वा च न ॥ न मु र्खे दि द मे का पि य र्थो जा य रा य णः ॥ २३ ॥ मो हा न्यो बा हु ल ह न्या कृ ता श क्त न्य ध ना ॥ त स्य पा प
 स्य स ह सा फ ल मे न दु पा ग ता ॥ २४ ॥ अ व भाः सर्व दे वा नां जा ते स्यै व न सं ज कं ॥ ह न्तं त्वां स स मा या नि दा न वै रं उ च्छि र्त्त नः ॥ २५ ॥
 अ उ भा नि च स वी लि च न्तु त्वा नि वा स वा ॥ न का द जा नि दि या नि गृ ही त्वा स मु प स्मि नः ॥ २६ ॥ स मा ग क्ति उ च्छि र्त्त र धा त
 उ च्छि ता य वा न् ॥ उ य त्मं कृ त् दे वे उ ना स्य न्तु भ वि ष्य ति ॥ २७ ॥ को ता ह त्स त्वा जा त त्वा धा व नि वा क्य मो ॥ प रो य नि सु

30

25

20

15

10

5

॥ने.भा.॥

रमण हा हने यदुव नद सां ॥१८॥ गं व र्वाः कि न्ने रा य वा नु न य ज्ञ त पो ध नाः ॥ त न्द वा म ह वा भ र्त्त वा क षि त्वा य रा य णः ॥१९॥ आ ता
 य वा मा स त वा सि ना यो गं न से व का र ॥ आ न य वं व स भु वा न षि तौ न दि वा क रा न ॥२०॥ पू ष णं न भ गं वा पुं क र्त्त वं व ह णं य म ॥
 दि मा ने कु स मा नु ष मा पु धाः सु र स भ माः ॥२१॥ स मा ग य न्द न र स श म्भ रा या ति सं प्र तं ॥ इ त्या तौ ष्य त्प र प तिः स मा हृ य ग जो
 न मं ॥२२॥ व ह स्य तिं पु रो वा य नि र्ग तो नि ज म मि रा त् ॥ त र्थे व जि द शः सर्वे स्तं स्तं ग ह न मा ति ताः ॥२३॥ इ न्द्रा द य त्प र ति द श
 नि र्ग मुः श ष्ठि पा ण यः ॥ वृ त्तो य वा न वै र्मु क्तः सं ग्रा णो मा न सो न रं ॥२४॥ प र्व ते ष डि रु ये ण र म्य पा द य को भि ते ॥ इ न्द्रो य
 ग न्य सं ग्रा मं च का र मा न सो न रे ॥२५॥ प र्व ते दे व ता सु को वा च स्य तिं पु रः सरः ॥ त त्रा भू द्वा रु णं च न्नं व न वा स व यो त दा ॥
 २६॥ ग दा सि य रि धेः पा शो व र्णोः श क्ति य र भू धेः ॥ मा नु षे ण पु मा नि न सं ग्रा मं श र दो श ते ॥२७॥ व भू व भ य दं नृ ण
 मृ त्ति णं भ वि ता त्म ना ॥ व ह णः पु ध मं भ ग्न त्तो वा यु ग णः कि न् ॥२८॥ य मो वि भा व मुः श क्तः सर्वे ते नि र्ग ता र णा तौ
 प ना य णं य रा न्द वा दे वा नि न्द्र पु रो ग मा न् ॥२९॥ वृ त्तो पि पि न रं पु ग दा भ्र म स्य मु दा नि ते ॥ पु ण म्प ण ह न्द वा रं धि तः
 इ का र्यं म या कृ तं ॥३०॥ दे व ति नि र्ग ताः सर्वे से न्द्राः स म र सं धि ता ॥ किं भी ता स्ते ग ताः का मं य था सि हं म्भ गे त राः ॥३१॥
 इ न्द्रो य दा ति र म म न्म या नी तो ग जो न मं ॥ ऐ रा व तो यं भ ग व न्द ह ण णि र दो त मः ॥३२॥ न ह ता स्ते म या त स्या द यु क्ते भी
 नि मा र णं ॥ आ ज्ञा य य पि तः का मं किं क रो मि त वे पि तं ॥३३॥ नि र्ग ता नि र्ग ताः सर्वे भ य भी ताः भ्र मा न्द राः ॥ इ न्द्रो यो ह व
 तं न्य त्का भ य भी तः प रं धि तः ॥३४॥ ॥ वा स ड वा च ॥ इ ति पु त्र व चः भू त्वा त्वा डा ह मु दा नि तः ॥ पु त्र वा न द मा तो
 सि स क रं म म जी व तं ॥३५॥ त्वा हं पा वि तः पु त्र ग तो मे मा न सो न रः ॥ नि भू तं मे म नो ना तं वृ द्वा वी र्यं न वा दु तं ॥३६॥

१६६

भू त व भ्या म्प हं पु त्र हि तं ते य नि शा म य ॥ त यः कृ त्म हा भा ग ता व धा नः सि रा स नः ॥३७॥ वि भा सो नै व क र्त्त वाः के वां चि त्या क शा स नः ॥
 श ष्ठि ले ष त् क र्त्त वि ना ना पे द वि शा र दः ॥३८॥ त य सा वा य ते न भी त्त य सा रा म्भ मु ह्म ॥ त य सा व स व डिः स्या त्सं ग्रा मे वि ज य त्ता
 ॥३९॥ आ शं क दु ह णं दे वं स वा व र म नु ज मं ॥ ज हि श क्त्वं इ न्द्रा रं व ह न्द्रा म मा द तं ॥४०॥ सा व धा नः सि रो नृ त्वा धा ना रं स मु य
 स य ॥ वां धि ते नै व रं दा त स न्द्र वृ त्त रा न न ॥४१॥ तो ष यि ता वि भू यो निं वृ त्ता णं म ति ते न स ॥ अ वि ना कि त्म सा वा य ज हि
 श क्त्वं क ता ग सं ॥४२॥ वै रं म न सि मे पु त्र व र्त्त नि सु रं पा त जं ॥ न त्रा नि म र्ग य मि न स्या मि त्प र ते न हा ॥४३॥ ता य सो मे ह नः
 पु त्रो नि रा गः पा य्म ना य तः ॥ न वि न्द्रा मि सु रं व न तं मा मु ड र डुः ख तः ॥४४॥ ॥ वा स ड वा च ॥ त दा क र्ण पि त्वा र्त्त वं व नः
 क्रो ध यु ते त्त धा ॥ आ ज्ञा मा दा य स्य पि त्वा र्ज ग म त यः का म्य या ॥४५॥ गं भ मा द न मा मा भु पु णं दे व भु तो भू भां ॥ ता त्वा
 कृ शा स नं कृ त्वा सं धि त भू ति रा स नः ॥४६॥ त्वा कां त्रं व रि पा तं न यो ग भ्या स य रा य णः ॥ भ्या य नि भू त जं चि त्ते सो य
 वि दः सि रा स नः ॥४७॥ य भ्रा त्रं य न ग न्द र्क नि न रा न मि तो ज सः ॥ वि षा ध रा न स र सो दे व द न्ता न ते क राः ॥४८॥
 उ वा या लैः क ताः स म्प क्त यो वि ष्णु य मा यि त्रिः ॥ न च वा र त तो ध्या ना त्वा दुः प र म ता य सः ॥४९॥ ॥ इ ति श्री
 दे वी भा ग व ते म हा पु रा णे वृ द्वा त्वा नृ ती यो ध्या यः ॥ ५ ॥ ॥ वा स ड वा च ॥ नि र्ग ता स्ते य रा वृ त्तो त्त यो वि ष्णु क राः सु राः
 नि रा शाः का र्यं सं सि षो तं वृ द्वा वृ द्वा चे त स ॥१॥ जा ते व र्ष रा ते य र्णे वृ त्तो क पि ता म हः ॥ त त्र ज ग म त र सा हं सा रु र भू त
 र्मु खः ॥१॥ आ ग न्य त मु वा चे दं त पु पु त्रं स मा भू स न ॥ त्वा का ध्या नं व रं वृ हि द दा मि त व वां धि तं ॥२॥ त य सा ते य त्
 को ति त्वा वृ द्वा वा ति क र्त्त तं ॥ व रं व र य भ ड ने म ति नि शि षि तं त व ॥३॥ ॥ वा स ड वा च ॥ वृ त्त स दा नि वि श को पु र

सि

॥

तेने शम्भु जे सुभा तम रसो जग दे क कर्तुं॥ संन्यस्य भक्त कृतं सहस्रोदनि कृतं जन हर्षनयनाश्रु कृतं कृत्यः॥ १॥ पादौ प्रणम्य शिरसा प्रणम्य हि
 धातुं तं ज्ञानमिः पुनरपि वक्ष्यतेः सुबन्तः॥ शोभा न संसृष्टं दं न पसा प्रसन्नं भुवनातिगच्छति हो विनयेन नमः॥ ६॥ ज्ञानं यथा सकृत् देव
 यदं प्रजोष्य यदं न तं वसु दुर्भमा भुजातं॥ बांछास्ति नाथ मनसि प्रवसो दुरां पोतो प्रवृत्तिमि कमलासनं वेत्ति भावं॥ ७॥ मन्त्रु भ्रमा नव
 तमेकं ततो ह का कृष्ण कर्तुं शनि च ये रपदै भक्तैः॥ वृद्धिं प्रणतु मम वीर्य मतीव युद्धे कामं प्रवर्त्ति सवन्नि रमरै रजयः॥ ८॥ ॥ व्यास
 उवाच॥ इत्थं संपादितो ब्रह्म ज्ञानमा ह पु ह सन्निव॥ उत्तिष्ठ गच्छ भट्टने जंछितं स कृतं सदा॥ ९॥ न भुक्ते न न भोर्दुल्लभं पापौर्न दाहकः॥
 न भविष्यति ते मन्त्रु रिति सत्यं वीर्यं॥ १०॥ इति दत्ता वरं बुद्ध्या जगाम भुवने परं॥ वृत्ते कृतं वसंतं तस्मा मुदितः स्वर्गं हं ययौ॥ ११
 शसं स विनुरयेन हरदा नं महा मति॥ तस्मात्ति मुदितः प्राह बुद्ध्या प्राबं दतया॥ १२॥ तस्मिन्नेतु महा भाग जहि श कं रिपुं मम॥ ह
 त्वा गच्छ त्रिशि रसो ह तारं पाप संसृतं॥ १३॥ न बलं त्रिदशाधीशः संप्राप्य विजयं रणे॥ ममाहिं प्रिभि विपुलां युत्र नाश समुद्धवां
 ॥ १४॥ जीवतो वाक्य क रणात्क्षमा हं भूरि भोजनात्॥ गया यो पितृ दुना नाशं त्रिभिः पुत्रै रस्य पुत्रता॥ १५॥ तस्मा हं प्रममात्य तं दु खं न
 शितु मर्हसि॥ निर्ययौ न य संसृजैः सेव कानि तिसं कथं॥ १६॥ हत्वा शक्रं गमिष्यामि सगरा ज्य मकंठ कं॥ इत्युक्त्वा तिर्जना माभु स्व
 सैन्य परि वारितः॥ १७॥ मह ना सैन्याना देन श्री षय त्रे मरा वती॥ तमा गच्छ तमा तोय तुरा खा दु पि स त्वरः॥ १८॥ तेना योगं भय त्क
 लः क रमा मा स भारत॥ सर्वा ना हू यत रसा लो क पा ला न रि न्यमः॥ १९॥ स्वं भा द वा त र दि तो व रो यं न त म हा यु ति॥ भव यु हं त
 नः कृत्वा संस्थितः पाक शासनः॥ २०॥ तत्रा जगाम वेगा नु वृत्तः पर वता द नः॥ देव दान व यो ला व त्म ग्रा म त्सु लो भ वत्॥ २१॥ व
 त्र बा स वयोः संख्ये मून सा वि जये प्रिलोः॥ एवं पर स्य रं युद्धं संदीप्य भय दे भृशं॥ २२॥ आकृतं देवताः प्रापु र्दे त्या भ्रम र मा म
 दं॥ तोम रै र्भिन्दि पा ले भ्रम रैः पर भु प दि शैः॥ २३॥ जम्बूः पर स्य रं दे व दै त्याः कामं व रा यु धैः॥ एवं युद्धे वर्त्तमाने दाहने तोम

[illegible]

30

25

20

15

॥ देवा ॥

मावमाहः सुखसाधो भविष्यति ॥ नमो भगवते भजन्ती प्रकृतिं परमाहताः ॥ २४ ॥ भजन्तीं सावित्री के भविः शत्रुनाशाय सत्तमाः ॥ पुरा म
 यापि संग्रामः कृतः परमदाहणः ॥ २५ ॥ यन्त्रवर्षसहस्राणि हि नो मधुके ॥ २६ ॥ सुतामयात दान्यर्थं पुत्राश्च कृतिः पराः ॥ २७ ॥
 मोहिनी नौ नयति दैत्यैः छेत्ते नरपणाहो ॥ विद्युत्तक्षो महाबाहू दान्तो मदगर्भितो ॥ २८ ॥ पतन्ना कुरुधुं कुरुते भजन्तं भावसंयु
 तः ॥ सर्वार्थकार्यसिद्धिं साकरीष्यति सरोजमाः ॥ २९ ॥ एवमेव दत्तमनयो विद्युत्तक्षो भविष्यति ॥ जम्बूमेरुशिखरं मन्दार
 कुम्भमनुते ॥ ३० ॥ एका नैऋत्ये सतिता देवाः कलाध्यातं जयन्तः ॥ नुबुधुर्जगतां भवति संहारकारिणी ॥ ३१ ॥ ॥ देवाः
 दुः ॥ देवि प्रसीदुपरि पाहिसु रात्र्युप्राप्तं त्रासरेण समरे परिधीतिनां ॥ दीनार्तिनाशन परे परमार्थनते पात्रांस्तदंति
 कमलं विमलं सदैव ॥ ३२ ॥ त्वं सर्वविभूतजननी परिपालयस्वा सुत्रानि यतिपतिनां त्रिपुरसंकटे स्थिता ॥ मातर्नते स्वविदिने
 भवनेत्रये पि कस्मा उपेक्ष्यसि सूरान् सुरधनपान् ॥ ३३ ॥ त्रैलोक्यमेतदस्ति तं विहितं नये वदस्मा हरिः पशुपतिस्तव वस
 नोऽन्याः ॥ कुर्वन्नि कार्यमस्ति त्वं वक्षानतेने भूषणं चापलवलादिहरत्रिकामं ॥ ३४ ॥ माता सुता न्यरि भवान्यरि यतिदीना
 मित्रं किमत्र जननि प्रकटय राधा ॥ कस्मा न्यायसि देवि विनाय राधे रस्मांस्तदंति शरणं कुरुणा रवेद्य ॥ ३५ ॥ नृ
 नेतवां विभजना उपलव्यते यन्त्रिभिः विविधैः विहिताः ॥ मातेति नाशपरिपासि कस्तपराधं कुत्रेण दुःपतिकदा जनीत्रिकामं
 ॥ ३६ ॥ दोषो नैजनेत्रिपुसमीपं चिन्त्यते विहाय भजन् विभवे विमयाः ॥ मोहस्तया विरुचिः ॥ चैव नमो भक्त्या त्वं भव कुरुणिद
 यसे कथम् ॥ ३७ ॥ कुरुतया जननि दैत्यपतिर्विनिहो व्यापादिनो म हि मरुपधरः किला जौ ॥ अस्मा कृते सकल लोका भयावहो मोहने
 कथं न भयं विभूतोऽस्मातः ॥ ३८ ॥ भूभलभाति वसुधान्तं तो निभूभलो ज्ञानेन दनुगाभू हता हतो नो ॥ वनत्रयो जहि त्व
 रं वसुधं दवाऽस्मा विमोहयन्त धीन भवेद्यथासौ ॥ ३९ ॥ त्वं पालय विबुधान् सरेण मानः सतापितान् नितरां ययविहता

१७९

10

5

॥ नानोस्ति कोपि भवनेषु सरास्त्रि हन्ता शक्रस्तवां विभवने चिकवर्षी र्यः ॥ वने दयात वद्यदि प्राधिना तपाधि जये नमो भुज न
 उः स्वकरं स्वरं च ॥ पापास्तमु कुरु भवद्विहारीः पुनानं नं ययानि निरयं कृत पाप बुद्धिः ॥ ४० ॥ ते प्रापिताः सुरपुरे विबुधै र्यो
 ये हन्ता रणे स्त्रिभिः किल स्याति तस्मै ॥ मातान् किं निरय पात भया दयाऽयं यच्छत्रो यिन लुकि विमिहं सि वत्तम् ॥ ४१ ॥ जानी
 महे रिपुर सैन्ये रोवरोन जयेण धी उयतिनः किल पाप बुद्धिः ॥ यत्तावकस्ति ह भवे दमरा नमो किं न्यादयं कजरमा च नि
 धी उये ॥ ४२ ॥ कुरु मन्त्रं किं जननि कजनम घने वै पुद्यादि कं व विनिर्मित मे व कामं ॥ हास्या स्तदं किल भवा मजनेषु कु
 र्वे नमो भवति नरणे प्रणता स्मन् ॥ ४३ ॥ धन्यास्त एवमनुजाः प्रभजन्ति भगवा पादां बुजन्तं भगवति जले पुपोतं ॥ यो
 शिने पि मनसा सततं स्मरन्ति मोक्षार्थिनि विगत राग विकार मोहाः ॥ ४४ ॥ ये यात्रिकाः सकल वेद विदोपि नूनं त्रांसं स्मरं
 ति सततं किल होमकास्ते ॥ स्वाहा सुहृदि जननि च महे सुराणां भूयः स्वाधायि नृ गणस्य च नृपि हेतुं ॥ ४५ ॥ मेधासि कान्ति
 रसि शान्ति रपि प्रसिद्धा बुद्धिस्त मे व विद्या दार्थ करी नराणां ॥ सर्वं त्वमे व विभवं भुवनत्र मे स्मि कृता ददासि भजतां कृम
 या सदैव ॥ ४६ ॥ ॥ वासुदेवा ॥ एवमुक्ता सुरैर्देवी पुन्य क्षासा नदा भवत् ॥ चारु रूप धरा तनी सर्वा भरण भूषिता ॥
 ४७ ॥ प्रणमुस्तां समा लोका सुरा देवीं पुरः स्थिताः ॥ ताना ह प्रणतान् आकिं वः कार्यं वुवन् ॥ ४८ ॥ ॥ देवा दुः ॥ मोहये
 नं रिपुं वन देवानी चानिदः स्वदे ॥ यथा विभू सने देवा न्धो कुरु विमोहितं ॥ ४९ ॥ ॥ वासुदेवा ॥ तथे नृ क्षा भवत्
 तीत वै वा नरधीयत ॥ स्वनिष्ठा निच स्ताना निजमुदेवा सुदानीनाः ॥ ५० ॥ ॥ इति श्री देवी मातुले महासु
 तं वदन्तं वयं श्री मोक्षायः ॥ ५१ ॥ ॥ वासुदेवा ॥ एवमुक्ता सुरा देवाश्च यथा भूतये धनाः ॥ जम्बूः सर्वं धनं मम
 देवस्या भूभुज मे ॥ ५२ ॥ ददुभुस्तत्र मे वत्तं ज्वलन्तं मिबने जसा ॥ धन्यं नमि वत्रीः हो का न्य सन्निव चापरा ॥ ५३ ॥

॥ दे. भा. व. ॥

सुखोपनयनोपनयनसुखः प्रियं न च ॥ देव कार्या धर्मिण्यर्थं साम सु कं रसातलं ॥ १ ॥ ॥ अथ यदुक्तं ॥ वृत्रवृत्रप्रहाभागसर्वसो कर्म
कर ॥ यथा प्रचक्षते न स क सं सुखा एव मतिरुक्तिः ॥ २ ॥ शक्रेण न बवैरं यत्तु किं सुखं विद्यानकं ॥ युवको दुःखं दं कामं विना वृद्धि करं परं ॥ ३ ॥
न तं सुखं विद्यां न सुखं न विद्यामयं वा न च ॥ सुखं सुखं विद्यां न सुखं न विद्यामयं वा न च ॥ ४ ॥ युवको दुःखं दं कामं विना वृद्धि करं परं ॥ ५ ॥
ने च सुखाः सुखाः स देव सुखं मानवाः ॥ ६ ॥ संसारे जसुखं गच्छतः ॥ एवं हे मतिरिति स्थितिः ॥ न सुखं कृतं वै रस्य भवतीति विदितं यथा ॥ ७ ॥
संगम रक्षिकाः भूयः पुंसं शत्रिन पतिताः ॥ पुच्छं भंगं रचते रा इति यार्थं विद्यानकं ॥ ८ ॥ युवो रधि न यो युवो किं पुनः निश्चिनेः
शरैः ॥ युवो विजय सन्देहो निश्चयं वा न ता दयं ॥ ९ ॥ देवा धीनमिदं विद्यां न च जयमरा जयौ ॥ देवा धीनमिदं विद्यां न च जयौ ॥ १० ॥
वृद्धं कदाचन ॥ ११ ॥ का ले च नो ज नं स्वा ड शय्या यो शयनं न च ॥ परि च यति रा भार्थं संसारे सुखं साधनं ॥ १२ ॥ किं सुखं यु
वने सं लो वाण कवि भयं करे ॥ एक पा ताति रो डे च न च ॥ रा त्य सुखं यु दे ॥ १३ ॥ संगम म रणा त्पुनः सुखं प्राप्ति रिति सु
ट ॥ पुनो भन प रं वा कं नो द नार्थं निरर्थकं ॥ १४ ॥ विना देहं वा चां प्राप्य भंगं गतं क कं कति ॥ पश्चात्पुनः सुखं वा प्राप्तिः को
वो कं कति म दधीः ॥ १५ ॥ सर्वं भवतु जे वृत्र शक्रेण सह निर्यादा ॥ अ ग म्य सि सुखं ल च शक्र आ वि नि ह नरे ॥ १६ ॥ वयं
च ता म साः सर्वं गंधर्वा भूति जा भूति ॥ सुखं वा सं गमिष्या मः ॥ शान्तं वै रे वृत्रे व वां ॥ १७ ॥ संगमे युवयो यो रे व र्त्त माने दिवा
निशं ॥ पी यं नै सु न यः कामं गंधर्वाः किं भरी नराः ॥ १८ ॥ सर्वं शात्रु कामां सं सत्य मिष्या महे वयं ॥ पुन यत्नं व शक्र
भो शक्र वृत्र सुखं किं ॥ १९ ॥ म धा त्या त्र वयं वृत्र युवयोः सख्य का रणे ॥ शयार्थं का रणि तां ज यो ज यो मिथः प्रियं ॥
२० ॥ शक्र लु शय था न्क त्या य यो कां भू न वा ग नः ॥ विजये पीति स युक्तं करि ष्यति सु सां पुनः ॥ २१ ॥ सत्या धारा धरा न न
सत्ये न च दि वा करः ॥ तेषां यं य था का रं वा युः सत्ये न वा त्य थ ॥ २२ ॥ उद नाने पि म यार्थं सत्ये नै व न मृ च्छति ॥ न स्यात्

१७२

वे ३

सत्ये न सत्यं वां भवतु यथा सुखं ॥ २३ ॥ एकत्र शयनं श्री श जल के लिः सुखा सनं ॥ युवा भां सर्व धा कार्य कर्त्रिणं सत्य मे व च ॥
२४ ॥ ॥ वास उवाच ॥ महर्षि वचनं श्रुत्वा तातु वा च महामतिः ॥ अ वश्यं भगवतो मे मान नी या ल प सि नः ॥ २५ ॥ भव नो मु
नयः का वि न मिथ्या वा दि नो भू शं ॥ स दा वा रा सु शा ता च न वि ड भू ल का रणे ॥ २६ ॥ कते वै रे श ठे ल र्थे काम के च न म सु लो
निर्मुक्ते नै व कर्त्रिणं सत्यं मति मता सदा ॥ २७ ॥ निर्मुक्तो यं दु रा चा रो वृ ल हा सं प दः शठः ॥ न वि भा स लु क र्त्रिणः सर्व र्थे वै
दृष्टी जने ॥ २८ ॥ भव नो नि पुणाः कामं न द्रो ह म न यः सदा ॥ भ न भि र्नाः सु शां न ता त्य र पि नो भि वा दि तां ॥ २९ ॥ ॥ युव यदु
क्तं ॥ ज नु कृत स्य भो का वै भू भ म्या य भू भ म्य च ॥ दो हं कृ ता कुतः शान्ति मा प्र या त्या प चे त नः ॥ ३० ॥ वि भा स पा त क र्त्रिणो न र
कं यो नि निश्चयं ॥ ३१ ॥ एवं स य वा श्रु ति न न वि भा स पा त कः ॥ ३२ ॥ नि षु ति र्बु ल वा ती नो सु रा पा नां च नि षु तिः ॥ वि भा स पा ति नां नै व
मि त्र दो ह क ता म पि ॥ ३३ ॥ शयार्थं वृ हि सर्व म्य य था ने चे त सा कृ तं ॥ ते नै व शयार्थे ना श्रु सं धिः स्या ड भ योः किं ॥ ३४ ॥ ॥ वृत्रा सु र
उवाच ॥ न भू के न न चा डे ण ना श्रु ना न च दा ह ण ॥ न व जे ण म हा भा गा न दि वा न नि शा त था ॥ ३५ ॥ व धो भवे यं वि षे षाः शक्र
स्य सह दे व तैः ॥ एवं मे रो च न सं धिः शक्रेण सह ना न्य था ॥ ३६ ॥ ॥ वास उवाच ॥ अथ यत्नं दा प्रा क र्त्त मि त्रे व मा द ना था श
यार्थं भा व या मा ल ल जा ग त्य सु रे भ रं ॥ ३७ ॥ इ डो पि शयार्थं तत्र च का र वि ग न ग्व रः ॥ सा क्षि णं पा व कं कृ ता मु नी नो स त्रि भो
किं ॥ ३८ ॥ वृत्र ल व च नै सत्य वि भा स म ग म न दा ॥ व भू व मि त्र शक्रेण सह च यी प रा य यः ॥ ३९ ॥ कदा चि न्द ने नो भो क दा चि न
गंध मा द ने ॥ क दा चि ड द धे ली वै मो द मा नो वि षे र नः ॥ ४० ॥ एवं कते च सं वा ने वृत्रः प्र मु दि तो भ व ता ॥ श क्रो पि व धं काम स ल पा या
वृत्र न चि त य र ॥ ४१ ॥ रं भो वै यो म सु दि म ल दा लो म य वा दि त ॥ ए व चि न य न सत्य का लः स म यि व र्त्त न ॥ ४२ ॥ वि भा स प रं
प्रा प वृत्रः शक्रे नि दा ह ण ॥ वृत्र स्य म र णो पा य न वि द न श चो पि तीः ॥ ४३ ॥ एवं कति पि वृत्रो णि ग ता नि स म ये क ते ॥ न वै क दा

30
25
20
15
10
5
0

५५-५५

सतंशुहविभक्तं पाकका सने ॥५३॥ पुत्रवृत्रमहाभागभारुमेवचनं हितं ॥ नविभ्रासक्तु कर्त्तव्यः कनवेरेकधंनन ॥५४॥ तस्यवि
वृत्तेकेषु नास्ति पुत्रसुतं मया ॥ यतोभवशोचोतिधर्मचपरिरक्षति ॥५५॥ मयाकृतवैरस्य सदासूयापरः सुहृ ॥ तो नो नमोदि
परतः परदुःखित्सया निनः ॥५६॥ परदरेतं पठः सपायवृद्धिः पुनारकः ॥ रंभुवेवीडोहपरोमायावी म दगविनः ॥५७॥ यः पु
विभ्रादरेमातुर्गर्भदेदं नकारह ॥ सप्रकृतं प्रकृत्यभ्रातृक नमाना मनातुरः ॥५८॥ तस्मात्पुत्रनकर्त्तव्यो विभ्रासो स्य कथं
नः ॥ कृतपापस्यको तज्जा पुनः पुत्रपुर्वतः ॥५९॥ ॥ यासउवाच ॥ एवं प्रवेष्टिते पित्रा वसुतैर्हंतुं संयुतैः ॥ ननु बोधत
दवृत्र आसन्नमरणा किं न ॥६०॥ कदापि न ससुधा ज्ञेन मय म्महासुरं ॥ संधाका सउपावृत्रे सुहृत्तेतीव दारुणे ॥६१॥ ति
तः सचित्तमयवावरदानं महात्मनः ॥ संधोयं वृत्रं तेरीडान रात्रिदि वसो नच ॥६२॥ हनवोयं मयाया द्य खलेनेवन कं
यः ॥ एकाकी विजनेवात्रसंज्ञाः समयोचितः ॥६३॥ तिसाभाष्य सहसाधुः सस्मारहरिमय्यं ॥ तत्रा जगम भगवान्दृश्यः
ब्रह्मोन्नमः ॥६४॥ वज्रमधो प्रविश्यासौ संस्थितो भगवान्हरिः ॥ इन्द्रो बुद्धिं च काराभु तदा वृत्रवधं पुति ॥६५॥ इति संस्थित
मनसा कथं हस्मिदि पुरो ॥ अजेयं सर्वदेवैश्च दानवैर्मी नुषेत्तथा ॥६६॥ यदि वृत्रे न हन्यं च वचं धित्वा महावेत् ॥ नभ्रयो
ममनू नं स्मात्सर्वधारि पुरस्तरात् ॥६७॥ अंभः के मां तदा पश्यन्सु प्रपर्वतो पम ॥ नायं भूको न चाडो मा न च शस्त्रमिदं
ध्या ॥६८॥ अथा के नं तदा शोको जुग्राह क्रीडया यथा ॥ वज्रं तदा कृतं तत्र चकार विभ्रसंयुत ॥६९॥ तमाकूय हरिः प्रेम्नो वृत्रं
निकटमास्थितः ॥ जघान जत केनेन प्रहसं निवकीडितैः ॥७०॥ सह तो निपयाता भवेज्जाह त इवाच सः ॥ वासवस्तु प्रहृष्टा
त्मा वरुवनिहते तदा ॥७१॥ अथ यश्च महं दुतमल वनिहृष्टैः कित ॥ हतशत्रुः प्रहृष्टात्मा ता सवः सह देवते ॥७२॥ वि
रडिभ्रव न श्रेष्ठं पूजया मास वासवः ॥ ततो हतं महावीर्यं वृत्रं देवभयं करे ॥७३॥ प्रवक्तुं शिवो वा युज्जहृष्टं देवता

१७३

१०

समा ॥ हतेन स्मिन्संगंधैर्वैयक्षराभसकिन्नरा ॥७४॥ ॥ इति श्रीदेवी भागवते महापुराणे षष्ठस्कंधे वृत्रवधे पद्यो
यः ॥७५॥ ॥ यासउवाच ॥ हतं वृत्रं पतितं दृष्ट्वा विभ्रविभ्रपुं यथै ॥ मनसा शं कमानस्तु तस्य हृत् कृतं भयं ॥७६॥ इति विभ्रसं
स्तोत्रं पाठितुं पुत्रीभूतः ॥ पुनर्बो भवसंदिग्धासु भवन्निहते पित्रे ॥७७॥ किमस्माभिः कृतं पापं यदहो वचिनः ॥ कित ॥ मुनिशोको बधा
जानः सुरैरास्य च संगमात् ॥७८॥ अस्माकं वचना दृष्ट्वा विभ्रासम गमकित ॥ विभ्रासया निनः संग दयं विभ्रासया तकाः ॥
७९॥ धिगियं ममता पापमुय मे वमन र्भक्त ॥ यदस्माभिर्भूतं कृत्वा शपथे वंचितोः सुरः ॥८०॥ मंत्रं कदुद्धि दाता च उरकः
पापकारिण ॥ पापभाक् स भवे भूतं पक्ष कर्त्तान् येव च ॥८१॥ विष्णुना च कृतं पापं यत्सहायत्वं मासु वार ॥ वज्रं उवि स्थये ना
सौ पातितः सत्त्वमूर्तिना ॥८२॥ नूनं सार्धं परः प्राणी न पापां ज्ञासमाप्नुयात् ॥ हरिणा हरि संजेन सर्वथा द्यूतं कृतं ॥८३॥ हवे
वाक्तां यदार्था तां हवे वनिधनं गतौ ॥ प्रथमं भूतरी यश्च निहृते के सुनास्ति वै ॥८४॥ अर्थका यो पुशसौ के सर्वेषां समौ धि
यो ॥ अर्थं अर्थं तिगन्ना दैदं भोयं महता मयि ॥८५॥ पुनयो वि तत स्ताप मे वं कृत्वा पुनः पुनः ॥ जगुः स्तोना भ्रमाने वविमनसा
हतोद्यमाः ॥८६॥ तदा तं निहतं भूत्वा पुत्रमिन्दु एभा रत ॥ हरो ददुःख संतप्तो निर्वदमगम सुतः ॥८७॥ युज्जसौ पतितस्त
पुगत्वा वीर्येन भागतं ॥ संस्कारं कार्या मास विधि वन्या रत्नै किं ॥८८॥ स्नात्वा सौ सलिलं दत्वा पिबुं चैको ई देहिकं ॥ शशा
पेत्तुं सशोकार्त्तः पापि सुमित्रया तं ॥८९॥ यथा मे निहतः पुत्रः पुतो भाशपथे नृशो ॥ तं धेयोपि महदुःखं प्राप्नोतु देव
निर्मितं ॥९०॥ इति श्रीमहासुरैरानं नृकातपः समश्चितः ॥ मेराः किं वरमा स्ताय तपसि पेत्तुं उक्तर ॥९१॥ ॥ जनमेजय
उवाच ॥ हन्ता नो हं सुरैश्चोपकायव स्तामवापु वान ॥ सुखो दुःख मे जायते मे नृहि पितामहा ॥९२॥ ॥ यासउवाच ॥ किं
यच्छसि महाभाग संदेहः कीदृशस्तव ॥ भहमेव न भोक्तव्यं कृतं कर्म भूभाभुभ ॥९३॥ बहिः ईः दुर्बलै र्कीपि सत्यं वा वदत

30

25

20

15

ने. ७. ७

कृतं॥ सर्वं च हि जो कृतं स देव स रमा कुषे॥ १६॥ शक्रायेत्यं मतिर्दत्ता हरिणः यत्र पातने॥ पुत्रिणे धपवि विष्टः ता ह्यै समपय न॥
 १७॥ न च विहि सहायो भद्रा लुदेव कथं न ना॥ समये लज्ज न स र्वे संसारे स्मिन्न राधिष॥ १८॥ देवे विमुक्ततां प्राप्ते न कोप्यस्ति सहाय
 वार॥ धिना माता न था भायी भाता वाथ सहो दः॥ १९॥ सेव को वधि मित्रं वा पुत्रं भापितं चो द सः॥ पुत्रि क र्मु गते देवे न कोप्यस्ति
 सहाय वार॥ २०॥ भीतः पापस्य पुण्यस्य कर्त्ता भवति सर्वथा॥ वृत्तं ह त्वागतः स्वर्गे निस्ते जा भ्र शची पतिः॥ २१॥ शो पु ते त्रि दयाः
 सर्वं पुन ह त्या बु व न्तैः॥ को नाम राय था न्त्वा स न्यं द ता व नः पु नः॥ २२॥ जिघांसति सुवि भ्र तं सु नि मि त्तं न मा ग नः॥ देव
 जिघांसु रो शा ने गं भ की लां च संग मे॥ २३॥ सर्वत्रैव कथा तस्य वि ता र म ग म कि सु॥ किं कृतं दुःख तं कर्म शक्ते ए य जिघांस न
 ॥ २४॥ वृत्तं छ ले न वि भ्र तं सु नि मि त्तं प्र ता रि तं॥ वि द पु मा ए मु त्त ज्य स्ती कृतं लो ग तं म तं॥ २५॥ यद यं नि ह तः श क्तं च यि
 ता नि सा ह सा त्॥ को नाम व न नं द ता वि म री त म था च दे॥ २६॥ वि ना श कं ह रिं वा यि य था यं वि नि य ति नः॥ ए व वि धाः क था भ्रा
 म्याः समा जे ष्ठ भ व न्त शो॥ २७॥ भु भ्रा वि डी पि वि श क्यो पु ल ह त्यां स्त की र्ति तां॥ य स्य की र्ति ह ता लो के षि क र्त्त व क र्त्ता वि तं॥ २८॥
 यं द द्वा प भि म क्त नं श क्तः स्मे र मु क्तो भ व त्॥ इ न्दु सु मी पि रा ज र्भिः प ति तः की र्ति सं भ यो॥ २९॥ स्व र्ग द क्त न पा यो सी पा य क र्त्ति न
 मा म ते॥ स्य लो प रा धे पि न यः क र्मा तिः प ति तः कि न॥ ३०॥ नृ गः श क्तं द तां प्रा णो यु ग न द्वा द शी व त्॥ भृ मु प त्नी शि र द्ये दा ज ग
 वा ह रि र मु तः॥ ३१॥ वृत्तं शा या न्य भु यो जी र्त्तं जा नो म क रा दि मु॥ वि ष्णु भ्रा वा म नो भ त्वा या च ना र्थं व त्ते म हि॥ ३२॥ ग न किं
 म पु रं दुःखं प्रा णो ति दुःख ती म रः॥ रा मो पि व न रा से पु सी मा वि र ह जं व द्॥ ३३॥ इः रो च प्रा ण वारं यो र भृ मु क्तो ये न भा र त॥
 त यं वि डी पि वृ ल ह त्या कृ ते प्रा ण म ह द्ये॥ ३४॥ न ता स्य प्रा ण मे हे लो स र्व ति डि स म नि ते॥ पी लो मी ते पु भा ही नं द क्ता व न वा स
 द॥ ३५॥ वि भ्र सं तं भ य त्तं म वि स नु वि चै त न॥ किं प्र भो ष भ या नो ति म त्ते का ह लो रि डु॥ ३६॥ का नि ता व र्त्त ते का न न वः

१७४

र

10

5

शकुनि सुदनः॥ कस्या को न सि लो के शानि भ्र म श क्तो य था॥ ४०॥ ना मो ति वृ त्त वा न श क्तु र्मे न वि न्ना प रो भ वा न॥ ॥ इ न्दु ड क र्त्ता॥ ना
 त ति वृ त्त वा मे ति न शानि र्त्त स र्वं न था॥ ४१॥ वृ ल ह त्या भ या ड कि दि ने मि स त नं ग र्हा न द नं न तु र्वा का र ना म त न ग र्हा न व॥ ४२॥ गं
 ध र्वा लो न था मे यं न त्य म प र सा पु नः॥ न त्वं स र्व क री ना री ना न्या भ्र मु र्द यो वि तः॥ ४३॥ न त था का म धे नु भ्र दे व क र्तः स र्व पु दः॥
 किं क रो मि क र्ता प्रा मि क शानि म म जा य ते॥ ४४॥ इ ति वि ना प रः का ने न ले भे स र्व मा म त्रि॥ ॥ वा स ड ग र्वा॥ इ न्दु क्ता व न न
 श क्तः प्रि णं प र म का त रा म॥ ४५॥ नि जी मा म ग हा न्य नो मा न सं स र ड त्त म॥ प म ना ले पु वि षो लो भ य तः शो क क र्ति तः॥ ४६॥
 न प्रा ण य न दे वे नु अ भि भू त भ्र क र्त्ता यैः॥ पु त्रि क्तो व स न्य प र चे क्ता न इ वो र गः॥ ४७॥ भ स हा य लु रो षा दे वि ना र्त्ते वि
 क ते डि यः॥ न तः पु न दे दे वे डे वृ ल ह त्या भ या र्ति ते॥ ४८॥ स र्व वि ना नु रा भ्रा भू त न्या ता भ्रा भ र्त था॥ न र य यः सि ष गं ध र्वा भ या न
 भ्रा भ व न्त शो॥ ४९॥ अ रा ज कं ज ग त् सर्वं अ भि भू त मु प ड र्वैः॥ अ व र्त्त ए नं द जा तं य धि वी क्षी ए वै भ वा॥ ५०॥ वि ष न लो न सो
 न यः स रा स्य नु द का नि न॥ ए व म रा ज के जा ते दे व ता मु न य ल था॥ ५१॥ वि ना र्त्त न कृ षं च कः श क्तं सर्वं दि वी क सः॥ स प्रा ण न ड
 यो रा जा ध र्मि को पि र्जो व ता त॥ ५२॥ व न व वि ष या श क्तः यं च वा ए श रा ह तः॥ अ प्य रो मि र्त्तः क्री ड दे वो षा ने पु भा र न॥ ५३॥
 व न व वि ष या श क्तः कृ तो हं वा म वः कि न॥ श क्त प त्नी पु ण न भ्र ता च क मे तां स प र्ति वः॥ ५४॥ अ पी ना ह कि मि क्ता ली नो य ग र्त्ति मां कि
 न॥ ये म य धं स रः का मं से वा र्थं म म वि श नो॥ ५५॥ पु र्यं ने म म क र्त्तं स र्वं था मु न्यो म रा॥ अ ह मि डी य दे वा नो लो का नो च त
 ये भ रः॥ ५६॥ अ म ग र्त्तु श की म र्त्तं सि ष म य नि वे श ने॥ इ ति त स्य व नः भ्र ता दे वा दे व र्त्त य ल था॥ ५७॥ ग ता वि ना नु रा ज
 वृः पु लो मी पु ण ता स था॥ इ न्दु प ति ड रा ना रो न ड व ल्या मि ह र्त्ति॥ ५८॥ कृ पि तो म्मा नु वा चे द पु स य धं श की मि ह॥ पु र्यं ने
 म म क र्त्तं स र्वं था मु न्यो म रा॥ ५९॥ अ ह मि डी य दे वा नो लो का नो च त ये भ रः॥ आ ग र्त्तु श की म र्त्तं सि ष म य नि वे श ने॥ ६०॥

इति नमो वचः भुक्ता देवा देवर्षयस्तथा ॥ गता निजा तदाः प्रोक्तुः प्रलोमीषु एतास्तथा ॥ ६१ ॥ इत्युपनिषदाचारो ननु वक्तव्यमिह ॥ कथितोऽस्मात्
गोचरे यं प्रेषयामांशमीमिह ॥ ६२ ॥ किं कर्मसदधीना त्वयेनेत्येवं कृतः किल ॥ तत्तु तादृशमना देवी बहस्यमिमुवाच ह ॥ ६३ ॥ इत्येवमनकु
माकुलजगत्सिद्धादणंगताः ॥ ॥ बहस्यतिरुगन् ॥ न जेतव्यं त्वया देवि न कुमन्याप्यमेहिनात् ॥ ६४ ॥ नाहं दास्यामि त्वावेत्से त्वत्का
चर्मसनातनं ॥ शरणागतमार्तेन यो दद्याति नराधमः ॥ ६५ ॥ स एव न दकं यावता याति भूतसंश्रवं ॥ त्वत्साम्भव एषु श्रीणि न त्व
जानि बदाचन ॥ ६६ ॥ ॥ इति श्रीदेवीजागृते महाप्रसंगे ब्रह्मसंक्षेपप्रमेधायः ॥ ७ ॥ ॥ आस उवाच ॥ न दुःखत्वधनो
भूता गुरोस्तदा रणंगता ॥ उक्ते धर्मरता नैस्तमागिरसमा भवे ॥ १ ॥ देवानां हांति हः स नु ह न्नो यं मया किं ॥ यदि तु लीमहे
मदीरक्षनीति मया भूतं ॥ २ ॥ इति न कुपितं दृष्ट्वा देवाः सर्षिपुरोगमाः ॥ अबुवन्नकुलं यो रं साम यद्वेव नस्तदा ॥ ३ ॥ क्रोधं स
हरा जेड न्यजपायमतिप्रो ॥ निद्रितं धर्मशाले सुपरदारमिमर्शितं ॥ ४ ॥ शक्रपत्नी सदा साधी जीवमाने यतौ पुनः ॥ क
थमन्यं पतिं कुर्यात्सुभगाति पतिवृता ॥ ५ ॥ त्रिलोकीशस्त्वय भुनाशास्ती धर्मस्य वै प्रो ॥ शिदशं धर्ममातिष्ठे नवानशे मुज
धुवं ॥ ६ ॥ सर्वथा भुङ्क्ता कायैश्चिच्छान्दरास्यसुखं ॥ यद्यदा नरेन राजा पुजातमनुवर्त्तते ॥ ७ ॥ न स्मात्स्वयमहाराज कर्त्तव्यं धर्म
क्षणा ॥ वारं सुख्यं भव शीत शोचते जेज्जगदी ममा ॥ ८ ॥ इति शक्राचार्याजोक्तं भंगारस्य महात्मनि ॥ रसहानिर्बतात्कारवते
सुन्दरि संगमे ॥ ९ ॥ उभयोः स दृशं प्रेम यदि द्या विवससम ॥ न दावेत्सुखसं पतिरुभयोरपि जायते ॥ १० ॥ तस्मान्नावमिमं मु
च परदारमिमर्शितं ॥ स आनं कुह देवेदुपदेष्टा प्रोक्तु नमः ॥ ११ ॥ अथिच्छेयस्तथा येन पुण्येनातिविबर्द्धितं ॥ तस्मान्नाप्यपरित्य
ज्य मन्मतिकुरुपाधिब ॥ १२ ॥ ॥ न दुःख उवाच ॥ ते न मस्य यदा भुक्ता दारा शक्राचार्यदेवताः ॥ गान्त्यते ततो मे न ययं क
संतितास्तदा ॥ १३ ॥ पश्य पदं शक्राचार्याः प्रभवति नराः किल ॥ कर्त्तव्यं कथं यदेष्टा च उर्ध्वमः पुरुषो भवेत् ॥ १४ ॥ मामागच्छतु ता

देवी हितं स्यादस्मिन्निह ॥ इत्यस्याः परमं देवाः सुखमेव भविष्यति ॥ १५ ॥ अथ ध्यानं हि तच्छ्रेयं हंसस्य मेतदुच्यते ॥ विनयाद्वा बलाद्वा
चित्तमात्रेण समाधिः ॥ १६ ॥ इति तस्य वचः श्रुत्वा देवा आश्चर्यमुच्यते ॥ तत्र कुम्भानि संत्रस्तानि कुम्भं मदनादुरं ॥ १७ ॥ इत्यालीमा
नशेषामः सामं सर्वं तवाग्निं ॥ इत्युक्त्वा ते तस्मात्सुखं हस्यति तिकेतनं ॥ १८ ॥ ॥ आसुता ॥ तिमन्तांति रसः पुत्रं पुत्रः पुत्रः
रः सुतः ॥ जानीमः शरणां प्राप्तामि तां नीलवर्णं इमं ॥ १९ ॥ सा देवान् कुम्भायाश्च वासवो सौ हन्ते नमः ॥ वृणोति यं वरं होहायति
नेव इव हिनी ॥ २० ॥ वृहस्पतिः सुराणां हतकुम्भादाहं वचः ॥ शचीनाहं जिष्णामि सतीं च शरणागतं ॥ २१ ॥ ॥ देवा दुःखः ॥ उवाच
न्याः उरुर्ध्वो येन सोमो वृषी दत्तः ॥ अथ धाको यसं कुम्भो उरागो भविष्यति ॥ २२ ॥ गुरुहं वचः ॥ ॥ तत्र गता शची नरपुत्रोऽथ वसुधा
शी ॥ करोतु समं बालावहिं ज्ञात्वा कृतं भजे ॥ २३ ॥ इत्युक्त्वा वृत्तिमेकात्रे कथमनं करोम्यहं ॥ अनेषणाय नमः मया तस्य महात्मनः ॥ २४ ॥ इति सा
समये कृत्वा वचं धिक्ताव वपति ॥ अर्चुन यने यत्र करोतु समं वापतः ॥ २५ ॥ ॥ आसुता ॥ इति संनिभ्यते सर्वं वृहस्पतिपुरोगमाः ॥ न
सहिता जगुर्दिदं पत्न्या दिवौ कस्य ॥ २६ ॥ तत्रागता सती अपाहृतदा कतिमवासेः ॥ जहर्ष च सुरा मुक्तसां वीजमुदिता ॥ २७ ॥ अथोक्ति
वासवः कात्रे भज मां अरु लोचने ॥ पतिस्त्वि सर्वलो कस्य कस्यो हं विहितः सुरैः ॥ २८ ॥ इत्युक्त्वा सानुप्राहः श्री सुक्तावेपति भद्रं ॥ वरमिच्छाम
हं राजन् त्रिप्राप्तं सुरेश्वर ॥ २९ ॥ किञ्चित्कालं प्रतीक्ष्य यावत्करोमिनिमी ॥ इत्यालीति न रातीति संदेहो मे हृदि स्थितः ॥ ३० ॥ ततस्तदा
मुपस्थात्वे कृतानि श्रयमात्मनि ॥ तावत्प्रमत्त राजेऽसत्यमेतदुच्यते ॥ ३१ ॥ तद्विदित्वा यते शक्रः अप्रापि वा कवागतः ॥ ३२ ॥ सु
क्तः स इत्युक्त्वा न कुम्भः प्रीतिमान् अतः ॥ ३३ ॥ विसर्जितां देवीं तपोऽस्य कृत्वा सुदामिने ॥ सा विष्णुका नृपेणाभ्युत्थिता या हं सुत सुति ॥ ३४ ॥
इत्युक्त्वा जमने यत्नं कृतं था यकतो यमाः ॥ अन्तान् दत्तं देवा इत्याली एव सर्वं विमंत्र्यो मासुरेकायाः शीतो मे यसं त्रिमं ॥ तिमन्तां
मेव धाम तु कुम्भः परमेश्वरं ॥ ३५ ॥ आदिदेव जगत्प्रभं शरणागतं वसेत् ॥ इत्युक्त्वा वचं स मुदिता वासं वापति शारदाः ॥ ३६ ॥ देवदेव
सुरपति तु सहस्रं प्रीतिः ॥ अहं स्वः सर्वदेवानां कापिति इति वासवः ॥ ३७ ॥ तदीयादि हने विष्टं वृहस्पत्यावतः प्रजो ॥ तं गति

30

25

20

15

॥ देव ॥

सत्यमगवत्समां वसिष्ठे गहि ॥ १० ॥ गहि नः परमात्मनो भवत्यस्य विनिर्दिष्टा ॥ देवातां वचनं भुक्ता का न रं विष्णु रविवीत ॥ ११ ॥ य
 जताम भवमेधं वै वाकं कथयति वाकं ॥ पुण्यं न ह्यस्य मेधेन पादितः ॥ वाकं शासनः ॥ १२ ॥ पुनरेव विदेवा नो मिदुत्तम कृते भयः ॥ १३ ॥
 कुरुतां विद्वं भगवत्याः प्रवृत्तं न ॥ १४ ॥ अग्राक्षतां शिवायास्तु सुखकारि भविष्यति ॥ ननु योपि जगत्या नुमिष्य या मोहितः कित्ता ॥ १५ ॥
 विनाशं स्वकृते न भुगमिष्यते ने सासुरा ॥ पावितं भावमिधेन तुरा वा उचिष्ये भयं ॥ १६ ॥ अथ स्यादिर काते न स्य मातनम नु
 तमं ॥ तिदुभवा भुमां गाली क्रिमे रमिते जसः ॥ १७ ॥ जसु ली देवा मनि कां य नाते पा कशासनः ॥ तया भाव्य सूरः अत्रं य स
 ति पुणे गमाः ॥ १८ ॥ कारयो मा स विधि व कथ मेधं महा कते ॥ विभज्य वृत्त हस्त नुवृत्ते पुच नदी पुच ॥ १९ ॥ पर्वतं सुय वि
 वां न ली पुसे बालि पविः ॥ तं वि स ज स भूतेषु विपाया वा कशासनः ॥ २० ॥ विजयः सम हृदयः का सा कां क्षी विने जने ॥
 प्रहृषः सर्व भूता नां य स ते ह्यतिष्ठतः ॥ २१ ॥ देवा ल निगिताः स्यान्ने क वा का ये न द दृत्ता ॥ यौ लो मी तु गुरुं प्रा ह ह ति न वि
 रहा नृशः ॥ २२ ॥ कत य सोपि मे भ ती कि म दृश्यः पुरं द रः ॥ कथं उ ह्ये पि यं स्वा मि त्त स पा यं व द स मे ॥ २३ ॥ ॥ वृत्त स्य ति ह
 वा न ॥ तया रा व य दे वे दु य ती भ ग व ती शि वां ॥ द र्श वि ष्य ति ने ना र्थ दे वी वि गत क र्म व ॥ २४ ॥ आ रा धि ता ज ग द्वा त्री न दु य
 वृ र वि ष्य ति ॥ मो ह यि ता नृ पं त्या ना न्यो त यि ष्य ति नो वि का ॥ २५ ॥ इत्युक्त्वा सा त दानेन शक्र पत्नी सुमानसा ॥ जगह मंत्रे वि
 वि व रू रो दे वाः स स भ तं ॥ वि शां प्रा प्य गुरो दे वी दे वी त्रि भु व ने भू शी ॥ स म्य गा रा ध या मा स व लि पु ष्या र्च नेः भू र्जो ॥ २६ ॥
 त्या क्त्वा न्यो ग स भा रा ता प सी वे ध बा रि ली ॥ च कार य ज ने दे वाः प्रिय द र्श ने ता त सा ॥ २७ ॥ कालेन किय ता त ह्ये य न्य भं
 द र्श ना न व र ॥ लो क्य त्वा प र रा दे वी व र दा सिं ह वा हि नी ॥ २८ ॥ तामुक्त्वा पुनः सा शक्र पत्नी कृतो य मं ॥ मे य गं गी र द्वा
 दे न मु दान ग व ती च री ॥ २९ ॥ ॥ दे वु वानि ॥ व रं व र य स भो लि तां वि ने श क्र वे न्ने न ॥ द द म्य द्र प स न स्मि य जि ताः
 सु च शं त या ॥ ३० ॥ इत्युक्त्वा सा त या दे वी ता मा ह पु ण ता पु नः ॥ शक्र पत्नी भ ग व ती पु स शं प र मे भू शी ॥ ३१ ॥ वां क मि द

१७६

10

5

श्रुतं पदमर्चयितुं परमदुष्टं ॥ ननु योऽयं यनाशं वस्य द प्रापतां तथा ॥ ६० ॥ ॥ देवु गव ॥ तया ग व भय सार्द्धं मानसं सरुतो नमं ॥ तत्र यश्च
 सिवा क्रुतं हः सिनं भय वि कृतं ॥ ६१ ॥ मो ह यि ष्य मि रा जा ने का ते न किय ता पु नः ॥ तस्या भ व वि शा वा सि क रो मि त व ने पि तं ॥ ६२ ॥ भं श
 यि ष्य मि भू पा से मो हि तं वि द शो स ना त ॥ इत्युक्त्वा तो गृही ता सा शक्र पत्नी त्व रा नि ता ॥ ६३ ॥ प्रा प या मा त सा नि भं त न्य नुः प र मे भू शी ॥ सा ह
 वृ त्तं प तिं श क्रं सु रे शं सु उ सं स्मि तां ॥ ६४ ॥ मु दि ता भू उ रीं वी ष्य व क्ता ता भि गो वि ने ॥ ६५ ॥ ॥ इति श्री देवी भागवते महा पु र
 णे षष्ठ स्कं धे ५६ मो ष्या यः ॥ ६ ॥ ॥ आ स उ वा च ॥ ता वी ष्य वि पु ता यां गी र हः शो क स म वि तां ॥ आ त्म कृतः प्रियां भा र्ग्यं वि स्मि त आ वृ
 बी ज दा ॥ १ ॥ कथं म त्र ग ता का ने क थं ता न व र या घ हं ॥ दु र्जयः सर्व भूता नां सं स्मि ते स्मि भु भान ने ॥ २ ॥ ॥ शं क्वा च ॥ दे व दे वाः पु
 सा दे न जो ते स्य भ व नि ह ॥ पु न स स्याः पु भा वे न प्रा ष्णो स्य त्र दि व स्य ते ॥ ३ ॥ न नु यो ना म रा ज विः स्था पि तो भ व दा स ने ॥ त्रि द शै र्मु नि
 भि र्भै व स मा वा ध य ते च री ॥ ४ ॥ प तिं मां कुरु न र्व गी तु स ता हं सु र धि पं ॥ ए वं व द ति मां प प्या किं क रो मि व ता र्च ने ॥ ५ ॥ ॥ इ दु उ
 वा च ॥ का ता कां क्षी व र रो हे सं स्मि ते सि य दृ ष्य तां ॥ त था त्व म पि क र्मा नि कुरु स्य त्वा रं म नः ॥ ६ ॥ ॥ आ स उ वा च ॥ इत्युक्त्वा ते
 न सा दे वी प ति ता ति पु शं सि ता ॥ त मु वा च नि भ स नि वे प मा ना ति उः स्मि ता ॥ ७ ॥ कथं ति ह म हा भा म पा पा त्मा मां व श्रा नु मां ॥ क रि ष्य ति
 म दो त्त म त्रै व द दाने न ग र्वि तः ॥ ८ ॥ दे वा भू मु न यः सर्व मा म्मु त्त ज या कृ तां ॥ तं भ ज स्य व र रो हे दे व रा जं स्य रा तु रं ॥ ९ ॥ वृ ह स्य ति स
 शं क्वा च ॥ कथं मां र क्षि तुं श क्रो भ वे दे वा नु गः स दा ॥ १० ॥ त स्मा च्छि त्रा मे म ह ती ना र्य ह व श र्चि नी ॥ अ ना था
 किं क रो ये वं वि षी ने वि षी कि ता ॥ ११ ॥ ना स्य हं क ल द्या म्मि त्त शि ता ति पा ति कृ ता ॥ ना स्मि ते श रं ते त्र यो मां र भ तिः स्मि ता म् ॥ १२ ॥
 इ दु उ वा च ॥ उ पा यं पु र वी लो य तं कुरु स्य व र ने ॥ श्री तं ते उः स्मि ते स्ये परि ब्रा णं भ वि ष्य ति ॥ १३ ॥ य त्मि न र क्षि ता ना रि सा भ वे नु पा ति कृ ता ॥
 उ पा येः को टि निः का मं जि त्वा ति च न्द्र ता ॥ १४ ॥ श्री त मे व हि ना री तां स दा र क्ष ति पा य तः ॥ त स्मा त्वां श्री त मा स्या य स्य ति रा भ व स्यु ते ॥ १५ ॥

सुखानं कुरु राजा दाक धियोत्तरः॥ तदा ते सम्यं कृतायुषं वें नं य भूपति॥१६॥ एतन्नेतस्मिन्निश्वसनाद्यपि दध्नुर्नरि॥ अथ विधानेन
दिवा नमा चै हि जगते॥१७॥ एतन्न ब्रह्मेष्टी नाभिरिव्यामीति मे कुतः॥ निश्चयं मम राजे उक्तं त्रियं यदि मे हितं॥१८॥ कामो धः स मुनी
याने ये जयिष्यति पार्ष्णिः॥ अब्रह्म भाषतो भयं शापदग्धं करिष्यति॥१९॥ ॥ आसउवाच॥ इत्यास्ता ता वा नीतेन जगत्तत्र दुर्वृत्ति
तथेष्टा भानि विश्वस्तार्थावि शर्थे कृतौ प्रभा॥२०॥ महीपलांसमा तो कमुदिनो वा का म बुधीन॥ स्वागतं सत्यवचनेन वचीनोक्ति का मि
नि॥२१॥ दासो हंत वसत्येन पाति तं वचनं तथा॥ यदा गता समीचे तु लु को स्मिधि क जा धिलि॥२२॥ न च डी या त्वया कार्य भक्तं मे भ
ज सुस्मिते॥ कार्यं वद विशा लाभि करिष्यामिन वप्रियं॥२३॥ ॥ आ युवाच॥ सर्वं कृतं त्वया कार्यं मम कति महा सब॥ मनोरथो
स्मि मे देव भू लु चित्रे पुना विभो॥२४॥ वांछितं कुरु कल्याण न द शो ह मतः परं॥ ववी मिमान सो साहं तं त कर्तुं मिहा हिसि॥२५॥
॥ न ऊघडवाच॥ अवश्यमेव कर्त्तव्यं वचनेन व सुन्दरि॥ शशामि सु कृते नाहे यज्ञदान कृते न वै॥२६॥ ॥ आ युवाच॥ इ
दम्य हरयो गात्र ग ज औ र रथ सखा॥ गरुडो वासुदेव मय मस्य महिष सदा॥२७॥ दुष्ट भः शंकर म्या पिबुस्त्वको वर यपति
नाम पूर कार्त्तिके यस्य गजास्य स तु मरु षकः॥२८॥ यच्छा म्य ह मय र्बे श्री बाहु नं ने सुराधिप॥ यत्र विभीर्न रुद्र स्थ ना सुराणां न
रक्षसां॥२९॥ वेह न्न तां महाराज मुनयः संशित उता॥ सर्वे क्रिविकया राजे ते दि मम वांछितं॥३०॥ सर्वं देवा धि कं त्वावे ज
नमिव सुधाधिप॥ ते न तेने जप्ते वृद्धिं वां छा म्य ह मत उिता॥३१॥ ॥ आ सउवाच॥ तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा प्राह व्यान तान दुर्व
सः॥ उवाच वचनं भयः संस्तुवं वा म वप्रिया॥३२॥ ॥ न ऊघडवाच॥ सत्यमुक्तं त्वया तन्नि वाहनं कृत्वि तं मम॥ करिष्यामि स
केश्ये नै वचनं तव सर्वथा॥ न ह त्य वीर्यो भवति श्री बाहु-कुरुते मुनीन॥ अह मा रु हा या नेन तामे घ्यामि च सुस्मिते॥३३॥ स
प्त र्षयो मां वेष्यन्ति सर्वे देव र्षय सखा॥ समर्चन्ति पुत्रो के पु साता मां तपसा धि कं॥३४॥ ॥ आ सउवाच॥ इत्युक्ता नां सुसन्तु

वां विस्मय न हरिप्रियां ॥ मुनीनां ह्यसर्वीसां निरुद्धा न स्मयन्ति नः ॥ ३६ ॥ ॥ न ऊच्यते वाच ॥ अहमिहोद्यो नो विद्याः सर्वशक्तिः स्म
 नितः ॥ कार्यमेव प्रकृतं न वन्नो विगतस्मयाः ॥ ३७ ॥ इन्द्रासनं मया प्राप्तं नेत्राणीमाश्रुयैति च ॥ भ्रातृहितान् च मां ब्रूते पुमस्तु मे
 दं वनः ॥ ३८ ॥ मुनिमानेन देवेभ्यः प्रामुख्ये हि महामते ॥ तत्रैवेत्येवमहा राजमख्ये कुरुमानद ॥ ३९ ॥ एतत्कार्यं मुनिभ्यो यो ममा
 न्नं तदुदासदं ॥ भवति ह्युपकर्तृणां सर्वार्थैर्बद्धा तुभिः ॥ ४० ॥ मनो मे दहते कामः शक्रपत्न्या उपकर्तृनां ॥ भवन्नः शरणां मे शक्र
 हर्षं कार्यमभुजं ॥ ४१ ॥ ॥ वास उवाच ॥ अगस्त्यमुखात्तस्य भक्त्या वाक्यमसत्करं ॥ अंगीच कर्तुं भाविता ह्ययं परमव
 यः ॥ ४२ ॥ अंगीकृतं धनं वाको मुनिभिस्तत्तदभिप्रिः ॥ सुदंष्ट्रापः पः कामं तु लोमी कृतमानसः ॥ ४३ ॥ आह ह्यशिवि को र
 म्यां संस्थितस्त्वरयान्वितः ॥ वाहान् कृत्वा मुनीन्द्रियां सर्वसर्वेति चतुर्वीत् ॥ ४४ ॥ कामाग्नीः सोम्य शम्भु टपा देन मस्तके मुनिः ॥
 अगस्त्यतापसः भवेत्तु लोपा मुदा प्रतिनदा ॥ ४५ ॥ वातापि न भवत्कर्तृत्वं समुद्रस्यापि शीघ्रकं ॥ कदापि न ठाया स पञ्च वा ए
 शराहृतः ॥ ४६ ॥ इन्द्राणीं हृतं चित्तोसौ सर्वेति चतुर्वीत् ॥ तं शशप मुनिर्बुद्धः कदापि न मनुस्मरन् ॥ ४७ ॥ सर्वेति चतुर्वीत्
 रवने चोदय मुर्महा ॥ दशवर्षे सहस्राणि सर्पं रूपं धरो भवान् ॥ ४८ ॥ विचरिष्यसि वीर्येन वनः स्वर्गं मया स्थितिः ॥ इन्द्रा मुनि
 र्नाम तव मोक्षो न विष्णुनि ॥ ४९ ॥ पुत्रानामुत्तरां नृणां धर्मं तु त्वत्सुखात्ततः ॥ ॥ वास उवाच ॥ एवं शशः सराजर्षिः भूत्वा तं मु
 निसत्तमो ॥ ५० ॥ स्वर्गं त्यक्त्वा तसहसा सर्पं रूपं धरो भवान् ॥ बृहस्पतिस्तु नो गत्वा तदसामानसं प्रति ॥ ५१ ॥ इन्द्राय सर्वं च तान्ते कथ
 यामास विस्तारतः ॥ तं ह्येवमप्यवाशः स्वर्गात्तद्व्यवहारदिकं ॥ ५२ ॥ सुदितो भूत्वा महा राजः स्थितस्तुर्ध्वं वयासवः ॥ देवाश्च सुनयो
 ह्युत्तमं कुरुषं पतितं भुवि ॥ ५३ ॥ जम्बुः सर्वं पितृवैद्यं यज्ञैः सः सृष्टिस्थितः ॥ तमाश्वास्य सुराः सर्वं मुनिभिः सहितास्तथा ॥ ५४ ॥
 त्वर्गस्य मानसा मासुर्जनं च शचीपतिः ॥ समागतं ततः भर्तुं सर्वं ते मुनियः सुराः ॥ ५५ ॥ संस्थाप्या सने विधिबद्धं विधेकं

30

25

20

15

10

5

॥दे०॥

॥५०॥ ॥५१॥ ॥५२॥ ॥५३॥ ॥५४॥ ॥५५॥ ॥५६॥ ॥५७॥ ॥५८॥ ॥५९॥ ॥६०॥ ॥६१॥ ॥६२॥ ॥६३॥ ॥६४॥ ॥६५॥ ॥६६॥ ॥६७॥ ॥६८॥ ॥६९॥ ॥७०॥ ॥७१॥ ॥७२॥ ॥७३॥ ॥७४॥ ॥७५॥ ॥७६॥ ॥७७॥ ॥७८॥ ॥७९॥ ॥८०॥ ॥८१॥ ॥८२॥ ॥८३॥ ॥८४॥ ॥८५॥ ॥८६॥ ॥८७॥ ॥८८॥ ॥८९॥ ॥९०॥ ॥९१॥ ॥९२॥ ॥९३॥ ॥९४॥ ॥९५॥ ॥९६॥ ॥९७॥ ॥९८॥ ॥९९॥ ॥१००॥

१७८

॥१०१॥ ॥१०२॥ ॥१०३॥ ॥१०४॥ ॥१०५॥ ॥१०६॥ ॥१०७॥ ॥१०८॥ ॥१०९॥ ॥११०॥ ॥१११॥ ॥११२॥ ॥११३॥ ॥११४॥ ॥११५॥ ॥११६॥ ॥११७॥ ॥११८॥ ॥११९॥ ॥१२०॥ ॥१२१॥ ॥१२२॥ ॥१२३॥ ॥१२४॥ ॥१२५॥ ॥१२६॥ ॥१२७॥ ॥१२८॥ ॥१२९॥ ॥१३०॥ ॥१३१॥ ॥१३२॥ ॥१३३॥ ॥१३४॥ ॥१३५॥ ॥१३६॥ ॥१३७॥ ॥१३८॥ ॥१३९॥ ॥१४०॥ ॥१४१॥ ॥१४२॥ ॥१४३॥ ॥१४४॥ ॥१४५॥ ॥१४६॥ ॥१४७॥ ॥१४८॥ ॥१४९॥ ॥१५०॥ ॥१५१॥ ॥१५२॥ ॥१५३॥ ॥१५४॥ ॥१५५॥ ॥१५६॥ ॥१५७॥ ॥१५८॥ ॥१५९॥ ॥१६०॥ ॥१६१॥ ॥१६२॥ ॥१६३॥ ॥१६४॥ ॥१६५॥ ॥१६६॥ ॥१६७॥ ॥१६८॥ ॥१६९॥ ॥१७०॥ ॥१७१॥ ॥१७२॥ ॥१७३॥ ॥१७४॥ ॥१७५॥ ॥१७६॥ ॥१७७॥ ॥१७८॥ ॥१७९॥ ॥१८०॥ ॥१८१॥ ॥१८२॥ ॥१८३॥ ॥१८४॥ ॥१८५॥ ॥१८६॥ ॥१८७॥ ॥१८८॥ ॥१८९॥ ॥१९०॥ ॥१९१॥ ॥१९२॥ ॥१९३॥ ॥१९४॥ ॥१९५॥ ॥१९६॥ ॥१९७॥ ॥१९८॥ ॥१९९॥ ॥२००॥

मकस्य भोगस्य कारणं पातकं सत् ॥ ४१ ॥ इति तत्कस्य पुनर्यथै सर्वेषां देहिनां किं ॥ सु कर्तव्यं स गरा जे भवति हिमानवा ॥ ४२ ॥
एष भवे पुनस्तै वै भूमौ भवति मानवा ॥ तथा नारायणो राज न र भवति जातु भी ॥ ४३ ॥ जाते कुलार्जुनी कामसे शो ना स यत्तस्य
मि ॥ ४४ ॥ एषी हि के यं वै मुनिभिः परि कीर्तिताः ॥ ४५ ॥ देवांशः स ल विज्ञे यो यो भवे हि भवति कः ॥ ना भविः कुरुते कावे ना
हृदी रुडमर्चति ॥ ४६ ॥ ना देवांशो ददात्यत्रे ना विभुः पृथिवी पति ॥ इन्द्रादनेयं मादि भो धनि दादिभि भवते ॥ ४७ ॥ भव
ते च पुता पंच की पंचै व पराक्रमं ॥ भादाय क्रियते न नं शरी रं मिनि निभयः ॥ ४८ ॥ कथितो मुनिभिः सिद्धः स तं भाविता
मभिः ॥ यः कश्चि दल वा शो के भाग्य वा न ध भोग वा ॥ ४९ ॥ विद्या वा वा न वा नोपि स देवांशः पु प पुते ॥ न ये वे नि स मा
स्वा ताः पाण्ड वाः पृथिवी पते ॥ ५० ॥ देवांशो वा सु देवी पि ना रायण स म पुतिः ॥ शरी रं प्राप्ति ना न नं भा ज नं सुख दुःखयोः ॥ ५१ ॥
शरीरी प्राप्नुयात् काम सुख दुःख म न न रं ॥ देहीनः स्व बशः कोपि दे वा धी नः स दे व हि ॥ ५२ ॥ जन नं म र तं दुःखं सुख मा प्रीति वा
सेवः ॥ पाण्ड वा स्ते व ने जा ताः प्राप्ता सुखं पुनः ॥ ५३ ॥ च न वा सं सुखं य भा न रा ज स यं कुरु तं मं ॥ व न वा सं पुन प्राप्ता व
कुडः सुखं परं ॥ ५४ ॥ अर्जुने नृप त प तं दुःखं सुखं जिने न्दिये ॥ स नृपे सुखं दे दं नं व र दानं पुनः भुजे ॥ ५५ ॥ न र दे ह कृतं
पुण्यं कृतं व कु कर्षिकं ॥ न र दे ह न प त पं चो गं व द रि का भ मे ॥ ५६ ॥ ना र्जुन स्य शरी रे न स्फु र दं स व भव ह ॥ पुणि नां दे
ह स वं भे ग ह ना क र्म लो ग तिः ॥ ५७ ॥ पु र्ने या सर्व या दे वै मी न वा नां तु का क था ॥ वा स दे वे पि सं जातः का रा गा रे ति सं क टे ॥ ५८ ॥
मी तो सी व सु दे व न न न्द गो प स्य गो कु स ॥ ए का द दौ व व र्ण नि सं हि त त त्र भा र त ॥ ५९ ॥ पुनः स म ध रं ग ना जे पा नो ग सु तं व
जा त ॥ मो च या म्प स पि त रै वं ध ना न्द श दुःखि नो ॥ ६० ॥ उ गु से न न रं जा म न का र मा ध रं पु रे ॥ जे ग म दार व र्ण स म्पु र ज भ य
पुनः ॥ ६१ ॥ सर्व भा वि व शा न्द भः कृत वा नो रू प म ह र ॥ कृ ता का र्ण ए ने का नि दार व र्ण ज ना द नः ॥ ६२ ॥ दे ह न्ये का पु मा से

१७५

तु स कृतं बो दि वं गतः ॥ पुनः यो ज्ञा भ स ह दी भा त रै जा म य त था ॥ ६३ ॥ प्र भा से या द वाः सर्वे विप्र शा पा न्द यं ग ताः ॥ स्व ये क
थि ता रा ज क र्म लो ग ह ना ग तिः ॥ ६४ ॥ वा स दे वे पि बा ध स्य वा ने न नि ध नं ग तः ॥ ६५ ॥ ॥ इति श्री देवी भागवते म
हा पु रा णे व द न्ते द श मो ध्या यः ॥ १० ॥ ॥ जन मे जय उ वा च ॥ आ रा व न र णार्थ यि क थि तं ज न्म क र्म योः ॥ सं श यो यं हि
ज भे द हृ द ये मे धि ति व ति ॥ १ ॥ पृथिवी गो रु द ये लु क्ता रां श रां ग ता ॥ वा य र ने ति दी ना र्जी गृ ह भा र पु री ति ना ॥ २ ॥ वे ध सा पु
थि तो वि भुः क म सा प ति री श्व रः ॥ भ भा रो ना र णार्थ यि द य या मे धि नी प्र ति ॥ ३ ॥ भ ग व न्ना र ते र लु दे वः स ह ज ना द नो ॥ भ व
त र ज ग न्ना थो व लु दे व ग र्हे वि भो ॥ ४ ॥ ए वं सं प्राप्ति तो धा त्रा भ ग वा न्दे व की पु नः ॥ व भ व स ह र मे ल भ भा रो ना र णार्थ यो ॥ ५ ॥
य उ न्ना रि तो आ रो ह न्वा ॥ वा न ने क शः ॥ आ वा स दी नु रा ना रा न्या प रु डि म या नि ह ॥ ६ ॥ ह तो मी क ह तो डो लो वि र तो ह व द ल
था ॥ वा ली कः सो म द न्द भ क र्णो वै क र्त्त नि स था ॥ ७ ॥ ये र्नु ठि तं ध नं सर्व ह ता भ क्त्त यो वि तः ॥ पु डे जि न्वा ज यं ह क र्त्ते वि
ताः पृथिवी त ते ॥ ८ ॥ आ श्री श भ ग का र्त्त नि सा दाः को टि शः स्त्रि ताः ॥ ना रा व न र णो कि न्नु क तं क र्त्ते न धी म ता ॥ ९ ॥ स न्दे
हो मे म हा भा ग न नि व र्त्त नि चि त्त त ॥ क लो व सि न्धु जा दु वाः प र य तः पा प नि भ यः ॥ १० ॥ ॥ वा स उ वा च ॥ रा ज नु गे पु
या द क पु जा भ व ति का ल तः ॥ ना म्प था त रै वे न्ने न्नु ग ध र्मी त्र का र ण ॥ ११ ॥ ये ध र्म र सि का जी वा स्ते वै स न्य पु नो भ व न् ॥ ध र्म
ध र सि का ये तु ते वै त्रे मा पु नो भ व न् ॥ १२ ॥ ध र्म ध र्म का म र सि का द्वा प रं वा भ व न् पु नो ॥ अ र्ध का म य राः सर्वे क ला व सि न्धु व
ति हि ॥ १३ ॥ पु न ध र्म ध र जे नु न या ति वा न्य यं पु नः ॥ का लः क र्त्त नि ध र्म स्य ल ध र्म स्य च वै पु नः ॥ १४ ॥ ॥ रा जो वा च ॥ ये न
स न्य पु नो जी वा भ व ति ध र्म न न्य राः ॥ कु त्र ते य म हा भा ग ति व ति पु ण्य भा गि नः ॥ १५ ॥ त्रे मा पु नो द्वा प रं वा ये द न पु न का र
काः ॥ व र्त्त नि ते नु नि भे द कु त्र वृ हि ति ना म ह ॥ १६ ॥ क ला व य उ रा ना रा ये त्र स ति ग त पु णः ॥ आ यो पु नो क य म्प नि पा पि

30

25

20

15

५६. भा. ४।

देवनिन्दकाः॥१७॥ एतत्सर्वं समाचक्षते सरेण महामते॥ सर्वपाप्मोऽनु कामोऽस्मि यदेतद्वर्जितं॥१८॥ ॥ वासुदेवाय ॥
 वैकुण्ठे राजेऽनुभवति हिमानवाः॥ कृत्वाते पुण्यं कर्म हि देवलोकां च जन्ति वै॥१७॥ वासुदेवाः क्षत्रिया वैश्याः भूदा भ्रूतपस
 नम॥ स्वर्गमीति रतो योतिरिहोका कर्मजिताः॥१८॥ सत्यं न्यायं धार्म्यं दानं स्वदा रागमनंतथा॥ अजो हः सर्वभूतेषु सम
 ता सर्वजेषु॥१९॥ एतन्माभरणं कर्म कृत्वा सत्यं पुण्यं पुनः॥ स्वर्गं योतीत देवर्षिधर्मो राजकादयः॥२०॥ तथा त्रेतायुगे
 राजायाय देवपुत्रे तथा॥ कृत्वा वस्तिन्युगे पापे नरकं यन्निमानवाः॥२१॥ तावन्निष्कृन्ति ते तत्र यावत्स्य पुण्यं ययः॥ पुनश्च
 मानुषे लोके भवन्ति भुवि मानवाः॥२२॥ यदा सत्यं पुनः स्थादिः कर्त्ते रत्नं भूपाविबि॥ तदा स्वर्गं पुण्यं कृत्वा जायते कितमान
 वाः॥२३॥ यदा कति पुनः स्थादि दाय रस्य हयस्तदा॥ नरकात्पापं कृत्वा भवन्ति भुवि मानवाः॥२४॥ एवं कृतं समाचक्षते
 नाथं भूतकृतं न॥ तस्मात्कति रसं कर्त्तुं तस्मिन्लुतादृशाः पुत्राः॥२५॥ कदाचिद्देवयोऽन्तःप्राणिनां यत्तु को भवेत्॥ कस्य ये
 साधवः केचिन्ने भवन्ति हि दायरे॥२६॥ तथा चैता युगे केचित्केचित्सत्यं पुनः तथा॥ दृष्ट्वा सत्यं पुनः नेह ते भवन्ति कलावपि॥
 ॥२७॥ कृतं कर्म पुनश्चैतज्जायते जन्म तादृशं॥ पुनश्चैता दृष्ट्वा कर्म करोति पुनः जायते॥२८॥ ॥ जनमेजय उवाच॥ यु
 गधर्मी महाभाग ब्रूहि सर्वं निरोधतः॥ यस्मिन्नेवा दृष्टो धर्मो जातु मिच्छामि तज्जथा॥२९॥ ॥ वासुदेवाय॥ निबोध नृप
 शास्त्रं तद्वद्वत्ते वृदीम्यहं॥ साधूनां मयि चैतां सि युगं जातं चैतन्निवे॥३०॥ पितृयुगे राजेऽनु कृदि विष्णो वहेत न॥ कृते
 व कतिना कामं धर्मं जस्य महात्मनः॥३१॥ अन्यथा क्षत्रियो राजा ययाति कुत संभवः॥ तपसस्य गते सर्वं मृतं कस्मादयोज
 यत॥३२॥ सर्वं युगं तं राजा ज्ञात्वा तद्वदपरागाः॥ स्वकर्म निरताः कामे सत्यं नृप दया विताः॥३३॥ नैषु कर्म निरतास्त
 त्वा नानि शिरसाः॥ अथ वक्ष्यामि तत्र प्रजा रक्षणा तत्पराः॥३४॥ वैश्वदेव उवाच॥ कथं बलिज्यो सेव निरतास्तदा॥ भूदाः सेव

१६०

10

5

परास्तेषु के सत्यं पुनः॥३५॥ तथा चैता युगे किञ्चिन्मना धर्मस्य संस्थितिः॥ दायरे च विरोधेण नृना सत्यं पुनः॥३६॥
 पूर्वये रक्षसा राजे कसौ बालाणः स्यताः॥ पापं पुण्यं निरताः कामं भवन्ति लोका वञ्चकाः॥३७॥ असत्यं वादिनः सर्वं वेदध
 र्मं विवर्जिताः॥ दाम्भिको लोके चतुरा मनि वेदवर्जिताः॥३८॥ भूदसे वापराः केचित्ना नाधर्मं प्रवर्त्तकाः॥ वेदनिन्दक
 राः कृता धर्मप्रकाशिकादि काः॥३९॥ यथा यथा कसि दृष्टिं याति राजं स तथा॥ धर्मस्य सत्यं नृप सत्यं क्षयः सर्वा
 त्मना भवेत्॥४०॥ तथा चैव क्षत्रिया वैश्याः भूदा भ्रूतधर्मवर्जिताः॥ असत्यं वादिनः पापास्तथा वर्त्तन्तः॥ कसौ॥४१॥ भू
 दुधर्म रतविष्णो मूर्खः पुत्रिगृहे रताः॥ भविष्यति कसौ राजन पुं कृदि गते कसौ॥४२॥ कामं नृपः क्षियः कामं लोभ
 मोहसमन्विताः॥ मिथ्या धिवादिनः पापाः सदा केश रता मिथः॥४३॥ सभृत् उन्मि कश्चिन्मिथ्या भाषणं तस्यः॥
 भवन्ते वं विधानार्थः पयि कृत्वा कसौ युगे॥४४॥ आहारं भूदा नृप तैश्चित्तं भुञ्जते॥ भुञ्जते नृपः कामः स्यात्
 सत्यं नृप सत्यं॥४५॥ बुद्धिं संकर दोषेण जायते धर्मस्य हः॥ धर्मस्य शूद्रे जाते नूनं स्यादर्थस्य हः॥४६॥ एवं कति
 युगे राज सर्वधर्मविवर्जिते॥ चित्रं किमत्र भूपासाः परस्परं विरोधिनः॥४७॥ यादृशं धर्म निरता दारका वासिनः पुनः॥
 अवैराः सौ हयुका भ्रूतानिनः कृत्वा पतिनाः॥४८॥ तेषां निमित्तं कुरु कुरु सर्वं परस्परं॥ कला सुदृम मयी दपुषा
 से निधनं गताः॥४९॥ न ज्ञाते गसु देवे न कुतुंबक दन्तं महत्॥ सहसा भविष्यति तां कुरिं तां का विनिर्जिताः॥५०॥ तथा
 उज्ज्वलं हृदाणां तत्र भो कामा ममभिः॥ उपासना धर्मे तदुःकारां कथितं पुनः॥५१॥ भेदास्तथा र्थं वादा च भवन्ति
 कसौ युगे॥ अन्यथा सत्यं धर्मं भूतने नो पुं पुं पुं पुं॥५२॥ वेदधर्माः सत्यं पुनः तेनाप्यपरयोस्तथा॥ कसौ धर्मा धर्मा
 भवन्ति भूदसर्वथा॥५३॥ त्री भूदं हि जव भूना त्रयी तं भूतिमोचराः॥ तेषां मेव हिता र्थं यदुल्लेखे हिता कृत्वा॥५४॥

30

25

20

15

॥दे.भ.॥

॥ ॥ ॥ इति श्री देवी भागवत महापुराणे सप्तमोऽध्यायः ॥ ११ ॥ गजेन्द्राचारः ॥ ॥ तीर्थानि धर्मिष्ठानि कृत्स्नि
 मुनिसन्तम ॥ गम्यानि निरयधौ वक्ष्ये कालि सन्निवृत्तया ॥ ११ ॥ फलं च यद्दृशं यत्र तीर्थे यत्कान्दान्नतः ॥ विधिर्नृतीर्थयात्रायानि
 यमाभ्युदयोधनः ॥ १२ ॥ ॥ यासुडवाच ॥ नदीनां जातु बीजं यद्यमुना च सरस्वती ॥ नर्मदा गण्डकी सिंधु गोमती तमसानथा
 ॥ १३ ॥ कावेरी च त्रिभागाश्च पुण्या वेत्तवती भूमा ॥ नर्मदा वती च सरस्वती पीता च मती शिवा ॥ १४ ॥ एताश्च कथिता राजन यथा
 शतशः पुनः ॥ तासां संपुटकाः पुण्याः सप्त सप्त पुण्याः सप्त त्रिंशदाः ॥ १५ ॥ संपुटकाणां ताः पुण्याः सर्वे दोषवहास्तथा ॥ मासद्वयः
 श्रावणं दोताभ्यं स वीरजस्तथा ॥ १६ ॥ भवन्ति कृत्स्नयोगेन धाम्य गिरिवहास्तथा ॥ तासु स्थानं न कर्तव्यं कस्मिन्नेतस्मिन्नेत
 नि ॥ १७ ॥ गंगायां च सरस्वत्यां रजोदिनत्रयं बुधैः ॥ स्नानेनेमिनि केचैव ननु दोषः कदाचन ॥ १८ ॥ सुखं च कुतश्चैत्रं ध
 र्माख्यं सुपावनं ॥ पुभावं च पुण्या गंच नेमि कार्णमेव च ॥ १९ ॥ विभूतं यावुदं रण्यं शैलाभ्यं पावनं तत्तथा ॥ श्रीश्रीतश्च
 सुमिहं भवत्येव गन्धमादनः ॥ २० ॥ सहासि चैव पुण्यानि मानसं विविदिभूतं ॥ तथा विदुः सरः श्रेष्ठं पुच्छोदं नाममा
 वनं ॥ २१ ॥ आभुमास्तथा पुण्या मुनीनां भावितात्मना ॥ विभूतं सदा पुण्याख्यातो वदरिकाभूमः ॥ २२ ॥ नरना स
 यल्लोचने नैषाते तौ मुनीतयः ॥ कमलाभ्यं विद्यानः धातय पाभ्यं मास्तथा ॥ २३ ॥ येन यन्नतपत्तनं तस्य ज्ञानातिविभूतः
 ॥ एवंपुण्यानि स्थानि स्यान्त्येता निभूततैः ॥ २४ ॥ मुनिभिः परिगीतानि यावन्तानि महीततैः ॥ तीर्थानि नृपदानानि वृता
 नि च महात्मा ॥ २५ ॥ तेषां सिद्धिं कर्माणि साधेद्वाणि महीयते ॥ २६ ॥ भुवि भुवि किं भुवि भुवि मनेः भुवि पुण्ये च ॥ २७ ॥
 पावनं हि तीर्थानि तेषां सिद्धिं वृत्तानि च ॥ कदाचि दुःखं भुवि स्थितिं या भुविः कदाचन ॥ २८ ॥ दुःखं भामनसः भुवि स
 र्वेषां सर्वं यत्तथा ॥ मनस्तत्र श्रुत्वा कामं मनो कविषयाभितं ॥ २९ ॥ कथं भुवि भवेत्तज्जोनां भावसमाभितं ॥ कामः

१८९

10

5

को धर्मो भवेत्तुहं करोमदत्तथा ॥ ३० ॥ सर्वविधे करणे तेन पत्नीर्धने पुनः ॥ अहिंसा सत्यमस्तेयं शौचमिन्द्रियनिग्रहः ॥ ३१ ॥
 स्वधर्मपातनं राजसर्वतीर्थफलप्रदं ॥ निष्कर्मपरित्यागं मर्म्मि संसारदोषतः ॥ ३२ ॥ अर्धं तीर्थं धिष्ठयत्तं पापमेवावशिष्य
 ते ॥ काले यन्निहितीर्थानि सर्वार्थदेहजं मतं ॥ ३३ ॥ मानसं कालि तुं तात्रि तसमर्था निवेन प ॥ शक्नोति यदि चेत्तालि मंगाती
 रनिवासिनः ॥ ३४ ॥ पुनयो जोह संशक्ताः कथं स्या भावितात्मनः ॥ वसिष्ठा स दृशाः कामं विभामि त्रादयः किं ॥ ३५ ॥ रा
 गद्वेषरताः सर्वे कामजोधा कुलासदा ॥ निचभुविः चरंतीर्थं गंगादिभ्यो निपावनं ॥ ३६ ॥ यदि त्यागैव योगेन क्षान्त्यनो
 तरं मतं ॥ विदोषेण तु स संगः कारणं तत्र भवते ॥ ३७ ॥ नवेदानं च क्षास्त्राणि न बुत्तानि तेषां सिन ॥ नमस्तानं च दाना
 नि चित्रं भुवि त्वकारणं ॥ ३८ ॥ वसिष्ठा व स एः पुत्रो वेदविद्याविशारदाः ॥ रागद्वेषावितः कामं गंगातीरं कृताभूमः ॥
 ॥ ३९ ॥ आडीव कं महायुद्धं विभामि त्रावसिष्ठयोः ॥ जातं निरर्थं कं देवादेवा नां विस्मयप्रदं ॥ ४० ॥ विभामि त्राव कलत्रं
 जातः परमतापसः ॥ शत्रुः स तु वसिष्ठेन हरिभूतस्य कारणतः ॥ ४१ ॥ कीदृशेन वक्रिष्ठे विष्णोः प्राडी देहभाक्तनः ॥ क्षापादावी
 वको जातौ तौ पुनी विशदयुधौ ॥ ४२ ॥ निगसेष्टापदुः कामं तीरे मानसं चरे ॥ चकतुर्दं हणं सुकं न खच भुपुतादुनैः ॥ ४३ ॥
 वर्याणामयुतयावत्तु वीरोषसंयुतौ ॥ बुधधाने मदीयं जौ सिंहा विवपरस्वरं ॥ ४४ ॥ ॥ राजोवाच ॥ कथं तीर्थं मुनिगार्हती
 तापसो धर्मतप्यौ ॥ परस्परं वै रयौ संजातौ केन हेतुना ॥ ४५ ॥ शायी परस्परं केन कारणेन महामती ॥ दत्तवती मिधः के
 शकारको दुःखदोभयं ॥ ४६ ॥ ॥ यासुडवाच ॥ हरिभूतं नृपं सुप्रतिशंकुमनुजः पुरा ॥ वेभ्रवरविवेशी योरमच
 त्स्य सर्वजः ॥ ४७ ॥ अनपत्यः स राज्ञि विवहण्युमहाकृतो ॥ पुतिजने पुत्रकामो नरमेधुं पुरासदा ॥ ४८ ॥ वरुणात्मस्य स
 तं यो यत्तस्य नियमे कते ॥ दधारगर्भं रासस्य भोयं परमसुन्दरी ॥ ४९ ॥ राजा वेभ्रवसनुको दृष्ट्वा भायं तं दोहदो ॥ चकार

नत्र

[illegible]

ज्ञानभक्त रसवैशिष्ट्यात् च विचार्यते ॥ ५८ ॥ यज्ञस्य कारणेन ज्ञानं सर्वं सविस्तरं ॥ भयभीतस्ततः सोऽतिज्ञानमरुणमात्मनः ॥ ५९ ॥ कः
 नोपज्ञाय नंदी रोमते सोऽगिरिगह्वरे ॥ भगवन् नृपतेः कामं स्थितं कत्र भयातुरः ॥ ६० ॥ प्राप्ते का सैधव हले यथाधी नृपते गह्वरे ॥ गतो
 तमाह भूषा संकृत्य संविशं पते ॥ ६१ ॥ प्रह्वानवदत्ते राजा ज्ञानमाह्वयिष्येति विदुः ॥ किं करोमि गतः कापि सुतो मे सुरसंज्ञमा ॥ ६२ ॥
 श्रुत्वा तद्वचनं राजा कुपितो यादसां पतिः ॥ शशाप नृपतिं कोपादसत्यवदिनं च शो ॥ ६३ ॥ जलोदराभिधो व्याधिर्देहि भवतु ते
 नृपो ॥ यतः प्रतारितश्चाहं त्वया कपटपण्डित ॥ ६४ ॥ इति शक्वा यथो धाम स्वकं याशधरस्तदा ॥ राजानिनातुरस्तस्यो भवने
 व्याधिपीडितः ॥ ६५ ॥ यदाति व्याधितो राजा रोगेण शायमानो नृपो ॥ तदाभुभाव पुत्रोपि पितरं व्याधिपीडितं ॥ ६६ ॥ पौत्रिकः प्रा
 ह पुत्रं हि पितरं च शकुः खितः ॥ जलोदरविकारेण शपते न नृपात्मज ॥ ६७ ॥ धिग्मन्दजीवितं ते घट्टथा ज्ञानस्य दुर्मतिः ॥
 यन्मन्त्रा विनंदुः खं प्राप्नोसि गिरिगह्वरे ॥ ६८ ॥ किमनेन शरीरेण प्राप्नोते जन्मनः फलं ॥ देहदंडुः खितं कृत्या स्थितो य
 त्सुताधमः ॥ ६९ ॥ प्राणस्त्याज्याः पितुः कार्यं सत्युज्जेले निनिश्चयः ॥ तदर्थं दुःखितो राजा क्रुद्धति व्याधिपीडितः ॥ ७० ॥
 ॥ आसडवाच ॥ तदाकर्णवचस्तथा पौत्रिकं दुर्मसंयुतः ॥ तदाचक्रे मनो गह्वरे दंडुतां यथातुरः ॥ ७१ ॥ तदाहि
 प्रवृष्टं नृणां वासवस्तमुपागमो ॥ रहः प्राह हितं वाक्यं दयावतिवभारतः ॥ ७२ ॥ मुखे हिराज पुत्रत्वं गमनाय मतिं वृथा ॥
 करोषि पितरं नृपं न जानासि पितुर्मतिं ॥ ७३ ॥ ॥ इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे महात्म्ये द्वादशोऽध्यायः
 ॥ १२ ॥ ॥ आसडवाच ॥ साहसं कृतवान्नाजो पूर्वयत्कथितो मया ॥ वदन्त्ययं प्रजापतिं त्वं पुत्रं कृत्या पशुं प्रियं ॥ १ ॥ म
 तिं त्वं विधित्वा कामं बध्नाय येष्टुः पुनः ॥ पशुं कृत्या महापुत्रं वधिष्यति यथातुरः ॥ २ ॥ इति निषेधितः पुत्रः शक्रेण मि
 तते जसा ॥ स्थितस्तत्रैव माये शं प्रायया मोहितो भूः ॥ ३ ॥ यदायदा पुनः स्तब्धो पितरं रोगपीडितं ॥ गमनाय मतिं चक्रे वा

30

25

20

15

॥देवी-मन्त्र॥

सर्वः प्रत्यक्षेभ्यः ॥४॥ हरिश्चोतिः सुतः पप्रक्ष मुहमन्त्रिके ॥ स्थितं वशिष्ठमे काले सर्वत्र हितं न्यरं ॥५॥ ॥ वशिष्ठ उवाच ॥
 ॥६॥ राज उवाच ॥ त्रिंशत्पुनितं व ॥ त्रयोदश विधाः पुत्राः कथिता धर्मसंग्रहे ॥ ६॥ तस्मा श्रीमन्मृतं कृतं यजेत स त्वं
 पुत्रं मे ॥ ७॥ दत्ताय चोदितुं मानसं त्वदि जातिजा ॥ ७॥ एवं कृते मत्वे भूय रोग नाशो भविष्यति ॥ बहूनां पित्रां सन्नाभवि
 ष्यति यथासुरं ॥ ८॥ ॥ आस उवाच ॥ इति तस्य वचः श्रुत्वा राजा प्रोवाच मन्त्रिणां ॥ भूतेषु यमहं कुडु विषये विहितं
 यत्नतः ॥ ९॥ कदाचित् कोपितो भाषी ददाति त्वं मे पिता ॥ समानीय धनं दत्ताय च कथं च ते यत्नो ॥ १०॥ सर्वं येन स
 मानेयेन धर्मो धिज्जगत्तकः ॥ नकार्यं कृपणा मुक्तिं त्वया मन्त्रा र्थं हेतवे ॥ ११॥ आर्चितं यत्नं यत्नं पुत्रः कस्यचिदिति
 मदिता ॥ १२॥ न देहि यत्नं कर्त्तव्यं सो यमः कृतः ॥ १३॥ इति संज्ञेदिनं तेन सन्निवः कार्यं हेतवे ॥ भूतेषु यमास
 पुरेणामेयमेव हेतुः ॥ १४॥ एवमन्वेष्टत स त्वं विषये कश्चिदाहुरः ॥ निर्धनं क्लिप्तं नृणां सीदजी गन्तं तिनमत्तु
 ॥ १५॥ तस्य पुत्रं भूतः शोकं मन्त्रमेव मन्त्रिणः ॥ आनयामास दत्ता र्थं आर्चितं यत्नं तदा ॥ १६॥ समानीय धनः
 कस्यचिदः कार्यं न्यरः ॥ राजेति वेदया प्रास य भूयो गन्तं दिवा त्वं कः ॥ १७॥ राजातिमुदिनं तेन विज्ञानानीय सवितः ॥
 कारणा मास संभारा न्यसाधं वेदविज्ञमानः ॥ १८॥ गारुडिधमस्तं तत्र विभामित्रो महा मुनिः ॥ वेदं दत्वा भूतः शोकं १८३
 राजानं दत्तं यथेयं ॥ १९॥ याराज साहसं कार्षी मुञ्चेनं दिज्जगत्तकः ॥ आर्चयामाह मायुष्यं सखं ते शभविष्णुति
 ॥ २०॥ क्रन्दन् यत्नं भूतः शोकं कृतं मां इति जगत्तपि ॥ दत्ताय च भूतं राजेन्द्र कुरु मेव च न नृप ॥ २१॥ परदेहस्य रक्षायै
 त्वं देहं यदमाप्राप्तः ॥ दत्ताति धर्मिणां कासे स्वर्गं कामाः भविष्यताः ॥ २२॥ त्वं देहस्य रक्षायै हंसिदि जसुतं वसातः
 कायं मां कुरु राजेन्द्र दत्ताय च भूतं कुरु हेतुः ॥ २३॥ सर्वं यो स हं शी प्रीतिः ॥ नृपते स्वयं ॥ मुञ्चेनं गालकं न स्यात्तु मा

10

5

लं यद्विमेव च ॥ २४॥ ॥ आस उवाच ॥ अनाहत्य च तदा कं राजा पुः त्वं नृपेष्टं ॥ न मुमेव सुसंस्ते उको पतायुगी युनः ॥ २५॥ उप
 देशं ददौ मुनिः भूतः शोकाय कोशिकः ॥ मंत्रं पाशं धरम्या धदमा वा न्येद विज्ञमः ॥ २६॥ भूतः शोको पितं मंत्रं स कदं धक
 रितः ॥ दत्तं त्वं रेणु चक्रो शसं स्मरं च हृणं च शः ॥ २७॥ त्वं वेत्तं मुनिपुत्रं ते ज्ञात्वा भया दसोपतिः ॥ तत्रागत्य भूतः शोकं
 पुनोचय दसं कमे ॥ २८॥ रोगहीनं नृपं कृत्वा बहूनां स्वयं हेतुः ॥ विभामित्रं त्वं पुत्रं कृतं गमोचितं मते ॥ २९॥ न कृतं वच
 नं राजा कोशिकस्य महात्मनः ॥ रोषं दधारे मनसा राजे परिश्रमा विजः ॥ ३०॥ एकस्मिन्मये राजा हया हठो वनं गतः ॥ भूकरं हन्तुं काम
 लमभां कोशिकी तटे ॥ ३१॥ कुरु ग्राहणं वेवेण विभामित्रेण वञ्चितः ॥ सर्वं आर्चितं तस्य महीतं राजमभूतं ॥ ३२॥ योतिनो
 हरिश्चोदय जमायेतो भूतः ॥ वसिष्ठः कोशिकः पाहवने पात्रं यदुच्छया ॥ ३३॥ भविष्यं धमं दुर्बुद्धं मृगाग्राहणं वेष्टुं च ॥
 कथं मृधा किं त्वं गर्वं बहसि दांतिकः ॥ ३४॥ कस्मात्तया नृपभ्ये मय जमानो ममाप्यसौ ॥ अपराधं विना ज्ञात्वा गमितो हः त्वं
 मभूतः ॥ ३५॥ वृकभान परोयत्मा नृपते चैव व को न वा ॥ इति शत्रो वसिष्ठेन कोशिकः पाहने पुनः ॥ ३६॥ तस्य पापी भवामुष
 मन्त्रको हं यावदेव त्वं ॥ ३७॥ आस उवाच ॥ एवं परस्परं दत्ता शयौ तौ को वपीति तौ ॥ ३८॥ अलु जीतर सायेतौ सरम्या शिव
 को मुनी ॥ एकस्मिन्मये दयेनी उं कृत्वा सौ बकरूप जाकः ॥ ३९॥ विभामित्रः स्थितस्तत्र दिव्ये मानसरोवरे ॥ अन्धस्मिन्मये दये
 कृत्वा वसिष्ठो नी उमुचमं ॥ ४०॥ आसीत्तु पथं रत्नम्या च न्यो न्यं द्रव्यं न्यरो ॥ दिने दिने तां संग्रामं च कृतः को भूतं मुनी ॥ ४१॥
 ॥ ४२॥ त्वं दत्तं वलोकानां क्रन्दमानां भूतं ॥ चंचापं प्रहारेण नृपयातैः परस्परं ॥ ४३॥ जगत्तु हस्तिरक्षिणी किं भूकवि
 र्मुनिः ॥ एवमेव दूनि वसीति यत्नं रूपं धरो मुनी ॥ ४४॥ स्थितौ तत्र महा राजशाय पाशेन येन त्रितौ ॥ ॥ राजोवाच ॥ कथं मु
 नी मुनि श्रीको शया दसिष्ठ कोशिकी ॥ ४५॥ तं ममाचक्ष्वं विपुर्वं परं को नृप हतं महत् ॥ ॥ आस उवाच ॥ मुच्यमानां भूतं
 कृत्वा वलोकानां क्रन्दमानां ॥ ४६॥ तत्र जगमानि मिथैव नः सर्वं दया परैः ॥ तं गम्या जगत्तं तं निवार्य मुच्यतौ तदा ॥ ४७॥

१८३

30

25

20

15

दे. भा. क.

वापुंसमेवमासतयेः विपुं परापरं॥ नतो जसुः सुराः सर्वस्वानिधि आनिधये॥ ४५॥ सत्यलोके जगाम सुहृत्सा रुद्र उताप वा
 नि॥ विभामि जेया गतं लोके विदुः स्वाभम गतः॥ ४६॥ मिथः स्नेहयतः कृत्वा मजा पत्योपदेशतः॥ मित्रा वरुणि नो यव वृते
 पुत्रमकारणं॥ ४७॥ कोशिके नमसंभयपुः स्वदं च परस्परं॥ कोनाममानवो लोके देवो वा यानो विवा॥ ४८॥ अहंकारजम्प
 कृत्वा सर्वदा सुखमाश्रयेत्॥ परंपरेय भूपात कर्त्तव्यं धर्मसाधनं॥ ४९॥ तीर्थदान जपो होम स्वाध्यायं विप्र भोजने॥
 श्रुत्वा त्रिविधा षोऽकाशान्ति कीराजसीतथा॥ ५०॥ तामसी सर्वदेहे पुदेहि नां धर्मकर्मसु॥ सात्त्विकी दुर्धभा लोके यथो
 क्त फलदा सदा॥ ५१॥ तदुक्तं षोऽकाश राजसी विधिसंयुता॥ तामसी त्वफला राजानु कीर्तिकरी पुनः॥ ५२॥ काम
 क्रोधाग्निभूतानां जनानां नृपसत्तम॥ ५३॥ ॥ इति श्री देवी भागवते महापुणेष्टमोऽध्यायः ॥
 ॥ १३॥ ॥ जने जय उवाच॥ मित्रा वरुणि रिपु कृत्वा मत्तस्य मुनेः कथं॥ वशिष्ठस्य महाभाग वृत्ति एतन्नुजसा
 ह॥ १॥ किमसौ कर्म तो नम प्राप्ता का नृणां तस्यथा॥ ब्रूहि मे वदतां भेदकारणं तस्य नाम ज॥ २॥ ॥ वास उवाच॥ वि
 बोध नृपति श्रेष्ठ वसिष्ठो वरुणः सुतः॥ निमि श्रुत्वा तन्वत्त्वा पुनर्जतो महापुतिः॥ ३॥ मित्रा वरुण यो यस्या तज्ज
 भुवि विभूतं॥ मित्रा वरुणि रिपु स्यात्तु के सर्वत्र पार्थिव॥ ४॥ ॥ राजोवाच॥ कस्य तृशास्त्रः स धर्मात्मा राजा वृत्ता
 मजो मुनिः॥ विप्रमित्रं सुनिं स गौराजः श्रुत्वा तदा वृत्ताः॥ ५॥ अनाग सं मुनि राजा किमसौ श्राप गमुने॥ कारणं
 दधर्मज्ञस्य श्रापस्य मृतनः॥ ६॥ ॥ वास उवाच॥ कारणं मया पूर्वं ज्ञेयं नृविप्रिभिरनं॥ संसारे यन्निजि
 प्राप्ता राजे न्याया गुणः किं॥ ७॥ धर्म कर्त्तव्य भूपात्ता स यश्चरति तपसाः॥ सर्वेषां सुमुखो हि ह नो ज्ञानं यन्वेदिह॥ ८॥
 काम क्रोधाग्निभूतानां राजते पुन य सथा॥ लोभाहंकार संयुक्ता अहंनि दुश्चरंतपः॥ ९॥ यजति धर्मिया यज्ञे रजो गुण समस्त

नो १८४

10

5

ना॥ ब्रह्मण सत्तप राजस कोपितं संयुतः॥ १०॥ अश्वि लसौ मुनिः शस्त्रे न शस्त्रोपनिर्धुतः॥ इत्याहुः स्वतरे प्राप्ता वृत्ता वपि स
 भावतः॥ ११॥ उवाच भुविः क्रिया भुविर्मनसः भुवि सात्त्विकी॥ दुर्धभा जलिनो भूय संसारे त्रिगुणात्मके॥ १२॥ इत्याहुः कृतं स
 भूतो निमिना मनराधियः॥ रूपवा नृणां संयत्त धर्मज्ञो लोकरनुकः॥ १३॥ सत्यवादी दानयरो याज्ञिको दानवान्भुवि
 द्वादशान नयोभीमा अजापात नतत्वरः॥ १४॥ पुरं निवेशया मास गौतमा भ्रमसन्निभो॥ जयन्त पुरं जुन्त ब्रह्मणा नो
 हिता यसः॥ १५॥ बुद्धिस्तस्य समुत्पन्नो यजेय मित्राजसी॥ यज्ञेन वडका तेन दक्षिणा संयुतेन च॥ १६॥ इत्याहुः कृतं
 रं दृष्ट्वा यजु कार्यय पार्थिव॥ कारयामास संभारं यथोदि हं महात्मजिः॥ १७॥ भृगुमं गिर संवै व वासदेवं च गौतमं
 वसिष्ठं च पुरा त्वं च त्विदं पुरं हं कुरु॥ १८॥ मुनीनां मंत्रय मास सर्वज्ञा न्वेदपा रगन्॥ यज्ञविद्या प्रवीणा भूताप
 सा न्वेद विप्रमार॥ १९॥ सर्वं संभृत संभारः संयुज्य गुरुमात्मनः॥ वसिष्ठं प्राहुर्धर्मज्ञं विनयेन समन्वितः॥ २०॥ ॥
 राजोवाच॥ यजे ह मुनि शार्दूल याजयस्व कृपा निभो॥ गुरुत्वं सर्वं वेत्तासि कार्यं मे कुरु त्वं यतः॥ २१॥ यज्ञो य कुरु त्वं सर्वं
 समानी तं स संभृतो॥ पञ्च वत्स रसा हस्ती दीप्तां कर्त्तुं मतिभ्रमे॥ २२॥ तं कृत्वा सो निमिर्वा कं वसिष्ठः प्राहुर्भयति॥ इति
 एहं वतः सर्वं यज्ञार्थं नृपसत्तम॥ २३॥ सदीक्षां गमिष्ये देवः पञ्चवर्षं शताधिकं॥ तस्मान्न मन रंता वयुतिपात
 य पार्थिव॥ २४॥ इत्ययं जे समाप्य कृत्वा कार्यं दिव स्पते॥ आगमिष्याम्यहं राजा वत्सं पुतिपातय॥ २५॥ ॥ राजोवा
 च॥ मया निमं निता भ्रात्रे मुनयो यज्ञकारिणः॥ संभाराः संभृताः सर्वं पाले यात्रि कथं गुरु॥ २६॥ इत्याहुः कुरुनां कुरुते
 एतद्गुरुत्वं वेदविप्रमः॥ कथं न्यातां यमि कार्यं मुञ्चतो गन्तुमाभुवै॥ २७॥ न ते युक्तं हि जज्ञे वयं नृप म ह्यमम
 किं वत्सं मे त्वयि प्राप्ता सोभा कतिन चेत्तसि॥ २८॥ निवारितोपि रासा सजगामे कुमरां गुरुः॥ राजोपि विमना भूता गौत

मंभुमय जयन्त ॥२१॥ इति एहिम वत्सा श्वेताग्रस्य समीपतः ॥ दक्षिण वकुला दत्ताविष्टे भोम लक्ष्मि ॥२०॥ निमित्ताय च
साहस्री दीधना तत्र कृतानुप ॥ अतिजः स्रजिताः कामधनैर्गाभिर्भुक्ताः कृताः ॥२१॥ शक्रयज्ञे समाप्ते तु यन्त्रवर्धनता
मके ॥ आजगाम वसिष्ठस्य राजः सत्रदिदक्षया ॥२२॥ आगत्य संस्थिते तत्र दश्रीनार्धे च पश्यन् ॥ तदा राजा प्रहृष्टः
सुनिदया यहुने भद्रा ॥२३॥ नमो पुत्रे विदिते भद्रै रतो नो गान्धुनि नृपः ॥ वसिष्ठस्य ततो मन्त्रुः प्रदुर्भूतिपमा
ननात् ॥२४॥ अदशी नातिमे सत्रं कुकोपमुनि सत्रमः ॥ शायं च दत्तवांस्तस्यै राजे मन्त्रुवशं गतः ॥२५॥ यस्यान्ते
मांशं हन्त्या कृत्वा गन्धुं रुमात्मनः ॥ दीक्षितो सिमदा न्मन्त्रमा मन्त्रं ज्ञाय पार्थिव ॥२६॥ वारितेपि मया तस्मात्
देहस्य भविष्यसि ॥ पतन्ति दंशरी रंते विदे हो भव भूयते ॥२७॥ ॥ **आसु उवाच** ॥ इति तस्मात् न संसृज्या राजा तस्य
हि नारकाः ॥ यो यो बुधेयमासु मुनिमाहुः प्रोक्तं ॥२८॥ कृपितं तं समागत्य राजा विगतकल्मषः ॥ उवाच च त्वं
श्रद्धां हेतुगर्भं च युक्तिमतं ॥२९॥ न मे दोषो हि धर्मज्ञानसंनतभया कुलं ॥ हिता मां यजमानं वै प्रार्थितोपि म
या भद्रं ॥३०॥ न तज्जुसेदि जप्ते कृत्वा कर्म मुमुक्षितं ॥ सन्नोषी उल्लसन्नेष्ट जानन्य तस्य निभ्यः ॥३१॥ युक्तो
सिबुल्लसन् साक्षाद्देवैर्दोग्धितमः ॥ न वेत्ति विप्रवर्मस्य गतिं स्तब्धं दुरासदां ॥३२॥ आत्मदोषमपि ज्ञात्वा म
ष्टा मां शत्रुमिच्छति ॥ त्याज्यस्तस्य रजः क्रोधश्च शत्रुला दधियतः ॥३३॥ ब्रथा क्रोधपरीतेन मयि श्रापः प्रपातितः
तवापि च पतन्त्य देहो यं क्रोधसंयुतः ॥३४॥ एवं शोको मुनी राजा राजा च मुनिना तथा ॥ श्राप परस्परं श्रापं दु
रितोते बभूवतुः ॥३५॥ वसिष्ठस्तु निजिना त्रैबुला लं शरणागतः ॥ निवेदयामास तदा श्रापं भूय कृतं महत् ॥३६॥
॥ **वसिष्ठ उवाच** ॥ राजा शोको देहो यं यत लं यत वेति वै ॥ किं करोमि पितः श्रापं कष्टं भूय प्रतापजं ॥३७॥ अन्ते

देहसंयमः कालेन वदसां प्रतः ॥ यथा मे देसं यो गः सर्ववत्सं प्रयते ॥ ४८ ॥ तत्रो नो नो का देहो मे प्रादुर्भवति न कुतः ॥ समर्थेति
 दया सिंधो प्रसादं कर्तुं महसि ॥ वसिष्ठस्य वचनं श्रुत्वा बुद्ध्या जीवान्तरं जतं ॥ मित्रावरुणयोस्तैजस्वं प्रविश्य हिराभवा ॥ ४९ ॥
 तस्मादयो निजः काले भविता न त्रसंशयः ॥ पुनर्देहं समासाद्य भर्तुं पुत्रो भविष्यति ॥ ५० ॥ भूतात्मा वेदविद्यामं स ह्युत
 : सर्वं जितः ॥ एवमुक्त्वा पित्रा जययौ ब्रह्मणः ॥ ५१ ॥ कृत्वा पुदक्षिणं श्रीगणेशाय नमः ॥ विवेकात्मनो दे
 हे मित्रावरुणयोस्तथा ॥ ५२ ॥ जीवांश्चैव वसिष्ठो ध्यात्वा को देहमनुमनः ॥ कदाचिदुर्वशीरुज्जगता ब्रह्मणः ॥ ५३ ॥ यदुक्तं
 ब्रह्मणे हाससी गता समा कृता ॥ दृष्ट्वा तव सखं दिव्यो रूपो यो वनसंयुतः ॥ ५४ ॥ जातो कामातुरौ देवीताम्रचतुर्लदा नयः ॥ विवेको
 वीर्यवान् देवी देवक्यां मनो रमो ॥ ५५ ॥ आगंतुमनवशं निबध्य स्वस्मरं कुली ॥ विहरस्व यथा कामं स्थाने स्थिरवर्ति
 नि ॥ ५६ ॥ तथोक्तं सागरदा देवीताम्रं तत्र स्थिता ब्रह्मा ॥ कृत्वा ध्यात्वा स्तिरं देवीमित्रावरुणयोर्गृहे ॥ ५७ ॥ सा गृहीता त
 योर्भावं संस्थिता न हृदयं न ॥ न याल्लपति न वीर्यं कुं भेदे वा दनाद्युते ॥ ५८ ॥ तस्या जातो मुनी राजन्वावेवातिमनो हरी ॥
 अगतिः प्रथमस्तत्र वसिष्ठश्चापरस्तथा ॥ ५९ ॥ मित्रावरुणयोस्तैजस्वा यसा वधिसत्तमौ ॥ प्रथमस्तत्र नं शोभो बाल एव
 महातयाः ॥ ६० ॥ इदं कुरु वसिष्ठं वदुं बालं पुरोहितं ॥ वंशस्यास्य सुखा भवेत्पुत्रा मासमाश्रितैः ॥ ६१ ॥ विशोषण
 सुमित्रा न्वासीति युक्तो बभूव ह ॥ पुनर्देहं समासात् वसिष्ठस्य च कारणं ॥ ६२ ॥ शापा देहात् रज्ज्वा निमिज्ज्वा ब्रह्म
 योः किल ॥ ६३ ॥ ॥ इति श्रीदेवीभागवतं महापुराणे ब्रह्मसूत्रचतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥ ॥
 जनमेजय उवाच ॥ देहप्राप्तिं वसिष्ठस्य कथितो भवता किल ॥ निमिः कथं पुनर्देहं प्राप्नोति निमि बह ॥ १ ॥ ॥ व्यास उ
 वाच ॥ वसिष्ठेन च संज्ञातः पुनर्देहो न राधि य ॥ निमिना तत्र धातुं प्रो देहः शापादनत्तरं ॥ २ ॥ यदा शप्ते वसिष्ठेन तदा ते

30

25

20

15

॥दे.भ.॥

॥सुखः कृतौ॥ ॥सुखो मेव ता राजसे सर्वे समविचरन्त॥ ॥ किं कर्तव्यं महोत्साधिः शायं दग्धो महीपतिः॥ ॥ अस्मिन् जने
 स एते दीक्षा युक्तं श्रद्धाधिकः॥ ॥ किं कर्मः कार्यमेतदे विपरीतं कर्तव्यं॥ ॥ अवश्यं भावि भावना दशा कृत्यानि वा
 रणे॥ ॥ ॥ मंत्रैर्विष्णु विष्णु तत्र देह-मस्य म हात्मनः॥ ॥ पतित धारया मासुः किं नि-त्सासने संयुतं॥ ॥ ॥ गधैर्मासैश्च वि वि
 धैः पूज्यमानं मुहुर्मुहुः॥ ॥ मंत्रश-त्ता प्रति स्तस्थ निर्विकारं प्र-जितं॥ ॥ ॥ तथैव याज यामासु र्यविदीक्षा समाप्यते
 ॥ समाप्ते च कृतौ तत्र देवाः सर्वे समागताः॥ ॥ ॥ अतिश्रिभ्रस्तताः सर्वे सुधीना आभवन् तथा॥ ॥ विज्ञासु निमिः स्तो
 त्रे निमिः रात्मन म-वृत्तं॥ ॥ ॥ प्रसन्नास्म महीपा ल वरं व रय सुव्रत॥ ॥ यजे नाने न राजर्षे कृते ज न विधीयते॥ ॥ १०॥ दे
 वदेहं नृ देहं वा यत्र म नसि वां छिते॥ ॥ दग्धः कामं सु रो याने म न्य लोकै य धा सुखं॥ ॥ ११॥ एवमु-क्तो निमिः रात्मा संतुष्ट
 तानु वाच ह॥ ॥ न देहं म मर्वां छति सर्व धै व विन भवे॥ ॥ १२॥ वसेयं सर्व सत्त्वानां हृत्स्वा वै सुहस त्रमाः॥ ॥ नेत्रे पु स
 र्वभूतानां वा य भूतेश्च रा म्यहं॥ ॥ १३॥ एवमु-क्तोः स रा तत्र निमिः रात्मा न म बुवन्॥ ॥ नूनमेवं भविष्यति वां छिते न
 म स तम॥ ॥ १४॥ नेत्रे पु स र्वभूतानां निवासो सुहैः कृतः॥ ॥ निमिः ख व नि च धृ षि त्व नृ ते नै व देहिनां॥ ॥ १५॥ तव वा
 सास निमिः श मान वाः प शव स्तथा॥ ॥ प न कृ ष्व भविष्यति पुन आ निमिः शः सुराः॥ ॥ १६॥ इति दत्ता वर न सौ देवा त
 स्मात्मेनेतदा॥ ॥ आसं च मुनी-सर्वी-युः स र्वे यथा गते॥ ॥ १७॥ गते पु ने पु र्वे पु मुने य तत्र संस्थिताः॥ ॥ विचिन्त
 विचिन्त सर्वे निमिः देह स माह र॥ ॥ १८॥ भरणि तत्र संस्था प्य म मं भू र्म भू व तं द्या॥ ॥ मंत्रे हो मे म हात्मानः पुत्र ह
 नौ निमिः रथ॥ ॥ १९॥ अरणे मं ध माना यां पुत्रः पुं ड र भू म नः॥ ॥ सर्व स क्षण संयुक्तः साध निमिः रिवा य रः॥ ॥ २०॥ अ

ध्या -

१६६

10

5

रण्य म-यना-ज्ञानास्तस्यामि धिरिति स्मृतः॥ ॥ ये नासौ ज न का-आ तो ने नै ज न को भवन्॥ ॥ २१॥ विदेहस्तु निमिः जीतो य सा
 त्रं हं श जा नृ पाः॥ ॥ तस्मादि दे हाः प्रो-यं ने ज न का भवन् रा त रे॥ ॥ २२॥ एव निमिः ल तो रा जा प्र धि ते ज न को भवन्॥ ॥ न गरी निमिः
 ता ते न गं गा ती रे मनो हरे॥ ॥ २३॥ मि धि ले ति सु विख्या ता गो पु रा द्यु त संयुता॥ ॥ धन धा न्य समा यु क्त ह दृ शा ला वि रा जि ता॥
 ॥ २४॥ वं शे स्मि न्ये पि रा जा न ले सर्वे ज न का र्ण या॥ ॥ विख्या ता ना निनः काम विदे हाः प रि की र्ति ताः॥ ॥ २५॥ ए न मे क धि त
 रा ज निमिः रात्मा न म भू तं॥ ॥ शायं दग्धो महीपतिः विस्तरा उदि तं मया॥ ॥ २६॥ ॥ राजो वाच॥ ॥ भगव भवता प्रो-क्तं नि
 मिः श य स्य कारणं॥ ॥ भू ता स न्दे ह मा य त्रं म ने मे नी व च न्तं॥ ॥ २७॥ व सि षो वा ल ए भे षो रा ज भै व पु रो हि तः॥ ॥ पुत्रः प प्र भ व स्य
 पि त्रा म ह जा क थं मु निः॥ ॥ २८॥ गु रं च वा ल मां ता ता नि मि ना त क ता क्ष मा॥ ॥ य ज क र्म भू तं क ता क थं क्रो ध मु या ग तः॥ ॥ २९॥ ता
 ता ध र्म स्य वि ज्ञा न मि ष्ठा कु सं भ वः क थं॥ ॥ क्रो ध स्य व स मा य नः श ष्म वा-जा ए रं गु हं॥ ॥ ३०॥ ॥ वा स उ वा च॥ ॥ क्ष मा ति
 दु श्म रा रा ज-आ नि मि र जि ता त्म मिः॥ ॥ क्ष मा वा लु क्य भो लो के सु स म र्थे वि शो घ तः॥ ॥ ३१॥ सर्व संग य रि त्या गी मु नि र्भव तिः
 ता पे सः॥ ॥ श्रु धा नि डा नि ता श्रै व यो गा भ्या से मु नि स्ति ताः॥ ॥ ३२॥ काम क्रो ध स्र था लो भो हं का र भू त र्थ कः॥ ॥ इ त्थं या दे ह म
 ध्य स्था रि प वः सर्व धा नृ यः॥ ॥ न भू तः पु र्व सं सारे नृ चै व व र्ज नि धु ना॥ ॥ भ वि ता न पु मा-क श्मि त्यो ज ये त रि ष्म नि मां॥ ॥ ३३॥
 न स र्गे न च भू लो को ब्र ह्म लो के हरेः पदे॥ ॥ कै ता से ने दु शः क श्मि त्यो ज ये त रि ष्म नि मां॥ ॥ ३४॥ पु न यो उ त्प पु त्रा भू त धा न्ये ता
 प सो त्र माः॥ ॥ ति पि गु ण त्र या वि द्याः किं पु न र्मान वा भु वि॥ ॥ ३५॥ क पि तः सां त्व वे न्ना च यो गा भ्या स र तः भू तिः॥ ॥ ति ना पि दे व यो
 गा दि पु द ग्धाः स ग र त्म नाः॥ ॥ ३६॥ त स्मा न् रा ज नृ हं का रा त्मं जा न् भू व न त्र यं॥ ॥ का र्य का र णा वा ता नृ त दि पु र्क क थं भवेत्॥
 ॥ ३७॥ वृ ष्ठा गु ण त्र या वि द्यो वि ष्म श क र त्म ना॥ ॥ उ त्प व नि शरी रे पु ने कां भा वाः द थ क थं॥ ॥ ३८॥ मा न वा नां च का वा नां
 स नै का नृ य व स्ति ता॥ ॥ गु ण नां शं क रे रा ज स व त्र सर्व दा स्ति तः॥ ॥ ३९॥ क वा नि स त्व वृ षिः स्था न्क वा नि उ ज सः कि ता क्म

29

30

25

20

15

॥ देवाः ॥

निमग्नोऽस्तिः समं भावः कदाचन ॥ ४१ ॥ निर्गुणः परमात्मा सौमित्रैः परमो वायः ॥ अरुणः सर्वमन्तानामुपमेयः स नूतनः ॥ ४२ ॥
 नयेव परमात्मा निर्गुणः उल्लसन्ति ॥ ४३ ॥ उर्जया चोत्पत्तिभिः सर्वभूतव्यवस्थिता ॥ ४४ ॥ परमात्मनस्तथा शक्तेस्तयोरेकसदेवे
 हि ॥ तयोस्तु च नरसुखं कोवेति भुवनत्रये ॥ ४५ ॥ मोवेदमविभक्तोस्मि संसारि त्रिगुणात्मके ॥ ४६ ॥ उच्चमेतानविज्ञाने ज्ञाने
 वति कुत्रचित् ॥ ४७ ॥ अत्रोचं शिष्टं यन्मया क्रोधनायेत पोषणा ॥ निर्धनाः सधना ये वै दातुर्न दोषदेशिनः ॥ ४८ ॥ ता
 न नृदिविधं धौको शादि कं पुथमं स्मृतं ॥ वेदशास्त्रार्थविज्ञानं तज्जवे दुडिचो गतः ॥ ४९ ॥ विनकी सन्नवहो भव
 तिमतिकस्थिताः ॥ कुतर्ककस्थिताः केचित् सज्जर्ककस्थिता एव ॥ ५० ॥ द्वितर्कविभ्रमो न्यत्रि विभ्रमा दुडिभ्रंशता ॥
 द्विभ्रंशान्न ज्ञाननाशः प्राणिनां परिकीर्तिताः ॥ ५१ ॥ अत्रुभवा स्वद्वितीये नृज्ञाने उर्ध्वं नृपाति तदा प्राप्य ते तस्य
 दातुः संयोगदा भवेत् ॥ ५२ ॥ शूद्रज्ञानान्न कार्यस्य सिद्धिर्भवति भारतः ॥ तस्मात्प्रातु भवज्ञानं संभवत्यतिमानुषं ॥
 ॥ ५३ ॥ अत्र गतं तमके नृणां यो कोहिनक्षमः ॥ यथाननश्च तितमः कृतया दीपवार्त्तया ॥ ५४ ॥ तत्कर्म यन्न वे
 धायसा विद्याया विमुक्तये ॥ आयासाया परं कर्म विद्याया क्लिप्तये युष्माः ॥ ५५ ॥ श्रीसं परहिता शक्तिरनु के को
 मादतिः ॥ स नो मश्नेति विद्यायाः परिपाको ज्वरं फलं ॥ ५६ ॥ विद्याया तपसा वापि योगाभ्यासेन भूपते ॥ कामादीनां
 चेष्टा नृणां नैव नाशः कदाचन ॥ ५७ ॥ मनसु च श्रुतं संराजं स्वभावादि उर्ध्वं ॥ नृदशः सर्वपापानि त्रिविधं भुवनत्रये ॥ ५८ ॥
 कामक्रोधादयो नाशमनो जाः परिकीर्तिताः ॥ तिनदानं भवत्येव यदा केचित् तितमनः ॥ ५९ ॥ तस्मात्तु निमित्ता राज्ञश्च
 मा विहिता मुने ॥ यथा यथा तिना पर्वकृता भूकृता गताः ॥ ६० ॥ अत्रु पुत्रेण शोषेपिय याति नृपसत्तमः ॥
 न शशाप मुनि को या जरां श जा गृहीतवशा ॥ ६१ ॥ कश्चित् सोमो भवेत्कश्चित् रो भवति यार्थिव ॥ स्वभावेन यत्र

१८७

10

5

पते कस्य दोषोत्र कस्यते ॥ ६२ ॥ हे हयाभार्गवा नृवंधन सोभा तुरो हितारा ॥ कस्य एव मृतनः सर्वानुष्ठानयनमस्तिता ॥ ६३ ॥
 गर्भिनश्च नयसेषां क्षत्रियाः कपिता भूताः ॥ पातकं च घृतः कृत्वा उल्लसन्त्या समुज्ज्वल ॥ ६४ ॥ ॥ इति श्रीदेवीभागवते
 महाप्रसंगे सप्तमोऽध्यायः ॥ १५ ॥ ॥ जनमेजय उवाच ॥ कस्य कुले समुत्पन्नाः क्षत्रिया हे हयाभार्गवे ॥ व
 सन्त्यामन इत्यजिज्मर्गं गच्छये ॥ १॥ विरस्य करुण मेघो किमेव ह्यपि तामह ॥ निमित्तेने विना क्रोधं कथं कुर्वन्ति क्षत्रियाः ॥ २ ॥
 वैरं पुरोहितैः सार्धं कस्मात्ते बाजायत ॥ नात्यहेतुहिते द्वैरक्षत्रियाणां भविष्यति ॥ ३ ॥ अथ धातुसण्ण नृणां कथं जप्सुराग
 सः ॥ गङ्गाजवत्तव को विपापभीताः कथं मुने ॥ ४ ॥ स्वये परध्वे को हन्याद्वा उवाच क्षत्रियर्षभः ॥ स देहो यं मुनिभ्यो वारुणं वक्तुमह
 सि ॥ ५ ॥ ॥ त्वन उवाच ॥ इति यद्वक्तव्यं तेन राजा सत्यवती सुतः ॥ उवाच परमधीनः कथं संसृत्य वेतसः ॥ ६ ॥ भूतपरिहिते क
 र्त्तु क्षत्रियाणां पुरातनी ॥ अभ्यर्थकारिणी सम्यक् विदितं च पुरा मया ॥ ७ ॥ कृतवीर्येति नाम्ना भूधे हयः पृथिवीपतिः ॥ सहस्रबा
 हुर्वत्तवान् ज नो धर्मनगरः ॥ ८ ॥ दत्तो जेयस्य कियो भूदवता रो हरेरिव ॥ सिद्धः सर्वार्थदः कामभूत एवाय स एव सः ॥ ९ ॥
 यज्वा परमधर्मिकः सदा दानपरायणः ॥ ददौ विभ्रं भूतुभ्यो स्त्री कृत्वा यज्ञाने कसः ॥ १० ॥ धृतिनस्ते हि जाजाता भूगवो नृप
 दानतः ॥ हय रत्नसमृद्धाः संजाताः उचिता भुवि ॥ ११ ॥ स्वर्गनि नृप शाईतु कार्त्तवीर्यं जनिषुतः ॥ हे हयाभिर्भना जाता
 कातेन महता नृप ॥ १२ ॥ धनकार्यं समुत्पन्नं हे हयातां कदाचन ॥ याचिष्ठु बोः प्रियं मुखा भूतुं ते हे हयाभ ॥ १३ ॥ विनयेन
 त्रिषु कृत्वा यथा च भर्गवा भवन् ॥ न ददुस्ते तिस्रो भातीनास्तिनास्तीति वादिनः ॥ १४ ॥ भूमीव निदधुः केचित् उगवोधनमुत्तमं ॥
 पुडुः केचित् द्विजातिभ्यो तात्वा क्षत्रियतो भयं ॥ १५ ॥ कृत्वा स्थानान् रेडुयं वल्लण भवविहाराः ॥ त्वत्काभ्रमा न्ययुः सर्वभूत
 वल्लभयानि तः ॥ १६ ॥ याज्यां नृपुः खिता नृदृष्टा न ददुर्तो भमो हिताः ॥ पलायिता गताः सर्वगिरिदुर्गानुपासिताः ॥ १७ ॥

न

[illegible][illegible]

30
25
20
15
10
5
0

दे.भा.स.

मनोदिना ॥३॥ एवं ते कथितं राजन् भूगुणां भुवि नाशनं ॥ लोभाविषैः क्षत्रियैर्धनं कृतं वैपास कंकिल ॥४॥ ॥ जनमेजय उवाच ॥ श्रुतं
मया महत्कर्म क्षत्रियाणां यदाहं ॥ कारां लोभेन वात्र दुःखदं श्रोतुं सः ॥५॥ किंचित् पुष्टमिदं क्षमिं संशयं वासवी सुत ॥ हे ह्यस्तु
कथं नामो रयानां भुवि नृपान्मजाः ॥६॥ यद्येत्सु यादवाः कामं भरतां शरणास्तथा ॥ हे ह्यस्तु कश्च राजा भूकेषां वंशे पुतिष्ठितः ॥७॥ तदहं श्रोतुं
मिच्छामि कारां करुणानिधे ॥ हे ह्यस्तु कथं जाताः क्षत्रियाः केन कर्मणा ॥८॥ ॥ वास उवाच ॥ हे ह्यस्तु न संमुन्यति शृणु भूपस विसतरां ॥
पुरातनैः सुपुत्रैः च कथां फलपुण्ड्रिनी ॥९॥ कस्मिंश्चित् समये सूर्यस्य पुत्रः सुशोभनः ॥ रे वननाम विख्यातो रूपवानमिह प्रभः
॥१०॥ उवाच ॥ श्रवणं सारं हृदयं मनोहरं ॥ जगाम विष्णु सदनं वैकुण्ठं भास्करात्मजः ॥११॥ भगवद्दर्शना कांक्षि ह्याहो
यदागतः ॥ दूरतस्तदा दृष्ट्वा तस्मिन् रविन न्यूनः ॥१२॥ रमातीतं हयं दिवां प्रीतिं रसागरे प्रवृत्तं ॥ रूपेण विस्मिता तस्य तस्मिन्
संजितलोचना ॥१३॥ भगवानपि तं दृष्ट्वा हयात्तु तं मनोहरं ॥ आगच्छन्तं रमां विष्णुः पप्रक्ष पुण्यात्पुत्रः ॥१४॥ को यमाय
ति न्यवेति ह्यारुह्य इवापरः ॥ स्मरन्ते तनुजः कान्तं मोहयन् भवत्त्रयं ॥१५॥ प्रेक्षमात्रात दास्यमीत्यभिजा देवयोगतः ॥ तौ
च वचनं किञ्चिन्मयापि च पुनः पुनः ॥१६॥ ॥ वास उवाच ॥ अस्माकं च तौ कीदृशकामिनीमिति मेहितां ॥ पश्यन्ती तुरंगमि
नं वता सीतं च तं ॥१७॥ तामाह भगवन् कुरुः किं पश्यसि सुलोचने ॥ मोहिते वहिर्मां किं दृष्ट्वा नैवावनायसे ॥१८॥ सर्व
त्रमसे यस्याहमात्रेण विष्णोः ॥ चंचलतां च तं सर्वं धेवन संशयः ॥१९॥ प्राकृतं च यथा नाही नूनं भवति चञ्चल
॥ तथा त्वमपि कश्चात्तिष्ठि रा नैव कदाचन ॥२०॥ त्वं ह्यंमत्समीपस्था समीप्य यदि मोहिता ॥ त्वदुवा भवामीह मत्समीपे
ति दारुणे ॥२१॥ इति शक्राभादेवी हरिणा देवयोगतः ॥ रुरो दवेयमाना सा त्रयमीति दुःखिताः ॥२२॥ तमुवाच रमा
नाथं शोकिता चारुहासिनी ॥ पुण्यमिदं रसादेवं स्वपतिविस्मयान्विता ॥२३॥ देवदेव जगन्नाथ कुरुणा करके शवा ॥ स्वसेयरा

१५०

ध्वजो विदकस्मात्पापं ददासि मे ॥२४॥ न कदाचिन्मया दृष्टः प्रभो जोधसत्वे दृष्टः ॥ कगतसे मयि स्निहः सहजो नतु नभरः ॥२५॥
वज्रपातस्तु शत्रौ ये कर्तव्यो न तु हन्तरे ॥ सदाहं वरयोग्याने प्राप्य योग्या कथं कृता ॥२६॥ प्राणं स्तु क्षमि गोविन्द पश्यतो घृतवायतः
॥ कथं जीवेत्तया हीना विरहानसनापिता ॥२७॥ प्रसादं कुरु देवेश काया दस्मान् सदा हृत्तन ॥ कदा मोक्षोत्तमीपने प्राप्नोमि सु
खदं विभो ॥२८॥ ॥ हरि हवाच ॥ यदा ते भविता पुत्रः पृथिव्यां मत्समः प्रिये ॥ तदा मोक्षाय तत्तु निरुद्धि तात्वं भविष्यति
॥२९॥ ॥ इति श्री देवी भागवते महापुराणे षष्ठस्कंधे लक्ष्मीशायो नाम सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ ॥ जनमेज
य उवाच ॥ इति शक्राभा भगवन् तसिंधुजा कालयोगतः ॥ कथं सा वडवा जातारवते न च किंचित् ॥१॥ कस्मिन् देशेऽपि जादेव
वडवारूपधारिणी ॥ संस्थिते काकिनी वासापरोषित्यति कायथा ॥२॥ कालं कियन्मया युष्मन्निष्ठुना पतिनारमा ॥ संस्थिता
विजने रणे किंचित् च तया पुनः ॥३॥ तमागमं कदा प्राप्ता वासुदेवस्य सिंधुजा ॥ पुत्रकथं तया प्राप्नो नारायणविभु कया
॥४॥ एतद्वृत्तान्तं मार्यशकं धयस्व सविस्तारं ॥ श्रोतुं कामोस्मि विप्रेन्द्र कथा रयानमनुत्तमं ॥५॥ ॥ स्मरन् उवाच ॥ इति पृष्ट
स्तदा व्यासः परीक्षितस्तु ते न वै ॥ कथं व्यासास भो विष्णुः कथं मे तो सुविसतरां ॥६॥ ॥ वास उवाच ॥ भृशं राजन् सुवभ्यामिक
थां यो राति किञ्च भो ॥ वावनीस्तु वदां कलं विद्रुदा धरं सपुतां ॥७॥ रे वनत्तरमां दृष्ट्वा शशां देवेन कामिनी ॥ भयान्तः प्रययौ
दूरं त्रुणं जगतां पति ॥८॥ पितुः सकाशं तस्मिन् वीक्ष्य कोपं जगत्पते ॥ निवेदयामास कथां भास्कराय सखायजो ॥९॥ उवा
तां सारमादेवी पुण्यमजगदीश्वरं ॥ आज्ञां प्राप्ता नृपे तो के प्राप्ता कमललोचना ॥१०॥ सूर्यपुत्रानपस्तप्यन्तु सर्वे सदा हृत्त
नतो वासुधायो वडवा रूपधारिणी ॥११॥ काकिनी ननयासंगे सुपुत्रां क्षय्योत्तरि ॥ सर्वकामप्रदस्याने सुखे व
नमस्ति ॥१२॥ तत्र स्थित्वा महादेवं शोकरं वासिष्ठं पुदं ॥ ददौ चैकात्म्यमसां प्रति न च लक्ष्मीं वरं ॥१३॥ पञ्चाननं दशभुजं

धो

मोहादेहा च धारिणी॥ कर्तृमौरदेहा मनीसकलं त्रिलोचनं॥१४॥ आश्रितो धरं देवं गजचर्मो नरीयकं॥ कया समालोकितं नागपत्नी
पकीतनं॥१५॥ सागरस्य सुना कलाहयी कथं मनोहरं॥ तस्मिंस्तीर्थे रमादेवी चकार इन्द्रनयः॥१६॥ ध्यायमाना महादेवं वैराग्यमा
स्थिताः श्रद्धा॥ दिव्यं वरं सहस्रभुगत्तत्र महीपते॥१७॥ तत्र तुल्यं महादेवो ब्रह्मरुद्रमिलोचनः॥ पुण्यक्षो भूषमहे शानः पारि
नीतहितः पुण्ड्रः॥१८॥ तत्रैव सगराः शंभुत्तामाह हृदिवसनां॥ तपस्यती महाभाग प्रसिद्धीरूपधारिणी॥१९॥ किं नयस्य
सिक्त्याणि जगन्मातर्वदुस्वमे॥ सर्वार्थदः पतितेति सर्वलोकविधायकः॥२०॥ हरिं त्यक्ता श्रमां कस्मात्सौ विदेविमगा
यति॥ बालदेवं जगन्नाथं भुक्तिमुक्तिप्रदायकं॥२१॥ वेदोक्तवचनं कामं नारीणां पतिदेवता॥ नान्यस्मिन् सर्वथा भावः क
र्तव्यः कतिचित्तया॥२२॥ पतिशुश्रूषणां स्त्रीणां धर्म एष सनातनः॥ यादृशसादृशः सेव्यः सर्वथा भुञ्जाम्यया॥२३॥
गशय्यास्तु सर्वेषां सेवायोग्यः सदैव हि॥ तं त्यक्त्वा देवदेवं शक्तिं मां ध्यायसि सिंधुजे॥२४॥ ॥ लक्ष्मीकवच॥ आशुने
षमहेशानसप्राहं पतिनाशिव॥ मां समुद्धर देवेश शायदस्माद्वयत्रिवो॥२५॥ इत्युक्तं हरिणा श्रेष्ठे शायानुग्रहकार
णं॥ विजयेन मया कामंदया मुक्ते न विभुना॥२६॥ यदा ते भक्तिपुत्रस्तदा शायस्य मोक्षसागरं॥ भविष्यति च वै कुरु
वासत्ते कमलासये॥२७॥ इत्युक्त्वा हतपस्तम्भमाश्रितो वने॥ आश्रितो मया देवसं सर्वार्थप्रदायकः॥२८॥
पतिसंगं विना पुत्रं देवदेवं लभे कथं॥ सत्कृतिवृत्तिवैकुण्ठे त्याग्यो मां ह्यनागसं॥२९॥ कश्चिदेहि देवेशाय दितुं को
सि शंकर॥ तव तस्य द्विधा भावो नास्ति नूनं कदाचन॥३०॥ मये तद्गिरिजाकान्तपत्युः श्रुत्वा पुनरहरः॥ यत्वं तौ सौ पुनर्यः
सत्कृतं नात्पत्रं संशयः॥३१॥ ऐक्यत्वं च द्वयोर्ज्ञानो मया ते स्मरणं कृतं॥ अन्यथा मम दोषः स्यात्तो प्राशस्त्यतः शिव॥३२॥ ॥
॥ शिवउवाच॥ कथं ज्ञातं त्वया देवि मम तस्य च सुन्दरि॥ ऐक्यभावं हरे नूनं सत्यं मे वदस्व मुजे॥३३॥ ऐक्यत्वं च न जानति

२६२

देवभक्तनयस्तथा॥ ज्ञानिनेवे दत्तवत्ताः कुतर्कोपहताः कित॥ ३४॥ मन्त्रकावाहदेवयतिदकावहवस्तथा॥ विष्णुभक्तभक्तवत्
बोसमतिन्दापरायणाः॥ ३५॥ भवन्ति कात्मावेन कसौ देवि विप्रोद्यतः॥ कथं ज्ञातं त्वया भवेदुज्ज्वलं यमकृतात्मभिः॥ ३६॥ सर्वधैर्यैक
भावो हरेर्मम सत्सुखं भो॥ ॥ व्यास उवाच॥ इति सा श्रुत्वा यथा त्वं हारि वत्स॥ ३७॥ वृत्तान्ते तस्य विज्ञाने यवकुमुपचक्र
मि॥ शिव उतिरमात्रं सत्सुखं वदनादृशम्॥ ३८॥ ॥ लक्ष्मी उवाच॥ एकदा देवदेवेश शिव उवाच निवेशे हरिः॥ दृष्ट्वा मया तप
स्य न उवाच न चित्तो यदा॥ ३९॥ तदा हं विस्मिता देव तमप्युत्पत्तिं कित॥ पुनोऽहं सुखं सत्सुखं ज्ञात्वा विनयपूर्वकं॥ ४०॥ देवदे
व जगन्नाथ यदा हं निर्गता र्णवान्॥ मध्यामा नात्सु र्देवैः सर्वैर्ब्रह्मादिभिः प्रभो॥ ४१॥ वीक्ष्य तां श्रमया सर्वपतिकामु कया
तदा॥ वृत्तं सर्वदेवैः भोः श्रेष्ठ भोति विनिश्चयात्॥ ४२॥ तं किं ध्यायसि सर्वेश संशयो यं महात्मनः॥ धिया स्मिते के ते भारे कथ
यस्त्वमो गतं॥ ४३॥ ॥ विष्णु उवाच॥ श्रम कान्ते प्रवक्ष्यामि यं ध्यायामि सरोत्तमं॥ आभुजो मम हे शानं गिरिजा वत्स न हं
रं॥ ४४॥ कदाचिद्देव देवो मां ध्यायन् प्रमित विक्रमाः॥ ध्यायाम्यहं च तं देवं शंकरं त्रिपुरा नरकं॥ ४५॥ शिवस्य हं प्राणप्रियः शंकर
स्तुतथा मम॥ उभयो रंतं रं जगत्प्रियः संसृज्य चेतसाः॥ ४६॥ नरकं याज्जिते नूतं चेद्विषन्निमहे श्वरं॥ भक्तमम विदुः
साक्षिसत्यमेतदु वीक्ष्य हं॥ ४७॥ इत्युक्तं देव देवेन विष्णुना प्रभविष्णुना॥ एकान्ते कितं यदेतमया कौतुहलं प्रिय॥ ४८॥ तस्मात्
त्वा वत्स भविष्यो मां ध्यातवतीत्यहं॥ तथा कुरु महे शानय ध्याने प्रिय संगमः॥ ४९॥ ॥ व्यास उवाच॥ इति श्रीमो वचः श्रुत्वा
पुन्यवाचं महे श्वरः॥ तस्मात्प्राप्तप्रिये र्को र्यथा र्थे जाय को विदः॥ ५०॥ स्वस्था भव पृथुज्जालि तु को हंत पसातव॥ समाग
मस्ते पतिना भविष्यति न संशयः॥ ५१॥ अत्रैव ह्यहं यत्तु भगवान् जगदीश्वरः॥ आगमिष्यति ते कामं परितुं प्रेरितो मया॥
॥ ५२॥ तथा जगद्विषयान्मित्रं देवं मम हृदयं॥ यथा कुरु यत्तु मे गतामे प्यसि मया तुरः॥ ५३॥ पुत्रस्ते भविता कामं नारी
यथा समः प्रीतिः॥ भविष्यति न भवत्युतः सर्वं तु कृतमस्तुतः॥ ५४॥ सुतं जगत्समं भागं त्वं तेन पतिना सह॥ जगत्पति

वेङ्कटेश्वरस्य भक्तिरिति ॥ ५५ ॥ एकवीरेति नामासौ स्यात्ति यत्तु निते सुतः ॥ तस्मात्तु हे ह्यो वंशो भविवित्ता रमेव सि ॥ ५६ ॥
 ॥ वासुदेवाय ॥ इति यत्ता वर देवो भगवान् शैलजापति ॥ अमृतमनिगतः साक्षात्तु मया सहितः किवः ॥ ५७ ॥ सापित
 त्रिवर्चां गीतं स्थिता कमला मना ॥ प्रतीक्षमाणा भक्तैर्हय रूपधरं हरिम् ॥ ५८ ॥ ॥ इति श्री देवी भागवते
 महापुराणे सुब्रह्मण्ये लक्ष्मी वर प्रणिनामा द्वादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ ॥ वासुदेवाय ॥ तस्यैव त्वा वरं शम्भुः केला
 वां तरितो यद्यौ ॥ रम्यं देव गणैर्जुह्वं प्रपन्नं राभिश्च मंदिनं ॥ १ ॥ तत्र गत्वा चित्ररूपं गण कार्य विष्णु र दम ॥ पुष्पयामा
 सवैकल्ये लक्ष्मी कार्य भक्तिं ज्ञेय ॥ २ ॥ चित्ररूप हरिं गत्वा ब्रह्म हितं वचनं मम ॥ यथा तैर्दुष्पि रं पति विष्णो काम करे ॥ ३ ॥
 इत्युक्त्वा चित्ररूपो धनिर्जगत्सत्त्व दानितः ॥ वैकुण्ठं परमं स्थानं वैभवं वैष्णव गणैर्भूतं ॥ ४ ॥ नानादुर्मसमा कीर्णं वापी शान्ति
 राजितं ॥ संजुषु संसकारं उ मयूर को किरादिभिः ॥ ५ ॥ धवत्तु गृह संयुक्तं पताकानि विराजितं ॥ नृप गीत कला मणि
 मन्दा रदुर्मसं कुतः ॥ ६ ॥ वकुलाशो कनितु कनम्य कानि विरुजितं ॥ कुजितैर्विहगानां कुली क्लाद करं ॥ ७ ॥ सर्वे
 धवत्तं विष्णो कीर्णं प्राहृष्टा मन्त्रा ॥ जय विजय नामा नैवेद्य पाणी ह्यना वृजौ ॥ ८ ॥ भोति वि दयतो श्री पुं हरये परमा मने ॥
 दूतं जगत्परमं पुष्टं भूतं वाणिना ॥ ९ ॥ तत्तु तावत्तनं तस्य जयः परमं बुद्धिमान् ॥ गत्वा हरिं पुष्पा ह कता जनि
 टः पुरः ॥ १० ॥ देव देव रमा कान्त करुण कर केशव ॥ द्वा रिति वृत्ति दूतौ त्रयं कृत्य समागतः ॥ ११ ॥ भोजा पय प्रवृ
 ष्ठ वी नवेति गृह उध्वज ॥ चित्ररूप धरो मयि न जने काय मोरवं ॥ १२ ॥ इत्युक्त्वा जयं प्राह हरिः सत्तात कारणः ॥ प्रवे
 शाया भूतं श्री पुं चित्ररूप सत्ता कति ॥ १३ ॥ इत्युक्त्वा जयं तत्तु गत्वा तं परमा मुनं ॥ इही म्य कारयामास जयः श्री कर सेवक
 ॥ १४ ॥ प्रवेक्षितो जयेना भुक्तिं रूप सत्ता कति ॥ प्रसादात्तु वदितुं पुरः कता जतिः स्थितः ॥ १५ ॥ इत्युक्त्वा विष्णुं प्राप यम

१५२

वाङ्मह उध्वजः ॥ चित्ररूप धरं शोभोः शो व कं विनया नितम् ॥ १६ ॥ पप्रक्षतं स्मितं कृता चित्ररूपं रमापतिः ॥ कुशले देव देव स कृतं वं
 स्य चानया ॥ १७ ॥ कस्मान्त्वं प्रेषितो मयि ब्रह्म कार्यं हरम्य किम् ॥ अथ वा देवता तां च कार्य किं चित्समुत्थितम् ॥ १८ ॥ ॥ इति वासुदेवाय ॥
 किमज्ञातं तवा स्त्री हंस सारे गृह उध्वज ॥ वर्तमानं त्रिकाल जयदं प्रवृत्ति मिवे ॥ १९ ॥ प्रेषितो मयि भवेतां विनयां जना दित ॥ रहस्य
 वेचना का कं प्रवृत्ति मिवे ॥ २० ॥ नयुक्तं मे तदेवैवा भायते कमला लया ॥ तपस्तपति कारिन्दी तपसा संगमे विभो ॥ हयि रूप
 धर देवी सर्वार्थ सिद्धि दायिनी ॥ ध्यातुं योग्या मरु गणैर्मानवै र्यक्ष किन्नरैः ॥ २१ ॥ विमानया मरुः कोपि सुख भागी भवेद्भिभो ॥ तां म्य
 क्ता युन्दरी का क्षपा क्रोसि किं सुखं हरे ॥ २२ ॥ दुर्वलोपि क्लियं याति निर्धनोपि जगत्पते ॥ विना पदार्थं च विभो कित्यक्ता जगदीश्वरी ॥
 ॥ २३ ॥ सुखं प्राप्नोति संसारे यस्य भार्य जगत्पते ॥ धिक्कस्य जीविनो केनेति नितं त्वरिमस्मितैः ॥ २४ ॥ सकामारिपवसे यदुक्ता
 दुःखितां भूत ॥ तां विभुक्तं च रमणा हसि म्यति दिवानि शम् ॥ २५ ॥ इमां रमय देवेश त्व उ सं गतां कुरु ॥ सर्व लक्षण संयतां
 सुश्री लां च सूरूपिणीम् ॥ २६ ॥ सुखी त्वं भवतां प्राप्य वदं भां वा हृहा सिती ॥ काना विरह जंडुः खं मरु म्य ह मना तुतः ॥ २७ ॥
 मम भार्य मृता विभो दक्षयज्ञे सती यदा ॥ तदहं विरहा दुःखं भुक्त्वा न्न कथं हरे ॥ २८ ॥ संसारे स्मिन्नरः कोपि मा भूत्तमसद
 क्रो पदः ॥ मनसा करवं शोक मिति स्मर प्रपीडितः ॥ २९ ॥ कालेन म हता प्राप्ता मया जिहि सुता पुनः ॥ तपस्तपसा तिहुः साध्यं दग्
 धा दारा रुषा नृप ॥ ३० ॥ हरे किं सुख माय नं त्वया संत्यज्य कामिनीम् ॥ एका कीर्ति सता कारं सह मरुत्तरा त्रकं ॥ ३१ ॥ गत्वा श्री
 त्यमहा भागां समानयति जालं ॥ माभूत्कोपी हंस सारे विभु कौ रम यानया ॥ ३२ ॥ कृता तं रं गुर्यं त्वं भजतां कमला लयाम् ॥

30
25
20
15
10
5
0

दे.भा.४. उलायपुत्रेमासु कान्तमानय भविमिताम् ॥ ३४ ॥ ॥ वास उवाच ॥ हरिह कर्णत कृष्णं चित्ररूपं सभारत ॥ तथेति क्ता च तं दूतं प्रेषयात्मा सशं
करं ॥ ३५ ॥ गते दूते च भगवत वै कृष्णं कान्तमानं संयुतः ॥ जगाम तत्र कृष्णं भगवति रूपं मनोहरम् ॥ ३६ ॥ यत्र सावडवा रूपं कृष्णं तपति सिंधुजा ॥
विहसतं देशमासायतामयं मयी हितम् ॥ ३७ ॥ साधितं वीक्ष्य गोचिदहं हृदयं धरं पतिम् ॥ सगर्भासातदा जाता वडवा हरि वत्तभा ॥ ३८ ॥
॥ लघुवे लघु रं वासंत त्रैव च गुणे नरम् ॥ नामा ह भगवा-नो कं पुहस्य समया म्रितम् ॥ ३९ ॥ न्याजाय वाडवं देहं पूर्वदेहा भवाधुना ॥ ग
मिषावः स्ववै कृष्ण मावां कृष्ण निजं वयुः ॥ ४० ॥ ति कृत्वा कृष्ण रोयं तथि जातः सुलोचने ॥ ॥ तक्षी हवाच ॥ स्वदेह संभवं पुत्रं कथं
हिता वजो म्रमम् ॥ ४१ ॥ स्नेहः सुदुस्म जगाम स्वात्म जेस्य सु र्धम ॥ कागतिः स्यादमेया त्म नृ वात क स्य न दी तटे ॥ ४२ ॥ अनाथ स्या समर्थः
स्वविजने भजना दिह ॥ अनाथं सुखं तत्का कथं जं मुं मनो मम ॥ ४३ ॥ समर्थं स द र्थं सा मि स यो भवति का त र म् ॥ दिव्य दे हो त नो जा
नौ लक्ष्मी नारायण वु मी ॥ ४४ ॥ विमान वास संवि दौ म् नृ य मानौ ल रै र पि ॥ गंतु का मं पति पा ह क म लो क म ना पति म् ॥ ४५ ॥ गृहा रो मं सु
तं ना थं ना हं शो म्पित्वा जितम् ॥ प्रा ण वि को ति मे पुत्रः कां त्या त्म स द शः प्र भो ॥ ४६ ॥ गृही तै ने ग मि ष्या दौ वै कृष्णं म धि सु द नं ॥ ॥
हरि हवाच ॥ सा विषा द प्रिये कं तु त म ही सि च रा ने ने ॥ ४७ ॥ ति कृत्वा तं सुखे नात्र र क्षा मे वि हि ता ति ह ॥ कार्यं कि म पि वा मो ह व र्ति त म ह द ॥ ४८ ॥
भु त म् ॥ ४९ ॥ नि बो ध क थ या म्प य ल त स्या त्र वि मो च ने ॥ भु र्व सु ना म वि ष्या तो य या ति त नु जो भु वि ॥ ५० ॥ हरि व र्मे ति पि त्रा स्य क र्त ना म सु
वि स्म र म् ॥ स रा जा पु त्र का मो य त य स प ति पा व ने ॥ ५१ ॥ ती र्थे व म्रि श्रा तं त स्य वा ती नं कु र्वी त म्प यः ॥ त स्या र्थे नि र्मि तः पु त्रो म या यं क म ला त रे ॥
॥ ५२ ॥ त त्र ग त्वा नृ पं लु क्रे षे क्ष यि ष्या मि लं पु त म् ॥ त स्मै दा स्या म्प हं पु त्रं पु त्र का मा य का मि नि ॥ ५३ ॥ गृहि ता स गृ ह रा नो षा प यि ष्या
ति वा ल क म् ॥ ॥ वा स उ वा च ॥ इ न्दु क्ता स्तां पु त्रां प द्म कृ त्वा र क्षां च वा ल क म् ॥ ५४ ॥ वि मान व र मा रू ण पु य यो प्रिय या म ह ॥ ॥ ॥
॥ इ ति श्री दे वी भा ग व त्ते म हा पु रा णे ष ष्ठ स्क न्धे ए को न विं शो ध्या यः ॥ ९६ ॥ ॥ जे न मे जे य ड वा चे ॥ सं स यो यं म हा न त्र ॥

जातमात्र किं भुक्तया ॥ मुक्तकेन गृहीतो सावे का की विजने वने ॥ १ ॥ कागतिस्तस्य वासस्य जाता सत्त्वती सुतः ॥ वा सु सिंहादि निहिस्त्रि गृहीतो
नातिवातकः ॥ २ ॥ ॥ वा स उ वा च ॥ त क्षी ना श य ली त स्या त्वा ना च च हि तो य दा ॥ तं दे व च म्प क स त्र ण को वि षा भ रः कि त्वा ॥ ३ ॥ वि मा
न व र मा रू णः का मि त्वा स हि तो नृ प ॥ म द ना त स या का मं क्री ढ मा नो य दृ ष्य या ॥ ४ ॥ वि लो क य मि भु कं भू त्रा वे का की न म नु ज म म् ॥ दे व पु
त्र उ त्ती का शं र म मा णं य था लु खं ॥ ५ ॥ वि मा नां त र लो ती र्थ च म्प क सं मि भुं ज वा त्वा ॥ ज या ह च मु दं षा प मि धिं प्रा य य था ध नः ॥ ६ ॥ गृही
ता च म्प कः प्रा ह दे वी तं म द नो प म म् ॥ म द ना त सा ये वा तं जा त मा त्र म नो ह र म् ॥ ७ ॥ सा गृ ही ता किं भुं जे मा स रो षां चो स वि स्म या ॥ मु खं च
चुं व वा ल स्य कृ त्वा नृ ह द ये भू त्रा म् ॥ ८ ॥ आ तिं श्रितं भुं वि न भ्रा त था लो पी ति र्थ क म् ॥ इ तं गे च कृ तः स त्प पु त्र भा वे न भा र त ॥ ९ ॥ व
त्तां के लु स मा रू णो वि मा नं द म्प ती मु दा ॥ प तिं य पु ष्य चा र्व गी ष ह स्य म द ना त सा ॥ १० ॥ क स्या यं वा ल कः कां त न्प त्तः के न च का न ने ॥
पु त्रो यं म म दे वे न द ने त्प म्प क पा ति ना ॥ ११ ॥ ॥ च म्प क उ वा च ॥ प्रिये ग त्वा श ष्ट द्धे यं द्र कं स र्व ज मा भू वै ॥ दे वे वै दान वो ग पि
ग म्प र्थो वा शि षुः कि त्वा ॥ १२ ॥ ते ना रा जः क रि ष्या मि पु त्रं षा प व ना द मुं ॥ अ दृ ष्या नै व क र्त्त व्यं का र्थ किं नि म्प या धू व म् ॥ १३ ॥ इ न्दु क्ता
तां गृ ही त्वा तं वि मा ने ना थ च म्प कः ॥ य यो श क पु रं ल र्ह ह र्को न्मु त्त वि लो च नः ॥ १४ ॥ पु ण म्प पा द योः प्रा त्ता च म्प क त्प द श नी प ति म्
नि वे श वा ल कं प्रा ह कृ तां ज ति यु दः स्त्रि तः ॥ १५ ॥ दे व दे व म या लु खे ती र्थे प र म पा व ने ॥ का लिं दी त न या स गे वा ल को यं त्प र पु भः ॥
॥ १६ ॥ क स्यै षः शि भु कः कां तः क थं न्प त्तः प्रा ची प ते ॥ आ ज्ञा ने न व दे वे श क रो मि पा ल कं सु त म् ॥ १७ ॥ अ ती व लु न्द रो वा लः प्रि या
या म स व स भः ॥ क ति म लु सु तः प्रा नो ध र्म श्रा ति भु स र्व था ॥ १८ ॥ ॥ इ न्दु उ वा च ॥ पु त्रो यं वा मु दे व स्य वा जि रू प ध र स्य ह ॥
हे ह यो यं म हा भा ग ल क्ष्म ण जा तः प रं त प ॥ इ त्वा दि तो भ ग वा ता का र्थ र्थ किं ल वा ल कः ॥ दा तं नृ प त ये नू तं य या ति त न या य च ॥ १९ ॥

30
25
20
15
10
5
0

देवाय हरिणप्रेरितः सोमरा जापरमार्थिकः॥ आगमिष्यति पुत्रार्थं पुत्रेति स्मिन्नो रमे॥ २१॥ तावत्तं वृत्तं तत्रैव गृहीता कर्तव्यं भुवः॥ यावत्तायाः
तिष्ठति तिष्ठति हिरण्येति तः॥ २२॥ गन्ता तत्र विमुक्तं न विमुक्तं प्राकथनं यः॥ अष्टावात के रजो दुःखितः श्रमविषयि॥ २३॥ तस्या
अथ कसुं चै नैरा जायाते पुत्रे कं॥ शक्यते तेनाम्ना यं द्यातः स्यात्पृथिवी तले॥ २४॥ ॥ व्यास उवाच॥ इति तस्य वचः श्रुत्वा
न पक त्वरया निजः॥ जगाम पुत्रमादाय स्वसेतस्मिन् महाप्रतिः॥ २५॥ मुने च वात कंतं तत्र यत्र वृत्तिं तेन भूते॥ आह्वयत्वा
माने तु यमोत्था श्रममगुत्तम्॥ २६॥ तदैव कसला कां तात क्षणा सह जगद्गृहः॥ विमानवरमाहूते जगाम नृपति प्रीति॥ २७॥
दृष्ट्वा दातेन नृपेण विभुः समुत्तरं तत्र विमानमुरवात्॥ जहर्ष राजा हरिदक्ष नेन पपात भूमे खलु दलु वज्र॥ २८॥ उनि
ष्टवसेति हरिः पतंत माश्वासय भूमिगतं स्वभक्तम्॥ सोत्पुस्त को वासुदेव पुरस्तु द्वावपीता मुखरी कृतो थ॥ २९॥ दे
वादि देवास्तितो कनाथ कृपा निवेतो कपुरो रमे॥ नतं भुमेने कित दर्शनं यस्तु दुर्लभं यो जीतैरसंभवं॥ ३०॥ येनित्य
हाले विषये रपेता सेषां तदीयं खलु दक्षिणं स्यात्॥ आतापरो हं भगवन् नूनं योगेन ते दर्शनं देवदेव॥ ३१॥ इति तत्तत्तेन
नृपेण विभुः क्षमा हवा को न ह धोयमेन॥ वृत्तं च राजन्मत से पितं ते ददाति त्वत्पसा तवेति॥ ३२॥ ततो नृपस्तं पुष्टि प
त्न्या दयोः जीवा च विभुं पुरतः स्थितं च॥ तपस्तपः प हिमया सुतार्थं पुत्रं दत्वा त्रस मं मुदारे॥ ३३॥ अतो नृप उचिन्मादि
देवस्तमा हरि ज्ञान ममो हता कम्॥ ययाति सूतो पुत्रेन त्रीर्थ कलिन्द कन्या तमसा प्रसमे॥ ३४॥ मया ध पुत्रस्तु यथे पितृ तत्तत्रै १६४
वस्तु जोति मप्रभावः॥ लक्ष्म्या पुत्रो मम वीर्यं जश्न कृतं स वाये त्वं गृहाण राजन्॥ ३५॥ अतो हरि की कम्पनी वृक्षेण संलुष्ट
चित्तः प्रभवा यराजा॥ हरिस्तु यत्तेति वरं जगाम वैकुण्ठो करमया युतम्॥ ३६॥ गते हरौ सेपि ययातिस्तु यथा वं तु आवर

धेनराजा॥ प्रेमा विजस्तत्र ततो स्तियत्र वचोनिष्कामेति जनार्दनस्य॥ ३७॥ ततश्च गता तिम नो हरंतं ददधी वार्त भुवि खे तमानं॥ सुखेति
वैश्वेक करेण कृत्वा भूदणं पदां गुह्यमनस्य सत्तः॥ ३८॥ तं वीक्ष्य पुत्रं मदनस्वरूपं तारा यणां शंकमत्तस्य तः॥ हरिप्रभावं हरि व
र्त्तनामा हर्षपु पुत्रानेन पंकजो भूत्॥ ३९॥ गृह्ण सवेगात् करपं कजाभ्यां व भूवप्रे मा एवमम देहः॥ सुखं नृपाद्या सुदानि तो
सौ ननन्दरा वा त्तमा तिलिङ्गः॥ ४०॥ सुखं समीक्ष्य तिम नो हरंतं मुवाच प्रे मोक्ष रक्त कण्ठः॥ दत्तो मि देवेन जना दनेन मोजाः
हि पुत्रो नमः दुःखा ज्जीतम्॥ ४१॥ तपं प्रया पुत्रतपस्तार्थं त्वं दुर्लभं व ध्यातं च पूर्णम्॥ तेनैव त्वं नरमा प्रियेण दत्ता तिसंसारं
सुखो दयाय॥ ४२॥ मातारमात्मां तनुजं मय धेत्वि तागता मा हरिणा समेता॥ धन्या त्वया सा प्रह संतमं के कृता तनुं मुदितान ना
स्यात्॥ ४३॥ तमेव संसार स मुद नौ का रूप कृतः पुत्रतु क्षी धरेण॥ इत्येव मुक्ता नृपतिः सुतं मुदा समादाय यथै गृहाय॥ ४४॥
उरी समीपे नृपमा गतं तमा कर्ण सर्वे सत्तवा त्तराजः॥ येषुः समीपं नृपते श्रुतो काः सोपाय न से सपुरो हिता म्॥ ४५॥ वन्द्य ज
ना गायन काश्च ततोः समा ययुः तं मुदवमाभूरा जः॥ प्रमोदयुक्ताश्च विद्या धरा स्त थापण्य ग नाः प्रेम पुरः सरा ताः॥ ४६॥ नृपः
पुरं प्राप्य पुरः समागतं जनं समाश्वास्य वा क्रेष्ट दृष्ट्वा॥ सपूजितः पीरजनेन राजा विवेश पुत्रेण युतो नगरीम्॥ ४७॥ मार्गे पु
त्राजैः कुसुमैः समंता दि की र्यमाणे नृपतिर्जगाम॥ गृहं समुत्तं सचिवैः समेतः सुतं समादाय मुदा कराम्पाम्॥ ४८॥ राप्ते दक्षौ
नाथ सुतं मनोजं सयः प्रसूतं च मनो भवाभम्॥ तज्जी गृहीत्वा भिनव च वा लं पृष्ठं राजा तम निदि ता सा॥ ४९॥ राजनृ कृतं श्रे
ष्ठ सुतः सुजन्मा प्राप क्तया मन्मथं सुख रूपः॥ केनैव दत्तः कथया त्कान्ते चेतो मदीयं प्रहृतं घनेन॥ ५०॥ नृपतां त दो वा च
मुदा विनो तो प्रिये वासु देवेन संतो र्यं मे हम्॥ विशासा सिद्धतः कमला ससु थो जना र्दनां शो यम हीन सत्तः॥ ५१॥ तातं गृही

30
25
20
15
10
5
0

देवताः
तामुदग्रापराक्षीराजाचकरोत्तसमभुतं च॥ ददौ च दानं कित्वा च के भो गीतानि ठायात्रिनेऽः समं ताये॥ य॥ ५॥ कृतोत्सवं भूपतिराजस्य न कारना
मैकविरेतिरयानम॥ सुखं च सं प्राप्य मुदानीतो सौमनस्य देवोपपत्तयवीर्यः॥ य॥ ५॥ इति सकलसुखराणीमीश्वरेणार्चितं तं सकलसुखराणी
संपुत्रमासायराजा॥ विविधतरुविनोदैर्भार्ययासेव्यमानो विहरति निजगेहे प्राक् तस्य प्रभावः॥ ५४॥ ॥ इति श्रीदेवी भा
गवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे विंशोऽध्यायः॥ २०॥ ॥ वासुदेवाच॥ जातकर्मदिनं क्त्वा तं श्रुत्वा कुरुपतिस्तदा॥ दिने दिने जगाशा
शुद्धिं बालः सुललितः॥ १॥ नृपः संसारजं प्राप्य सुखं पुत्रसमुपवस्य॥ अत्र यत्र विमोक्षं न मेनेते न मम हास्यता॥ २॥ महेन्द्रप्राशनं
तस्य कृत्वा मासी यथाविधि॥ तृतीये च तोषावर्षे चडा कर्त्तव्यमुत्तमम्॥ ३॥ चकार उल्लसन्तामी संपूर्णभोजनैर्हृत्तैः॥ गोभिश्च वि
विधैर्दानैश्चाचकान्नैरानपि॥ ४॥ वंशैश्च कादशैस्तस्य भोजी वत्सलकर्मवै॥ कादशित्वा धनुर्वेदमध्यापयत्त॥ पार्थिवः॥ ५॥ अग्नी
ने वेदं पुत्रं तं राजभर्मा विद्याददम्॥ दृष्ट्वा तस्याभिषेकाय मतिं चक्रे जनाधिपः॥ ६॥ सुव्याकं योगसंयुक्ते दिवसे नृपसत्तमः॥
कारयामास संप्रभारान् अभिषेकाय मादरात्॥ ७॥ द्विजानां ह्यवेदज्ञा सर्वशाला विचक्षणान्॥ अभिषेकं च कारासौ विधिवदात्
मजस्य च॥ ८॥ जलमानायतीर्थेभ्यः सागरेभ्यश्च पार्थिवः॥ स्वयं च कार विधिवदात्तं प्रेषे कं भूमेदिने॥ ९॥ धनं दत्त्वा च विप्रेभ्यो
राज्यं पुत्रं विनैश्वर्यसः॥ जगाम वनमेवा सुखं कामः स भूपतिः॥ १०॥ एकवीरं नृपं कलासमान्य सचिबानथ॥ भार्यया सह
भूषातः पवित्रेशवर्णवशी॥ ११॥ मैनाकं त्वरे राजा कृत्वा तृतीयं प्रमम॥ नित्यं पत्रफलहारश्चकार उश्ररं तपः॥ १२॥ एवं स नृप १५५
निःकृत्वा दिक्षु ते सह भार्यया॥ मृतो सौ वासवं लोकं गतः पूरणं कर्मणा॥ १३॥ इन्द्रलोकं पिता प्राप इति श्रुत्वा थ है हयः॥ चकार वेदे
निदिष्टं कर्म चैवोद्देहिकम्॥ १४॥ कृतोत्तराः क्रियाः सर्वाः पितुः पार्थिव नन्दनः॥ राज्यं च कार मेधावी पित्रा दत्तं स समतः॥ १५॥
एकवीरं च धर्मज्ञः प्राप राजमनुत्तमम्॥ बुभुजे विविधान् भोगान्सचिवैश्च समानितः॥ १६॥ एकस्मिन् दिवसे राजा मंत्रियुत्रैः स

नवे

३२

स्तोत्रां ४

मवितः॥ जगाम जाह्नवीतीरे ह्यारुहः प्रतापवान्॥ १७॥ स यश्च नृपादयान् रम्यान् कौकिलान् तपसंयुतान्॥ होमधूमावृता काशमृगशाव
कसं वृतान्॥ पुष्पिताम्बुतसंयुक्तान् मृदपयसि विराजितान्॥ मृतीनां माभ्रमानुदितान् वेदध्वनिनिनादितान्॥ १८॥ केदारशृङ्गाः
लिसंपकान् गोपिकाभिः तरुक्षितान्॥ पुरुषं कजारापान्नि कुंजोभ्रमने रमान्॥ २०॥ प्रेक्षमाणः प्रियात्वा तं च मया कान् पनसपुमा
न्॥ वृक्षानिलकात्रीयान् न्यासकपुङ्गुक्षितान्॥ २१॥ प्रासात्तातोभ्रजम् चूतकुदम्बकान्॥ मगधनृजाह्नवीतोये पुङ्गुशरपत्र
कम्॥ २२॥ पंकजचोतिगन्धार्यमपश्यत्पृथिवीपतिः॥ दक्षिणे जलजम्पाथ पार्श्वे कर्मलौ च नमः॥ २३॥ कनकाभ्रं केदरीनकं दु
र्गावां कशोदरीम्॥ विंशोष्ठीमुदतीं किंचित्सुमुदितस्य पयोधराम्॥ २४॥ सुनासां चारुसर्पिणीं मयश्रयकनकां नृपः॥ सुदतीं हासरी
त्यकाविह्वलां दुःखपीडिताम्॥ २५॥ साञ्जने ज्ञां कृतमालां विजने कुररीमिव॥ संवीक्ष्य राजा पृथक् कन्यकां यो ककाराम्॥ २६॥
सुनसेविकां सितकम्पुत्रिभ्रमानने॥ गन्धर्वी देवकन्याय कथं रोदिषितुं दृशि॥ २७॥ कथं मे कादिनी वा ते त्यक्त्वा केन धिक् स्वरि॥ वति
ते कंगतः कोतः पिता वा कुहिसंयुतम्॥ २८॥ किं ते दुःखमरासाक्षि कथयाद्यममोति के॥ करोमि दुःखनाशं ते सर्वं धेव कृणोद
दि॥ २९॥ न राजे मम त्वन्मिषीडां कोपिकरोत्तलम॥ न भयं नौरजं कान्तेन राक्षसभयं तथा॥ ३०॥ मयि शासति भूपाते नो म्यानाद
रणा भवि॥ भवति यद्यसि हे भो न भयं कस्य न्निभवेत्॥ ३१॥ वदामो ह कस्यान्तं विलापं जाह्नवीतटे॥ करोषि त्राणं हीनात्र किं
ते दुःखं वदस्व मे॥ ३२॥ हन्य हंतुः खमन्युं गुणानां यधि वीतने॥ देवं च मानुषं कान्ते ब्रुहि मे तन्ममाभुतम्॥ ३३॥ विशातसौ
चने ह्रिकरोमि तव चित्तितम्॥ इत्युक्ते च ते राजा भूतो वाचमुदुखना॥ ३४॥ श्राप्य राजे खवध्यामि को कस्य कारणं मम॥ वि
पदिरहितः प्राणी कथं रोदिति भूपते॥ ३५॥ पृथ्वीमिमहावा होयदधेरीरुदीप्यहम्॥ तव राज्यादन्यदेशे राजाय रमधामिकः॥

30
25
20
15
10
5
0

देवाय ॥३६॥ रम्यो नाम स हारा ज संता न रहितो भ शम्भु ॥ तस्य भार्या सुविद्याता ह कारे खेतिनामतः ॥३७॥ सुकृपा च नृशसा श्री सर्वत भरण
संयुता ॥ अपुत्रो दुःखिता को तमि सुकाच पुनः पुनः ॥३८॥ किं जीवते न मेना धाधिगृया जीविते मम ॥ वंध्यायाः सुख ही नो याः खे
बुण्या या धरा तले ॥३९॥ इत्येवं भार्याः भूयः प्रेरितो मख पुन म ॥ चकार बाल एतं सुता ता हय विधिव नया ॥४०॥ पुत्र कामो
धनं भूरि ददा कथय यो दितम् ॥ हय माने यतेत्यर्थं याव का दति सुभाम् ॥४१॥ आविर्भवत नाव ग्री कन्य का सुभस क्षणा ॥ वि
वोष्ठी लनमा सुभः पूर्ण चेष्टा न भानना ॥४२॥ कने का भा सुके प्रां ता र कपा लि त ला मृदुः ॥ मृदु क न य ना त न्नी र कपा द न ता
भृशम् ॥४३॥ कृता कृता तसु भूता ह त्रा सा गृही ता न द्या ॥ हो ता प्रो वा न राज न गृही ता तां स म ध्या मा म् ॥४४॥ राज न यु त्री गृहा
णो मां सर्व त क्षण संयुता म् ॥ ए का व सी ति संभू ता ह य मा ना कु ता श ना न् ॥४५॥ नाम्ना ते का व सी तो के र्मा ता पुत्री भ विष्य ति ॥ सु
खितो भव भू पा त पुत्र पुत्र समा त ॥४६॥ संतो संकु र राजे नृ द ता दे वे न विष्णु ना ॥ हो त्वा र्वा न न यः श्रे ता द कृ ता क न्य कां सुभाम् ॥
॥४७॥ जग ह प र म प्री तो हो ता द जां स सं म ता म् ॥ गृही ता नृ प ति तां नृ द दो प त्नी व रा न ना म् ॥४८॥ आ भा म्भ र क म रे खा यै गृहा ण
स भ गे ति के ॥ सा तां क म त प त्रा क्षी प्रा प्य क न्या म नो र मा म् ॥४९॥ ज ह र्घ सु दि ता र ग्री पु त्रं प्रा प्य य था सु न म् ॥ च का र मं ग लं क र्मः
जा त क र्मा दि कं भ म्भ ॥५०॥ पु त्र जे म स मु त्थ य न स र्व वि धि व न द्या ॥ समा य च म खं रा जा द्वि जे भो द क्षि णं भू मा म् ॥५१॥ य क्षा द
ता वि स ज्य वि षे द्वा नृ द प्रा प्य म ही प तिः ॥ दि ने दि ने सि ता यां गी ता व र्द्ध भृ शं व र्जी ॥५२॥ सु द नं प र मां प्रा प्य नृ प भार्या सु ता नि
ता ॥ उ त्स वः सु दि ने त स्य प्र वृ त्तः सु त जे म न जी ॥५३॥ पु त्री पु त्र स मा नृ प र्थ व भू व भ व नी कि त ॥ रा जौ सं प्रि तु ता ता ह ल उ र्ध्व म म
था क ते ॥५४॥ य क्षा व सी च मे ना म समा नं व य आ व यो ॥ व य स्या ह क ता रा जा प्रा की कु ना य त या म हा ॥५५॥ स दा सह न री जा
ता प्रे म सु क्ता दि क नि वि ॥ ए का व सी य त्र प र्थ व र्ध पं क जा नि सु गं धि नि ॥५६॥ त त्र सा र म ते वा ता ना नृ त्र सु ख मा म्भ या रे ॥ सु द रे

जा कृवीती रे भवंति कमला न्य पि ॥५७॥ तत्र याति रममाण मसमेता सखी युता ॥ मया निवेदितं राजे पुत्री ते कमला कशम् ॥५८॥ पु
क्षमा एति कुरे सा प्रयाति निजं नेव ते ॥ निषेधिता पितेनासौ गृहे कल्पा जला मया नृ ॥५९॥ कमला र प्राप यि ष्या थ पु ष्पि ता नृ भू म
रा वृ ता ने ॥ त था पि नि र्ध यो वा ता क म ला स क्क चे त ना ॥६०॥ त दा रा जा र क्ष ण ता प्रे रि ताः श क्ता पा ण यः ॥ ए व र क्षा यु ता त न्नी म म्भे
ता स र्वी व ता ॥६१॥ की डा र्थ जो ह वी तो ये नि न्य मा या ति या नि च ॥ ॥ इ ति श्री दे वी भा ग व ते म हा पु रा णे ष ष्ठ स्क न्धे द क
विं शो भा यः ॥२९॥ ॥ य क्षा व सी उ वा च ॥ प्रा त ह न्धा य त नृ गी वा ते ना च स र्वी यु ता ॥ चा म रे वी ज्य मा ना सा र क्षि ता व क र क्ष
कैः ॥१॥ सा यु र्धे भ्रा ति स त्र कैः सहि ता व र व र्णि नी ॥ की डा र्थ म द्वि रा जे नृ सं प्रा पा न ति नी ष्टु भा म् ॥२॥ अ ह म ये त या त त्र चः
ति ता व स र्वी यु ता ॥ चा म रे वी ज्य मा ना सा गं गा ती रे स म्भु ग ता ॥३॥ अ स रो भिः स मे तो च क म ले की ठ मा न या ॥ ए का व सी त था
चा हं जा ते की डा प रे य दा ॥४॥ स ह सै व त दा जा तो दा न वो व त सं यु त ॥ का त के तु रि ति द्या तो रा क्ष सै र्ब कु भि र्मु तः ॥५॥ प रि
या सि ग दा वा य वा ण तो म र पा लि भि ना ॥ दृ ष्ट्वा चे का व सी ते न रू प यो व न श्रु ति नी ॥६॥ द्वि ती या का म प त्री व की ठ मा ना नृ पं क जैः ॥ म यो नै का व
सी ता व लो ये दे न्य स मा ग तः ॥७॥ ग क्ता वो र क्ष ण ता नां म धे यं क जे लो च ने ॥ वि मृ श्ये व स र्वी ना हं त र सै व ग ति म या त् ॥८॥ म धे ये सै निः
का नां तु सा यु धा नां नृ पा म जा ॥ का स के तु र्मु र्ता दृ ष्ट्वा मो हि नी म द ना तु र ॥९॥ ग दां गृ धी गृ ही ता नृ धा व प्रा नः स मा ग त ॥ र क्ष का नृ
र तः क न्ता ज या हा वृ ज तो च ना ॥१०॥ त्र तां वे प थु सं यु क्तां क न्द मा नां क शो द री म् ॥ त्र जे नां प्रां गृ हा ण ति म या नो तो पि दा न वः ॥११॥
॥ त्र मां ज ग ह का मा र्त्त तां गृ ही ता वि निः स तः ॥ ति क्षा ति हे ति भा र्गो र क्ष का तं म हा व र म् ॥१२॥ पु ति वि धा तु सं ग्रा मं र क्ते वि स्म य का
रण म् ॥ त स्या पि रा त ती क रः स र्व तः श क्ता पा ण यः ॥१३॥ सु बु धः र क्ष कः सा र्व स्वा ति का ये क तो अ मा ॥ सं ग्रा म क त तो जा नः का न के तु
र त तो र ॥१४॥ नि ह न्य र क्ष का स र्वी नृ गृ ही ते नां म हा व रः ॥ सु कौ रा क्ष स सै न्ये न नि ज ग्रा म मु दं प्र ति ॥१५॥ वी क्ष तां रु द नी वा लं गृ ही

30
25
20
15
10
5
0

तं कानवेनतः॥ एकतो हंगतातत्र यत्र नीता सखी मम॥ १८॥ विष्णोः प्राप्ती यदा सा मां पश्येतीति मुद्रा नुगा॥ सा धिमा प्रागतां ये धर्मि-
विष्णोः स्या भवते वा॥ १९॥ अगता हं तस्य मीयेतु गोमाभाष पुनः पुनः॥ सा मां प्राप्या तिष्ठः स्वाती संभवे यदा सा कुला॥ २०॥ कल्लुगरी
ना मां भूपरुदो दधुः खिता॥ सुमा मा ह का ल के लु व च न प्र ति मूर्व क म॥ २१॥ समाभ्या स य नी ता त सखी च न लो च नो॥ प्रा
मने या य न ग रं दे व लो क स मं ॥ २२॥ दा मो स्मित व चा स्या हि क स्या न न्य ति का न रा॥ क थ ये तां स रं ति य स्य स्या भ व स लो च ने
॥ २३॥ इत्युक्ता सां सखी वार्ध स मा रो य र यो न रे॥ ज ग म त र सा ह को पु रे त स्य म ते ह रे॥ २४॥ से ये न म ह ता यु क्तः उ क्त र व द ना मु
जः॥ ए का व सी ते भा मा व स स्या य भ व ते ग रे॥ रा क्ष मा न ग ह र क्षा र्ध क स्य या मा स को हि शः॥ द्वि ती ये दि व से सो ध मा सु वा न व ने न
या॥ २५॥ प्र को ध य स र्वा वा तां शो च ती वि र हा नु रा म॥ प ती मे भ व स खी णि सु र्व भु व य धे सि त म॥ २६॥ रा ज्यं त्व दी यं न न्दा स्ये से व
को हं स दा त वा॥ पु न रु र्त्त म या वा क्यं श्रु त्वा त जा धि तं स्व र म॥ २७॥ ना हं क्ष मा प्रि यं व स त्व मे नां क थ य स्य भो॥ इ त्यु क्तं व च ने प्रो
म द न क्ष त मा न सः॥ २८॥ उ वा च वि न या दे तां स र्वा क्षा मो द री मि थः॥ क शो द र त्व या मं त्री नि क्षि पौ सि म मो परि॥ २९॥ ते न मे
हृ द यं को ते ह तं ते व श तां ग त म॥ ते ता ह त व दा सो य क्तो मी ति वि नि प्र यः॥ ३०॥ भ ज मां का म का ले न पि डी तं दि व शं च श्र म॥ यो व
ने या ति रं भो रु चं व रं दु र्भं त था॥ ३१॥ स क लं क र क स्या णि प ति मां प रि र म्भ न॥ ३२॥ ए का व लु वा च॥ पि ता हं क स्य ता प र्वे दा तं
रा जाः स ता य वै॥ ३३॥ हे ह य स्य म हा भ ग स भ या म न सा वृ तः॥ क थ म मे भ जे को ते न्य ता ध र्म स ना ज न म॥ ३४॥ क था ध र्म वि हा या
य के सि शा स्त्र वि नि श्र य म॥ य स्मे द या पि ता का र्म क था ते प ति मा प्र या त॥ ३५॥ प र तं त्रा स दा क था न न्या तं अ क दा च न॥ इ त्यु क्तो
पि त या या पी वि र हा म न मो हि तः॥ ३६॥ न मु मो च वि शा लो क्षी मां च का र्धे दि तां त था॥ पा ता न वि व रे त स्य पु रं पु र म श क टे॥ ३७॥ हा
क्ष से र क्षि तं उ र्गं मं डि तं प रि र वा क्त म॥ त त्र ति क ति डः रं ज ती स खी मे प्रा ण व द्वा भा॥ ३८॥ ते ना हं वि र हे णा त्र रा र दा मि ह डः रि व ता॥

१९७

॥ एकवीर उवाच॥ कथं त्वमत्र संशासा पुराणस्य पुराणतः॥ ३९॥ विष्णो मे मे म हा न त्र त न्दु हि व रा त ने॥ त या च क थि तं वा क्यं सं हि
श्रं भां ति भा मि नि॥ ४०॥ हे ह यार्थे क स्य ता सा पि त्रे ति म म स्यां व त म॥ हे ह यो ना म रा जा हं ना नो ति य धि वी प ति मा॥ ४१॥ म द र्थे क स्य ता
सा किं स र्वी न य मु ले च ना॥ ए त मे शं म यं मु द्धु ले तु म ह मि मा मि नि॥ ४२॥ अ हं ता मा न क्षि प्या मि तं ह ता रा क्ष सा ध र्म म॥ स्या न द र्श य म त स्य म
दि जा ना सि लु ब ने॥ ४३॥ रा जे नि वे दि तां किं का त सि या चा ति डः रि व ता॥ य सि धा व क्ष मा पु त्री स किं ता ना ति तां हु ता म॥ ४४॥ नो द्य मः किं क त ते न
त स्या मो च न हे त वे॥ वं दी कृ तां स तां तां ता क थं ति क ति लु स्ति र॥ ४५॥ अ स म र्थे न यः किं वा का र णं दु हि स त्व र म॥ त यो मे प्र ह त चे तो गु णा
नु क्ता ह्य मा नु या ने॥ ४६॥ ति स्याः प रं ज प त्रा चो क्त का म द र्शं च श्र म॥ क दा प र म मि तां क थां मो च यि ता ति सं क ण रं॥ ४७॥ इ ति मे हृ द
यं चा त्र के रो त्य ति म नो र थ म॥ दु हि मे ग म नो मा यं पु रे त स्या ति दु र्ग म॥ ४८॥ क थं त्व या ग ता त स्या तं क दा य त्र त द द॥ ॥ य शो च नु व
नु॥ वा त्ता वे म या मं त्रो भ ग व त्या वि शा म्य ते॥ ४९॥ प्रा णो क्षि त्वा क्षि प्या सि धा स र्वी ज ध्या न र्थ कः॥ त त्रै व स्ति त्वा रा जे म या चि त्रे वि
वा रि त म॥ ५०॥ आ रा ध या मि स त रं च णि कां च लु वि क्र मा म॥ सा दे वी से वि ता का र्म व श्च मो क्ष क रि ष्या ति॥ ५१॥ अ क्ता नु कं चि मी शा
क्तिः स म र्था स र्व सा ध ने॥ या वि श्वं स ज ते शो भ या पा ले य त्वे व सा पु नः॥ ५२॥ क थां ते सं ह र त्वे व नि र क्षा रा मि रा भ त मा॥ इ ति तं वि श्व म न
सा दे वा वि श्वे श्व री क्ष वा म॥ ५३॥ ध्या ता र क्तां व रां तै र्मां स र क्त न य नां हृ दि॥ स म्य त्व म न सा हृ यं मं ज जा प्य प रा भ व म॥ ५४॥ उ पा सि ता म या
दे वी मा स मे कं स मा धि ना॥ त्व ग्रे म म स मा या ता भ क्ति भा वे न तो वि ता॥ ५५॥ आ मा हा म त या वा चा किं लु दा सी ति न णि का॥ उ ति क्त्वा हि त र मा
गं गा ती र म नो ह र म॥ ५६॥ आ ग मि ष्या ति त त्र सो हे ह यो न य पुं ग वः॥ एक वी ते म हा वा ऊः स र्व श त्रु वि म र्द न॥ ५७॥ स ते उः स वि न शं वै क रि
ष्य ति म हा म ति॥ आ सु तो वि ह र क्त त व त्रा ता भ वि ष्या ति॥ ५८॥ ह ता तं रा क्ष तं वी रं मो क्ष यि ष्या ति मा त्री म॥ ए का व री मे क वी रः स र्व शः
क्ष वि शा र दः॥ ५९॥ प श्वा तै व प तिः का र्थ स्य मा रा त स तः श्रु तः॥ इ त्यु क्तो न दं धे दे वी पु रु षा हं त दे व हि॥ ६०॥ क थि तः स्व म व तां
तो दे वा आ रा ध नं त था॥ पु त्र न व द ना जा ता श्रु त्वा सा क म र्से क णा॥ ६१॥ वि श्वे ण च सं तु क्ष मा मु वा च श्रु ति सि ता॥ ग र त त्र त या

30

25

20

15

दे-भा-ध- गताः॥तेकोचुम्बरिताभीताः कालकेतुंहेसितम्॥४०॥ किंस्वत्योसिप्रहा राजसमीपेसेयमागतम्॥निर्गच्छनगहान्तेसिनेनमहतावतः॥
 ॥४१॥ इतिनेषाविनःश्रुताकातकेतुर्महावतः॥रथमाहृतविरितोत्रिचोस्वपुरादहिः॥४२॥ एकवीरोचिसहसाहयाहूठःप्रताप
 वार॥आगतमत्रकासिनाविहरेणसमाकुतः॥४३॥ युद्धेतयोदभून्नत्रवृत्रासद्वयोदिव॥कृत्वाकैवकुचामुक्तैरादीधितदंनरम्
 ॥४४॥ वर्तमानेतदासुखेकानेराणेभयावहे॥गदयानाड्यामासदेत्यसिधुसुतालुतः॥४५॥ सगतासुःपयातोर्वावजाहृतद्वान
 लः॥परायतागताःसर्वेराक्षसाभयपीडिताः॥४६॥ यशोवतीतनोराजावेगादेकावलीतदा॥उवीचमर्षुंराजाविविधितामुदितोभ
 शो॥४७॥ एहासिपुत्रेणदानवोमौनियतितः॥एकवीरेणधीरेणयुद्धंकृत्वासुदोहयाम्॥४८॥ कृत्वाकोरोयसोराजातिमृत्युः
 शसमाकुतः॥दर्शनंकांक्षमाणसैश्रुतरुषयुषस्तव॥४९॥ पश्यतंकुटिलायोगीमतोभवसमंनृपम्॥कथितात्वंमयापूर्वंतस्याजे
 जाकवीतदे॥५०॥ परकीनुरागःसंजानसेनामौविरहानुरः॥वांछितान्चारुकर्यांउद्धृत्यनित्यनन्दनः॥५१॥ सातस्यावचनंश्रुत्वा
 गमुनायमनोदधे॥तज्जमानाभ्यांभीताकीमार्भुसजातया॥५२॥ उक्तंमुखितस्यमयाकुमारोहवशाभशम्॥मांमागृह्णतुकाः
 मार्तेइतिनेताकुलसती॥५३॥ यशोवत्यासितातत्रनरयानस्थिताययो॥स्वभावाहेतिमहिनामहिनावरधारिणी॥५४॥ तामाग
 तांविष्णुलाक्ष्मीदृष्टीराजसुतेबुवीत॥दर्शनंदेहितनंजितुषितेनयनेमम॥५५॥ कामातुरंचतंबीक्षतांचलज्जाभराभताम्मी
 तिजाश्रित्यमार्गानमुक्त्वायशोवती॥५६॥ राजपुत्रपितायस्यास्त्वामेनांदातुमिच्छति॥एवाधितद्वक्तामूनंभवितासंगमस्तव॥५७॥ १६६
 ॥कालेप्रेक्षस्वराजेऽनयेनापितुरंतिके॥सविवहविधिंकृत्वादास्यतीतिविनिश्चयः॥५८॥ सतस्यावचनंतथंमृतासैन्यसमन्वितः॥
 समेतःकामिनीभ्यामुद्योतितिराभ्रमम्॥५९॥ राजपुत्रीतथायातांश्रुत्वापुत्रसमन्वितः॥प्रययोसमुद्रकुलीसन्निवेःपरिवेष्टि
 तः॥६०॥ वक्रुभिर्दिवसेदृष्टापुत्रीसामहिनांवरा॥यशोवत्यासुदन्तःकथितोवितरात्पुनः॥६१॥ एकवीरंमिलितोत्तौगहमानी

10

5

यथादशर॥पुण्येक्रिकारयासासविवाहविधिपूर्वकं॥६२॥ पदिवर्तततोदतासंपूजविधिवत्तदा॥पुत्रीविसर्जयामासशोवत्यासमन्वितानाम्॥
 ॥६३॥ एवंविवाहेसंवत्सेदमापुत्रीमृदान्वितः॥महंशायवक्रुभोगानुदुभुजेप्रिययासमम्॥६४॥ वभूवतस्यांपुत्रकुतवीर्यभि
 धाकित॥तत्सुतःकार्तवीर्यसुवंशोयंकथितोमया॥६५॥ ॥ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेकृष्णार्जुनसंवादेविष्णोर्वाक्यम्
 ॥६६॥ ॥राजोवाचा॥भगवत्स्त्वंमुरांभोजाश्रुतंदिवाकथारसम्॥नतुतिमर्षिगच्छामिधिवःसुधासमंमुहुः॥१॥ विचित्रंमिद
 माख्यानंकथितंभवतामम॥हेहयानांसमुत्पत्तिवितराद्विस्मयप्रदा॥२॥ परंकोतुहलंतेवयद्विभुःकमलापति॥देवदेवोज
 गन्ताथाःसुहृद्विस्तृतकारकः॥३॥ सोय्यश्वभावमापन्नोभगवान्हरिरश्रुतः॥परतत्रःकथंविस्तुर्भगवान्मुहूर्त्तमः॥४॥
 एतमेवंशयंउल्लनकेतुमहसितां प्रतप्यसर्वतत्त्वमुनिःश्रेष्ठबुद्धिकृतांतेममुजम्॥५॥ ॥आसुडवाचा॥भृशुराजसुव
 द्वाप्रिसन्देहस्यास्यनिर्णयम्॥यथाश्रुतंमयापूर्वंनारदाश्रुतिसतमात॥६॥ बुद्धिमानसःपुत्रोमारकोनामतापसः॥सर्वतः
 सर्वगःशान्तःसर्वलो कप्रियःकठिः॥७॥ सचैकदाश्रुनिश्रेष्ठोविचरन्पृथिवीभिर्मा॥वाद्यमहतीवीणांस्वरतांसेसमन्वितां
 म्॥८॥ वृहदधंतरोदीनांसाक्षादेदाननेकशः॥गायन्गायत्रममृतंसंवाकोसौममाश्रमम्॥९॥ शंखौघासंमहानीर्षसहस्राः
 सुपावर्त॥निवासंश्रुतिमुद्यानांशर्मदंज्ञानंदनथा॥१०॥ तमागतमहंप्रेक्ष्यबुद्धपुत्रंमहाश्रुतिम्॥अभ्युत्थानादिकंसर्वकृत
 वानर्चनादिकम्॥११॥ अर्घ्यपाशविधिंकृत्वातस्यासनस्थितस्यच॥उपविष्टःसमीपेहंमुनेरमिततेजसः॥१२॥ दृष्ट्वावि
 श्रमितंशान्तंनारदंज्ञानपारदम्॥तमयच्छमहंराजनयत्युकोहंतयाधुना॥१३॥ असाहस्यंत्वंसाहज्याणिनांकिंसुखंमु
 ने॥नयश्रान्तिवित्तिक्रियकदाचित्कुत्रचित्कचित्॥१४॥ दीपेजातेजनन्याहंसत्यकमत्क्षणादपि॥अनाश्रयोवनेदृष्टिं प्रा
 णःकर्मानुसारतः॥१५॥ नयस्तपमयाचोष्टंपर्वतेशतवार्षिकं॥पुत्रकामेनदेवर्षेशंकरःसमुपासितः॥१६॥ ततोमयाः

३५

30
25
20
15
10
5
0

दे.भा.व.

श्रुतः प्रायः पुत्रो जातवतांवरः ॥ पाटितो सौ मया सम्यक् वेदासां सारप्रदितः ॥ १७ ॥ सत्यता मांगतः काविसुतं तं विरहात्
रं ॥ लोको लोको ज्ञातं रं साधो वचनं तव वोदितः ॥ १८ ॥ ततो हं दुःखं संतप्य त्वत्पुत्रं मे हं महागिरिम् ॥ मातरं मनसा स्मृत्वा
संजातः कुरु जांगत् ॥ १९ ॥ पुत्रत्वे हं दत्तितं कुरु शीघ्रः शोकं संयुतः ॥ जानन्मित्रेति संसाहं मायापाशानि यंत्रितः ॥ २० ॥
॥ ज्ञातुं रं सा वतां जाता मातरं वासवी भूभा ॥ स्थितो त्रै वा प्रमं कुरु स रस्वत्या तदेभ्यः ॥ २१ ॥ ज्ञातुं स्वर्गतिं सा यो वि
श्रुतं मननी स्थिता ॥ पुत्रद्वययुता सा श्री श्री कौण्डिन्या पतिता ॥ २२ ॥ चित्रांगद कृतो राजा गंगा पुत्रेण धीमता ॥ कारेन सो
विमेषात्ताम्रतः काप्रसमयुतिः ॥ २३ ॥ ततः सत्यवती माता विमगा शोकसागरे ॥ चित्रांगदं मृतं पुत्रं हरोद भूशमातुराः ॥ २४ ॥ सत्यतो हं महाभाग
ज्ञाता उः स्थिता सती मे ॥ आश्रयिता मया त्वं धीमता वचनं हासना ॥ २५ ॥ विचित्रवीर्यत्वं ते यवी या नृपि वीर्यतिः ॥ कृतो श्री कौण्डिना सा वी
राजो ली विमुखे नह ॥ २६ ॥ काशी राजसुते रम्ये विजीत्यधि वीर्यती ॥ श्री कौण्डिनी वस्य वत्सा नृप के देसमधिपति ॥ २७ ॥ सत्यवत्या भूमे काते
विवाहः परिकल्पितः ॥ भातुर्विचित्रवीर्यस्य तदा हं सुखेनो भवम् ॥ २८ ॥ पुनः सोपि मृतो भ्राता यक्ष्मण्य धितो भूशमा ॥ अनयत्प्रायुवाधुनी
माता मे उः स्थिता भवते ॥ २९ ॥ काशी राजसुते देवमृतं कुरु पतिनादा ॥ पतिव्रते वचनं मे भगिनो संवत्सरात् ॥ ३० ॥ ते दुःखतः सती भूशमा
दती भूशमाः स्थिता ॥ पतिना सह गमिष्यौ भविष्य कुरुता शने ॥ ३१ ॥ पुत्रेण सह ते मृश्रुत्तं गता यनन्दने ॥ विहृष्टि या वोदिष्येन पति ॥ ३२ ॥
ता सह संयुते ॥ ३३ ॥ निवृत्ति ते तदा माता वधू तस्मात्प्रहो यमात्र ॥ स्नेहभावं समाश्रित्य श्री कौण्डिन्या वचनां सदा ॥ ३४ ॥ गां गे येन च माता मे संम
त्रा च परस्परम् ॥ कृतो हं देहिकं सर्वं सुखं ततो हं गजाह्वये ॥ ३५ ॥ स्मृतमात्रं तदा माता वै ज्ञाता भवमनो मतम् ॥ तदसौ वागत आहं न रं गं ना
गस्याह्वयम् ॥ ३६ ॥ पुण्यमात्रं मृच्छां संलितो थ कृतो जतिः ॥ तामर्च्यं वत्सलपोगी पुत्रशोकं न कथिताम् ॥ ३७ ॥ मानि स्त्वया किमाहता

मनसा हंत पत्तिनि ॥ आज्ञाय यमहं कार्यं युक्तो स्मिक रवणिकि ॥ ३८ ॥ तमेतीर्थ परं मातर्देवभूपयितः परः ॥ आगतश्चित्तितश्चात्र कुरु कः
ज्ञातं वक्षिषम् ॥ ३९ ॥ ॥ यास उवाच ॥ इत्युक्त्वा हं स्तितस्तत्र मातु रग्रे यदा मृते ॥ तदा सा मातु राने दं पश्यंती श्री प्रमंति के ॥ ४० ॥ पुत्रं
ते मृतो भ्राता पीडितो राजयश्मण ॥ तेनाहं दुःखिता ज्ञाता वंशदे दभयादिह ॥ ४१ ॥ तस्मान्त्वम यमेवावी मया कृतः समाधिना ॥ गां गे यस्मै तेना
त्र मातु रार्थं सिद्धये ॥ ४२ ॥ कुरु स्या ययनं कृतं शान्ती र्ममकारणात् ॥ दक्षमातुः स्वतः कुरु वंशदे दभया भूशमा ॥ ४३ ॥ काशीरा
जसुते भार्ये भ्रातु ते त्रय वीर्यसः ॥ साधो विचित्रवीर्यस्य रूपयो वनभूयिते ॥ ४४ ॥ तां यां संगम्य मेवावीर्यपुत्रो न्याद न कं कुरु रक्षस
भ्रातु रं वंशं नालि दोषल कर्हि चित ॥ ४५ ॥ ॥ यास उवाच ॥ इति मातुर्वचः श्रुत्वा जातश्चित्तितो रुरो हम् ॥ तज्जया कुरु चित्रता मे
बुधं विनया कितः ॥ ४६ ॥ मातः पापार्थिकं कर्म परदार भिमर्शनम् ॥ ज्ञाता धर्मपथं सप्य कुरु मिक धमा दरात् ॥ ४७ ॥ तपायवीर्य
यो भ्रातु र्भार्या वधू पुत्रा ॥ विचित्रवीर्यस्य कुरु मधीत्यनिग मानहम् ॥ ४८ ॥ अन्त्या येन कर्तव्यं सर्वथा कुरु रक्षणम् ॥ न त रं
ति हि संसादापित रः पाप कारिणः ॥ ४९ ॥ लोका मां मुपदे द्वा हं पुत्राणां प्रवर्तकः ॥ सकथं कुरु कर्तव्यं तौ ता कुरु मभुते ॥ ५० ॥ पु
नरुक्तो हं मातु रं दत्ता भूशमति के ॥ पुत्रशोकानित पां ग्या वंश रक्षण का मया ॥ ५१ ॥ पाराशर्यन ते दोषो वचना मम पुत्रक ॥ मुक्तो व
चनं तथै स दोष मधि मानवै ॥ ५२ ॥ कर्तव्यमधि नार्थे वा शि क्त्वा न रपुमाता ॥ वचनं कुरु मे पुत्र न मे मा पितृ मान द ॥ ५३ ॥ पुत्रस्य जनेन कं कुरु
सुखिता उरुमातरम् ॥ विचित्रवीर्यस्य सतं प्रा मंश्री कार्या विसृतः ॥ ५४ ॥ इति तां वृत्तां श्रुत्वा ॥ तदा सु ररादी सुतः ॥ मातु रान् वि रोधेन सुभ
र्ण धर्मस्य निर्णयम् ॥ ५५ ॥ देवो यत वि वा रो यन कर्तव्यं त्वयान यो मातु रं वचनं मादाय विहरस्व यथा सुखम् ॥ ५६ ॥ ॥ यास उवाच ॥ इति त
स्य वचः श्रुत्वा मातु रं प्रार्थय न तथा ॥ निशं को हंत दा ज्ञाता कार्यं सिद्धं मुमुक्षिते ॥ ५७ ॥ अधिकायां पुदतो हं मनु वृत्त्या मुदा निशि ॥ मयि वि
मनसा यो नृता पसे कुरु कित भूशमा ॥ ५८ ॥ क्षमा मया सा मुश्रीणी पु संगे पुत्रमनदा ॥ अन्त्या येन विना पुत्रो यतो ने वे निमीलिते थ ॥ ५९ ॥

30
25
20
15
10
5
0

वे.भा.प. तीयेहि सुनिशे कए को प्रातरुहः पुनः ॥ भविष्यति सुतः पुत्रकाशिराजसुतोदरे ॥ १५॥ मयोनाजनीतत्रडी कानसमुदेनह ॥ विनेत्रो भ
वितापुत्रो मातः क्षापा ममेवहि ॥ १६॥ तदा य को वया तथं भीतया वचना नमः ॥ कथं पुत्रतया शो ना व कर्म मभुवि स्मिता ॥ १७॥ त
दामे हं व आतः सका सं पु व ले न चः ॥ दृष्टा मां स य ना गारे ज तो ची र व रं मु नि म् ॥ १८॥ ने त्रे नि मी त या मा स वं धु से रूप ग र्तिता ॥
कुपिते न प्रया श ना पुत्र तं ॥ १९॥ भविष्यति ॥ २०॥ ॥ इति श्री देवी भागवते महा पुराणे षष्ठ स्कन्धे चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ ॥
॥ २४॥ ॥ सा सुवाच ॥ वा सवी च किता जाता मृत्यु मे वा क्य श्री दशम् ॥ दा सेयी माम् वा ने दं पुत्रो र्भे भद्र मा तु ॥ २॥ अम्हा
तिका ए व र जा का शि रा ज सु ता सुतः ॥ नार्थ वि नि त्र वी र्य स्य मित्र वा शो क सं युता ॥ ३॥ सर्व लक्षण सं य न्ना रूप यो व न शा हि नी ॥ त स्या
जन य संगा तं क ता पुत्रं सु सं म न म् ॥ ४॥ नां हो रा जा धि का शी त्वा त स्या तु त्रं म नो ह र म् ॥ उ त्पा द य रा ज पु त्रां व च ना न म म न द
॥ ५॥ इ त्थ को हं त दा मा त्रा वि त त त्र ग जा ह्व ये ॥ या व द त म ती जा ता का शी रा ज सु ता मु ने ॥ ६॥ क ते श म ना गारे प्राप्ता मा प्र म
स त्रि धी ॥ त ज्ञ मा ना लु के शां ता भ्र म्भा भ्र वं च ना ज दा ॥ ७॥ दृ ष्टा मां ज ति तूं दानं ता य सं र म र्जित म् ॥ सा खे द व च ना जा ता पां डु रा
वि म ना भ द्रा म् ॥ ८॥ कु पि तो हं त दा दृ ष्टा का मि ती नि शि सं ग ता म् ॥ वे य मा ना स्मि तां या र्थे ह्य बु वं ता म हं रु षा ॥ ९॥ दृ ष्टा मां यदि
ग र्भे ण पा ए व र्त्त स मा द ता ॥ अ त स्ते त न यः पां डु भ वि ष्य ति सु म ध मे ॥ १०॥ इ त्थ ता तां नि शां त त्र स्थि त भ्रां वा तिका यु तः ॥ भु क्ता तां नि शि त्रि
य तः स्था न प्रा ए ष्ठा मा न र म् ॥ ११॥ त त स्ता भ्यां सु ती का रे पु स्ता त वं पां डु रो ॥ अ त रा पु त्र पां डु म् पु त्रि तो से व भू व नुः ॥ १२॥ प्रा ता
मे वि म ना जा ता दा शी वी क्ष तो सु ती ग न तः सं व स र स्थां ते मा मा ह्व य त दा उ वी त ॥ १३॥ द्वि पा य न सु ती जा तो रा ज्य यो गी न ता द्रौ ॥
न्य म नो ह रं पु त्रं सु मु न्दा द य मे पु त्र म् ॥ १४॥ त ये ति सा प्र या जो ता मु दि ता ज न नी त दा ॥ अं वि कां प्रा र्थ या मा स सु ता र्थे का त भ ग ते ॥
॥ १५॥ पु त्रि षा स म मा ति ग्य पु त्र मु न्दा द या मु त म् ॥ पु त्र वं श स्य क र्ता रं रा ज्ये यो ग्यं व रा न ने ॥ १६॥ व धु तं ज्ञा ति ता किं चि न्नो व न

२०९

२८

वचनतदा ॥ गतो हं शयनागारे मातुस्तद्वचनामिदं ॥ १६॥ दासीविचित्रवीर्यस्य रूपयौवनसंयुता ॥ प्रेक्षितां विकयातत्र विचित्राभर
णवशा ॥ १७॥ नन्दनारुददेहासा पुष्पा माला विभूषिता ॥ आगता हावसं युक्ता सुकेरी हंसगामिनी ॥ १८॥ पथं के मां सं मा वेद्य
संस्थिता प्रेमसंयुता ॥ पुसं नो हंत दातस्या विलासेना भवं मुने ॥ १९॥ रात्रौ संकीर्तितं प्रेक्षानयामहमया भ्रमाम् ॥ वरो द नः पु
नक्तस्मै पुसन्नेन तु नारद ॥ २०॥ लभते भविता पुत्रः सर्वलक्षणसंयुतः ॥ सुहयः सर्वधर्मज्ञः सत्यवादी शमै रतः ॥ २१॥
सतदा विदुते जातस्तयः पुत्रो लमा भवने ॥ माया वृद्धिगता सखी परक्षत्र भवेति हि ॥ २२॥ विस्मृतः भूक सं वं जो विरहः
शोक काश म् ॥ दृष्ट्वा त्री न स्व सु ता का म वी र्य का न् वी र सं म ता म् ॥ २३॥ माया व र व ती तु ल नु स्य जा ह्य क ता न्म भिः ॥ अ ह
पा च नि श तं को शा नि ना म पि मो हि नी ॥ २४॥ मा त रि त्ने ह सं व भ्रा त्ता पु त्रे सु सं वृ तः ॥ न मे नि सं व ने शां ति म धि ग र्छे क दा
च न ॥ २५॥ दो ला रु र्ध म नो म ह्यं क दा नि श्चि ता पु टे ॥ पु नः स र स ती ती रे न चै क त्र वा व स्थि ति ॥ २६॥ क दा नि श्चि त य न्
जा म मा त्र से पु ति भा ति वै ॥ क मे पु त्रा क मे हो यं त भा की र्त्त म त स्य मे ॥ २७॥ अ भि वा ते भ वां किं मे स र व दाः स्यः स ता किं ॥ मा या व र व ती मो ह वि त
नो ति हि मा न से ॥ २८॥ जा न नो ह न्ध कू पे स्मि य ति तो हं म ता मु ने ॥ इ त्थ कु र्व र ह ता पं क दा नि श्चि त स मा हि तः ॥ २९॥ रा ज्यं प्रा पं त तः पां ड व त वा
भीष्म सं म तः ॥ त दा मे ति म नो जा तं पु स नं सु त का र ण त ॥ ३०॥ कुं ती प्रा डी सु हृ ये द्वे भा र्थे त स्य व भू व नुः ॥ भू र मे न सु ता कुं ती म ड रा ज सु
ता प ता ॥ ३१॥ स नो यं द्वि ज तः प्रा ष्ठा का मि ती द य सं यु तः ॥ पां ड नि र्वि द मा प त्र त्प ता रा ज्य व नं ग त ॥ ३२॥ त दा मा या वि श्र षो कः भू त
उ वं व ने स्थि त ॥ ग तो हं त त्र य त्रा से भा र्थे भ्यां स ह सं स्थि तः ॥ ३३॥ त मा भ्रा त्र व ने पां डु पु नः प्रा षो ग जा ह्व ये ॥ अ त रा कु स मा भा ष्य त
ग मं बु ल जा त टे ॥ ३४॥ क्षेत्र जा न यं च पु त्रा स स मु न्दा द य ना भ्र मे ॥ ध र्म तो वा यु तः श का द शि भ्यां पं च पा न्द वा न् ॥ ३५॥ यु धि स्थि रो

30
25
20
15
10
5
0

श्रीमसेनल भैरवनेन एव च ॥ कुंती पुत्राः समाख्याता भर्तृनिर्गुणेश राजा ॥ १५७ ॥ न कुतः सह देवभ्यः पदराज सुता सुतो ॥ कदाचिन्महो
माडीसमाहिंय महीपतिः ॥ १५८ ॥ मृतं शायान्मुनिभिः संस्कृतो कृतं भुङ्गु रे ॥ माडीतत्र सती भूता प्रविष्टा यतिना सह ॥ १५९ ॥ स्थि
ता पुत्र युता कुंती ज्वलिते जातवेदसि ॥ मुनयः सत संयुक्ता भूरसेन सुता तदा ॥ १६० ॥ दुःखितां पतिहीनां तामाभिना यगजा हयोस
मर्षिता यभीष्मा युधिष्ठिराय महात्मने ॥ १६१ ॥ मृता हं सुखदुःखाभ्यां पिडितः परमात्मनि ॥ श्री कृष्ण प्राप्तिताः युजाः पांडो रिति विनि
त्यते ॥ १६२ ॥ विदुरेण तथा प्रीत्या धृतराष्ट्र एव भीमता ॥ दुर्योधनादयस्तस्य पुत्रास्ते पिसमानजाः ॥ १६३ ॥ एकत्र स्थितिमापन्ना विरो
धं च कुरुक्षेत्रम् ॥ दोषाचार्यस्तु संप्राप्तस्तत्र भीष्म एव प्राप्तिताः ॥ १६४ ॥ अन्धायनाय पुत्राणां दुरेतस्मिन्निवासितः ॥ कर्णः कुंत्या परिचर्यता
जातमात्रः क्रिस्तुर्धका ॥ १६५ ॥ सुतेन पालितो नृणां प्राप्ता भ्रातृभ्यश्च न ह ॥ दुर्योधने प्रियश्चाभूत्कर्णः सूरतमस्तथा ॥ १६६ ॥ परस्परं विरो
धो भूमीमनुयोजिता दिष्टा धृतराष्ट्रसु संचित्यैश्वर्यं पुत्रेषु ते सुत ॥ १६७ ॥ निवासं कल्पयामास पांडवानां महात्मनाम् ॥ विरोधे समना
वर्त्तनगरे वरुणा च ते ॥ १६८ ॥ दुर्योधनेन तत्रैव डोहा जुगुप्सु गृहीतम् ॥ कारितानि च दिव्यानि प्रेष्य मित्रं पुत्रैश्च तेन ॥ १६९ ॥ मृता जनुगृ
हे दग्धान् पांडवा यथा युता न ॥ यौत्रभावात्मुनिभिरुपमग्नौ हं व्यसनादि ॥ १७० ॥ शोकात्तु शीघ्रं भुज्ये वने यश्च न हर्निशम् ॥ दृष्ट्वा
मयैकं च आयां पांडवाः दुःखकृत्स्निताः ॥ १७१ ॥ ततस्तु व्यसनाभ्यां हं जातः पार्थ निवेद्य च ॥ प्रेरितास्ते मया तूर्णं दुपदं दृष्टुं प्रति ॥ १७२ ॥
॥ १७३ ॥ ते गतास्तत्र दुःखानां विपुलेशधराः कृष्णाः ॥ मृगचर्मयरीधानाः सभायां संस्थितास्तदा ॥ १७४ ॥ कृत्वा पराक्रमं जिह्वुः सज्जिता
कुम्भदात्मजा ॥ चक्रविवाहं मानिष्याः पंचैव प्राप्तवाक्यतः ॥ १७५ ॥ इच्छा विवाहं तेषां तस्युदिता हं भद्रात्तु रम्यं ततो गता ह्येषां प्रा
चाही सहिता मुने ॥ १७६ ॥ निवासं तेषां हव पुत्रां धृतराष्ट्र कल्पितम् ॥ पांडवा नो हि जन्मैव सुखं सुतेन वै ॥ १७७ ॥ तर्पितः पावकः
तत्र विष्णुना सह जिभुना ॥ राजसूयः कृतो यरीत दाहं मुदितो भवम् ॥ १७८ ॥ दृष्ट्वा पृथिवीं तेषां तथामय कर्ता सभा ॥ दुर्यो

३६

धनोति संतप्तो दुरोदरमथा करोत ॥ १७९ ॥ दुर्भूतवेदीश कुत्रि रणक्षत्रं धर्मजः ॥ हतं राजपुत्रं सर्वं याजसे नीचक्रेयिता ॥ १८० ॥ वने वा
दशवकीर्णं पाण्डुवासेति वासिताः ॥ पांचासी संहिता स्तेनदुःखं मे जनितं भद्रशम् ॥ १८१ ॥ एतं नारद संसारे सुखदुःखात्मके भद्रशम् ॥ विम
नो हं भूमे शैवजाने धर्मसमाप्तनेम् ॥ १८२ ॥ को हं कस्य सुता ते मी कामा ता किं सुखं पुनः ॥ येन मे हृदयं मोहाच्च भूमीति दिवानिशम् ॥ १८३ ॥
॥ किं करोमि क गच्छामि संतोषेनाधिगच्छति ॥ दोहा हं मम नो मे त्र च भ्रतं न स्थि रं भवेत् ॥ १८४ ॥ सर्वतोऽपि मुनिभिरुपमं देहं मे निवर्तय ॥
तथा कर्तं यथा हं स्थां सुखितो विगतज्वरः ॥ १८५ ॥ ॥ इति श्री देवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे पंचविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥
॥ आसदवाच ॥ इति मे वचनं श्रुत्वा नारदः परमार्थवित् ॥ आमाह च स्मितं कृत्वा पश्यं तं मोहकारणम् ॥ १ ॥ ॥ नारद उवा
च ॥ पाशशर्यपु राणं किं पृच्छसि मुनिभ्यम् ॥ संसारे स्थित्विनामो हं कोपि नास्ति शरीरवान् ॥ २ ॥ उवाच विष्णुस्तथा रुद्रः सनकाः
कपिलस्तथा ॥ मायया वेष्टिताः सर्वे भ्रमंति भववर्त्मनि ॥ ३ ॥ तानि न भ्रंजो वेति भ्रं तो हं सर्वलोकवित् ॥ भ्रातृमे पूर्ववत्तीर्तं पु
त्रो मिसुनिभितम् ॥ ४ ॥ दुःखं मया यथा कृत्वा मनुभूतं महत्तरम् ॥ स्वकृतेन च मोहेन भार्यायै वा सती सुतः ॥ ५ ॥ एकदा पर्व
तश्चाहं देवलोकात्प्रहीतम् ॥ प्राप्ते विलोकना र्थाय भारतं रात्रिमुत्तमम् ॥ ६ ॥ भ्रमन् पृथिव्यां महितीं पश्यं ह्यी धीमते कशः ॥ पावना
निचस्थाना निमुनीनामाश्रमाः शुभाः ॥ ७ ॥ प्रापयं देवलोकात्कृत्वा पूर्वपदस्य रम् ॥ बलिनौ समयं चे मं संप्रमृनिभ्यश्च न वै ॥ ८ ॥ निः
जतं दत्तं तदवभवा यस्य भवति यादृशी ॥ शुभावाया शुभावापि न गोपया कदाचन ॥ ९ ॥ नो जने का धने का वा दारे का वा भवे शदिष्या
दृष्टी यत्पचि ते तु कथनीया परस्परम् ॥ १० ॥ इत्यावां समयं कृत्वा स्वर्गाद्भू लोकमागतौ ॥ एकत्रिनौ मुनी कृष्णविचरंती यथेष्टया ॥
॥ ११ ॥ एवं पश्यं चरं लोकैः शिष्या संसृपागते ॥ हजयस्य पुरं रम्यं संप्रापौ भूषतेः युनः ॥ १२ ॥ तेन स दक्षितो भूत्वा रासां मानि
तो भद्रशम् ॥ स्थितो तत्र गृहे तस्य चातमी स्यात् महात्मनः ॥ १३ ॥ वाचिकाश्च तुरा मासा दुर्गमाः पथि सर्वदा ॥ तस्मादेकत्र विदुषैः स्थिते

30
25
20
15
10
5
0

बमिनिनिभयः॥१४॥अक्षीमासामुवा संतुसदा कायेवकाहिज॥वर्षाकारेनगतेकंयुवासेससमिच्छता॥१५॥इतिसंतिममनसा
दे-भ-म-संजयस्यगृहेतदा॥संक्षिप्तौमानितींमानितींराजाकृतातिथीमहात्मना॥१६॥दमयंतीतिविद्यातापुत्रीनखमहीपतेः॥आजना
परिचर्यांरुश्रीलासुन्दरीभक्तम्॥१७॥विवेकताविद्यालाक्षीराजपुत्रीकृतोयमा॥सेवनेसर्वकासेनवदध्याहुभयोदधि॥१८
॥ह्यनाथंमुदकंकासेभोजनंमिष्टमायतनम्॥सुखवासंतथाचान्ययदिहंतददाति॥१९॥मनोभिलषिताकामानुभयोदधिक
नका॥भोजनासनशय्यादीनांक्षिप्तार्थानकल्पयत्॥२०॥एवंसेवेयमात्रेतिस्मितीराजेभूहेकित॥वेदाध्ययनंश्रीलाकावावेद
उत्तेरती॥२१॥अहंवीणाकरेकृतासारयितास्वरोनमम्॥गायत्रंतामस्तुत्यादमगांकरंरसायनम्॥२२॥राजपुत्रीतुनखुत्तासा
मगानंमनोहरम्भवभवमथिराजेणपीतियुक्ताविशारदा॥२३॥इनेदिनेतुराजोस्यामपिदक्षिणतःपरम्॥ममाविप्रातिपुत्रो
यांमनोभर्तृह्यपरम्॥२४॥ममपर्वतयोःकन्याभोजनादिषुकहिचित्र॥अकरोदनदंकिंचित्सेवाभेदंरसान्विता॥२५॥ह्य
नाथोभंजतंमहंयवतायचशीतलम्॥दक्षिमण्युतथातक्रंपर्वतायायकल्पयत्॥२६॥शमनास्तरणंभुंमदयेपर्यकल्पयत्॥
शीत्यापरमयोयत्रपर्वतायनतादृशम्॥२७॥विलोकयतिमांसेमासुन्दरीनखपर्वतम्॥ततोस्यात्तादृशंदृष्ट्वापर्वतःप्रेमकार
णम्॥२८॥मनसाचिंतयासासकिमेतदितिदिशितः॥पप्रसन्नंरहःसम्यक्ब्रूहिनादयसर्वथा॥२९॥राजपुत्रीनखिप्रेमकरोतिमुदि
ताभक्तम्॥ददातिभक्ष्यभोज्यानिसेहयुक्तासमंततः॥३०॥नतथापिप्रेमोदसन्देहंजनयत्यसौ॥मयाप्राप्तपतिंकर्तुंसर्वथासंजो
यान्मजा॥३१॥तवापितादृशंभावंजानामिराजोदहम्॥नेत्रवक्रविकारेभ्राजयतेप्रीतिकारणम्॥३२॥सखंवदनतेप्रियवक्तव्यं
वचनंमुने॥सर्वतःसमयंकृतावलिनीसंस्मरयेत्॥३३॥॥नारदउवाच॥एवमेवपर्वतेनेदंकारणंरुहयायका॥तदाहेहिस्वमा
क्रांतःसंज्ञातश्चाब्रूवन्पुनः॥३४॥ममपर्वतयोःकन्याभोजनादिषुकहिचित्र॥पर्वतेषांविद्यालाक्षीपतिमांकर्तुमुद्यताः॥३५॥

४०

ममापिमानसोभागेवर्तनेत्यांविशेषतः॥तस्युत्तावचनंसत्यंपर्वतःकोपसंयुतः॥३६॥मासुवाचमुनेवकांक्षिप्रितिपुनःपुनः॥पुथं
शपथाहंतावंचितोहंतयायतः॥३७॥अगवानरवकंलंकायात्रेमममित्रधृक्॥इतिशपत्सुजेताहंकपितेनमहात्मना॥३८॥
सहसासुभवत्कूटःशाखागुप्तस्वस्तदा॥प्रयापिनकृतातस्मिन्क्षमामानदमातुसे॥३९॥सोपिशापोतिकोणद्वेमातेसर्वेगतिः
किते॥सखेपराधेयमांशपुत्रानसिपर्वत॥४०॥तस्मान्नवापिमन्दात्मनस्तोकेस्थितिःकिं॥पर्वतस्तगतस्तस्याभगरादिमनाभक्तं
॥४१॥अहवानरवकंलंसंजातस्तथाणादधि॥दृष्ट्वामांतादृशंकूरंराजपुत्रीविस्मया॥४२॥विमनातीवसंजातागीणाश्रवणतात
सा॥॥आसङ्गान्॥ततःक्रिमभवदुल्लसकंश्रापोतिवर्तितः॥४३॥मानुषाण्यःपुनर्जातोभगवद्ब्रूहिथाविधि॥पर्वतःकगतोभ
यःसंगमोयुवयोभूतः॥४४॥कदाकुत्रेकथंसर्वेवित्तरेणवदत्वह॥॥नारदउवाच॥किंउवाचमिमांभागमायायाभरितंमहत्
॥४५॥उःस्थितोहंभुवोतत्रपर्वतरुषितेगते॥पुनःसेवापयन्तंरंराजपुत्रीममाभवत्॥४६॥गतेथपर्वतेकामंस्थितस्तत्रैवसम
नि॥अहउःरवानितोहीनस्तथावानरवन्मुखः॥४७॥विशेषेणउचितार्तःकिंमेत्यादितिचिंतयन्॥सृज्योथसुतादृष्ट्वाकिंचित्
पुनरुच्योवमा॥४८॥विवाहार्थंराजसुतामप्यहंनचिंतयन्॥विवाहकालःसंप्राप्तोसुतायाममसांप्रतम्॥४९॥योग्यंवरंम
मब्रूहिंराजपुत्रंरुतंममम्॥रूपोदार्यगुणैर्युक्तंभरंसत्कुलसंभवं॥५०॥विवाहंविधिवन्मुद्याःकरोमिकातआगते॥प्रधानं
क्युवाचराजपुत्राहनेकशः॥५१॥वर्ततेभूविपुत्रास्तेयोग्याःसर्वेगुणान्विताः॥यस्मिन्भूविस्तेराजेत्यतमाहयन्मयात्मजम्॥
॥५२॥देहिकन्याधनंभूरिहत्पश्वरथसंयुतं॥॥नारदउवाच॥पितुश्चिकित्सितंज्ञात्वादमयंतीपुत्रीतंमामाकरोत्॥५३॥पितरंब्रूहि
यासुखेनवाक्येनमुवाचरहःस्थितम्॥॥आमुवाच॥राजेनभयान्दमयंतीपुत्रीतंमामाकरोत्॥५४॥पितरंब्रूहि
त्रैविचनेमेसुखाकुतेशीमयावतोथमेधावीनारदोमहतीयुतः॥५५॥तादृशोहितथाकामनायःकोपिप्रीयोमम॥क

30
25
20
15
10
5
0

देवाः ॥ तमेवांछितं तात विवाहं मुनिना सह ॥ ५६ ॥ नान्यं वरिषो धर्मजयति न नारदं विना ॥ स ग्राहं नादसि श्रीं न न कहीने रसात्मके ॥
॥ ५७ ॥ अकारे सुखं संपूर्णं हय उग्र विवर्जिते ॥ ॥ इति श्री देवी भागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे षष्ठोऽध्यायः ॥
॥ ५८ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ तं नु या वचनं श्रुत्वा राजा धात्री मुखा नतः ॥ भार्या जीवा च कैकेयी समीपस्था सुतो नमः ॥
॥ ५९ ॥ ॥ राजा वच ॥ यदुक्तं वचनं को ते धाम्ना तं तु त्वं श्रुत्वा ॥ दत्तो न नारदः कामं मुनिगिरि रव क्रमात् ॥ १ ॥ किमिदं चिंतितं पुत्रा तु किं
सर्वं विचेष्टितम् ॥ कथं ममैषा दया कया हरि मुखा यसा ॥ २ ॥ का तौ भिक्षुः कुरुषुः कथं यं ती प्रमात्त जा ॥ विपरीत मिदं कार्यं न विचेष्टे क
दाचन ॥ ४ ॥ तामेकां ते सु देशं ते निवारय ह कालं ताम् ॥ युक्ता मुनि रतां मुग्धां वा स्मृत्वा नुसारया ॥ ५ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ कैकेयी पु
रिता जीत्या पुत्रीं ग्राहं रहः स्थिताम् ॥ दमयंती न ते वाच्य मीदृशं वचनं पुनः ॥ ६ ॥ कते भूय मुनिः का सो वा न रा स्थि धनः पुनः ॥ युक्तं मुक्तं
वनो ग्राहं ना युक्तं मिति निश्चयः ॥ ७ ॥ वाती वानर व क्रौं कथं युक्ता म वा नये ॥ का प्रीति कु सिते पुंसि भविष्यति श्रुति स्मिते ॥ ८ ॥ वरं ते
राज पुत्रो लभ्या कु ह त्वं वधा ह ८ म ॥ पिता ते उः रव मा प्रीति श्रु ता धात्री मुखा ह वः ॥ ९ ॥ तं ग्रां व र्व र व क्षेण को म ली म ली त ताम् ॥ द
ह क स्य मनः खे दं न तु र स्य न गच्छति ॥ १० ॥ दासे र का य तां मु ली द ता नि को म ता नि कः ॥ द दा ति भ क्षण धी य मूर्खो वि ध रणी त से ॥
॥ ११ ॥ वी क्ष्य तां क र स ल ग्रां नारद स्य समी प तः ॥ वि वा हे व नं प्रा ने तु क स्य चे तो न द ह्य ति ॥ १२ ॥ कु सु खे न स म वा ती न रू षि ज न य
त्या दः ॥ आ म रणा क थं को तः क्षे पित व स्ता या मु ने ॥ १३ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ इति मातु र्वचः श्रुत्वा दमयंती भृशं हरा ॥ मातरं प्रा २०४
ह त च जी म धि प्रा कृत निश्चया ॥ १४ ॥ किं सु खे न च तू मे ण मूर्ख स्य च ध ने न किम् ॥ किं रा जे न वि द श्च स्य र स मा गी वि द स्य च ॥ १५ ॥
हरि णो पि व ने ध न्या या भृशं ना द मो हि ताः ॥ गा लः प्रा ण सु य र्छ ति धि मूर्खो मा नु ष्या भु वि ॥ १६ ॥ ना र दो वे ति यां वि द्यां प्रा तः स पृ ष
रा त्मि को म ॥ द्वि ती यः की पि तो वे द वि व द न्यः पु मा न्कि त् ॥ १७ ॥ मूर्खे ण सह स वा सो म र ए त क्षे णि क्षणे ॥ कृ प वा भ व न वा त्या जाः

२०४

४२

मुण्हीनो नरः सदा ॥ १८ ॥ धिक् मंत्री मूर्ख भूषाते वधा गर्व समन्विते ॥ गुणैरेभिर्दुर्दैर्ग्रेष्ठा वचनात्सखयिनी ॥ १९ ॥ त्वं राजा मूर्खत्वा
मं मूर्खता तात भेद भा क ॥ दु र्भः सु हृ ष आ ध र म नो दु र्व लो पि वी ॥ २० ॥ य धा न य ति के ला सं न गं जा न स र स्व ती ॥ त धा न य ति के ला सं
न गं जा न स र स्व ती ॥ २१ ॥ स्वरमानं तु यो वेद सदेवां प्रात वोपि सन् ॥ सप्त भेदं त यो वेद स य म्भुः सुर रा ड पि ॥ २२ ॥ मूर्ख नाता न मा र्ग तिः
श्रुत्वा मो दं न य ति यः ॥ स प भुः सर्व धा जे यो हरि णः प स व लु कि म् ॥ २३ ॥ व रं वि ष ध रः स र्यः श्रु ता ना दं म नो ह र म् ॥ अ क्रो षे पि मु
दं य ति धि क स क र्ण श्र मा न वाः ॥ २४ ॥ वा लो पि सु ख रं जे र्य श्रु ता मु दि त मा न सः ॥ जा य ते किं तु ते वृ क्षा न जा त ति धि ग लु ता न् ॥
॥ २५ ॥ पिता मे किं न जा ना ति ना र द स्य गु णा न् व र्ण न् ॥ द्वि ती यः सा म जे ता ति त्रि यु लो के धु न स मः ॥ २६ ॥ त स्मा द सो म र्या
न न र तः पूर्व स मा ग मा त् ॥ प श्या द्या य शो जा तो वा त स म्भो गु णा क रः ॥ २७ ॥ किं न रा ण पि या क स्य भ व ति तं र जा न ताः ॥ जा न वि द्या स मा यु क्ताः किं
सु खे न व रे ण ह ॥ २८ ॥ पि त रं कृ हि मे मा त रं तो यं मु नि स न मः ॥ वां षि तं दे हि रा जे न्द्र दा तं च र पि ता म ह ॥ २९ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ इति पूज्या
वचः श्रुत्वा राजा राजेन्ये दयत ॥ आसक्तं सुन्दरीं तां ता मुतायाना र दे मु तौ ॥ ३० ॥ ॥ राज उवाच ॥ विवाहं कुरु राजे नु दमयंत्याः मुभेदिने
॥ सर्वतो नारद मुनिर्दत्तो ली मन मानया ॥ ३१ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ इति संनहितो राजा संजयः पृथिवी पतिः ॥ चकार विधिवत्सर्वं विधिं वै
बाहिकं ततः ॥ ३२ ॥ एवं कुरु हं कृत्वा वानरास्यः परंतपः ॥ स्मितं तत्रैव मनसा दह्यमानेन वाच हम् ॥ ३३ ॥ यदा गच्छेत् राजसुता सेवार्थं प्रम
सन्निधौ ॥ भवेद्यदुःखं संपत्तं तदा हं वानरा नमः ॥ ३४ ॥ दमयंती तु मां वीक्ष्य पुरुषं वदन्तु मे ॥ कीदृशं वानर वंशजा तान् व कार क दानं न
॥ ३५ ॥ एवं गच्छति काते नृसहस्रापर्वतो मुनिः ॥ कर्तव्यं धर्म्येनैका नि ड कुं मी स म्भवा न तः ॥ ३६ ॥ मया ति मा नि नः प्रे म्ना पू जि त श्र यः
धा वि वि ॥ आ सी न आ स नो दि यो वी क्ष्य मां दुः खि तो ह्य भू त ॥ ३७ ॥ कृत दा र ह्वा स्य न् वी नं वि ता तु रं भृ ष म् ॥ द या वा न्ना मु वा ने दं
प र्व तो मा तु लः क र म् ॥ ३८ ॥ मया ना र द को या त्वं स मो सि मु नि स न मः ॥ नि कृ ति त स्य शाय स्य करो म्य य नि शा म य ॥ ३९ ॥ भवतं

[illegible]

विभावाया ॥ १ ॥ कदाचित्सत्यलोकाद्येनैतहीयेमताहरे ॥ गृतो गंदर्वाणां कांक्षी हरेरभुतकर्मणाः ॥ २ ॥ वादयन्महतीं वीणां स्वरताने वि
भूषिताम् ॥ गायन्तं गायमानं सुसामसप्तत्यशनितम् ॥ ४ ॥ इष्टो मया देव देवश्चक्रपाणिर्गदाधरः ॥ कोत्तुभोजासितोरस्को मेघप्रणम
भूतभुजः ॥ ५ ॥ धीतां बरुषीधानो मुकुटांगदराजितः ॥ लक्ष्म्या सह विलासी न्यासी दुमानो मुनेयतः ॥ ६ ॥ वीक्ष्य मां कमला देवी गता
तस्मिन्मंतिकां ॥ सर्वतक्षणार्तयन्नाचारभूषणभूषिता ॥ ७ ॥ नारीणां प्रवशां तात ह्ययौवनगर्विता ॥ सृष्टिया वासुदेवस्य व
रचासी कश्चुभाम् ॥ ८ ॥ अंतर्हृतां दृष्ट्वा सिन्धुजां व्यजनान्विताम् ॥ मया यस्मै देव देवो वनमाला जगत्प्रभुः ॥ ९ ॥ भगवन् देव
देव शयमना भस्वरदिहन् ॥ कथं रमा गता दृष्ट्वा भामा गच्छन्तमंतिकां ॥ १० ॥ ताहं चितो न वार्ता वाता यसो हं जगद्गुरो ॥ जितेन्द्रियो
जितक्रोधो जितमाये जनादर्शन ॥ ११ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ निशाम्य वचनं किञ्चिद्भुक्तं जनार्दनः ॥ उवाच मां स्मिन्तं कृतावी
णा वन्मधुसंधीराम् ॥ १२ ॥ ॥ विष्णु उवाच ॥ नारदं वं विधानीति न स्थातव्यं कदाचन ॥ यतिं विना न्यसा विधौ कस्य भिक्षा यथा क
चित् ॥ १३ ॥ माया स दुर्जया विद्वन्योगिभिर्जितमाहृतैः ॥ सांख्यविमिश्रितो ह्यहं सैव भूजितेन्द्रियैः ॥ १४ ॥ मायेष्वा मुनिशाहूतं य
त्तु योक्तं वचोभुजा ॥ जितमायो स्मिन्गीतज्ञने ववाक्यं कदाचन ॥ १५ ॥ ताहं शिवो न वा बुद्ध्या जेतुं तां प्रभवो यजाम् ॥ मुनयः सनका
याज्ञकस्तं कन्येष्वा माजये ॥ १६ ॥ देव देहं च देहं गतिर्यकुदेहमथापि वा ॥ विभरेद्यति कशीरं यः सकथं तां जयेदजां ॥ १७ ॥
त्रिष्ठलतां कथं मायां जेतुं शक्नुः कथं भवेत् ॥ वेदविद्योगविद्यापि सर्वज्ञो विजितेन्द्रियः ॥ १८ ॥ कास्तु वत वा कामं ह्यपहीनः
स ह्ययं कृतः ॥ तद्वक्त्रे वर्तते देही विद्यामूर्त्यो यमध्यामः ॥ १९ ॥ कालः करोति धर्मं त्रक दानि लिंक संष्ठेनः ॥ स्वभावात्कर्म तोया
पि दुर्ज्ञेयं यस्य चेद्विजितम् ॥ २० ॥ ॥ नारद उवाच ॥ इत्युक्त्वा विदमन्विष्णुर्हं विस्मयमानसः ॥ तमं प्रवृज्य गतां वार्तां वासुदे
वं सनातनं ॥ २१ ॥ रमायते कथं ह्यमाया सा कीदृशी पुनः ॥ कियं कुरु कसंस्थाना कस्य धीना वदस्व मे ॥ २२ ॥ उवाच का मा

30

25

20

15

10

5

स्मितामासांदरीया भुमहावर ॥ नातुप्रितासंय कयसादं कुरुया पते ॥ २३ ॥ ॥ विष्णु हवान् ॥ त्रिगुणास्तु विराधा रासर्वदा सर्वसः
 स्मिता ॥ अजेयाने कुरुया च सर्वया स्मिता जगत् ॥ २४ ॥ दिदृक्षा यदि ते विने नारदो रो हणं कुरु ॥ गह डे मत्समेतो ग गदा बो ज्यत्र
 सांभुतम् ॥ २५ ॥ दक्षिणे ध्यामि ते मायां दुर्जयामि न्यस्तमिः ॥ दृष्टो तो बल पुत्र तं मा वि पादे मनः कथाः ॥ २६ ॥ इत्युक्त्वा देव देवो मा
 संस्मर विनता हतम् ॥ स्मृतमात्र लुग हूतो तदा गावृरिति वी ॥ २७ ॥ आगतं गह डं वी श्य आ हरो हज ना दनः ॥ स मा हो य च मा
 पृष्ठे ग म ना य कृता द रः ॥ २८ ॥ वसिने विनता मुत्रो वे कुरु हायु वे गवान् ॥ प्रेरितो यत्र क र्मि न गंतु का मे न कान ने म ॥ २९ ॥ च प्रपन्
 व ना नि दिव्या नि स र्हा सि स रि त स्त भा ॥ पु र ग मा क रा दी भ्रज ग म त् कुं ज गो कु लं ॥ ३० ॥ मुनी नामा भुमो न् र म्मा न्वा य भ्रमु म नो ह रा
 ॥ यत्रे ना नि वि शाला नि ह वा न्यं क ज भ्रु खितान् ॥ ३१ ॥ म्मा ग्ना न्वा व रा हा ला द्वा न्य म्म न्ने क रा ॥ गता गो वा क र कुरु स मी धे ग
 हठा स नी ॥ ३२ ॥ तत्रे र म्म स रो दि वा द ह्मं क ज म दि न म् ॥ ह स का रं ड वा की र्णं च क बा को प मो भि त म् ॥ ३३ ॥ ना ना व र्ण पुं पुं जे
 श्र पं क जै रू प मं डि त म् ॥ भु नि मि ष ज तं भं ग म्म थ ना द वि स जि त म् ॥ ३४ ॥ म्म र्ज तं मा ग रं क्षा र मि षं व रि वि शी ष तः ॥ श्री
 भगवा नु वा न् ॥ य श्च ना र द गं भी रं स रः सा र स ना दि त म् ॥ स र्व त्र यं क जै श्रु न्मं स र्ज नी त प्र य कि त म् ॥ श्रु त्वा त्मा ग मि ष्या वः क
 न्य कुं जे पु रं त मे ॥ ३५ ॥ इत्युक्त्वा गह डं मा भु मा भु र्जी य ह वा न र म् ॥ वि ह स्य भग वां त त्र ज ग ह म म त र्ज नी म् ॥ ३६ ॥ तत्र व स रो
 व रं भू य स्ती रे प्रा म न य लु भु ॥ वि श्व स्य त द भा गे नु त्रि म्म य म नो ह रे ॥ ३७ ॥ मा मु वा चं मु ने त्वा तं कुरु तं वि स ते ज ते ॥ य भा द
 हं क रि ष्या मि त ता गे सि न्धु पा व ने ॥ ३८ ॥ मा भु नां नि व चे तां सि ज ला नि नि र्म ना नि च ॥ सु र भी णि प रा गे त्र यं क ज ना वि शी ष त म् ॥ ३९ ॥ २०६
 इत्युक्त्वा हं भगवा न् यु क्त वी र्ण म्मा ग्ना न्म ॥ त्रा गे य क र धा ती रे ग नः प्रे म स म चि तः ॥ ४० ॥ पा दौ पु क्षा ल ह लो न शि रं वं धा कृ षा गृ ह
 म् ॥ कृ ता च म्म भु नि सौ यं ता न वा न स्मि त गे रे ॥ ४१ ॥ य दा त स्मि न् ज ते र म्म त्वा ता हं य व र्ता ह रे ॥ वि हा य वी रू षं कृ यं प्रा नः श्री त म नु

२०६

४३

तमम् ॥ ४२ ॥ हरि र्दृ हा सा वी ण मे त था कृ षा नि तं भु म्म ॥ आ ह वा ग ग न त् तू र्ण ज ग म स गृ हं क्षा ल ॥ ४३ ॥ त तो हं श्री त मा य नो न रू भ व ण भू षि
 तः ॥ त भ ण त्म स ज ता मूर्त दे ह स्य वि स तिः ॥ ४४ ॥ वि स त्ते सौ ज ग वां भो य ह नी वि स ता पु नः ॥ सं ज ण मो हि नी रू पं त ता मा नि र्ग तौ व
 हिः ॥ ४५ ॥ भ य श्च भ ति नी जे षं स र त्र दि म तो द क म् ॥ वि मे त दि ति म न सा क र वं वि स यं मु क्तः ॥ ४६ ॥ ए वं चिं त य मा न त्वा री रू प ध र म्
 मे ॥ स ह सा द क प थं प्रा म स त्र ता र्धं जे न यः ॥ ४७ ॥ ग जा भ र थ य न्ने श्र स वं तौ र थ सं स्मि तः ॥ यु वा भू ष ण सं वी तो दे ह वा नि र म्म म थः ॥ ४८
 ॥ की ष्य मां भू प ति स त्र दि वा भू ष ण भू षि त म् ॥ ४९ ॥ कां च नु मु षी को षा वि स यं प र मं ग तः ॥ ५० ॥ य पु ष का सि क स्य णि क स्य पु त्री सु र म्म वा
 ॥ मा नु ष स्य च वा को ते ग म्म रं स्यो र ग म्म च ॥ ५१ ॥ ए का कि नी क थं वा ले रू प यो व न भू षि त ॥ वि वा हि ता थं क र्मा वा स न्यं व द मु ले च ने भ म्म
 किं य श्च सि सु के शं ते त दा गे सि न्धु म्म म् ॥ नि की र्षि तं पि का रा ये कुं हि म न्म थ मो हि नी य ॥ ५२ ॥ भुं क्त भो गान् रा त्रि वि म्म या स हं क रो द रि
 ॥ कां षि ता म न सा नू न कृ ता मां य जि मु त्त म्म ॥ ५३ ॥ ॥ इति श्री देवी भागवते प्रहा पु र णि ष ष्ठ स्क न्धे विं शोऽध्यायः ॥ २०६ ॥
 ॥ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ इत्युक्त्वा हं तदा तेन राजा तात्तु जैन च ॥ विमृश्य नमसात्तु तं तमो न विंशोऽध्यायः ॥ १ ॥ राजा हं विजानामि पु
 त्री कस्येति ति श्रयं ॥ पितरौ क न म्मे केन स्या विता त्र स रो व रे ॥ २ ॥ किं करोमि क ग द्या मि क थं मे ल क तं भ वे त् ग म न रा वा रा मि रा जे न चिं त या
 मि चि की र्षि त म् ॥ ३ ॥ दे व मे व य रं रा ज ना त्वा त्र वी ह ष म म् ॥ ध र्म जौ सि म ही पा त य थे क सि त था कृ ह ॥ ४ ॥ त वा धी ना स्य हं भू य न मे को ष
 सि पा त क ॥ न चे पि ता न मा ता न न म्मा न न व ग म्म वाः ॥ ५ ॥ इत्युक्त्वा सी म या रा जा व भू व म द ना त रः ॥ प्रां वि तो व्य वि शाला सी से व क नि नु
 वा च ह ॥ ६ ॥ आ न य धं न र या नं व तु र्वा र्ध म नो ह र म् ॥ आ रो ह ण र्ध म स्या त्म को रो वा व र वे षि त म् ॥ ७ ॥ म्म हा त र ए सं यु क्तं मु क्त
 जा त वि भू षि तं ॥ च तु र र्ध वि श तं च स व र्ण र चि तं भु म्म ॥ ८ ॥ त स्य त द्ध च नं भू ता भू त्वाः स त र ग म्मि नः ॥ भ नि नुः शि वि कां
 दि वां म द र्धे व क्से षि त म् ॥ ९ ॥ आ रू ढ हं न वा त स्या त स्य पि ष ति की र्षि त म् ॥ मु दि तो सी गृ हे नी ता मां त दा य पि वी पा तः ॥ १० ॥

30

25

20

15

विवाहविधिना राजा भूमे लगे भूमे देने ॥ ३५ ॥ ये मे चमांत व कृत भूक सन्निधीतः ॥ ११ ॥ तस्या हं व देभा जाता जो प्रो विगृहीयसी
 ॥ सी भग्य मु नरी वि ब ना म तत्र च मे कृतम् ॥ १२ ॥ रम मा ने म ज मा र्ग सु र मा प म ही पतिः म न मा ने म दि सी स क म का र्ग दि
 तै ता ॥ १३ ॥ राज का र्ग लि सं न ज की का रा को दि वा मि श्र ॥ ना सो वि रे द ग यं तं का सं का म के ले र तः ॥ १४ ॥ ५ याने पु न र म्पे पु
 वा पी पु न ग ह पु न ॥ ह र्जि पु ग ह र्जि ते पु दी वि का मु व रा म न ॥ १५ ॥ का र्ग म द म ने सो वि ह र का न ने भू मे ॥ वि ह र स र्व का र्ग लि म द
 धी ने व भू व ह ॥ १६ ॥ वा सा ह ने त रां म की की का र त व रीः क ता ॥ न म्प नि पू र्व दे हं पुं भा रं मु नि ज न च ॥ १७ ॥ म य र्ग म ति यो वा हं राज
 पु त्रो पि या म तो ॥ य द रा जी वि ल स मा स क रं जी वि तं म म ॥ १८ ॥ वि स तं वे द वि ज्ञा नं उ स ज्ञा नं च रा भू त म ॥ ध र्म शा स्त्र प रि ज्ञा नं त
 मा श्र क म ना भ व म् ॥ १९ ॥ ए वं वि ह र त म्प द र्ग लि का द री व न् ॥ ग ता ति ध र्म व का मं की का म क स्य मे मु ने ॥ २० ॥ जा ता म र्ग व री वा
 हं भ वे पु ज म मा भू रा म् ॥ सं पू र्ण द र्म मे मा से पु त्रो जा तो व रो म म ॥ २१ ॥ भू मे कृ ग ह न क त्र र म्प ता स व ता नि ने ॥ व भू व न य ने मे
 हे पु त्र ज न म हो त कः ॥ २२ ॥ राजा य र्म स तं को व भू व पु त्र ज न म तः ॥ स तं का र सु तं वी क्ष रा जा भू द म को य ह ॥ २३ ॥ अ हं भ मि
 प ते भ्रा सं वि या भा र्ग य रं त म ॥ त तो व र्ध क णं तं वै पु न ग र्भे म य द तः ॥ २४ ॥ द्वि ती य म्प ल तो जा तः स र्व त क्ष ण मं पु तः ॥ स्र व ने ति ल त म्प
 थ ता म रं के न प त दा ॥ २५ ॥ वी र व र्मे ति जे स म्प द्रा म लेः पु रि त म्प ह म् ॥ ए वं द द रा पु त्रा भू य म ता भू य म ताः ॥ २६ ॥ मो हि तो
 हं न मा ने धा प्री या या स न का र नेः ॥ पु न र क म ताः का ले का ले जा ताः सु र वि णः ॥ २७ ॥ गार्ह स्था मे त तः पू र्ण मं प न स र्व सा ध नां
 ने धां द र की का का रे क ता रा ज्ञा य धी वि ता ॥ २८ ॥ सु मि मि श्र त था पु त्रेः प रि वा रो म ल न भू र ॥ त तः यो त्रा क स म्प द्रा को पि की का
 र ता नि ता ॥ २९ ॥ अ स म्प ना र सो पे ता मो ह वृ द्धि क रा भू श म् ॥ क दा नि ल र व मे भू य क दा नि ॥ ३० ॥ पु त्रे पु त्रे ग जः
 नि तं दे ह स ता प का र क म् ॥ य र म्प रं क दा नि सु वि रो धो भू त द ह ॥ ३१ ॥ पु न र्ग वा व ध म्प वा ते न स ता य स म्भ वः ॥ सु र वृः

२०७

10

5

र्ग म के वो रे मि धा का र क म्प म् ॥ ३२ ॥ सं क र ज नि ते भू दं म नो हं मु नि स च म ॥ वि स तं पू र्व वि ज्ञा नं ज न्म नं त था ग त म् ॥ ३३ ॥ ए ते
 मे व ति नः पु त्राः सु धाः सु डे र स म्भ वाः ॥ ए ते पु त्राः स स न जाः की ड ति म म वे स्य म् ॥ ३४ ॥ यो वा भा वे वि ती नो हं न र्ग क र्ग पु स र्व था
 अं हं का र म्प मे जा तो भू र्ग मो ह वि व र्ध कः ॥ ३५ ॥ ध र्मा हं व ल ना री णं स सा रे सि न्त हो भू श म् ॥ ना र दो हं भ ग व ता वं वि तो मा
 य या कि त् ॥ ३६ ॥ न क दा नि स या यो र्ध नि ति नं म न सा कि त् ॥ राज प ती भू मा ना रा व कृ पु त्रा प ति वृ ता ॥ ३७ ॥ ध र्मा हं कि त सं स
 रे क र्ग वं मो हि तो ह म् ॥ भू थ क भि न्त यः का मं द र दे शा धि पो म हा न् ॥ ३८ ॥ अ रा ति भा व मा य न्तः य ति ना स ह मे त दा ॥ कृ
 ता सै न्य स मा यो र्ग र धा स व रा रो पु त म् ॥ ३९ ॥ आ ज ग म्प का न्य कृ कृ पु रे कृ कृ म ति न य न् ॥ वे वि तं न ग रं ते न रा जा सै न्य पु
 ते न च ॥ ४० ॥ म म पु त्रां भू व ह वो नि र्ग ता न ग रा न दा ॥ सं ग्रा म म्प मु त स त्र क त सौ ते न पु त्र के ॥ ४१ ॥ ह ता ए ले सु ताः स र्व वे
 रि णा का त यो ग तः ॥ राजा भू र स सं ग्रा मा दा ग तः स व हं पु रे ॥ ४२ ॥ भू तं म य म्प ताः पु त्राः सं ग्रा मे भू द्रा दा ह ले ॥ स ह ता
 मे सु ता यो ज न ग तो र ज्ञा व सा नि तः ॥ ४३ ॥ क न्य मा ता हं त त्र ग ता स म र म ए ले ॥ द द्रा ता न्य ति ता पु त्रा न् यो त्रां भू डः
 स वी डि ता न् ॥ ४४ ॥ व ल या म्प ह मा य म्प र्ग क ता रा र स न वे ॥ हा पु त्राः क ग ता मे य हा ह तो स्मि ड रा म्प ना ॥ ४५ ॥ दे वे ना ति
 व रि षे न ड री रे णा ति ता य ता ॥ ए त स्मि न्त रे त्र भ ग वा न् भू क द नः ॥ ४६ ॥ क ता हं यं दि ज म्प गा कृ कृः य र्म ते ज वा न् ॥ सु वा स वे द वि क
 मं म त्प मी यं स मा ग तः ॥ ४७ ॥ मा म्प ना नि दी नां सः क न्य मा नां र णा जि रे ॥ ॥ वा स ए ड वा न् ॥ किं वि धी क सी त न जी भू मे यं पु क री क तः ॥
 ॥ ४८ ॥ मो ह न को कि रा रा ये प ति पु त्र ग हा न के ॥ का न् क म्पः सु ताः के मी वि न या म ग ति व रा म् ॥ ४९ ॥ उ नि क रो द नं त क्ता स व्प भू व
 सु ले च ते ॥ सानं न ज स द नं च पु त्रा णं क र्ग का मि नि ॥ ५० ॥ म र्ग तो क ग ता नां च म र्ग दो र क्ष णा य वे ॥ क र्ग यं स र्व भा ती र्धे ज्ञा नं पु न ग

४४

0 5 10 15 20 25 30 35

30

25

20

15

दे.भा.प. कुचिनु॥५१॥मृतानां किल वभूनां धर्मशास्त्रात्स्यत्रिर्कृतः॥ ॥नारद उवाच॥ इत्युक्ता तेन विप्रैः एव केचित्प्रतिवेधिता॥५२॥अपि
 नाहंरपेनाथ युक्तावभुभिः श्रुता॥अगुतो द्विजे ह्येण भगवतः श्रुतभावनः॥५३॥नरितार्हततस्तु ह्येतोर्ध्वपदमपावनम्॥हरि
 मेकियया तत्र पुंतीर्थे मरसिपुत्रः॥५४॥तीला ह भगवन्निस्तु द्विज रूपी जना दनः॥स्नानं कुतस्तु जगत्स्मिन्पावने गजगा मिनि॥
 ॥५५॥तज्ज शौर्ध्वविकारा ये पुत्राणां च निरंधकिम्॥कोऽपि ते मृता युवाः जन्म जन्म समुद्भवाः॥५६॥पितरः पतयश्चैव धातरो जा
 मयस्तथा॥केवाहुः खन्तमो काये भूमे स्मिन्मान सोऽवे॥५७॥वित्तये स्वप्नमदृशो तय दे देहि मा मिह॥ ॥नारद उवाच॥ इति तस्य
 वचनं श्रुत्वा तीर्थे पुनरुपसृतके॥५८॥पुनिकास्तु कामाहं वेरितानत्र विभुना॥मज्जा देवतीर्थे पुपुमान् जातः क्षणादपि॥५९॥
 हविर्विष्णुं करे कृत्वा त्वितस्तीरे स्नदे हवाम्॥उभयजन्मया तीरे दृष्टः कमललोचनः॥६०॥इत्यभिज्ञातया ज्ञाता समन्विते द्विजो तम
 ॥संविंतिर्तमया तत्र नरदो हस्मिन् गतः॥६१॥हरिणा सह स्त्री भाव्यो यो माया विमोहितः॥इति चित्ता परमाहं यदा जातस्तदा
 हरिः॥६२॥मामाह नारदा गच्छ किं करोषि जलस्थितः॥विस्थितो हं तदा स्मृता स्त्री भाव्यो दाहणं॥६३॥पुनः पुनः भाव्यं न संपन्नं
 केन हेतुना॥ ॥ ॥इति श्री देवी भागवते महापुराणे प्रकृतं चैव कोनत्रिंशोऽध्यायः॥२६॥ ॥ ॥नारद उवाचा॥मा
 दृष्ट्वा नारदं विष्णुं विस्मितो सौमही पतिः॥कगता मप्रभार्यसा कुतोऽयं मुने सत्तमः॥१॥विलसा पनपस्तत्र हा विप्रेति मुकुटः॥किं
 गता मां पशित्यप्य विलपंतं विप्रो जिनं॥२॥विना त्वां विपुलश्रोणि वृथा मे जीवितं गृहे॥राज्यं कमलपत्राक्षि किं करोमि श्रुतिभिः २०७
 ते॥३॥न प्राणमदहि र्द्योति विरहेण न वाचुना॥गते वैष्णोति धर्मस्तुताय ते प्राणधारणात्॥४॥विलपामि विष्णो लाक्षि देहि पुन
 तं रं प्रिये॥कगतासामयी प्राति यो भूत्तु धर्मसंगमे॥५॥विमया किं जले लभुमस्मिन्तामस्य कथयेः॥गृहीता वरुणे नमः प्रमदी

10

5

भाय्ययोगतः॥६॥धन्या हि नाहं सर्वं गीया तं पुत्रैः समंगता॥अकस्मिन्मलपुत्रे सुखे हस्ते सिद्धि भाषितः॥७॥नमुक्तमधुना यन्मां
 विहाय त्रिदिवंगता॥विलपंतं पतिं दीनं पुत्रस्त्रे हेनमं प्रिता॥८॥उभयं मे गतं को ते पुत्रास्तु प्राणवत्तु भ्या॥तथापि मरणां नास्ति
 लुपितस्य भद्रं प्रिये॥९॥किं करोमि क गच्छामि नास्ति रा मो मही तले॥सर्वे विरजः स्वजा नातिरुपु नन्दनः॥१०॥विप्रिर्ना नि
 करेण त्रविप्रैस्त कृतं भुवि॥दं पत्नोर्मरणांमित्रं सर्वथा समन्वितं योः॥११॥उपकारस्तु मारीणां मुनिभिर्विहितः द्विज॥यउक्तं
 धर्मशास्त्रेषु ज्वलन्मम जिना सह॥१२॥एवं विलपमानं तं राजानं भगवान् हरिः॥निवारयामास तं वा वचनैर्मुक्तियोजितैः॥१३॥
 ॥ ॥श्रीभगवानुवाच॥किं विष्णो दसि हा जे दुःकगता ते प्रियंगता॥न भूतं किं न या शास्त्रं न कुतो विबुधा श्रयः॥१४॥कासा क
 कं क संयो गोविद्योगः की दृष्टा जगता॥पुवा ह रूपे संसारे तृणा नांतरता मिवा॥१५॥गृहं गच्छ नृप श्रेष्ठ वृथा ते ह दिते न किं॥संके
 गश्च विद्योगं च देवा धीनः सदानृणां॥१६॥अनया सह ते राज संयोगात्ति हसं वतः॥भुक्ता त्वया विशाला क्षी सुन्दरी तनु प्रथमा॥
 ॥१७॥न दृष्टी पितरा वस्यात्त्वया प्राप्ता सरो वरे॥का कता सो य सं गेत यश्च मे तेन पा गतम्॥१८॥मा क्रीडं कुरु राजेऽकालो हि उर
 तिक्रमः॥कालो योर्गसमा सा श्रुंस्व भोगं न गृहे यथा॥१९॥यथा गता गता सा लुत भैव वद वलिनी॥यथा पूर्वतथा तत्र गच्छ का
 र्यं कुरु प्रभो॥२०॥हृदिते न त वा भै व ना गमिष्यति का मि॥वृथा को न सिद्धि यो गयुक्तो भव भुना॥२१॥योगः काल वशा
 दस्ति त भैव प्रणिशति च॥नात्र को कस्तु कर्तव्यो निस्तु ते भव वत्सनि॥२२॥नै कत्र सुख संयोगोऽः स्वयोगस्तु नैकतः॥घटिका यंत्र
 वत्कार्म वमनं सुखं स्वयोः॥२३॥मनः कृत्वा त्तिरं भूय कुरु राजं यथा सुखं॥अथ वान्या मवायो देव न मे वय सां प्रतम्॥२४॥दु
 र्जोमानुषो देहो प्राणिनां क्षण भंगुरः॥तस्मिन्ना सेषु कर्तव्यं सर्वं भै वा स साधनं॥२५॥जिहो यस्वर स राज न्य भूयो निष्ठु

नमः ॥ १ ॥ एतन्माधवतुल्यं ब्रह्म जने हृदयस्थम् ॥ २ ॥ नानाविधं कर्तुं तन्मूढः
 ॥ ३ ॥ ॥ ४ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ८ ॥ ॥ ९ ॥ ॥ १० ॥ ॥ ११ ॥ ॥ १२ ॥ ॥ १३ ॥ ॥ १४ ॥ ॥ १५ ॥ ॥ १६ ॥ ॥ १७ ॥ ॥ १८ ॥ ॥ १९ ॥ ॥ २० ॥ ॥ २१ ॥ ॥ २२ ॥ ॥ २३ ॥ ॥ २४ ॥ ॥ २५ ॥ ॥ २६ ॥ ॥ २७ ॥ ॥ २८ ॥ ॥ २९ ॥ ॥ ३० ॥ ॥ ३१ ॥ ॥ ३२ ॥ ॥ ३३ ॥ ॥ ३४ ॥ ॥ ३५ ॥ ॥ ३६ ॥ ॥ ३७ ॥ ॥ ३८ ॥ ॥ ३९ ॥ ॥ ४० ॥ ॥ ४१ ॥ ॥ ४२ ॥ ॥ ४३ ॥ ॥ ४४ ॥ ॥ ४५ ॥ ॥ ४६ ॥ ॥ ४७ ॥ ॥ ४८ ॥ ॥ ४९ ॥ ॥ ५० ॥ ॥ ५१ ॥ ॥ ५२ ॥ ॥ ५३ ॥ ॥ ५४ ॥ ॥ ५५ ॥ ॥ ५६ ॥ ॥ ५७ ॥ ॥ ५८ ॥ ॥ ५९ ॥ ॥ ६० ॥ ॥ ६१ ॥ ॥ ६२ ॥ ॥ ६३ ॥ ॥ ६४ ॥ ॥ ६५ ॥ ॥ ६६ ॥ ॥ ६७ ॥ ॥ ६८ ॥ ॥ ६९ ॥ ॥ ७० ॥ ॥ ७१ ॥ ॥ ७२ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ ७५ ॥ ॥ ७६ ॥ ॥ ७७ ॥ ॥ ७८ ॥ ॥ ७९ ॥ ॥ ८० ॥ ॥ ८१ ॥ ॥ ८२ ॥ ॥ ८३ ॥ ॥ ८४ ॥ ॥ ८५ ॥ ॥ ८६ ॥ ॥ ८७ ॥ ॥ ८८ ॥ ॥ ८९ ॥ ॥ ९० ॥ ॥ ९१ ॥ ॥ ९२ ॥ ॥ ९३ ॥ ॥ ९४ ॥ ॥ ९५ ॥ ॥ ९६ ॥ ॥ ९७ ॥ ॥ ९८ ॥ ॥ ९९ ॥ ॥ १०० ॥